INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

INSPIRATION FOR THE MODERN RESEARCHER

2025
VOL.3. №6(1)

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific-theoretical and methodological journal

2992-9024
ISSN

INTER EDUCATION
&
GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2025-yil,6(1)-son

BUXORO – 2025

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZB

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan

Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Jamoatchilik kengashi raisi: Ma’murov Bahodir Baxshulloyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31- yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, psixologiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan, o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi

«INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» ilmiy-metodik jurnalidan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy,
E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel:+998(97) 300-34-00
Jurnal sayti:
intereduglobalstudy.com

Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir

TAHRIR HAY’ATI:

Dr. Ihsan Taktash, professor, Yildirim Boyazit nomidagi Anqara universiteti, Turkiya.

Tanirberganov Medeubek Jumataevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog‘iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog‘iston Universiteti, Qozog‘iston

Baydabekov Auez Kenesbekovich, t.f.d., professor, L.N. Gumilyov nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti, Qozog‘iston

Chernikova Svetlana Mixaylovna, pedagogika fanlari doktori, professor, I.S. Turgenev nomidagi Oryol davlat universiteti, Rossiya

Tajixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston

Sharif Ramazanovich Baratov, psixologiya fanlari doktori, professor, Buxoro xorojiy tillar va psixologiya instituti, O‘zbekiston

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston

Jabborov Xazrat Xusenovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), dotsent, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O‘zbekiston

Boymudorova Gulzoda Toshtemirovna, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Saidova Mohinur Jonpo‘latovna, pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Qo‘ldoshev Rustambek Avezmurodovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Kamolov Iftixor Baxtiyorovich pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Qarsi davlat universiteti, O‘zbekiston

Ochilov Farxod Egamberdiyevich, texnika fanlari nomzodi, professor, Qarshi davlat universiyeti, O‘zbekiston

Shovdirov Sunnat Aslanovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Mas’ul kotib: **Mamurova Dilfuza Islomovna**, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Texnik muxarrir: **Davronov Ismoil Ergashevich**, dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

RU Научно-теоретический и методический журнал

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Главный редактор: Ядгаров Нодир Джалолович, доктор педагогических наук, профессор

Председатель Общественного совета: Мамуров Баходир Бахшуллоевич, доктор педагогических наук, профессор, ректор Бухарского государственного педагогического института

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, психологии и искусствоведение

Журнал был основан в 2023 году и выпускается на узбекском, русском и английском языках

Использование научно-методического журнала «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» с согласия редакции

Адрес редакции:
ул. Намозгох 24, г. Бухара, Республика Узбекистан, 200100, E-mail: pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Сайт журнала: intereduglobalstudy.com

За достоверность информаций, представленных в статье ответственность, несет автор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Dr.Ихсан Токташ, профессор, Анкаринский университет имени Йылдырыма Беязыта, Турция

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана, Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Казахстан

Байдабеков Ауезу Кенесбекович, д.т.н., пофессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан

Черникова Светлана Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Орловский государственный университет им. И.С.Тургенева, Россия.

Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор, Узбекистан

Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан

Шариф Рамазанович Баратов, доктор психологических наук, профессор, Бухарский институт иностранных языков и психологии, Узбекистан

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан

Жаббаров Хазрат Хусенович, доктор психологических наук, доцент, Ташкентский государственный университет востоковедения, Узбекистан

Боймудорова Гулзода Тоштемировна, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

Саидова Мохинур Жонпулатовна, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

Кулдошев Рустамбек Авезмуродович, доктор педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

Камолов Ифтихор Бахтиёрович, доктор педагогических наук, профессор. Каршинский государственный университет, Узбекистан

Очилов Фарход Эгамбердиевич, кандидат технических наук, профессор, Каршинский государственный университет, Узбекистан

Шовдиров Суннат Асланович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Навоийский государственный педагогический институт, Узбекистан

Ответственный редактор: Мамурова Дилфуза Исломовна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

Технический редактор: Давронов Исмоил Эргашевич, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Scientific theoretical and methodical journal

ENG

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute

The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 08, 2023

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor

Chairman of the Public Council: Mamurov Bakhodir Bakhshulloevich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Rector of the Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, psychology and art science

The journal was founded in 2023 and is published in Uzbek, Russian and English.

Use of the scientific and methodological journal «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board

Editorial address**:** st. Namozgokh 24, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email**:** pedagogicalperspective2023@gmail.com

Tel:+998(97) 300-34-00

Website of the journal: intereduglobalstudy.com

The information presented in the article. are the responsibility of the author for reliability

EDITORIAL TEAM:

Dr. Ihsan Toktash, professor, Ankara Yildirim Beyazit University, Turkey

Medeubek J. Tanirbergenov, doctor of pedagogical sciences, professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan

Auyez Baidabekov, Dr.tech.s., professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan.

Svetlana M. Chernikova, doctor of pedagogical sciences, professor I.S. Turgenev, Oryol State University, Russia

Zokirxo'ja A. Tadjixodjayev, doctor of technical sciences, professor, Uzbekistan.

Shirinboy Sh. Olimov, doctor of pedagogical sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Sharif R. Baratov, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara Institute of Foreign Languages and Psychology, Uzbekistan

Nazarov M. Akmal, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Jabbartov Kh. Khazrat, doctor of psychological sciences (Dsc), associate professor, Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan

Gulzoda T. Boymudorova, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Mokhinur J. Saidova, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Rustamdek A. Kuldoshev, doctor of pedagogical sciences (Dsc), associate professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Iftixor B. Kamolov, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Qarshi State University, Uzbekistan.

Farxod E. Ochilov, doctor of philosophy of technical sciences (PhD), professor, Qarshi State University, Uzbekistan

Sunnat A. Shovdirov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), Navoi State Pedagogical Instituti, Uzbekistan

Managing editor: Dilfuza I. Mamurova, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

Technical editor: Ismoil E. Davronov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
UZB

13.00.00 – Pedagogika fanlari		
I.X. Abdullayev.	Xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda axborot xavfsizligini ta’minlash muammolari.	15-23
M.O. Abdullayeva.	O‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishda kasb-hunarga yo‘naltirish, mehnat tarbiyasi va zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati.	24–32
A.A. Abdulxayev.	Bo‘lajak o‘qituvchilarda ko‘p madaniyatli kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirish metodikasi.	33–39
A.B. Amangeldieyv.	Shifoxonada uzoq muddatli davolanayotgan bolalar uchun ta’limiy muhitni yaratishning o‘ziga xos xususiyatlari.	40–49
D.R. Rahmonova.	Maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbarlarida konfliktologik kompetentlikni rivojlantirishning xorijiy tajribasi.	50–56
B. Kurbonova.	Umumta’lim maktablari 10–11-sinflari o‘quvchilarida “essay” yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish.	57–64
N.A. Beketov.	Ta'lim sifatini boshqarish va ularning ta'lim jarayonidagi o‘rni.	65–70
G.O. Bobomurodova.	Dunyo lingvistikasida antroposentrik paradigmaning mezonlari.	71–83
A. S. Butunbayev, M. X. Gulyamova.	Tibbiy ingliz tilini o‘qitishda kommunikativ yondashuv va terminologik kompetensiyani rivojlantirish.	84–90
N.S. Duschanova.	Adabiy savodxonlikni tadqiq etishning metodologik muammolari.	91–101
O.M. Ergashev.	Raqamli ta’lim texnologiyalari asosida real vaqt tizimlari fanining masofaviy o‘qitish modeli.	102–112
S.B. Erkinova.	Kognitiv universal ta’lim faoliyati tushunchasi va uning texnologik ta’limdagi o‘rni.	113–119
Sh. N. Eshpulatov, G.S. Pardayeva.	Zamonaviy maktabgacha ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda loyiha metodining xususiyatlari.	120–125
S.S. Evatov.	Oila va maktab hamkorligi asosida o‘smir yoshidagi o‘quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning pedagogik texnologiyasi.	126–136
F.Sh. Alimov.	Raqamli ta’lim muhitida talabalarning kasbiy yozma nutq kompetensiyasining didaktik imkoniyatlarini baholash.	137–145
N.N. G‘aybullayeva.	Universal ta’lim faoliyatlarining nazariy-metodologik asoslari.	146–156
S.H. Hasanova.	Ta’lim tizimida forsayt kompetentligining vujudga kelishi.	157–163

S.S. Igamov, M.A. Toshova.	Texnologiya darslarini sharq mutafakkirlari merosi asosida tashkil etish orqali o‘quvchilarda ekologik tarbiyani shakllantirishning didaktik modeli.	164–172
K.T. Ismailov.	Teaching methodology on the topic: the relationship of metabolic processes in the digestive system of karakol lambs on the physical state of the emu.	173–181
G.N. Komiljonova.	Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining texnologik kompetentligini shakllantirish.	182–197
M.B. Kubayeva.	Kasbiy ta’lim muassasalarida ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish: nazariy va amaliy yondashuvlar.	198–204
K. Makhmudov.	o'zbek talabalariga chet tilini o'qitishda madaniyatlararo aloqa sohasidagi kompetentsiyani baholash mezonlari.	205–224
M.Sh.Norboyeva.	Ta’lim tizimida aksiologik yondashuvlarning pedagogik imkoniyatlari.	225–230
X.X. Muratov.	Raqamli ta’lim muhitida tasviriy san'at fanlaridan talabalar mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish metodikasi.	231–242
Q.M. Nurboyev, M.Sh. Abdusalomova.	Maktab o‘quvchilarining bilish jarayonini faollashtirish: ilmiy tadqiqotlar tahlili.	243–253
G.E. Raximova.	Innovatsiya ta’limda loyiha metodi: vakolatlar yondashuvi.	254-259
J.R G'ulomov, A. A Eshpo'latova.	Bo‘lajak pedagoglarda refleksivlikni rivojlantirishning ilmiy-nazariy jihatlari: xorijiy tadqiqotlar tahlili.	260-270
I.S. Ruziyev.	Ta’limda innovatsiyalardan samarali foydalanish zarurati.	271–279
Z.A. Saidmurodova.	Tibbiy oliy ta’lim muassasalari talabalariga biokimyo fanini o‘qitishda axborot texnologiyalarining o‘rni va ahamiyati.	280–285
J.R. G‘uliyamov, A.A. Eshpo‘latova.	Bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksivlik ko‘nikmasini rivojlantirish: ilmiy tadqiqotlar tahlili.	286–299
N.T. Abramova.	Ingliz va o‘zbek yozma nutq amaliyotidagi asosiy madaniy xususiyatlarning qiyosiy tahlili.	300–309
Z.X. Boymurodova.	Sportchining yuksak natijalarga erishishda dopingning zararli ta’siri.	310–322
D.I. Kulmuradov.	Texnika oliy ta’lim muassasalarida muhandislik ta’limida adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar.	323–336
Sh. S. Ziyadullaeva.	Texnik universitetda oliy matematikani o‘qitishda loyiha faoliyati va guruh ishlarining samaradorligini eksperimental o‘rganish.	337–345
J.U. Tojiboyev.	Talabalarning badiiy-estetik ompetentligini rivojlantirish texnologiyasi	346–353
D.A.Toshmurodov.	Biokimyo fanini tibbiyot oliy ta'limida integratsiyalashgan yondashuv va mobil ilovalar	354–360

	yordamida o'qitish samaradorligini baholash.	
N.A. Turdaliyeva.	Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini Rivojlantirish: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlari.	361–376
H. Tursunov.	Sun'iy intellekt va zamonaviy informatsion texnologiyalar integratsiyasi asosida nemis tilini aralash ta'lim shaklida o'qitish metodikasi.	377–382
Z.F. Xalilova.	Nemis frazeologik birliklarining matn metodik tahlili	383–388
A.Xazratqulov.	Avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari asosida texnika ixtisosliklari talabalarining loyihaviy-konstruktorlik kompetentyligini rivojlantirishning dasturiy metodik ta'minoti.	389–399
S.A. Aripova.	Audiolingval usulning hozirgi til o'qitishga amaliy ta'siri	400–404
G.X. Xomidjonova.	O'zbek tilida chet tillarni o'rgatish metodikasi: muammolar va yechimlar.	405–410
N.A. Yuldashev.	Sun'iy intellektdan foydalangan holda avtomatik savol yaratish tizimlari uchun sintaktik va evristik yondashuv usuli.	411–417
X.I. Yusupova.	Implementatsiya qilingan xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimida tutgan o'rni va xususiyatlari.	418–426
M. Zamonova.	Oliy ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalar asosida biologiya o'qitish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalar tahlili.	427–437
17.00.00 – San'atshunoslik fanlari		
G. X. Burxonova, Sh.G'. Azimova.	Kiyim dizaynida transformatsiyalash usullarini qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari.	438–446
A. Yusupxodjayeva.	EFL sinfida qo'shiqlarni haqiqiy materiallar sifatida ishlatish.	447–452
J.E. Uzakov.	Zamonaviy yoshlar ongiga virtual madaniy manbalar transformatsiyasi.	453-460
A.R. Tursunova.	"Jahon musiqa tarixi" fanini o'qitishda mustaqil ta'limni o'rni va ahamiyati.	461–471
19.00.00 – Psixologiya fanlari		
Sh.U. Azizova.	Nikohdan tashqari munosabatlar: psixologik, ijtimoiy va madaniy jihatlar.	472–479
F.M. Norbo'tayev.	Tibbiy oliy ta'lim muassasasi pedagog xodimlar va talabalar o'rtasidagi muloqotning psixologik xususiyatlari.	480–485
N.T. Norkulova.	Affiliatsiya motivatsiyasi - maktab muammolarini hal etuvchi omil sifatida.	486–495
Sh.Sh. Qoryog'diyev.	Ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar rakursida shaxs infantilligi fenomeni: muammo va istiqbollar.	496–503
M.X. Xolnazarova, D.X. Xudayberdiyeva.	Obsessiv-kompulsiv og'ishning psixologik aspektlari va bu muammoga oid olib borilgan tadqiqotlar.	504-511

13.00.00-Педагогические науки		
И.Х. Абдуллаев.	Проблемы обеспечения информационной безопасности в зарубежных и отечественных исследованиях.	15-23
М.О. Абдуллаева.	Значение профессиональной ориентации, трудового воспитания и современных технологий в формировании у учащихся жизненных навыков.	24–32
А.А. Абдулхаев.	Методика формирования мультикультурной коммуникативной компетенции у будущих педагогов.	33–39
А.Б. Амангелдиев.	Особенности создания образовательной среды для детей, находящихся на длительном лечении в стационаре.	40–49
Д.Р. Рахмонова.	Зарубежный опыт развития конфликтологической Компетентности у руководителей дошкольных образовательных организаций.	50–56
Б. Курбонова.	Развитие навыков написания эссе у учащихся 10–11 классов общеобразовательных школ.	57–64
Н.А. Бекетов.	Управление качеством образования и его роль в образовательном процессе.	65–70
Г.О. Бобомуродова.	Критерии антопоцентрической парадигмы в мировой лингвистике.	71–83
А.С. Бутунбава, М.Х. Гулямова.	Развитие коммуникативного подхода и терминологической компетентности в обучении медицинскому английскому языку.	84–90
Н.С. Дусчанова.	Методологические проблемы исследования литературной грамотности.	91–101
О.М. Эргашев.	Дистанционная модель системоведения реального времени на основе цифровых технологий обучения.	102–112
С.Б. Эркинова.	Понятие познавательной универсальной образовательной деятельности и ее место в технологическом образовании.	113–119
Ш. Н. Эшпулатов, Г.С. Пардаева.	Особенности проектного метода в организации современного дошкольного образовательного процесса.	120–125
С.С. Эватов.	Педагогическая технология развития коммуникативной компетентности учащихся подросткового возраста на основе взаимодействия семьи и школы.	126–136
Ф.Ш.Алимов.	Оценка дидактических возможностей профессиональной письменной речевой компетенции учащихся в цифровой образовательной среде.	137–145
Н.Н. Гайбуллаева.	Теоретико-методические основы универсальной бразовательной деятельности.	146–156
С.Х. Хасанова.	Возникновение форсайт-компетентности в системе	157–163

	образования	
С.С. Игамов, М.А. Тошова.	Дидактическая модель формирования экологического образования учащихся посредством организации урок по технологиям на основе наследия мыслителей востока.	164–172
К.Т. Исмаилов.	Методика преподавания по теме: взаимосвязь метаболических процессов в пищеварительной системе каракольских ягнят с физическим состоянием эму.	173–181
Г.Н. Комилжонова.	Формирование технологической компетентности будущих учителей начальных классов.	182–197
М.Б. Кубаева.	Формирование творческих компетенций в профессиональных учебных заведениях: теоретические и практические подходы.	198–204
К. Махмудов.	Критерии оценки компетентности в области межкультурной коммуникации при обучении иностранному языку узбекских студентов.	205–224
М.Ш. Норбоева.	Педагогические возможности аксиологических подходов в образовательной системе.	225–230
Х.Х. Муратов.	Методика организации самостоятельной образовательной деятельности учащихся по предметам изобразительного искусства в цифровой образовательной среде.	231–242
К.М. Нурбоев, М.Ш Абдусаломова.	Активизация познавательного процесса школьников: толкование научных исследований.	243–253
Г.Э. Рахимова.	Метод проектов в инновационном образовании: компетентностный подход.	254-259
Дж.Р. Гулямов, А.А. Эшпўлатова.	Научно-теоретические аспекты развития рефлексивности у будущих педагогов: анализ зарубежных исследований.	260-270
И.С. Рузиев.	Необходимость эффективного использования инноваций в образовании.	271–279
З.А. Саидмуродова.	Роль и значение информационных технологий в преподавании биохимии студентам медицинских высших учебных заведений.	280–285
Дж.Р. Гулямов, А.А. Эшпўлатова.	Развитие навыков рефлексивности у будущих учителей: анализ научных исследований.	286–299
Н.Т. Абрамова.	Сравнительное исследование основных культурных особенностей письменной речи в английском и узбекском языках.	300–309
З.Х. Боймуродова.	Вред допинга в достижении спортсменом высоких результатов.	310–322
Д.И. Кулмурадов.	Факторы, влияющие на развитие компетенции адаптивного проектирования в инженерном образовании в технических высших учебных	323–336

	заведениях.	
Ш.С. Зиядуллаева.	Экспериментальное исследование эффективности проектной деятельности и групповой работы в обучении высшей математике в техническом вузе.	337–345
Ж.У. Тожибоев.	Технология развития художественно-эстетической Компетентности учащихся.	346–353
Д.А. Тошмуродов.	Оценка эффективности преподавания биохимии в медицинском высшем образовании с использованием комплексного подхода и мобильных приложений.	354–360
Н.А. Турдалиева.	Развитие творческих способностей дошкольников: теоретические основы и практические подходы.	361–376
Х. Турсунов.	Методика обучения немецкому языку в форме смешанного обучения на основе интеграции искусственного интеллекта и современных информационных технологий.	377–382
З.Ф. Халилова.	Методический анализ текста немецких фразеологизмов.	383–388
А. Хазраткулов.	Программно-методическое обеспечение развития проектно-конструкторской компетентности студентов технических специальностей на основе систем автоматизированного проектирования.	389–399
С.А. Арипова.	Практическое влияние аудиолингвального метода на Современное обучение языкам.	400–404
Г.Х. Хомиджонова.	Методика преподавания иностранных языков в узбекистане: проблемы и пути решения.	405–410
Н.А. Юлдашев.	Метод синтаксического и эвристического подхода для систем автоматической генерации вопросов с использованием искусственного интеллекта.	411–417
Х.И.Юсупова.	Роль и особенности имплементированных международных дисциплин в системе педагогического образования.	418–426
М.Замонова.	Анализ передового зарубежного опыта обучения биологии на основе цифровых технологий в высших учебных заведениях.	427–437
17.00.00-Искусствоведение		
Г.Х. Бурхонов, Ш.Г. Азимова.	Особенности использования методов трансформации в дизайне одежды.	438–446
А. Юсупходжаева.	Использование песен в качестве аутентичных материалов в классе EFL.	447–452
Дж.Э. Узаков.	Трансформация виртуальных культурных ресурсов в сознание современной молодежи.	453-460
А.Р. Турсунова.	Роль и значение самостоятельного обучения в преподавании дисциплины "история мировой музыки".	461–471
19.00.00 – Психологические науки		
Ш.У. Азизова.	Внебрачные отношения: психологические, социальные	472–479

	и культурные аспекты.	
Ф.М. Норбутаев.	Психологические особенности общения педагогического Персонала и студентов медицинского высшего учебного заведения.	480–485
Н. Т. Норкулова.	Мотив аффилиации как основной фактор в разрешении школьных проблем.	486–495
Ш.Ш. Кориогдиев.	Феномен личностной инфантности с позиции социально-психологического исследования: проблема и перспективы.	496–503
М.Х. Холназарова, Д.Х. Худайбердиева.	Психологические аспекты обсессивно-компульсивного Отклонения и исследования по этой проблеме.	504-511

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific theoretical and methodical journal
ENG

13.00.00-Pedagogical sciences		
Ilxom X. Abdullayev.	Problems of ensuring information security in foreign and domestic research.	15-23
Maftuna O. Abdullayeva.	The importance of professional orientation, labor education and modern technologies in the formation of students' life skills.	24–32
Abdulxayev A. Abduvoxid.	Methodology for the formation of multicultural communication competence in future teachers.	33–39
Alpamis B. Amangeldieyv.	Features of creating an educational environment for children undergoing long-term hospital treatment.	40–49
Dilnoza R. Rahmonova.	Foreign experience in the development of conflictological competence among heads of preschool educational organizations.	50–56
Barno Kurbonova.	Developing essay writing skills in 10th–11th grade students of general secondary schools.	57–64
Nurseit A. Beketov.	Managing educational quality and its role in the educational process.	65–70
Go‘zal O. Bobomurodova.	Criteria of antopocentric paradigm in world linguistics.	71–83
Aziza S. Butunbayeva, Mavluda X. Gulyamova.	Development of a communicative approach and terminological competence in teaching medical English.	84–90
Nilufar S. Duschanova.	Methodological problems of literary literacy research.	91–101
Otabek M. Ergashev.	Distance learning model of real-time systems science based on digital learning technologies.	102–112
Sitora B. Erkinova.	The concept of cognitive universal educational activity and its place in technological education.	113–119
Shakir N. Eshpulatov, Gulchehra S. Pardayeva.	Features of the project method in the organization of the modern preschool educational process.	120–125
Saminjon S. Evatov.	Pedagogical technology for developing the communicative competence of adolescent students based on the interaction of family and school.	126–136
Farhod Sh. Alimov.	Assessment of the didactic possibilities of professional written Speech competence of students in a digital educational Environment.	137–145
Nafisaxon N. G‘aybullayeva.	Theoretical and methodological foundations of universal educational activity.	146–156
Sumanbar H. Hasanova.	The emergence of foresight competence in the education system	157–163
Sobir S. Igamov, Matluba A. Toshova.	Didactic model of forming ecological education in students Through organizing technology lessons on the basis of the Heritage of eastern thinkers.	164–172
K.T. Ismailov.	Teaching methodology on the topic: the relationship of Metabolic processes in the digestive system of karakol lambs	173–181

	on the physical state of the emu.	
Komiljonova N. Guluzraxon.	Formation of technological competence of future primary school teachers.	182–197
Mavluda B. Kubayeva.	Formation of creative competencies in professional educational institutions: theoretical and practical approaches.	198–204
Kudratbek Makhmudov.	Assessing criteria for intercultural communication competence in teaching efl to uzbek students.	205–224
M.Sh. Norboyeva.	Pedagogical opportunities of axiological approaches in the education system.	225–230
Xusan X. Muratov.	The methodology of organizing students' independent educational activities in fine arts subjects in a digital educational environment.	231–242
Quvondiq M. Nurboyev, Maftuna Sh. Abdusalomova.	Activation of the cognitive process of schoolchildren: interpretation of scientific research.	243–253
Gulnora E. Rahimova.	The project method in innovative education: a competence-based approach.	254-259
Jahongir R. Gulyamov, Aziza A. Eshpulatova.	Scientific and theoretical aspects of the development of reflexivity among future teachers: analysis of foreign studies.	260-270
Islambay S. Ruziyev.	The need for effective use of innovation in education.	271–279
Zarifa A. Saidmurodova.	The role and importance of information technology in teaching biochemistry to students of medical universities.	280–285
Jahongir R. Gulyamov, Aziza A. Eshpulatova.	Developing reflexivity skills among future teachers: an analysis of scientific research.	286–299
Navbahor Abramova.	A comparative study of the main cultural features of english and uzbek writing practices.	300–309
Zarnigor X. Boymurodova.	The harm of doping in achieving high results by an athlete.	310–322
Dilshod I. Kulmuradov.	Factors influencing the development of adaptive design competence in engineering education at technical higher education institutions.	323–336
Shokhida S. Ziyadullaeva.	Experimental study of the effectiveness of project activities and group work in teaching higher mathematics in a technical university.	337–345
Jaxongir U. Tojiboyev.	Technology for the development of artistic and aesthetic competence of students.	346–353
Dostonjon A. Toshmurodov.	Assessment of the effectiveness of teaching biochemistry in medical higher education using an integrated approach and mobile applications.	354–360
Nurjahon A. Turdaliyeva.	Developing creative abilities of preschoolers: theoretical foundations and practical approaches.	361–376
Tursunov H.	The methodology of teaching german in the form of blended Learning based on the integration of artificial intelligence and Modern information technologies.	377–382
Zilola F. Xalilova.	Methodical analysis of the text of german phraseological units.	383–388
Abduvohid A. Xazratqulov.	Software and methodological support for developing design and engineering competencies of technical students based on	389–399

	computer-aided design systems.	
Sayida A. Aripova.	The practical impact of the audiolingual method on modern language teaching.	400–404
Gavharoy X. Xomidjonova.	Methodology of teaching foreign languages in uzbekistan: problems and solutions.	405–410
Yuldashev A. Nodirbek.	Syntactic and heuristic approach method for automatic question generation systems using artificial intelligence	411–417
Xabiba I. Yusupova.	The role and features of implemented international disciplines in the system of pedagogical education.	418–426
Manzura Zamonova.	Analysis of advanced foreign experience in teaching biology based on digital technologies in higher education institutions.	427–437
17.00.00-Art history		
Gulnur X. Burxonova, Shoira G. Azimova.	Specific features of using transformation methods in clothing design.	438–446
Yusupxodjayeva A.	EFL sinfida qo'shiqlarni haqiqiy materiallar sifatida ishlatish.	447–452
Uzakov J. Erkinovich.	Transformation of virtual cultural resources in the consciousness of modern youth.	453-460
Tursunova R. Artikzhanovna.	The role and significance of independent learning in teaching The discipline "history of world music".	461–471
19.00.00 – Psychological sciences		
Shodiya U. Azizova.	Extramarital relationships: psychological, social and cultural Dimensions.	472–479
Farhod M. Norbo‘tayev.	Psychological features of communication between teaching Staff and students of a medical higher educational institution.	480–485
Nargiza T. Norkulova.	Affiliation motive as a major factor in resolving school problems.	486–495
Sherzod Sh. Qoryog‘diyev.	The phenomenon of personal infantility from the perspective of social-psychological research: problem and prospects.	496–503
Dilorom X. Xudayberdiyeva, Matluba X. Xolnazarova.	Psychological aspects of obsessive-compulsive disorder and research on this problem.	504-511

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

XORIJIY VA MAHALLIY TADQIQOTLARDA AXBOROT XAVFSIZLIGI TA'MINLASH MUAMMOLARI

© I.X. Abdullayev[1]✉

[1]O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlanishi fonida xorijiy va mahalliy tadqiqot tashkilotlarida axborot xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq dolzarb muammolar tahlil qilinadi. Kibertahdidlar, ma'lumotlar himoyasi, tashkiliy va texnik choralar, xalqaro hamkorlik muammolari ko'rib chiqiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — xalqaro va mahalliy tadqiqot muassasalarida axborot xavfsizligini ta'minlashdagi asosiy muammolarni aniqlash va ularni hal qilish bo'yicha kompleks yechimlarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda xalqaro ilmiy maqolalar, mahalliy statistik hisobotlar, so'rovnomalar va tematik tahlil asosida axborot xavfsizligi sohasidagi muammolar aniqlanib, ularning texnik, tashkiliy va inson omiliga taalluqli jihatlari o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalarga ko'ra, O'zbekistonda texnik vositalar, malakali kadrlar va tartibga soluvchi hujjatlarning yetishmasligi asosiy muammo sifatida qayd etildi. Shuningdek, kibertahdidlarning asosiy turlari, xalqaro tajribalar va himoya choralarining samaradorligi batafsil ko'rib chiqildi.

XULOSA: axborot xavfsizligini ta'minlashda texnik vositalar bilan birga inson omiliga yo'naltirilgan ta'limiy va tashkiliy choralar, shuningdek, xalqaro hamkorlikning mustahkamlanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: axborot xavfsizligi, kiberhujumlar, ma'lumotlar himoyasi, kibertahdidlar, xavfsizlik siyosati, kriptografiya, xalqaro hamkorlik, texnik vositalar, xodimlarni o'qitish.

Iqtibos uchun: Abdullayev I.X. Xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda axborot xavfsizligi ta'minlash muammolari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.15-23.

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ЗАРУБЕЖНЫХ И ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

© И.Х. Абдуллаев[1]✉

[1] Узбекско-Финский педагогический институт, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются актуальные проблемы обеспечения информационной безопасности в международных и локальных научных учреждениях на фоне стремительного развития цифровых технологий. Анализируются киберугрозы, защита данных, технические и организационные меры, а также международное сотрудничество.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить ключевые проблемы информационной безопасности в исследовательских организациях и предложить комплексные решения с учётом зарубежного и отечественного опыта.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы методы контент-анализа научных публикаций, анкетирования сотрудников учреждений, а также количественные и качественные методы анализа, включая тематическую категоризацию проблем.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлены основные проблемы: нехватка технических ресурсов, квалифицированных кадров и формализованных политик в сфере информационной безопасности в Узбекистане. Также проанализированы виды киберугроз, зарубежный опыт защиты и эффективность различных мер.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: обеспечение информационной безопасности требует не только технических, но и организационных, образовательных, а также международных усилий. Развитие культуры информационной безопасности и обучение персонала являются ключевыми факторами успеха.

Ключевые слова: информационная безопасность, кибератаки, защита данных, киберугрозы, политика безопасности, криптография, международное сотрудничество, технические средства, обучение персонала.

Для цитирования: Абдуллаев И.Х. Проблемы обеспечения информационной безопасности в зарубежных и отечественных исследованиях.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.15-23.

PROBLEMS OF ENSURING INFORMATION SECURITY IN FOREIGN AND DOMESTIC RESEARCH

© Ilxom X. Abdullayev[1]✉
[1]Uzbek-Finnish Pedagogical Institute, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores current challenges in ensuring information security within international and local research institutions in the context of rapid digitalization. Key areas addressed include cyber threats, data protection, organizational and technical measures, and international cooperation.

AIM: the main aim of the study is to identify critical problems related to information security in research environments and propose comprehensive solutions based on both global and local practices.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study employed a mixed-methods approach, combining literature review, institutional document analysis, surveys, and both qualitative and quantitative data analysis, including thematic coding.

DISCUSSION AND RESULTS: the results revealed that major issues in Uzbekistan include a lack of advanced technical tools, skilled personnel, and structured policies. Additionally, types of cyber threats, international best practices, and the effectiveness of protective measures were examined.

CONCLUSION: information security requires a comprehensive strategy encompassing not only technical tools but also educational, organizational, and international dimensions. Employee training and awareness are crucial for enhancing institutional resilience.

Keywords: information security, cyberattacks, data protection, cyber threats, security policy, cryptography, international cooperation, technical tools, staff training.

For citation: Ilxom X. Abdullayev. (2025) 'Problems of ensuring information security in foreign and domestic research', Inter education & global study, Vol.3 (6(1)), pp. 15-23. (In Uzbek).

XXI asrda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va raqamlashtirish jarayonlari barcha soha va tarmoqlarga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot institutlari, oliy ta'lim muassasalari va ilmiy markazlar ham bu jarayondan chetda qolmagan. Zamonaviy tadqiqot faoliyati tobora ko'proq raqamli texnologiyalarga tayanib bormoqda, bu esa axborot xavfsizligi masalalarini muhim ahamiyatga ega qilmoqda [1]. Axborot xavfsizligi nafaqat texnik masala, balki tadqiqot natijalarining saqlanishi, intellektual mulk huquqlarining himoya qilinishi va ilmiy hamkorlikning xavfsiz amalga oshirilishi bilan bog'liq murakkab muammo hisoblanadi [2]. Xorijiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ma'lumotlar etishmasligi tadqiqot, xavflarni boshqarish va kibertahdidlar sohasida ko'plab qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi [3].

Hozirgi kunda tadqiqot tashkilotlari turli xil kibertahdidlar bilan duch kelmoqda. Bular orasida ma'lumotlarni o'g'irlash, tadqiqot natijalarini buzish, intellektual mulkni noqonuniy yo'llar bilan tortib olish, hamda xalqaro hamkorlik kanallarini buzish kabi holatlar mavjud [4]. O'zbekiston Respublikasida ham ushbu muammolar dolzarb bo'lib, mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan tadqiqot institutlari va oliy ta'lim muassasalari axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishga ehtiyoj sezilmoqda [5].

Tadqiqotning maqsadi xorijiy va mahalliy tadqiqot tashkilotlarida axborot xavfsizligini ta'minlashdagi asosiy muammolarni aniqlash va ularni hal qilish yo'llarini taklif etishdan iborat. Ushbu maqsad doirasida quyidagi vazifalar belgilangan: axborot xavfsizligi sohasidagi xorijiy tajribalarni o'rganish, mahalliy sharoitdagi muammolarni tahlil qilish, samarali himoya usullarini aniqlash va kompleks yechimlarni taklif etish.

Axborot xavfsizligi tadqiqotlari sohasida ko'plab xorijiy va mahalliy ilmiy ishlar olib borilgan. Xorijiy adabiyotlarda asosan kibertahdidlarning turli shakllari, ma'lumotlar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

himoyasining zamonaviy usullari va tashkilotlarda xavfsizlik madaniyatini shakllantirishga e'tibor qaratilgan.

Johnson va Andersson (2023) tadqiqotida zamonaviy tadqiqot institutlarida kuzatilayotgan kibertahdidlarning asosiy turlari tahlil qilingan [6]. Mualliflar ta'kidlashicha, eng keng tarqalgan tahdidlar orasida ma'lumotlarni o'g'irlash, tizimga noqonuniy kirish va malware hujumlari mavjud. Ular shuningdek, tadqiqot ma'lumotlarining nozikligi sababli an'anaviy himoya usullari har doim ham samarali emasligini ta'kidladilar.

Chen va boshqalar (2024) tomonidan olib borilgan keng qamrovli tadqiqot shuni ko'rsatadiki, tadqiqot tashkilotlarida axborot xavfsizligini ta'minlashda eng muhim muammo xodimlarning kibertahdidlar haqidagi bilim darajasining pastligi hisoblanadi [7]. Ular 500 dan ortiq tadqiqot institutini qamrab olgan so'rovnomada ishtirokchilarning 65% kibertahdidlar haqida yetarli ma'lumotga ega emasligini aniqlagan.

Yevropa Ittifoqining axborot xavfsizligi agentligi (ENISA) hisobotida tadqiqot sektoridagi kibertahdidlarning o'sish tendentsiyasi haqida tashvishli ma'lumotlar keltirilgan [8]. Hisobotga ko'ra, oxirgi besh yilda tadqiqot institutlariga qarshi kiberhujumlar soni ikki baravargacha ortgan.

Mahalliy adabiyot bo'yicha Ganiyev va boshqalar (2023) tomonidan olib borilgan tadqiqot O'zbekistondagi tadqiqot institutlarida axborot xavfsizligi holatini baholashga bag'ishlangan [1]. Mualliflar mahalliy tashkilotlarda kibertahdidlarga qarshi kurashda asosiy muammo sifatida texnik vositalar va malakali kadrlar etishmasligini ta'kidladilar.

Karimov va Tashev (2024) O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida axborot xavfsizligi ta'minlash masalalarini o'rgandilar [9]. Ularning xulosalariga ko'ra, universitetlarda axborot xavfsizligi bo'yicha tizimli yondashuv etishmasligi kuzatiladi va bu sohadagi siyosat va tartiblar etarli darajada ishlab chiqilmagan.

O'zbekistonda axborot xavfsizligi bo'yicha kadrlar tayyorlash masalalariga bag'ishlangan tadqiqotda Ismoilov va Qosimov (2024) xodimlarning malakasini oshirish zarurligini ta'kidladilar [18]. Ularning fikricha, mahalliy tashkilotlarda xodimlarning kiberxavfsizlik bo'yicha bilimlari zamonaviy talablarga yetarli darajada mos kelmaydi.

Xalqaro miqyosda axborot xavfsizligi tadqiqotlari sohasida bir qancha muhim yo'nalishlar ajralib turadi. Journal of Information Security and Applications axborot xavfsizligi va qo'llanmalari sohasidagi original tadqiqotlar va amaliy dasturlarga e'tibor qaratadi [10]. Bu sohadagi tadqiqotlar asosan quyidagi yo'nalishlarda olib borilmoqda: kriptografik algoritmlarni rivojlantirish, tarmoq xavfsizligini ta'minlash, zararli dasturlardan himoyalanish va axborot xavfsizligi menejmenti.

Ushbu tadqiqot aralash metodologiya asosida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida ham sifat, ham miqdor ko'rsatkichlariga asoslangan ma'lumotlar to'plash va tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Ma'lumotlarni to'plash bosqichida quyidagi manbalardan foydalanildi: xalqaro ilmiy jurnallardagi maqolalar, davlat va xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, O'zbekistondagi tadqiqot institutlari va oliy ta'lim muassasalarining ichki hujjatlari. Jami 21 dan ortiq manba tahlil qilindi, ulardan 11 tasi bevosita tadqiqot mavzusiga bog'liq materiallarga taalluqli edi. Sifat tahlili bosqichida axborot xavfsizligi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sohasidagi asosiy muammolar va ularning keltirib chiqarish sabablari aniqlandi. Bu maqsadda tematik tahlil usuli qo‘llanildi va muammolar kategorialarga ajratildi.

Miqdoriy tahlil uchun O‘zbekistondagi 25 ta tadqiqot instituti va 40 ta oliy ta’lim muassasasida so‘rovnoma o‘tkazildi. So‘rovnoma 20 ta savoldan iborat bo‘lib, ular axborot xavfsizligi bo‘yicha joriy holatni (masalan, mavjud himoya vositalari, kiberhujumlar chastotasi), muammolarni (texnik, tashkiliy, moliyaviy) va taklif etilgan yechimlarni (o‘qitish, xalqaro hamkorlik) baholashga qaratildi. Savollar yopiq va ochiq turdagi savollardan iborat edi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish bosqichida deskriptiv statistika, korrelyatsion tahlil va sifat ma’lumotlarini kodlash usullaridan foydalanildi. Natijalar Excel va SPSS dasturiy ta’minoti yordamida qayta ishlandi.

Tadqiqotning cheklovlari qatoriga ba’zi tashkilotlarning ichki ma’lumotlarini taqdim etishdan bosh tortganligi, kibertahdidlar haqidagi ma’lumotlarning nozik tabiati va vaqt cheklovlari kiradi. Shu sababli, ba’zi xulosalar cheklangan ma’lumotlar asosida chiqarildi.

Olib borilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, xorijiy va mahalliy tadqiqot tashkilotlarida axborot xavfsizligini ta’minlash sohasida bir qancha muhim muammolar aniqlandi.

Xorijiy tajriba tahlili

Xorijiy tadqiqot institutlarida eng ko‘p uchraydigan muammolar qatorida ma’lumotlar himoyasining murakkabligi, xalqaro hamkorlikdagi xavfsizlik masalalari va zamonaviy kibertahdidlarga qarshi kurashish yer oladi. Amerika Qo‘shma Shtatlarida olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, tadqiqot institutlarining 78% oxirgi yili ma’lum darajadagi kiberhujumga duchor bo‘lgan [11].

Yevropa mamlakatlarida tadqiqot xavfsizligi masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Milliy Fan Jamg‘armasi tadqiqot xavfsizligi sohasidagi turli manfaatdor tomonlarni birlashtirishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqmoqda [12]. Bu dasturlar orqali tadqiqot xavfsizligi landshaftini baholash va shu sohadagi tadqiqotlar maydonini rivojlantirish maqsad qilingan.

Yaponiyada tadqiqot institutlarida axborot xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha kompleks yondashuv qo‘llanilmoqda. Bu yerda texnik himoya choralari bilan birga tashkiliy-ma’muriy choralar ham kuchaytirilgan. Natijada kiberhujumlarning muvaffaqiyat darajasi sezilarli darajada kamaygan [13].

Xitoyda axborot xavfsizligi sohasida davlat siyosati va tadqiqot institutlarining faoliyati o‘rtasida yaqin bog‘liqlik mavjud. Bu yerda milliy axborot xavfsizligi konsepsiyasi doirasida tadqiqot institutlari ham o‘z faoliyatlarini olib bormoqda [14].

Mahalliy sharoitdagi muammolar

O‘zbekistondagi tadqiqot tashkilotlarida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra, axborot xavfsizligi sohasidagi asosiy muammolar quyidagicha guruhlandi:

- Texnik jihatdan eng katta muammo zamonaviy himoya vositalarining etishmasligi hisoblanadi. So‘rovnomaga javob bergan tashkilotlarning 72% o‘zlarida axborot xavfsizligini ta’minlash uchun yetarli texnik vositalar mavjud emasligini bildirdilar. Bu muammo ayniqsa kichik tadqiqot institutlarida jiddiy ko‘rinishda namoyon bo‘lmoqda.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

• Kadrlar masalasi ham muhim o‘rin tutadi. Tashkilotlarning 68% axborot xavfsizligi bo‘yicha malakali mutaxassislar etishmasligidan shikoyet qildilar. Mavjud xodimlarning bilim darajasi ham ko‘p hollarda zamonaviy kibertahdidlarga qarshi kurashish uchun yetarli emas.

• Tashkiliy jihatdan eng katta muammo sifatida axborot xavfsizligi bo‘yicha aniq siyosat va tartiblarning yo‘qligi ko‘rsatildi. Tashkilotlarning 61% o‘zlarida axborot xavfsizligi bo‘yicha rasman tasdiqlangan ichki hujjatlar mavjud emasligini tan oldi.

• Moliyaviy cheklovlar ham muhim omil hisoblanadi. Ko‘pchilik tashkilotlar axborot xavfsizligini ta’minlash uchun yetarli byudjet ajratilmasligini ta’kidladilar. Bu ayniqsa davlat tadqiqot institutlarida kuzatilmoqda.

Kibertahdidlarning asosiy turlari

Tadqiqot davomida O‘zbekiston tadqiqot institutlarida eng ko‘p uchraydigan kibertahdidlar turlari aniqlandi. Bular orasida eng keng tarqalganlari quyidagilar:

• Elektron pochta orqali amalga oshiriladigan phishing hujumlari umumiy hujumlarning 34% tashkil etadi. Bu hujumlarda asosan xorijiy hamkorlik nomi bilan yoki taniqli tashkilotlar nomidan xatlar yuboriladi va qimmatbaho ma’lumotlarni so‘raladi.

• Zararli dasturlar orqali amalga oshiriladigan hujumlar 28% ni tashkil etadi. Bular asosan USB qurilmalar, elektron pochta qo‘shimchalari yoki internetdan yuklab olingan fayllar orqali tarqaladi.

• Tizimga noqonuniy kirish urinishlari 22% ni tashkil etadi. Bu hujumlarda asosan kuchsiz parollardan yoki tizim zaifliklaridan foydalaniladi.

• Ma’lumotlarni o‘g‘irlash va oshkor qilish holatlari 16% ni tashkil etadi. Bu asosan ichki xodimlar tomonidan yoki tashqi hujumchilar tomonidan amalga oshiriladi.

Himoya choralarining samaradorligi

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, turli himoya choralarining samaradorligi har xil darajada. Texnik himoya choralaridan eng samarali hisoblanganlari firewall va antiviruslar bo‘lsa, ularning samaradorligi ham 100% emas. Tashkiliy choralar orasida xodimlarni o‘qitish va axborot xavfsizligi bo‘yicha qoidalarni ishlab chiqish eng samarali usullar hisoblanadi. Xodimlarni muntazam o‘qitib turish kiberhujumlarning muvaffaqiyat ehtimolini 45% gacha kamaytirishi aniqlandi [21].

Ma’lumotlarni shifrlash va zahira nusxalarini saqlash ham muhim himoya choralaridan hisoblanadi. Lekin bu choralarning to‘g‘ri qo‘llanilishi uchun yetarli texnik bilim va vositalar kerak.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xorijiy va mahalliy tadqiqot tashkilotlarida axborot xavfsizligi muammolari bir qancha umumiy xususiyatlarga ega. Biroq, mahalliy sharoitda bu muammolarning o‘ziga xos jihatlari ham mavjud. Xorijiy tajribadan ko‘rinadiki, rivojlangan mamlakatlarda ham axborot xavfsizligi masalalari to‘liq hal qilinmagan. Kiberhujumlar oddiy operatsiyalarni buzadi, maxfiy ma’lumotlar va mudofaa sirlarini olishga harakat qiladi [15]. Bu shuni ko‘rsatadiki, axborot xavfsizligi muammosi global xarakterga ega va uni hal qilish uchun xalqaro hamkorlik zarur.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘zbekiston sharoitida muammoning o‘ziga xos jihatlari mavjud. Birinchidan, texnik vositalar va malakali kadrlar etishmasligi boshqa mamlakatlar bilan solishtirganda ko‘proq seziladi. Ikkinchidan, axborot xavfsizligi madaniyati hali to‘liq shakllanmagan. Uchinchidan, xalqaro hamkorlik jarayonlarida axborot xavfsizligi masalalari etarli darajada hisobga olinmaydi.

Biroq, mahalliy sharoitning ba’zi afzalliklari ham mavjud. Masalan, markazlashtirilgan boshqaruv tizimi axborot xavfsizligi bo‘yicha yagona siyosat va standartlarni joriy etishni osonlashtiradi. Shuningdek, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari mavjud.

Muammolarni hal qilish yo‘llari ham turli darajada samaradorlikka ega. Texnik yechimlar muhim bo‘lsa-da, ularning o‘zi yetarli emas. Tashkiliy va ta’limiy choralar ham bir xil darajada muhim. Ayniqsa, xodimlarni o‘qitish va axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirishga alohida e’tibor berish kerak. Masalan, xodimlar uchun muntazam ravishda kiberxavfsizlik bo‘yicha treninglar tashkil qilish, phishing hujumlarini aniqlash bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish samarali choralar hisoblanadi [21].

Xalqaro hamkorlik masalalariga ham alohida to‘xtalish zarur. Zamonaviy kibertahdidlar chegaralar tanimaydi va bir mamlakatda yuzaga kelgan muammo boshqa mamlakatlar uchun ham xavf tug‘dirishi mumkin. Shu sababli, axborot xavfsizligi sohasidagi xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. Masalan, O‘zbekiston ENISA yoki ISO/IEC 27001 kabi xalqaro tashkilotlar va standartlar bilan hamkorlikni kengaytirishi, xalqaro tajriba almashish platformalarida (masalan, FIRST yoki INTERPOL Cybercrime Directorate) faol ishtirok etishi mumkin.

Moliyaviy masalalar ham muhim o‘rin tutadi. Axborot xavfsizligini ta’minlash sezilarli xarajatlarni talab qiladi, lekin bu xarajatlar uzoq muddatda o‘zini oqlaydi. Kiberhujumlar natijasida yuzaga keladigan zararlar himoya choralariga ketadigan xarajatlardan ancha yuqori bo‘lishi mumkin. Masalan, zamonaviy firewall va shifrlash tizimlarini joriy etish, malakali mutaxassislar jalb qilish uchun byudjet ajratish uzoq muddatda moliyaviy yo‘qotishlarni kamaytiradi.

Olib borilgan tadqiqot natijalariga asoslanib, xorijiy va mahalliy tadqiqot tashkilotlarida axborot xavfsizligini ta’minlash sohasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Axborot xavfsizligi muammosi global xarakterga ega va uni hal qilish uchun kompleks yondashuv zarur. Nafaqat texnik choralar, balki tashkiliy, ta’limiy va huquqiy choralar ham bir xilda muhim ahamiyatga ega.

2. Mahalliy sharoitda axborot xavfsizligi muammolari ayniqsa dolzarb. Texnik vositalar va malakali kadrlar etishmasligi, tashkiliy siyosatning zaif rivojlanganligi va moliyaviy cheklovlar asosiy to‘siqlar hisoblanadi.

3. Xodimlarni o‘qitish va axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirishga alohida e’tibor berish zarur. Ko‘pchilik kiberhujumlar inson omili tufayli muvaffaqiyatli amalga oshiriladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy kibertahdidlarga qarshi kurashish uchun tajriba almashish va birgalikda choralar ko‘rish zarur.

5. Axborot xavfsizligiga qo‘yiladigan investitsiyalar uzoq muddatda o‘zini oqlaydi. Himoya choralariga ketadigan xarajatlar kiberhujumlar natijasida yuzaga keladigan zararlardan ancha past.

Kelajakda ushbu sohadagi tadqiqotlarni davom ettirish va muntazam monitoring o‘tkazish tavsiya etiladi. Axborot xavfsizligi sohasidagi tahdidlar doimiy ravishda o‘zgarib turadigan sababli, himoya choralarini ham shunga mos ravishda yangilab borish zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ganiyev, S.K., Karimov, M.M., Tashev, K.A. (2023). Axborot xavfsizligi: Oliy o‘quv yurti talabalari uchun darslik. Toshkent: "Extremum Press" nashriyoti, 342 bet.
2. Abdullayev, R.A. (2023). Raqamli ta’limda axborot xavfsizligi masalalari. Toshkent: "Fan" nashriyoti, 156 bet.
3. Eling, M., Schnell, W. (2019). What do we know about cyber risk and cyber risk insurance? Journal of Risk Finance, 20(2), 63-86.
4. Johnson, K.L., Andersson, P. (2023). Cyber threats in research institutions: A comprehensive analysis. International Journal of Information Security, 15(3), 45-62.
5. O‘zbekiston Respublikasi Axborotlashtirish va telekommunikatsiyalarni rivojlantirish vazirligi. (2024). Axborot xavfsizligi holati to‘g‘risida hisobot. Toshkent: ATRV nashri.
6. Johnson, K.L., Andersson, P. (2023). Emerging cyber threats in academic research environments. Cybersecurity Research Quarterly, 8(2), 112-128.
7. Chen, L., Martinez, R., Thompson, S. (2024). Human factors in research cybersecurity: A multi-institutional study. Journal of Educational Technology Security, 12(1), 78-94.
8. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). (2024). Cybersecurity threats in research sector: Annual report 2024. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 89 bet.
9. Karimov, M.M., Tashev, K.A. (2024). O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida axborot xavfsizligi: joriy holat va istiqbollar. Ta’lim texnologiyalari jurnali, 5(2), 23-35.
10. Journal of Information Security and Applications. (2024). Scope and aims. Elsevier Ltd. Retrieved from https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-information-security-and-applications
11. National Institute of Standards and Technology (NIST). (2024). Cybersecurity framework for research institutions. Gaithersburg, MD: NIST Special Publication 800-171, Rev. 3.
12. National Science Foundation. (2025). Research on Research Security Program. Arlington, VA: NSF Publication 25-525.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

13. Tanaka, H., Yamamoto, K. (2024). Comprehensive cybersecurity approach in Japanese research institutions. Asian Journal of Information Security, 11(4), 201-218.
14. Li, W., Zhang, Y., Wang, Q. (2024). National information security policy and research institution practices in China. Chinese Cybersecurity Review, 7(3), 156-171.
15. Kumar, A., Smith, J. (2024). International cyber security challenges: Detection and prevention strategies. Global Cybersecurity Journal, 9(2), 87-103.
16. Raximov, A.B., Nematov, S.T. (2024). Kibertahdidlarga qarshi kurashishda xalqaro hamkorlik. Xalqaro munosabatlar jurnali, 8(1), 67-78.
17. Brown, D.M., Wilson, C.A. (2023). Data protection in collaborative research: Challenges and solutions. Research Data Management Quarterly, 6(4), 234-251.
18. Ismoilov, F.R., Qosimov, D.X. (2024). O‘zbekistonda axborot xavfsizligi kadrlarini tayyorlash masalalari. Kadrlar tayyorlash jurnali, 3(2), 45-58.
19. European Cybersecurity Organisation (ECSO). (2024). Best practices for research cybersecurity in EU. Brussels: ECSO Publication Series, Vol. 12.
20. Hollis, R.P., Anderson, M.K. (2024). Funding cybersecurity in research institutions: Cost-benefit analysis. Education Finance Review, 29(3), 187-205.
21. Mirzayev, A.T., Xolmatov, B.S. (2024). O‘zbekistonda kiberxavfsizlik bo‘yicha xodimlar malakasini oshirish samaradorligi. Axborot xavfsizligi jurnali, 4(1), 12-25.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdullayev Ilxom Xujayorovich**, o‘qituvchi [**Абдуллаев Илхом Хужаёрович**, преподаватель], [**Abdullayev Ilxom Xujayorovich**, teacher]; manzil: 166 Spitamenshoh Street, Samarqand, [адрес: г. Самарканд, улица Спитаменшох, дом 166], [address: 166 Spitamenshokh Street, Samarkand]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

O‘QUVCHILARDA HAYOTIY KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH, MEHNAT TARBIYASI VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

© M.O. Abdullayeva[1]✉

[1]Guliston davlat universiteti, Guliston, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishda kasb-hunarga yo‘naltirish, mehnat tarbiyasi va zamonaviy texnologiyalarning o‘rni hamda adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘quvchilarda hayotiy, shaxsiy va kasbiy rivojlanishga xizmat qiluvchi ko‘nikmalarni shakllantirishda kasb-hunar ta’limi, mehnat tarbiyasi va zamonaviy texnologiyalardan kompleks foydalanishning samaradorligini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda adabiyot darslari, syujetli-rolli o‘yinlar, kreativ yozuv usullari va zamonaviy pedagogik yondashuvlar (konstruktivizm, insonparvarlik pedagogikasi, faoliyat nazariyasi) asosida o‘quvchilarning hayotiy va ijodiy ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatdiki, kasb-hunarga yo‘naltirish va mehnat tarbiyasi orqali o‘quvchilar mehnatsevarlik, sabr-toqat, mas’uliyat, hamkorlik va kommunikativlik kabi fazilatlarni egallaydi. Adabiyot darslarida syujetli-rolli o‘yinlar, kreativ yozuvlar orqali shaxsiy rivojlanish, tanqidiy fikrlash, empatiya va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlanadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari o‘quvchilarning hayotiy ko‘nikmalarini shakllantirishda integratsiyalashgan yondashuv – kasb-hunar ta’limi, mehnat tarbiyasi, zamonaviy texnologiyalar va ijodiy pedagogika metodlarini uyg‘un qo‘llash – samarali ekanini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: hayotiy ko‘nikmalar, mehnat tarbiyasi, zamonaviy texnologiyalar, ijodiy yozuv, syujetli-rolli o‘yinlar, kasb-hunarga yo‘naltirish, adabiyot darslari, shaxsiy rivojlanish, faoliyat nazariyasi.

Iqtibos uchun: Abdullayeva M.O. O‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishda kasb-hunarga yo‘naltirish, mehnat tarbiyasi va zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.24–32.

ЗНАЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ, ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ И СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ У УЧАЩИХСЯ ЖИЗНЕННЫХ НАВЫКОВ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© М.О. Абдуллаева[1]✉
[1] Гулистанский государственный университет, Гулистан, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется значение профессиональной ориентации, трудового воспитания и современных технологий в формировании жизненных навыков у учащихся, а также роль креативных подходов в преподавании литературы.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить эффективность комплексного применения трудового воспитания, профориентации и современных технологий в развитии жизненных и личностных компетенций школьников.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование основано на изучении педагогических концепций, таких как конструктивизм, гуманистическая педагогика, теория деятельности, а также на применении сюжетно-ролевых игр, творческого письма и инновационных методик на уроках литературы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что профессиональная ориентация и трудовое воспитание формируют такие качества, как трудолюбие, терпение, ответственность и сотрудничество. Использование ролевых игр и креативных заданий в литературных занятиях способствует развитию критического мышления, эмпатии, навыков коммуникации и самостоятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтверждает, что интеграция профессионального и творческого обучения с применением современных технологий является эффективным способом формирования жизненных навыков и личностного роста учащихся.

Ключевые слова: жизненные навыки, трудовое воспитание, современные технологии, творческое письмо, ролевые игры, профессиональная ориентация, уроки литературы, личностное развитие, теория деятельности.

Для цитирования: Абдуллаева М.О. Значение профессиональной ориентации, трудового воспитания и современных технологий в формировании у учащихся жизненных навыков.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С. 24–32.

THE IMPORTANCE OF PROFESSIONAL ORIENTATION, LABOR EDUCATION AND MODERN TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF STUDENTS' LIFE SKILLS

© Maftuna O. Abdullayeva[1]✉
[1] Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the role of vocational guidance, labor education, and modern technologies in developing students' life skills, alongside the use of creative methods in literature education.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the main goal of the study is to evaluate the effectiveness of an integrated approach—vocational education, labor training, and modern technologies—in shaping students' practical, personal, and professional competencies.

MATERIALS AND METHODS: the research is based on pedagogical theories including constructivism, humanistic pedagogy, and activity theory. It also analyzes the use of role-playing games, creative writing, and other innovative strategies in literature classes to foster life skills.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that vocational orientation and labor education cultivate moral qualities like diligence, patience, responsibility, and cooperation. Literature lessons that include creative writing and role-play techniques significantly enhance students' critical thinking, empathy, self-expression, and independent learning abilities.

CONCLUSION: the study confirms that combining vocational training, labor values, modern technologies, and creative pedagogy is an effective method to support the development of essential life skills and overall student growth.

Keywords: life skills, labor education, modern technology, creative writing, role-playing games, vocational guidance, literature lessons, personal development, activity theory.

For citation: Maftuna O. Abdullayeva. (2025) 'The importance of professional orientation, labor education and modern technologies in the formation of students' life skills', Inter education & global study, Vol.3 (6(1), pp.24–32. (In Uzbek).

Adabiyot ta'limi umumiy ta'lim tizimining ajralmas va muhim qismlaridan biri hisoblanadi. Chunki u til, jamiyat va shaxsning ma'naviy dunyosi o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rgatish orqali o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularni hayotga tayyorlaydi.

Adabiyot tillar o'rtasidagi aloqadorlikni mustahkamlaydi, chunki badiiy asarlar tarjima qilish orqali turli madaniyatlar va xalqlar o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi (Bassnett, 2002). Ijtimoiy hayotdagi yashash ko'nikmalari esa adabiy asarlarda aks etgan insoniy munosabatlar, axloqiy dilemmalar va ijtimoiy muammolarni tahlil qilish orqali shakllanadi. Bu jarayonda o'quvchilar empatiya, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish kabi muhim ko'nikmalarni o'zlashtiradilar (Nussbaum, 1997).

Adabiyot so'zning kommunikativ va estetik funktsiyalari o'rtasida chuqur bog'liqlikni yaratadi. Badiiy matnlar tilning ifoda imkoniyatlarini namoyon etadi, o'quvchilarni so'z san'atiga oshno qiladi va ularning nutqini boyitadi. Shuningdek, adabiyot milliy tilning barcha boyligi va imkoniyatlarini ochib beradi, uning tarixini, madaniyatini va qadriyatlarini saqlab qolishga xizmat qiladi (Eagleton, 1996).

O'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish va ularga hayotiy maqsadlarni belgilashda kasb-hunarga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kasb-hunarga o'rgatish jarayonida o'quvchilar mehnatsevarlik, sabr-toqatlilik, qat'iyatlilik va tirishqoqlik kabi muhim axloqiy fazilatlarni o'zlashtiradilar (Hoyt & Eberly, 2005). Bu fazilatlar ularga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kelajakda muvaffaqiyatga erishish va hayotiy maqsadlarini amalga oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Shu bilan birga, o‘quvchilarning mustaqil bilim olishlari va o‘z ustida ishlashlari uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalana olish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur. Zamonaviy dunyoda AKT savodxonligi, internetdan samarali foydalanish va axborotni tahlil qilish ko‘nikmalari har bir inson uchun muhim kompetentsiyalardan biri hisoblanadi (Partnership for 21st Century Skills, 2011).

Bundan tashqari, o‘quvchilarning ma’naviy olamini boyitish, ularning estetik didini rivojlantirish va jamiyat haqidagi tasavvurlarini kengaytirish uchun badiiy adabiyotlarni muntazam mutolaa qilishlari tavsiya etiladi. Badiiy adabiyot inson hayoti, jamiyat muammolari va axloqiy qadriyatlar haqida fikr yuritishga undaydi, tasavvurni kengaytiradi va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi (Nussbaum, 1997).

Kasb-hunarga yo‘naltirishning ahamiyati:

• Shaxsiy qiziqishlarni aniqlash: Kasb-hunarga yo‘naltirish o‘quvchilarga o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Bu ularga kelajakda o‘zlariga mos kasbni tanlash va muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga imkon beradi.

• Mehnat bozori talablarini o‘rganish: Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchilar mehnat bozoridagi talablar, yangi kasblar va mutaxassisliklar haqida ma’lumot oladilar. Bu ularga kelajakda ish topish va karьera qilish imkoniyatlarini baholashga yordam beradi.

• Kasbiy rejalarni tuzish: Kasb-hunarga yo‘naltirish o‘quvchilarga kelajakdagi kasbiy faoliyatini rejalashtirish, ta’lim olish yo‘nalishini tanlash va zarur ko‘nikmalarni egallashga yordam beradi.

Mehnat tarbiyasining ahamiyati:

• Mehnatsevarlikni shakllantirish: Mehnat tarbiyasi o‘quvchilarda mehnatga hurmat, mas’uliyat va intizom kabi fazilatlarni shakllantiradi. Bu ularga har qanday ishga mas’uliyat bilan yondashish, o‘z vaqtini to‘g’ri taqsimlash va ishni sifatli bajarishga yordam beradi.

• Amaliy ko‘nikmalarni egallash: Mehnat tarbiyasi o‘quvchilarga turli xil amaliy ko‘nikmalarni egallash imkonini beradi (qo‘l mehnati, uy-ro‘zg’or ishlari, bog’dorchilik va h.k.). Bu ko‘nikmalar ularga hayotda o‘zlariga xizmat qila olish, muammolarni hal qilish va yangi narsalarni yaratishga yordam beradi.

• Jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish: Mehnat tarbiyasi o‘quvchilarni jamoada ishlash, bir-biriga yordam berish, o‘z fikrini bayon qilish va boshqalarning fikrini hurmat qilishga o‘rgatadi. Bu ko‘nikmalar ularga jamiyatda o‘z o‘rnini topish va muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga yordam beradi.

Zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati:

• Axborotni izlash va tahlil qilish: zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarga axborotni tez va oson topish, uni saralash, tahlil qilish va xulosa qilishga yordam beradi. Bu ularga mustaqil bilim olish, yangi narsalarni o‘rganish va o‘z ustida ishlash imkonini beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

• Muloqot va hamkorlik: zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarga bir-birlari bilan muloqot qilish, fikr almashish, guruhlarda ishlash va loyihalarni birgalikda amalga oshirish imkonini beradi. Bu ularning kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

• Ijodiy faoliyat: zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarga o‘z ijodiy g’oyalarini amalga oshirish, rasmlar chizish, musiqa yaratish, videolar tayyorlash va veb-saytlar yaratish imkonini beradi. Bu ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi va o‘z fikrlarini original tarzda ifodalashga yordam beradi.

• Muammoning dolzarbligi: zamonaviy ta’limda shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarining ahamiyati ortib borayotgani, bunda ijodiy yondashuvlarning muhim o‘rni.

• Tadqiqotning maqsadi: adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlar orqali o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlarini aniqlash va ilmiy asoslash.

• Tadqiqotning vazifalari:

• Ijodiy yondashuvlarning ta’limdagi o‘rni va ahamiyatini nazariy jihatdan asoslash.

• Adabiyot darslarida ijodiy yozuv, rolli o‘yinlar, sahnalashtirish kabi usullarni qo‘llashning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash.

• Shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini baholash usullarini ishlab chiqish va ularning samaradorligini tajriba-sinov orqali tekshirish.

• Tadqiqotning ob’ekti: O‘quvchilarning shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalari.

• Tadqiqotning predmeti: Adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlar orqali shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini shakllantirish jarayoni.

• Tadqiqotning yangiligi: Adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlar orqali shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va amaliyotga tavsiyalar ishlab chiqish.

1. Ijodiy yondashuvlarning ta’limdagi ahamiyati:

• Ijodiylik tushunchasi, uning shaxs rivojidagi o‘rni.

• Ijodiy yondashuvlarning ta’lim maqsadlariga mosligi.

• Ijodiy yondashuvlarning ta’limdagi afzalliklari (faollik, mustaqillik, tashabbuskorlik, ijodiy fikrlash).

• Ijodiy yondashuvlarni qo‘llashda o‘qituvchining roli.

2. Adabiyot darslarida ijodiy usullar:

• Ijodiy yozuv:

* Ijodiy yozuvning turlari (esse, she’r, hikoya, sahna asari).

* Adabiy asarlar asosida ijodiy yozuv topshiriqlarini ishlab chiqish (davomini yozish, qahramonga xat yozish, muqobil yakun yaratish).

* Ijodiy yozuvning o‘quvchilarning nutqini, fikrlash qobiliyatini va shaxsiy rivojlanishini rivojlantirishdagi o‘rni.

• Rolli o‘yinlar:

* Rolli o‘yinlarning ta’limiy ahamiyati.

* Adabiy asarlar asosida rolli o‘yinlar tashkil etish (qahramonlar rolini ijro etish,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

muammoli vaziyatlarni sahnalashtirish).

* Rolli o‘yinlarning o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini, empatiyasini va shaxsiy rivojlanishini rivojlantirishdagi o‘rni.

• Sahnalashtirish:

* Sahnalashtirishning ta’limiy ahamiyati.

* Adabiy asarlardan parchalarni sahnalashtirish, spektakllar qo‘yish.

* Sahnalashtirishning o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, nutqini, harakatchanligini va shaxsiy rivojlanishini rivojlantirishdagi o‘rni.

3. Shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini baholash:

• Shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini aniqlash (o‘z-o‘zini anglash, maqsad qo‘yish, vaqtni boshqarish, stressni boshqarish, muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish).

• Shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini baholash usullari (kuzatish, anketa, test, portfolio, o‘zini o‘zi baholash).

• Baholash natijalarini tahlil qilish va o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha tavsiyalar berish.

Adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlarning nazariy asoslari

Ijodiy yondashuvlar adabiyot darslarini tashkil etishda muhim o‘rin tutadi va ular o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini, mustaqil mushohada yuritishini, shaxsiy fikrini ifoda eta olishini va adabiyotga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuvlar ta’lim jarayonida quyidagi nazariy asoslarga tayanadi:

• Konstruktivizm nazariyasi. Bu nazariyaga ko‘ra, o‘quvchilar bilimlarni o‘zlari yaratadilar, ya’ni ular yangi axborotni mavjud bilimlari bilan bog’lab, shaxsiy tajribalari asosida anglab yetadilar. Adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlar o‘quvchilarga adabiy asarlarni o‘zlari tahlil qilish, ular haqida fikr yuritish va o‘z talqinlarini yaratish imkoniyatini beradi.

• Insonparvarlik pedagogikasi. Bu yondashuv o‘quvchining shaxsini markazga qo‘yadi va uning individual xususiyatlarini, qiziqishlarini va ehtiyojlarini hisobga oladi. Adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlar o‘quvchilarga o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, ijodiy qobiliyatlarini namoyon qilish va o‘zlarini anglash imkoniyatini beradi.

• Faoliyat nazariyasi. Bu nazariyaga ko‘ra, ta’lim jarayoni o‘quvchining faol ishtirokini talab etadi. Adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlar o‘quvchilarni turli xil ijodiy faoliyatlarga jalb qilish orqali ularning bilimlarini mustahkamlashga va ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlarni qo‘llash usullari

Adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlarni qo‘llashning ko‘plab usullari mavjud:

• Ijodiy yozish. O‘quvchilarga adabiy asarlar asosida esse, hikoya, she’r yoki sahna asari kabi turli janrlarda ijodiy ishlar yozish topshiriladi. Bu usul o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini, tasavvurini va yozma nutqini rivojlantiradi.

• Rolli o‘yinlar va sahnalashtirish. O‘quvchilar adabiy asarlardan parchalarni sahnalashtiradilar yoki qahramonlarning rollarini ijro etadilar. Bu usul ularning

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kommunikativ qobiliyatlarini, empatiyasini va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

• Munozaralar va diskussiyalar. O‘quvchilar adabiy asarlardagi muammolar yuzasidan o‘z fikrlarini bildiradilar, bahslashadilar va dalillar keltiradilar. Bu usul ularning tanqidiy fikrlashini, nutqini va o‘z fikrini himoya qila olish qobiliyatini rivojlantiradi.

• Loyihalar. O‘quvchilar adabiy asarlar asosida turli xil loyihalarni amalga oshiradilar (masalan, adabiy jurnal yaratish, adabiy asar asosida filьm ish

Adabiy ta’limda syujetli-rolli o‘yinlar qo‘llanilishi o‘quvchilarning badiiy asarlarni yanada chuqurroq tushunishlari uchun juda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu o‘yinlar orqali o‘quvchilar asarlarni faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy jihatdan ham o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Syujetli-rolli o‘yinlar yordamida o‘quvchilar badiiy g‘oyalarni, personajlarning xarakterlarini va asardagi voqealar rivojini yashab ko‘rishlari mumkin. O‘z navbatida, bu jarayon o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi va ular muammolarni hal qilishda ijodkorlikni namoyon etishlariga imkon yaratadi.

O'yinlar davomida talabalar jamiyatdagi muammolarni, ijtimoiy masalalarni va tabiat bilan bog'liq muammolarni tahlil qilishadi. Bu esa ularning ijtimoiy anglash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. O'quvchilar bir-birlari bilan hamkorlikda ishlash orqali jamoaviy fikrlash va muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Ta’lim-tarbiya jarayonida didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir, chunki ular nafaqat bilimlarni egallashga xizmat qiladi, balki shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga ham yordam beradi. O'qituvchilar ushbu turdagi o'yinlarni dars jarayoniga kiritgan holda, talabalarga yangi bilimlarni egallashga va ularni amaliyotda qo'llashga imkon yaratadilar.

Natijada, adabiy ta’limda syujetli-rolli o’yinlar nafaqat bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi, balki yosh avlodning badiiyatga bo'lgan qiziqishini ham oshiradi. O'quvchilar badiiy asarlarni faqat kitobdan emas, balki hayotdan olib kelgan tajribalar bilan bog'lab tushunishga harakat qiladilar.

Adabiyot darslarida o‘quvchilar ma'naviyatini yuksaltirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va mustaqil bilim egallash ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonida syujetli-rolli o‘yinlardan foydalanish samarali usul bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu metodika nafaqat o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi, balki ularni ijodiy fikrlashga, muammolarni hal qilishga va o‘zaro muloqot qilishga undaydi.

Syujetli-rolli o‘yinlarning afzalliklari:

1. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish: O‘quvchilar turli rollarni bajarish orqali yangi g‘oyalarni ishlab chiqadilar va ularni ijodiy ravishda ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

2. Mustaqil bilim egallash: Rollar asosida faoliyat olib borish, o‘quvchilarga mustaqil ravishda tadqiqotlar olib borish va yangi ma’lumotlarni izlashda yordam beradi.

3. Ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish: Syujetli-rolli o‘yinda ishtirok etish jarayonida o‘quvchilar muayyan vaziyatlarda qanday harakat qilishni, qaror qabul qilishni va muloqot qilishni o‘rganadilar.

4. Jamoaviy ish ko‘nikmalarini oshirish: O‘yinda guruhlarda ishlash orqali

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hamkorlikda qarorlar qabul qilish, fikr almashish va bir-birini tushunishga yordam beradi.

5. Ma’naviyatni yuksaltirish: Adabiyot orqali insoniy tuyg‘ular, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy masalalar haqida suhbatlashish imkoniyatlari yaratiladi, bu esa o'quvchilarning ma'naviy taraqqiyotiga hissa qo'shadi.

Foydalanish usullari:

- Syujet tanlash: Darsda muhokama qilinayotgan asarning yoki mavzuning syujetiga mos keladigan rolli o'yin tanlanishi zarur. Bu orqali adabiyotdagi qahramonlarning hissiyotlarini chuqurroq tushunishga erishiladi.

- Rollarni taqsimlash: O'quvchilar bir-birlariga rollarini taqdim etishi va ularga tayyorgarlik ko'rishi kerak. Bu jarayon ular orasida muhokama olib borishni rag'batlantiradi.

- Vazifalarni belgilash: Har bir rol uchun aniq vazifalar belgilanishi zarur, bu esa o'z navbatida ishtirokchilarning faol qatnashishini ta'minlaydi.

- Natijalarni baholash: O'yin tugagach, natijalarni tahlil qilish va baholash jarayoni o'tkazilishi kerak. Bu esa o'quvchilarga tayyorgarlik davomida nimalarni yaxshilashi mumkinligini anglashga yordam beradi.

Syujetli-rolli o'yinlar adabiyot darslarida nafaqat bilim olish jarayonini qiziqarli qiladi, balki o'quvchilarning ijodkorligini ham oshiradi. Ushbu metodika yordamida ular turli vaziyatlarda bilimlarini qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantiradilar hamda shaxs sifatida kamol topadilar. Adabiyot darslari shu tarzda yanada boyitilib, kelajak avlodning ma’naviyati yuksalishi uchun xizmat qiladi.

• Adabiyot darslarida ijodiy yondashuvlar orqali o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini shakllantirishning samarali ekanligi to‘g’risidagi xulosa.

• Amaliyotga tavsiyalar (o‘qituvchilarga, ta’lim muassasalari rahbarlariga).

• Kelgusida tadqiq qilish mumkin bo‘lgan yo‘nalishlar.

Zamonaviy jamiyatning shiddatli rivojlanishi va globallashuv jarayonlari ta’lim tizimi oldiga o‘quvchilarni hayotga tayyorlashdek muhim va dolzarb vazifani qo‘ymoqda. Bu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun har bir pedagog o‘quv jarayonini amaliy hayot bilan uzviy bog’lagan holda tashkil etishi zarur.

O‘quv jarayonini amaliy hayot bilan bog’lash – nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkoniyatini yaratish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, muammolarni yechish qobiliyatini va ijodiy faolligini rivojlantirishga qaratilgan ta’lim strategiyasidir (Kolb, 1984). Bunda pedagog o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini, qiziqishlarini va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularga amaliy topshiriqlar berish, loyihalar ustida ishlash, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish va hayotiy misollardan foydalanish orqali ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etadi.

Shuningdek, pedagog o‘quvchilarni jamoada ishlashga, muloqot qilishga, o‘z fikrini himoya qilishga va boshqalarning fikrini hurmat qilishga o‘rgatishi lozim. Bu ularga kelajakda jamiyatda o‘z o‘rnini topish, muvaffaqiyatli faoliyat yuritish va o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishga yordam beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kasb-hunarga yo‘naltirish, mehnat tarbiyasi va zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu yo‘nalishlarning uyg’unligi o‘quvchilarga kelajakda muvaffaqiyatga erishish, jamiyatga moslashish va o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Isamitdinov S. Ta’lim jarayonida innovatsion usullardan foydalanish. Toshkent,2005 – 16 bet.
2. Bassnett, S. (2002). Translation Studies. Routledge.
3. Eagleton, T. (1996). Literary Theory: An Introduction. Blackwell Publishing.
4. Nussbaum, M. C. (1997). Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education. Harvard University Press.
5. Hoyt, K. B., & Eberly, D. J. (2005). Career education and academic learning: What do practitioners believe? Alexandria, VA: National Career Development Association.
6. Nussbaum, M. C. (1997). Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Partnership for 21st Century Skills. (2011). Framework for 21st century learning. Washington, DC: Author.
8. Abdullayeva M.O. Adabiyot darslarini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish zarurati. Yosh olimlar axborotnomasi.maxsus son, 4 (2023), ISSN 2181-5186, 70-73-betlar.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdullayeva Maftuna Odiljon qizi**, mustaqil tadqiqotchi [**Абдуллаева Мафтуна Одилжон кизи**,независимый исследователь,], [**Abdullayeva O. Maftuna** independent researcher]; manzil: Sirdaryo viloyati, Guliston shahri, 4- mittitumani, [адрес: Сырдарьинская область, г. Гулистан, 4 - й миттитумани], [address: Syrdarya region, Gulistan, 4th mittitumani.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KO‘P MADANIYATLI KOMMUNIKASIYA KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

© A.A. Abdulxayev[1]✉

[1]Namangan davlat pedagogika instituti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada zamonaviy ta’lim tizimining globallashuvi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarda ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirish metodikasini ishlab chiqish, uni rivojlantirishda interfaol metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining samaradorligini baholashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda nazariy adabiyotlar tahlili, tajriba-sinov ishlari va pedagogik kuzatuv asosida madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga qaratilgan metod va vositalar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: O‘zbekistonning ko‘p millatli jamiyati sharoitida olib borilgan tajriba ishlari madaniyatlararo treninglar, loyihaviy faoliyat va raqamli texnologiyalar orqali ushbu kompetensiyani samarali rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirish uchun tizimli metodik yondashuv, o‘quv jarayoniga madaniyatlararo muloqot elementlarini integratsiya qilish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish zarurligini tasdiqladi.

Kalit so‘zlar: ko‘p madaniyatli kommunikasiya, kompetensiya, bo‘lajak o‘qituvchilar, interfaol ta’lim, madaniyatlararo loyihalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, pedagogik metodlar.

Iqtibos uchun: Abdulxayev A.A. Bo‘lajak o‘qituvchilarda ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirish metodikasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.33–39.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

© А.А. Абдулхаев[1]✉

[1] Наманганский государственный педагогический институт, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются теоретические и практические основы формирования мультикультурной коммуникативной компетенции у будущих педагогов в условиях глобализации образовательной системы.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — разработать методику формирования мультикультурной коммуникативной компетенции и оценить эффективность современных педагогических подходов, включая интерактивное обучение и цифровые технологии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались анализ научной литературы, опытно-экспериментальные работы и педагогическое наблюдение по внедрению межкультурной коммуникации в учебный процесс.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в контексте многонационального общества Узбекистана доказана эффективность межкультурных тренингов, проектной деятельности и ИКТ в развитии данной компетенции у будущих педагогов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты подтвердили необходимость системного методического подхода и интеграции межкультурного диалога в образовательный процесс, а также расширения международного сотрудничества.

Ключевые слова: мультикультурная коммуникация, компетентность, будущие педагоги, интерактивное обучение, межкультурные проекты, информационно-коммуникационные технологии, педагогические методы.

Для цитирования: Абдулхаев А.А. Методика формирования мультикультурной коммуникативной компетенции у будущих педагогов.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С. 33–39.

METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF MULTICULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

© Abdulxayev A. Abduvoxid[1]✉
[1]Namangan State Pedagogical Institute, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the theoretical and practical foundations for developing multicultural communication competence in future teachers within the context of globalizing education.

AIM: the main aim of the study is to develop a methodology for forming multicultural communication competence and to evaluate the effectiveness of interactive teaching and ICT-based approaches.

MATERIALS AND METHODS: the study included theoretical literature review, experimental work, and pedagogical observation focused on integrating intercultural communication into the educational process.

DISCUSSION AND RESULTS: experimental studies conducted in Uzbekistan's multinational society showed the high effectiveness of intercultural training, project-based learning, and digital tools in developing this competence.

CONCLUSION: the results confirmed the importance of a systematic methodological approach, the integration of intercultural communication into education, and the expansion of international cooperation programs.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: multicultural communication, competence, future teachers, interactive education, intercultural projects, information and communication technologies, pedagogical methods.

For citation: Abdulxayev A. Abduvoxid. (2025) 'Methodology for the formation of multicultural communication competence in future teachers', Inter education & global study, Vol.3 (6(1)), pp.33–39. (In Uzbek).

Zamonaviy dunyoda ta'lim tizimining globallashuvi va ko'p madaniyatli jamiyatlarning rivojlanishi o'qituvchilar oldiga yangi talablarni qo'ymoqda. O'qituvchi nafaqat o'z fanini chuqur bilishi, balki turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qila olishi, madaniyatlararo to'siqlarni engib o'tishi va ko'p madaniyatli ta'lim muhitini yaratishi zarur. O'zbekistonning ko'p millatli jamiyati sharoitida bo'lajak o'qituvchilarda ko'p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqola ushbu kompetensiyani rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini va amaliy yondashuvlarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, O'zbekiston kontekstida olib borilgan tadqiqotlar va xalqaro tajribalarni uyg'unlashtiradi.

Asosiy qism. Ko'p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasi: Ko'p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasi shaxsning turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish, ularning qadriyatlarini hurmat qilish va madaniyatlararo munosabatlarda yuzaga keladigan muammolarni hal qilish qobiliyatini anglatadi[1]. G.D. Dmitriyev ko'p madaniyatli kompetensiyani "jamiyatning turli madaniy guruhlari bilan muloqot qilish va hamkorlik qilish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va munosabatlar yig'indisi" deb ta'riflaydi[2]. O'zbek olimi M.X. Mahmudova ushbu kompetensiyaning quyidagi komponentlarini ajratib ko'rsatadi:

1. Kognitiv komponent: turli madaniyatlar, ularning qadriyatlari va kommunikativ xususiyatlari haqidagi bilimlar.
2. Emotsional-qimmatli komponent: boshqa madaniyat vakillariga nisbatan bag'rikenglik va hurmat.
3. Xulq-atvor komponenti: madaniyatlararo muloqot ko'nikmalari.
4. Refleksiv komponent: o'z madaniyati va boshqa madaniyatlar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish qobiliyati [3].

Nazariy asoslar. Zamonaviy ta'lim tizimining globallashuvi va ko'p madaniyatli jamiyatlarning shakllanishi sharoitida ko'p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini rivojlantirish pedagogika sohasidagi dolzarb masalalardan biridir. Ushbu kompetensiya o'qituvchilarga turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish, madaniyatlararo to'siqlarni bartaraf etish va inklyuziv ta'lim muhitini yaratish imkonini beradi. Ko'p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirish bo'yicha turli nazariy yondashuvlar mavjud bo'lib, ular ta'lim jarayonida madaniyatlararo o'zaro ta'sirni tashkil etishning tizimli usullarini taklif etadi. Ushbu yondashuvlar orasida J.A. Banks, A.N.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Djurinsky va T.X. Egamberdiyevaning modellari alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ularning har biri kompetensiyani rivojlantirishning o‘ziga xos jihatlarini ta’kidlaydi.

Amerikalik olim J.A. Banks ko‘p madaniyatli ta’limning rivojlanishini beshta progressiv bosqichda tasvirlaydi: madaniyatlararo bag‘rikenglik, madaniyatlarni qabul qilish, ularga hurmat ko‘rsatish, madaniy qadriyatlarni tushunish va baholash, shuningdek, madaniyatlararo faol harakatlarda ishtirok etish[4]. Banksning ushbu modeli shaxsning madaniy xilma-xillikka bo‘lgan munosabatini asta-sekin rivojlantirishga qaratilgan. Birinchi bosqichda shaxs boshqa madaniyatlarga nisbatan ochiqlik va bag‘rikenglikni rivojlantiradi, bu esa stereotiplarni bartaraf etishga yordam beradi. Ikkinchi bosqichda shaxs turli madaniyatlarni faol ravishda qabul qilishga o‘tadi, ularning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganadi. Uchinchi bosqichda boshqa madaniyatlarning qadriyatlariga hurmat ko‘rsatish shakllanadi, bu esa empatiya va tenglik tamoyillariga asoslanadi. To‘rtinchi bosqich madaniy qadriyatlarni chuqur tahlil qilish va ularni o‘z dunyoqarashiga integratsiya qilishni o‘z ichiga oladi. Nihoyat, beshinchi bosqichda shaxs madaniyatlararo muloqotda faol ishtirok etadi, turli madaniyat vakillari bilan hamkorlikda loyihalar amalga oshiradi va inklyuziv muhit yaratadi. Banksning modeli, ayniqsa, ko‘p millatli jamiyatlarda ta’lim tizimini rivojlantirishda keng qo‘llaniladi, chunki u o‘qituvchilarga global kontekstda ishlash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

Rossiyalik pedagog-olim A.N. Djurinsky ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirishda uchta asosiy strategik yo‘nalishni ajratib ko‘rsatadi: turli madaniyatlar haqidagi bilimlarni kengaytirish, shaxslararo munosabatlarda madaniyatlararo bag‘rikenglikni tarbiyalash va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish [5]. Birinchi yo‘nalish kognitiv jihatga e’tibor qaratadi, ya’ni bo‘lajak o‘qituvchilar turli madaniyatlarning tarixi, qadriyatlari, an’analari va kommunikativ xususiyatlari haqida chuqur bilimlarga ega bo‘lishi kerak. Bu bilimlar madaniyatlararo muloqotda noto‘g‘ri tushunishlarning oldini olishga xizmat qiladi. Ikkinchi yo‘nalish emotsional-qimmatli komponentni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, bag‘rikenglik, empatiya va boshqa madaniyat vakillariga hurmat ko‘rsatish kabi xususiyatlarni shakllantiradi. Uchinchi yo‘nalish esa xulq-atvor komponentiga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘qituvchilarning turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Djurinsky ta’kidlaganidek, ushbu uch yo‘nalish birgalikda ishlatilganda, o‘qituvchilarning madaniyatlararo muhitda ishlashga tayyorgarligini sezilarli darajada oshiradi. Uning yondashuvi, ayniqsa, postsovet mamlakatlarida ko‘p madaniyatli ta’lim muhitini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki u bilim, munosabat va ko‘nikmalarni muvozanatlashtirishga asoslanadi.

O‘zbekistonlik olim T.X. Egamberdiyeva ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirishda ta’lim jarayonida maxsus madaniyatlararo kommunikativ vaziyatlarni yaratish zarurligini ta’kidlaydi [6]. Uning fikricha, bunday vaziyatlar bo‘lajak o‘qituvchilarga turli madaniyat vakillari bilan real va simulyatsion

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

muloqot tajribasini olish imkonini beradi, bu esa ularning amaliy tayyorgarligini oshiradi. Egamberdiyevaning yondashuvi O‘zbekistonning ko‘p millatli jamiyati kontekstida alohida ahamiyat kasb etadi, chunki mamlakatda turli etnik guruhlar va madaniyatlar vakillari birgalikda yashaydi. U ta’lim jarayonida rolli o‘yinlar, keys-stadilar va madaniyatlararo loyihalar kabi metodlardan foydalanishni tavsiya qiladi. Bu metodlar o‘qituvchilarga madaniyatlararo muloqotda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni tahlil qilish va ularni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Egamberdiyevaning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, maxsus tashkil etilgan kommunikativ vaziyatlar nafaqat o‘qituvchilarning ko‘nikmalarini oshiradi, balki ularning madaniyatlararo empatiya va refleksiya darajasini ham rivojlantiradi. Uning yondashuvi xalqaro tajribalarni mahalliy kontekstga moslashtirishga misol bo‘lib xizmat qiladi.

Yuqoridagi nazariy yondashuvlar bir-birini to‘ldiradi va ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirishda tizimli yondashuvni ta’minlaydi. Banksning modeli madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishning uzoq muddatli strategiyasini taklif etsa, Djurinsky qisqa muddatli va amaliy yechimlarga e’tibor qaratadi. Egamberdiyeva esa mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan, kontekstga xos yondashuvni ilgari suradi. Ushbu nazariyalar birgalikda o‘qituvchilarning global va mahalliy miqyosda madaniyatlararo muhitda samarali ishlashiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu yondashuvlarning muvaffaqiyati ta’lim jarayonining tashkiliy shart-sharoitlariga, xususan, o‘quv dasturlarining mazmuni, pedagogik metodlar va amaliy mashg‘ulotlarning sifatiga bog‘liq. Kelgusida ushbu nazariyalarni integratsiya qilish va ularni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan birlashtirish orqali ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirish samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Shakllantirish bosqichlari S.A. Nazarov bo‘lajak o‘qituvchilarda ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirishni quyidagi bosqichlarga ajratadi:

1. Motivatsion-qadriyatli bosqich: madaniyatlararo muloqotga qiziqish va ehtiyojni shakllantirish.
2. Kognitiv-mazmunli bosqich: turli madaniyatlar haqida bilimlarni rivojlantirish.
3. Faoliyatli-amaliy bosqich: muloqot ko‘nikmalarini amaliy vaziyatlarda shakllantirish.
4. Refleksiv-baholovchi bosqich: o‘z kompetensiyasini tahlil qilish va rivojlantirish yo‘llarini aniqlash[7].

Metodlar va texnologiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarda ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Interfaol ta’lim metodlari:

Rolli o‘yinlar: madaniyatlararo muloqot vaziyatlarini simulyatsiya qilish.

Keys-stadi: muammoli vaziyatlarni tahlil qilish.

Treninglar: kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Debatlar: madaniy qadriyatlarni muhokama qilish[8].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Madaniyatlararo loyihalar:
Virtual va real madaniy sayohatlar.
Xalqaro ta’lim dasturlari.
Madaniyatlararo festivallar[9].
Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari:
Virtual kommunikativ platformalar.
Xalqaro videokonferensiyalar.
Elektron ta’lim resurslari[10].

Shakllantirish modeli bo‘lajak o‘qituvchilarda ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirish modeli quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi:

Maqsadli komponent: turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilishga tayyorlash.

Mazmunli komponent: turli madaniyatlar, muloqot strategiyalari va ta’lim tizimlari haqidagi bilimlar[11].

Texnologik komponent: muammoli ta’lim, loyiha metodlari, rolli o‘yinlar va treninglar[12].

Natija-baholovchi komponent: bilimlar, bag‘rikenglik, muloqot ko‘nikmalari va refleksiya darajasini baholash[13].

O‘zbekistonning pedagogika universitetlarida olib borilgan tajriba-sinov ishlari ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirishda madaniyatlararo treninglar va loyiha metodlarining yuqori samaradorligini ko‘rsatdi[14]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quv jarayoniga madaniyatlararo muloqot elementlarini integratsiya qilish, real muloqot imkoniyatlarini yaratish va xalqaro ta’lim dasturlarida ishtirok etish kompetensiyani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarga global ta’lim tajribasini o‘rganish va madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi[15].

Bo‘lajak o‘qituvchilarda ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifasi hisoblanadi. Bu jarayon aniq maqsadlar, mazmun, metodlar va baholash mezonlariga asoslangan tizimli yondashuvni talab etadi. Interfaol ta’lim metodlari, madaniyatlararo loyihalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ushbu kompetensiyani rivojlantirishda samarali vositalar sifatida ko‘rsatildi. O‘zbekistonning ko‘p millatli jamiyati sharoitida ushbu kompetensiyani shakllantirish o‘qituvchilarga turli madaniyat vakillari bilan ishlash va ko‘p madaniyatli ta’lim muhitini yaratish imkonini beradi. Kelgusida ta’lim jarayoniga madaniyatlararo muloqot elementlarini yanada kengroq integratsiya qilish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha tadqiqotlar zarur. Ko‘p madaniyatli kommunikasiya kompetensiyasini shakllantirish jarayoni tizimli yondashuvga asoslanadi, bu esa aniq maqsadlar, mazmun, metodlar va baholash mezonlarini o‘z ichiga oladi. Maqsadlar bo‘lajak o‘qituvchilarni turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilishga tayyorlash,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ularning madaniyatlararo bag‘rikenglik va empatiya ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Mazmun komponenti turli madaniyatlarning qadriyatlari, an’analari, kommunikativ xususiyatlari va ta’lim tizimlari haqidagi bilimlarni o‘z ichiga oladi, bu esa o‘qituvchilarga madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan muammolarni tushunish va hal qilish imkonini beradi. Metodlar orasida interfaol ta’lim texnologiyalari, madaniyatlararo loyihalar va raqamli vositalar muhim o‘rin tutadi, ular amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Baholash mezonlari esa o‘qituvchilarning madaniyatlararo bilimlari, bag‘rikenglik darajasi, kommunikativ ko‘nikmalari va refleksiya qobiliyatlarini aniqlashga yo‘naltirilgan. Ushbu komponentlar birgalikda ishlatilganda, ta’lim jarayoni samarali va maqsadga yo‘naltirilgan bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Dmitriyev, G.D. (2020). Ko‘p madaniyatli ta’lim nazariyasi va amaliyoti, p. 45.
2. Ibid., p. 47.
3. Mahmudova, M.X. (2023). O‘qituvchilarning ko‘p madaniyatli kompetensiyasini rivojlantirish asoslari, pp. 56-60.
4. Banks, J.A. (2021). Cultural Diversity and Education, pp. 123-125.
5. Djurinsky, A.N. (2022). Ko‘p madaniyatli ta’limning zamonaviy konsepsiyalari, pp. 89-92.
6. Egamberdiyeva, T.X. (2024). Oliy pedagogik ta’limda ko‘p madaniyatli yondashuvlar, p. 134.
7. Nazarov, S.A. (2023). Ta’lim nazariyasi va amaliyoti, 4(2), pp. 90-95.
8. Egamberdiyev, N.M. (2023). Zamonaviy pedagogika, 2(5), pp. 70-72.
9. Borisenkov, V.P. (2022). Zamonaviy ta’lim, 5(3), pp. 80-85.
10. Qodirov, D.A. (2023). Pedagogik innovatsiyalar, 3(1), pp. 48-50.
11. Vaxobova, L.V. (2023). Ta’lim menejmenti va innovatsiyalar, 2(4), pp. 68-70.
12. Tursunov, S.P. (2023). Bo‘lajak o‘qituvchilarni ko‘p madaniyatli muhitda ishlashga tayyorlash, pp. 145-150.
13. Abdullayeva, M.A. (2024). Pedagogik ta’lim, 3(2), pp. 50-53.
14. Qodirov, F.R. (2024). Zamonaviy ta’lim, 7(3), pp. 115-120.
15. Qodirov, D.A. (2023). Pedagogik innovatsiyalar, 3(1), pp. 52-55.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdulxayev Abduvoxid Abdulbori o‘g‘li**, tadqiqotchi [**Обидов Жамшид Гайратжон огли**,исследователь], [**Abdulxayev A.Abduvoxid** researcher]; manzil: Namangan shaxar, Uychi ko'chasi 316-uy, [адрес: Г. Наманган, ул. Уйчи, д. 316], [address: 316 Uichi Street, Namangan city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

SHIFOXONADA UZOQ MUDDATLI DAVOLANAYOTGAN BOLALAR UCHUN TA'LIMIY MUHITNI YARATISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

© A.B. Amangeldieyv[1]✉
[1]Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada uzoq muddatli davolanishga muhtoj bolalar uchun ta'limiy muhit yaratishning dolzarb masalalari, gospital pedagogika tizimining ilmiy-nazariy asoslari hamda xalqaro va milliy tajribalar yoritilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – shifoxona sharoitida ta'lim olishga muhtoj bolalar uchun samarali ta'limiy muhitni shakllantirish, sog'liqni saqlash va ta'lim tizimlari o'rtasidagi integratsiyani yo'lga qo'yish, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning zarurligini asoslashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada AQSH, Rossiya, Germaniya va Yaponiya tajribalari, xususan "UchimZnaem" loyihasi, shuningdek, O'zbekistondagi "Mehrli maktab" modeli tahlil qilindi; huquqiy hujjatlar, statistika va metodik tavsiyalar asosida ilmiy-nazariy tahlil usuli qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar gospital pedagogika bolalarning ta'lim huquqini ta'minlash bilan birga, ularning psixologik, ijtimoiy va emotsional holatini qo'llab-quvvatlashda ham muhim omil ekanini ko'rsatdi. Individual yondashuv, zamonaviy texnologiyalar va psixopedagogik yordam ta'lim muhitini sezilarli darajada yaxshilaydi.

XULOSA: gospital pedagogika tizimi O'zbekistonda xalqaro tajriba asosida takomillashmoqda. Uzoq muddatli davolanishda bo'lgan bolalar uchun ta'limiy muhit yaratish ta'lim va sog'liqni saqlash sohalari o'rtasida kompleks yondashuvni talab qiladi. Tadqiqot natijalari mazkur modelni yanada rivojlantirish uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: gospital pedagogika, uzoq muddatli davolanish, shifoxona maktabi, "Mehrli maktab", sog'liqni saqlash va ta'lim integratsiyasi, bolalar ta'limi, psixopedagogik yordam, zamonaviy texnologiyalar, emotsional rivojlanish.

Iqtibos uchun: Amangeldieyv A.B. Shifoxonada uzoq muddatli davolanayotgan bolalar uchun ta'limiy muhitni yaratishning o'ziga xos xususiyatlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.40–49.

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ, НАХОДЯЩИХСЯ НА ДЛИТЕЛЬНОМ ЛЕЧЕНИИ В СТАЦИОНАРЕ

© А.Б. Амангелдиев[1]✉
[1]Ташкентская медицинская академия, Ташкент, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются актуальные вопросы создания образовательной среды для детей, находящихся на длительном лечении, а также раскрываются теоретические основы госпитальной педагогики и анализируются международный и национальный опыт.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — обоснование необходимости создания эффективной образовательной среды для больных детей в условиях стационара, интеграции системы здравоохранения и образования, а также организации психолого-педагогической поддержки.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были использованы материалы по опыту США, России, Германии и Японии (в частности проект «UchimZnaem»), а также анализ модели «Mehrli maktab» в Узбекистане; применялись методы теоретического анализа, правовые документы и статистические данные.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что госпитальная педагогика является не только средством реализации права на образование, но и мощным инструментом психологической и социальной реабилитации больных детей. Индивидуальный подход, цифровые технологии и психолого-педагогическая помощь способствуют улучшению качества образовательной среды.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в Узбекистане система госпитального образования развивается с учетом международного опыта. Создание образовательной среды для длительно больных детей требует комплексного подхода и тесной интеграции между здравоохранением и системой образования. Полученные результаты служат теоретической и практической базой для дальнейшего развития данной модели.

Ключевые слова: госпитальная педагогика, длительное лечение, больничная школа, «Mehrli maktab», интеграция здравоохранения и образования, образование детей, психолого-педагогическая помощь, современные технологии, эмоциональное развитие.

Для цитирования: Амангелдиев А.Б. Особенности создания образовательной среды для детей, находящихся на длительном лечении в стационаре.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.40–49.

FEATURES OF CREATING AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR CHILDREN UNDERGOING LONG-TERM HOSPITAL TREATMENT

© Alpamis B. Amangeldieyv[1]✉
[1] Tashkent Medical Academy, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores current issues in creating educational environments for children undergoing long-term treatment and presents the theoretical foundations of hospital pedagogy, analyzing both international and national practices.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the main aim of the study is to substantiate the importance of creating an effective educational environment for hospitalized children, establishing integration between healthcare and education systems, and providing psychological and pedagogical support.

MATERIALS AND METHODS: the research analyzed practices in the USA, Russia, Germany, and Japan (notably the “UchimZnaem” project), as well as Uzbekistan’s “Mehrli Maktab” model; theoretical analysis was based on legal frameworks, statistics, and methodological guidelines.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrate that hospital pedagogy is not only essential for securing children's right to education but also plays a key role in their psychological, emotional, and social rehabilitation. Individualized approaches, digital tools, and psycho-pedagogical assistance significantly enhance the learning environment.

CONCLUSION: hospital education in Uzbekistan is developing in line with international best practices. Creating an educational environment for children on long-term treatment requires an integrated approach across health and education sectors. The study provides a solid theoretical and practical foundation for further development of this model.

Keywords: hospital pedagogy, long-term treatment, hospital school, “Mehrli maktab”, integration of health and education, children’s education, psychological-pedagogical support, modern technologies, emotional development.

For citation: Alpamis B. Amangeldieyv. (2025) ‘Features of creating an educational environment for children undergoing long-term hospital treatment’, Inter education & global study, Vol.3 (6(1)), pp.40–49. (In Uzbek).

Hozirgi kunda dunyo globalizatsiya va texnologik o‘zgarishlar jarayonini boshdan kechirmoqda, bu esa ta’lim tizimlaridan barcha kategoriyadagi bolalar uchun gospital shart-sharoitlarni yaratishni talab qilmoqda, shu jumladan, uzoq muddatli davolanishga muhtoj bo’lgan bolalarni ham. Dunyodagi ko‘plab davlatlarda, jumladan AQSH, Yaponiya, Rossiya va Germaniya kabi mamlakatlarda gospital pedagogikani tizimi samarali faoliyat yuritadi va bu davlarlarda gospital pedagogika strategiyalari ishlab chiqilgan va joriy qilinmoqda, bu esa gematologiya, onkologiya, klinik immunoligiya , boshqa statsionar va uzoq muddatli davolanishda bo’lgan bolalar ta’limiga etibor qaratilishida ahamiyatlidir. Bunday davlatlarda maxsus ta’lim dasturlari yaratilayotgan bo‘lib, ular bolalarning jismoniy va aqliy imkoniyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan. Bu davlatlarda bolalarning maxsus ehtiyojlariga mos keladigan ta’lim muhitini samarali moslashtirish uchun usullar, texnologiyalar va vositalarga alohida e’tibor qaratilayotgani, shu bilan birga, mazkur tadqiqotning dolzarbligini yanada oshiradi.Shuningdek, BMT va YUNESKO kabi xalqaro tashkilotlar gospital ta’lim qo‘llab-quvvatlamoqda, bu innovatsiyon

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yondashuv asoslangan gospital pedagogika fanini o'qitish metodikalarini ishlab chiqish va takomillashtirishning ahamiyatini yanada oshiradi.

O'zbekiston Respublikasida, boshqa ko'plab davlatlar kabi, uzoq muddatli davolanishga muhtoj bolalar uchun gospital ta'limga diqqat kuchaymoqda. So'nggi yillarda mamlakatda ta'lim muhitini o'ziga xos bolalarga moslashtirishga qaratilgan choralar qabul qilinmoqda, bu esa tez rivojlanayotgan texnologiyalar va O'zbekistonni jahon ta'lim jarayoniga integratsiya qilish talablariga javob berishda muhim ahamiyatga ega.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra bugungi kunda yurtimizda "Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasalarida 81 nafar maktabgacha yoshdagi bolalar va 71 nafar maktab yoshidagi o'quvchilar bor. Bu erda o'quv jarayonini tashkil etish uchun alohida o'quv reja tasdiqlangan bo'lib, dars mashg'ulotlari o'zbek va rus tillarida olib boriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 5-maydagi 234-son qarori bilan tasdiqlangan "Bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi markazida davolanayotgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim va tarbiya hamda umumiy o'rta ta'lim berish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" qaroriga asosan, uzoq muddat davolanishga muhtoj bolalar uchun gospital ta'lim tizimi joriy etilib, "Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasasi tashkil etildi. Ushbu qaror bolalarning ta'limdan uzilib qolmasligini ta'minlash, ularning ijtimoiy moslashuvi va rivojlanishiga ko'maklashish maqsadida tibbiyot va ta'lim tizimlari hamkorligida maxsus ta'lim dasturlarini amalga oshirishni nazarda tutadi. Shu sababli, gospital ta'lim tizimini o'rganish va takomillashtirish ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi. Rossiya Sog'liqni saqlash vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, har yili 6 million bola kasalxonalarda ixtisoslashtirilgan tibbiy yordam oladi. Yiliga 250 mingga yaqin bola bolalar shifoxonalarida uzoq muddatli (21 kundan ortiq) davolanadi.

Shu bilan birga, katta yoshli bemorlardan farqli o'laroq, bola faol jismoniy, ijtimoiy va intellektual rivojlanish bosqichidadir. Bu jarayonni hatto davolanish paytida ham to'xtatib bo'lmaydi. O'qish jarayoni bunday bolalarga nafaqat ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega, balki ularga murakkab terapevtik va reabilitatsiya ta'siriga ham ega. "UchimZnaem" loyihasi asoschisi va direktori Sergey Sharikov uzoq muddatli davolanayotgan bolalarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari haqida gapirgan.

Rossiyada 2014-yildan beri bolalar shifoxonalarida ta'lim muhitini yaratish bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Xususan, "UchimZnaem" loyihasining yetakchi saytidagi shifoxona maktablari hozirda to'qqizta yirik federal tibbiyot markazlarida, jumladan Dmitriy Rogachev nomidagi Milliy bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va immunologiya ilmiy-tadqiqot markazida (RogacheN.N.M.) joylashgan. N.N. Bloxin va Akademik V.I. Shumakov nomidagi Transplantologiya va sun'iy organlar milliy tibbiy tadqiqot markazida ham joylashgan. Umuman olganda, Moskva va Moskva viloyatidagi yirik tibbiyot shifoxonalari maktablarida 5 mingga yaqin bola tahsil oladi. Poytaxtning shifoxona pedagogikasi tajribasi hozirda butun Rossiya bo'ylab 60 dan ortiq shifoxona maktablarida joriy etilmoqda.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2023 yil sentyabr oyida Lipetskda "Uchimznayem" loyihasining 61-gospital maktabi ochildi. Rossiya shifoxona maktablarining "UchimZnaem" loyihasi va o'qituvchilar, psixologlar va shifokorlarning ilmiy guruhlari bilan faol hamkorlikda Rossiya Federatsiyasi Sog'liqni saqlash vazirligi va Rossiya Federatsiyasi Ta'lim vazirligi tomonidan "Uzoq muddatli davolanayotgan bolalarni o'qitishni tashkil etish bo'yicha uslubiy tavsiyalar" va "Ular sog'lig'i sababli ta'lim muassasalariga bora olmaydilar" tomonidan tayyorlangan va tasdiqlangan.

"Uchimznayem" loyihasining asoschisi va rahbari S. V. Sharikovning ta'kidlashicha, zamonaviy rus kasalxonasi maktabining modeli uchta shartni qondirishi kerak: "to'g'ridan-to'g'ri bolalar kasalxonasida ta'lim muhitini yaratish, professional o'qitilgan o'qituvchilarning mavjudligi, to'liq maktabning ishlashi, shu jumladan o'qitish, darsdan tashqari mashg'ulotlar, turli xil maktab tadbirlari, imtihonlar" . Agar kerak bo'lsa, kasal bolani va uning aka-ukalarini, opa-singillarini birgalikda o'qitish, shuningdek, yaqin kishining og'ir kasalligi tufayli oila hayotining o'zgargan sharoitida maxsus psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash va qo'llab-quvvatlashni talab qilish, shuningdek, bolalarning ota-onalari bilan birgalikdagi mashg'ulotlari, bu kompleks reabilitatsiya va qo'rquvni engishga yordam beradi.

“UchimZnaem” loyihasining flagman sayti MDH mamlakatlarida kasalxonalar maktablarini ochishga faol yordam berdi. Qirg'iziston, Armaniston, Ozarbayjon, Belorussiyadagi hamkasblariga davolash pedagogikasi mavzusida maslahat yordamini ko'rsatadi. Strategik hamkorlik O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda Xalq ta’limi vazirligi bilan amalga oshirildi.

Tibbiyot shifoxonalarida uzoq muddatli davolanayotgan bolalarni o'qitish tarixida birinchi marta "UchimZnaem" loyihasida shifoxona maktablari loyihasi doirasida maktabgacha yoshdagi bolalarni bolalar shifoxonalarida uzoq muddatli davolanish sharoitida tarbiyalash va o'qitish masalalari ko'rib chiqdi. Xususan, ushbu yosh toifasidagi bolalar tibbiy muassasasida davolanmoqda. Kasalxonaga yotqizilgan bolalarning deyarli yarmi ushbu shifoxonalarda. Bugungi kunda UchimZnaem loyihasi tufayli tibbiyot hamjamiyatining bunday ijtimoiy ma'rifiy ishlarni tibbiy shifoxonalari ichida qanday tashkil qilish kerakligi haqidagi tuchunchlari ancha kengaydi. 2015 yilda deyarli loyiha ishga tushirilgandan so'ng, sog'liqni saqlash va ta'lim boshqaruv organlari rahbarlarining konferentsiyasi bo'lib o'tdi. Uzoq davom etgan konferentsiyadan keyin, og'ir kasallik davrida bolalar uchun ta'lim masalalarini hal qilish uchun yangilash taklifi ishlab chiqildi. Shunday qilib, bosqichma-bosqich, vaziyat va bunga munosabat sezilarli darajada o'zgardi va 2019 yilda Sog'liqni saqlash va Ta'lim vazirlari tomonidan imzolangan bolalarni uzoq muddatli davolanish sharoitida ta’lim olishi bo’yicha uslubiy tavsiyalarni aks ettiruvchi yuqorida qayd etilgan idoralararo hujjat ishlab chiqildi.

Gospital ta’lim - uzoq muddatli davolanayotgan va sog‘lig‘i sababli ta’lim muassasasiga bora olmaydigan bolalarni o‘qitishni tashkil etish bilan bog‘liq pedagogikaning bo‘limidir. Kasalxona pedagogikasi (HP) kasalxona sharoitida maktabda ta'lim berish orqali bolalar va yoshlarni ta'lim tizimidan chetlatishning oldini olish uchun

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

paydo bo'ldi. Ushbu ta'lim sohasi so'nggi paytlarda adabiyotlarda diqqat markazida bo'ldi (Palomares- Ruiz, Sánchez-Navalon va Garrote-Rojas, 2016). "Kasalxona" so'zining HPga kiritilishi pedagogik vazifani belgilash va HPni pedagogikaning o'ziga xos sohasi sifatida ajratib ko'rsatishning asosiy funktsiyasiga ega (Lizasoáin va Polaino-Lorente, 1996). Pedagogikaning ushbu yo‘nalishini amalga oshirish va rivojlantirishning murakkabligi idoralararo mansubligi bilan belgilanadi: ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya, — chunki kasalxonada uzoq muddatli davolanayotgan bola birinchi navbatda bemor, ikkinchidan — o‘quvchi. Bolani davolash jarayonida tibbiy va pedagogik texnologiyalarni birlashtirish keng qamrovli reabilitasiyani anglatadi. Davolanish bilan birga ta’limga qaytish onkologik kasalligiga chalingan bola uchun ijobiy taassurot qoldirishi mumkin, ammo shu bilan birga u sinfdoshlari orasida yo‘qligi, tengdoshlari bilan muloqotning uzilishi, davolanishning nojo‘ya ta’sirlari, zaiflik bilan kurashish zarurati kabi qiyinchiliklarni boshidan kechiradi.

Bolaga onkologik kasallik tashxisi qo‘yilganda, uning eng yaqin qarindoshlari moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelishadi, ular jismoniy, ruhiy salomatlik va farovonlik nuqtai nazaridan hayot sifatini pasaytiradi va ijtimoiy o‘zaro ta’sirni yomonlashtiradi. Shuning uchun, gospital ta’lim onkologik kasalligiga chalingan bolalarningva ularning yaqin qarindoshlarini ruhiy va emosional holatini yaxshilash, qo‘llab-quvvatlashi uchun xizmat qiladi. Gospital ta’lim o‘quvchilarining yuksak ma’naviyatli, barkamol avlod etib tarbiyalash, o‘quvchilarga ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikasiya texnologiyalar asosida ta’lim berish mamlakatimizning ta’lim sohasidagi amalga oshirilayotgan ustuvor vazifalardan biridir.

Kasalxona pedagogikasining markaziy kontseptsiyasi shifoxona maktabi - asosiy va qo'shimcha umumiy ta'lim dasturlari bo'yicha ta'lim faoliyatini amalga oshiradigan, tibbiy tashkilotda uzoq muddatli davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar o'qitiladigan tashkilot. Kasalxona maktablariga quyidagilar kiradi:

1. Tibbiyot tashkiloti negizida faoliyat yurituvchi ta’lim tashkilotlari.

2. Asosiy va qo'shimcha umumiy ta'lim dasturlarini o'zlashtirgan va uzoq muddatli davolanishga muhtoj o'quvchilar uchun ta'lim tashkilotlari (shu jumladan sanatoriya);

3. Tibbiyot tashkilotining ixtisoslashtirilgan tarkibiy o'quv bo'linmalari.

Bunday markazlarda surunkali somatik kasalliklarni, ayniqsa, onkogematologik va immunologik kasalliklarni erta tashxislash va davolashning zamonaviy usullariga e'tibor qaratish imkoniyati mavjud bo'lib, ularda erta tashxis qo'yish tiklanish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, Rossiya Ta'lim vazirligining ta'kidlashicha, 250 dan ortiq bolalar shifoxonalarida bolalar hududiy ravishda bolalar shifoxonasi yonida joylashgan maktab o'qituvchilari tomonidan o'qitiladi.

Gospital (Sog‘liqni saqlash markazi)maqsad va vazifalari: Sog‘liqni saqlash markazlarining asosiy maqsadi, kishilarni sog‘likni saqlash, davolanish va rivojlantirishga yo‘naltirishdir. Ular sog‘liqni saqlash sohasida ko‘p toifali xizmatlar ko‘rsatish, davolash, tibbiyot, xirurgiya va boshqa tibbiy xizmatlarni taqdim etish, diagnostik tadbirlar olib borish va kasalliklarni oldini olishni maqsad qiladi. Tibbiyot ustuvorlik:gospitalda tibbiyot

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ustuvorlik ko‘rsatiladi, yani, oliy malakali tibbiy xizmatlarni ko‘rsatishda va davolashda yuqori sifat va himoya ta’minlanadi.

Preventsiya va edukatsiya sog‘liqni saqlash markazlari kasalliklarni oldini olish va ularni oldirish uchun preventiv chora-tadbirlar ko‘rsatish, fuqarolarga sog‘likni saqlash bo‘yicha edukatsiya ko‘rsatish, kasalliklarning davolash usullari haqida ma’lumotlarni tarqatish bilan shug‘ullanadi. Tarbiya va reabilitatsiya: odam sog‘liqini tiklash va rivojlantirish, kasal fuqarolarni davolash va ularni qayta tiklash, reabilitatsiya bo‘yicha xizmatlar ko‘rsatish, ularni mustaqil hayotga qaytarish, o‘zaro xizmat ko‘rsatish bilan shug‘ullanadi. Epidemiyalarga qarshi kurashish:sog‘liqni saqlash markazlari, epidemiyalarga qarshi kurashish va umumiy davolanish jarayonlarida ro‘yxatdan o‘tgan tibbiyot yuritish, vaktsinatsiya va profilaktik tibbiyot ko‘rsatishda muvaffaqiyatli ishlovchi bo‘ladi.

Ta’lim jarayonining psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlasnishi kompleks tushuncha bo‘lib, u bolaning qo‘llab-quvvatlanishini, rivojlanishning turli bosqichlarida yordam ko‘rsatishni va o‘qish, ijtimoiylashuv va akademik reabilitatsiya sohasidagi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklarning oldini olishni o‘z ichiga oladi. Uzoq muddatli davolanishdagi bolalar uchun ta’lim muhitini yaratish maxsus ahamatga ega bo’lib bo‘lib, bizni an’anaviy va umumqabul qilingan o‘qitish va ta’lim modellari oldida turadigan muammolar bilan yuzma-yuz qilmoqda, bu quyidagi xususiyatlar bilan izohlanadi:

1. Shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalarni o‘z ichiga olgan, materialni tanlashning ko‘p darajali tizimi bo‘lgan ta’lim va metodik komplekslardan foydalanish, shu jumladan mobil o‘qish, multimedia vositalarining imkoniyatlaridan foydalanish.

2. O‘quvchilarni o‘quv jarayoniga qabul qilishda individual o‘quv yo‘lini tuzish, ularning asosiy bilimlarini, tayyorgarlik darajasini, hozirgi psixologik va jismoniy holatini, kognitiv yo‘qotishlarni tahlil qilish.

3. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida samarali aloqa o‘rnatish uchun sharoitlarni modellashtirish, kognitiv faollikni rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash, motivatsiya darajasini oshirish, shaxsning emosional-irodaviy sferasini rivojlantirish, o‘quvchining ma’no yaratish jarayonlarini ishga tushirish.

Bolalar bilan ishlaydigan o‘qituvchilar va shifokorlarning eng muhim vazifasi – bu bolalarga sifatli ta’lim berilishini ta’minlash, bola va uning ota-onasi to‘laqonli ta’lim muhitiga bevosita kirish imkoniga ega bo‘lishi, hamda uzoq vaqt davolanishi davomida ularning konstitutsiyaviy huquqlari ta’minlanishidir. Hozirgi hayot sharoitlari tufayli — tibbiy muassasalardagi maktab-tibbiyot tashkilotlari ta’lim muhitini shakllantirishda asosiy tushunchaga aylanmoqda (S.R. Varfolomeyeva).

Avstraliyadagi shifoxona maktablarida kasallikka chalingan o‘quvchilarni o‘qitishni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha asosiy ijtimoiy-pedagogik yondashuvlar quyidagilardan iborat:

- bolaga va uning individual ta’limiy ehtiyojlariga e’tibor qaratish;
- uyda, maktabda, shifoxonada yoki boshqa jamoat joylarida tashkil qilish uchun mos va moslashuvchan bo‘lish;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- shifokorlar, o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ularning ota-onalari o‘rtasida aloqa kanallarini yaratish;

- o‘quvchilarga tegishli akademik yordam ko‘rsatish;

- ijtimoiy va emotsional qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini taqdim etish;

- ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalari o‘rtasida bog‘lovchi bo‘lgan o‘qituvchi yoki pedagogik mutaxassis tomonidan tashkil etilishi (bu vazifani o‘quvchilarning ota-onalari emas, aynan mutaxassis bajaradi);

- o‘quvchilarni ta’lim jarayoniga jalb qilish va tengdoshlari bilan muloqotda bo‘lishlari uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish[1].

2019-yilda idoralararo hujjat – «Sog‘lig‘i tufayli ta’lim muassasalariga bora olmaydigan va uzoq muddat davolanishda bo‘lgan bolalar ta’limini tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiyalar» ishlab chiqildi. «O‘rgatamiz, bilamiz» loyihasi – tibbiyot muassasasida ta’lim muhitini va ta’lim jarayonini tashkil etish bo‘yicha asosiy talablar va tavsiyalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu sohada ishlatiladigan atamalar tizimi yagona bo‘lib, ta’lim jarayonini tashkil qiluvchi mutaxassislar, xususan, «shifoxona maktabi» tushunchasini bilishi zarur[2].

So’nggi vaqtlarda nafaqat yurtimizda, ba’lki dunyo miqyosida ham uzoq muddatli bolalarni o’qitish masalasi ayniqsa amaliyotga yo'naltirilgan xususiyatga ega bo'ldi. Sog'lig'ida muammolar bo'lgan bolalarni tarbiyalash masalalarining amaliy ahamiyati ushbu sohani rivojlantirish zarurligi bilan belgilanadi.

Shifoxona sharoitida uzoq muddatli davolanayotgan bolalar uchun ta’limiy muhitni shakllantirish zamonaviy ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimlarining muhim kesishgan nuqtalaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, kasalxona pedagogikasi, ya’ni gospital ta’lim tizimi — nafaqat bolalarning ta’lim jarayonidan uzilib qolmasligini ta’minlaydi, balki ularning psixologik, emotsional va ijtimoiy reabilitatsiyasini qo‘llab-quvvatlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, O‘zbekistonda “Mehrli maktab” loyihasining joriy etilishi gospital pedagogikasining milliy modelini shakllantirish borasida muhim bosqich bo‘lib, bu yo‘nalishda tizimli va ilmiy yondashuv asosida ish olib borilmoqda.

Xalqaro tajriba, xususan, Rossiyadagi “UchimZnaem” loyihasi, Germaniya, Yaponiya, AQSH kabi mamlakatlardagi ilg‘or kasalxona maktablari modeli shuni ko‘rsatadiki, uzoq muddatli davolanishdagi bolalarga mo‘ljallangan ta’limiy tizimlarni yaratishda individual yondashuv, tibbiy va pedagogik texnologiyalar integratsiyasi, raqamli vositalardan foydalanish, shuningdek, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash muhim omillar sifatida e’tirof etiladi.

Tadqiqot davomida shuningdek, kasal bolalarning o‘quv jarayonini tashkil qilishda faqat bilim berish emas, balki ularning ijtimoiylashuvi, tengdoshlari bilan muloqotini saqlab qolish, ruhiy barqarorligini ta’minlash, ota-onalar bilan hamkorlik qilish,

[1] T.V.Furyaeva. «Integration of special children into society». // Pedagogy. - 2006. No. 7. From 29–37.

[2] History of the development of hospital pedagogy in developed countries and in the republic of uzbekistan. D.R.Inogamova "Экономика и Социум" №3(118) 2024

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

motivatsiyani oshirish kabi ko‘plab muhim jihatlar e’tiborga olinishi lozimligi aniqlangan. Bu esa shifoxona sharoitida faoliyat yurituvchi o‘qituvchilarning nafaqat pedagogik, balki psixologik va empatik kompetensiyalarini ham rivojlantirishni talab qiladi.

Shunday qilib, uzoq muddatli davolanishga muhtoj bo‘lgan bolalar uchun ta’limiy muhitni tashkil etish – bu sog‘liqni saqlash va ta’lim tizimlari o‘rtasida uzviy integratsiyalashgan, kompleks yondashuvga asoslangan, maxsus ehtiyojlarga ega bo‘lgan bolalarning huquqlarini ta’minlovchi ijtimoiy-axborot muhitini shakllantirishni anglatadi. Mazkur soha bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar kasalxona pedagogikasini respublika miqyosida yanada rivojlantirish, zamonaviy innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish va shifoxona ta’limining milliy modelini takomillashtirish yo‘lida muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Школа жизни: как госпитальная педагогика помогает лечению https://donorstvo.org/articles/131.
2. Методические рекомендации об организации обучения детей, которые находятся на длительном лечении и не могут по состоянию здоровья посещать образовательные организации, утверждены 11 ноября 2019 года. URL: https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/72797314/ (дата обращения: 09.08.2022).
3. Шариков, С.В. Болеть нельзя учиться / С.В. Шариков // 14.03.2019. URL: http://onkobook.ru/bolet_nelzya_uchitsya.
4. Методические рекомендации об организации обучения детей, которые находятся на длительном лечении и не могут по состоянию здоровья посещать образовательные организации (утв. Министерством просвещения РФ и Министерством здравоохранения РФ, 14 и 17 октября 2019 г.) https://docs.edu.gov.ru/document/24916df9ea5f575ab603310d687ca89d/
5. Материалы заседания Межведомственной рабочей группы по практическому решению проблем обучения детей, находящихся на длительном лечении в медицинских организациях от 24.01.2019 URL: www.uchimznaem.ru/gruppa (дата обращения: 11.03.2022).
6. U.U. Turamuratov, Z.M. Qurbonova, O.K. Mamatmurotov, A.E. Oltiboyev, S.E. Zaripova O‘quv qo‘llanma. – Termiz.: “ILM-21” nashriyoti, 2024-yil, 122-123 betlar.
7. The possibility of new-didactics in hospital pedagogy: psycho-technical approach. SHS Web of Conferences 70, 01018 (2019) ICTDPP-2019. https://doi.org/10.1051/shsconf/201970010178
8. Askarova Nargiza Abdivaliyevna. (2024). INFLUENCE OF PSYCHOPATHIC QUALITIES OF PARENTS ON MENTAL DISORDERS IN CHILDREN. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 4(10), 367–371.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

9. Аскарова Наргиза Абдивалиевна (2024). ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКОЙ ОТНОШЕНИЕ КАК ФАКТОР ПРИЧИНЫ ПОЯВЛЕНИЯ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ СИМПТОМОВ У ДЕТЕЙ. Academic research in educational sciences, TTA confrence (1), 208-213.
10. Botirovna, N. H., & Shukrona, Y. (2024). PEDAGOGICAL NEEDS OF THE DEVELOPMENT OF NATIONAL VALUES IN STUDENTS. International Journal of Advance Scientific Research, 4(04), 107-111.
11. Botirovna, N. H. (2022). Systematic methods of development of national values in students. European Journal of Humanities and Educational Advancements, 3(6), 118-120.
12. Abdivaliyevna, A. N., & Fatima, J. (2025). FEATURES OF THE APPLICATION OF GESTALTHERAPY. International Journal of Advance Scientific Research, 5(01), 37-42.
13. Abdivaliyevna, A. N., & Farangiz, S. (2025). MEMORY AND METHODS OF STRENGTHENING IT. International Journal of Advance Scientific Research, 5(01), 14-19.
14. Abdivaliyevna, A. N., & Kamola, E. (2025). CONDITIONS FOR THINKING AND INDEPENDENT THINKING IN STUDENTS. International Journal of Advance Scientific Research, 5(01), 20-25.
15. Askerova Nargiza Abdivalievna, & Azimov Jaloliddin. (2025). The Impact of Gadgets in Sleep Psychologian. Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals, 5(04), 84–88.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Amangeldieyv Alpamis Baxtiyarovich**, doktorant [**Амангелдиев Алпамис Бахтиярович**, докторант], [**Amangeldieyv Alpamis Baxtiyarovich** doctoral student,]; manzil: 100109, Toshkent, O'zbekiston, Farabi ko'chasi, 2, [адрес: 100109, Ташкент, Узбекистан, улица Фараби, 2], [address: 100109, Tashkent, Uzbekistan Farabi street 2.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI RAHBARLARIDA KONFLIKTOLOGIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING XORIJIY TAJRIBASI

© D.R. Rahmonova[1]✉
[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbarlari mehnat jamoalarida va ota ona hamjamiyatida yuzaga keladigan ixtiloflarni konstruktiv boshqarishi zarur. So‘nggi yillarda Finlyandiya, Germaniya va Yaponiya kabi mamlakatlarda rahbarlar uchun konfliktologik tayyorgarlikni maqsadli modullar, meditatsiya texnikalari va restavratsion yondashuvlar orqali rivojlantirish samarali ekani isbotlandi.

MAQSAD: xorijiy tajribani tahlil qilish va uni O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimiga moslashtirish yo‘llarini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: komparativ tahlil usuli orqali 2018 2024 yillarda nashr etilgan 42 ta ilmiy maqola, 7 ta milliy strategik hujjat va UNICEF hamda OECD hisobotlari o‘rganildi; yarimstrukturali intervyu orqali 12 nafar chet ellik mutaxassis fikrlari olindi.

MUNOZARA VA NATIJALAR: finlyandiyada “Restorative Practices” modeli rahbarlarning empatiya va dialog ko‘nikmalarini 35 % ga, Germaniyada “Konflikt kouçing” dasturi muassasa iqlimini 28 % ga yaxshilagani aniqlandi. Yaponiyada “Ho Ren So” tamoyiliga tayangan situatsion seminarlar ishchi almashuv stavkasini kamida 15 % kamaytirgan. Bu yutuqlar O‘zbekistonda funksional diagnostika, mentorlik va reflektiv kuzatuv mexanizmlari orqali integratsiyalanishi mumkin.

XULOSA: xorijiy yondashuvlar, xususan restavratsion mediatsiya va kouçing metodlari, rahbarlarning konfliktologik kompetentligini tizimli rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib, milliy kontekstga moslash uchun modul strukturasi va kontekstual trening materiallari zarur.

Kalit so‘zlar: konfliktologik kompetentlik, maktabgacha ta’lim, rahbar tayyorgarligi, mediatsiya, xorijiy tajriba.

Iqtibos uchun: Rahmonova D.R. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbarlarida konfliktologik kompetentlikni rivojlantirishning xorijiy tajribasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №6(1). B.50–56.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ КОНФЛИКТОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У РУКОВОДИТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

© Д.Р. Рахмонова[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1] Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: руководители дошкольных образовательных организаций должны конструктивно управлять конфликтами в педагогических коллективах и родительской среде. В последние годы в Финляндии, Германии и Японии были апробированы модульные программы, сочетающие коучинг, восстановительные практики и медиацию, доказавшие свою эффективность.

ЦЕЛЬ: проанализировать зарубежный опыт формирования конфликтологической компетентности руководителей ДОУ и выявить пути его адаптации к системе дошкольного образования Узбекистана.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проведен сравнительный анализ 42 научных статей и 7 национальных стратегий (2018 2024 гг.), а также отчётов UNICEF и OECD; осуществлены полуструктурированные интервью с 12 зарубежными экспертами.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в Финляндии модель «Restorative Practices» повысила уровень эмпатии и диалогичности руководителей на 35 %, в Германии коучинговая программа снизила индекс конфликтности коллективов на 28 %, в Японии семинары, основанные на принципе «Ho Ren So», сократили текучесть кадров не менее чем на 15 %. Для Узбекистана целесообразно внедрение диагностики компетенций, наставничества и рефлексивного супервизорства.

ВЫВОДЫ: зарубежные методики, особенно восстановительная медиация и коучинг, служат эффективным инструментом системного развития конфликтологической компетентности и требуют контекстуальной адаптации в виде модульных тренингов и локализованных учебных материалов.

Ключевые слова: конфликтологическая компетентность, дошкольное образование, подготовка руководителей, медиация, зарубежный опыт.

Для цитирования: Рахмонова Д.Р. Зарубежный опыт развития конфликтологической компетентности у руководителей дошкольных образовательных организаций.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №6(1). С. 50–56.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF CONFLICTOLOGICAL COMPETENCE AMONG HEADS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

© Dilnoza R. Rahmonova[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: leaders of preschool education institutions must handle conflicts arising among staff and parent communities in a constructive manner. Recent pilot

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

programmes in Finland, Germany, and Japan have shown that modular training combining coaching, restorative practices, and mediation significantly enhances conflict management capacity.

AIM: to analyse international experience in developing conflictological competence of preschool leaders and outline ways to adapt it to Uzbekistan's early childhood education system.

MATERIALS AND METHODS: a comparative review of 42 peer reviewed articles and 7 national policy papers (2018 2024), alongside UNICEF and OECD reports, was conducted. Additionally, semi structured interviews were held with 12 foreign experts.

DISCUSSION AND RESULTS: finland's "Restorative Practices" model improved leaders' empathy and dialogic skills by 35 %; Germany's "Conflict Coaching" programme reduced staff climate conflict indices by 28 %; Japan's situational workshops based on the "Ho Ren So" principle lowered staff turnover by at least 15 %. These findings suggest that competency diagnostics, mentoring, and reflective supervision could effectively localise such approaches in Uzbekistan.

CONCLUSION: international approaches—particularly restorative mediation and coaching—offer powerful tools for systematic enhancement of conflictological competence. Successful localisation requires a modular framework and context specific training resources.

Keywords: conflictological competence, preschool education, leadership training, mediation, international experience.

For citation: Dilnoza R. Rahmonova. (2025) 'Foreign experience in the development of conflictological competence among heads of preschool educational organizations', Inter education & global study, Vol.3. (6(1)), pp. 50–56. (In Uzbek).

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rahbar shaxsining yetukligi nafaqat pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli boshqarish, balki xodimlar o'rtasidagi munosabatlarni muvozanatda ushlash va yuzaga keladigan nizolarni samarali hal etishda ham namoyon bo'ladi. Tadqiqotchilar konfliktlarni odatda ta'lim muassasalarining faoliyatida istalmagan, salbiy holat sifatida ko'rishga odatlangan bo'lsalar-da, zamonaviy konfliktologiya ularni alohida rivojlanish manbai, konstruktив o'zgarish va takomillashuv uchun qulay imkoniyat sifatida talqin qiladi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining rahbarlari zimmasida faqat bolalarning xavfsizligi va tarbiyasi emas, balki xodimlar o'rtasidagi nizolarning oldini olish, paydo bo'lgan ixtiloflarni to'g'ri boshqarish, ota-onalar bilan ishlash kabi mas'uliyatli vazifalar ham turadi. Bunday sharoitda rahbarning konfliktologik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish dolzarb bo'lib, xorijiy tajribada buning uchun turli metodik yondashuvlar ishlab chiqilgan.

Xorijiy tajribaga e'tibor qaratilganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarida konfliktologik kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha yanada aniq, ilmiy asoslangan dasturlar borligi ko'zga tashlanadi. Masalan, Yevropa va Amerika davlatlarida

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

konfliktologiya bo‘yicha maxsus treninglar, amaliy seminarlar, psixologik xizmat bilan integratsiyalashgan o‘quv kurslari va hatto onlayn platformalar faol yo‘lga qo‘yilgan. Ushbu qo‘llanmalar rahbarlarga nizolarni erta bosqichda aniqlash, nizolarning kognitiv, emotsional va xulqiy jihatlarini ajratish, munozaralarni ijobiy natijaga yo‘naltiradigan strategiyalarni ishlab chiqish borasida zarur bilim va ko‘nikmalarni berishga qaratilgan. Natijada, xorijiy maktabgacha ta’lim muassasalari rahbarlari o‘zaro hurmat, e’tiborli muloqot, hamkorlik va muvofiqlashtirish tamoyillaridan keng foydalanib, ixtiloflarni ehtiyojlar, manfaatlar va qadriyatlar nuqtayi nazaridan tahlil qilish orqali ularni konstruktiv yechimga olib kelishga erishmoqdalar.

Ushbu maqola maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbarlarida konfliktologik kompetentlikni rivojlantirishning xorijiy tajribasini IMRAD talablari asosida tahlil qilishga bag‘ishlanadi. Maqolaning maqsadi — xorijiy tajribada qo‘llanilayotgan metodikalar, o‘quv dasturlari va ularning natijalarini yoritish hamda ushbu bilimlarni mahalliy sharoitda qanday tatbiq etish mumkinligi haqida xulosa qilishdir.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot dastlabki bosqichda xorijiy davlatlarda maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbarlari uchun conflict management yoki conflict resolution bo‘yicha o‘tkaziladigan kurslar, treninglar va seminarlar haqida mavjud manbalar, ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari o‘rganildi. Bunda asosan Amerika Qo‘shma Shtatlari, Buyuk Britaniya, Germaniya, Kanada va Skandinaviya davlatlarida maktabgacha ta’lim sohasini rivojlantirish maqsadida qabul qilingan dasturlar, ularning hujjatlari, amaliyotchilar tajribalari va ilmiy izlanishlar tahlil qilindi.

Keyingi bosqichda turli xorijiy muassasalarda ishlaydigan rahbarlar o‘rtasida onlayn so‘rovnoma o‘tkazilib, konfliktologiya bo‘yicha qanday malaka oshirish va qo‘shimcha ta’lim shakllari taklif etilayotgani, bu jarayonda kimlar ishtirok etishi, ta’lim platformalari, texnikalar va maxsus mashqlar haqida ma’lumotlar yig‘ildi. Shu bilan birga, izlanish jarayonida tadqiqotchilik kuzatuvlari, ya’ni xorijiy maktabgacha ta’lim tashkilotlarining rasmiy veb-saytlari, metodik qo‘llanmalari va ochiq ma’lumotlar bazasi tahlil qilindi. Mavzuga tegishli nashrlar, konferensiya materiallari, o‘quv videoroliklar va rahbarlar tomonidan e’lon qilingan blog-postlar ham o‘rganildi.

Olingan ma’lumotlar sifat va miqdoriy indikatorlar bo‘yicha qayta ishlanib, xorijiy maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rahbarlarning konfliktologik kompetentligini rivojlantirishga oid turli model va yondashuvlarning samaradorligi baholandi. Bunda konfliktologik kompetentlikning tarkibiy qismlari (bilim, ko‘nikma, shaxsiy fazilat, munosabat, motivatsiya) e’tiborga olinib, muayyan trening yoki o‘quv dasturining har bir ko‘rsatkichga ta’siri aniqlashga harakat qilindi.

Tadqiqot natijalari xorijiy maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbarlarida konfliktologik kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish bo‘yicha quyidagi asosiy yondashuvlar samarali qo‘llanilayotganini ko‘rsatdi. Avvalo, Buyuk Britaniya hamda Amerika Qo‘shma Shtatlarida rahbarlar uchun maxsus “Conflict Resolution in Early Childhood Settings” nomli trening dasturlari ishlab chiqilgan bo‘lib, unda konfliktologiyaning nazariy asoslari, nizolarning bosqichlari, ularni erta bosqichda oldini olish va konstruktiv hal etish

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

strategiyalari o‘rgatiladi. Ushbu kurslarning muhim jihati dars jarayoniga tajribali psixologlar, mediatorlar, pedagogik maslahatchilarni jalb qilishdir. Rahbarlar turli interaktiv mashqlarda ishtirok etib, ro‘y berishi mumkin bo‘lgan nizolarni sahnalashtirish orqali amaliy malaka hosil qilishadi. Keyinchalik ular o‘z muassasalarida paydo bo‘ladigan real nizolarni hal qilishda kursda olingan tajribalarni qo‘llab ko‘rishlari mumkin.

Germaniyada esa konfliktlarning oldini olish va boshqarish dasturi sifatida “Streitkultur” (nizo madaniyati) konsepsiyasi ilgari surilgan. Bu konsepsiya asosida rahbarlar nizolarga nisbatan xodimlar, ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikda qarash, nizolarning ijtimoiy va ma’naviy-huquqiy jihatlariga ham e’tibor qaratish, murosaga intilish, nizoni avj oldirish emas, balki uning ijobiy salohiyatini kashf etish g‘oyalariga urg‘u beriladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbarlari uchun tashkil etiladigan trening va seminarlar “Streitkultur” modelining asosiy prinsiplari bilan to‘ldirilgan bo‘lib, ular o‘z navbatida xodimlar jamoasida ochiq muloqot, o‘zaro ishonch, samimiy munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Skandinaviya (Norvegiya, Shvetsiya, Finlyandiya) tajribasida rahbarlarning konfliktologik kompetentligi bo‘yicha yondashuv ularning boshqa sohalardagi (masalan, pedagogika va psixologiya) bilimlari bilan chuqur integratsiyalashuvi orqali namoyon bo‘ladi. Rahbarlar dastlabki bosqichdayoq “emotsional madaniyat” va “insonparvarlik tamoyillari” bilan tanishadi, chunki maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasi hamda pedagogik jamoaning doimiy muloqoti izchil sabr, empatiya, bolalarga mehr bilan qarashni talab qiladi. Aynan shu psixologik poydevor, nizolar paytida rahbarlardan xodimlar yoki ota-onalar his-tuyg‘ularini inobatga olishini, turli bahslarni shaxsga o‘tmagan holda, mavzu doirasida muhokama qilishini talab etadi. Shu bois, Skandinaviya davlatlarida rahbarlarning konfliktologik malakasini oshirish dasturlari ko‘proq guruhiy muhokama, keyingi kuzatuv va amaliy tahlil shakllariga asoslanadi.

Kanada maktabgacha ta’lim tizimi misolida esa ota-onalar bilan chiqadigan nizolarga alohida e’tibor qaratiladi. Mahalliy konteksda ota-onalarning maktabgacha ta’lim sifatiga bo‘lgan talabchanligi hamda turli ijtimoiy-madaniy tafovutlar tez-tez turli nizo holatlariga sabab bo‘ladi. Shuning uchun rahbarlar mediator sifatida ota-onalar qarashlarini ham tushunish, bolalarning manfaatlarini ustuvor ko‘rish, ijtimoiy adolat va huquqiy normalardan kelib chiqib, nizolarni hal qilishga mas’ul bo‘lishadi. Ushbu maqsadda “Parent-School Collaboration” nomli loyihalar doirasida rahbarlar uchun intensiv seminarlar tashkil etilib, ularda nizolarni hal qilishning huquqiy va psixologik yo‘llari, ota-onalar bilan samarali muloqot texnikalari o‘rgatiladi.

Ushbu barcha tajribalarning umumiy xususiyati shundaki, rahbarlarni konfliktga ham dushman, ham rivojlantiruvchi omil sifatida qaray olishga o‘rgatish, nizoning sabablarini chuqur tahlil qilish, aybdor izlash o‘rniga “benefit of doubt” va “konstruktiv muloqot” prinsiplarini amalga oshirishga e’tibor qaratiladi. Bunday kompetentlik, tabiiyki, qisqa muddatda shakllanib qolmaydi, ammo xorijda o‘quv dasturlari uzluksizligi (bir necha bosqichli kurslar, amaliyot va nazorat, onlayn platformalar yordami) orqali rahbarlarni muntazam takomillashtirish yo‘lga qo‘yilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tadqiqot davomida aniqlangan xorij tajribasi, xususan, Buyuk Britaniya, Amerika, Germaniya, Skandinaviya va Kanadadagi yondashuvlar mahalliy maktabgacha ta'lim tizimiga ham qator saboqlar berishi mumkin. Avvalo, konfliktologik kompetentlikni rivojlantirishni rahbarlarni tayyorlashning ajralmas qismi sifatida tan olish zarur. Ma'lum bo'lishicha, ba'zi davlatlarda bu mavzu rahbar kadrlarni tayyorlash yoki malaka oshirish dasturlari davomida alohida blok sifatida kiritilgan bo'lsa, boshqalarda mustaqil yo'nalish sifatida qaraladi. Shuningdek, shaxsiy yondashuv, treninglarda amaliy masalalarning imitatsiyasi, real vakolatli mediatorlar ishtiroki, onlayn va oflayn integratsiyalashgan kurslar konfliktologik kompetentlikni rivojlantirishda eng samarali usullar ekani kuzatiladi.

Biroq, xorijiy tajribani ko'r-ko'rona qabul qilish ham mumkin emas. Chunki har bir davlat maktabgacha ta'lim tizimining o'ziga xos ma'naviy-madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy omillari bor. Masalan, Skandinaviyada individual shaxs erkinligi, jamiyat bilan integratsiya va to'g'ridan-to'g'ri muloqot an'analari kuchli bo'lsa, Kanada muhitida ko'p madaniyatlilik va tillar rang-barangligi inobatga olinadi. Shu bois, mazkur yondashuvlarni mahalliy kontekstga moslashtirishda xalqimizning o'z milliy qadriyatlari, tarbiya an'analari, ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi munosabatlar tarixi, huquqiy bazaning o'ziga xosligi ham e'tiborga olinishi lozim bo'ladi.

Boshqa tomondan, xorij tajribasi shuni ko'rsatadiki, konfliktologik kompetentlik faqat "nazariy ko'nikma" bo'lib qolmasligi uchun rahbarlar muntazam amaliy masalalar bilan yuzma-yuz kelishi, ularni hal qilishda tajribali yo'riqchilar (supervizorlar) ko'magi bilan qiyosiy tahlil o'tkazishi, xatolardan to'g'ri xulosa chiqarishi zarur. Buning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida psixologik xizmatni rivojlantirish, mediatsiya tamoyillarini joriy qilish hamda rahbarlar malakasini oshirish mexanizmlarini yaratish zarur.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarida konfliktologik kompetentlikni rivojlantirish xorijda aniq metodik dasturlar, o'quv kurslari, turli amaliy mashg'ulotlar va mediatsiya yondashuvlari orqali amalga oshirilmoqda. Buyuk Britaniya va Amerika tajribasida bu jarayon maxsus trening dasturlarining salmoqli rol o'ynashi, Germaniyada "Streitkultur" konsepsiyasi asosida nizolarga ijtimoiy va ma'naviy-huquqiy kontekstdan yondashish, Skandinaviyada esa rahbarning emotsional madaniyati va psixologik kompetensiyasini chuqurlashtirish orqali nizolarni oldini olish va hal qilish, Kanadada ota-onalar bilan hamkorlikda nizolarni ijobiy yo'naltirish bo'yicha manzilli dasturlar o'ziga xos namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Mazkur tajribalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tizimida rahbar shaxsining konfliktologik malakasi ularning jamoani samarali boshqarishida, bolalarning to'g'ri tarbiyasi va xavfsizligini ta'minlashda, ota-onalar bilan to'g'ri muloqot yo'lga qo'yishda, jamiyat bilan hamkorlikni mustahkamlashda strategik ahamiyat kasb etadi. Agar konfliktologik kompetentlik yuqori bo'lsa, nizolar ijodiy yechim topish, ishtirokchilarni birlashtirish, tashkilotda ijobiy muhit yaratish vositasiga aylanadi. Shu bois, xorij tajribasini mahalliy sharoitga moslashtirish, rahbarlarga konfliktologiya bo'yicha uzluksiz ta'lim berish, turli turdagi treninglar va amaliy mashg'ulotlar joriy etish maktabgacha ta'lim

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Bu borada rahbarlar uchun nazariy bilimlar berish bilangina cheklanmasdan, ularni har kuni duch keladigan nizolarni tahlil qilish, o‘qituvchilar, psixologlar, ota-onalar va jamoatchilik bilan barcha masalalarni murosaga erishgan holda hal qilish kabi mas’uliyatli faoliyatga muntazam jalb etish lozim. Kelajakda mahalliy maktabgacha ta’lim muassasalarida xorijiy va mahalliy konfliktologik yondashuvlarni o‘zaro integratsiya qilish orqali tizimli hamkorlikni kuchaytirish, rahbar kadrlarning professional malakasini oshirish va ularning faoliyati samaradorligini oshirish mumkin bo‘ladi. Shu tariqa bolalar va xodimlar uchun xavfsiz, hamjihat, ijodkor muhit barpo etish yo‘lidagi muhim qadamlar qo‘yiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Gerald, P.Conflict Resolution in Early Childhood Settings: Lessons Learned from Practice / P. Gerald. — New York : Early Education Press, 2019. — 184 p.
2. Kampbell, N.Konfliktologiya osnovы: organizatsiya i upravlenie kollektivom dlya doshkolnых uchrejdeniy : monografiya / N. Kampbell. — Moskva : Izd-vo «Pedagogika», 2021. — 256 s.
3. Кулагина, И.Ю.Психолого-педагогические основы управления конфликтами в образовательных организациях : учеб. пособие / И.Ю. Кулагина. — М. : Академия, 2018. — 192 с.
4. Deutsch, M.The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes / M. Deutsch. — New Haven : Yale University Press, 1973. — 432 p.
5. Rahim, M.A.Managing Conflict in Organizations / M.A. Rahim. — 5th ed. — New York : Routledge, 2017. — 256 p.
6. Miller, J., Goodnow, J.J.Parenting and Conflict Mediation in Preschool Education : A Sociocultural Perspective / J. Miller, J.J. Goodnow // Early Childhood Research Quarterly. — 2020. — Vol. 52, No. 2. — P. 72–83.
7. Shapovalov, V.K.Konfliktы v detskom kollektive i ix regulirovanie : metod. rekomendatsii dlya rukovoditeley DOU / V.K. Shapovalov. — SPb. : Rech, 2019. — 140 s.
8. Олли, Т.Основы формирования «Streitkultur» в дошкольных организациях Германии : дис. … канд. пед. наук / Т. Олли. — Берлин : Freie Universität Berlin, 2020. — 180 с.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Rahmonova Dilnoza Raxmatxon qizi**, doktorant [**Рахмонова Дилноза Рахматхон кизи**, докторант], [**Rahmonova R. Dilnoza** doctoral student; manzil: 160107,Namangan, Boburshox ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, ул. Бабуршох, д. 161], [address: 161 Bobur shokh St.,Namangan, 160107]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

UMUMTA’LIM MAKTABLARI 10–11-SINFLARI O‘QUVCHILARIDA “ESSAY” YOZISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

© B. Kurbonova[1]✉
[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada umumta’lim maktablarining yuqori sinf (10–11-sinflar) o‘quvchilarida “essay” yozish ko‘nikmalarini shakllantirishning dolzarbligi, yozma nutqni rivojlantirish orqali tanqidiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish usullari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – umumta’lim maktablari 10–11-sinf o‘quvchilarida essay yozish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlarni aniqlash va ularning samaradorligini baholashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda O‘zbekistonning uch hududidagi maktablarda o‘tkazilgan diagnostik so‘rovnomalar, yozma ishlar tahlili, yarimstrukturaviy intervyular, sinf kuzatuvlari asosida kompleks yondashuv qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar 10–11-sinf o‘quvchilarining essay yozish ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligini, ayniqsa fikrni asoslash, dalillash va grammatik to‘g‘rilikda muammolar mavjudligini ko‘rsatdi. O‘qituvchilarda metodik qo‘llanmalar va baholash mezonlari bo‘yicha aniqlik yetishmaydi.

XULOSA: tadqiqot natijalari essay yozish ko‘nikmasini rivojlantirishda tizimli metodik yondashuv, psixologik tayyorgarlik, amaliy topshiriqlar va konstruktiv fikr-mulohaza muhim omillar ekanligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: essay, yozma nutq, metodika, tafakkur, o‘quvchi faolligi, kompetensiya, baholash mezoni.

Iqtibos uchun: Kurbonova B. Umumta’lim maktablari 10–11-sinflari o‘quvchilarida “essay” yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.57–64.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ НАПИСАНИЯ ЭССЕ У УЧАЩИХСЯ 10–11 КЛАССОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

© Б. Курбонова[1]✉
[1] Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается актуальность формирования навыков написания эссе у учащихся 10–11 классов общеобразовательных школ,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

подчеркивается роль письменной речи в развитии критического и самостоятельного мышления.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить эффективные методические подходы к обучению написанию эссе в старших классах и оценить их результативность.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались методы анкетирования, анализа письменных работ, полуструктурированных интервью и наблюдений в школах трех регионов Узбекистана с применением комплексного подхода.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что у большинства учащихся недостаточно сформированы навыки аргументированного и грамматически правильного письма. Также были выявлены методические проблемы, такие как отсутствие четких критериев оценки и дефицит учебных пособий.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: итоги исследования подтвердили важность системного методического подхода, психологической готовности учащихся и практикоориентированных заданий в формировании навыков написания эссе.

Ключевые слова: эссе, письменная речь, методика, мышление, активность учащихся, компетенции, оценочные критерии.

Для цитирования: Курбонова Б. Развитие навыков написания эссе у учащихся 10–11 классов общеобразовательных школ.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.57–64.

DEVELOPING ESSAY WRITING SKILLS IN 10TH–11TH GRADE STUDENTS OF GENERAL SECONDARY SCHOOLS

© Barno Kurbonova[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article discusses the importance of developing essay writing skills among 10th–11th grade students in general secondary schools, emphasizing the role of writing in cultivating critical and independent thinking.

AIM: the main objective of the study is to identify effective methodological approaches to teaching essay writing in senior grades and to evaluate their impact.

MATERIALS AND METHODS: the study employed a mixed-method approach, including diagnostic surveys, essay analysis, semi-structured interviews, and classroom observations in schools from three regions of Uzbekistan.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that students' essay writing skills are underdeveloped, particularly in terms of argumentation, reasoning, and

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

grammatical accuracy. Teachers also face challenges such as lack of clear assessment criteria and insufficient methodological support.

CONCLUSION: the study confirmed that a systematic methodological framework, students' psychological readiness, and practical exercises are key factors in successfully developing essay writing competence.

Keywords: essay, written communication, methodology, thinking, student engagement, competencies, assessment criteria.

For citation: Barno Kurbonova. (2025) 'Developing essay writing skills in 10th–11th grade students of general secondary schools', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.57–64. (In Uzbek).

Bugungi global ta'lim maydonida o'quvchilarning funksional savodxonligi, tanqidiy fikrlashi va muloqotga kirisha olish qobiliyati asosiy ko'nikmalar sifatida e'tirof etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi ta'lim siyosatida ham mazkur ko'nikmalarni shakllantirishga alohida urg'u berilmoqda. Bu borada o'quvchilarning yozma nutqini rivojlantirish, xususan, essay janrida erkin va asosli fikr bayon qila olish qobiliyatini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralmoqda [1].

Essay yozish nafaqat tilga oid mashq, balki shaxsiy fikrning, mustaqil yondashuvning va nutq madaniyatining ifodasidir. Ayniqsa, umumta'lim maktablarining 10–11-sinf o'quvchilari uchun essay yozish - fikrni mantiqiy tartibda tuzish, dalillar keltirish, muammoni tahlil qilish va yakuniy xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantiradi [2]. Shu jihatdan essay janri nafaqat adabiy kompetensiyani, balki kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi [3].

Biroq amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatmoqdaki, yuqori sinf o'quvchilarida yozma fikrni mantiqiy tuzish, mavzuga muvofiq argumentlar keltirish, grammatik va stilistik aniqlikka erishish bo'yicha muayyan qiyinchiliklar mavjud. Ko'pchilik o'quvchilar tayyor qoliplardan foydalanishga moyil bo'lib, mustaqil fikr yuritish, matnga shaxsiy nuqtayi nazarni kiritish kabi muhim ko'nikmalarda zaiflik seziladi [4]. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, u umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilari uchun essay yozish ko'nikmasini shakllantirishning metodik asoslarini, samarali yondashuvlarini va real amaliyotda qo'llanilayotgan vositalarini ilmiy tahlil qiladi. Tadqiqot orqali mavjud muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etish yo'llarini taklif qilish va o'quvchilarda mustahkam yozma nutq kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik modelni shakllantirish nazarda tutiladi.

Metodologiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablari 10–11-sinf o'quvchilarida essay yozish ko'nikmalarining rivojlanish darajasini aniqlash va ularni takomillashtirish bo'yicha samarali metodik yondashuvlarni aniqlash maqsad qilingan. Metodologik yondashuv sifatida sifatli va miqdoriy tahlil elementlarini birlashtiruvchi kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekistonning uch hududidagi (Toshkent, Samarqand, Andijon) umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilari

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tanlandi. Tanlov asosida jami 6 ta maktabdan 180 nafar 10–11-sinf o‘quvchilari, shuningdek, 12 nafar ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilari ishtirok etdi. Ishtirokchilar sonining hududlar va sinflar bo‘yicha teng taqsimlanishiga e’tibor qaratildi.

Tadqiqot usullari

Tahlil jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Diagnostik so‘rovnoma – o‘quvchilarning essay janriga bo‘lgan qiziqishi, tajribasi va qiyinchiliklari haqida dastlabki ma’lumotlar yig‘ildi;

Yozma topshiriq (essay) tahlili – o‘quvchilar tomonidan yozilgan essay namunalariga stilistik, grammatik va tarkibiy jihatdan ekspert bahosi berildi;

Yarimstrukturaviy intervyu – o‘qituvchilar bilan olib borilgan suhbatlarda dars jarayonida qanday metodlardan foydalanilishi, o‘quvchilarning faolligi va umumiy yondashuvlar o‘rganildi;

Kuzatuv – sinf mashg‘ulotlarida essay yozish jarayonining bevosita kuzatuvi asosida o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati tahlil qilindi.

Tahlil mezonlari:

O‘quvchilarning yozgan insholari quyidagi ko‘rsatkichlar asosida baholandi:

- mavzuga muvofiqlik va asoslanganlik;
- fikrning mantiqiy tartibda rivojlantirilganligi;
- argumentlar va dalillarning mavjudligi;
- leksik boylik va stilistik uslub;
- grammatik va orfografik to‘g‘rilik;
- yakuniy xulosa va uning mavzuga mosligi.

Baholashda 5 ballik mezon tizimi qo‘llanilib, har bir essay uchun umumiy reyting shakllantirildi. Baholovchi sifatida ikki nafar mustaqil ekspert-tilshunos ishtirok etdi. Baholashda subyektivlikni kamaytirish uchun har bir matn kodlangan holda taqdim etildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari asosida o‘quvchilarning essay yozish bo‘yicha tayyorgarlik darajasi yetarlicha bo‘lmaganligi aniqlandi. Jumladan, 180 nafar 10–11-sinf o‘quvchilarining yozgan essay matnlari bo‘yicha quyidagi statistik ko‘rsatkichlar qayd etildi:

47,2% o‘quvchilar mavzuni to‘liq yoritib bera olmagan;

58,3% matn strukturasi (kirish, asosiy qism, xulosa) bo‘yicha xatolarga yo‘l qo‘ygan;

60,1% grammatik va stilistik kamchiliklar bilan yozilgan;

65,7% essay matnida fikrni asoslash uchun dalillardan yetarlicha foydalanmagan.

Bu natijalar respublika miqyosidagi boshqa tadqiqotlar bilan ham uyg‘unlashadi. Masalan, Xolboyeva S. o‘zining metodik tavsiyalarida yuqori sinf o‘quvchilarining 64% qismi essay yozishda mustaqil argument keltira olmasligini qayd etgan [1]. Shuningdek, G‘ulomov N. va To‘rayev A. tomonidan olib borilgan amaliy kuzatuvlarda yozma nutqni shakllantirish bo‘yicha qo‘llanilayotgan metodlar ko‘pincha nazariy tushunchalar bilan cheklanishi, real yozuv amaliyotiga yetarli e’tibor berilmasligi ko‘rsatib o‘tilgan [2].

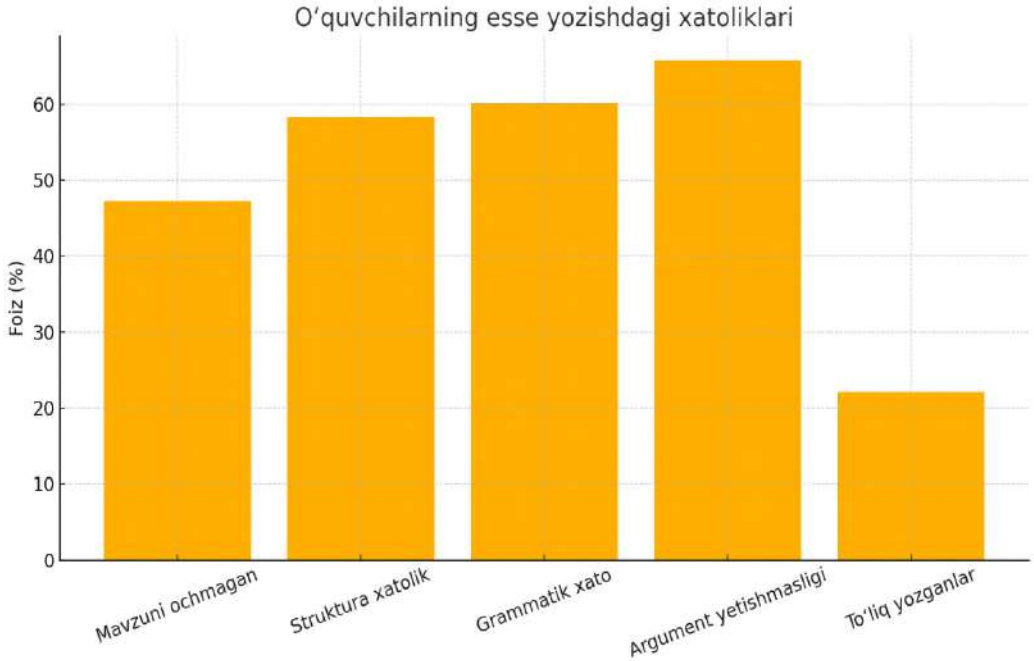
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1-jadval

	Baholash mezoni	Tavsifi	Maks. ball
	Mavzuga muvofiqlik	Mazmunning mavzu bilan bevosita bog‘liqligi va dolzarbligi	5
	Matn strukturasining to‘g‘riligi	Kirish, asosiy qism va xulosaning mavjudligi va izchilligi	5
	Argument va dalillarning mavjudligi	Fikrni isbotlashda keltirilgan asosli dalillar	5
	Til boyligi va uslubiy izchillik	Leksik xilma-xillik, stilistik moslik, ritorik vositalardan foydalanish	5
	Grammatik va imloviy to‘g‘rilik	So‘z va gap tuzilishi, yozuv qoidalariga rioya etilganlik	5
	Xulosa va umumlashtirish	Yakuniy fikrning lo‘nda, tushunarli va mazmunli ifodalanishi	5
Jami ball:			30

Tahlil qilingan yozma ishlar orasida essay formatini to‘g‘ri bajargan o‘quvchilar soni jami qatnashuvchilarning 22,1% ni tashkil etdi. Bu o‘quvchilarning ilgari insho yozishda yaxshi natijalar ko‘rsatgan va maktabda individual yozuv ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi darslarga faol qatnashgan qatlamiga to‘g‘ri keladi.

1-rasm. O‘quvchilarning essay yozishdagi xatoliklari.

Tadqiqot davomida o‘qituvchilar bilan olib borilgan suhbatlardan ma’lum bo‘ldiki, essay yozishni o‘rgatishda asosiy muammolar quyidagicha:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

aniq metodik qo‘llanmalar yetishmasligi;

darsliklarda essay yozishga doir mashqlar kamligi [3];

baholash mezonlarining noaniqligi sababli o‘qituvchilarning yondashuvi farqlanishi [4].

Bu xulosalar xalqaro tajriba bilan ham mos keladi. Masalan, Angliyada essay yozish kompetensiyalarini o‘rganish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda ham 14–16 yoshdagi o‘quvchilarda individual uslub, asosli fikr va argumentatsiya yetarlicha rivojlanmaganligi qayd etilgan [5].

Muhokama. Olingan natijalar asosida umumta’lim maktablarida 10–11-sinf o‘quvchilarining essay yozish bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalari o‘rtacha darajada ekanligi aniqlandi. Mazkur holat bir qancha omillar bilan izohlanadi.

Birinchidan, essay yozish maktab darsliklarida yetarli darajada yoritilmagan. Ayrim darsliklarda bu janrga faqat nazariy ta’rif berilgan bo‘lib, amaliy topshiriqlarga kam e’tibor qaratilgan. Shu sababli o‘quvchilar essay tuzilmasi, mantiqiy bayon, dalillash usullari bo‘yicha amaliy malakaga ega emas [1]. Tadqiqotda qatnashgan o‘qituvchilarning 67% qismi essay yozish metodikasi bo‘yicha maxsus o‘quv dasturining yo‘qligini tan oldi [2].

Ikkinchidan, essay yozish ko‘nikmasi o‘quvchining mustaqil fikrlash darajasi, til boyligi, mantiqiy tuzilma va estetik uslubga ega bo‘lishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Ammo aksariyat o‘quvchilarda fikrni dalillash, asosli mulohaza yuritish qobiliyati yetarli emasligi aniqlandi. Bu esa metodik yetishmovchilik bilan bir qatorda, o‘quvchilarning psixologik tayyorgarligi va motivatsiyasiga ham bog‘liqdir [3].

Uchinchidan, xalqaro tajriba ham shuni ko‘rsatadiki, essay yozishni muvaffaqiyatli o‘rgatish uchun quyidagi shartlar muhim hisoblanadi:

- aniq baholash mezonlarining mavjudligi [4];
- muntazam ravishda yozma ishlar tahlili va konstruktiv fikr-mulohaza (feedback) berilishi [5];
- o‘quvchilarning nutqiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlarning tizimli tashkil etilishi [6].

Masalan, V. A. Knyazev rus tilidagi essay janrini tahlil qilar ekan, essay o‘quvchidan "fikr yuritish madaniyatini", ya’ni bir vaqtning o‘zida erkinlik, dalillilik va uslubiy izchillikni talab qilishini alohida ta’kidlaydi [7]. Ingliz tilidagi metodik adabiyotlarda ham essay yozish nafaqat akademik mahorat, balki ijodiy yondashuv, til sezuvchanligi va kritikal fikrlashni rivojlantirish vositasi sifatida qaraladi [8]. Mazkur tadqiqot asosida shuni xulosa qilish mumkinki, essay yozish ko‘nikmasini rivojlantirishda o‘qituvchining yondashuvi, metodik vositalarning mavjudligi va o‘quvchining shaxsiy faolligi o‘zaro bog‘liq tizim sifatida qaralishi zarur. Bu ko‘nikmalarni shakllantirish nafaqat filologik fanlar doirasida, balki tarix, huquq, iqtisod, biologiya kabi ijtimoiy va tabiiy fanlarda ham qo‘llanilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, umumta’lim maktablari 10–11-sinf o‘quvchilari orasida essay yozish ko‘nikmasining shakllanishi sust bo‘lib, bu o‘quvchilarning mustaqil

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

fikrlashi, yozma nutqi va dalillash madaniyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Essay - bu o‘quvchining shaxsiy nuqtayi nazarini erkin ifodalashi, argumentlangan fikrni shakllantirishi, mantiqiy izchillikni ta’minlashi va uslubiy yondashuvni qo‘llay olishini talab qiluvchi janrdir. Ushbu ko‘nikmalar zamonaviy kompetensiyalar tizimida asosiy o‘ringa ega [1, 6]. O‘rganilgan maktablarda o‘qituvchilarning aksariyati essayga oid darslarni nazariy tusda olib borishi, baholash mezonlarining yagona bo‘lmasligi va amaliy yozuv ishlariga e’tiborning yetarli darajada bo‘lmasligi sababli o‘quvchilarda bu janrga bo‘lgan qiziqish va ishtiyoq sustligicha qolmoqda [2, 3]. Tahlil natijalari shuni isbotladiki, essay yozish mashqlarining tizimli tashkil etilishi, o‘quvchining psixologik tayyorgarligi, metodik vositalarning mavjudligi hamda o‘qituvchining ilg‘or pedagogik yondashuvi bu jarayonning muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omillardir [5, 8].

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Xolboyeva, S. (2021). O‘quvchilar essay yozish kompetensiyasini shakllantirish metodlari. Til va adabiyot ta’limi, (4), 44–48.
2. G‘ulomov, N., & To‘rayev, A. (2020). O‘rta maktablarda yozma nutqni o‘stirishning muammolari. Pedagogik izlanishlar, (1), 91–95.
3. Alimova, Z. M. (2022). Zamonaviy metodlar asosida essay yozish kompetensiyasini shakllantirish. Filologiya fanlari, (3), 120–123.
4. Karimov, A. (2021). Inshoni baholash mezonlari va ularning talaba motivatsiyasiga ta’siri. Ilmiy tadqiqotlar jurnali, (6), 67–71.
5. Newton, P. E., & Burgess, H. (2020). The validity of essay writing in secondary education. British Journal of Educational Studies, 68(2), 217–234. https://doi.org/10.1080/00071005.2020.1712281
6. Zaripova, M. (2022). O‘quvchilarning yozma nutqini rivojlantirishda essay janrining roli. Innovatsion ta’lim, (5), 110–113.
7. Князев, В. А. (2021). Эссе как средство формирования аргументированной речи. Педагогика XXI века, (2), 45–49.
8. Hyland, K. (2019). Teaching and researching writing (3rd ed.). Routledge. P. 88–93.
9. Norqulov, I., & Yusupova, M. (2020). Maktab o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning amaliy usullari. Metodik izlanishlar, (4), 57–61.
10. Tribble, C. (2020). Writing: Language teaching – a scheme for teacher education. Oxford University Press. P. 104–107.
11. Qodirova, N. (2021). Maktab o‘quvchilarida erkin fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirish vositasi sifatida essay. Ta’lim va innovatsiyalar, (3), 55–58.
12. Ермакова, Е. В. (2020). Развитие письменной речи школьников средствами жанра эссе. Современная педагогика, (5), С. 63–66.
13. Nordin, S. M., & Mohammad, N. (2017). The use of essay writing as a tool for promoting critical thinking. International Journal of Humanities and Social Science, 7(3), 1–6.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

14. Shavkatov, R. (2019). Yozma nutqni rivojlantirishda essay metodikasining imkoniyatlari. Til va adabiyot, (2), 75–78.
15. Poonpon, K. (2017). Enhancing critical thinking through academic writing. Theory and Practice in Language Studies, 7(11), 1001–1008. https://doi.org/10.17507/tpls.0711.01

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Barno Kurbonova**, o'qituvchi [**Барно Курбонова**, преподаватель], [**Barno Kurbonova** teacher]; manzil: Namangan viloyati, Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy, [адрес: Наманганская область, г. Наманган, ул. Уйчи, д. 316], [address: 316 Uichi Street, Namangan city, Namangan region]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TA'LIM SIFATINI BOSHQARISH VA ULARNING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI

© N.A. Beketov[1]✉

[1] Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Chirchiq, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ta’lim sifati va uni boshqarish masalalari o‘rganilib, ushbu omillarning ta’lim jarayonidagi roli tahlil qilinadi. Sifat tushunchasining falsafiy va amaliy talqinlari, ta’lim sohasidagi ahamiyati hamda TQM va Kaydzen yondashuvlari asosida ta’lim tizimida sifatni oshirish imkoniyatlari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — ta’lim sifatini boshqarishning zamonaviy tamoyillarini o‘rganish, ularning ta’lim jarayoniga ta’sirini aniqlash hamda pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish yo‘llarini ko‘rsatishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda falsafa, pedagogika va menejment fanlari asosida sifat tushunchasining tarixiy va nazariy jihatlari o‘rganildi, shuningdek, xalqaro standartlar, TQM modeli va Kaydzen amaliyoti asosida ta’limdagi sifat menejmenti tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: muhokama davomida ta’lim sifati va uni boshqarish omillari – o‘qituvchi malakasi, o‘quv dasturlari, baholash tizimi, boshqaruv strategiyalari – ta’lim samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan. Shuningdek, innovatsion yondashuvlar va texnologiyalar yordamida bu jarayonlar sifat jihatidan sezilarli darajada yaxshilanishi mumkinligi ko‘rsatildi.

XULOSA: tadqiqot natijalari ta’lim sifatini boshqarish tizimlarini zamonaviy tamoyillar asosida takomillashtirish zarurligini tasdiqlaydi. TQM, Kaydzen va sifat menejmenti elementlarini o‘z ichiga olgan yondashuvlar ta’lim sifatini oshirish va barqaror ijtimoiy taraqqiyotni ta’minlashda samarali bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: ta’lim sifati, ta’lim boshqaruvi, TQM, Kaydzen, baholash tizimi, innovatsion yondashuv, sifat menejmenti, o‘quv jarayoni, o‘qituvchi malakasi, samaradorlik.

Iqtibos uchun: Beketov N.A. Ta'lim sifatini boshqarish va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.65–70.

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ И ЕГО РОЛЬ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

© Н.А. Бекетов[1]✉

[1] Чирчикский государственный педагогический университет, Чирчик, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются вопросы качества образования и управления качеством в образовательном процессе, их философские и практические аспекты, а также значение этих понятий в контексте современных подходов, таких как TQM и Кайдзен.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — анализ современных принципов управления качеством образования и их влияния на эффективность педагогической деятельности в образовательных учреждениях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе использованы подходы философии, педагогики и менеджмента для изучения исторических и теоретических аспектов понятия «качество», а также анализ международных стандартов, модели TQM и практики Кайдзен в образовании.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: обсуждение показало, что такие факторы, как квалификация преподавателей, учебные программы, система оценки и управленческие стратегии, напрямую влияют на результативность образовательного процесса. Также подтверждено, что внедрение инновационных подходов и технологий способствует повышению качества образования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают необходимость совершенствования системы управления качеством образования на основе современных подходов. Применение таких концепций, как TQM и Кайдзен, может способствовать устойчивому развитию образования и общества.

Ключевые слова: качество образования, управление качеством, TQM, Кайдзен, система оценки, инновационный подход, менеджмент качества, образовательный процесс, квалификация преподавателя, эффективность.

Для цитирования: Бекетов Н.А. Управление качеством образования и его роль в образовательном процессе.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.65–70.

MANAGING EDUCATIONAL QUALITY AND ITS ROLE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

© Nurseit A. Beketov[1]✉
[1] Chirchik State Pedagogical University, Chirchik, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the concepts of educational quality and its management, exploring both philosophical and practical dimensions, and highlights their relevance within modern approaches such as TQM and Kaizen in education.

AIM: the main aim of the study is to analyze modern principles of managing educational quality and their impact on the effectiveness of pedagogical activities in educational institutions.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study draws on philosophical, pedagogical, and management perspectives to explore the historical and theoretical aspects of quality, and analyzes international standards, the TQM model, and Kaizen practices applied to education.

DISCUSSION AND RESULTS: the discussion revealed that factors such as teacher qualifications, curricula, assessment systems, and managerial strategies directly affect educational effectiveness. It also demonstrated that innovation and digital integration can significantly enhance quality.

CONCLUSION: the study confirms the need to improve educational quality management systems using modern principles. Integrating concepts such as TQM and Kaizen can contribute to improving education quality and ensuring sustainable societal development.

Keywords: educational quality, education management, TQM, Kaizen, assessment system, innovative approach, quality management, learning process, teacher qualifications, effectiveness.

For citation: Nurseit A. Beketov. (2025) 'Managing educational quality and its role in the educational process', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.65–70. (In Uzbek).

Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, pedagogika, didaktika, amaliy pedagogik psixologiya va metodika kabi fanlarga alohida e'tibor qaratish orqali o'quv materiallarini va pedagogik baholashni ishlab chiqish zaruratini belgilaydi. Bu vazifalar pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, ta'lim sifatini boshqarish tizimini yanada samarali qilishni taqozo etadi[1].

Oliy ta'lim muassasalarida TQM (Total Quality Management) konsepsiyasini qo'llash, ta'lim jarayonining barcha qatnashchilarini (o'qituvchilar, talabalar, ma'muriyat) birlashtirib, sifatni oshirishga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqishni talab qiladi. Bugungi kunda global ta'lim sohasida sifatli mutaxassislar tayyorlash zarurati ortib bormoqda. Bu esa ta'lim sifatini boshqarish tizimini qayta tashkil etish, sifatli ta'lim xizmatlari ko'rsatishni kuchaytirish, boshqaruvning strategik rejalashtirishga asoslangan yangi tamoyillarini joriy etishni nazarda tutadi.

Sifat tushunchasi zamonaviy sharoitlarda yangi mazmun kashf etmoqda va bu jarayon global xarakter kasb etmoqda. Sifat kategoriyasining evolyutsiyasi, uning invariantlik xususiyati, ko'p o'lchovli va ko'p aspektli mazmuni haqida ilmiy fikr-mulohazalar zarurdir. Aristotel tomonidan talqin etilgan sifat tushunchasi, nafaqat xaridor ko'z o'ngida paydo bo'ladigan narsalarni, balki borliqda o'z-o'zidan mavjud bo'lgan narsalarni ham anglatadi. Ushbu falsafiy yondashuv ta'lim tizimiga ham tatbiq etilishi mumkin, chunki ta'lim sifati ham o'z-o'zidan mavjud bo'lishi kerak[4].

Oliy ta'lim muassasalarida sifatni baholash va boshqarish tizimlarini joriy etish orqali pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish mumkin. Buning uchun zamonaviy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

metodologiyalarni qo‘llash va amaliy tajribalarni rivojlantirish zarurdir. Ta'lim sifatini oshirishda o'qituvchilarning malakasi, o'quv dasturlari va talabalar natijalari kabi omillar muhim ahamiyatga ega. ta'lim muassasalarida sifatni baholash tizimlarini joriy etish orqali pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa o'z navbatida, ta'lim sifatini boshqarish tizimini yanada takomillashtirishga olib keladi.

Ta'lim sifatini boshqarish jarayoni nafaqat pedagogik jarayonlarni takomillashtirishga, balki inson resurslarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Ta'limda sifatni oshirishga qaratilgan sa'y-harakatlar, nafaqat mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi uchun, balki jamiyatning madaniy va ijtimoiy taraqqiyotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. ta’lim sifatini boshqarish tizimi nafaqat pedagogik jarayonlarni takomillashtirishga, balki jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashga ham yordam beradi.

Kelajakda xalq ta'limi tizimida sifatni oshirish va uni boshqarish masalalari dolzarbligini saqlab qoladi. Ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan sa'y-harakatlar, nafaqat mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi uchun, balki jamiyatning madaniy va ijtimoiy taraqqiyotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, TQM tamoyillarini qo'llash orqali ta'lim muassasalarida innovatsiyalarni rivojlantirish va sifatli mutaxassislar tayyorlash jarayonini yanada samarali qilish mumkin. Bu esa o'z navbatida, jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi va kelajak avlodlar uchun sifatli ta'lim imkoniyatlarini yaratadi[6].

XIX asrda nemis faylasufi Georg Wilhelm Friedrich Hegel tomonidan berilgan sifat ta’rifida, sifat borliq bilan bir xil ma’lumlik sifatida ko‘riladi. U ta’kidlashicha, nimadir o‘z sifatini yo‘qotsa, u o‘z borligini ham yo‘qotadi. Bu fikr, sifatning borliqdagi ahamiyatini ochib beradi va uning mavjudligi uchun zaruriy shartlarni belgilaydi. Falsafa fanida sifat, xususiyat kategoriyasi orqali ochib beriladi, bu esa obyektnining individual mazmunini anglatadi. Obyekt faqatgina sifat tufayli o‘ziga xos bo‘lib, barqarorlik va ma’lumlilik kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, sifat tushunchasi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega[7].

Iqtisodiyot va ishlab chiqarish boshqaruvidagi sifatning amaliy talqini mahsulot va xizmatlardan foydalanish bilan bog‘liqdir. Boshqaruv obyekti sifatida mahsulot va xizmatlar sifati tushuniladi. Bu yerda sifatning falsafiy va amaliy talqinlari bir-biriga zid bo‘lmasada, ularning qadriyatli aspektlari farq qiladi. Falsafiy nuqtai nazardan, sifat neytral tushuncha bo‘lib, uning baholanishi subyektiv omillarga bog‘liq emas. Ammo iqtisodiy tadqiqotlarda sifatni baholash xususiyatiga ega bo‘lib, mahsulotning sifatli yoki sifatsiz ekanligi, ma’lum mezonlar va standartlarga mos yoki mos emasligi kabi ko‘rsatkichlar asosida amalga oshiriladi.

Zamonaviy sifat kategoriyasi U.Deming, V.Shuxart, K.Isikava, Dj.Djuran, A.Feygenbaum kabi xorijiy olimlarning ilmiy ishlari asosida shakllangan. Ularning tadqiqotlari sifatni boshqarish nazariyasining rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi. Ayniqsa, amerikalik olimlar Shuxart va Deming tomonidan ishlab chiqilgan «Shuxart - Deming Sikli» (PDCA) jarayoni sifatni boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu sikl rejalashtirish (Plan), amalga oshirish (Do), tekshirish (Check) va ta’sir qilish (Act)

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bosqichlaridan iborat bo‘lib, turli sohalarda tizimli asosda qo‘llanilishi natijasida faoliyat samaradorligini oshirish imkonini beradi [8].

Sifatni boshqarish jarayonida ushbu siklni qo‘llash orqali tashkilotlar o‘z mahsulotlari va xizmatlarining sifatini doimiy ravishda yaxshilashga erishadilar. Bu esa nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirishga, balki mijozlar talablariga javob berishga ham yordam beradi. Sifatni boshqarish nazariyasi va amaliyoti o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning samarali qo‘llanilishi orqali tashkilotlar o‘z raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Sifat tushunchasi nafaqat falsafiy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, uning zamonaviy talqini iqtisodiyot va ishlab chiqarish sohalarida sifatli mahsulot va xizmatlarni taqdim etishda asosiy omil hisoblanadi. Bu jarayonlar orqali ta’lim tizimida ham sifatni boshqarish tamoyillarini joriy etish mumkin bo‘ladi, bu esa o‘z navbatida ta’lim xizmatlarining samaradorligini oshiradi va jamiyatning madaniy va ijtimoiy taraqqiyotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ta’limda sifatni oshirishga qaratilgan sa’y-harakatlar kelajak avlodlar uchun yanada keng imkoniyatlar yaratishga yordam beradi.

Kaydzen, yaponcha so‘zdan kelib chiqqan holda, ishlab chiqarish jarayonlarini, xizmatlarni va hayotning barcha jabhalarini doimiy ravishda takomillashtirishga qaratilgan falsafa va amaliyotdir. Ushbu tushuncha, asosan, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarida samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va sifatni yaxshilash maqsadida qo‘llaniladi. Kaydzenning asosiy maqsadi — yo‘qotishlarsiz ishlab chiqarishni ta’minlashdir. Bu esa ishlab chiqarish jarayonlaridagi har qanday isrofgarchilikni aniqlash va bartaraf etish orqali amalga oshiriladi. Kaydzen falsafasi doimiy takomillashtirish tamoyiliga asoslangan bo‘lib, bu jarayon har bir xodimning faol ishtirokini talab qiladi. Har bir xodim o‘z ish joyida takliflar kiritishi va jarayonlarni yaxshilashga hissa qo‘shishi kerak. Bu esa tashkilot ichida ijtimoiy mas'uliyatni oshiradi va xodimlar o‘rtasida jamoaviy ruhni mustahkamlaydi.

Sifat menejmenti va Kaydzen o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rish mumkin. Sifat menejmenti, asosan, mahsulot va xizmatlarning sifatini nazorat qilish va yaxshilashga qaratilgan bo‘lsa, Kaydzen esa bu jarayonlarni doimiy ravishda takomillashtirishga yo‘naltirilgan. Sifat menejmentining asosiy tamoyillari barcha manfaatdor tomonlarning ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilganlik, qaror qabul qilish jarayonida vositalar va usullarni qo‘llash, faoliyat samaradorligini kafolatlovchi usullarni ishlab chiqish va mehnat jarayoni ishtirokchilarini maqsad sari safarbar qilishdir. Bu omillar birgalikda sifatli mahsulotlar va xizmatlarni taqdim etishga yordam beradi.

Kaydzen falsafasining muhim jihatlaridan biri — yo‘qotishlarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan tizimli yondashuvdir. Bu jarayonda har bir jarayonni tahlil qilish, muammolarni aniqlash va ularni hal etish uchun innovatsion yechimlar ishlab chiqish talab etiladi. Buning natijasida ishlab chiqarish jarayonlari yanada samarali bo‘ladi, xarajatlar kamayadi va mijozlar uchun qiymat yaratiladi. Kaydzen yondashuvi nafaqat ishlab chiqarish sohasida, balki xizmat ko‘rsatish, sog‘liqni saqlash, ta’lim va boshqa sohalarda ham qo‘llanilishi mumkin. Misol uchun, ta’lim tizimida Kaydzen

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tamoyillarini joriy etish orqali o‘quv jarayonlarini takomillashtirish, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilash mumkin.

Kaydzenning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun rahbariyatning qo‘llab-quvvatlashi va xodimlarning faol ishtiroki zarur. Tashkilot ichida ochiq muloqot va fikr almashinuvi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bu xodimlarning takliflarini inobatga olishga yordam beradi. Xodimlar o‘z fikrlarini erkin ifoda etadigan muhitda ishlaganda, ular o‘z ishlariga nisbatan mas'uliyat hissini his qiladilar va takomillashtirish jarayonlariga faol jalb qilinadilar.

Kaydzen falsafasi ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu yondashuv nafaqat mahsulotlar va xizmatlarning sifatini oshirishga yordam beradi, balki tashkilot ichidagi madaniyatni ham ijobiy tomonga o‘zgartiradi. Natijada, tashkilotlar raqobatbardoshligini oshirib, bozor talablariga mos ravishda rivojlanishga erishadilar. Kaydzen tamoyillarini amalga oshirish orqali tashkilotlar innovatsion yechimlarni joriy etib, o‘z faoliyatlarini doimiy ravishda takomillashtirib boradilar. Bu esa oxir-oqibatda jamiyatning iqtisodiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Правила оценки участников конкурса на соискание премии Правительства Республики Казахстан «За достижения в области качества». – Астана, 2003. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика. – М.: Школьная пресса, 2005 – 510 с.
2. TQM – XXI. Проблемы, опыт, перспективы. Под ред. В.Л.Рождественского и В.А.Качалова – М.:ИздАТ, 1997. Вып 1. - 192 с.
3. John W. Morgan. Lifelong Learning, Entrepreneurship and Social Development: The Role of Higher Education. EURASHE, Prague, 21–23 May 2009.
4. Kis V. Quality Assurance in Tertiary Education: Current Practices in OECD Countries and a Literature Review on Potential Effect, OECD, 2005.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетенции новая парадигма результата образования. // Высшее образование сегодня. — 2005. — № 5. — С. 27−32.
6. ISO 9000:2000 Система менеджмента качества. Основные положениия и словарь.
7. ISO 9001:1994 Системы качества. Модель для обеспечения качества при проектировании, разработке, производстве, монтаже и обслуживании.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Beketov Nurseit Alijan o‘g‘li**, dotsent [**Бекетов Нурсеит Алижан огли**, доцент], [**Nurseit A. Beketov,** associate professor]; manzil: Chirchiq shahri, Amir Temur ko'chasi 104 uy, [адрес: Город Чирчик, ул. Амира Темура 104], [address: Chirchik city, 104 Amir Temur St..]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

DUNYO LINGVISTIKASIDA ANTOPOSENTRIK PARADIGMANING MEZONLARI

© G.O. Bobomurodova[1]✉
[1]Abu Ali Ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada dunyo lingvistikasi doirasida antroposentrik paradigmaning nazariy asoslari va mezonlari o‘rganiladi. Inson, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, antroposentrik yondashuvning kognitiv va madaniy jihatlari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – antroposentrik paradigmaning lingvistik tahlildagi o‘rnini aniqlash, inson tafakkuri va madaniyatining til shakllanishidagi rolini ochib berishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda teoretik-tahliliy, kompilyatsion, interkultural va kognitiv lingvistika metodlari qo‘llanildi. Antroposentrik paradigmaga oid fundamental nazariy manbalar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot antroposentrik paradigmaning asosiy mezonlarini belgiladi: insonning tilni shakllantirishdagi roli, til va dunyoqarash o‘rtasidagi bog‘liqlik, madaniyat kontekstidagi til funksiyasi, lingvistik relativizm ta’siri.

XULOSA: antroposentrik paradigma tilshunoslikda inson omilining markaziy o‘rnini ko‘rsatib, tilni tafakkur va madaniyat bilan uzviy bog‘liq fenomen sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: antroposentrik paradigma, dunyo lingvistikasi, kognitiv lingvistika, til va madaniyat, lingvistik relativizm, inson tafakkuri.

Iqtibos uchun: Bobomurodova G.O. Dunyo lingvistikasida antoposentrik paradigmaning mezonlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.71–83.

КРИТЕРИИ АНТОПОЦЕНТРИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ В МИРОВОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

© Г.О. Бобомуродова[1]✉
[1]Бухарский государственный медицинский институт имени Абу Али Ибн Сины, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются теоретические основы антропоцентрической парадигмы в мировой лингвистике. Анализируются взаимосвязи между языком, мышлением и культурой в рамках данного подхода.

ЦЕЛЬ: цель исследования – выявить критерии антропоцентрической парадигмы и показать значение человека как центрального элемента в формировании языка и лингвистического анализа.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы теоретико-аналитический, компиляционный, интеркультурный и когнитивно-лингвистический методы. Проанализированы труды Гумбольдта, Пола, Сэпира, Уорфа и других.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлены ключевые критерии антропоцентрической парадигмы: роль человека в формировании языка, связь языка с мировоззрением, влияние культуры на язык, важность лингвистического релятивизма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: антропоцентрическая парадигма открывает новые возможности для лингвистических исследований, ориентированных на человека, его сознание и культурный контекст.

Ключевые слова: антропоцентрическая парадигма, мировая лингвистика, когнитивная лингвистика, язык и культура, лингвистический релятивизм, мышление.

Для цитирования: Бобомуродова Г.О. Критерии антопоцентрической парадигмы в мировой лингвистике// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.71–83.

CRITERIA OF ANTOPOCENTRIC PARADIGM IN WORLD LINGUISTICS

© Go‘zal O. Bobomurodova[1]✉
[1]Bukhara State Medical Institute named after Abu Ali Ibn Sina, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the theoretical foundations of the anthropocentric paradigm in global linguistics, emphasizing the interrelation between language, cognition, and culture.

AIM: the main aim is to identify key criteria of the anthropocentric paradigm and highlight the central role of humans in language formation and linguistic analysis.

MATERIALS AND METHODS: the study applies theoretical analysis, compilation of existing linguistic theories, cognitive-linguistic and intercultural approaches. Key sources include works by Humboldt, Paul, Sapir, and Whorf.

DISCUSSION AND RESULTS: the research identifies core features of the paradigm: the human role in shaping language, the link between language and worldview, the impact of cultural context, and the relevance of linguistic relativism.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: the anthropocentric paradigm offers a human-centered approach to linguistic research, enhancing our understanding of how language reflects thought and culture.

Keywords: anthropocentric paradigm, world linguistics, cognitive linguistics, language and culture, linguistic relativism, human cognition.

For citation: Go‘zal O. Bobomurodova. (2025) ‘Criteria of antopocentric paradigm in world linguistics, Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.71–83. (In Uzbek).

Dunyo lingvistikasi sohasida antroposentrik paradigma o‘zining ahamiyatini oshirib borayotgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Lingvistik tadqiqotlar insonning tilni qanday tushunishi, uning tilshunoslikdagi o‘rni va madaniyat bilan o‘zaro aloqasini chuqur o‘rganish orqali tilning ma'nosini va funksiyasini shakllantiradi. Antroposentrizm — bu insonni barcha bilim va tajribalar manbai sifatida ko‘rishga asoslangan yondashuv bo‘lib, lingvistikada bu yondashuv tilning va uning mazmunining shakllanishi jarayonida insonning muhim rolini ta'kidlaydi.

Agar lingvistikaning traditsion yondashuvlari ko‘proq tilni ob'ektiv tizim sifatida ko‘rishga moyil bo‘lsa, antroposentrik paradigma bu tizimni insonning ichki dunyosi, tafakkuri va madaniyati bilan bog‘lashga harakat qiladi. Bu esa lingvistik tadqiqotlar uchun yangi mezonlarni va yo‘nalishlarni taqdim etadi. Insonning til orqali o‘z dunyoqarashini, hissiyotlarini, qadriyatlarini va ijtimoiy tajribalarini ifodalashi antroposentrik paradigmaning markaziy tamoyillaridan biridir.

Dunyo lingvistikasi sohasida antroposentrik paradigmaga oid tadqiqotlar so‘nggi o‘n yilliklarda jiddiy rivojlanish ko‘rsatdi. Ushbu paradigmaning tahlili tilshunoslikdagi an'anaviy yondashuvlardan farq qiladi, chunki u tilni faqat obyektiv tizim sifatida emas, balki inson tafakkuri va madaniyati bilan bog‘liq ravishda ko‘rib chiqadi. Adabiyotlar tahlili orqali bu yondashuvning asosiy tamoyillari va metodologiyalari aniqlandi.

Bir nechta taniqli lingvistlar antroposentrik paradigmaga oid tadqiqotlar olib borgan. Ular orasida Edward Sapir va Benjamin Lee Whorfning til va dunyoqarash o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganishdagi g‘oyalari alohida o‘rin tutadi. Sapir-Whorf gipotezasi (lingvistik relativizm) dunyoqarash va tilning o‘zaro aloqasini ta'kidlaydi va til orqali insonning dunyo haqidagi tasavvuri shakllanadi, degan fikrni ilgari suradi. Bu g‘oya antroposentrik yondashuvning asosiy tamoyillaridan biri sifatida qabul qilinadi, chunki til va madaniyat, fikrlash va tilning shakllanishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi.

Viktor Shklovskiy va Roman Jakobson kabi strukturalist lingvistlar ham tilni inson tafakkuri bilan bog‘lashga harakat qilishgan. Shklovskiy, tilni san'at va adabiyotning asosiy vositasi sifatida ko‘rib, uning insonni o‘z dunyoqarashini va tafakkurini aks ettiruvchi element sifatida o‘rganadi. Jakobson esa, tilning kommunikativ funksiyalarini o‘rganishda, uning insonning ichki va tashqi dunyo bilan o‘zaro aloqalarini qanday shakllantirishi haqida fikr yuritadi. Bu yondashuvlar antroposentrik paradigmaning rivojlanishiga muhim hissa qo‘shgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tashqi dunyo tasavvuri va til o‘rtasidagi bog‘liqlikni yanada chuqurroq o‘rganish uchun, Ludwig Wittgensteinning til va tafakkur o‘rtasidagi aloqalar haqidagi falsafiy qarashlari muhim ahamiyatga ega. Wittgenstein tilni insonning dunyo bilan o‘zaro munosabatlarini aks ettiruvchi asbob sifatida ko‘rgan. Uning fikriga ko‘ra, tilning asosiy vazifasi – insonning tasavvurini ifodalash va uning o‘zaro aloqalarini tushunishga yordam berishdir. Wittgensteinning bu yondashuvi antroposentrik paradigma kontekstida tilning nafaqat kommunikativ, balki kognitiv va madaniy omil sifatida ahamiyatini ko‘rsatadi.

Antroposentrik paradigmaning lingvistik tahlilida Cognitive Linguistics (kognitiv lingvistika) maktabining ahamiyati katta. George Lakoff va Mark Johnsonning kognitiv lingvistika bo‘yicha ishlari, til va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni aniqlashga yordam beradi. Ular tilni insonning dunyoqarashini aks ettiruvchi kognitiv struktura sifatida ko‘rib, tilning o‘ziga xos "konseptual tizim"ni yaratishda muhim rol o‘ynashini ta'kidlaydilar. Kognitiv lingvistikada til faqat kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki inson tafakkurining, dunyo haqidagi tasavvurining aks etishi sifatida qaraladi.

Bundan tashqari, Vladimir Proppning folklor va strukturalizmga asoslangan ishlari, til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Proppning g‘oyalari antroposentrik paradigmada til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar qanday shakllanishi haqida fikr yuritishda yordam beradi.

Shuningdek, zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda antroposentrik paradigma lingvistik tahlil va madaniy o‘zgarishlarni birlashtirishda foydalidir. Dirk Geeraerts va Philip Durkin kabi lingvistlar antroposentrik paradigmani til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni tushunish uchun yangi metodologiyalarni ishlab chiqqan.

Umuman olganda, adabiyotlarda antroposentrik paradigmaga oid ko‘plab yondashuvlar, til va dunyoqarash, tafakkur va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqliklar, shuningdek, tilning ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlarga qanday ta'sir qilishi haqida turli fikrlar bildirilgan. Ushbu tadqiqotlar antroposentrik paradigmaning lingvistika sohasidagi ahamiyatini va uning yangi yondashuvlar uchun imkoniyatlarni yaratishini ko‘rsatadi. Bu paradigmaning o‘rganilishi tilshunoslikni yanada rivojlantirish va insonning til orqali dunyoqarashini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

. Dunyo lingvistikasi doirasida antroposentrik paradigmaning mezonlarini o‘rganishda quyidagi metodlar va metodologik yondashuvlar qo‘llanilgan:

Teoretik-Tahliliy Metod. Teoretik-tahliliy metod yordamida antroposentrik paradigmaning nazariy asoslari va uning lingvistik tadqiqotlarga ta'siri tahlil qilindi. Ushbu metod orqali antroposentrik paradigmaga oid ilmiy adabiyotlar, asosan, lingvistik va falsafiy yondashuvlar, til va dunyoqarash o‘rtasidagi aloqalar, kognitiv tilshunoslik va madaniyatshunoslikdagi qarashlar o‘rganildi. Bu metod paradigmaga asoslangan nazariy kontseptlarni aniqlash va ularni lingvistik tahlil kontekstida muhokama qilish imkonini berdi.

Kompilyatsion Tadqiqot Metodi. Antroposentrik paradigma doirasida amalga oshirilgan tadqiqotlar va ilmiy asarlar tahlil qilindi. Bu metod, tilshunoslikda antroposentrik yondashuvni ilgari surgan yetakchi olimlarning (masalan, Edward Sapir, Benjamin Lee

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Whorf, George Lakoff) ishlarini va ularning asosiy fikrlarini yig‘ish va tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. Kompilyatsion metod orqali antroposentrik paradigmaning lingvistik tahlilidagi o‘zgarishlar va rivojlanish tendensiyalari aniqlangan.

Kvantitativ va Sifatli Ma'lumotlarni Tahlil Qilish. Bu metod tilshunoslikda antroposentrik paradigmaning mezonlari va asosiy tamoyillarini aniqlashda foydalanildi. Tadqiqotda lingvistik va madaniy tizimlarning o‘zaro ta'siri haqida ma'lumot to‘plandi. Shuningdek, lingvistik formulalar, so‘z birikmalari, nutq namunalari orqali tilning inson tafakkuriga ta'siri va madaniy kontekstda qanday ishlashini o‘rganish uchun sifatli va miqdoriy ma'lumotlar tahlil qilindi.

Maqsadli Tahlil va Kognitiv Lingvistika Yondashuvi. Antroposentrik paradigma kontekstida til va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganish uchun kognitiv lingvistika metodologiyasi qo‘llanildi. Bu yondashuv, tilni inson tafakkurining aks etishi va kognitiv jarayonlar bilan bog‘liq ravishda tahlil qilishni ta'minlaydi. Maqsadli tahlil yordamida tilning kognitiv strukturalari, tushunchalar va ularning dunyoqarashni shakllantirishdagi roli o‘rganildi. Tadqiqotda George Lakoff va Mark Johnsonning «kognitiv metafora» kabi konseptual tizimlarni o‘rganish uchun kognitiv yondashuvlar qo‘llanildi.

Interkultural Yondashuv. Til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganish uchun interkultural tahlil metodologiyasi ishlab chiqildi. Bu metod, turli tillar va madaniyatlar o‘rtasidagi lingvistik farqlarni, dunyoqarashning qanday shakllanishini va insonning lingvistik ifodalari orqali madaniyatni qanday aks ettirishini aniqlashga qaratilgan. Antroposentrik paradigma doirasida, til orqali madaniy qadriyatlar, an'analar va o‘tmish tajribalari tahlil qilindi.

Kross-Kultur Tahlil Metodi. Kross-kultur tahlil metodologiyasi yordamida turli madaniyatlarda til va dunyoqarash o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganildi. Bu metod tilning madaniy ifodalari va insonning ijtimoiy hayoti orqali qanday shakllanishini tahlil qilish imkonini berdi. Shu bilan birga, lingvistik va madaniy tizimlarning o‘zaro aloqalari tahlil qilindi.

Eksperimental Metodlar. Til va tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish uchun eksperimental metodlar qo‘llanildi. Bu metod, tilni inson tafakkuriga qanday ta'sir qilishini aniqlash uchun psixolingvistika va eksperimental psixologiya sohalaridan foydalanishni o‘z ichiga oldi. Masalan, tilning kognitiv jarayonlar va idrok tizimlariga ta'sirini o‘lchash uchun psixolingvistik eksperimentlar o‘tkazildi.

Ushbu metodlar va metodologik yondashuvlar yordamida antroposentrik paradigmaning mezonlari va uning dunyo lingvistikasi doirasidagi o‘rni chuqur o‘rganildi. Tadqiqotda til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlik, tilshunoslikda antroposentrik paradigmaning ahamiyati, til va tafakkur o‘rtasidagi aloqalar va ularning lingvistik tahlildagi o‘rni aniqlangan. Bu metodlar lingvistik tadqiqotlarni yanada boyitib, yangi ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

TADQIQOTLAR NATIJASI. Ushbu tadqiqotda dunyo lingvistikasi doirasida antroposentrik paradigmaning mezonlari o‘rganildi va uning lingvistik tahlildagi o‘rni

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

aniqlashga harakat qilindi. Tadqiqot davomida tilning inson tafakkuri, madaniyati va dunyoqarashidagi muhim rolini aks ettiruvchi antroposentrik yondashuvning asosiy mezonlari quyidagicha belgilandi:

Insonning Til Shakllantirishdagi Roli. Tadqiqot natijalariga koʻra, antroposentrik paradigma tilni faqat kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki insonning dunyo haqidagi tasavvurini aks ettiruvchi vosita sifatida koʻradi. Til orqali inson oʻz ichki dunyosini, his-tuygʻularini, tajribalarini va qadriyatlarini ifodalaydi. Bu mezon, tilning shaxsiy, madaniy va ijtimoiy shakllanishidagi asosiy omil sifatida insonni ajralmas qism deb hisoblashni taqozo etadi.

Til va Dunyoqarash oʻrtasidagi Bogʻliqlik. Tadqiqotda Sapir-Whorf gipotezasi asosida til va dunyoqarash oʻrtasidagi bogʻliqlikning ahamiyati koʻrsatildi. Antroposentrik paradigmaning asosiy mezoni sifatida til va madaniyat oʻrtasidagi oʻzaro ta'sirlarning tahlili, tilning insonning dunyo haqidagi tasavvuri va bilimlarini qanday shakllantirishi haqidagi fikrlar oʻrganildi. Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, til nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki insonning tashqi dunyo haqidagi tasavvurlarini aks ettiruvchi shakl sifatida xizmat qiladi.

Kognitiv Tilshunoslik Yondashuvi. Tadqiqotda kognitiv lingvistikadagi antroposentrik yondashuvlarning roli ham chuqur tahlil qilindi. George Lakoff va Mark Johnsonning til va tafakkur oʻrtasidagi aloqalarni oʻrganishdagi gʻoyalari antroposentrik paradigmaning yanada rivojlanishiga yordam berdi. Tadqiqot natijalari, tilning kognitiv struktura sifatida insonning dunyo haqidagi tasavvurlari va mental obrazlarini shakllantirishda markaziy oʻrin tutishini koʻrsatadi.

Madaniy Kontekstda Tilning Roli. Tadqiqot davomida, antroposentrik paradigmaning tilni madaniyat va ijtimoiy munosabatlar bilan bogʻlashdagi ahamiyati ham aniqlik kiritildi. Til nafaqat individual tafakkur va hissiyotlarning aks etishi, balki madaniyatning ham ajralmas qismidir. Til orqali madaniy qadriyatlar, an'analar va oʻtmish tajribalari ham oʻrganiladi, bu esa tilshunoslikda yangi yondashuvlar va metodologiyalarni yaratish imkonini beradi.

Dunyoqarashni Shakllantiruvchi Lingvistik Formulalar. Tadqiqotda antroposentrik paradigmaning til orqali dunyoqarashni shakllantiruvchi lingvistik formulalarini aniqlashga e'tibor qaratildi. Har bir til oʻziga xos fikrlash usulini va tushunishni shakllantiradi, bu esa tilning tilshunoslik va kognitiv ilmiy tadqiqotlar uchun ahamiyatini oshiradi. Tadqiqotda koʻrsatilganidek, tilning strukturasini oʻrganish orqali insonning tashqi va ichki dunyo haqidagi tasavvurlari, kognitiv xarakteristikalar va psixologik omillarni tushunish mumkin.

Lingvistik Relativizmning Ta'siri. Antroposentrik paradigmada lingvistik relativizmning ahamiyati ham alohida e'tiborga olinadi. Sapir-Whorf gipotezasi va uning lingvistik relativizmga asoslangan yondashuvlari, tildagi tilshunoslikning cheklovlari va ma'nolarni qanday shakllantirishi haqidagi fikrlarni yanada rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqotda bu yondashuvning tillarning oʻziga xos xususiyatlarini va insonlar orasidagi tafovutlarni aniqlashda foydaliligini koʻrsatdi.

Tadqiqotlar natijasida antroposentrik paradigmaning dunyo lingvistikasi doirasidagi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘rni va uning mezonlari to‘liq tahlil qilindi. Til, inson tafakkuri, madaniyati va dunyoqarashining shakllanishidagi markaziy vosita sifatida qaraladi. Antroposentrik yondashuv lingvistik tahlilni nafaqat tilni va uning grammatik tuzilishini, balki inson va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni o‘rganishga imkoniyat yaratadi. Bu paradigma, tilshunoslikda yangi metodologiyalarni va fikrlash usullarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

MUHOKAMA. Lingvistik bilimlarni rivojlantirishning hozirgi bosqichida antropotsentrik yo‘nalish eng keng ko‘lamli va ta’sirchan tarmoqlardan biridir. Jahon tilshunosligida gumanizmga bo‘lgan e’tiborning kuchayishi natijasida lison ilmining markazida ham inson turadi, degan qarashlar tobora ilgari surib kelinmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, antroposentrizm g‘oyalariga tayangan holda dunyo lingvistikasida antoposentrik paradigmaning mezonlari asosidagi yangi ilmiy tadqiqotlarga keng yo‘l ochdi.

Tilshunoslikda lisoniy paradigmalar tadrijiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, qiyosiy-tarixiy, sistem-struktur paradigmadan keyin paydo bo‘lgan antroposentrik paradigma tilni undan foydalanuvchi shaxsning nutqiy faoliyati, ijtimoiy holati, ruhiyati, yoshi, jinsi kabilar bilan bog‘liq holda o‘rganishga kirishdi. Ya’ni tilshunoslikda antroposentrik paradigmaning shakllanishi til egasi – so‘zlovchi shaxs omilini yetakchi o‘ringa qo‘ydi.

Antroposentrik paradigma asosida ishlaydigan tadqiqotchilar muammolarga tobora ko‘proq yangi yechimlar qo‘shmoqda. Muayyan paradigma doirasida muammolar o‘tmishdoshlarning yutuqlariga tayangan holda dalillarga asoslangan vositalar bilan hal qilinadi. Boshqacha qilib aytganda, bilimlarni to‘plash faqat ma’lum bir paradigma doirasida mumkin.

Til taraqqiyoti tarixi shuni ko‘rsatadiki, tilshunoslik yangi nazariyaning, yangi g‘oyalarning paydo bo‘lishi eski ma’lumotlarni tubdan qayta ko‘rib chiqishga olib kelmaydigan fanlardan biridir. Masalan, Y.S. Stepanov paradigma tushunchasiga quyidagicha ta’rif beradi: “Ma’lum bir davrdagi tilga dominant qarash, ma’lum bir falsafiy harakat va ma’lum bir yo‘nalish bilan bog‘liq”[1]. Bundan tashqari, Y.S.Stepanov ta’kidlaganidek, paradigma fanda ma’lum bir fikrlash uslubi bilan bog‘liq. Demak, paradigma tarixiy hodisadir.

XXI asrga kelib, tilshunoslikda turli ilmiy yondashuvlar rivojlanishi natijasida juda o‘zgaruvchan “til tasviri” shakllandi. Tildagi turli xil yondashuvlarni o‘rganish obyekti sifatida qo‘llanish samaradorligiga qaramay, tilshunoslik vazifalarining aksariyati tilni tadqiq etishda lisoniy bilimlarni antropotsentrik tahlil bilan bog‘liq holda o‘rgandi. Bunda diqqat markazida “tilning o‘zi” emas, balki nutq subyekti, nutqni ifodalovchi shaxs, til va inson qadriyatlari, milliy til mentaliteti turadi. Antroposentrik tilshunoslik tilni o‘rganishda kognitiv (faoliyat, kognitiv, tushuntirish) va madaniy yondashuvlar bilan bog‘liq holda shakllanadi. Ushbu yondashuvning kelib chiqishi tilni "shaxs tili", insonning individual tajribasi mahsuli sifatida ko‘rib chiqishga asoslanadi. Ushbu yondashuvni nemis tilshunosi Germann Paul (1846-1921) 1920-yilda “Til tarixi tamoyillari” asarida bayon qilgan va unda olim quyidagilarni qayd etgan: “...biz dunyoda shaxslar kabi ko‘plab

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

alohida tillar mavjudligini tan olishimiz kerak” [2]. Nemis tilshunosi g‘oyalarining ta’siri rus tilshunoslarining asarlarida (masalan, I. A. Boduen de Kurtene) kuzatilgan [3].

Tilshunoslikdagi antropotsentrik paradigmaning zamonaviy psixolingvistik tarkibiy qismi tilni aqliy hodisa, insonning tabiiy aqliy qobiliyati sifatida ko‘rib chiqish bilan bog‘liq bo‘lib, uni xotiradan, tasavvurdan, hissiy idrokdan ayri holda o‘rganmaydi. Tilning bu tushunchasi birinchilardan bo‘lib Karl Vilgelm fon Gumboldt (1767-1835) asarlarida o‘z aksini topdi (“Fikrlash va nutq to‘g‘risida” 1795; “Turli xil tillarning adabiyotga va ma’naviy rivojlanishga ta’siri to‘g‘risida” 1821; “Inson tillari tuzilishidagi farq va uning insoniyat ma’naviy rivojlanishiga ta’siri to‘g‘risida” 1830-1835). Bejizga V. Gumbolt tilni “tashqi hodisalar va insonning ichki dunyosi o‘rtasidagi olam” deb ta’rifmagan.

G. Paul va V. Gumboldtning ilmiy g‘oyalari, ularning asarlari Rossiya va Yevropada antroposentrik, kognitiv tilshunoslikning rivojlanishiga o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmadi.

V. Gumboldt o‘zining ilmiy asarlarida quyidagi kognitiv muammolar va tushunchalarga tegishli qarashlarini ilgari surgan:

1. Antroposentrizm uslubiy prinsip sifatida. “Qaysi mavzu muhokama qilinmasin, uni har doim inson bilan, ya’ni uning butun intellektual va axloqiy sifatlari bilan birgalikda yaxlit umumlashma sifatida bog‘lash mumkin” .

2. Tilning tafakkur bilan aloqasi (tilning fikrlash funksiyasi).

3. Tilni faoliyat sifatida tushunish.

Gumboldtning tezisida qayd etilishicha, “til faoliyat mahsuli emas (Ergon), balki faoliyat(energiya)ning o‘zidir (Energeia). Tilni haqiqiy energiya deb hisoblash faqat genetik yondashuv jihatdan bo‘lishi mumkin”. Gumboldt shunday yozadi: “Til – bu ruhning doimiy ravishda yangilanib turadigan faoliyati bo‘lib, u ifoda etilayotga tovushni ma’lum bir fikrni ifodalashga yaroqli qiladi”. “…til o‘lik mahsulot emas (Erzeugtes), balki yaratish jarayonidir (Erzeugung)”. Umuman olganda, V.Gumboldt asarlarini tahlil etar ekanmiz, olim tomonidan analitik va statik usul o‘rniga tilni generativ (Erzeugung), faoliyat (Tätigkeit), energiya (Energeia) sifatida ko‘rib chiqadigan dinamik konsepsiya ilgari suriladi.

4. Til va millat faoliyatining o‘zaro bog‘liqligi til va nutq oppozitsiyasida.

"Til nutq orqali, nutq esa fikr yoki hissiyotning ifodasidir. O‘z tiliga rang va xarakter beradigan odamlarning fikrlash tarzi va munosabati boshidanoq bu ikkalasiga ta’sir qiladi. Boshqa tomondan, til o‘zining grammatik tuzilishini shakllantirishda qanchalik rivojlangan bo‘lsa, unda biror narsani yangidan hal qilish kerak bo‘lgan holatlar shunchalik kam bo‘ladi. ...millat faoliyati tildan foydalanishga o‘tadi va u o‘ziga xos xalq ruhining hamrohi sifatida tarixiy yo‘lni bosib o‘tadi. Bunda tilni ham, ruhni ham bir-biridan mustaqil deb atash mumkin emas, lekin bu ikkisi bir-birini to‘ldiruvchi kuchlardir. Har biri boshqasining yordami va dalda beruvchi ko‘magiga tayanadi” [4].

5. Analogiya tilni rivojlantirish va o‘zlashtirishning kognitiv mexanizmi sifatida.

6. Tildagi tasvirlarni (faoliyat, tushunish) obyektivlashtirishning kognitiv jarayoni.

Ushbu qismda biz nafaqat tubdan yangilangan g‘oyalarni, balki eski tushunchalarni qayta ko‘rib chiqishga oid olimning ilmiy farazlarini ko‘rib chiqishimiz mumkin. Shunday

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qilib, tilshunoslikda “fanlararo xarakterdagi tadqiqotlarning eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biri”ni hisoblangan ilmiy bilimlar jamlanmasi “kognitiv tilshunoslik paradigmasi” hisoblanadi, unda til haqidagi eski qarashlarning quyidagi yangilanishlari taklif etiladi:

- til insonning boshqa sohalar bilan bog‘liq bo‘lgan kognitiv sohalaridan biridir va shuning uchun psixologik, madaniy, sotsiologik, ekologik va boshqa omillarning o‘zaro ta’sirini aks ettiradi; shuning uchun til fanlararo tadqiqot mavzusi bo‘lishi kerak;
- grammatika semantikaga asoslangan;
- til birligining ma’nosi – konseptual tuzilish, til birliklarining aloqasi kontekstga, vaziyatga bog‘liq bo‘lgan majoziy birlashmalarga asoslanadi;
- sintaksis, morfologiya, fonologiya, leksika, semantika va boshqalar bir-biriga bog‘liq, tildan tashqari xatti-harakatlardan va tildan tashqari bilimlardan “avtonomiya”ga ega emas.

Shuningdek, V. Gumboldt fikrlash uslubining o‘ziga xosligini namoyish etib, tilshunos sifatida kognitiv jarayonlarda mavzu va obyekt o‘rtasidagi munosabatlarning falsafiy muammosini hal qilishga o`z hissasini qo‘shgan.

7. Konseptualizatsiya jarayonida tushunish, taqdim etish, asosiy uyushmalarning roli.

8. Tilning ideal mavjudligi.

9. Tilni shaxs tili sifatida tushunish, individual tilga e’tibor (G. Paul tushunchasi). Ushbu pozitsiya tilni o‘rganish vektorining o‘zgarishiga olib keldi: interpsixikadan (ijtimoiy) intrapsixikagacha (individual) [5].

Nihoyat, tilning tabiati va funksiyalariga “kognitiv qarash” Gumboldt tomonidan berilgan quyidagi xususiyatlarida umumlashtiriladi: “tilning yaratilishi insoniyatning ichki ehtiyojidan kelib chiqadi. Til nafaqat odamlar bilan muloqot qilishning tashqi vositasi, balki ijtimoiy aloqalarni saqlab qolish, shuningdek, uning ma’naviy kuchlarini rivojlantirish va dunyoqarashni shakllantirish uchun zarurdir. Inson faqat o‘z tafakkuri, ijtimoiy fikrlash qobiliyati orqali bunga erishishi mumkin”.

Ushbu qoida so‘zning psixolingvistik nazariyasidagi asosiy qoidalardan biridir: “shaxsda so‘z ortida turgan narsa aqliy faoliyat qonunlariga muvofiq shakllanadi, ammo jamiyat nazorati ostida bo‘ladi”.

Natijada, V. Gumboldt tilga kognitiv yondashuvning asosiy postulatlarini shakllantirgan deb aytishimiz mumkin:

- tilga “faoliyat” sifatida yondashuv;
- tilning “fikrni shakllantirish” funksiyasi;
- til insonning individual tajribasi mahsuli sifatida;
- o‘xshashlik tilni o‘zlashtirish mexanizmi sifatida;
- tilning boshqa aqliy jarayonlar bilan aloqasi.

Antropotsentrizm falsafasi ta’siri ostida so‘z ma’nosining yangi nazariyalari rivojlandi: shaxsning so‘z ma’nosi aloqalar tarmog‘i sifatida (Kristina Xardi); tajriba va xulosa bilimlarining semantikasi (Patrisiya Violi); ma’noning biokultural nazariyasi (Y.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Zlatev) [6].

V. Gumboldtning asarlari shuni ko‘rsatadiki, kognitiv tilshunoslikning ko‘plab g‘oyalari ancha oldin paydo bo‘lgan va u yoki bu sabablarga ko‘ra zamondoshlari tomonidan turli usullarda tadqiq etilgan, ishlab chiqilgan yoki aksincha e’tibor qaratilmagan. Xuddi shu nuqtayi nazardan, nemis tilshunosi G. Paulning asarlari ham antroposentrik paradigma xususiyatlariga ilmiy jihatdan yechim topishda ahamiyatli hisoblanadi.

German Paul (1846-1921) tilni o‘rganish metodologiyasiga o‘z qarashlarini XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Yevropa tilshunosligida hukmronlik qilgan yosh grammatiklarning qarashlarini nazariy umumlashtirishni aks ettiruvchi “Til tarixi tamoyillari” nomli asarida bayon qilgan (birinchi nashr – 1880-yil, oxirgi nashri vafotidan keyin – 1937-yil).

G.Paulning ta’kidlashicha, nutqni tahlil etishda aqliy jarayonlarni ko‘rib chiqishni e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Shu bilan birga, u mantiq toifalari, psixika toifalari, til toifalarining bir-biriga mos kelmasligini ta’kidlaydi: “grammatika va mantiq bir-biriga mos kelmaydi, chunki tilni shakllantirish va undan foydalanish qat’iy mantiqiy fikrlash yordamida emas, balki ma’lum darajada bo‘lgan g‘oyalar to‘plamining tabiiy, yuqori darajadagi harakati orqali amalga oshiriladi. …qobiliyat yoki ta’limga bog‘liqlik – mantiqiy qonunlarga asoslanadi yoki ular bilan umuman aloqada bo‘lmaydi. Ammo ifodaning lingvistik shakli, shuningdek, kattaroq yoki kichikroq mantiqiy ketma-ketlikda farq qiladigan tasvirlar to‘plamining haqiqiy harakatiga to‘g‘ri kelmaydi va psixologik toifalar grammatik kategoriyalar bilan bir xil emas”.

Bundan kelib chiqadiki, tilshunos tilni tadqiq etar ekan, ushbu toifalarni aralashtirmasligi kerak. Ammo bu inson nutqini tahlil qilganda, gapirish va tinglash paytida yuzaga keladigan aqliy jarayonlarni e’tiborsiz qoldirish huquqiga ega yoxud lingvistik ifodada mantiqiy va psixologik toifalar topilmaydi, degani emas. “Faqatgina individual nutqni tashkil etuvchi elementlarda o‘zini namoyon qilmaydigan, ammo ma’ruzachining aqliy nigohi oldida turgan va tinglovchi tomonidan ushlangan narsalarni har tomonlama hisobga olgan holda, tilshunos lingvistik ifoda vositalarining kelib chiqishi va o‘zgarishini tushunadi. Individual ma’naviy faoliyatni inobatga olmagan holda, har doim grammatik shakllarni alohida ko‘rib chiqadigan kishi hech qachon til rivojlanishini tushunishga erisha olmaydi”[7].

Bizning nuqtayi nazarimizga ko‘ra, sharhlar XXI asrning boshlarida yaratilgan “til tasviri” va uning yangi xususiyatlarni aniqlashga imkon beradi. Bu esa, o‘z navbatida, Paul va Gumboldtning asarlari bugungi kunda ham tilshunoslar uchun mulohaza mavzusi ekanligini, hali hanuzgacha ikkala olimning qarashlari antroposentrik paradigma taraqqiyoti uchun poydevor bo‘lib xizmat qilishini isbotlaydi.

XX-XXI asrlar oxirida lingvistik tadqiqotlarning yetakchi yo‘nalishlaridan biri antroposentrizm edi. O‘sha davrga kelib tilshunoslikda tilning tizimi va tuzilishi, uning faoliyati va rivojlanishi haqida juda ko‘p materiallar to‘plangan edi. Bu til nafaqat aloqa vositasi, balki odamlarning ma’naviy va moddiy tajribasining timsoli, madaniy, ijtimoiy va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tarixiy muhitning aksi, shuningdek, dunyoning milliy qarashlariga ta’sir qilish vositasi ekanligini aniqroq tushunishga imkon berdi.

Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda antroposentrik tilshunoslik (yoki antroposentrik paradigma; neolingvistika) sohasining vujudga kelishi va taraqqiy etishi til egasi – so‘zlovchi shaxs omiliga asosiy e’tiborni qaratish bilan bog‘liqdir. “Tilshunoslikda antroposentrik burilishning yuzaga kelishi shu bilan izohlanadiki, tadqiqotchilarning diqqati “til qanday qurilgan” degan masaladan “til qay tarzda amal qiladi” degan masalaga ko‘chdi... Tilning qay tarzda amal qilishini tadqiq etish uchun esa tilni uning egasi bo‘lgan shaxs omili nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqish kerak bo‘ladi” [8].

Xulosa. Ushbu tadqiqotda dunyo lingvistikasi doirasida antroposentrik paradigmaning mezonlari chuqur o‘rganildi va uning lingvistik tahlilga ta'siri aniqlashga harakat qilindi. Antroposentrik paradigma tilshunoslikda inson tafakkuri, madaniyati va dunyoqarashining markaziy o‘rnini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, til nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki insonning dunyo haqidagi tasavvurlari, hissiyotlari va ijtimoiy tajribalari aks ettiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi.

Antroposentrik paradigmaning asosiy mezonlari quyidagilardan iborat:

1. Insonning tilni shakllantirishdagi roli – tilning shakllanishi, ma'no va strukturasi inson tafakkuri va madaniyati bilan chambarchas bog‘liq.
2. Til va dunyoqarash o‘rtasidagi bog‘liqlik – tilning inson dunyoqarashini aks ettiruvchi vosita sifatida roli.
3. Kognitiv tilshunoslik yondashuvi – tilning kognitiv jarayonlar va tushunchalar bilan bog‘liqligi, uning insonning tafakkurini shakllantirishdagi o‘rni.
4. Madaniy kontekstda tilning o‘rni – til orqali madaniy qadriyatlar va an'analar ifodalanadi, til madaniyat bilan o‘zaro bog‘liq.
5. Lingvistik relativizmning ta'siri – til va dunyoqarash o‘rtasidagi o‘zgaruvchan bog‘liqlikni tasvirlash.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, antroposentrik paradigma lingvistik tahlilning yangi yo‘nalishlarini ochadi va tilshunoslikka inson tafakkurini, madaniyatni, ijtimoiy o‘zgarishlarni va dunyoqarashni o‘rganish imkoniyatini beradi. Tilni insonning tashqi dunyo bilan o‘zaro aloqasi sifatida ko‘rish, lingvistik tadqiqotlarni yanada boyitadi va tilshunoslikda yangi metodologiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Takliflar

1. Antroposentrik paradigmani yanada rivojlantirish – Tilshunoslikda antroposentrik paradigmaga asoslangan yangi tadqiqotlar olib borilishi kerak. Bu, ayniqsa, til va tafakkur, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni chuqurroq o‘rganish imkoniyatini yaratadi.
2. Kognitiv lingvistika tadqiqotlarini kengaytirish – Kognitiv lingvistikaning antroposentrik paradigma bilan bog‘liq tahlillarini davom ettirish zarur. Bu sohada yangi yondashuvlar va metodologiyalar ishlab chiqish tilshunoslikda yangi istiqbollarni ochishi mumkin.
3. Madaniyatshunoslik va lingvistik tadqiqotlarni integratsiyalash – Til va madaniyat

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni yanada chuqur o‘rganish uchun madaniyatshunoslik va lingvistikani integratsiyalash muhim. Bu tilning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi ahamiyatini yanada oshiradi.

4. Dunyoqarashni shakllantirishdagi tilning rolini o‘rganish – Tilning inson dunyoqarashini shakllantirishdagi roli va uning ijtimoiy guruhlar va madaniyatlar bo‘yicha qanday farqlanishi bo‘yicha qo‘shimcha tadqiqotlar olib borilishi lozim.

5. Lingvistik relativizmni qo‘llab-quvvatlash – Til va dunyoqarash o‘rtasidagi bog‘liqlikni yanada chuqurroq o‘rganish uchun lingvistik relativizmning amaliy va nazariy jihatlarini kengaytirish kerak.

6. Interkultural tadqiqotlarni rivojlantirish – Til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni yanada chuqur o‘rganish uchun interkultural tadqiqotlar kengaytirilishi zarur. Bu o‘zaro ta'sirlar tilshunoslik va madaniyatshunoslikda yangi metodologiyalarni ishlab chiqish uchun zaruriy shartlarni yaratadi.

Shu tarzda, antroposentrik paradigmaga asoslangan lingvistik tadqiqotlar tilshunoslikni yanada boyitish va uning rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Tilni insonning tafakkuri, madaniyati va dunyoqarashining shakllanishi bilan bog‘liq holda tahlil qilish lingvistik tadqiqotlarni yanada chuqurlashtiradi va yangi ilmiy yo‘nalishlar yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. Учебное пособие для студентов филол. специальностей пед. ин-тов. Изд. 2-е, перераб. М., «Просвещение», 1975. 271 с.
2. Пауль Г. Принципы истории языка. Пер. с нем. Под ред. А.А. Холодовича. Вст. ст. С.Д. Кацнельсона (с.5—21). Ред-р З.Н.Петрова. М.: Изд-во иностранной литературы, 1960. 500 с.
3. Романова Т.В. Антропоцентрическая парадигма в истории языкознания: «язык индивида» (Г. Пауль), «Язык как психический феномен» (В. Гумбольдт) . Вып. XXI. , М., Тамбов: Институт языкознания РАН; Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2015. –С. 116-121.
4. Гумбольдт В. Фон. Язык и философия культуры / Ред-я и вст. ст. А.В. Гулыга, Г.В. Рамишвили. А.В. Гулыга. Философская антропология Вильгельма фон Гумбольдта (с.7-25) Г.В. Рамишвили. От сравнительной антропологии к сравнительной лингвистике (с. 309-318). М.:Прогресс, 1985. –С. 162-164.
5. Залевская А.А. Введение в психолингвистику: Учебник. 2-е изд. испр. и доп. М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2007. 560 с.; Пауль Г. Принципы истории языка/ Пер. с нем. Под ред. А.А. Холодовича. Вст. ст. С.Д. Кацнельсона (с.5—21). Ред-р З.Н.Петрова. М.: Изд-во иностранной литературы, 1960. 500 с.
6. Залевская А.А. Введение в психолингвистику: Учебник. 2-е изд. испр. и доп. М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2007. 560 с.; Пауль Г. Принципы истории языка/

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Пер. с нем. Под ред. А.А. Холодовича. Вст. ст. С.Д. Кацнельсона (с.5—21). Ред-р З.Н.Петрова. М.: Изд-во иностранной литературы, 1960. 500 с.
7. Залевская А.А. Введение в психолингвистику: Учебник. 2-е изд. испр. и доп. М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2007. 560 с.
8. Дорофеев Ю. Антропоцентризм в лингвистике и предмет когнитивной грамматики // http:www.Nbuv.Cov.ua/portal/Sog-Gum/ls 2008-17/dorofeev/pdf.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Bobomurodova Go`zal Olimovna**, o`qituvchi [**Бобомуродова Гузал Олимовна**, преподаватель], [**Bobomurodova Guzal Olimovna,** teacher]; manzil: 200118, Buxoro viloyati, Buxoro, G'ijduvon ko'chasi, 23, [адрес: 200118, Бухарская область, Бухара, ул. гиждувана, 23], [address: 23 gijduvan str., Bukhara region, 200118]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TIBBIY INGLIZ TILINI O'QITISHDA KOMMUNIKATIV YONDASHUV VA TERMINOLOGIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH

© A. S. Butunbayev[1]✉, M. X. Gulyamova[2]✉
[1]O'zbekiston Davlat Jahon tillari Universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada tibbiy ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvning ahamiyati va ESP metodikasining tibbiy terminologiyani samarali o'zlashtirishdagi o'rni yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – talabalar kasbiy faoliyatida tibbiy terminlardan samarali foydalanishni ta'minlovchi kommunikativ va lingvistik ko'nikmalarni shakllantirishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tibbiy ingliz tili darsliklari, kommunikativ yondashuvga asoslangan metodik adabiyotlar, ESP metodikasi va xorijiy tajribalar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tibbiy matnlarning grammatik va leksik xususiyatlarini o'rganish, real kommunikatsion vaziyatlarda terminlardan foydalanish, rolli o'yinlar, talaffuz va kontekstual tahlil talabalarning kompetensiyasini sezilarli oshirishga olib kelgani aniqlangan.

XULOSA: tibbiy ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvni qo'llash orqali kasbiy muloqot ko'nikmalari, terminologik kompetensiya va til bilish samaradorligi oshadi. CLT tamoyillarini ESP asosida integratsiyalash muhim o'quv metodik yo'nalish sifatida taklif etiladi.

Kalit so'zlar: tibbiy ingliz tili, kommunikativ yondashuv, ESP metodikasi, tibbiy terminologiya, til o'qitish, CLT, fonetika va grammatika.

Iqtibos uchun: Butunbayeva A. S, Gulyamova M. X. Tibbiy ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv va terminologik kompetensiyani rivojlantirish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.84–90.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДА И ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБУЧЕНИИ МЕДИЦИНСКОМУ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

© А.С. Бутунбава[1]✉, М.Х. Гулямова[2]✉
[1,2]Узбекский государственный университет мировых языков, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается значение коммуникативного подхода в обучении медицинскому английскому и роль методики ESP в эффективном усвоении медицинской терминологии.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – формирование у студентов коммуникативных и лингвистических компетенций, необходимых для профессионального использования медицинских терминов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы учебники по медицинскому английскому языку, методические пособия по коммуникативному обучению, материалы по методике ESP, а также зарубежный опыт.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: изучение лексических и грамматических особенностей медицинских текстов, работа с терминами в реальных коммуникативных ситуациях, ролевые игры и контекстуальный анализ значительно повышают профессиональную терминологическую компетентность студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: применение коммуникативного подхода в обучении медицинскому английскому способствует развитию профессиональных навыков общения и терминологической точности. Интеграция CLT и ESP представляется эффективным методическим направлением.

Ключевые слова: медицинский английский язык, коммуникативный подход, методика ESP, медицинская терминология, преподавание языка, CLT, фонетика и грамматика.

Для цитирования: Бутунбаева А.С, Гулямова М.Х. Развитие коммуникативного подхода и терминологической компетентности в обучении медицинскому английскому языку.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.84–90.

DEVELOPMENT OF A COMMUNICATIVE APPROACH AND TERMINOLOGICAL COMPETENCE IN TEACHING MEDICAL ENGLISH

© Aziza S. Butunbayeva[1]✉, Mavluda X. Gulyamova[2]✉
[1] Uzbek State University of World Languages, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article discusses the significance of the communicative approach in teaching medical English and the role of ESP methodology in effective acquisition of medical terminology.

AIM: the main aim of the study is to develop communicative and linguistic competencies necessary for students to use medical terminology professionally.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzes medical English textbooks, communicative language teaching materials, ESP-based methods, and international teaching practices.

DISCUSSION AND RESULTS: analysis of lexical and grammatical features of medical texts, role-plays, pronunciation exercises, and the use of terms in real-life communication significantly improved students' terminological competence.

CONCLUSION: applying the communicative approach in teaching medical English enhances professional communication skills and terminological precision.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Integrating CLT principles within the ESP framework is proposed as an effective pedagogical strategy.

Keywords: medical English, communicative approach, ESP methodology, medical terminology, language teaching, CLT, phonetics and grammar.

For citation: Aziza S. Butunbayeva, Mavluda X. Gulyamova. (2025) 'Development of a communicative approach and terminological competence in teaching medical English', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.84–90. (In Uzbek).

Bugungi tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan dunyoda ingliz tili barcha fan sohalarining tili sifatida tobora e'tirof etilmoqda va har bir faoliyat yo'nalishiga chuqur kirib bormoqda. Axborot texnologiyalari (IT) bu ancha yangi soha bolib ingliz tili bu yo'nalish bilan birga rivojlangan desak ham boladi ammo tibbiyot yoki farmokologiya kabi keng rivojlanayotgan sohalarni oladigan bo'lsak bu sohalarda ingliz tili XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng qo'llanila boshladi. Bunga ingliz tilidagi nashrlar soni oshgan - Scopus indeksidagi jurnallarni keltirishimiz mumkin uning qariyb 80 foizi ingliz tilida chop etiladi. Ayniqsa, tibbiyot xodimlari ingliz tilida so'zlashadigan davlatlarda ishlash istagida bo'lishi, tilning ahamiyatini ortirmoqda.

Bugungi kunda nofilologik oliy ta'lim dargohlarida ingliz tilini o'qitishda soha doirasida, uning terminologiyasini o'rgatish, kasbiy kompetensiyani oshirishga qaratilgan til ta'limiga urg'u berilmoqda. Bu esa talabalarning til o'rganish ehtiyojlari va maqsadlariga asoslangan ta'lim jarayoni "mutaxassislar uchun ingliz tili" yoki "aniq maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili" (ESP- English for specific purposes) degan yo'nalish shakllandi. Agar ESP va umumiy maqsadlar uchun ingliz tili o'rtasida qanday farq borligiga e'tibor qaratadigan bo'lsak , Hutchinson va Waters kabi olimlar quyidagicha javob beradi: "Nazariy jihatdan hech qanday farq yo'q, amaliyotda esa juda katta tafovut bor"[1].

Bojovich fikriga ko'ra: "ESP o'zining alohida metodlariga ega, chunki u faqat tilshunoslik bilan emas, balki boshqa fan sohalari bilan ham bog'liq. ESP o'quvchining ehtiyojlariga yo'naltirilgan bo'lib, asosiy maqsadi — talabaning o'qiyotgan sohasi yoki ishlayotgan yo'nalishida samarali va ravon muloqot qila olishidir"[2].

Ma'lumki, ingliz tilidagi tibbiy terminologiyaning katta qismi boshqa tillardan, xususan yunon, lotin va arab tillaridan kirib kelgan. Bu tillar tibbiy lug'at shakllanishida muhim rol o'ynagan. Masalan, ingliz tilida umumiy so'zlar qatorida, tibbiyot va farmakologiya kabi ixtisoslashgan sohalarda ham arab tilidan kirib kelgan alcohol, alkali, alembic, naphtha, tartar, alchemy, elixir kabi so'zlarni uchratish mumkin.

Serjeantson (1935) shunday deydi: "Ba'zi so'zlar ingliz tiliga bevosita manba tilidan emas, balki oraliq til orqali kirib kelgan. Masalan, dastlabki italyancha o'zlashmalar fransuz tili orqali kirgan bo'lsa, Sharqdan kirib kelgan ko'plab so'zlar lotin tili orqali o'zlashgan, ayrimlari esa lotinga yetib kelishdan avval yunon tilidan o'tgan … So'zlar minglab chaqirim masofani bosib o'tgan: Osiyodan Yevropaga, Yevropa bo'ylab

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sharqdan g‘arbga va janubdan shimolga, O‘rta Yer dengizi bo‘ylab bir millatdan boshqasiga, bir avloddan boshqasiga o‘tib kelgan”[3].

Tibbiyot terminologiyasi

Har bir soha o’ziga xos "jargon" ga ya’ni faqat aynan bir sohada faoliyat yuritadigan mutaxasislari tomonidan tez-tez qo’llaniladigan, muloqot qilish imkonini beradigan so’zlar jamlanmasidan – terminologiyasidan foydalinadi.Bu borada Kenneth va Chuntana Methold (1975:6) quyidagicha izoh bergan: “Tibbiy yozuvlar juda maxsus lug‘atga asoslanadi. Bu so‘zlarning ko‘pini foydali tarzda tarjima qilish yoki aniqlab berishning imkoni yo‘q. Tibbiy yozuvlar ko‘pincha shunchalik tushunarsiz bo‘ladiki, undagi uzun so‘zlar va undan ham murakkab atamalarni tushunish uchun turli yondashuvlardan foydalanish kerak bo‘ladi ”[4].

Parkinson (1976:32) esa turli bo‘limlarga, masalan “ko‘krak qafasi, psixiatriya, ginekologiya va pediatriya” bo‘limlariga oid klinik tarixlarni “asosiy tibbiy atamalarni ko‘rib chiqish va ro‘yxatga olish uchun foydali o‘quv vositasi” deb hisoblaydi [5].

Shunday qilib, tibbiy terminologiya — bu shifokorlar, tibbiyot talabalari va sog‘liqni saqlash sohasidagi tadqiqotchilar tomonidan foydalaniladigan maxsus til hisoblanadi. Tibbiyotga oid matnlar murakkab bo‘lib, ko‘pincha maxsus lug‘atga tayangan holda yoziladi. Ko‘plab terminlarni tushunish qiyin, ayrimlari esa aniq ta’rifga ham ega emas. Tibbiyot terminologiyasi o‘ziga xos g‘oya va tushunchalarni aks ettiradi va uni to‘liq anglash ma’lum bilim darajasi va tanqidiy fikrlashni talab qiladi.

Metodik yondashuv

Tibbiyot yo’nalishi talabalariga ingliz tilini o’qitishdan ko’zlangan asosiy maqsad ingliz tilida erkin so’zlasha olish, tibbiy ma’lumotlarni o’qish va xorijiy mutaxasislardan malaka oshirishdir. Bu borada kommunikativ yondashuv eng samarali usul hisoblanadi. Kommunikativ yondashuvda til muloqot vositasi hisoblanadi.

Kommunikativ yondashuv hozirda keng tarqalgan va umumlashtirilgan atamaga aylangan bo‘lib, u talabaning muloqot qilish qobiliyatini oshirishga yo‘naltirilgan o‘quv jarayonini ifodalaydi. Bu yondashuv asosan kommunikativ kompetensiyani egallashga va to‘rt til ko‘nikmalarini (tinglash, so‘zlash, o‘qish va yozish) o‘rgatish bo‘yicha amaliyotlarni ishlab chiqishga qaratilgan. Bu yondashuv faqat til birliklarini yodlash emas, balki ularni amalda ishlata olishga urg‘u beradi.[6] Kommunikativ til o‘qitish (CLT) metodining asosiy maqsadi – talabalarni erkin va samarali muloqot qila olish ko‘nikmasini shakllantirish va rivojlantirishdir. Diane Larsen Freemanning fikriga ko‘ra: “Ingliz tilini o‘qitishning barcha metodlarining yagona maqsadi – talabalarni ingliz tilida gapirishga, ya’ni muloqot qilishga o‘rgatishdir. Ingliz tilida muloqot qilish esa faqatgina lingvistik tuzilmalarni emas, balki tilning ma’lum funksiyalarini ham – masalan, va’da berish, taklif qilish, taklifni rad etish kabi – ijtimoiy kontekstda egallashni ham anglatadi” [7]. Shunday qilib, ushbu yondashuvning asosiy xususiyatlari quyidagilari quyidagilardan iborat:

1. Asosiy maqsad – o‘rganilayotgan tilda erkin muloqot qila olish. Muloqot bu – lingvistik shakllarning o‘zaro ta’sir jarayoni va ularni aniq hamda samarali ishlata olish qobiliyatidir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. O‘qituvchining asosiy roli – talabalarni turli ijtimoiy vaziyatlar bilan ta’minlash orqali ularda muloqot qilish ko‘nikmasini rivojlantirishdir.

3. Autentik (haqiqiy hayotda ishlatiladigan) materiallardan foydalanish, bu talabalarni tilda real hayotdagi ifodalarni tushunishga o‘rgatadi.

4. CLT darslarida talabalar kichik guruhlar, katta guruhlar yoki juftliklarda faol muloqot qiladilar.

5. Talabalar to‘rt asosiy til ko‘nikmalarini (o‘qish, yozish, tinglab tushunish, gapirish) boshidanoq mashq qiladilar, bu esa to‘g‘ri gap tuza olishga qaratilgan.

6. Talabaning ravonligi (fluency) va aniqligiga (accuracy) katta e’tibor qaratiladi. Ba’zida talabalar yetarli lingvistik bilimga ega bo‘lmasalar ham, samarali muloqot qila olishlari mumkin.

Demak, to‘rtta asosiy til ko‘nikmalaridan tashqari, muloqot ko‘nikmalari hozirgi kunda samarali til o‘zlashtirishning asosiy yakuniy maqsadi sifatida qaralmoqda. Kommunikativ yondashuvni tibbiyot universitetlarda keng qo’llashda bir qancha faoliyatni amalga oshirish kerak . Bular o’quv dasturlarining tahlili va talabalarning til bilish darajasi. Buni Yekatirina Pavel tomonidan o’tkazilgan tajribalardan ko’rishimiz mumkinki Ruminiyadagi Transilvaniya tibbiyot universitetida ham ingliz tilini o’qitishda bir qancha qiyinchiliklar va ularni bartaraf etishda yo’lga qoyilgan yondashuvlar tahlilini shu bilan birga tibbiy ingliz tili o’quv dasturi ishlab chiqilishini ko’rishimiz mumkin[8].

Tibbiy ingliz tilini o’qitishda asosiy e’tibor darsliklarga qaratilib , ular kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishi lozim bo’ladi. Bunda e’tibor beriladigan jihatlardan bu muloqatni birinchi o’ringa qo’yish orqali haqiqiy tibbiyot amaliyotiga yaqin faoliyatni yaratish va shu asnoda muloqotga asoslangan darslarni tashkil etish mumkin.Bunda tibbiy terminologiya va grammatik strukturalar bilan tanishish muhim o’rin tutadi.Tibbiy ingliz tilining grammatik va leksik xususiyatlari umumiy ingliz tilidan bir qancha farqlarga ega bo‘lib, bu soha talabalar va mutaxassislar uchun maxsus yondashuvni talab etadi. Grammatik jihatdan eng ko‘p qo‘llaniladigan zamon — bu hozirgi oddiy zamon bo‘lib, jarayonlar, funksiyalar va kasallik holatlarini tasvirlashda hamda odatlarni so’rashda ham ishlatiladi. O‘tgan zamon esa bemorning tibbiy tarixini yig‘ishda, hozirgi tugallangan zamon esa simptomlar davomiyligi yoki tibbiy amaliyotlarda ifodalashda qo‘llaniladi.

Hozirgi oddiy zamon (Present Simple):

“Orqa umurtqa qismi umurtqa yoyini tashkil qiladi va bu ikki pedikul, ikki lamina va yetti o‘sma qismlardan iborat.”

Siz spirtli ichimlilar istemol qilasizmi?

O‘tgan zamon (Past Simple)

Bolaligingizda biron bir jiddiy kasallik bilan og’riganmisiz?

Hozirgi mukammal zamon (Present Perfect)

“Sizni ko’ngil aynishlar qancha vaqtdan beri bezovta qilib keladi?

Modal fe’llar (modal verbs) taxmin ,ehtimol, tavsiya ,ogohlantirishlarda muhim bo’lib ,bu tibbiy bayonotlarda aniqlik va ehtiyotkorlikni ifodalashga yordam beradi.

Qisqartmalar va qisqa yozuvlar (Acronyms and Abbreviations)

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tibbiy ingliz tilidagi ko'plab qisqartmalar birdan ortiq ma'nolarni ifodalab kelishi mumkin ularning farqlarini faqat konteksdan farqlash tog'ri bo'ladi.

Talabalar uchun eng qiyin holat bu tog'ri talaffuz qilish buning uchun terminlarni tarjimasiz izohi bilan o'rganish . Bu borada eng ko'p uchraydigan prefeks va suffikslarni ajratib izohlash yordamida so'zlar xotirada tezroq muhrlanadi. Tibbiy terminlarni real hayotiy kommunikatsiyada ishlatish uchun ishtrokchilar (shifokor-hamshira-bemor) aniqlanib , tomonlar turli xil muloqot turlarida ishrok etishi belgilanadi. Misol qilib: tibbiy tarixni yig'ish, bemorni boshqa shifokorga yuborish, holatni izohlash, ko'rsatmalar berish, mutaxassislarni chaqirish va boshqalar. Bu esa talabalardan quyidagilarni talab etadi:

- Shifokor / hamshira va bemor o'rtasidagi suhbatni yaratish – rol o'ynash orqali;
- Umumiy tekshiruvni bajarish – masalan, qon bosimini o'lchash, nafas olishni tinglash;
- Tibbiy varaqa asosida kasallik tarixini to'ldirish – bemordan olingan ma'lumotlarga asoslangan holda;
- Yo'llanma xati (referral letter) yozish;
- Diagnostika qilish – berilgan simptomlar asosida tashxis qo'yish.

Xulosa

Umuman olganda ingliz tilini tibbiyot yo'nalishi talabalariga o'qitishda yo'lga qoyiladigan vazifalardan birinchisi bu talabalarning ingliz tilida kasbiy faoliyatlarini olib borishlari uchun kerakli leksik zaxirani yaratish. Shu bilan birga kasbiy terminologiya va so'zlashuv konikmalarini shakllantirishdir. Ushbu maqolada tibbiy ingliz tilini o'qitish jarayonida kommunikativ yondashuvning imkoniyatlari nazariy va amaliy jihatdan asoslangan. Olib borilgan izlanishlar ESP metodikasiga asoslanib, talabalarning soha doirasidagi kasbiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Til o'rgatishda autentik materiallar, rol o'ynash, grammatika va fonetikani kontekstda o'rganish muhim usullardan biri sifatida taklif etilgan. Shu qatorda, maqola hozirgi zamonaviy ta'lim talablariga mos ravishda kommunikativ til o'qitish tamoyillarini tibbiy ta'limga integratsiya qilishni maqsad qilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hutchinson, T. & Waters, A.,English for Specific Purposes: A learner-centered approach, Cambridge University Press, 1987, p 183
2. Bojovic, M.,Teaching foreign languages for specific purposes: Teacher development, The proceedings of the 31st Annual Association of Teacher Education in Europe,2006, pp. 487-493
3. Serjeantson , M.S. (1935) A History of Foreign Words in English. London : Routledge and Kegan Paul .
4. Methold , K. and Methold , C. (1975) . Practice in Medical English. London : Longmans .

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. Parkinson ,J.(1976) A Manual of English for the Overseas Doctor . Churchill : Livingston
6. Harmer, J.,The practice of English language teaching (3rd edition). Essex: 2001, p.371
7. Jinendra Jain, 'Communicative English Language Teaching: It's Concurrent Relevance – An overview' , ELTWeekly Vol. 4 Issue#28 | July 9, 2012 | ISSN 0975-3036
8. Pavel, E. (2014). Teaching English for Medical Purposes. Bulletin of the Transilvania University of Braşov, Series VII: Social Sciences • Law, 7(56), 39–46. Retrieved from
9. Gamal M. A. Abdullah. Strategies and Approaches for Teaching and Learning of Medical Terminology., International Journal of English and Education ISSN: 2278-4012, Volume:2, Issue:2, APRIL 2013

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Butunbayeva Aziza Sayfullo qizi**, doktorant [**Бутунбаева Азиза Сайфулло кизи**,докторант], [**Aziza S. Butunbayeva,** doctoral student]; manzil: 100173, Toshkent, Uchtepa tumani, Kichik Halqa Yo'li ko'chasi, 21A, [адрес: 100173, Ташкент, Учтепинский район, ул. Малая кольцевая дорога, 21а], [address: 21a Malaya Koltsevaya Doroga str., Uchtepa district, Tashkent, 100173]

✉**Gulyamova Mavluda Xamitovna**, dotsent [**Гулямова Мавлуда Хамитовна**,доцент], [**Mavluda X. Gulyamova,** associate professor]; manzil: 100173, Toshkent, Uchtepa tumani, Kichik Halqa Yo'li ko'chasi, 21A, [адрес: 100173, Ташкент, Учтепинский район, ул. Малая кольцевая дорога, 21а], [address: 21a Malaya Koltsevaya Doroga str., Uchtepa district, Tashkent, 100173]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ADABIY SAVODXONLIKNI TADQIQ ETISHNING METODOLOGIK MUAMMOLARI

© N.S. Duschanova[1]✉
[1]Urganch RANCH texnologiya universiteti, Urganch, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada adabiy savodxonlik tushunchasining zamonaviy ta’limdagi o‘rni, uni shakllantirish va baholash jarayonidagi metodologik muammolar tahlil qilinadi. Adabiy savodxonlikning pedagogik va psixolingvistik yondashuvlari asosida ochib berilishi, ularni umumiy va funksional savodxonlikdan farqlovchi jihatlar yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — adabiy savodxonlik tushunchasining mazmunan aniqligini ta’minlash, baholash mezonlaridagi xilma-xillikni tizimlashtirish va adabiy ta’limda ilm-amaliyot uzviyligini kuchaytirishga xizmat qiluvchi metodologik yondashuvlarni taklif etishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda xalqaro va mahalliy manbalar, pedagogik va psixolingvistik qarashlar, shuningdek zamonaviy baholash tizimlari (PISA, PIRLS) asosida adabiy savodxonlikni tadqiq etishdagi metodologik muammolar tahlil qilingan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar adabiy savodxonlikni faqat matnni o‘qish va tushunish emas, balki tanqidiy tahlil, shaxsiy interpretatsiya, estetik baholash kabi ko‘nikmalarning majmui sifatida yondashish zarurligini ko‘rsatdi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar va amaliy ta’lim o‘rtasidagi tafovutlar tahlil qilindi.

XULOSA: adabiy savodxonlikni zamonaviy talablarga mos metodologik yondashuvlar orqali shakllantirish va baholash zarurati mavjud. Bu jarayonda fanlararo yondashuv, pedagogik nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: adabiy savodxonlik, metodologiya, pedagogik yondashuv, psixolingvistika, kritik o‘qish, baholash mezonlari, estetik tafakkur, adabiy tahlil, ta’lim amaliyoti, tanqidiy fikrlash.

Iqtibos uchun: Duschanova N.S. Adabiy savodxonlikni tadqiq etishning metodologik muammolari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.91–101.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИТЕРАТУРНОЙ ГРАМОТНОСТИ

© Н.С. Дусчанова[1]✉
[1]Ургенчский технологический университет Ранч, Ургенч, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются методологические основы и проблемы исследования литературной грамотности в современном образовании. Раскрываются различия литературной грамотности по сравнению с общей и функциональной, подчёркивается её значимость в развитии критического и эстетического мышления учащихся.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — уточнение содержания понятия «литературная грамотность», систематизация критериев её оценки и разработка методологических подходов, способствующих сближению научной теории и образовательной практики.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы данные международных (PISA, PIRLS) и отечественных исследований, анализ педагогических и психолингвистических теорий, а также критическое осмысление современных подходов к оценке литературной грамотности.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: обсуждение показало необходимость трактовки литературной грамотности как совокупности навыков: от анализа и интерпретации до эстетической оценки и критического восприятия текста. Также выявлены расхождения между научной методологией и школьной практикой.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование литературной грамотности требует комплексного методологического подхода, сочетающего теоретические основания и практическую реализацию с учетом современных образовательных требований и междисциплинарных связей.

Ключевые слова: литературная грамотность, методология, педагогический подход, психолингвистика, критическое чтение, критерии оценки, эстетическое мышление, литературный анализ, образовательная практика, критическое мышление.

Для цитирования: Дусчанова Н.С. Методологические проблемы исследования литературной грамотности.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С. 91–101.

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LITERARY LITERACY RESEARCH

© Nilufar S. Duschanova[1]✉
[1] Urgench RANCH University of Technology, Urgench, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the methodological foundations and challenges of researching literary literacy within modern education. It distinguishes literary literacy from general and functional literacy, highlighting its importance in fostering critical and aesthetic thinking among learners.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the main aim of the study is to clarify the conceptual framework of literary literacy, systematize diverse assessment criteria, and propose methodological approaches that bridge the gap between academic theory and teaching practice.

MATERIALS AND METHODS: the research draws upon international (PISA, PIRLS) and local sources, incorporating pedagogical and psycholinguistic perspectives, and critically examines current literacy assessment practices.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings emphasize that literary literacy encompasses not only reading comprehension but also critical analysis, personal interpretation, and aesthetic evaluation. The study identifies disconnections between theoretical research and classroom implementation.

CONCLUSION: developing literary literacy requires a comprehensive methodological approach integrating interdisciplinary perspectives and aligning scientific insights with educational realities to meet the demands of 21st-century learning.

Keywords: literary literacy, methodology, pedagogical approach, psycholinguistics, critical reading, assessment criteria, aesthetic thinking, literary analysis, educational practice, critical thinking.

For citation: Nilufar S. Duschanova. (2025) 'Methodological problems of literary literacy research', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.91–101. (In Uzbek).

Adabiy savodxonlik tushunchasi zamonaviy ta'lim tizimida muhim pedagogik va lingvistik kategoriyalardan biri sifatida namoyon bo'lib, uning mazmunini to'g'ri tushunish va ilmiy asosda izohlash ta'lim jarayoni samaradorligi uchun katta ahamiyatga ega. Ushbu tushunchaga berilgan ta'riflar fanlararo yondashuv asosida shakllanadi va ayniqsa, pedagogika hamda psixolingvistika nuqtai nazaridan alohida tahlil etiladi.

Pedagogik nuqtayi nazardan qaralganda, adabiy savodxonlik – bu o'quvchining adabiy matnni to'g'ri o'qishi, mazmunini anglashi, tahlil qilishi, badiiy vositalarni farqlay olishi, obrazlarni idrok etishi va ular orqali muayyan ijtimoiy-ma'naviy g'oyalarni anglash qobiliyatidir. U adabiyot fani orqali shaxsning ma'naviy-axloqiy qarashlari, estetik didi va ijodiy tafakkurini shakllantirishda asosiy vazifani bajaradi. Shu nuqtai nazardan, adabiy savodxonlikni tarbiyalash nafaqat bilim berish, balki shaxsning faol pozisiyasini rivojlantirish, mustaqil fikr yuritish, bahslashish, mulohaza yuritish, axloqiy xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantirishni ham nazarda tutadi.

Psixolingvistik jihatdan esa adabiy savodxonlikni til va fikr o'rtasidagi munosabatni tushunish qobiliyati sifatida baholash mumkin. Ushbu yondashuvda adabiy matnni qabul qilish, anglash va qayta ishlash jarayonlari markaziy o'rin tutadi. Matnni o'qish jarayonida o'quvchining kognitiv faolligi, tafakkur operatsiyalari, his-tuyg'ulari va til qobiliyati faollashadi. Psixolingvistlar adabiy savodxonlikni miyadagi tilni qayta ishlash mexanizmlari bilan bog'laydi, ya'ni inson ma'lumotni qanday kodlaydi, anglaydi va qayta tuzadi – aynan shu jarayonlar adabiy matnni idrok etishda namoyon bo'ladi. Masalan, F.Rozenblattning interaktiv o'qish nazariyasiga ko'ra, o'quvchi matn bilan muloqotga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kirishadi va undagi ma’lumotni shaxsiy bilimlari, tajribasi va ma’naviy dunyoqarashi bilan bog‘lab qayta tahlil qiladi. [1; 24-28]

Adabiy matnlar inson qalbi va tafakkuriga ta’sir ko‘rsata oladigan kuchli tarbiyaviy vosita sifatida qaraladi. Ularda aks etgan hayotiy voqelik, tarixiy obrazlar, axloqiy muammolar, shaxslararo munosabatlar va insoniy qadriyatlar o‘quvchining ma’naviy rivojiga, hayotga munosabatiga bevosita ta’sir etadi. Shu ma’noda, adabiy savodxonlikni shakllantirish ma’naviy-ma’rifiy g‘oyalarga suyangan holda amalga oshirilsa, u nafaqat bilim, balki ruhiy kamolga erishish vositasiga aylanadi. Ma’naviyat va ma’rifatga asoslangan o‘quv muhitida o‘quvchi adabiy obrazlar orqali yaxshilik va yomonlik, adolat va zolimlik, insonparvarlik va befarqlik kabi tushunchalarni anglab, hayotga teranroq munosabat shakllantiradi.

Umuman, savodxonlik – insonning ijtimoiy hayotda to‘laqonli ishtirok etishi, axborotni qabul qilishi, qayta ishlashi va undan foydalana olishi uchun zarur bo‘lgan asosiy qobiliyatlar majmuini ifoda etadi. Bu atama ta’lim sohasida keng qo‘llanilib, vaqt o‘tishi bilan mazmunan boyib, turli yo‘nalishlarda shakllangan qator shakllarga bo‘lingan. Xususan, umumiy savodxonlik, funksional savodxonlik va adabiy savodxonlik kabi tushunchalar bir-biridan farqli ma’nolarga ega bo‘lib, ular har xil bilim, ko‘nikma va faoliyat turlarini qamrab oladi.

Umumiy savodxonlik insonning yozish va o‘qishni bilishi, ya’ni alifboni egallaganligi, so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, qisqa matnlarni o‘qish va yozish qobiliyatini anglatadi. Bu savodxonlik darajasi ta’limning boshlang‘ich bosqichida shakllanib, o‘quvchining keyingi ta’lim bosqichlariga asos bo‘ladi. Umumiy savodxonlik bazaviy ko‘nikmalarni qamrab olganligi bois, ko‘pincha texnik jihatdan savodlilikni ifoda etadi va murakkab ma’noli matnlarni tushunish, tahlil qilish darajasini talab etmaydi.

Funksional savodxonlik esa insonning turmushda, kasbiy faoliyatda va ijtimoiy munosabatlarda axborotni o‘qish, tushunish va undan maqsadga muvofiq foydalana olish qobiliyatini ifoda etadi. Uning doirasi umumiy savodxonlikdan keng bo‘lib, o‘quvchi va katta yoshdagi insonning kundalik hayotda uchraydigan hujjatlar, ko‘rsatmalar, e’lonlar, axborot manbalari bilan ishlash qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Masalan, bankda hujjat to‘ldirish, dorining yo‘riqnomasini tushunish yoki saylov byulletenini to‘g‘ri o‘qish funksional savodxonlikning ko‘rinishlaridir. Funksional savodxonlik insonning mustaqil faoliyat ko‘rsatishi va jamiyatda faol ishtirok etishi uchun zarur sharti hisoblanadi.

Adabiy savodxonlik esa ma’lum bir badiiy matnni faqat texnik jihatdan o‘qib chiqish emas, balki uning tuzilishi, badiiy-obrazli ifodasi, g‘oyaviy-estetik mazmunini tushunish, talqin qilish va undan ma’naviy xulosa chiqara olish qobiliyatini anglatadi. Bu savodxonlik turi o‘quvchining adabiy tafakkurini, estetik didini va ijtimoiy-axloqiy pozisiyasini shakllantiradi. Adabiy savodxon shaxs o‘z ona tili va adabiyotini chuqur anglagan, badiiy vositalarni farqlaydigan, muallifning g‘oyaviy pozisiyasini his etadigan, adabiy matnni ijodiy qabul qiladigan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi.

Adabiy savodxonlikni tadqiq etish jarayonidagi asosiy metodologik muammolardan biri — bu tushunchaning mazmuniy aniqligi yetishmasligi va ilmiy manbalarda u turlicha

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

talqin etilayotganidir. Ilmiy adabiyotlarda, metodik qo‘llanmalarda va ta’lim dasturlarida “adabiy savodxonlik” tushunchasi yagona va standart ta’rif bilan emas, balki turlicha yondashuvlar orqali sharhlanadi. Bu esa tadqiqotlarda tushunchalarni qiyoslash va metodologik asoslarni aniqlashda muayyan noaniqliklarga olib keladi.

Masalan, ba’zi tadqiqotchilar adabiy savodxonlikni matnni o‘qish va tushunish qobiliyati bilan chegaralaydilar. Ularga ko‘ra, adabiy savodxon shaxs badiiy matnni to‘liq va benuqson o‘qiy oladi, uning umumiy mazmunini anglaydi. Bu yondashuvda savodxonlik ko‘proq texnik va yuzaki darajada baholanadi. Matnni faqat o‘qish va tushunish bilan cheklangan yondashuv ko‘pincha savodxonlikni texnik qobiliyat darajasida baholaydi. Bu nuqtai nazar, xususan, umumta’lim maktablari uchun mo‘ljallangan dasturlar va PISA baholash mezonlari tahlil etilgan manbalarda keltiriladi. [2; 45-46]

Biroq boshqa tadqiqotchilar adabiy savodxonlikni matnni tahlil qilish, badiiy vositalarni anglash, g‘oyaviy-estetik mazmunni idrok etish qobiliyati bilan bog‘laydilar. Masalan, AQSHda adabiy savodxonlik tushunchasi “critical literacy” — ya’ni tanqidiy o‘qish qobiliyati bilan bog‘langan holda talqin etiladi, bu esa o‘quvchining matn ortidagi ma’noni izlash, muallif pozisiyasini tanqidiy anglash qobiliyatini nazarda tutadi. Shuningdek, Rossiya tadqiqotchilari orasida ham “badiiy savodxonlik” va “adabiy bilim” tushunchalarini bir-biridan farqli qarashlar bilan izohlash holatlari uchraydi.

Adabiy savodxonlikni chuqur tushunish, tahlil qilish va tanqidiy fikrlash bilan bog‘laydigan yondashuv esa “critical literacy” tushunchasi orqali keng sharhlangan. Bu qarashlar AQSHdagi ta’lim tadqiqotchilaridan Li Edna, Frir Paulo va Lyuk Alan kabi mualliflarning ishlarida uchraydi. [3]

Rossiya tadqiqotchilari orasida adabiy savodxonlik va badiiy bilim tushunchalarini farqlash tendensiyasi mavjud. Ayniqsa, Ye.V.Solovyova va G.F.Cherednichenko o‘z tadqiqotlarida ushbu masalalarga to‘xtalishgan. [4; 59-61]

Ushbu fikrlarga misol tariqasida keltirishimiz mumkinki, A.Qahhorning “Dahshat” hikoyasini o‘qish va uning mazmunini qayta hikoya qilish topshiriq sifatida berilsa, bu o‘quvchining matnni to‘g‘ri tushunishiga asoslangan texnik yondoshuvni ifoda etadi. Ammo shu hikoyadagi qahramonning ruhiy holati, muallifning falsafiy pozisiyasi yoki yozuv usulini tahlil qilish topshirilsa, bu adabiy savodxonlikning chuqurroq, mazmunan boy qirrasini talab etadi.

Ushbu tafovutlardan kelib chiqib, tadqiqotchi “adabiy savodxonlik”ni qaysi mezonlar asosida baholashini avvaldan aniq belgilab olmasa, ilmiy tadqiqotning mazmuniy aniqligiga putur yetadi. Shuning uchun metodologik jihatdan muhim vazifalardan biri – tushunchaning mazmunini izchil, tizimli va ilmiy asosda belgilashdir.

Demak, adabiy savodxonlikni tadqiq etishdagi mazmuniy aniqlikning yetishmasligi uning chegaralarini, mezonlarini va baholash vositalarini turlicha talqin etilishga olib kelmoqda. Bu esa tadqiqotlar samaradorligi va natijalarning solishtirilishida metodologik muammolarni keltirib chiqaradi. Shunday ekan, ushbu tushunchani aniq kategoriyaviy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

doirada, pedagogik va lingvistik nuqtai nazardan qayta ko‘rib chiqish va standartlashtirish zarurati tug‘iladi.

Adabiy savodxonlikni tadqiq etishdagi asosiy metodologik muammolardan biri — uni baholash va o‘lchash mezonlarining turlichaligidir. Bu muammo ilmiy yo‘nalishlar, ta’lim darajalari, milliy ta’lim standartlari va xalqaro baholash tizimlarida har xil yondashuvlar qo‘llanilayotgani bilan bog‘liq. Natijada, adabiy savodxonlikni aniq va standart mezonlar asosida baholash imkoniyati cheklangan bo‘lib, ushbu tushunchaning mazmuniy doirasi ham turlicha talqin qilinadi.

Adabiy savodxonlikni baholashda ayrim tizimlar o‘quvchining matnni o‘qish tezligi, so‘z boyligi, grammatik to‘g‘rilik kabi texnik ko‘nikmalarini asosiy mezon sifatida ko‘radi. Masalan, umumta’lim maktablaridagi an’anaviy baholashda badiiy matnni ovoz chiqarib to‘g‘ri o‘qish, qayta hikoya qilish va so‘zma-so‘z mazmunini tushuntirish asos qilib olinadi. Bu esa, aslida, umumiy savodxonlik yoki funksional savodxonlikning elementlariga yaqin bo‘lib, adabiy savodxonlikning chuqur tahlil, estetik anglash, badiiy obrazlardan xulosa chiqara olish kabi muhim ko‘nikmalarini qamrab olmaydi.

Shu bilan birga, PISA, PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari adabiy savodxonlikni matnning mazmunini tushunish, ma’no izlash, xulosa chiqarish va tanqidiy munosabat bildirish qobiliyati asosida baholaydi. Masalan, PIRLS dasturida o‘quvchilardan nafaqat matnni anglash, balki undagi fikrlar, emosional ton, muallif niyati va xarakterlar orasidagi munosabatni tushunish talab qilinadi. Bu yondashuv tanqidiy o‘qish qobiliyatiga tayanadi va shaxsiy tafsirni o‘zida aks ettiradi. Xalqaro mezonlarning bunday keng qamrovliligi ularning metodologik asoslarini boyitsa-da, ularni mahalliy ta’lim muhitiga moslashtirishda qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Boshqa tarafdan, ayrim tadqiqotchilar adabiy savodxonlikni baholashda sub’yektiv mezonlarni asos qilib olganlar. Masalan, o‘quvchining fikrlarining ijodiyligi, badiiy tahlili, hissiy munosabati kabi jihatlar ham hisobga olinadi. Bu esa baholash jarayonini nisbatan sub’yektivlashtiradi, chunki har bir o‘qituvchi yoki tadqiqotchi ijodiylik va estetik idrok darajasini turlicha baholashi mumkin. Natijada, adabiy savodxonlikni baholashda yagona va barqaror mezonlarning yo‘qligi ilmiy tadqiqotlarda solishtirma tahlil o‘tkazishni qiyinlashtiradi. Har bir tizim va tadqiqot o‘ziga xos mezonlarga tayangani sababli, ular asosida chiqarilgan xulosalar umumlashtirilgan, universal qiymatga ega natijalarni berishga to‘liq kafolat bermaydi.

Shuning uchun zamonaviy metodologiyada adabiy savodxonlikni baholash mezonlarini kompleks yondashuv asosida belgilash, ya’ni texnik ko‘nikmalar, mazmun anglash, tahlil qilish, ijodiy munosabat bildirish va estetik baholash kabi omillarni uyg‘un tarzda qamrab oluvchi baholash tizimlarini ishlab chiqish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Bunday yondashuv adabiy savodxonlikni to‘liq qamrab olgan, barqaror va ob’yektiv baholash modelini yaratish imkonini yaratadi.

Adabiy savodxonlikni shakllantirish va baholash borasidagi ilmiy tadqiqotlar ko‘p hollarda nazariy jihatdan mukammal bo‘lsa-da, ularning ta’lim amaliyotida keng qo‘llanilishida jiddiy uzilishlar kuzatiladi. Bu holat neyropedagogik, psixolingvistik va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kognitiv tadqiqotlarda belgilangan ilmiy xulosalarning maktab ta’lim tizimidagi voqelikka to‘liq mos kelmasligi, ya’ni ilm va amaliyot o‘rtasida yetarli uzviylik ta’minlanmagani bilan bog‘liqdir.

Ilmiy tadqiqotlarda adabiy savodxonlik ko‘p hollarda kompleks yondashuvda – badiiy matnni tushunish, tahlil qilish, g‘oyaviy-estetik mazmunni anglash, muallif pozisiyasini idrok etish, obrazlar tizimini talqin qilish, ijtimoiy va madaniy omillar bilan bog‘lash kabi ko‘p bosqichli bilim va ko‘nikmalar majmui sifatida tasvirlanadi. Bu qarashlar asosida ilmiy asoslangan turli modellar, metodik yondashuvlar va baholash mezonlari ishlab chiqiladi. Biroq maktab ta’limi amaliyotida ko‘pincha bunday ilmiy asoslar to‘liq hisobga olinmaydi. Darsliklar va o‘quv dasturlari ko‘p hollarda ma’lumot berishga, syujetni qayta so‘zlashga, oddiy savol-javob shaklidagi muloqotga asoslanadi. Badiiy tahlil, ijodiy fikrlash, estetik baholash, tanqidiy o‘qish kabi ko‘nikmalarni shakllantirishga yetarlicha sharoit yaratilmagan. O‘qituvchilarning ham barchasi adabiy savodxonlikni shakllantirishning ilmiy asoslari bilan tanish emas, ko‘pincha o‘z shaxsiy tajribasi yoki metodik qo‘llanmalarga tayanadi.

Bu uzilishning yana bir sababi – ilmiy tadqiqotlar tili bilan ta’lim amaliyoti tili o‘rtasidagi farqdir. Ilmiy manbalarda foydalaniladigan atamalar, tushunchalar va metodologik yondashuvlar amaliyotchilar uchun murakkab va ba’zan tushunarsiz bo‘lishi mumkin. Shuningdek, ilmiy tavsiyalar aksar vaqt umumiy, nazariy yondashuvlarga asoslangan bo‘lib, maktab ta’limidagi aniq sinf, yosh va malaka darajasi uchun moslashtirilmagan bo‘ladi.

Amaliyotdagi yana bir muammo — adabiy savodxonlikni o‘lchash vositalarining ilmiy tahlilga emas, balki baholash uchun qulay bo‘lgan standart test va formal yondashuvlarga asoslanishi. Bu esa ilmiy metodologiyada belgilangan tushunish, tahlil qilish, ijodiy izlanish va interpretatsiya qilish kabi yuqori darajadagi kognitiv faollikni talab qiluvchi ko‘nikmalarni chalkash va kech shakllanishiga sabab bo‘ladi. Shuning uchun, bizningcha, ilmiy tadqiqot natijalari va ta’lim amaliyoti o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlash uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish zarur:

ilmiy yondashuvlarni amaliyotchi o‘qituvchilar uchun sodda, tushunarli va qo‘llaniladigan shaklda taqdim etish;

darslik va metodik qo‘llanmalarni ilmiy asoslarga muvofiq ravishda qayta ishlash;

o‘qituvchilar malakasini oshirishda adabiy savodxonlikni shakllantirishning metodologik asoslarini o‘rgatish.

Shu tarzda, ta’limda nazariya va amaliyot o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ta’minlansa, adabiy savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar real o‘quv muhitida o‘z samarasini ko‘rsatishi mumkin. Bu esa pedagogik tajriba va fanning uyg‘unligini ta’minlaydigan muhim omil hisoblanadi.

Adabiy savodxonlikni shakllantirish va o‘rganish borasida dunyo ilm-fanida bir qator taniqli olimlar nazariy asoslarni ilgari surgan. Ular o‘z asarlarida ta’lim, savodxonlik va o‘qish jarayoniga nisbatan turli nazariy qarashlarni bayon qilganlar. Ushbu g‘oyalar adabiy savodxonlikni faqat o‘qish ko‘nikmasi emas, balki insonning tafakkuri, ijtimoiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

faolligi va shaxsiy pozisiyasini shakllantiruvchi murakkab jarayon sifatida qarash imkonini beradi.

Jon Dyui (J.Dewey) o‘zining “Democracy and Education” asarida ta’limni demokratik jamiyatning asosiy instituti sifatida baholab, o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida ko‘radi. [5] Uning fikricha, o‘quvchi bilimni tayyor shaklda qabul qilmasligi, balki uni faol izlab, tushunib, hayot bilan bog‘lab o‘zlashtirishi zarur. Bu g‘oya adabiy savodxonlikka to‘g‘ridan-to‘g‘ri daxldor bo‘lib, matnni faol talqin qilish, shaxsiy munosabat bildirish, hayotiy xulosalar chiqarish salohiyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Dyuining ushbu qarashi adabiy savodxonlikni ijtimoiy-faol jarayon sifatida ko‘rishga turtki beradi.

Lev Semyonovich Vыgotskiy esa ta’limda ijtimoiy muhit va nutq faoliyatining o‘rniga alohida e’tibor qaratadi. Uning “Мышleniye i rech” asarida ta’kidlanishicha, bola nutq va tafakkur orqali jamiyatdagi tajribani o‘zlashtiradi va bu jarayonda o‘qish muhim vosita hisoblanadi Vigotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga ko‘ra, o‘quvchi yangi bilimni mustaqil egallash darajasiga yetishi uchun unga malakali yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi yetuk o‘qituvchi zarur. [6] Darhaqiqat, adabiy savodxonlikni shakllantirishda bu qarash metodik yondashuvning asosiy omillaridan biri bo‘lib, o‘quvchining mustaqil mulohaza yuritish salohiyatini qadamma-qadam shakllantirishga yo‘naltiriladi. Bu fikrni juda muhim metodologik asos sifatida baholash mumkin.

Frensin Rozenblatt (Louise Rosenblatt) “Literature as Exploration” asarida adabiy matnni tushunish jarayonida o‘quvchi va matn o‘rtasidagi shaxsiy aloqani birinchi o‘ringa qo‘yadi. Uning “response theory” (talqin etuvchi o‘quvchi nazariyasi)ga ko‘ra, adabiy savodxonlik faqat matndagi mazmunni anglash emas, balki uni o‘quvchining shaxsiy tajribasi bilan bog‘lash qobiliyatidir. [7] Bizningcha, ushbu yondashuvda har bir o‘quvchi adabiy matnni o‘ziga xos tarzda qabul qilishi tabiiy jarayon hisoblanadi. Rozenblattning bu qarashi o‘quvchining fikriy va hissiy faolligini rag‘batlantiradi va adabiy savodxonlikni shaxsiy ma’no yaratish jarayoni sifatida tushunishga imkon beradi. Bu fikrga katta qiziqish bilan qarash kerak, chunki u ta’limda individuallashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Paulo Frire (Paulo Freire) esa “Pedagogy of the Oppressed” asarida savodxonlikni ijtimoiy va siyosiy faollikni shakllantiruvchi vosita sifatida ko‘radi. Uning fikricha, o‘quvchi jamiyatda faol fuqaro bo‘lishi uchun tanqidiy fikrlay olishi, matndagi g‘oyalar va muallifning pozisiyasini anglay olishi zarur. Frirega ko‘ra, ta’lim bir yo‘nalishli axborot uzatish emas, balki muloqotga asoslangan, teng huquqli ijtimoiy jarayon bo‘lishi kerak. [8] Adabiy savodxonlikni rivojlantirishda Frirening qarashlari o‘quvchilarning tanqidiy o‘qish qobiliyatini rivojlantirish, ularni ijtimoiy faollikka undash nuqtai nazaridan ayni muddaodir. Bu yondashuvni men juda taassurotli va g‘oyaviy qudratga ega deb hisoblayman.

Ushbu taniqli olimlarning nazariy qarashlari adabiy savodxonlikni faqat lingvistik ko‘nikma sifatida emas, balki inson ongi, tafakkuri, ijtimoiy dunyoqarashi va faolligini shakllantiruvchi murakkab jarayon sifatida ko‘rish imkonini beradi. Bu qarashlar asosida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ishlab chiqilgan metodik yondashuvlar ta’limda mazmun, maqsad va shakllarni qayta ko‘rib chiqishga turtki bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiy savodxonlikni shakllantirish va rivojlantirish masalasi so‘nggi yillarda mahalliy tadqiqotchilar diqqat markazida bo‘lib, ushbu yo‘nalishda bir qator nazariy-amaliy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Adabiyotni o‘qitish metodikasi, o‘quvchilarda kitobxonlikni rag‘batlantirish, ma’no anglash va fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida estetik didni shakllantirish masalalari mahalliy ilmiy tadqiqotlarda alohida o‘rin egallaydi. Quyida mahalliy olimlarning adabiy savodxonlik borasidagi qarashlari, adabiy savodxonlikka oid yondashuvlar, muammolar va yechimlar borasida tahliliy mulohazalarni bayon qilamiz.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar adabiy savodxonlikni rivojlantirish va uning metodik asoslarini takomillashtirish bo‘yicha qator ilmiy tadqiqotlar olib borganlar. Ushbu tadqiqotlar o‘quvchilarning adabiy bilim va ko‘nikmalarini oshirish, ularda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, hamda adabiy ta’limning samaradorligini yuksaltirishga qaratilgan.

B.To‘xliyevning “Adabiyot o‘qitish metodikasi” asari adabiy ta’lim sohasidagi muhim tadqiqotlardan biri bo‘lib, u adabiyot darslarini samarali tashkil etish, o‘quvchilarda adabiy savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan metod va usullarni tahlil qiladi. [9; 116] Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadlaridan biri adabiy savodxonlikni shakllantirishdir. Muallifning fikricha, adabiy savodxonlik nafaqat matnni o‘qish va tushunish, balki uni tahlil qilish, baholash va undan xulosa chiqarish qobiliyatlarini ham o‘z ichiga oladi. Bu qobiliyatlarni rivojlantirish uchun o‘qituvchilar zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanishlari zarur.

Adabiyot o‘qitishda samarali metod va usullardan biri interaktiv usullardir. Tadqiqotda o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirokini ta’minlash uchun interaktiv usullardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, guruhlarda ishlash, munozaralar tashkil etish, rolli o‘yinlar o‘tkazish kabi usullar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodiy qobiliyatlarini va tanqidiy tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Muallif adabiy matnlarni badiiy tahlil qilish orqali o‘quvchilarning asar mazmunini chuqurroq tushunishi, qahramonlar xarakterini anglashi va muallifning asosiy g‘oyasini idrok etishiga yordam berish usullarini yoritadi. Bu jarayonda matnning strukturasini, til vositalarini va badiiy obrazlarni tahlil qilish muhim ahamiyatga ega.

B.To‘xliyev mulohazaviy o‘qishni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratadi. Bu yondashuv o‘quvchilarning matn ustida mulohaza yuritishi, o‘z fikrlarini erkin ifoda etishi va asarga shaxsiy munosabatini shakllantirishga qaratilgan. Masalan, o‘quvchilarga matn haqida savollar berish, muallifning pozisiyasini muhokama qilish, matnning dolzarbligini baholash kabi faoliyatlar mulohazaviy o‘qishni rivojlantiradi. Muallif, shuningdek, adabiy savodxonlikning muhim aspektlariga to‘xtalib o‘tadi. O‘quvchilarda badiiy asarlarning go‘zallik jihatlarini anglash, ulardan zavq olish qobiliyatini rivojlantirish muhimdir. Bu orqali ular san’at va adabiyotga nisbatan hurmat va qiziqish hislarini shakllantiradilar. Asar mazmunini tahlil qilish, qahramonlar harakatlariga baho berish va muallifning

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

pozisiyasini anglash qobiliyatlarini oshirish o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Bu qobiliyatlar ularga nafaqat adabiyotda, balki kundalik hayotda ham muhimdir. O‘quvchilarni insho va esseler yozishga yo‘naltirish orqali ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muhimdir. Bu faoliyatlar o‘quvchilarning fikrlarini aniq va ravon ifoda etish, tasavvur va fantaziyalarini kengaytirish, shuningdek, o‘z fikrlarini yozma shaklda bayon qilish qobiliyatlarini oshiradi.

Safo Matchonning “Kitob o‘qishni bilasizmi?” asari kitobxonlik madaniyati, uning jamiyat va shaxs rivojidagi ahamiyati, shuningdek, to‘g‘ri mutolaa qilish usullari haqidagi fikrlarni o‘z ichiga oladi. Muallif kitob o‘qishning nafaqat bilim olish, balki insonning ma’naviy va axloqiy kamolotiga ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi. [10; 160]

S.Matchon asarida kitobxonlik orqali insonning fikrlash doirasi kengayishi, mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanishi va axloqiy qadriyatlarga hurmat shakllanishi mumkinligini ta’kidlaydi. U kitob o‘qishni insonning ijtimoiy faolligi va shaxsiy mas’uliyatini oshirishda muhim omil sifatida ko‘radi.

Muallif, shuningdek, kitob tanlash va uni o‘qish madaniyatiga ham e’tibor qaratadi. U kitobxonlikni faqat o‘qish emas, balki o‘qilgan asarni tahlil qilish, undan xulosalar chiqarish va hayotga tadbiq etish qobiliyati sifatida ta’riflaydi.

Umuman olganda, “Kitob o‘qishni bilasizmi?” asari kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, uning shaxs va jamiyat rivojidagi ahamiyatini yoritishga qaratilgan muhim manba hisoblanadi.

Qozoqboy Yo‘ldoshevning “O‘qituvchi kitobi: 7-sinf o‘zbek adabiyoti darslik-majmuasi uchun metodik qo‘llanma” (1997) kitobi 7-sinf o‘zbek adabiyoti darsligi bo‘yicha o‘qituvchilar uchun metodik ko‘rsatmalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu qo‘llanma darslarni samarali tashkil etish, adabiy asarlarni o‘qitishda zamonaviy metod va usullarni qo‘llash, o‘quvchilarning adabiy savodxonligini oshirishga qaratilgan tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Qozoqboy Yo‘ldoshev va Muhayyo Yo‘ldoshevalarning “Badiiy tahlil asoslari” (2016) asari esa adabiy asarlarni tahlil qilishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritadi. Mualliflar badiiy asarlarning mazmuni, shakli, obrazlar tizimi, til va uslub xususiyatlarini tahlil qilish usullarini batafsil tushuntirib, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va estetik didni rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalarni taqdim etadilar. [11; 464]

Bu asarlar adabiyot o‘qituvchilari va tadqiqotchilari uchun muhim manba bo‘lib, adabiy ta’limda zamonaviy metod va yondashuvlarni qo‘llashda qo‘l keladi.

Marg‘uba Mirqosimovaning “O‘quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari” mavzusidagi tadqiqoti adabiy ta’lim metodikasi sohasida muhim o‘rin tutadi. Unda o‘quvchilarda adabiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirish va takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, adabiy savodxonlikni tadqiq etishda bir qator metodologik muammolar mavjud bo‘lib, ular avvalo tushunchaning mazmuniy aniqligi va yagona ta’rifining yo‘qligi, kategoriyaviy qarashlar turliligi, baholash mezonlarining sub’yektivligi va ilm-amaliyot o‘rtasidagi uzilishlar bilan bog‘liq. Mahalliy va xalqaro tadqiqotlarda adabiy savodxonlik turlicha talqin qilinadi — ayrimlar uni faqat o‘qish va

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tushunish ko‘nikmasi sifatida ko‘rsa, boshqalar tanqidiy fikrlash, ma’no anglash va ijodiy talqin qilish salohiyati bilan bog‘laydi. Zaman talablari esa raqamli o‘qish, mediasavodxonlik, kognitiv va neyropedagogik yondashuvlar, NLP va tekst mayning kabi yangi texnologiyalarni tadqiqotlarga jalb etishni taqozo qilmoqda. Milliy mentalitet, adabiy meros va interfaol ta’lim modellari bilan uyg‘unlashgan holda adabiy savodxonlikni o‘rganish masalasi kompleks, tizimli va fanlararo yondashuvni talab etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Rosenblatt Louise M. Literature as Exploration. – New York: Modern Language Association, 1938 (rev. ed. 1995), p. 24–28.
2. Dunin Ye.F. Sovremennaya shkolnaya filologiya: uchebno-metodicheskoye posobiye. – Moskva: Akademiya, 2017, b. 45–46.
3. Luke A., Freebody P. Critical Literacy: The Hidden Curriculum of Language Teaching. – In: Muspratt S. et al. (eds). Constructing Critical Literacies. – Cresskill, NJ: Hampton Press, 1997, p. 220–241.; Freire P. Pedagogy of the Oppressed. – New York: Continuum, 2015, p. 80–83.
4. Solovyova Ye.V. Formirovaniye literaturnoy gramotnosti shkolnikov. – Moskva: Prosvещyeniye, 2016, b. 32–35.; Cherednichenko G.F. Teoriya i metodika literaturnogo obrazovaniya. – Sankt-Peterburg: Lan, 2020, b. 59–61.
5. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
6. Vыgotskiy L.S. Mыshleniye i rech. – Moskva: Pedagogika, 1982.
7. Rosenblatt L. Literature as Exploration. – New York: Modern Language Association, 1998.
8. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. – New York: Continuum, 2015.
9. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2006. – 152 b. 116.
10. Safo Matchon. Kitob o‘qishni bilasizmi?- T.; O‘qituvchi,1993, 160 b.
11. Yo‘ldosh Q., Yo‘ldosh M. Badiiy tahlil asoslari. – T.: Kamalak, 2016. – 464 b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Duschanova Nilufar Sabirbayevna**,dotsent [**Дусчанова Нилуфар Сабирбаевна**, доцент], [**Duschanova Nilufar Sabirbayevna,** associate professor,]; manzil: 220106, Xorazm viloyati, Urganch, Xanka ko'chasi, 26, [адрес: 220106, Хорезмская область, Ургенч, ул. Ханка, 26], [address: 26 Khanka Street, Urgench, Khorezm region, 220106]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA REAL VAQT TIZIMLARI FANINING MASOFAVIY O‘QITISH MODELI

© O.M. Ergashev[1]✉
[1]Farg‘ona davlat texnika universiteti, Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada raqamli ta’lim texnologiyalari asosida “Real vaqt tizimlari” fanining masofaviy o‘qitish modeli ishlab chiqilib, uning ta’lim jarayonidagi o‘rni va samaradorligi tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — texnik yo‘nalishdagi “Real vaqt tizimlari” fanini masofaviy formatda samarali o‘qitish modelini yaratish va innovatsion raqamli texnologiyalar yordamida bilimlarni o‘zlashtirish va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Moodle platformasi, LMS tizimi, virtual laboratoriyalar, videodarslar va avtomatlashtirilgan baholash vositalaridan foydalangan holda masofaviy o‘qitish modeli ishlab chiqildi va eksperimental sinovlar asosida uning samaradorligi baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar “Real vaqt tizimlari” fanini raqamli model asosida o‘qitish talabalarning bilim darajasi va amaliy faoliyatini sezilarli darajada oshirganini ko‘rsatdi. Interaktiv vositalar, simulyatsiya texnologiyalari va individual yondashuvlar o‘quv jarayonining sifatini oshirdi.

XULOSA: tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar asosidagi masofaviy o‘qitish modeli texnik fanlarni o‘zlashtirishda yuqori samaradorlikka ega bo‘lib, uni boshqa o‘quv kurslariga ham tatbiq etish mumkinligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, masofaviy o‘qitish, real vaqt tizimlari, o‘quv modeli, interaktiv ta’lim, LMS, avtomatlashtirilgan baholash, simulyatsiya, innovatsion yondashuv.

Iqtibos uchun: Ergashev O.M. Raqamli ta’lim texnologiyalari asosida real vaqt tizimlari fanining masofaviy o‘qitish modeli. // Inter education & global study. Vol.3 2025. №6(1). B.102–112.

ДИСТАНЦИОННАЯ МОДЕЛЬ СИСТЕМОВЕДЕНИЯ РЕАЛЬНОГО ВРЕМЕНИ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ

© О.М. Эргашев[1]✉
[1] Ферганский государственный технический университет, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается модель дистанционного обучения дисциплине «Системы реального времени» на основе цифровых образовательных технологий, а также её эффективность в учебном процессе.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — разработка эффективной модели дистанционного преподавания технической дисциплины с использованием цифровых ресурсов, направленной на развитие теоретических знаний и практических навыков студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование основано на использовании платформы Moodle, LMS-систем, виртуальных лабораторий, видеолекций и автоматизированной системы оценки. Проведён эксперимент с участием студентов технических специальностей.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что применение цифровой модели обучения значительно повысило уровень усвоения материала, активизировало самостоятельную деятельность студентов и улучшило качество образовательного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтвердило, что разработанная модель может быть успешно применена при преподавании технических дисциплин в дистанционном формате и обладает высоким уровнем эффективности.

Ключевые слова: цифровое обучение, дистанционное обучение, системы реального времени, модель обучения, интерактивное обучение, LMS, автоматизированная оценка, симуляция, инновационный подход.

Для цитирования: Эргашев О.М. Дистанционная модель системоведения реального времени на основе цифровых технологий обучения.// Inter education & global study.2025. №6(1). Vol.3 С.102–112.

DISTANCE LEARNING MODEL OF REAL-TIME SYSTEMS SCIENCE BASED ON DIGITAL LEARNING TECHNOLOGIES

© Otabek M. Ergashev[1]✉
[1] Fergana State Technical University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article presents a distance learning model for the subject "Real-Time Systems" based on digital education technologies and analyzes its role and effectiveness in the learning process.

AIM: the main aim of the study is to develop an effective digital model for teaching technical subjects remotely, using innovative technologies to enhance knowledge acquisition and practical skills development.

MATERIALS AND METHODS: the study employed Moodle, LMS systems, virtual laboratories, video lessons, and automated assessment tools to build and test the proposed model with a sample of engineering students.

DISCUSSION AND RESULTS: the results demonstrated that the digital approach significantly improved students' understanding, engagement, and independent learning, enhancing the overall quality of education.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: the findings confirm that the proposed digital distance learning model can be effectively applied to technical disciplines and can serve as a scalable solution for similar educational contexts.

Keywords: digital learning, distance education, real-time systems, learning model, interactive education, LMS, automated assessment, simulation, innovative approach.

For citation: Otabek M. Ergashev. (2025) 'Distance learning model of real-time systems science based on digital learning technologies', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.102–112. (In Uzbek).

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning tez sur'atlar bilan rivojlanishi ta'lim sohasida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. An'anaviy ta'lim metodlarining cheklovlarini bartaraf etish uchun raqamli vositalar keng miqyosda tatbiq etilmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy o'quv jarayonini tashkil etishda masofaviy ta'lim usullariga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Shu bilan birga, texnik va texnologik yo'nalishlardagi murakkab fanlarni masofadan o'rgatish samaradorligini ta'minlash dolzarb masalaga aylangan. "Real vaqt tizimlari" fani o'zining texnik murakkabligi, amaliy yo'naltirilganligi va vaqt jihatidan sezgir xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ushbu fan bo'yicha talabalar chuqur nazariy bilimga va mustahkam amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishlari lozim. Shu sababli, zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida samarali masofaviy o'qitish modelini ishlab chiqish ehtiyoji paydo bo'lmoqda.

Raqamli ta'lim texnologiyalari o'quv jarayonining interaktivligini oshirish, individual yondashuvni ta'minlash va bilimlarni samarali yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Masofaviy ta'lim imkoniyatlari orqali talabalarga istalgan joy va vaqtda bilim olish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o'z navbatida ta'lim jarayonining moslashuvchanligini ta'minlaydi va talabalar faolligini oshiradi. Learning Management System (LMS) platformalari, videodarslar, virtual laboratoriyalar va avtomatlashtirilgan baholash vositalari real vaqt tizimlari fanini o'zlashtirishda qo'llanishi mumkin. Bunday yondashuv, ayniqsa, amaliy topshiriqlar va laboratoriya ishlarini bajarish jarayonida sezilarli afzalliklarni beradi. Bundan tashqari, talabalarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirish ham raqamli texnologiyalar orqali samarali yo'lga qo'yiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, "Real vaqt tizimlari" fanini masofaviy formatda o'qitish uchun maxsus pedagogik va texnologik model ishlab chiqish zarurati mavjud.

So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, masofaviy o'qitish shakllari an'anaviy o'quv metodlariga nisbatan ko'plab ustunliklarga ega. Jumladan, o'quvchilarning bilim olish tezligi, darsga tayyorlanish darajasi va baholash tizimidagi shaffoflik kabi omillar raqamli vositalar yordamida sezilarli darajada yaxshilanadi. Ammo texnik fanlar, ayniqsa real vaqt tizimlariga oid fanlar uchun bunday yondashuvni to'liq moslashtirish oson emas. Chunki bu fan doirasida ko'plab murakkab modullar, real muhitdagi monitoring va operatsion tizimlar bilan ishlash ko'nikmalari zarur bo'ladi. Shu sababli masofaviy o'qitish modeli nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy topshiriqlarni ham to'liq qamrab olishi kerak. Modelda laboratoriya simulyatsiyalari, virtual test muhiti

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va real vaqt ilovalari bilan ishlash imkoniyatlari bo‘lishi muhimdir. Bularning barchasi fan mazmunining murakkabligini hisobga olgan holda maxsus integratsiyalashgan yondashuvni talab etadi.

Olib borilgan tadqiqotda “Real vaqt tizimlari” fanini masofaviy shaklda o‘qitish uchun raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishga qaratilgan kompleks yondashuv qo‘llanildi. Dastlab, mavjud o‘quv dasturi tahlil qilinib, uning asosiy komponentlari raqamli formatga o‘tkazishga tayyorlandi. O‘quv materiallari modullarga ajratilib, har bir modul bo‘yicha nazariy va amaliy topshiriqlar ishlab chiqildi. Ushbu modullarga interaktiv videodarslar, testlar, laboratoriya ishlarining simulyatsiyalari va qo‘llanmalar kiritildi. Modelning asosiy elementi sifatida Learning Management System (LMS) – Moodle platformasi tanlandi. Moodle orqali foydalanuvchilarga dars materiallarini taqdim etish, topshiriqlarni qabul qilish, baholash va tahlil qilish imkoniyati yaratildi. Shuningdek, modelda Google Meet va Zoom kabi videokonferensiya vositalari orqali real vaqt rejimida darslar o‘tkazildi. Talabalar bilan o‘zaro aloqa uchun forumlar va xabar almashish tizimlari yo‘lga qo‘yildi. Har bir darsdan so‘ng avtomatlashtirilgan baholash testlari orqali o‘zlashtirish darajasi nazorat qilindi. Ushbu yondashuv orqali o‘quv jarayoni to‘liq raqamli platformaga ko‘chirildi. Masofaviy o‘qitish modelining samaradorligini baholash uchun eksperimental guruh tashkil etildi. Guruh tarkibiga texnik soha bo‘yicha tahsil olayotgan 60 nafar talaba jalb qilindi. Talabalar ikki guruhga ajratilib, biri yangi model asosida, ikkinchisi esa an’anaviy usulda ta’lim oldi. Har ikki guruh uchun bir xil o‘quv dasturi, mavzular va baholash mezonlari belgilandi. Eksperiment davomida nazariy darslar, laboratoriya ishlari va testlar o‘tkazildi. Talabalar faoliyati Moodle platformasi orqali muntazam ravishda monitoring qilindi. O‘zlashtirish darajasi, topshiriqlarning o‘z vaqtida bajarilishi, ishtirok faolligi va baholash natijalari asosiy mezon sifatida olindi. Shu bilan birga, talabalarning qoniqish darajasi haqida so‘rovnomalar o‘tkazildi. So‘rovnomalarda dars sifati, tushunarlilik darajasi va texnologik qulayliklar baholandi. Ushbu eksperiment modelning amaliy samaradorligini aniqlash imkonini berdi. [1]

O‘quv modullarini ishlab chiqishda konstruktiv pedagogik yondashuv qo‘llanildi. Har bir modul kirish ma’lumotlari, asosiy nazariy material, misollar, interaktiv topshiriqlar va yakuniy testlardan iborat bo‘ldi. Modullar o‘zaro mantiqiy bog‘langan holda ketma-ket joylashtirildi. Talabalar modulni to‘liq o‘zlashtirmasdan keyingi bosqichga o‘ta olmaslik tizimi joriy etildi. Bu yondashuv orqali o‘quv jarayonining izchilligi va samaradorligi ta’minlandi. Har bir modul oxirida avtomatlashtirilgan testlar yordamida talabalar bilim darajasi baholandi. Testlar natijasiga ko‘ra, qo‘shimcha materiallar yoki mustahkamlovchi mashqlar tavsiya etildi. Interaktiv simulyatorlar orqali talabalar real vaqt tizimlarining ishlash prinsiplarini amaliy o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Dars jarayonlarida video materiallar, slaydlar va onlayn taqdimotlar keng qo‘llanildi. Bu elementlar talabalar diqqatini jalb qilish va mavzuni tushunishni osonlashtirishga xizmat qildi. Modelda laboratoriya ishlari uchun virtual muhitdan foydalanish muhim o‘rin egalladi. Real vaqt tizimlariga oid dasturiy vositalar, mikrokontrollerlar va sensorlar simulyatsiyalari ishlab chiqildi. Bu simulyatsiyalar orqali talabalar real qurilmalarsiz amaliy topshiriqlarni bajara

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oldilar. Virtual muhitda yozilgan kodlar real sharoitdagi natijalarni aks ettiruvchi tarzda loyihalandi. Laboratoriya ishlari bosqichma-bosqich yo‘riqnoma asosida bajarildi. Har bir bosqichda foydalanuvchiga ogohlantirish va yordam ko‘rsatildi. Talabalar virtual muhit orqali tizimni sozlash, kod yozish va natijalarni tahlil qilish tajribasiga ega bo‘lishdi. Platforma ustida bajarilgan ishlar avtomatik tarzda saqlanib, o‘qituvchilar tomonidan ko‘rib chiqildi. Baholashda ishning to‘g‘riligidan tashqari, bajarilish sifati, to‘g‘ri yondashuv va ijodkorlik ham inobatga olindi. Ushbu virtual muhit o‘quvchilarni real dunyo masalalariga tayyorlashga xizmat qildi. [2]

Modelda talabalar faoliyatini monitoring qilish va tahlil etish uchun analitik vositalardan foydalanildi. Moodle tizimidagi kuzatuv funksiyalari orqali foydalanuvchi faolligi, kirish soni, bajargan topshiriqlari va o‘qigan materiallari haqidagi ma’lumotlar yig‘ildi. Ushbu ma’lumotlar asosida individual tahlil va guruh tahlillari amalga oshirildi. O‘qituvchilar talabalar faoliyatini real vaqt rejimida kuzatib borish imkoniga ega bo‘ldilar. Har bir talaba uchun alohida reyting tizimi joriy etildi. Reyting asosida motivatsion yondashuvlar shakllantirildi, masalan, qo‘shimcha bonuslar, sertifikatlar yoki rag‘batlantirish xatlari berildi. Tahlil natijalari asosida individual yordam yoki qo‘shimcha mashg‘ulotlar tashkil etildi. Bu usul o‘zlashtirishda orqada qolayotgan talabalarni aniqlashga yordam berdi. Monitoring natijalari semestr davomida muntazam ravishda taqqoslanib borildi. Ushbu yondashuv o‘quv jarayonining sifatini oshirishda muhim rol o‘ynadi. Masofaviy modelda baholash tizimi ham raqamli formatga moslashtirildi. Talabalarning nazariy bilimlari testlar va interaktiv savollar orqali baholandi. Amaliy ko‘nikmalar esa virtual laboratoriyalar orqali sinovdan o‘tkazildi. Baholashda avtomatik tizimdan foydalanish orqali inson omilining subyektiv ta’siri kamaytirildi. Baholash mezonlari oldindan e’lon qilinib, shaffoflikka erishildi. Har bir topshiriq bo‘yicha ballar ochiq ko‘rinishda taqdim etildi. Talabalar o‘z natijalarini boshqalar bilan solishtirib, o‘z faolligini oshirishga intildilar. Diagnostik baholash orqali semestr boshida bilim darajasi aniqlanib, yakuniy natijalar bilan taqqoslandi. Bu o‘zgarishlar orqali ta’lim samaradorligi aniq o‘lchandi. Talabalar tomonidan qayta topshirish imkoniyati ham berildi. Bunday yondashuv talabalarning mas’uliyatini oshirib, ta’limga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartirdi. [3]

O‘quv jarayonining doimiy interaktivligini ta’minlash uchun forumlar va onlayn suhbatlar joriy etildi. Har bir mavzu uchun alohida muhokama forumlari ochilib, talabalar o‘z fikrlarini erkin bildirishdi. Bu usul talabalar o‘rtasida fikr almashish, muammolarni birgalikda hal qilish va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini shakllantirdi. O‘qituvchi forumlarda faol ishtirok etib, savollarga tezkor javoblar berdi. Talabalar o‘zaro muhokama jarayonida bir-birlarini to‘ldirishdi va yangi bilimlarga ega bo‘lishdi. Maxsus muhokama mavzulari orqali fan doirasidagi dolzarb masalalar ko‘tarildi. Yutuqli fikrlar yoki g‘oyalar alohida baholandi va rag‘batlantirildi. Ushbu yondashuv bilimlarni mustahkamlash va chuqurlashtirishga xizmat qildi. Shuningdek, talabalar o‘z fikrini asoslash va himoya qilish malakalarini rivojlantirdilar. Forumlar orqali talabalar o‘rtasida sog‘lom raqobat muhiti shakllandi. [4]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ishlab chiqilgan masofaviy o‘qitish modeli “Real vaqt tizimlari” fanini o‘zlashtirishda sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Eksperimental guruhda tahsil olgan talabalar nazariy bilimlarni 87% ga muvaffaqiyatli o‘zlashtirgan. Bu ko‘rsatkich an’anaviy o‘quv usuli bo‘yicha ta’lim olgan guruhga qaraganda 23% yuqori bo‘ldi. Ayniqsa, modul asosidagi interaktiv darslar talabalar e’tiborini jalb qilgan va mavzuni tushunishni osonlashtirgan. Virtual laboratoriyalar orqali olingan amaliy ko‘nikmalarni baholashda ham yuqori natijalar kuzatildi. Simulyatsiya asosidagi laboratoriya ishlari 92% ishtirokchi tomonidan muvaffaqiyatli bajarilgan. Talabalar o‘rtasida o‘zlashtirish darajasi o‘rtacha 15% ga oshgan. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli vositalar orqali o‘qitish talabalar mustaqilligini kuchaytiradi. Shuningdek, ular yangi bilimlarni tezroq o‘zlashtirishga moyil bo‘lishdi. Bu natijalar modelning samaradorligini tasdiqlovchi muhim ko‘rsatkichlardir. [5]

1 – jadval. Masofaviy o‘qitish modeli komponentlari va ularning funksiyalari

	Model komponenti	Asosiy vazifasi	Foyda darajasi (1–5)
	Videodarslar	Nazariy materiallarni vizual yetkazish	5
	Virtual laboratoriyalar	Real vaqt tizimlari bo‘yicha amaliy mashqlar	5
	Interaktiv testlar	Bilimni baholash va qayta mustahkamlash	4
	Forum va chatlar	Savol-javob va muloqotni rivojlantirish	4
	Resurslar kutubxonasi	Qo‘shimcha materiallar va slaydlar	3

Tadqiqot davomida talabalar faoliyatining barcha jihatlari tahlil qilindi va natijalar jadval hamda grafiklar orqali aks ettirildi. Moodle tizimi orqali kuzatuvlar asosida talabalar faolligi haftalar kesimida baholandi. Dars materiallariga kirish, topshiriq bajarish va forumlarda qatnashish chastotasi muntazam oshib bordi. O‘quv jarayonining interaktivligi ularning o‘zlashtirish tezligini ijobiy tomonga o‘zgartirdi. Baholash testlarining avtomatlashtirilgan natijalari model samaradorligini aniq ko‘rsatdi. Eksperimental guruhdagi talabalar baholash testlarida o‘rtacha 82% to‘g‘ri javob bergan. Shu bilan birga, o‘rganilgan materiallarni amaliyotga tatbiq etish salohiyati ham oshgani kuzatildi. Ko‘p hollarda talabalar amaliy vazifalarni muammosiz mustaqil bajara oldilar. Bu ularning mavzuni chuqur anglaganligini isbotlaydi. Statistika shuni ko‘rsatdiki, raqamli model asosida o‘qitish natijalari doimiy o‘sish tendensiyasini namoyon qilgan. Tahlillar shuni aniqladiki, talabalar tomonidan eng samarali deb topilgan komponentlar — videodarslar, virtual laboratoriyalar va interaktiv testlar bo‘ldi. Talabalar fikricha, videodarslar murakkab mavzularni tushunishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qilgan. Interaktivlik esa ularni jarayonga faol jalb etgan. Virtual laboratoriyalar orqali talabalar nazariy bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘lishdi. Testlar orqali o‘z bilimlarini tekshirib ko‘rish ularga aniq yo‘nalish berdi. So‘rovnomalar asosida aniqlanishicha, 85% talaba virtual laboratoriyalarni juda foydali deb baholagan. Forumlar esa talabalar o‘rtasida o‘zaro muloqotni kuchaytirgan. O‘quv jarayonidagi texnologik vositalar talabalarda ilg‘or fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirgan. Bu esa o‘z navbatida bilimlarni amaliyotda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qo‘llashga xizmat qilgan. Modelning har bir komponenti ta’lim samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan. [6]

Qiyosiy tahlillar orqali model samaradorligi yanada chuqurroq o‘rganildi. An’anaviy o‘quv usuli asosida o‘qitilgan guruhda o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari barqaror bo‘lsa-da, innovatsion yondashuvga ega guruhda u tez o‘sgan. Bu farq ayniqsa fan doirasidagi murakkab amaliy vazifalarni bajarishda yaqqol namoyon bo‘ldi. Eksperimental guruh talabalari mustaqil ravishda real vaqt tizimlariga oid dasturlarni ishlab chiqa oldilar. Ular kod yozish, tizim konfiguratsiyasi va real sharoitda sinovdan o‘tkazish bosqichlarini mustaqil bajara oldilar. Bu natijalar texnik fanning masofaviy formatda ham samarali o‘qitilishi mumkinligini isbotlaydi. Shuningdek, model ta’limda ijodiy yondashuvni shakllantirishga yordam bergan. Ko‘plab talabalar o‘z g‘oyalari asosida mustaqil loyihalar ishlab chiqishgan. Bu esa ularning kasbiy salohiyatini oshirishga xizmat qilgan. Umuman olganda, model o‘qituvchilar va talabalar uchun yangi imkoniyatlar ochdi. Monitoring tizimi orqali yig‘ilgan ma’lumotlar asosida talabalar rivojlanish dinamikasi tahlil qilindi. Har bir talabaning faollik indeksi, topshiriqlarni bajarganlik darajasi va baholash natijalari ko‘rsatkich sifatida olindi. Ushbu ma’lumotlar asosida har bir ishtirokchining ta’limga bo‘lgan munosabati aniqlashtirildi. Ba’zi hollarda motivatsiyasi past bo‘lgan talabalar bilan individual ishlash natijasida ularning faolligi ortdi. Diagnostik baholash natijalari semestr yakunidagi natijalar bilan solishtirilib, o‘sish 32% ni tashkil qildi. Bu natijalar o‘qitish modeli individual yondashuvga asoslangani tufayli yuzaga kelgan. Analitik vositalar yordamida qiyinchilik darajalari bo‘yicha topshiriqlar ajratib ko‘rsatildi. Bu esa o‘quv yuklamasini optimallashtirishga yordam berdi. O‘qituvchilar talabalarning holatiga qarab mos tavsiyalar bera olishdi. Ushbu monitoring tizimi real vaqtli tahlil va tezkor yondashuvni ta’minladi. [7]

2 – jadval. Talabalar o‘zlashtirish darajasi

Talabalar guruhi	O‘rtacha ball (An’anaviy)	O‘rtacha ball (Masofaviy)	O‘sish foizi (%)
1-guruh	68	83	+22.1%
2-guruh	72	86	+19.4%
3-guruh	65	81	+24.6%
O‘rtacha	68.3	83.3	+21.9%

Tadqiqotda modelning metodik jihatlari ham sinovdan o‘tkazildi. Har bir o‘quv bosqichi uchun ishlab chiqilgan yo‘riqnoma va metodik qo‘llanmalar o‘zini oqladi. O‘qituvchilar uchun qulay interfeys va avtomatlashtirilgan vositalar taqdim etildi. Ular o‘quv jarayonini boshqarishda ko‘proq tahliliy yondashuvdan foydalanishdi. Buning natijasida ta’lim sifati barqaror saqlanib qoldi. O‘quv dasturining moslashuvchanligi har bir talaba ehtiyojiga mos yondashuvni ta’minladi. Nazariy va amaliy mashg‘ulotlar o‘rtasidagi balans ehtiyotkorlik bilan saqlangan. O‘qituvchilar tomonidan darslar turlicha usullarda – leksiya, seminar, laboratoriya ko‘rinishida tashkil etildi. Bu esa talabalarning turli o‘rganish uslublariga mos tushdi. Model o‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi aloqa sifati yaxshilanishiga sabab bo‘ldi. Masofaviy ta’limda bu yondashuv katta innovatsion yutuq

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bo‘ldi. So‘rovnomalar orqali talabalar va o‘qituvchilar fikrlari o‘rganildi. 90% talaba raqamli model asosida o‘qitishni afzal ko‘rganini bildirdi. Ular o‘z fikrlarida darslarning qulayligi, mustaqil ishlash imkoniyati va tezkor fikr almashishni alohida e’tirof etdilar. O‘qituvchilar esa baholash jarayonining avtomatlashtirilganligi va resurslardan samarali foydalanishni ijobiy baholashdi. Ko‘pchilik o‘qituvchilar bu yondashuvni boshqa texnik fanlarga ham joriy etish mumkinligini ta’kidladi. So‘rovlar orqali aniqlanishicha, 82% ishtirokchi interaktiv kontentlarni davom ettirish tarafdori. Talabalar o‘z bilimlarini chuqurlashtirish uchun qo‘shimcha videodarslar va mashqlar so‘rashdi. Bu holat ularning ta’limga nisbatan mas’uliyatli yondashuvini ko‘rsatadi. O‘qituvchilar esa samarali dars olib borish uchun yangi vositalarni qo‘llashga tayyorligini bildirishdi. Umuman, ishtirokchilarning ijobiy fikrlari model istiqbolli ekanidan dalolat beradi. [8]

Mazkur tadqiqot davomida aniqlangan natijalar ta’lim sohasida raqamli texnologiyalarning o‘rni tobora ortib borayotganini yana bir bor tasdiqlaydi. Masofaviy ta’lim modeli orqali “Real vaqt tizimlari” fanining samarali o‘qitilishi, bu yo‘nalishda yangicha yondashuvlarning zarurligini ko‘rsatdi. Modelning har bir komponenti — videodarslar, virtual laboratoriyalar, testlar va interaktiv forumlar — alohida natija bermasdan, yagona tizimda mukammal natijani ta’minladi. Bu esa integratsiyalashgan yondashuvning kuchli tomonini namoyon etadi. An’anaviy ta’lim shakllari bilan solishtirilganda, masofaviy formatda ko‘proq moslashuvchanlik va individual yondashuv imkoniyati yaratiladi. Ayniqsa, real vaqt tizimlariga oid mavzularni amaliy simulyatsiyalar orqali o‘zlashtirish talabalar uchun foydali bo‘ldi. Bu nafaqat bilim, balki ko‘nikma va malakani shakllantirishga xizmat qildi. Shuningdek, texnologik kompetensiyalarni rivojlantirishda ushbu yondashuv asosiy omil bo‘lib xizmat qildi. O‘quvchilar mustaqil fikrlashga, izlanishga va yechim topishga o‘rgandilar. Ushbu jihatlar zamonaviy muhandislik ta’limi uchun muhim ahamiyatga ega. Muhokama jarayonida modelning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga harakat qilindi. Kuchli tomon sifatida birinchi navbatda o‘quv jarayonining qulayligi, resurslarga erkin kirish va vaqt jihatidan mustaqillik keltiriladi. Talabalar istalgan vaqtda dars materiallarini takroran ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bu esa o‘zlashtirish samaradorligini oshirdi. Bundan tashqari, real vaqt rejimidagi onlayn muloqotlar ularning darsdan tashqari savollarini tezda hal qilish imkonini berdi. Shuningdek, raqamli platformalarning tezkor monitoring va baholash imkoniyatlari ham ijobiy baholandi. Biroq, modelning ayrim zaif tomonlari ham kuzatildi. Masalan, texnik infratuzilmasi kuchsiz hududlarda internetga ulanish muammolari natijalarga salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

Shuningdek, bu tadqiqot masofaviy ta’limda samaradorlikni ta’minlovchi omillarni chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Yaxshi rejalashtirilgan o‘quv modullari, aniqlik bilan belgilangan maqsadlar va o‘qituvchining faol ishtiroki natijaga bevosita ta’sir qilgan. Har bir modulga alohida topshiriq va baholash mezonlari biriktirilgani talabaning jarayonni to‘liq anglashiga yordam berdi. O‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi aloqa tezkor va mazmunli bo‘lganida natijalar yuqori bo‘lgan. Bu omillar an’anaviy dars shakllarida ko‘pincha yetishmaydi. Shu bilan birga, o‘qituvchilar uchun tayyorlangan metodik

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

materiallar ularning yangi texnologiyalar bilan ishlashini yengillashtirdi. Bu esa modelning joriy etilishi jarayonini soddalashtirdi. Statistik tahlil shuni ko‘rsatdiki, jarayonning to‘g‘ri boshqarilishi orqali bilimlar o‘zlashtirilishi doimiy ravishda oshgan. Bu modelni boshqalarga tatbiq qilish uchun tayyor platforma sifatida ko‘rishga asos yaratadi. U ko‘plab texnik yo‘nalishlar uchun universal vosita bo‘lishi mumkin. Muhokama jarayonida ta’lim sifatini oshirish uchun yana qanday imkoniyatlar mavjudligi tahlil qilindi. Shu jumladan, sun’iy intellekt asosida tavsiya tizimlarini joriy etish, moslashtirilgan ta’lim algoritmlarini ishlab chiqish taklif etildi. Har bir talaba uchun individual o‘quv yo‘nalishini belgilovchi tizimlar modelga integratsiyalansa, samaradorlik yanada ortadi. Bu, ayniqsa, qiyinchilik darajasi yuqori bo‘lgan texnik fanlar uchun muhimdir. Shuningdek, mobil ilovalar orqali o‘qitishni yanada yengillashtirish mumkin. Talabalar har qanday joyda va vaqtda darslarda qatnashish imkoniga ega bo‘ladilar. Bu masofaviy ta’limni yanada ommaviylashtirishga xizmat qiladi. Raqamli vositalarni lokal va global platformalar bilan bog‘lash esa o‘zaro tajriba almashinuvini osonlashtiradi. Shuningdek, bu yondashuv o‘qituvchilarni ham doimiy yangilanishga undaydi. Zamonaviy ta’limda doimiy innovatsiyalar va texnologik yangiliklarga ochiqlik asosiy mezondir. [9]

Modelning dolzarbligi hozirgi pandemiyadan keyingi ta’lim muhitida alohida ahamiyat kasb etadi. Ko‘plab oliy o‘quv yurtlari uchun masofaviy o‘qitish standartga aylanmoqda. Bu sharoitda, ayniqsa, texnik fanlarni qanday qilib samarali o‘rgatish mumkinligi dolzarb savol bo‘lib turibdi. Tadqiqotda ishlab chiqilgan yondashuv mazkur muammoga aniq yechim taklif etmoqda. Amaliy mashg‘ulotlarni simulyatsiya qilish orqali mavjud cheklovlarni yengib o‘tish imkoniyati yaratildi. Shuningdek, talabalar laboratoriya jihozlarisiz ham mustaqil mashq qilishga muvaffaq bo‘lishdi. Bu esa ta’limda resurslarni tejash imkonini berdi. Ko‘plab o‘quv yurtlari ushbu yondashuvni o‘z tizimlariga integratsiyalashga qiziqish bildirmoqda. Bu model pandemiya yoki boshqa favqulodda holatlarda ham uzluksiz ta’limni ta’minlay oladi. Shu sababli, uni universal va barqaror ta’lim modeli sifatida qarash mumkin. Muhokama davomida ta’lim muhitida raqamli tengsizlik muammosi ham e’tiborga olindi. Hamma talabalar ham bir xil texnik sharoitga ega emasligi ma’lum bo‘ldi. Internet sifati, qurilmalar va texnik bilimlar darajasi natijaga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Shu bois, kelajakda bu omillarni inobatga olgan holda inklyuziv model ishlab chiqish zarur. Har bir talaba uchun shaxsiylashtirilgan qo‘llab-quvvatlov tizimi joriy etilishi kerak. Masalan, boshlang‘ich darajadagi foydalanuvchilar uchun maxsus yo‘riqnomalar va video darsliklar tayyorlanishi mumkin. Shuningdek, “offline” rejimda foydalanish mumkin bo‘lgan kontentlar ishlab chiqilishi lozim. Bu raqamli ta’limning ko‘lamini kengaytirishga yordam beradi. Yuqori texnologiyalar asosidagi yondashuvlar doimo ijtimoiy adolat tamoyiliga asoslanishi zarur. Aks holda, ta’lim tengligi buzilishi mumkin. Demak, raqamli texnologiyalarni joriy etishda ijtimoiy va pedagogik jihatlar birdek hisobga olinishi lozim. [10]

Ushbu tadqiqot doirasida raqamli ta’lim texnologiyalari asosida “Real vaqt tizimlari” fanining masofaviy o‘qitish modeli ishlab chiqildi va sinovdan o‘tkazildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, integratsiyalashgan platforma yordamida bilimlarni samarali uzatish, amaliy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ko‘nikmalarni shakllantirish va talabaning mustaqil ishlash faoliyatini rivojlantirish mumkin. Model zamonaviy interaktiv texnologiyalarga tayangan holda o‘quv jarayonining moslashuvchanligini ta’minladi. Real vaqt tizimlari kabi texnik murakkab fanlar ham masofaviy formatda muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishi mumkinligi isbotlandi. Shu bilan birga, individual o‘quv yondashuvi, avtomatlashtirilgan nazorat va interaktiv aloqalar samaradorlikni oshirdi. Talabalar o‘zlashtirish darajasi bo‘yicha an’anaviy darslarga nisbatan yaxshiroq natijalarga erishganlari kuzatildi. Bu esa mazkur modelni boshqa fanlar uchun ham tatbiq qilish mumkinligini ko‘rsatadi.

Modelning joriy etilishi davomida texnik, metodik va psixologik jihatlar chuqur o‘rganildi. O‘qituvchi va talabalar o‘rtasida uzluksiz muloqot, o‘quv materiallarining yuqori darajada moslashtirilganligi ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatdi. Ayniqsa, amaliy simulyatsiyalar yordamida real holatlar bilan ishlash malakalari shakllantirildi. Platformaning tahliliy imkoniyatlari rahbariyatga ham aniq nazorat va boshqaruv vositalarini taqdim etdi. Shu bilan birga, ayrim muammolar — texnik cheklovlar, raqamli savodxonlik darajasi past foydalanuvchilar uchun qo‘shimcha choralar zarurligini ko‘rsatdi. Bu holatlarni inobatga olgan holda, modelni yanada takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Demak, raqamli texnologiyalar asosidagi o‘qitish zamonaviy ta’lim tizimi uchun asosiy strategik yo‘nalishlardan biri bo‘lib bormoqda.

Ishlab chiqilgan masofaviy ta’lim modeli ta’lim muhitida innovatsion yondashuvlarni samarali tatbiq etish imkonini berdi. U nafaqat pandemiyadan keyingi davr uchun, balki barqaror va keng ko‘lamli raqamli ta’lim strategiyasi uchun asos bo‘la oladi. Modelni boshqa fanlar va ta’lim bosqichlariga moslashtirish mumkinligi uning amaliy qiymatini oshiradi. Shuningdek, ilg‘or texnologiyalar — sun’iy intellekt, analitik tizimlar va mobil platformalar bilan integratsiyalash imkoniyati mavjud. Bunday yondashuv kelajakdagi ta’lim jarayonini ilg‘or texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Shu bois, ushbu model tavsiya etilgan ko‘rsatkichlar asosida kengroq miqyosda joriy etilishi lozim. Kelgusida bu yo‘nalishda chuqurlashtirilgan tadqiqotlar olib borilishi tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Эргашев, О. М., & Эргашева, Ш. М. (2020). Регулярные алгоритмы коррекции динамической погрешности средств измерений. Universum: технические науки, (2-1 (71)), 20-23.
2. Ergashev O. M., Turgunov B. X., Turgunova N. M. Microprocessor Control System for Heat Treatment of Reinforced Concrete Products //INTERNATIONAL JOURNAL OF INCLUSIVE AND SUSTAINABLE EDUCATION. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 11-15.
3. Эргашев, О. М., & Эргашева, Ш. М. (2020). Алгоритмы динамической фильтрации с учетом инерции измерительного устройства. Universum: технические науки, (2-1 (71)), 24-27.
4. Ergashev, O. M., & Turgunov, B. X. (2023). INTELLIGENT OPTOELECTRONIC DEVICES FOR MONITORING AND RECORDING MOVEMENT BASED ON

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

HOLLOW FIBERS. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES, 4(5), 34-38.
5. Ergashev, O. M., & Ergasheva, S. M. (2023). Foydalanuvchi interfeyslarida multimedia imkoniyatlari, axborot namoyish etish shakllari. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 179-181.
6. Шипулин, Ю. Г., Махмудов, М. И., & Эргашев, О. М. доцент ТИТЛП РУз. ОБРАЗОВАНИЕ Т Е Х Н И К А, 5.
7. Alimova, N. B., Khaitova, A. R., Khusanov, A. M., & Ergashev, E. O. (2022, June). Methods and means of control and diagnostics of technological units in the treatment of industrial wastewater based on optoelectronic and hollow light guides. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 1043, No. 1, p. 012007). IOP Publishing.
8. Шипулин, Ю. Г., Махмудов, М. И., Мухамедова, Ш. Р., & Эргашев, О. М. (2018). Применение оптоэлектронных методов для контроля качественных и количественных параметров сточных вод. In Оптико-электронные приборы и устройства в системах распознавания образов, обработки изображений и символьной информации. Распознавание-2018 (pp. 292-294).
9. Эргашев, О. М. (2018). РАЗРАБОТКА МЕТОДОВ ЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИИ В ВОЛС НА ОСНОВЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОНЦЕПЦИИ КОДОВОГО ЗАШУМЛЕНИЯ. Теория и практика современной науки, (6 (36)), 686-688.
10. Эргшаев, О. М. (2022). Микропроцессорная система контроля регистрации уровня и расхода жидкости в резервуарах. Innovative developments and research in education, 1(6), 21-23.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ergashev Otabek Mirzapo'latovich**, dotsent [**Эргашев Отабек Мирзапулатович**, доцент], [**Ergashev Otabek Mirzapo'latovich** associate professor]; manzil: Shahar Farg'ona, Farg'ona ko'chasi, 86, [адрес: Город Фергана, улица Ферганская, 86], [address: City Fergana, Fergana street, 86.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

KOGNITIV UNIVERSAL TA’LIM FAOLIYATI TUSHUNCHASI VA UNING TEXNOLOGIK TA’LIMDAGI O‘RNI

© S.B. Erkinova[1]✉

[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada kognitiv universal ta’lim faoliyatining mohiyati, u shakllanadigan omillar va uning zamonaviy texnologik ta’limdagi o‘rni chuqur tahlil qilinadi. Talabalarda tafakkur, muammoni hal qilish va o‘rganish strategiyalarini shakllantirishga qaratilgan yondashuvlar yoritilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – kognitiv universal ta’lim faoliyatining texnologik ta’limdagi ahamiyatini aniqlash va bu faoliyat orqali zamonaviy kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlarini o‘rganishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kognitiv va universal o‘quv faoliyati nazariyalari, STEAM yondashuvi, Rossiya va G‘arbiy olimlarning ilmiy ishlari, hamda texnologik ta’lim amaliyotida qo‘llanilayotgan metodik elementlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar kognitiv faoliyatlar – tahlil, taqqoslash, rejalashtirish, sintez – texnologik ko‘nikmalarni shakllantirishda asosiy vosita ekanini ko‘rsatdi. STEAM yondashuvi va amaliy mashg‘ulotlar orqali talabalarda ijodkorlik, algoritmik tafakkur, moslashuvchanlik va muammoli vaziyatga kreativ yondashuv rivojlanadi.

XULOSA: kognitiv universal ta’lim faoliyati texnologik ta’limda nafaqat bilim berish, balki talabaning mustaqil fikrlashi, innovatsion yechimlar topish va kasbiy muvaffaqiyatga erishishida muhim omildir.

Kalit so‘zlar: kognitiv faoliyat, universal ta’lim kompetensiyalari, texnologik ta’lim, innovatsion metodlar, muammoli ta’lim, STEAM yondashuvi, fanlararo integratsiya, rejalashtirish, tahlil, metodik element.

Iqtibos uchun: Erkinova S.B. Kognitiv universal ta’lim faoliyati tushunchasi va uning texnologik ta’limdagi o‘rni. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.113–119.

ПОНЯТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ УНИВЕРСАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЕЕ МЕСТО В ТЕХНОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

© С.Б. Эркинова[1]✉

[1] Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается сущность познавательной универсальной учебной деятельности, факторы её формирования и значение в современной системе технологического образования. Особое внимание уделяется развитию мышления, стратегий обучения и навыков решения задач.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить роль когнитивной универсальной образовательной деятельности в технологическом обучении и проанализировать возможности формирования профессиональных компетенций на её основе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведён анализ теорий познавательной деятельности, STEAM-подхода, трудов отечественных и зарубежных исследователей, а также методических практик, применяемых в технологическом образовании.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что когнитивные действия — анализ, сравнение, планирование, синтез — являются ключевыми для развития технологических навыков. STEAM-подход и практические задания формируют у студентов креативность, алгоритмическое мышление и адаптивность.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: познавательная универсальная учебная деятельность играет решающую роль в формировании самостоятельного мышления, профессиональной успешности и способности к инновационным решениям в технологической сфере.

Ключевые слова: познавательная деятельность, универсальные образовательные компетенции, технологическое образование, инновационные методы, проблемное обучение, STEAM-подход, междисциплинарная интеграция, планирование, анализ, методический элемент.

Для цитирования: Эркинова С.Б. Понятие познавательной универсальной образовательной деятельности и ее место в технологическом образовании.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.113–119.

THE CONCEPT OF COGNITIVE UNIVERSAL EDUCATIONAL ACTIVITY AND ITS PLACE IN TECHNOLOGICAL EDUCATION

© Sitora B. Erkinova[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the essence of cognitive universal educational activity, its formation factors, and its role in modern technological education. It emphasizes the development of thinking, learning strategies, and problem-solving skills based on cognitive approaches.

AIM: the main objective of the study is to determine the importance of cognitive universal educational activity in technological education and examine its potential for forming professional competencies.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the research analyzes theoretical foundations of cognitive learning, the STEAM approach, works of Russian and Western scholars, and current methodical tools used in technological education.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings show that cognitive actions—analysis, comparison, planning, synthesis—play a vital role in developing technological skills. The STEAM model and hands-on tasks encourage creativity, algorithmic thinking, and adaptability in students.

CONCLUSION: cognitive universal educational activity is a key pedagogical element in technological education that fosters independent thinking, innovation, and professional success among students.

Keywords: cognitive activity, universal educational competencies, technological education, innovative methods, problem-based education, STEAM approach, interdisciplinary integration, planning, analysis, methodical element.

For citation: Sitora B. Erkinova. (2025) 'The concept of cognitive universal educational activity and its place in technological education', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.113–119. (In Uzbek).

Zamonaviy ta'lim tizimi talabalarning shaxs sifatida rivojlanishini, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish hamda o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan. Ushbu jarayonning markazida kognitiv universal ta'lim faoliyati turadi. Bu faoliyat turining talabalarda rivojlanishi nafaqat bilim olish jarayonini optimallashtiradi, balki ular bilan ongli ishlash, bilimlarni tanqidiy tahlil qilish, umumlashtirish va uzluksiz o'qish motivatsiyasini shakllantiradi.

Kognitiv universal ta'lim faoliyati tushunchasi zamonaviy pedagogika va psixologiyada muhim o'rin tutadi. Bu tushuncha asosan insonning tafakkurini, idrokini, e'tiborini, xotirasini, muammolarni hal qilish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan umumiy (universal) ta'lim faoliyatlarini anglatadi. Universal ta'lim faoliyati (UTF) — bu talabalarda hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan umumiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan ta'lim jarayonidir.

UTFning asosiy maqsadi — talabalarda bilim olish, muammolarni hal qilish, ijodiy va tanqidiy fikrlash, muloqot qilish, hamkorlik qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishdir:

1. Tanqidiy fikrlash kompetensiyasi - talabalarni o'z fikrlarini asoslab, dalillarga tayangan holda qarorlar qabul qilishga o'rgatish. Bu kompetensiya talabalarda analitik tafakkur va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

2. Kreativlik kompetensiyasi - talabalarda yangi g'oyalar yaratish, mavjud bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llash va innovatsion yechimlarni topish qobiliyatini shakllantirish. Bu kompetensiya ijodiy fikrlash va adaptivlikni ta'minlaydi.

3. Kommunikativ kompetensiya - talabalarda samarali muloqot qilish, fikrlarni aniq va tushunarli ifodalash, boshqalarni tinglash va ularning fikrlarini inobatga olish ko'nikmalarini rivojlantirish. Bu kompetensiya ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

xizmat qiladi.

4. Kooperatsiya kompetensiyasi - talabalarda jamoada ishlash, guruh ichida rollarni taqsimlash, hamkorlikda maqsadga erishish qobiliyatini shakllantirish. Bu kompetensiya jamoaviy ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

5. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kompetensiyasi- talabalarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish, raqamli vositalar yordamida ma'lumotlarni izlash, tahlil qilish va taqdim etish ko'nikmalarini rivojlantirish. Bu kompetensiya raqamli savodxonlikni oshiradi.

6. Mustaqil o'rganish kompetensiyasi - talabalarda o'z-o'zini boshqarish, o'rganish jarayonini rejalashtirish, o'z natijalarini baholash va takomillashtirish ko'nikmalarini shakllantirish. Bu kompetensiya talabalarning o'zini rivojlantirishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi.

7. Ijtimoiy va madaniy kompetensiya - talabalarda boshqa madaniyatlarni hurmat qilish, ijtimoiy me'yorlarga rioya etish, turli ijtimoiy guruhlar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish. Bu kompetensiya ijtimoiy moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

Kompetensiya - bu muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar majmui, insonga turli vaziyatlarda, shu jumladan yangi vaziyatlarda harakat qilishga yordam beradi. Kompetentlik - bu kompetentsiyani o'zlashtirish [1].

Universal ta'lim faoliyati talabalarda yuqorida sanab o'tilgan kompetensiyalarni rivojlantirish orqali ularni hayotga tayyorlaydi. Bu kompetensiyalar talabalarning nafaqat akademik muvaffaqiyatlarini, balki ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Shu sababli, ta'lim jarayonida universal kompetensiyalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Adabiyotlar tahlili

Tadqiqot ishimizda kognitiv universal ta'lim faoliyatining kelib chiqish tarixiga bir nazar solsak. Kognitiv universal ta'lim faoliyati asosan quyidagi nazariy manbalarga tayanadi:

1930-yillarda SSSR olimi Lev Vygotskiy "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasini ilgari su rib, insonning bilimlarni o'zlashtirishda ijtimoiy muhit va ong faoliyatining o'zaro bog'liqligini ko'rsatgan.

Shveytsariya olimi Jean Piaget kognitiv rivojlanish bosqichlarini aniqlab, insonning tafakkuri qanday rivojlanishini ilmiy asosda bayon qilgan.

AQSh olimlaridan biri Jerome Bruner ta'limda kognitiv yondashuvni rivojlantirib, bilimni faol o'zlashtirishni asosiy maqsad deb bilgan[2]. Rossiyada 2000-yillardan boshlab universal o'quv harakatlari (UUD – универсальные учебные действия) tushunchasi maktab ta'limi uchun asosiy konsepsiyalardan biri bo'lib shakllandi. Bu Rossiya Federatsiyasi ta'lim standartlari (ФГОС)da keng qo'llanila boshlandi. Bu yerda kognitiv (bilish) faoliyatlari quyidagilardan iborat deb qaraladi:

Tahlil qilish

Taqqoslash

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Guruhlash
Umumlashtirish
Rejalashtirish
Mantiqiy xulosalar chiqarish[3].

Kognitiv universal ta’lim faoliyatlari psixologiya va pedagogika fanlarining tutashgan nuqtasida paydo bo‘lgan bo‘lib, u inson tafakkurining shakllanishini o‘quv jarayonida qo‘llashni nazarda tutadi. Bu faoliyatlar talabalarning mustaqil fikrlashini, muammoni hal qilish ko‘nikmalarini va bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maqolada kognitiv universal ta’lim faoliyatining mazmuni va mohiyati, texnologik ta’lim yo‘nalishidagi talabalarning bilish faoliyatini oshirish haqidagi metodika tavsiflanadi.

Kognitiv universal ta’lim faoliyatining texnologik ta’limdagi ahamiyati — bu masala talabalarning bilish (kognitiv) qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish orqali zamonaviy kasbiy va texnik kompetensiyalarni egallashda muhim rol o‘ynaydi.

Texnologik ta’lim – bu talabalarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish bilan birga, muammo yechish, mantiqiy fikrlash, tizimli yondashuv va ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi o‘quv jarayonidir. Bu jarayonda kognitiv universal faoliyatlar quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

tahlil qilish - loyihalash topshiriqlarida materiallar, vositalar, me’yoriy hujjatlar tahlil qilinadi;

taqqoslash - turli texnologik yechimlar yoki usullar solishtiriladi;

rejalashtirish - ishni bajarish ketma-ketligi, vaqt va resurslar hisobga olinadi;

muammo hal qilish - yuzaga kelgan nosozliklar yoki dizayn muammolariga innovatsion yechimlar topiladi.

Texnologik ta’limda talabalar ko‘p hollarda amaliy topshiriqlarni bajaradi (masalan, detal yasash, elektron sxema yig‘ish, dastur tuzish va h.k.). Bu jarayonlarda:

talabalar o‘z bilimlarini amalda sinaydi;

qaror qabul qilishga o‘rganadi (masalan, qaysi usul eng optimal?);

xatolardan saboq olish orqali reflektiv tafakkur shakllanadi.

Bu esa kognitiv faoliyatning yuqori darajadagi namoyoni hisoblanadi. Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar (robototexnika, 3D-modellashtirish, avtomatlashtirish) talab qiladigan asosiy ko‘nikmalar:

tizimli fikrlash;

algoritmik tafakkur;

moslashuvchanlik va muammoga kreativ yondashuv.

Kognitiv universal ta’lim faoliyatlari aynan shu kompetensiyalarni o‘z ichiga oladi va texnologik ta’limda ularni asosiy tamoyil sifatida shakllantirish mumkin.

Texnologik ta’lim ko‘pincha matematika, informatika, fizika va hatto san’at bilan bog‘lanadi (ya’ni STEAM – Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics). STEAM- tabiiy fanlar, texnologiyalar, muhandislik, san’at va matematika fanlarini uyg‘unlikda o‘qitish uslubidir. STEAM texnologiyasi ta’limdan farqli ravishda bilimlarni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

alohida emas, o‘zaro mutanosib holda olib borishni ta’minlab beradi[4].

Kognitiv faoliyatlar talabalarga:

fanlararo bog‘lanishlarni aniqlash;

loyiha asosida ishlash;

tadqiqot olib borish;

natijalarni baholash imkonini beradi.

Bu integratsion yondashuv kognitiv kompetensiyalarning amaliy hayotdagi qo‘llanilishini ta’minlaydi.

Kognitiv universal ta’lim faoliyati texnologik fanlarda talabalarga quyidagi ko‘nikmalarni beradi:

Kognitiv faoliyat	Texnologik ko‘nikmaga ta’siri
Tahlil qilish	Texnologik jarayonlarni tushunish
Rejalashtirish	Ishlab chiqarish jarayonini rejalashtirish
Umumlashtirish	Turli metodlarni birlashtirish
Sintez qilish	Yangi mahsulotlar, modellar yaratish
Mantiqiy xulosa	Muhandislik qarorlarini asoslash

1-jadval. Kognitiv faoliyatning texnologik ko‘nikmaga ta’siri.

Kognitiv universal ta’lim faoliyatlari texnologik ta’limda bilimni faqat yod olish emas ongli o‘zlashtirishni, amaliy topshiriqlarni mustaqil hal qilishni, innovatsion fikrlash va muammoga kreativ yondashuvni ta’minlaydi. Shu sababli, texnologik ta’limni samarali tashkil etishda kognitiv yondashuv asosiy metodik tamoyil sifatida qaralishi lozim.

Kognitiv universal ta’lim faoliyatining texnologik ta’lim yo‘nalishidagi talabalar uchun zarurati — bu nafaqat ta’lim sifati, balki ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati uchun ham muhim asosdir.

Texnologik ta’lim talabalarida bilish faoliyatini rivojlantirish ularning kasbiy kompetensiyalarini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni samarali qo‘llash va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, ta’lim jarayonida bilish faoliyatini tashkil etish va uni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy texnologik ta’limda bilim egallash faqat tayyor axborotni eslab qolish bilan cheklanmaydi, balki talabaning kognitiv, reflektiv va ijodiy faoliyatini shakllantirishni talab etadi. Texnologik ta’limda bu faoliyat ko‘proq muammoli topshiriqlar, loyiha asosidagi ta’lim va innovatsion vaziyatlarni tahlil qilish orqali shakllanadi. Zamonaviy ta’lim tizimida talabalar faqatgina kasbiy bilimlarni emas, balki mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, axborotni tahlil qilish kabi yuqori darajadagi kognitiv ko‘nikmalarni ham egallashlari zarur. Texnologik ta’limda bu ko‘nikmalarni rivojlantirish ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki texnologiya sohalari doimiy ravishda yangilanib boradi va talabalar tezkor o‘zgarishlarga moslashishlari kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. I.N. Amirov, Universal va professional kommunikativ kompetensiyalar tarkibiy komponentlarining xususiyatlari, Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7, 91-b.
2. Хуторской, А. В. Метапредметное содержание общего образования и его отражение в новых образовательных стандартах / А. В. Хуторской // Вестник Института образования человека. – 2012. – № 2. – С. 11.
3. Программа формирования универсальных учебных действий у обучающихся на ступени начального общего образования – ФГОС НОО.
4. Z.Ashurova, Maktabgacha ta'limda STEAM texnalogiyasidan foydalanish(Metodik qo'llanma), Buxoro: - 2020, 24-b

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Erkinova Sitora Botirjon qizi**, doktorant [**Эркинова Ситора Ботиржон кизи**,докторант], [**Erkinova B.Sitora** doctoral student]; manzil: Namangan viloyati, Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316- uy, [адрес: Наманганская область, г. Наманган, ул. Уйчи, д. 316], [address: 316 Uichi Street, Namangan city, Namangan region.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ZAMONAVIY MAKTABGACHA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISHDA LOYIHA METODINING XUSUSIYATLARI

© Sh. N. Eshpulatov[1]✉, G.S. Pardayeva[2]✉
[1]Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston
[2]O'zbekiston - Finlandiya Pedagogika Instituti, Samarqand, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonida loyiha metodidan foydalanishning xususiyatlari va afzalliklari tahlil qilinadi. Bolalarning kognitiv va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda loyiha texnologiyasining o'rni yoritilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – loyiha metodini zamonaviy maktabgacha ta'lim jarayoniga joriy etish orqali bolalarning mustaqil fikrlash, hamkorlikda ishlash va ijodiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishning samaradorligini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda loyiha metodiga oid nazariy manbalar, D. Dyui pedagogikasi, innovasion hamkorlik shakllari, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishdagi amaliy tajribalar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: loyiha metodi maktabgacha ta'limda bolalar shaxsiy tajribasi asosida o'zlashtirilgan bilimlar orqali kognitiv va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qilishi, shuningdek, ota-ona, pedagog va bola o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishi aniqlangan.

XULOSA: loyiha metodidan foydalanish maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning shaxsiy fazilatlarini ochib berish, mustaqil va izlanishga asoslangan o'quv faoliyatini tashkil etishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: hamkorlik, innovatsiya, ta'lim natijasi, faoliyat tajribasi, jarayon samaradorligi, izlanish, ijodiy yondashuv, kognitiv qobiliyat.

Iqtibos uchun: Eshpulatov Sh. N, Pardayeva G.S. Zamonaviy maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda loyiha metodining xususiyatlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.120–125.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТНОГО МЕТОДА В ОРГАНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

© Ш.Н. Эшпулатов[1]✉, Г.С. Пардаева[2]✉
[1]Самаркандский государственный университет, Самарканд, Узбекистан
[2]Узбекско - Финский Педагогический Институт, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются особенности применения проектного метода в современном дошкольном образовании, его значение в формировании у детей познавательных и творческих способностей.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: цель исследования – выявление эффективности внедрения проектной технологии в дошкольное образование для развития у детей самостоятельного мышления, исследовательских навыков и сотрудничества.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проанализированы труды по педагогике проекта, включая идеи Дж. Дьюи, инновационные формы взаимодействия, опыт педагогов и примеры практической реализации проектного подхода.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлено, что проектная деятельность способствует интеграции воспитанников в образовательный процесс через опыт, развивает когнитивные и коммуникативные навыки и усиливает сотрудничество между детьми, родителями и педагогами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: метод проекта в дошкольном образовании является эффективным инструментом формирования личностных качеств воспитанников и организации образовательного процесса, ориентированного на самостоятельность и творчество.

Ключевые слова: сотрудничество, инновации, результат обучения, опыт деятельности, эффективность процесса, поиск, творческий подход, познавательные способности.

Для цитирования: Эшпулатов Ш. Н, Пардаева Г.С. Особенности проектного метода в организации современного дошкольного образовательного процесса. // Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.120–125.

FEATURES OF THE PROJECT METHOD IN THE ORGANIZATION OF THE MODERN PRESCHOOL EDUCATIONAL PROCESS

© Shakir N. Eshpulatov[1]✉, Gulchehra S. Pardayeva[2]✉
[1]Samarkand State University, Samarkand, Uzbekistan
[2]Uzbek-Finnish Pedagogical Institute, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the characteristics and benefits of applying the project method in the modern preschool educational process. It highlights the method's role in fostering cognitive and creative abilities in children.

AIM: the main objective is to determine the effectiveness of implementing project-based learning in preschool settings to develop children's independent thinking, research skills, and collaborative learning.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzes theoretical foundations of the project method, particularly Dewey's pedagogical philosophy, forms of innovative collaboration, and practical experiences of preschool educators.

DISCUSSION AND RESULTS: findings indicate that project-based learning promotes active participation, enhances children's cognitive and communicative abilities through experiential learning, and strengthens cooperation among teachers, parents, and children.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: the project method is an effective tool for developing children's personal qualities in preschool education and for organizing learning processes that encourage independence, exploration, and creativity.

Keywords: collaboration, innovation, learning outcome, experience, process efficiency, inquiry, creativity, cognitive abilities.

For citation: Shakir N. Eshpulatov, Gulchehra S. Pardayeva. (2025) 'Features of the project method in the organization of the modern preschool educational process', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.120–125. (In Uzbek).

Bolalarning barkamol va har tomonlama rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni yaratish tarbiyachi oldida turgan eng qiyin vazifalardan biridir, chunki bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti amaliyotida ko'pincha maktabgacha ta'lim sohasida tarbiyachining faoliyatini tashkil etishga bitta tabaqalashtirilgan yondashuv qo'llaniladi. Pedagog va bolaning o'zaro ta'sirida ta'lim sohalarini integratsiyalash vositasi sifatida loyiha metodi tobora ko'proq foydalanilmoqda.

Bugungi kunda maktabgacha ta'limda amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog-tarbiyachilardan maktabgacha ta'lim tashkilotining ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning samarali innovasion shakllarini ishlab chiqishni va amaliyotga tadbiq etishni talab qiladi. Ushbu vazifani amalga oshirishda innovasion hamkorlik shakllarini izlash va tadbiq etish, pedagoglar, ota-onalar va ayniqsa tarbiyalanuvchilarning dolzarb faoliyatiga aylanmoqda.

Hamkorlikdagi faoliyat shakllarini tanlash, birinchi navbatda, maktabgacha yoshdagi bolaning psixologik xususiyatlari, faoliyatning etakchi turi, maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari, tarbiyachilar va maktabgacha ta'lim muassasalari mutaxassislarining kasbiy mahoratiga, ota-onalarning birgalikdagi faoliyatga qiziqishi va jalb etilishiga bog'liq bo'ladi.

Loyiha metodi Jon Dyui tomonidan pedagogikada qo'llaniladigan pragmatizm falsafasi g'oyalariga asoslanadi . Amerikalik faylasuf va pedagog XX-asr boshlarida Qo'shma Shtatlardagi iqtisodiy o'zgarishlar va ilmiy-texnika taraqqiyotining ta'siri bilan shartlangan ta'limning pragmatik nazariyasini ilgari surdi. Bu omillarni ta'lim kontekstida tahlil qilib, D.Dyui maktab funksiyasining o'zgarishi to'g'risida xulosaga keldi va instrumental yondashuvga asoslangan pragmatizmning progressiv pedagogikasini tinglashning klassik bilim pedagogikasiga qarama-qarshi qo'ydi.

D.Dyui pedagogikasida instrumental motivlar va pragmatik tamoyillar jamiyatda hayotga tayyorgarlik ko'rish uchun zarur shart-sharoitlar sifatida harakat qiladi U mehnatni bolani har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida bunday tayyorgarlikning eng muhim qismi deb hisobladi va shunga muvofiq u bolalar faoliyatining uchta darajasini aniqladi - 1) sezgi a'zolari uchun vazifalar va muvofiqlashtirishni rivojlantirish, 2) atrof-muhitda topilgan materiallar va asboblardan keyingi faoliyat uchun foydalanish, 3) muammolarni aniqlash va ularni mustaqil ravishda o'rganish, yangi g'oyalarni ishlab

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

chiqarish qobiliyatini shakllantirish.

D.Dyuining ilg'or pedagogikasi yangi shaxsiy fazilatlarni, shuningdek, insonning ilmiy-texnikaviy taraqqiyot natijasida yuzaga kelgan kapitalistik jamiyatning o'zgaruvchan sharoitlariga muvaffaqiyatli moslashishi uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan edi.

Bizning davrimizda loyiha metodi jarayonida bolalar va pedagoglar o'rtasida maqsadli muloqotni tashkil etish vositasiga aylanadi, ta'lim vazifalari hal etiladi, ma'lumotlar almashinuvi amalga oshiriladi va uni loyiha natijasida ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulotni yaratish uchun qo'llaniladi.

Loyiha faoliyati bolaning madaniy amaliyotining bir turi sifatida ko'rib chiqilishi mumkin, uni rivojlantirishga qaratilgan universal madaniy harakatlar metodlari (ko'nikmalar), unga hayot va faoliyatning barcha sharoitlarida harakat qilishga yordam beradigan universal vakolatlar.

Loyiha metodi - bu aniq bilimlarni birlashtirishga emas, balki uni qo'llash va yangi bilimlarni o'zlashtirishga qaratilgan pedagogik texnologiyadir. Bu tarbiyalanuvchini faol holatda ushlab turish bilan birga, murakkab muammolarni hal qilish jarayonida ishtirok etadigan ta'lim modelidir. Loyiha metodi bolaning shaxsiyatini, kognitiv va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, uning natijasini ko'rish, tushunish va real amaliy faoliyatda qo'llash mumkin. Loyiha natijasi - faoliyat tajribasi - tarbiyalanuvchi uchun juda zarur bo'lib, bilim va ko'nikmalar, malakalar va qadriyatlarni birlashtiradi. Loyiha metodi hozirgi ta'lim jarayonida juda dolzarb va juda samarali xisoblanadi. Bola tug'ilgandan boshlab, uni o'rab turgan dunyoni kashf etuvchi, kashfiyotchisidir. Ammo kundalik hayotda bola o'zini qiziqtirgan barcha savollarga javob topa olmaydi, bunda unga pedagoglar, ota-onalar yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyachilar muammoli ta'lim metodidan keng foydalanadilar: mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi savollar, muammoli vaziyatlarni modellashtirish, eksperiment, eksperimental tadqiqot faoliyati, krossvordlar, sharada, boshqotirmalarni yechish va hokazo. Ammo loyiha asosida o'qitish metodi maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlari uchun innovasion hisoblanadi. Loyihani tayyorlash uchun pedagogning taxminiy ish rejasini quyidagicha tuzish mumkin:

-Loyihaning maqsadini ta'lim yo'nalishlarida ko'nikma va ko'nikmalarning rivojlanishini monitoring qilish yoki o'quvchilar shaxsiyatining integrativ fazilatlarining rivojlanish darajasini kuzatish asosida belgilash. Shuningdek, bolalarning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olish kerak.

-Maqsadga erishish uchun rejani ishlab chiqish. Agar kerak bo'lsa, loyihaning tegishli bosqichlarini amalga oshirishga mutaxassislarni jalb qilishi mumkin.

-Loyiha mavzusini ota-onalar bilan muhokama qilish va ularni loyihani amalga oshirishga jalb qilish.

-Materiallarni to'plash, jamlash.

-Mashg'ulotlar, o'yinlar, kuzatishlar, ekskursiyalar va bolalar faoliyatining boshqa turlarini, ya'ni loyihaning asosiy qismidagi tadbirlarni o'tkazish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

-Bolalarning (yoki bolalarning ota-onalari bilan birgalikda) mustaqil ijodiy ishlarni - qo'l ijodi, rasmlar, albomlar va boshqalarni tayyorlash.

-Loyihaning yakuniy natijasi uning mahsulotidir. Bu bayram, ochiq dars, ko'rgazma, viktorina, spektakl va boshqalar bo'lishi mumkin.

-Loyiha faoliyati natijalarini tahlil qilish, keyingi ish rejasini tuzish. Loyiha taqdimoti bilan tanishtirish.

Hozirgi vaqtda loyihalar quyidagi tasniflanadi: ishtirokchilar tarkibi bo'yicha; maqsadni belgilash orqali; mavzu bo'yicha; amalga oshirish muddatlari bo'yicha. Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlari amaliyotida quyidagi turdagi loyihalar qo'llaniladi: ilmiy-tadqiqot va ijodiy loyihalar: bolalar tajriba o'tkazadilar, so'ngra natijalar gazetalar, dramatizasiya, bolalar ijodi shaklida taqdim etiladi. Rolli o'yin loyihalari (ijodiy o'yinlar elementlari bilan, bolalar ertak qahramonlari rolini o'z zimmalariga olganlarida va muammolarni o'zlari hal qilganda). Axborot-amaliy yo'naltirilgan loyihalar: bolalar ma'lumot to'playdi va uni amalga oshiradi, ijtimoiy manfaatlarga e'tibor qaratadi (guruhni loyihalash va bezash, vitrajlar va boshqalar). Ijodiy loyihalar (natijani bolalar bayrami shaklida taqdim etish, bolalar ijodi). Davomiyligi bo'yicha loyihalar qisqa muddatli (bir yoki bir nechta darslar), o'rta muddatli yoki uzoq muddatli (masalan, butun o'quv yili uchun) bo'lishi mumkin.

Loyiha faoliyati bolaning kognitiv va ijodiy rivojlanishini faollashtirish va shu bilan birga bolaning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishning didaktik vositasidir. Loyiha davomida bolalar tomonidan olingan bilimlar ularning shaxsiy tajribasining bir qismiga aylanadi. Tajriba qilish orqali bola savolga javob izlaydi va shu bilan ijodiy qobiliyat va muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bir qator olimlar loyiha faoliyatini maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishning integrasiyalashgan metodining bir varianti, tarbiyachi va tarbiyalanuvchining o'zaro ta'siriga asoslangan pedagogik jarayonni tashkil yetish metodi sifatida, bosqichma-bosqich amaliy maqsadga yerishish uchun amaliy faoliyat sifatida qaraydilar.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida loyiha metodining pedagogik ahamiyati shundaki, u:

- har bir bolaning shaxsiyatini rivojlantiradi;

-hayotiy tajribani shakllantirish imkoniyatlarini ochadi;

- tarbiyalanuvchi, pedagog va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik tamoyilini amalga oshiradi;

- jamoaviy va individual ijodkorlikni birlashtiradi;

- bolaning kognitiv faolligini, ijodkorligini va mustaqilligini rag'batlantiradi. Loyiha faoliyati davomida tarbiyalanuvchilar birlamchi tadqiqot, axborot, mulohaza yuritish, baholash, taqdimot va ijtimoiy hamkorlik ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Pedagog tomonidan loyiha metodidan foydalanish zamonaviy sharoitda maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonining muhim va ajralmas qismi bo'lib, tarbiyalanuvchining kognitiv faolligini faollashtirishga imkon beradi, har bir taarbiyalanuvchining individual fazilatlarini namoyon bo'lishiga yordam beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика. Учебное пособие. - Екатеринбург: Бизнес-бук, 2006. -152 с.
2. Муравьева Г.Е. Проектирование технологий обучения. Учебное пособие. - Иваново, 2001. - 44 с.
3. Муслимов Н. А., Уразова М. Б., Эшпулатов Ш. Н. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси //Тошкент: Fan va texnologiya. – 2013. – Т.: 160 б.
4. Эшпулатов Ш. Н., Пардаева Г. С. Глава 7. Подготовка будущих учителей начальных классов к инновационной деятельности в системе высшего образовательного учреждения //Innovations in education. – 2015. – С. 69-86.
5. Уразова М. Б., Эшпулатов Ш. Н. Педагогическое проектирование как эффективный способ организации самостоятельной работы студентов //Педагогические науки. – 2012. – №. 4. – С. 14-18.
6. Эшпулатов Ш. Н. Implementation of pedagogical design in preparing the future teacher for innovative activities// Eurasian Scientific Herald. -2023, Volume 21| June
7. Pardayeva G.S. Bo’lajak o’qituvchilarni kasb hunarlarga yo’naltirish ishlariga tayyorlashni takomillashtirish. Jur., Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi 2024, 27(1), 132–134.
8. Pardayeva G. Modern technologies in primary classrooms // Integration of science, education and practice. - 2021. - S. 42-45.
9. Eshpulatov Sh.N., Pardaeva G.S. Chapter 7. Preparation of future elementary school students for innovative work in the system of higher educational institutions // Innovations in education. - 2015. - S. 69-86.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Eshpulatov Shakir Nabievich**, o’qituvchi [**Эшпулатов Шакир Набиевич**, преподаватель], [**Eshpulatov Shakir Nabievich** teacher,]; manzil: Universitet xiyoboni 15, Samarqand, Samarqand viloyati, [адрес: Университетский проспект 15, Самарканд, Самаркандская область], [address: 15 Universitetskiy Prospekt, Samarkand, Samarkand region.]

✉**Gulchehra Safarovna Pardayeva**, katta o’qituvchi [**Гульчехра Сафаровна Пардаева**, старший преподаватель], [**Gulchehra Safarovna Pardayeva** senior lecturer,]; manzil: Samarqand viloyati, Samarqand, Spitamen shoh ko'chasi, 166, [адрес: Самаркандская область, Самарканд, проспект Спитамен, 166], [address: Samarkand region, Samarkand, Spitamen Avenue, 166.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

OILA VA MAKTAB HAMKORLIGI ASOSIDA O‘SMIR YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TEXNOLOGIYASI

© S.S. Evatov[1]✉

[1]Farg‘ona davlat universiteti, Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada oila va maktab o‘rtasidagi hamkorlik asosida o‘smir yoshidagi o‘quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar tahlil qilinadi. Muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda oila va maktabning integratsiyalashgan sa’y-harakatlari dolzarb ahamiyat kasb etadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda kommunikativ kompetentlikni shakllantirishda oila va maktab hamkorligiga asoslangan pedagogik texnologiyani ishlab chiqish va uning samarali qo‘llanilishi uchun uslubiy asoslarni aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida ta’limiy texnologiyalar, refleksiv yondashuv, lokal-modulli texnologiyalar tahlil qilindi. Shuningdek, amaliy mashg‘ulotlar, to‘garaklar, interfaol metodlar, muloqot madaniyatiga oid metodik bosqichlar asosida texnologiyaning tarkibiy qismlari ishlab chiqildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, oila va maktab hamkorligi asosida tashkil etilgan kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish texnologiyasi o‘quvchilarda muloqot madaniyati, empatiya, o‘zaro hamkorlik va ijtimoiy faollikni oshirishga xizmat qiladi. Lokal-modulli yondashuv orqali kommunikativlik bosqichlari aniq belgilandi.

XULOSA: mazkur texnologiyaning joriy etilishi o‘quvchilar shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlab, o‘qituvchilarning pedagogik muloqot madaniyatini shakllantirishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetentlik, o‘smir yosh, pedagogik texnologiya, oila-maktab hamkorligi, muloqot ko‘nikmalari.

Iqtibos uchun: Evatov S.S. Oila va maktab hamkorligi asosida o‘smir yoshidagi o‘quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning pedagogik texnologiyasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.126–136.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЕМЬИ И ШКОЛЫ

© С.С. Эватов[1]✉

[1] Ферганский государственный университет, Фергана, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются педагогические технологии развития коммуникативной компетентности подростков на основе взаимодействия семьи и школы. Совместные усилия педагогов и родителей признаны ключевым фактором формирования у учащихся навыков общения.

ЦЕЛЬ: цель исследования — разработать педагогическую технологию, способствующую формированию коммуникативной компетентности подростков в условиях сотрудничества между школой и семьёй.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы рефлексивные и модульные подходы, практические занятия и межличностные методики взаимодействия. Создана локально-модульная технология, включающая аналитический, организационно-подготовительный, деятельностный, мониторинговый и рефлексивный этапы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что внедрение технологии на основе школьно-семейного взаимодействия позволяет формировать у подростков навыки конструктивного общения, критического мышления, эмпатии и социальной ответственности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: разработанная технология доказала свою эффективность в формировании коммуникативной компетентности учащихся подросткового возраста, а также способствует улучшению профессиональной подготовки учителей в сфере педагогического общения.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, подростковый возраст, педагогическая технология, сотрудничество семьи и школы, коммуникативные навыки.

Для цитирования: Эватов С.С. Педагогическая технология развития коммуникативной компетентности учащихся подросткового возраста на основе взаимодействия семьи и школы.// Inter education & global study.2025. №6(1). Vol.3 С. 126–136.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY FOR DEVELOPING THE COMMUNICATIVE COMPE OF ADOLESCENT STUDENTS BASED ON THE INTERACTION OF FAMILY AND SCI

© Saminjon S. Evatov[1]✉
[1] Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores pedagogical technologies aimed at developing the communicative competence of adolescent students through school-family collaboration. Joint actions of parents and teachers are recognized as vital for fostering students' communication skills.

AIM: the main aim of the research is to develop a pedagogical technology that enhances communicative competence in adolescents through structured cooperation between schools and families.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study utilized reflective and modular approaches, practical activities, and interpersonal strategies. A local-modular technology was created, comprising analytical, organizational-preparatory, activity-based, monitoring, and reflective stages.

DISCUSSION AND RESULTS: the results show that the implementation of this technology contributes to the development of interpersonal communication, empathy, and social engagement among students. The structured levels of communicative competence were successfully defined through localized pedagogical interventions.

CONCLUSION: the proposed technology proves effective in developing communicative competence among adolescent learners and supports teachers in building a strong culture of pedagogical communication.

Keywords: communicative competence, adolescence, pedagogical technology, family-school collaboration, communication skills.

For citation: Saminjon S. Evatov. (2025) 'Pedagogical technology for developing the communicative competence of adolescent students based on the interaction of family and school', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.126–136. (In Uzbek).

Bugungi globallashuv sharoitida oila va maktab ta'limi hamkorligida o'smir yoshdagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning zaruriy shartlaridan biri – mazkur jarayonni texnologik asosda tashkil etishdir. Zero, «ta'lim standartlarini amalga oshirish bilan bir qatorda tarbiya standartalrini ham yaratishimiz kerak»[1; 150]. Shu bilan birga, «uzluksiz ta'lim tizimida ma'naviy tarbiya asoslarini kuchaytirish lozim va bunda o'sib kelayotgan avlodning yosh xususiyatlari va intilishlarini hisobga olish zarur. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda ana shu qoidaga amal qilinmayapti»[2; 270]. Mana shunday fazifalarni to'g'ri amaldga oshirish uchun zamonaviy pedagogikada ta'limiy, pedagogik, tarbiyaviy, o'qitish texnologiyalari ajratib ko'rsatiladi va pedagogik jarayonda qo'llaniladi.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida yoshlar masalalariga kuchli e'tibor qaratish, ta'lim-tarbiya masalalariga yangicha yondashuvni olib kirish, yoshlarda muloqotchanlik fazilatlari rivojlanish juda muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Buning uchun «Mahalla» va «Nuroniy» kengashlari, xotin-qizlar qo'mitalari, deputatlar, siyosiy partiyalar maktab muammolari bilan yaqindan va jiddiy shug'ullanishi kerak. Holbuki, ularni yechish bo'yicha aynan shu tashkilotlar jonbozlik ko'rsatishi zarur»[1; 152-153]. Shu bois, bugungi islohotlar sharoitida oila va maktab hamkorligi asosida o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish modeli va shu model asosida ta'lim texnologiyasini yaratish muhim vazifalardan biridir.

O'qitish metodlari o'quv jarayonida ishtirok etadigan ikki ishtirokchi: o'qituvchi va o'quvchi faoliyatidangina iborat bo'lmay, balki o'quv materiali mazmuni, o'qituvchi va o'quvchi shaxsi, ular orasidagi munosabatlar singari birgalikda faoliyat ko'rsatadigan uch jihatni aks ettiradi. O'qituvchining ta'lim mazmuni va o'quvchi bilan birgalikdagi faoliyatini tahlil qilib shuni aytish mumkinki, o'quv materiali mazmuni o'qituvchi va o'quvchi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

munosabatlarida muhim ahamiyatga ega. Ta'limning o'quvchilar va o'qituvchining birgalikdagi didaktik faoliyat turi bilan uyg'unligi metodning samaradorligini ta'minlaydi.

Oila va maktab hamkorligi asosida o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi refleksiv yondashuvning konseptual asoslariga tayangan holda loyihalashtirilib, maqsadga yo'naltirilgan, tizimli tavsifga ega quyidagi bosqichlarni o'z ichiga qamrab oldi: analitik – o'smir yoshdagi o'quvchilarning kommunikativlik kompetentligini rivojlantirishga oida ma'lumotlarni to'plash, tahlil etish, umumlashtirish va baholash; tashkiliy-tayyorlov – texnologiyani amalga oshirish istiqbolini aniqlashtirish, pedagogik jarayon shakl, metod va vositalarini tanlash, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish; faoliyatga doir – oila va maktab hamkorligi asosida o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga tayyorlashning pedagogik texnologiyasini bosqichma-bosqich amalga oshirish; monitoring – oila va maktab hamkorligi asosida o'smir yoshidagi o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish dinamikasini baholash, zaruriyat yuzaga kelganda pedagogik jarayonga tuzatishlar kiritish; natijaviy – natijalarni baholash va ta'limiy-tarbiyaviy ishlarning istiqboldagi vazifalarini aniqlashtirish.

Muloqot madaniyatining tarbiyalovchi imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish ko'p jihatdan o'qituvchining shaxsiy sifatlari bilan belgilanishini ta'kidlab o'tish lozim. Pedagogik muloqot madaniyatining har jihatdan to'g'ri tanlangan, o'qituvchining ma'naviy saviyasi, betakror xususiyatlariga muvofiq keluvchi uslubi quyidagi vazifalar majmuini hal qilishga yordam beradi:

Birinchidan, muloqotda har bir o'quvchiga alohida e'tibor va dilkashlik, sinf jamoasi bilan umumiy muloqot jarayonini soddalashtiradi, o'qituvchining erkin pedagogik faoliyati uchun zamin tayyorlaydi, ziddiyatli vaziyatlarni oson hal qiladi;

Ikkinchidan, har bir o'quvchi bilan o'zaro munosabatni erkin muloqot asosida tashkil qilish, ularning yosh xususiyatlariga monand pedagogik va psixologik muloqot uslublarini tanlash, uning ruhiyatini bilishga, ichki dunyosiga —kirib borishga yo'l ochadi;

Uchinchidan, pedagogik muloqotda o'qituvchining ma'naviy-axloqiy normalari muvaffaqiyatlar kaliti bo'lib, ta'lim-tarbiya samaradorligini oshiradi, muloqotning barcha bosqichlarida o'qituvchining o'z faoliyatidan qoniqish hissini xotirjamligini ta'minlaydi.

O'qituvchining o'quvchilar bilan muloqot madaniyati individual uslublarini shakllantirish metodikasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. O'quvchilar bilan muloqot qilish madaniyatining individual shaxsiy xususiyatlarini o'rganishi. O'quvchilar shaxsiy xususiyatlarini mustaqil tahlil qilish, har tomonlama tavsif berish, o'qituvchining muloqotni to'g'ri tashkil etishi asosida amalga oshadi.

2. Shaxsiy muloqotda ro'y beradigan kamchiliklarni aniqlash va darhol ularga barham berish choralarini izlab topish: muloqotda qo'pollik, mensimaslik va boshqa salbiy holatlarni yengish.

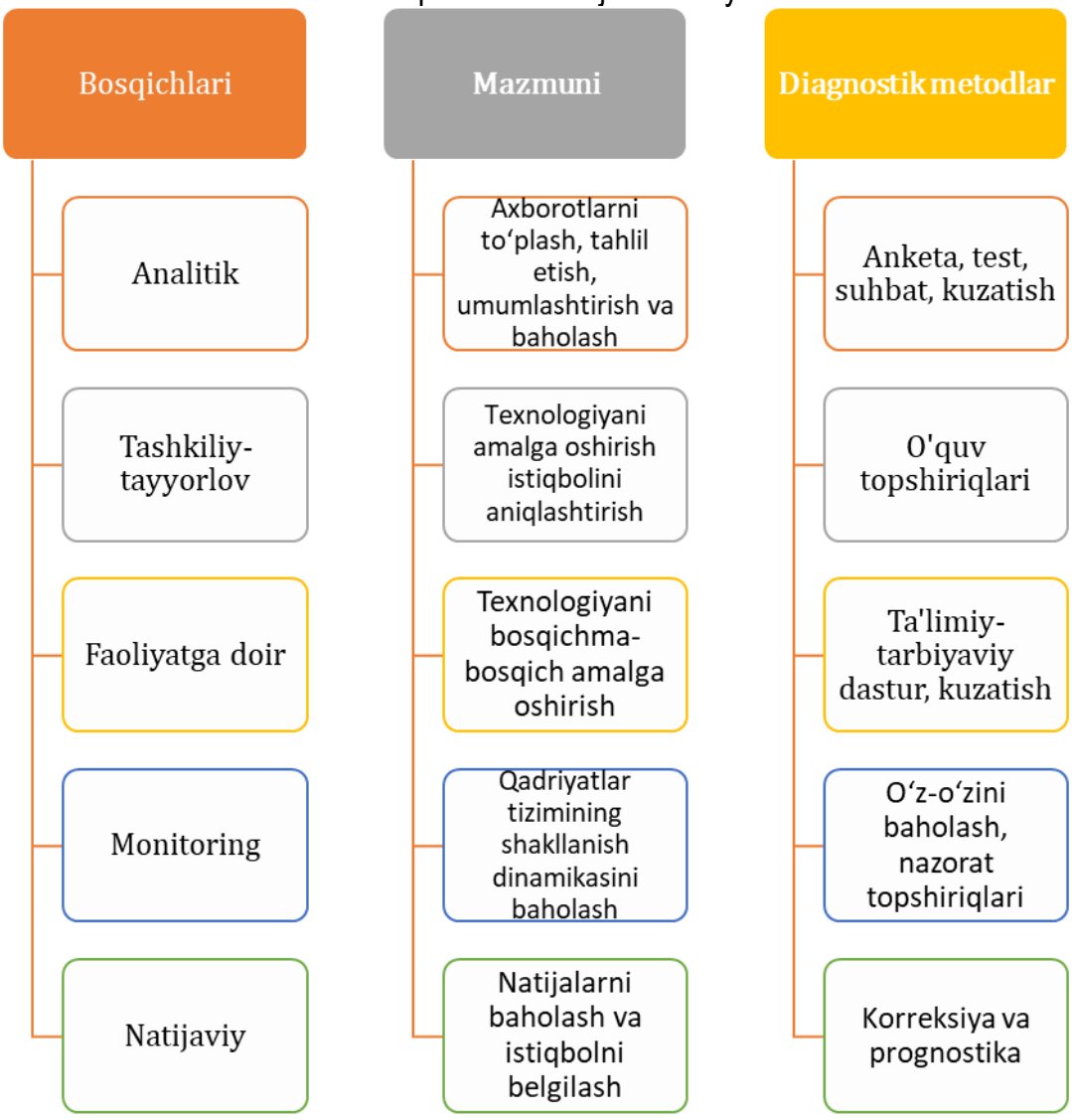
3. O'qituvchi o'zi uchun muloqot madaniyatining qulay bo'lgan uslublarini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ishlab chiqishga doir faoliyatni ishlab chiqishi va o‘z-o‘zini kuzatish bilan yutuq va kamchiliklarni taqqoslash.

4. O‘zining muloqot madaniyati uslublariga muvofiq keluvchi milliy an’ana va ma’naviyatimizga xos jihatlardan unumli foydalanish.

5. Muloqot madaniyatida pedagogik faoliyat qonuniyatlaridan chetga chiqmaslik, bu uslubni mustahkamlash (pedagogik amaliyot va malaka oshirish jarayonida). Pedagogik faoliyatni endigina boshlayotgan yosh o‘qituvchilar o‘z kasbiy mahoratlarini oshirish maqsadida o‘quvchila r bilan muloqot madaniyatini shakllantirish ustida muntazam ish olib borishlari zarur. Ta’lim-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda pedagogik muloqot madaniyati o‘qituvchi va o‘quvchilarning bevosita o‘zaro munosabatini ma’lum bir maqsad sari hamjihatlikka yo‘naltiruvchi kuchdir.

1-rasm. Oila va maktab hamkorligi asosida o‘smir yoshidagi o‘quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning lokal-modulli texnologiyasi.

Bu o‘rinda o‘qituvchi quyidagi vaziyatlarni e’tiborga olishni alohida ta’kidlash

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

lozim:

- o‘qituvchining ilk tarbiyaviy faoliyatidan boshlab muloqot madaniyatiga rioya qilishi, bu jarayonda o‘qituvchi va o‘quvchilar jamoasi bilan har kungi muomalani vaziyatga qarab rejalashtirishi, har bir harakat, so‘z ohangiga e’tibor, an’anaviy muloqotning eng yaxshi xususiyatlarini o‘zlashtirishi;

- muloqot asosida sinf jamoasidagi turli vaziyatlarni qayd etish, o‘quvchilar hatti-harakatining oldingi holati bilan, tarbiyaviy faoliyatdan keyingi holatini qiyoslab chiqib baho berish;

- o‘z muloqot uslubi natijalarini tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qilib, kamchiliklarni uzluksiz bartaraf etib borish. Zarur so‘z, ovozdagi yoqimli ohang, hulq-atvorni vujudga keltirish;

- pedagogik muloqot madaniyatining samarali kechishi uchun uning shart-sharoitlarini bilib olishning o‘zi kifoya qilmaydi, o‘quvchilar bilan o‘zaro muomalaning ustoz- shogird an’analariga xos boshlanishi va o‘zaro fikr almashish asosida muhim vazifalarni hal qilish bilan muomala obyektining diqqatini o‘ziga jalb qilish;

Texnologik ikki qismdan tashqil topgan: mazmunli-protsessual va tashkiliy-pedagogik.

Texnologiyaning mazmuni o‘zida kognitiv – amaliy faoliyat – refleksiya birligi va ana shu bosqichlarni har birida o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘luvchi o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning kommunikativ kompetentligi darajalari (anglash, tushunish, munosabat va fikrlash)ni aks ettiradi.

1-jadval

«Kommunikativ kompetentligi rivojlangan o‘quvchi» texnologiyasi mazmuni

Bosqichlari	**Darajalari**			
	Anglash	**Tushunish**	**Munosabat**	**Fikrlash**
Kognitiv	O‘quvchilar kommunikativlikka doir bilimlarni o‘zlashtiradi, ularni bilib oladi va eslab qoladi	Kommunikativ kompetentlik ijtimoiy munosabatlarga faol kirishishda va muloqotchanlikni oshirishdagi ahamiyatini aniqlaydi, uning muloqot madaniyatini rivojlanishidagimohiyatini tushunib	Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishning insonlar hayotidagi o‘rnini izohlaydi.	Oila va maktab hamkorligida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda kommunikativlik kompetentligini rivojlantirigsh natijasida ularda o‘zini anglash va muloqotchanlikka qadriyatli munosabat tarkib topadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

		yetadi va o‘ziga xos belgilarini tavsiflaydi.		
Amaliy-faoliyat	Oila va maktab ta’limi hamkorligi yoshlar muloqot madaniyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglaydi.	Oila va maktab hamkorligining yoshlarda tashabbuskor lik va mehnatsevarlik sifatlarini rivojlan tirish dagi ijtimoiy ahamiyatini bilib oladi.	O‘smir yoshdagi o‘quvchilarda kommunikativ kompetentlikni rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi tadbirlarning amaliy ahamiyatini anglay olish	Kommunikativ kompetentligi rivojlangan mashhur olim va insonlarning faoliyatini davom ettirish, ulardek bo‘lishga harakat qilish
Refleksiya	«Men o‘zimni muloqotchan o‘quvchi sifatida ko‘ra olaman-mi?», «Men uchun oila va maktab hamkorligini kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishdagi o‘rni qanda?»	O‘smir yoshdagi o‘quvchilarda kommunikativ kompetentlikni rivojlanishini tahlil etish – «Men faol muloqotga kirishuvchi inson bilishni xohlay-manmi?», «Nega men bunday nuqtai nazardaman?»	«Oila va maktab hamkorligi asosida o‘smir yoshidagi o‘quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga nisbatan mustaqil munosabat mavjudmi yoki yo‘qmi?», «Nega kommunikativlik kompetentligi zarur?»	«O‘smir yoshdagi o‘quvchilarda kommunikativ kompetentligini rivojlantirishni mana shu nuqtai nazardan asoslayman va yuksak ijtimoiy faollik tarafdo-riman!»

Tadqiqot ishining birinchi bobidagi tahliliy materiallar asosida hamda maktab ta’limida kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish alohida fan sifatida o‘qitilmasligini hisobga olgan holda, to‘garak mashg‘ulotlarida foydalanish uchun barcha sinflarga mo‘ljallangan «O‘quvchilarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish asoslari» dasturi taqvim-mavzu rejasi ishlab chiqildi.

Bugungi kunda uzluksiz ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan “Aqliy hujum”, “Har kim har kimga o‘rgatadi”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Bilaman. Bilishni xohlayman. Bilib oldim”, “6x6x6”, “Klaster”, “Qarorlar shajarasi” singari metodlarning ayrimlaridan mustaqil ijodiy ta’lim jarayonida ham foydalanish mumkin. Aslini olganda, bu metodlarning ta’limdagi mantiqiy metodlardan farqi uncha katta emas.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Interfaol metodlar o‘quvchi-o‘qituvchidan ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishish maqsadini nazarda tutadi. Qisqa vaqt mobaynida ma’lum nazariy bilimlarni o‘quvchiga yetkazish, unda ma’lum faoliyat yuzasidan ko‘nikma, malaka hosil qilish, shu bilan birga ularni nazorat qilish hamda baholash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat va chaqqonlikni talab qiladi.

Agar dars mavzusi avvaldan ma’lum bilimlardangina kelib chiqib o‘tilsa, mantiqan yangi dalil va tushunchalarga tayanmasa yoki o‘rganilayotgan mavzu avval o‘qilganlarning yangi bosqichiga aylanmasa, o‘qituvchi ta’limni qanchalik baland darajada, qanday ilg‘or metodlar bilan uyushtirmasin, muvaffaqiyatga erishmaydi. Ta’lim metodlari faqat ma’lumotni qanday berishni belgilamaydi. Ular materialning tizimi va uni ayni shu yo‘l bilan ishlashga tayyorlaydi. Ya’ni u o‘quv materialiga singdirilgan bilimni o‘quvchi o‘zlashtira oladigan tarzda berishni, bolalarda bilim olish qobiliyatini rivojlantirishni ham ta’minlaydi. Davlatimiz rahbari fikricha, «buning uchun, mamlakatimizning keyingi davrga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasida albatta ma’naviy-ma’rifiy islohotlarga alohida bo‘lim ajratilishi darkor, deb hisoblayman. Istiqbolda bu sohada amalga oshirishimiz kerak bo‘lgan faoliyat ko‘lami va salmog‘i, ahamiyati va yo‘nalishlari, bu jabhada ham natijadorlikka erishi zarurati O‘zbekistonning 2022-2032 yillarga mo‘ljallangan ma’naviy taraqqiyot strategiyasiniishlab chiqishni va uni davlat siyosatining tarkibiy qismiga aylantirishni talab qilmoqda»[2; 272-273].

Ta’lim jarayonida ikkita harakatlanuvchi subyekt: o‘qituvchi bilan o‘quvchining har biri o‘z maqsadi yo‘lida faoliyat ko‘rsatishar va ta’lim metodi ularning faoliyat metodi ekan, bu subyektlarning maqsadga erishish yo‘llari har xil bo‘lishi mumkinligi ham e’tiborga olinishi kerak. O‘qituvchi faoliyatida bilimlarning o‘quvchi tomonidan o‘zlashtirilishini ta’minlash yetakchilik qiladi. O‘quvchi esa o‘zini-o‘zi tarbiyalash, o‘qish-o‘rganishning samarali yo‘llaridan foydalanishi shart.

Maktab amaliyotida usul, ko‘pincha, metod bilan bir narsa yoki metodning bir qismi deb qaraladi. Aslida usullar metodlarni yuzaga keltiruvchi, uni tashkil qiluvchi unsurlardir. Masalan, ta’limning muammoli metodi muammoli vaziyat yaratish, o‘quv farazlarini shakllantirish, ularni isbotlash singari usullarni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarda kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga yo‘naltiruvchi muammoli, suhbat, evristik, tadqiqot, taqqoslash, induktiv, deduktiv singari mantiqiy ta’lim metodlarida ham o‘rganilayotgan o‘quv materialidan muhimni ajratish, o‘rganilayotgan hodisaning umumiy yoki xususiy jihatlarini topib tasnif qilish, tizimga solish, aniqliklar kiritish, isbotlash singari usullardan foydalaniladi.

Muhimni ajratish metodi qo‘llanilganda predmetni qismlarga ajratish, o‘zlashtiriladigan axborotni mantiqiy bo‘laklarga bo‘lish, ularni taqqoslash, materialni saralash, tayanch so‘z va tushunchalarni topish, asosiy fikrni aniqlash, o‘quv materialini guruhlarga ajratish amalga oshiriladi.

Taqqoslash metodidan foydalanilganda qiyoslanuvchi qismlarning asosiy belgilarini aniqlash, o‘zaro munosabatlarini anglash, o‘xshash va qarama-qarshi jihatlarini, farqli tomonlarini ajratish metodlari muhim hisoblanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Pedagog-olim B.X.Raximov fikricha, “o‘qituvchi o‘quvchilar oldiga muammo qo‘yadi va uning ta’rifini aytib o‘tadi, o‘quvchilar esa muammoni yechish uchun yo‘l-yo‘riq qidiradilar. So‘ngra o‘qituvchi o‘quvchilar oldiga muammoni mustaqil ta’riflash vazifasini qo‘yadi-da, uni yechishga o‘zi yo‘llanma beradi. Shundan so‘ng esa o‘qituvchi muammoga ishora qilmaydi, balki o‘quvchilarni mustaqil tahlil qilib chiqish, undan so‘ng ta’riflash, yechish usullari va imkoniyatlarini qidirib topishga o‘rgatadi”[4; 255] -deydi.

O‘qituvchining pedagogik faoliyati uzluksizdir, shu sababli u pedagogik muloqot madaniyatini ham muntazam shakllantirib borishida quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor berishi lozim:

1. Yuksak pedagogik faoliyat nuqtai nazaridan o‘z-o‘zini anglashi, (muomalada o‘zining o‘zaro fikr almashishga doir sifatlarini, ijobiy va zaif tomonlarini bilishi) va shu asosda o‘zaro fikr almashish yo‘li bilan o‘z-o‘zini tarbiyalashi.

2. Kishilar bilan o‘zaro munosabatda kommunikativ iqtidorini shakllantirib borishi, muloqot asosida to‘g‘ri bashorat qilish sezgilarini mashq qildirishi, muloqotda o‘zining ideal tasavvurlarini, imkoniyatlarini boshqalar (o‘qituvchilar jamoasi, o‘quvchilar, ota-onalar) qanday baholashi haqidagi refleksiv tasavvurlarini tahlil qilishi.

3. O‘zida muosharat odobining muhim xususiyatlarini rivojlantirish yuzasidan ixtisoslashtirilgan mashqlar asosida ishlashi.

4. O‘quvchilar va ota-onalar bilan tarbiyaviy maqsadlarga qaratilgan turli jamoat ishlarini olib borishi, bunda o‘zaro fikr almashish asosida pedagogik tashkilotchilik qobiliyatini takomillashtirib borishi.

5. Muloqot jarayonida paydo bo‘ladigan salbiy holatlarni yengish ko‘nikmalarini shakllantirishi, dilkashlik va xushmuomalalikni rivojlantiradigan vaziyatlar tizimini yaratishi.rivojlantiradigan vaziyatlar tizimini yaratishi.

Maktab o‘quvchilarida kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga oid refleksiv nuqtai nazarni shakllantirishga yo‘naltirilgan «Ideal» mashqidan foydalanish mumkin. Mazkur mashqni bajarish uchun muammoli savollar o‘quvchilar bilan birga ular uchun dolzarb va hayratlantiruvchi mavzular asosida shakllantiriladi.

Mashq beshta qadam orqali amalga oshiriladi: 1) «I» – qiziq, muammo nimada – muammoni umumiy ko‘rinishda shakllantirish bosqichi; 2) «D» – muammoli savollar tuzish – savol ko‘rinishida muammoni shakllantirish; 3) «YE» – muammoni hal etishning qandaydir yechimi bormi – dastlab individual, keyin juftliklarda ko‘proq yechim topish; 4) «A» – tanlov qilish qanday qiyin – muammoning maqbul va ratsional yechimini tanlab olish; 5) «L» – qiziquvchanlik, hayotda qanday kechadi – qarorni amalga oshirish jarayoni bosqichi. Barcha bosqichlar amalga oshirib bo‘linganidan so‘ng, muammoli savol yuzasidan takliflarni muhokama qilish bo‘yicha munozara o‘tkaziladi.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishni talab etadigan aniq vaziyatlarning tahlilini amalga oshirish bo‘yicha o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning refleksiv nuqtai nazarini shakllantirish uchun qo‘llaniladigan mashq va topshiriqlarni ko‘rib chiqamiz.

«Vaziyat tahlili: Kommunikativik va men...»

Maqsad: ijobiy Men-obrazini yaratish, har bir ishtirokchida empatiyani rivojlantirish,

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘z-o‘ziga beradigan bahosini ko‘tarish.

Aniq vaziyatlar tahlilidan so‘ng, o‘qituvchi har bir ishtirokchidan quyidagi fikrlarni aytishni so‘raydi: «Menda kommunikativ kompetentligini rivojlantiradaigan .... qadrlayman», «Men ...dagi (sinfdoshlaridan birining ismi) ... qadrlayman», «Men hayotda .....ni qadrlayman».

Mashq tugallangunga qadar o‘qituvchi uni bajarish jarayonida yuzaga kelgan fikr va hissiyotlar bilan o‘rtoqlashishni so‘raydi.

2. «Men faol kommunikativlikka qarshiman» mavzusida esse yozish.

Maqsad: o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning kommunikativ kompetentlikka doir bilim, ko‘nikma, malakani rivojlantirish. O‘smir yoshdagi o‘quvchilarda ham ijtimoiy taraqqiyot va islohotlar jarayoniga daxldorlik tuyg‘usini tarkib toptirishdan iborat.

O‘quvchini mustaqil mulohaza yuritishga o‘rgatishda ta’limning induktiv, deduktiv metodlarining ham o‘ziga xos ahamiyati bor. Y.Babanskiy induktiv metodni qo‘llaganda o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatida quyidagi ikki jihat bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi: birinchidan, o‘qituvchi avval faktlarni keltiradi, tajribani, ko‘rgazma materialini namoyish etadi, topshiriqlarni bajarishni tashkil etadi, o‘quvchilarni asta-sekinlik bilan tushunchalarni aniqlashga, qonuniyatlarni o‘zlashtirish va fikrlarni umumlashtirishga olib boradi. O‘quvchilar xususiy faktlarni o‘zlashtiradilar, so‘ngra o‘quv xarakteridagi umumlashma xulosalarni chiqaradilar. Ikkinchidan o‘qituvchi o‘quvchilarning oldiga xususiy jihatlardan umumiy holatlarga yetaklovchi, umumiy xulosalarga olib keluvchi muammoli masalalarni qo‘yadi. O‘quvchilar faktlar ustida mustaqil ravishda mulohaza yuritadilar va xulosalar chiqarib, umumlashmalar qiladilar[3; 150-153].

Xulosa qilib aytganda, «Kommunikativ kompetentligi rivojlangan o‘quvchi» texnologiyasining tashkiliy-metodik komponenti qishloq maktabi o‘quvchilarda refleksiv nuqtai nazarni qaror toptirishni talab etib, oila va maktab hamkorligi asosida o‘smir yoshdagio‘quvchilarda kommunikativ kompetentligini rivojlantirish imkoniyatini yuzaga keltiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари.4-том. – Тошкент: Ўзбекистон, 2020. – Б.452.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – Б.442.
3. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. - М.: Просвещение, 1982. –С. 150-153.
4. Осинцева М.А. Организация исследовательской деятельности будущихинженеров при обучении математике с использованием информационно-коммуникационных технологий: дис. ... канд. пед. наук. - Тюмень, 2009.–С. 255.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Evatov Saminjon Sobirovich**, o'qituvchi [**Эватов Саминжон Собирович**, преподаватель], [**Evatov Saminjon Sobirovic,h** teacher]; manzil: O'zbekiston, 150100, O'zbekiston, Farg'ona viloyati, Shahar: Farg'ona, Farg'ona ko'chasi, 86, [адрес: Узбекистан, ул. 150100, Узбекистан, Ферганская область, город: Фергана, улица Ферганская, 86], [address: Uzbekistan, 150100, Uzbekistan, Fergana region, City: Fergana, Fergana street, 86.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

RAQAMLI TA`LIM MUHITIDA TALABALARNING KASBIY YOZMA NUTQ KOMPETENSIYASINING DIDAKTIK IMKONIYATLARINI BAHOLASH

© F.Sh. Alimov [1]✉

[1] Andijon davlat universiteti, Andijon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada muallif raqamli ta’lim muhitida talabalar kasbiy yozma nutq kompetensiyasining didaktik imkoniyatlarini baholash konsepsiyasini yoritadi. Unda nolingvistik fakultetlarda yozma nutq kompetensiyasini shakllantirishni baholashning samarali mexanizmlari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi xorijiy tillarni o‘qitishda yozma va yozma nutqni farqlashning didaktik imkoniyatlarini aniqlash hamda raqamlashtirilayotgan o‘quv jarayonida bu mexanizmlarning joriy etilishiga baho berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot nazariy tahlilga asoslangan bo‘lib, baholash bo‘yicha dasturiy-metodik hujjatlar, pedagogik va tahliliy manbalar, shuningdek, mavzuga oid ilmiy va publitsistik adabiyotlar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: nazariy tahlillar yozma nutqni baholashning asosiy usullari, mezonlari va ularning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashga yordam berdi. Raqamli texnologiyalarni qo‘llash samaradorlikni oshiradi, biroq bu o‘qituvchilarning maxsus tayyorgarligini talab qiladi.

XULOSA: tadqiqot natijalari raqamli muhitda kasbiy yozma nutq kompetensiyasini baholash metodikasining hanuzgacha kam rivojlanganligini ko‘rsatadi. Shu sababli, baholashning didaktik yondashuvlarini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: didaktik salohiyat, yozma nutq, raqamli texnologiyalar, shakllanish, nolingvistik profil.

Iqtibos uchun: Alimov F.Sh. Raqamli ta`lim muhitida talabalarning kasbiy yozma nutq kompetensiyasining didaktik imkoniyatlarini baholash. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.137–145.

ОЦЕНКА ДИДАКТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

© Ф.Ш.Алимов[1]✉

[1] Андижанский государственный университет, Андижан, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается концепция оценки дидактического потенциала профессиональной письменной речевой компетенции студентов в цифровой среде, а также анализируются эффективные механизмы оценки письменной речи в неязыковых факультетах.

ЦЕЛЬ: основной целью исследования является выявление особенностей дидактической дифференциации письма и письменной речи при преподавании иностранных языков в условиях цифровизации образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методология исследования основана на теоретическом анализе программно-методической документации, научных и публицистических источников, отражающих различные аспекты заявленной темы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Теоретический анализ позволил выявить основные методы и критерии оценки письменной речи. Применение цифровых технологий способствует повышению эффективности обучения, однако требует специальной подготовки преподавателей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: полученные результаты показывают, что методы оценки письменной речевой компетенции в цифровой среде недостаточно развиты, что обуславливает необходимость дальнейшего совершенствования дидактического инструментария.

Ключевые слова: дидактический потенциал, письменная речь, цифровые технологии, формирование, неязыковой профиль.

Для цитирования: Алимов Ф.Ш. Оценка дидактических возможностей профессиональной письменной речевой компетенции учащихся в цифровой образовательной среде.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.137–145.

ASSESSMENT OF THE DIDACTIC POSSIBILITIES OF PROFESSIONAL WRITTEN SPEECH COMPETENCE OF STUDENTS IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

© Farhod Sh. Alimov[1]✉
[1] Andijan State University, Andijan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article presents the concept of assessing the didactic potential of students' professional written speech competence in the digital environment. It analyzes mechanisms for evaluating written speech in non-linguistic university faculties.

AIM: the primary aim is to identify the didactic features and possibilities of differentiating between writing and written speech in foreign language teaching under digitalization of the educational process.

MATERIALS AND METHODS: the research is based on theoretical analysis of statistical data, program-methodological documentation, pedagogical and analytical sources related to the topic.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: theoretical analysis revealed key methods and criteria for assessing written speech competence. Digital technologies enhance effectiveness but require teachers' specialized training.

CONCLUSION: the study confirms that the assessment methodology for professional written speech competence in a digital context remains underdeveloped, necessitating improvements in didactic assessment strategies.

Keywords: didactic potential, written speech, digital technology, formation, non-linguistic profile.

For citation: Farhod Sh. Alimov. (2025) 'Assessment of the didactic possibilities of professional written speech competence of students in a digital educational environment', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.137–145. (In Russ).

Современные средства обучение имеют большое возможности для развития письменно-речевых компетенции у студентов. Поскольку каждое занятие имеет цель и ожидаемый результат, для достижения этих целей педагогу необходимо постоянно быть в курсе совершенствование свои знания и опыта относительно к оценивание. Когда студенты не смогут усвоить предыдущий темы, это может негативно отразиться на качестве обучения на последующих занятиях. В такой ситуации преподавателям следует использовать различные методы и формы оценивания, с помощью которых можно будет определить, степень развития у студентов письменно речевых навыков и умений. Применение цифровой технологии в оценивание дидактического потенциала профессиональной письменной речевой компетенции создает возможность эффективного мониторинга и оценивание весь процесса обучения.

Целью исследования является выявление особенностей и возможностей дифференциаций письма и письменной речи в преподавания иностранных языков и внедряемых в условиях цифровизации образовательного процесса, который становится более актуальном. В статье раскрываются некоторые механизмы оценивание письменной речевой компетенции которого станут новой парадигмой образования, что составляет новизну исследования.

Задачей современного образования является подготовка компетентных и инновационных кадров, отвечающих современным требованием. Использования инновационных образовательных методов и цифровых технологий на занятиях служит дальнейшему развитию знаний, навыков и умений студентов [1]. Особое внимание уделяется развитию и оценивание профессионально письменно речевых навыков в модульной системе. Критерии оценки письменных навыков разрабатываются на основе интегративного подхода, при котором письменная работа студента оценивается по таким критериям, как содержание, использование профессиональной лексики, логическая последовательность и творческое мышление.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Целесообразно привести следующие методы оценивание: Самооценка (Self-assessment). Данной метод даёт возможность студентам самостоятельно контролировать процесс обучения, делать выводы о своих уровень знаний, оценивать достижения или недостатки, что помогает студентам повысить своих ответственность, самоанализ и осознанность в академических достижениях. Самооценка является эффективным способом совершенствования своих знаний, развития творческого мышления и навыков оценивания. Таким образом, этот процесс также формирует у студентов способность свободно и ясно выражать свои мысли в письменной форме. Самооценка помогает студентам углубление своих знаний, навыков и умений, пересматривая и анализируя своих письменных работ А.Ндое [2].

Исследование проводилось на основе теоретического анализа статических данных, способов оценивание и программно-методической документации, педагогических, публицистических, аналитических работ, периодических изданий, отражающих различные аспекты заявленной темы. Следует отметить что взаимное оценивание (Peer assessment) является ещё одним способом оценивание знаний, умений и навыков письменной речи и развивает творческое мышление студентов. Оно создаёт благоприятное условия для проведения обратной связи при оценивание письменных работ других студентов.

Данный способ оценивание служить для получение достоверной оценки при которой студенты собирают образцы своей работы, чтобы документировать свой прогресс с течением времени. Помимо оценивание знаний и навыков студентов, портфолио также служит для контроля за их творческим развитием.

Оценка портфолио может преследовать две цели:

1. Способ описания. Портфолио способствует прогресс студента с накоплением соответствующей письменной речи материалов и письменные работы студентов, а также другие материалы, показывающие их достижение в процессе обучения.

2. Способ оценивание. Студенты анализируют своих письменных работ и осознают свои ошибки и причины их возникновение, а также имеют возможность определить их соответствия с установлением стандартам. Это не только развивает навыки самооценки, но и делает процесс обучения более эффективным.

Альтернативные методы оценивания будут развиваться в зависимости от потребностей и интересов студента. Ю.М.Орехова рекомендует студентам самым участвовать в выборе письменно-речевых заданий и даже в разработке письменно-речевых тестов [3]. Этот подход объединяет оценочную и познавательную деятельность и расширяет участие студентов в процессе обучения. Преподаватели должны размышлять над выполненными ими письменными речевыми заданиями и анализировать результаты письменных заданий студентов. Благодаря этому можно добиться справедливой оценивание [4]. По мере того, как студенты знакомятся с рубриками оценивания, они могут участвовать и вносить свой вклад в

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

процесс разработки рубрик. Такое участие расширяет возможности студентов и развивает их умений самостоятельного развития их будущей профессиональной деятельности.

По мнению Н.Бача, преподаватели должны работать над совершенствованием валидности и достоверности письменно-речевых контрольных заданий, так как это способствует решению некоторые недопонимание между студентами и преподавателями относительно к письменной работы студентов [5]. Для этого важно иметь глубокое понимание задачи письменной речи и причины допущенные ошибки. В результате студенты полностью осознают свои способности, берут на себя ответственность и начинают работать над улучшением своих слабых сторон.

В современной цифровой системе образования развиваются онлайн-оценивание дидактического потенциала профессиональной письменной речевой компетенции, особенно в рамках системы кредитных модулей, оцениваются знания, мастерство и навыки студентов. Кредитно-модульная система позволяет отслеживать индивидуальное развитие студентов и последовательно контролировать процесс обучения. Данная система повышает ответственность студентов за работу над собой и получение самостоятельного образования и служит повышению качества образования.

Письменная речь не ограничивается передачей информации, а также выполняет важные когнитивные функции, относящие к развитию знаний, что служит как средства передачи и сохранения информации относительно к литературы и культурного наследия человечества посредством письма. Этих качеств письменной речи необходимо учитывать в педагогических и оценочных процессах. Письмо и письменно речевые творческие работы студентов неязыкового профиля должны оцениваться объективно, поскольку каждое работа имеет свою цель и функцию. Г. Юйцзе отмечает, что разные письменные жанры следует оценивать по-разному [6]. Например, изложению следует оценивать по внутренним критериям и приложенные к нему аргументами. Это показывает, что каждому жанру нужны свои критерии и методы оценки.

Одним из актуальных вопросов является определение эффективных методов обучения письменной речи используя зарубежный опыт. Письменно речевых работ студентов можно оценить по пяти основным факторам: орфографические правила, беглость, содержание, логическая связность и профессиональный словарный запас. Тем не менее, каждый письменный текст следует оценивать с точки зрения его цели, чтобы получить полное представление о профессиональной ориентированности студентов.

Эффективность письменно-речевой процесса и оценка профессионально ориентированной письменно речевых работ во многом определяется их соответствий с требованием учебной программы и отзывах учителей. Учебный процесс согласуется с теорией конструктивизма и способствует активному

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

формированию знаний и приобретению студентами знаний на основе собственного опыта.

Исследователи И.Ю.Павловская, А. О. Гребенников, М. Я.Креер отмечает что преподаватели сталкиваются с трудностями при оценивание профессионально письменно речевых работ [7]. Они считают, что процессе оценивание часто ориентировано на результат, а не на процесс, что приводит к необъективности в оценивание творческого процесса и способа мышления.

Письменно-речевой деятельность требует комплексного и индивидуального подхода. Преподавателям необходимо уделять внимание не только на профессиональной лексике, но и творческим способностям, а также мыслительным процессам и письменно - рече коммуникативным умениям студентов. В таким подходе процессе обучение письменной речи будет эффективным, и студенты смогут ясно, профессионально и бегло выражать свои мысли. В процессе оценки важно учитывать субъективность оценок и критериев самооценки. Такой анализ может помочь выявить причины несоответствия и субъективность в процессе оценивания, что позволит провести справедливую и точную оцениванию письменно-речевых умений.

Результаты исследования показывают, что существующие методы недостаточно охватывают такие аспекты, как дискурс, мыслительные процессы, жанровое разнообразие, связанные с современным состоянием академического письма. Это мешает студентам развивать навыки творческого и критического мышления при выполнении сложных письменных задач. Согласно теории конструктивизма, такой подход неэффективен, поскольку эта теория делает упор в основном на оценке усвоение знаний.

Анализ показывает, что коммуникативные подходы играют важную роль в обучении письму. Например, согласно социокультурной теории Выготского, знания и умения студентов формируются посредством социального взаимодействия и культурного контекста [8]. Это требует учета культурных и индивидуальных особенностей, студентов при обучении письму.

При оценивание дидактического потенциала профессиональной письменной речевой компетенции следует ориентироваться не только на конечный результат, но и на процесс формирование письменного текста. Метакогнитивные стратегии и методы самооценки помогают студентам более глубоко понимать процесс подготовки письменного текста и управлять этим процессом [9,10]. Благодаря этим методам студенты смогут проанализировать свои сильные и слабые стороны и сделать необходимые заключение для развития профессионально направленной письменно-речевой деятельности. Результаты исследования показывают, что методы, используемые в обучения письменной речи у студентов неязыковых факультетов не учитывают дифференцированный подход к письму и письменной речи, мыслительным процессом, профессиональной направленности. Учёные М.Н.Вагнер, У. А.Овезова и М. М.Лейкина на основе мониторинга и анализа

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

высокого уровня предлагают гипотезу прогнозирования, что дает нам возможность к оценке профессионально направленной письменной речи в английском языке и развитие письменно речевых умений на основе профессиональной направленности [11,12].

Методы оценивание дидактического потенциала профессиональной письменной речевой компетенции письма в различных образовательных учреждениях могут существенно различаться. Следовательно, это требует стандартизированного подхода и учёта индивидуальные особенности и потребности студентов в формировании у них письменно речевых умений профессионального характера. При оценивание профессионально направленных письменно речевых умений студентов неязыкового профиля важно учитывать такие дополнительные аспекты, как грамматическая точность, правильность написания слов, соблюдение правил пунктуации, словарный запас, разнообразие использования грамматических конструкций, оригинальность мысли и всестороннее понимание темы. С помощью этих критериев достигается более полная и объективная оценивание письменно речевых умений студентов. Грамматическая правильность, орфография, пунктуационная правильность их употребление, словарный запас и грамматическое разнообразие, а также логичность выражение мысли и глубокое знание темы имеют первостепенное значение в процессе оценивания письменно речевая деятельность студентов. Вышеизложенные аргументы, относящие к критериям оценки, служит объективно оценивать письменно-речевой деятельности студентов и более справедливо оценить уровень профессионального владения предметом.

Учитывая выше сказанное и анализируя все данные методы и форм оценивание мы предлагаем разработанную критерий оценивание письменно-речевых деятельности студентов неязыкового профиля и письменного текста. Используемые материалы в обучения письменной речи у студентов неязыковых факультетов учитывали дифференцированный подход к письму и письменной речи (см. Таблица 1.).

Таблица 1.

Обобщение критерий оценивание письменно- речевых деятельности студентов и письменного текста

1. Организационные работы по написанию письменного текста
2. Содержание письменного текста.
3. Соответствие содержание к указанной теме.
4. Связность (логичное использование учебного материала, т.е. использование различных средств в логичной последовательности для связи между отдельными частями текста).
5. Представление аргументов в поддержку предлагаемой информации.
6. Грамотность изложение информации с грамматической точки зрений.
7. Общие удовлетворенность от письменной работы.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

8. Профессиональность мыслей.
9. Понятность темы и учебного материала, относящая к теме.
10. Наличие примеров, подтверждающие информации в письменном тексте.
11. Правильность изложение материала относительно к целям и задачам письменного акта.
12. Разнообразность профессиональной лексики.
13. Разнообразие языковых структур, характерные для письменной речи.
14. Пунктуационная правильность письменного текста.
15. Стилистическая правильность изложение мыслей в письменном тексте.

В заключение можно отметить, что оценивание дидактического потенциала профессиональной письменной речевой компетенции является неотъемлемой частью образовательного процесса и позволяет студентам неязыкового профиля использовать широкий спектр цифровых и педагогических факторов, основанных на образовательных методах, для получения всеобщей информации о своих успехов, усвоенных знаний, формированных письменно-речевых навыков и умений, а также компетенций. Использование в учебном процессе различных методов обучения позволяет преподавателям лучше понять процесс развития письменной речи студентов и адаптировать академическую программу к индивидуальным потребностям студента, и заодно обогащать своих опытов. Процесс оценивание профессионально письменно речевых умений студентов неязыкового профиля очень важен в образовании, поскольку оно позволяет преподавателям выявить положительные и отрицательные стороны учебного процесса и корректировать педагогические подходы в соответствии с индивидуальными потребностями студентов для повышения эффективности образовательного процесса. Использование различных методов обучения повышает качество образования и помогает каждому студенту получить профессиональное образование, необходимые для индивидуального развития. Это служит повышению качества общего образовательного процесса, профессионального развития студентов и углублению их знаний в соответствии с потребностями в условиях цифровизации образовательного пространство вуза.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Тернер Е. Ю. Цифровизация высшего образования: барьеры цифровой трансформации в высших учебных заведениях и онлайн-обучение (OCL) // Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И. Я. Яковлева. 2022. № 4 (117). С. 170–177. DOI: 10.37972/chgpu.2022.117.4.022
2. Ndoye, A. Peer/self-assessment and student learning. Int. J. Teach. Learn. High. Educ. 2017. № 29. Pp. 255–269.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Орехова Ю. М. Применение технологии формирующего оценивания на занятиях по иностранному языку в вузе //Вестник Нижневартовского государственного университета. 2021. №. 1 (53). С. 74-80.
4. Rogier D. Assessment literacy: Building a base for better teaching and learning // English Teaching Forum. 2014. № 52(3). Pp. 2–13.
5. Bacha N.N. Testing writing in the EFL classroom: Student expectation // English Teaching Forum. 2002. № 40(2). Pp. 14–19.
6. Юйцзе Г. Критерии оценивания уровня сформированности умений иностранных учащихся по созданию письменной работы в жанре аннотации к научной статье //Вестник Томского государственного педагогического университета. 2022. №. 6 (224). С. 72–79.
7. Павловская И. Ю., Гребенников А. О., Креер М. Я. Разработка концепции единого экзамена по профессионально-ориентированной иноязычной коммуникативной компетентности выпускника российского вуза: задачи и решения //Тестология. 2021. №. 3. С. 14–33.
8. Косарецкий С. Г. Использование культурно-исторической теории для анализа образовательного неравенства: потенциал, барьеры, перспективы //Культурно-историческая психология. 2023. Т. 19. №. 3. С. 47–55.
9. Татаринов М. Э. Модель приема обучения студентов языкового факультета иноязычной письменной речи //Fundamental and applied approaches to solving scientific problems. 2021. С. 153–159.
10. Ершова Т. А. Модель развития профессионально-коммуникативных умений письменной обратной связи преподавателей иностранных языков //Rhema. Рема. 2019. №. 2. С. 118–135.
11. Вагнер М. Н., Овезова У. А. Компоненты, критерии оценки и показатели уровня сформированности умений академической письменной речи студентов-магистрантов //Мир науки, культуры, образования. 2019. №. 5 (78). С. 292–294.
12. Лейкина М. М. Коммуникативный подход к оцениванию языковой компетенции в обучении деловому английскому //Лингвистика, переводоведение и методика обучения иностранным языкам: актуальные проблемы и перспективы. 2019. С. 563-668.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Alimov Farhod Sharabidinovich**, dotsent [**Алимов Фарход Шарабидинович**, доцент], [**Alimov Farhod Sharabidinovich** associate professor]; manzil: Andijon shahar, Universitet ko'chasi 129-uy, [адрес: город Андижан, ул. Университетская, 129], [address: 129 Universitetskaya St., Andijan city]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

UNIVERSAL TA'LIM FAOLIYATLARINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

© N.N. G'aybullayeva[1]✉
[1]Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalari universiteti, Namangan, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada universal ta'lim faoliyatining boshlang'ich ta'lim bosqichidagi nazariy va metodologik asoslari, ularning pedagogik amaliyotdagi o'rni va ta'lim jarayonidagi funksiyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchining shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi yadro kompetensiyalarni shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – universal ta'lim faoliyatlarining mazmun-mohiyatini ochib berish, ularning konstruktiv, reflektiv va metakognitiv jihatlarini asoslab, zamonaviy ta'lim konsepsiyasida tutgan o'rnini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Aristotel, J. Dyui, P. Freyre, A.N. Leontyev, L.S. Vygotskiy kabi mutafakkirlarning faoliyatga asoslangan yondashuvlari, lingvomadaniy va aksiologik asoslar, shuningdek, zamonaviy xalqaro va milliy konsepsiyalar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalariga ko'ra, universal ta'lim faoliyatlari o'quvchining o'z-o'zini anglash, mustaqil qaror qabul qilish, axloqiy pozitsiyani egallash, refleksiya va kommunikatsiyani shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu faoliyatlar ta'lim va tarbiya jarayonining integratsiyalashgan modelini yaratadi.

XULOSA: tadqiqot universal ta'lim faoliyatlarining zamonaviy didaktika va pedagogik metodologiyadagi markaziy kategoriyalardan biri ekanligini tasdiqlaydi. Ular orqali ta'lim nafaqat bilim berish, balki axloqiy-ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi mexanizmga aylanadi.

Kalit so'zlar: universal ta'lim faoliyati, konstruktivizm, intellektual kompetensiya, metakognitsiya, differensial ta'lim, kommunikativlik, refleksiya.

Iqtibos uchun: G'aybullayeva N.N Universal ta'lim faoliyatlarining Nazariy-metodologik asoslari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.146–156.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УНИВЕРСАЛЬНОЙ БРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

© Н.Н. Гайбуллаева[1]✉
[1] Ташкентский университет экономики и технологий, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются теоретико-методологические основы универсальной учебной деятельности на начальной ступени образования, её роль в педагогической практике и значение в процессе формирования ключевых компетенций учащихся.

ЦЕЛЬ: цель исследования — раскрыть содержание универсальных учебных действий, обосновать их конструктивные, рефлексивные и метакогнитивные характеристики и определить их место в современной образовательной парадигме.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы идеи Аристотеля, Дж. Дьюи, П. Фрейре, А.Н. Леонтьева, Л.С. Выготского, а также современные международные и национальные концепции, основанные на деятельностном, культурно-историческом и аксиологическом подходах.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты анализа показывают, что универсальные учебные действия являются эффективным инструментом развития личности учащегося, формирования самостоятельного мышления, морального выбора, рефлексии и коммуникативных навыков, обеспечивая интеграцию обучения и воспитания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтверждает значимость универсальных учебных действий как одной из ключевых категорий современной дидактики. Они обеспечивают не только усвоение знаний, но и развитие устойчивой нравственно-социальной позиции личности.

Ключевые слова: универсальная учебная деятельность, конструктивизм, интеллектуальная компетентность, метапознание, дифференцированное обучение, коммуникативность, рефлексия.

Для цитирования: Гайбуллаева Н.Н. Теоретико-методические основы универсальной образовательной деятельности.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.146–156.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF UNIVERSAL EDUCATIONAL ACTIVITY

© Nafisaxon N. G‘aybullayeva[1]✉
[1] Tashkent University of Economics and Technology, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the theoretical and methodological foundations of universal educational activities at the primary education level, their role in pedagogical practice, and their function in forming students' core competencies.

AIM: the main objective of the study is to explore the content of universal educational actions, substantiate their constructive, reflective, and metacognitive aspects, and define their significance in the context of modern educational concepts.

MATERIALS AND METHODS: the study draws on the activity-based approaches of Aristotle, J. Dewey, P. Freire, A.N. Leontyev, and L.S. Vygotsky, as well as modern

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

international and national frameworks rooted in cultural-historical and axiological methodologies.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that universal educational activities play a crucial role in fostering students' self-awareness, independent decision-making, moral orientation, reflection, and communication. These activities enable the creation of an integrated model of education and upbringing.

CONCLUSION: the study confirms that universal educational activities are a central category of modern didactics. They provide a foundation not only for knowledge acquisition but also for the development of a morally and socially responsible personality.

Keywords: universal educational activity, constructivism, intellectual competence, metacognition, differentiated education, communication, reflection.

For citation: Nafisaxon N. G‘aybullayeva. (2025) ‘Theoretical and methodological foundations of universal educational activity, Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.146–156. (In Uzbek).

XXI asr ta’limi inson kapitalining kompleks rivojiga qaratilgan bo‘lib, bu jarayonda universal ta’lim faoliyatlari pedagogik nazariya va amaliyotning markaziy kategoriyalaridan biriga aylanmoqda. Global raqobatga asoslangan axborot jamiyati sharoitida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, reflektivlik darajasi, kommunikativ va intellektual kompetensiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu nuqtai nazardan universal ta’lim faoliyatlari tushunchasi orqali o‘quvchilarda umumiy o‘quv malakalarini shakllantirish, o‘zlashtirish jarayonining chuqur mohiyati aniqlanadi. Mazkur bobda universal ta’lim faoliyatlarining nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinadi, bu esa ularning didaktik strukturasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Birinchi navbatda, universal ta’lim faoliyatlari tushunchasining ilmiy-pedagogik mazmuni, uning tarixiy genezisi va zamonaviy pedagogik paradigmadagi epistemologik o‘rni aniqlanadi. Bu yondashuv universal ta’lim faoliyatining faqatgina amaliy vosita emas, balki shaxsni ijtimoiylashtirishga xizmat qiluvchi murakkab psixologik va kognitiv tizim sifatidagi mohiyatini ochib beradi. Shu jihatdan, universal ta’lim faoliyati zamonaviy ta’lim konsepsiyasida o‘quvchining shaxsiy taraqqiyoti va ijtimoiy integratsiyasini ta’minlovchi yadro komponent sifatida namoyon bo‘ladi. Bu komponentlar qatoriga reglativ, kommunikativ, kognitiv va reflektiv faoliyatlar kiradi, ularning har biri shaxs taraqqiyotida o‘ziga xos didaktik vazifani bajaradi.

Keyingi bosqichda shaxs rivojlanishida universal ta’lim faoliyatining aks ettiruvchi (reflektiv) va konstruktiv funksiyalariga e’tibor qaratiladi. Psixologik-pedagogik tadqiqotlar ko‘rsatishicha, o‘quv faoliyatining aks ettiruvchi tabiati o‘quvchining o‘z-o‘zini anglash, metakognitsiya, shaxsiy pozitsiya va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, konstruktiv xususiyatlar o‘quvchilarning bilish faoliyati orqali tashqi bilimni ichki bilimga aylantirish, shaxsiy tajribasi asosida yangi bilimlarni qurish imkonini beradi. Bu esa o‘z navbatida universal ta’lim faoliyatini faqat bilim olish vositasi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

emas, balki bilim yaratish va shaxsiy taraqqiyot mexanizmi sifatida qayta talqin qilishga zamin yaratadi.

Didaktik tizim doirasida universal ta’lim faoliyatining shakllanishi faqat ta’lim mazmuniga emas, balki pedagogik munosabatlar sifatiga, o‘qituvchining reflektiv-amaliy kompetensiyalariga ham bevosita bog‘liq. Bunday kompleks yondashuv universal ta’lim faoliyatini rivojlantirish jarayonini tizimli, samarali va barqaror yo‘lga qo‘yishga xizmat qiladi. Shunday qilib, mazkur bob universal ta’lim faoliyatlari fenomenini nazariy-metodologik jihatdan chuqur anglash, ularni o‘quv jarayonining markaziy konstruksiyasi sifatida qayta konseptuallashtirish va amaliyotda tadbiq etish imkoniyatlarini ochib beradi. Bu esa zamonaviy ta’limning muhim strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish tamoyillari bilan uyg‘unlashgan holda, ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Bugungi globallashuv va transformatsiyalovchi axborot muhitida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – o‘quvchi shaxsini mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faollikka ega va reflektiv ong bilan qaror qabul qila oluvchi inson sifatida shakllantirishdan iboratdir. Ana shunday ijtimoiy-psixologik xususiyatlar majmuasini rivojlantirishning ontologik va epistemologik ildizlarini tahlil etar ekan, universal ta’lim faoliyatlari tushunchasi pedagogik falsafaning ichki yadrosi sifatida ko‘rilmoqda. Bu tushuncha nafaqat o‘quv jarayonining metodik vositasi, balki shaxsiy taraqqiyotning tamoyillari bilan bevosita uzviylikda namoyon bo‘ladi.[1]

Zamonaviy ta’lim paradigmasi o‘quvchini passiv bilim oluvchi emas, balki faol bilim yaratuvchi sifatida shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, ushbu yondashuv universal ta’lim faoliyatlari (universal ta’lim faoliyatlari) tushunchasini ilgari surdi. Universal ta’lim faoliyatlari bu – bilim olish, muammo yechish, axloqiy-ijtimoiy masalalarni hal etishda universal yondashuvga asoslangan, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiruvchi faoliyatlar majmuidir. Ularning asosiy maqsadi – shaxsda shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan ko‘nikmalarni shakllantirishdan iborat.

Pedagogik nazariyalar nuqtayi nazaridan universal ta’lim faoliyatlari “o‘quvchini faqat bilimli emas, balki axloqan bardavom, ma’naviy jihatdan boy va madaniy ongli inson sifatida shakllantirish imkonini beruvchi vosita” sifatida talqin qilinadi[2]. Mazkur yondashuv, ayniqsa, Rossiya va Yevropa ta’lim tizimlarida faol rivojlanmoqda. O‘zbekiston tajribasida esa bu tushuncha hali yangilanayotgan kontseptual asoslarda mustahkamlanmoqda.

Universal ta’lim faoliyatlarining pedagogik-ilmiy mohiyatini chuqur tahlil qilar ekanmiz, ularni Aristotelning faoliyat nazariyasi, Jon Deweyning “learning by doing” tamoyili, hamda P. Freyrening “dialogik ta’lim” modelida aks etgan faoliyatga asoslangan yondashuvlar bilan uyg‘unlashgan holda ko‘rish mumkin. Freyre o‘zining mashhur

[1] Асмолов А. Г. Психология личности. – Москва: Смысл, 2002. – 288 с. – С. 184.
[2] Asmolov A. G. Psixologiya lichnosti. – Moskva: Smysl, 2002. – S. 178

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

asarida: “Ta’lim bu — insonni ijtimoiy haqiqatga uyg‘otuvchi erkinlik harakati bo‘lishi kerak” deya ta’kidlaydi[3].

Universal ta’lim faoliyatlari konsepsiyasi o‘zida quyidagi komponentlarni mujassam etadi:

- motivatsion-kommunikativ faoliyat;
- kognitiv-muammoli faoliyat;
- ijtimoiy-ta’sirli va aks ettiruvchi faoliyat;
- tarbiyaviy-estetik faoliyat.

Bu faoliyatlar nafaqat bilim olishni, balki o‘quvchilarning axloqiy tanlovi, mustaqil fikrlashi, ijtimoiy ongining rivojlanishi va insoniy qadriyatlar asosida harakat qilishini ta’minlaydi.

Pedagogika olimlari fikricha, universal ta’lim faoliyatlari tushunchasi “shaxsiylashtirilgan, demokratik, reflektiv va integrallashgan ta’lim”ni tashkil qilishda eng muhim mezonlardan biridir Bu tamoyil asosida qurilgan ta’lim o‘quvchiga bilimdan tashqari axloqiy tanlov, ijtimoiy mas’uliyat va estetik didni ham beradi.[4]

Biroq tanqidiy mulohazalar shuni ko‘rsatadiki, ayrim ta’lim tizimlarida universal ta’lim faoliyatlari “yo‘riqnoma” asosida joriy etilib, o‘quvchi individual qiziqishlari va ehtiyojlariga mos kelmaydigan mexanizm sifatida ishlatilmoqda. Aynan shuning uchun, universal ta’lim faoliyatlarini joriy etishda kontekstual moslik, madaniy muvofiqlik va shaxsiylashgan yondashuv asosiy metodologik tamoyilga aylanishi lozim.

Universal ta’lim faoliyatlari – bu o‘quvchi tomonidan egallanadigan bilimlar tizimidan farqli o‘laroq, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘rganishga yo‘naltirilgan reflektivlik, ijtimoiylashuv, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga doir umumiy qobiliyatlar majmuasidir. Mazkur faoliyatlar ta’limning mazmundan ko‘ra metodologik va aksiologik asoslarini belgilab beradi. Shu sababli ularning zamonaviy ta’lim konsepsiyasidagi o‘rni – ta’limni shaxsga yo‘naltirilgan, subyektga asoslangan va kompetensiyaviy yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirishda namoyon bo‘ladi.[5]

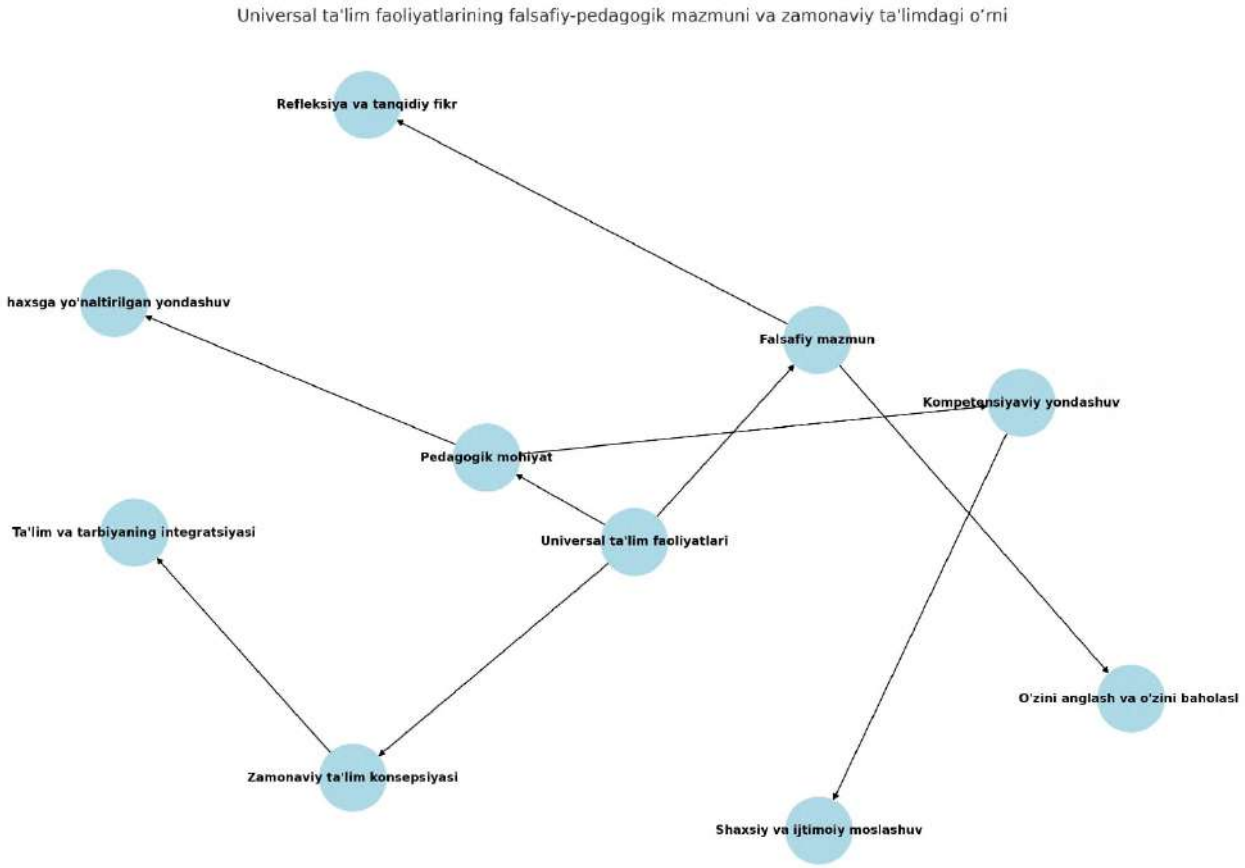
A.N. Leontyev universal faoliyatlar mohiyatini shunday talqin etadi: “Inson faoliyati doirasida shakllanadigan psixik jarayonlar – bu tashqi ta’sirga javob emas, balki tashqi ta’sirni ongli tarzda qayta ishlash vositasidir”[6]. Mazkur yondashuv universal ta’lim faoliyatlarini subyektning o‘z-o‘zini shakllantirish vositasi sifatida tushunishga asos yaratadi.

L.S. Vygotskiy esa madaniy-tarixiy yondashuv doirasida universal faoliyatlarni bola shaxsining ijtimoiy reallik bilan muvofiqlashuvini ta’minlaydigan vosita sifatida izohlaydi. Uning fikricha, “faoliyat va tafakkur bola taraqqiyotida muayyan madaniy vositalar bilan bog‘langan holda rivojlanadi va bu vositalar universal xarakterga ega bo‘ladi” Bu nuqtai

[3] Freyre P. Pedagogy of the Oppressed. – New York: Continuum, 2005. – P. 72
[4] Rasulov A. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasining dolzarb masalalari. – Toshkent: TDPU, 2017. – 134 b. – B. 69.
[5] Rasulov I., Ahmedova Z. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2019. – 176 b. – B. 104.
[6] Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1977. — С. 104

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

nazardan qaralganda, universal ta’lim faoliyatlari bola uchun jamiyat bilan muloqotning semantik, aksiyologik va kommunikativ vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’lim konsepsiyasi nuqtai nazaridan universal ta’lim faoliyatlari kompetensiyaviy yondashuvning ichki mohiyatini tashkil etadi. Kompetensiya faqat bilim emas, balki bilimdan foydalanish, axloqiy pozitsiyani egallash, muammoni hal qilish va refleksiya qilish kabi universal harakatlar asosida shakllanadi. Shuning uchun universal ta’lim faoliyatlari bugungi kunda faqat o‘quv predmetlarini o‘zlashtirishga xizmat qilmay, balki shaxsiy va ijtimoiy moslashuvning tayanch mezoniga aylanmoqda.

Ushbu yondashuvning mohiyatida ta’lim va tarbiya jarayonining integratsiyasi yotadi. Universal ta’lim faoliyatlari tarbiyaviy jarayonning ham harakatlantiruvchi mexanizmi sifatida namoyon bo‘lib, u o‘quvchining mustaqil fikrlashi, tanqidiy yondashuvi, o‘zini baholay olishi, o‘z qarorlariga javobgarlik hissi kabi xususiyatlarini rivojlantiradi. Bu esa pedagogik jarayonda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, universal ta’lim faoliyatlarining ilmiy mazmuni insonni o‘zligiga qaytargan holda, uni subyekt sifatida tan olish, uni o‘quv faoliyatida faol ishtirokchiga aylantirishga asoslanadi. Bu esa o‘z navbatida, ta’lim konsepsiyasining eng muhim g‘oyalaridan biri bo‘lgan "insonparvarlik va individga yo‘naltirilganlik" tamoyilini amalda ro‘yobga chiqaradi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Yuqoridagi kognitiv xaritada universal ta’lim faoliyatlari tushunchasining ilmiy, pedagogik va zamonaviy ta’lim konsepsiyasidagi o‘rni o‘zaro bog‘liqlikda aks ettirilgan.[7] U markaziy tushuncha sifatida shakllantirilib, quyidagi asosiy yo‘nalishlar orqali tafsiflanmoqda:

ilmiy mazmun — refleksiya, o‘zini anglash, tanqidiy fikr;

pedagogik mohiyat — shaxsga yo‘naltirilganlik va kompetensiyaviy yondashuv;

zamonaviy ta’lim konsepsiyasi — ta’lim va tarbiyaning integratsiyasi, shaxsiy va ijtimoiy moslashuv.

Zamonaviy ta’lim jarayoni o‘zining mohiyati va mazmuni jihatidan jamiyat taraqqiyotining asosiy tayanchi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bugungi kunda ta’lim shunchaki bilim berish tizimi emas, balki insonning tafakkurini, ma’naviy-axloqiy qarashlarini va ijtimoiy pozitsiyasini shakllantiruvchi murakkab ijtimoiy institut sifatida talqin qilinmoqda.

Ana shu jarayonda universal ta’lim faoliyatlari tushunchasi pedagogik falsafa, amaliyot va metodologiya chorrahasida turgan markaziy kategoriya sifatida ko‘rilmoqda. Bu tushuncha orqali shaxsning kognitiv, metakognitiv, kommunikativ va reflektiv salohiyatlarini tarbiyalashga xizmat qiluvchi didaktik vositalar tizimi anglashiladi.[8]

Ilmiy nuqtai nazardan, universal ta’lim faoliyatlari – bu shaxsning o‘z-o‘zini anglash, o‘zining ichki resurslarini safarbar qilish, qaror qabul qilishda erkinlikka asoslangan ongli faoliyat shaklidir. Ular inson tafakkurining aks ettiruvchi, transformatsiyalovchi va aksiologik jihatlarini o‘zida mujassam etadi.

A.N. Leontyev ta’kidlaganidek, “inson faoliyati doirasida shakllanadigan psixik jarayonlar – bu tashqi ta’sirga javob emas, balki tashqi ta’sirni ongli tarzda qayta ishlash vositasidir”.

Pedagogik aspektda esa, universal ta’lim faoliyatlari ta’lim mazmunining tarkibiy elementi bo‘libgina qolmay, balki ta’limning metodologik asosini tashkil etadi. Ular o‘quvchi shaxsini faollashtiruvchi, unga refleksiya, tashabbuskorlik, hamkorlik va ijtimoiy mas’uliyat kabi muhim fazilatlarni singdiruvchi faoliyatlar majmuasidir.

Bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuv doirasida universal ta’lim faoliyatlarining o‘rni alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bu faoliyatlar o‘z ichiga quyidagilarni oladi: maqsad qo‘yish, rejalashtirish, kuzatish, baholash, tuzatish, refleksiya, muammo hal qilish, ijodiy yondashuv va boshqalar. Bu esa o‘quvchining mustaqil fikrlashi va o‘z faoliyatiga tanqidiy qarashi shakllanishining negizini yaratadi.[9]

L.S. Vygotskiy universal faoliyatlarning madaniy-tarixiy xarakterini asoslab, quyidagicha yozadi: “faoliyat va tafakkur bola taraqqiyotida muayyan madaniy vositalar bilan bog‘langan holda rivojlanadi va bu vositalar universal xarakterga ega bo‘ladi”.[10]

7 Salimov H. X. Ta’lim va innovatsiya. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2020. – 158 b. – B. 88.

8 Jo‘rayev M. Boshlang‘ich ta’limda innovatsiyalar. – Toshkent: Fan, 2018. – 128 b. – B. 92.

9 Trilling B., Fadel C. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. – San Francisco: Jossey-Bass, 2009. – 216 p. – P. 58.

10 Выготский Л.С. Психология развития человека. — М.: Смысл, 2000. — Б. 61

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Universal ta’lim faoliyatlari orqali tarbiyaviy jarayonni tashkil etish ta’lim va tarbiyaning bir butunligini ta’minlaydi. Chunki bu faoliyatlar axloqiy tanlov qilish, o‘z harakatiga baho berish, boshqa fikrni qabul qilish, o‘z-o‘zini tahlil qilishga o‘rgatadi.

Zamonaviy ta’lim konsepsiyasida universal ta’lim faoliyatlari o‘quvchining shaxsiy yuksalishini ta’minlovchi poydevor sifatida ko‘riladi. Ular orqali o‘quvchi o‘zining psixologik, ijtimoiy, madaniy va ma’naviy yo‘nalishdagi holatini anglaydi va ongli harakatlarni amalga oshiradi.

Shu asosda universal faoliyatlar orqali tashkil etilgan ta’lim modeli quyidagi mezonlarga asoslanadi: faoliyatga yo‘naltirilganlik, shaxsga yo‘naltirilganlik, ijtimoiy faollik, aks ettirish va o‘z-o‘zini anglash, mustaqillik, axloqiy pozitsiyani belgilash va ijtimoiy javobgarlik.

Ta’lim faoliyatining bu shakli o‘quvchini tayyor bilim egasiga emas, balki bilimni izlaydigan, uni mustaqil tahlil qiladigan va undan ongli foydalanadigan shaxsga aylantiradi. Bu esa jamiyatda faol, mas’uliyatli, tolerant, kommunikativ, axloqan barkamol insonni shakllantirish imkonini beradi.

Ta’lim jarayonining zamonaviy rivojlanish bosqichida universal ta’lim faoliyatlari tushunchasi pedagogik terminologiyada markaziy o‘rin egallab, shaxsni har tomonlama kamol toptirishga xizmat qiluvchi vosita sifatida qaralmoqda. Bu tushuncha insonning rivojlanishini yagona psixologik, ma’naviy, kognitiv va ijtimoiy jarayon sifatida talqin etuvchi ilmiy yondashuvlarga tayangan holda shakllangan bo‘lib, ta’lim-tarbiya birligini ta’minlashda asosiy metodologik kategoriyalardan biriga aylangan.

Universal ta’lim faoliyatlari tushunchasi birlamchi ravishda Rossiya pedagogik maktabida, xususan, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin, V.V. Davыdovlarning sotsiokultural va faoliyat nazariyalariga asoslanadi. Bu nazariyalarda ta’lim jarayoni o‘quvchining mustaqil faoliyatda ishtirok etishi, o‘z-o‘zini anglashi, tahlil qilishi va o‘z harakatlarini boshqarish ko‘nikmalarini egallashi bilan bog‘liq bo‘lgan amaliy mexanizm sifatida qaraladi. Demak, universal ta’lim faoliyati — bu nafaqat bilimni egallash, balki shaxsning ichki intellektual, axloqiy, ijtimoiy va estetik imkoniyatlarini harakatga keltiruvchi faol reflektiv jarayondir.[11]

Pedagogik falsafada universal ta’lim faoliyatlari umumlashgan, takrorlanuvchi va uzluksiz o‘quv jarayonining ichki mazmunini belgilovchi sifatida talqin etiladi. Ular quyidagicha toifalanadi: shaxsiy faoliyatlar (o‘zini anglash, axloqiy tanlov), regulyativ faoliyatlar (rejalashtirish, baholash, nazorat), kognitiv faoliyatlar (tahlil qilish, tushunish, mantiqiy tafakkur), va kommunikativ faoliyatlar (muloqot, hamkorlik, empatiya).[12]

Mazkur faoliyatlar tizimi shaxs taraqqiyotining barcha bosqichlariga daxldor bo‘lib, ayniqsa boshlang‘ich ta’limda shaxsning asosiy kompetensiyalarini shakllantirishda tayanch vosita hisoblanadi. Bu jihatdan, universal ta’lim faoliyatlari shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasining nazariy poydevorini tashkil etadi. Chunki bu konsepsiyada

11 Сериков В. Н. Личностно-ориентированное образование. – Екатеринбург: Изд-во УрГПУ, 2002. – 190 с. – С. 61.

12 Imomova T. Boshlang‘ich ta’limda kasbiy rivojlanish. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021. – 150 b. – B. 77.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘quvchi passiv bilim oluvchi emas, balki faol, o‘zini anglaydigan, ijtimoiy jarayonlarga mas’uliyat bilan yondashadigan sub’ekt sifatida qaraladi.[13]

Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida — kompetensiyaviy, konstruktivistik, faoliyatga asoslangan va kommunikativ yondashuvlarda universal o‘quv faoliyatlari asosiy mezonlardan biri sifatida qaralmoqda. Masalan, UNESCO, OECD kabi xalqaro tashkilotlarning 21-asr ta’lim ko‘nikmalari tizimida ham universal ta’lim faoliyatlari – o‘zini boshqarish, refleksiya, axloqiy fikrlash, jamoviy ishlash, muammo yechish kabi ko‘nikmalar orqali talqin etiladi. Bu esa ularning nafaqat milliy, balki global ta’lim paradigmasidagi muhim o‘rnini belgilaydi.

Shuningdek, bu faoliyatlarning o‘quv dasturlariga integratsiyalashuvi natijasida ta’lim faqat faktlarni eslab qolishga emas, balki bilimdan foydalanish, uni hayotga tadbiq etish, shaxsiy va ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga qaratilgan sifatli rivojlanish modeliga aylanishi mumkin.[14]

Milliy ta’lim tizimida ham universal ta’lim faoliyatlari haqida tushunchaning yangicha shakllanishi kuzatilmoqda. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020), Davlat ta’lim standartlari (2022), “O‘zbekiston–2030” strategiyasi singari muhim hujjatlarda shaxsni rivojlantirish, faollikni kuchaytirish, mustaqil fikrlash va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Bu esa universal ta’lim faoliyatlarini ta’lim-tarbiya jarayonining asosiy strategik elementi sifatida qarash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.[15]

Shu nuqtai nazardan, universal ta’lim faoliyatlari tushunchasi zamonaviy pedagogika nazariyasida ta’lim mazmunining transformatsiyasi, metodologiyasining yangilanishi, shuningdek shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning amaliy ifodasini ta’minlovchi universal mexanizm sifatida talqin etiladi. Ularning umumiy xususiyatlaridan biri – bu o‘quvchini tayyor bilim egallovchi emas, balki bilim yaratishda, o‘z fikrini asoslashda, axloqiy baho berishda faol ishtirok etuvchi sub’ekt sifatida shakllantirishdir.[16]

Ilmiy jihatdan qaralganda, universal o‘quv faoliyatlari inson tabiati, tafakkur jarayonlari va ijtimoiy mohiyatining uzviy birligi sifatida namoyon bo‘ladi. Inson faoliyati doirasida anglash, tanlash, baholash, maqsad qo‘yish, unga intilish va javobgarlik kabi amallar faqat ko‘nikmalar emas, balki ma’naviy-axloqiy mohiyatga ega qadriyatlar majmuasidir. Shunday ekan, universal faoliyatlar — bu pedagogik kategoriyadan tashqari, antropologik, sotsiokultural va aksiologik kategoriya sifatida ham e’tirof etilishi zarur.

Pedagogik jihatdan esa, bu faoliyatlar shaxsda quyidagi asosiy komponentlarni shakllantirishga xizmat qiladi: o‘zini anglash, mustaqil fikrlash, axloqiy tanlov qobiliyati, mehnatga ongli munosabat, go‘zallikka intilish, muloqot madaniyati va ijtimoiy mas’uliyat. Ayniqsa, bu jarayon boshlang‘ich ta’lim bosqichida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib,

13 G‘ulomov T. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi va rivojlanish bosqichlari. – Toshkent: TDPU, 2020. – 132 b. – B. 94.

14 Carr D. Making Sense of Education: An Introduction to the Philosophy and Theory of Education and Teaching. – London: Routledge, 2003. – 208 p. – P. 51.

15 Carr D. Making Sense of Education: An Introduction to the Philosophy and Theory of Education and Teaching. – London: Routledge, 2003. – 208 p. – P. 51.

16 Carr D. Making Sense of Education: An Introduction to the Philosophy and Theory of Education and Teaching. – London: Routledge, 2003. – 208 p. – P. 51.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘quvchilarning psixologik moslashuvi, ijtimoiylashuvi, intellektual-faol refleksiyasi, emotsional barqarorligi kabi indikatorlar orqali namoyon bo‘ladi.[17]

Shu tariqa, universal ta’lim faoliyatlari — bu shunchaki metodik vosita emas, balki ta’lim jarayonining butun falsafasi, shaxs tarbiyasining tayanch mexanizmi, zamonaviy ta’lim modelining mazmuniy asosidir. Ular orqali o‘quvchilar nafaqat bilim oladilar, balki hayotda, jamiyatda, o‘zaro muloqotda to‘laqonli ishtirok eta oladigan, axloqiy va ijtimoiy jihatdan bardavom, barqaror shaxsga aylanadilar.

Shuningdek, universal ta’lim faoliyatlari zamonaviy didaktikada nafaqat o‘quvchi faoliyatini tashkil etishning modeli sifatida, balki ta’lim tizimining metodologik strukturasini shakllantiruvchi universal omil sifatida qaralayapti. Ular orqali pedagog o‘quvchini faqat ma’lumot oluvchi emas, balki axloqiy jihatdan mustaqil qaror qabul qiluvchi, estetik mezonlarga ega, ijtimoiy faollikka intiluvchi shaxs sifatida rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.[18]

Ushbu faoliyatlarning ilmiy mohiyati ularning ontologik va aksiologik asoslari bilan ham bevosita bog‘liq. Inson faolligi — bu nafaqat tashqi muhitga moslashish, balki uni ongli ravishda o‘zgartirish vositasidir. Shu jihatdan, universal ta’lim faoliyatlari bolani real hayotda axloqiy, ijtimoiy va aqliy mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga tayyorlashning eng qudratli vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, bu faoliyatlar inson tabiatining quyi pog‘onasidan boshlab — ya’ni boshlang‘ich sinfdanoq — shakllana boshlaganligi sababli, ularning ta’limdagi ahamiyati strategik darajaga ko‘tariladi.

Masalan, o‘quvchining o‘z fikrini mustaqil bayon qilish, o‘zgalar fikriga nisbatan bag‘rikenglik bilan yondashish, guruhda murosaga kelish, vazifalarni bo‘lib olish, vaqtni samarali boshqarish kabi ko‘nikmalar bugungi pedagogikada shunchaki “qo‘shimcha” malakalar emas, balki universal o‘quv faoliyatlari doirasida shakllanadigan asosiy tarbiyaviy komponentlardir. Bu esa o‘z-o‘zidan universal faoliyatlar nafaqat bilim egallash, balki shaxsiy va ijtimoiy barqarorlikni shakllantirishda ham asosiy vosita ekanligini isbotlaydi.[19]

Bundan tashqari, universal ta’lim faoliyatlari orqali amalga oshiriladigan tarbiya jarayoni — bu shunchaki ma’lum me’yorlarga rioya qilish emas, balki o‘quvchining har bir harakatida axloqiy asosli tanlov qilishga tayyorligini shakllantirishdan iboratdir. Shuning uchun ham bu faoliyatlar orqali bolalarda “nima qilmoqchiman?” emas, balki “nima uchun aynan shunday qilmoqdaman?” degan reflektiv savolga javob topish ehtiyoji vujudga keladi.[20]

Bularning barchasi universal ta’lim faoliyatlarini nafaqat boshlang‘ich ta’limda, balki butun umrbod ta’lim jarayonida shaxsni anglash, ijtimoiylashish va tarbiyalashning eng asosiy mexanizmlaridan biri sifatida qarashga asos yaratadi. Ular o‘quvchining bilim olishini individuallashtiradi, o‘z tajribasi asosida bilimlarni mustahkamlaydi, shaxsiy

17 Carr D. Making Sense of Education: An Introduction to the Philosophy and Theory of Education and Teaching. – London: Routledge, 2003. – 208 p. – P. 51.

18 Eshonqulov A. Boshlang‘ich ta’limda kasbiy tayyorgarlik masalalari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020. – 112 b. – B. 64.

19 Bayro F. La pédagogie de l’existence. – Paris: Éditions du Seuil, 2006. – 152 p. – P. 59.

20 Nurmatov A. Boshlang‘ich ta’lim va tarbiya. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. – 144 b. – B. 117.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qadriyatlarni o‘zlashtiradi va ijtimoiy muhitda o‘zini to‘laqonli sub’ekt sifatida anglashga yo‘naltiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. –T: «Aolat», 2023. –114 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat Kodeksi. –T.: Adolat, O‘zbekiston, 2021. -296 b.
3. O‘zbekiston Respublikasining Oila Kodeksi. –T.: Adolat, O‘zbekiston, 2021. -204 b.
4. Mirziyoyev SH. Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.: O‘zbekiston, NMIU, 2016.
5. Carr D. Making Sense of Education: An Introduction to the Philosophy and Theory of Education and Teaching. – London: Routledge, 2003. – 208 p. – P. 51.
6. Eshonqulov A. Boshlang‘ich ta’limda kasbiy tayyorgarlik masalalari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020. – 112 b. – B. 64.
7. Nurmatov A. Boshlang‘ich ta’lim va tarbiya. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. – 144 b. – B. 117.
8. Jo‘rayev M. Boshlang‘ich ta’limda innovatsiyalar. – Toshkent: Fan, 2018. – 128 b. – B. 92.
9. Eshonqulov A. Boshlang‘ich ta’limda kasbiy tayyorgarlik masalalari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020. – 112 b. – B. 64.
10. Trilling B., Fadel C. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. – San Francisco: Jossey-Bass, 2009. – 216 p. – P. 58.
11. Bayro F. La pédagogie de l’existence. – Paris: Éditions du Seuil, 2006. – 152 p. – P. 59.
12. G‘aybullayeva N.N. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida universal ta’lim faoliyatini shakllantirish, rivojlantirish va takomillashtirish nazariyasi va amaliyoti - Buxoro: Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar (2024 йил №6) ISSN 2181-1709 (P)
13. G‘aybullayeva N.N. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini qarama-qarshiliklar asosida ijodkorlik faoliyatini shakllantirish yo‘llari In Volume1,issue7of Results of National Scientific Research Journal 2022 ISSN 2181-3639 Uzbekistan 21.10.2022

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**G‘aybullayeva Nafisaxon Nosirjon qizi**, o‘qituvchi [**Гайбуллаева Нафисахон Носиржон қизи**,преподаватель], [**G‘aybullayeva Nafisaxon Nosirjon qizi** teacher]; manzil: Namangan shahar,Oromgox MFY,Shimoliy aylanma yo'li ko'chasi,46-uy, [адрес: Город Наманган,МФЦ Оромгох,ул. Северная объездная, д. 46], [address: Namangan city,MFC Oromgoh,ul. 46 Severnaya detour street.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TA’LIM TIZIMIDA FORSAYT KOMPETENTLIGINING VUJUDGA KELISHI

© S.H. Hasanova[1]✉

[1]O‘zbekiston Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ta’lim tizimida, ayniqsa oliy ta’lim muassasalarida forsayt kompetentligining shakllanish jarayoni, uning mazmuni, ahamiyati va ta’limdagi roli tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — forsayt kompetentligini shakllantirish orqali raqobatbardosh, strategik fikrlovchi va kelajakka yo‘naltirilgan mutaxassislarni tayyorlash imkoniyatlarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda forsayt texnologiyalari va metodlari, xususan, stsenariylar yaratish, vizioning, monitoring, prognozlash usullarining o‘quv jarayoniga integratsiyasi, xorijiy tajribalar va ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, forsayt kompetentligini rivojlantirish orqali talabalarning innovatsion fikrlash ko‘nikmalari, kelajakni strategik baholash qobiliyati hamda o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashuvchanligi sezilarli darajada oshadi.

XULOSA: forsayt kompetentligining ta’lim jarayoniga integratsiyasi raqamli transformatsiya va global o‘zgarishlar sharoitida ta’lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, forsayt kompetentligi, strategik fikrlash, pedagogik texnologiyalar, kelajakni prognozlash, oliy ta’lim, innovatsion yondashuv, rivojlanish istiqbollari, foresight metodlari, kompetensiyaga asoslangan ta’lim.

Iqtibos uchun: Hasanova S. H. Ta’lim tizimida forsayt kompetentligining vujudga kelishi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.157–163.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ФОРСАЙТ-КОМПЕТЕНТНОСТИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

© С.Х. Хасанова[1]✉

[1] Узбекско-Финский педагогический институт, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается процесс формирования форсайт-компетенции в системе образования, особенно в контексте высшего образования, её содержание, значение и роль в подготовке современных специалистов.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить возможности формирования форсайт-компетенции как важного условия подготовки стратегически мыслящих и конкурентоспособных профессионалов, способных адаптироваться к будущим изменениям.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведён анализ методик и технологий форсайта — сценарного моделирования, визионерства, мониторинга и прогнозирования, а также рассмотрены способы их интеграции в образовательный процесс на основе международного опыта и научных источников.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что развитие форсайт-компетенции способствует формированию у студентов инновационного мышления, способности к стратегическому анализу и гибкости в условиях изменяющегося мира.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция форсайт-компетенции в образовательную среду является важным фактором повышения качества образования в условиях цифровой трансформации и глобальной нестабильности.

Ключевые слова: система образования, форсайт-компетенция, стратегическое мышление, педагогические технологии, прогнозирование будущего, высшее образование, инновационный подход, перспективы развития, методы форсайта, компетентностное образование.

Для цитирования: Хасанова С.Х. Возникновение Форсайт-компетентности в системе образования.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.157–163.

THE EMERGENCE OF FORESIGHT COMPETENCE IN THE EDUCATION SYSTEM

© Sumanbar H. Hasanova[1]✉
[1] Uzbek-Finnish Pedagogical Institute, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the emergence of foresight competence in the education system, particularly in higher education, analyzing its essence, importance, and role in modern professional training.

AIM: The main aim of the study is to determine how the development of foresight competence can contribute to preparing competitive, strategically thinking, and future-oriented professionals.

MATERIALS AND METHODS: the study involves the analysis of foresight technologies and methods—such as scenario planning, visioning, monitoring, and forecasting—and how these can be integrated into the educational process, based on international practices and scholarly sources.

DISCUSSION AND RESULTS: findings indicate that the development of foresight competence enhances students' innovative thinking, strategic assessment abilities, and adaptability to future transformations.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: integrating foresight competence into educational processes is a critical component for improving the quality of education amidst digital transformation and global challenges.

Keywords: education system, foresight competence, strategic thinking, pedagogical technologies, future forecasting, higher education, innovative approach, development prospects, foresight methods, competency-based education.

For citation: Sumanbar H. Hasanova. (2025) 'The emergence of Foresight competence in the education system', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.157–163. (In Uzbek).

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng qamrovli ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning istiqboli ta'lim tizimiga bog'liq holda rivojlanadi. Ta'lim sohasidagi yo'lga qo'yilayotgan xalqaro hamkorlik o'z samarasini bermoqda, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va zamon talabiga moslash borasidagi kelajak strategiyasi aniq belgilab berilgan. Ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan dunyodagi yetakchi oliy ta'lim muassasalari tajribalariga asoslangan holda eng zamonaviy texnologiyalarni tadbiq etish hisoblanadi.

Ilmiy, ishbilarmonlik va siyosiy doiralarda "Forsayt" tushunchasi tobora keng tarqalmoqda. Dunyoning iqtisodiy jihatdan rivojlangan aksariyat mamlakatlari kelajakni nafaqat bashorat qilish, balki uni "Forsayt" kabi vosita yordamida dastlab texnologik sohada, keyin esa ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik va siyosiy sohalarda faol shakllantirish zarurligini tan oldi.

Bugungi kun sharoitda har bir davlat eng istiqbolli yo'nalishlarda o'zining yetakchi o'rinlarini saqlab qolish uchun o'zining ilmiy-texnikaviy va innovatsion rivojlanishining ustuvor yo'nalishlarini belgilashga majbur.

Global raqobatning kuchayishi aksariyat mahsulotlarning hayot aylanishini qisqartirmoqda. Bu alohida mamlakatlar hukumatlarini va yirik transmilliy kompaniyalar rahbarlarini birinchi navbatda innovatsion mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqish va joriy etish orqali o'zlarining raqobatdosh ustunliklarini rivojlantirishga majbur qilmoqda.

Fan va texnikani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilovchi maxsus dasturlar ishlab chiqilmoqda.

Texnologiya sifatida prognoz 1950-yillarda ildiz otgan. Sovet Ittifoqida, prognozning ushbu eng yangi texnologiyasining elementlari mudofaa sanoatida foydalanilgan. U AQShda AQSH hukumati va mudofaa sanoati manfaatlari yo'lida strategik tadqiqotlar olib boradigan RAND korporatsiyasi (Research and Development) tomonidan ixtiro qilingan deb aytiladi

1980-yillarning boshida AQShda "tanqidiy texnologiyalar"ni rivojlantirish bo'yicha milliy loyiha ishga tushirildi. 1980-yillarning oxirida Yevropa Komissiyasida Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar tomonidan Forsaytdan foydalanishni muvofiqlashtirish uchun mas'ul bo'lgan maxsus bo'lim va Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyatining instituti sifatida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Sevilyadagi Texnologik Forsayt maxsus instituti tashkil etildi, u Forsaytni uslubiy va uslubiy ta'minlash masalalari bilan shug'ullanadi. 1990-yillarning o'rtalariga kelib, Yevropa (Yevropa Ittifoqidan tashqari), Osiyo va Lotin Amerikasining ko'plab mamlakatlari, jumladan, o'tish davri iqtisodiyotiga ega mamlakatlar innovatsion rivojlanishning ustuvor yo'nalishlarini izlashga qo'shildi.

Forsayt usuli butun dunyoda 30 yildan ko'proq vaqt davomida qo'llanilmoqda va shu vaqt ichida u butun texnologik sohalar uchun "mas'ul" yirik korporatsiyalarda ham, davlat boshqaruvi, ilm-fan va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish sohasida ham kelajakni shakllantirish strategiyalarini aniqlashning kuchli vositasiga aylandi. 1990-yillarning boshidan boshlab ko'pgina rivojlangan mamlakatlar, masalan, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Niderlandiya, Avstriya va boshqalar texnologik prognoz dasturlarini ishga tushirdilar. Janubiy Koreya va Hindiston ham xuddi shunday dasturlarni ishga tushirgan. Har bir mamlakat siyosiy va iqtisodiy muhitning o'ziga xos xususiyatlariga, shuningdek, texnologik rivojlanish darajasiga qarab turli xil kutishlarga ega. Turli mamlakatlarda bashoratli yondashuvdan kutilayotgan samaralarga turlicha urg'u beriladi: iqtisodiyot va jamiyat hayotidagi texnologik ta'sirlar, marketing, sanoat va telekommunikatsiyalar, atrof-muhit va barqaror rivojlanish, yangi texnologiyalarni yaratish imkoniyati va texnologik yutuq. Qoida tariqasida, texnologik prognozlar davlatni rivojlantirish bo'yicha ilgari ishlab chiqilgan maqsadlar va ko'rsatmalarga asoslanadi.

Hududlar bo'yicha forsayt metodologiyasining asosiy yutuqlariga to'xtaladigan bo'lsak, Evropa ittifoqida turli darajadagi bir necha yuzlab bashoratlar bajarildi (xususan, texnologik rivojlanish bo'yicha yo'l xaritalarini yaratish, energetika, nanotexnologiya, bio va tibbiyot, robototexnika va boshqalar).

Germaniyada 1991 yildan beri ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlari usullari: adabiyot tahlili, kelajakka oid seminarlar, stsenariy rejalashtirish.

Koreyada texnologik rivojlanishning dastlabki prognozlari - 1990-yillarning o'rtalariga to'g'ri kelsa, birinchi yo'l xaritalari - 2000-yillarning boshlari.

"Koreya-2030" (2003-2004 yillarda) fan, sog'liqni saqlash, transport va boshqalar, yetakchi texnologiya kompaniyalarida maxsus forsayt bo'limlari (Samsung, LG) hamda vazirlik va idoralarda strategik "kelajak boshqarmalari"ni tashkil etilgan.

Janubiy Afrikada Mont Fleur stsenariylari (1992)-Janubiy Afrika-2002 qiyofasi aparteiddan keyingi davrda murosa topishga imkon berdi (1994 yilda teng huquqli birinchi saylovlarga hissa qo'shgan). Prognoz milliy fan-texnika siyosatining vositalaridan biri sifatida (faqat 1990-yillar oxirida qo'llanilgan) - ustuvor yo'nalishlarni tanlashga yordam bermadi, balki ilmiy hamjamiyatni integratsiyalashuviga yordam berdi.

Xorijiy mamlakatlarda Forsayt texnologiyasi 30 yil avval yaratilgan va biznesda ham, davlat boshqaruvida ham faol foydalanilmoqda. An'anaga ko'ra, turli xil bashorat usullari "kelajakdagi tadqiqotlar" va kelajakdagi strategiyalarni qurishning bir qismi hisoblanadi. Hayotiy strategiyalarni qurish qobiliyati nafaqat odamlarning, balki ko'plab hayvonlarning ajralmas xususiyatidir, ammo kelajakning umumiy guruh qiyofasiga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

asoslangan muvofiqlashtirilgan kollektiv faoliyat strategiyasini ongli ravishda ishlab chiqish faqat insoniy qobiliyatdir. Strategik fikrlash, strategiya bo'yicha qarorlar qabul qilish va ushbu qarorlarni amalga oshirish kelajak bilan ishlashning uchta asosiy bosqichidir. Prognoz - bu "strategik fikrlash" va kamroq darajada tuzilgan strategiya asosida qarorlar qabul qilish bilan bog'liq bo'lgan usul. Usul sifatida prognozning ma'nosi, tashkilot yoki faoliyat sohasining mavjud strategik imkoniyatlarini idrok etishni kengaytirishdir.

Har qanday forsayt usulning asosiy metodologiyasi faoliyatning to'rt darajasini belgilaydi:

taqdim etish (kartalar bilan ishlash, ishtirokchilarning bayonotlari, moderatsiya);

kelajak (prognoz usullari, istiqbollar bilan ishlash va boshqalar);

rejalashtirish (strategik tahlil, ustuvorliklarni aniqlash);

tarmoq (muloqot va ishtirokni yaratishga qaratilgan vositalar).

Forsaytning asosiy prinsiplari:

kelajak qilingan sa'y-harakatlarga bog'liq, uni yaratish mumkin;

kelajak o'zgaruvchan - u o'tmishdan kelib chiqmaydi, lekin ishtirokchilar va manfaatdor tomonlarning qarorlariga bog'liq.

biz bashorat qilishimiz mumkin bo'lgan sohalar mavjud, ammo umuman kelajakni oldindan aytib bo'lmaydi, chunki biz uni ko'rishni xohlaymiz.

Yevgeniy Kuznesov fikrlarida Forsayt jarayoni ob'ektivlashtirish va ma'lum bir hodisaga olib keladigan loyihalar va hodisalarni xaritaga kiritishni o'z ichiga oladi. Ba'zi hodisalar alohida ishtirokchilar tomonidan o'zlarining shaxsiy maqsadlari yoki mavzu sohasi uchun kerakli holatlar sifatida qabul qilinishi mumkin. Bunday holda, kerakli holatga olib keladigan tendentsiyalar va texnologik, formatli chiziqlar bo'yicha paydo bo'ladigan loyihalar va hodisalar, aslida, uni amalga oshirish bosqichlariga aylanadi.

RF (Rapid Forsight tezkor forsayt) usulidan foydalangan holda prognoz seansining natijasi, boshqa prognozlash va rejalashtirish usullaridan farqli o'laroq, "kelajak xaritasi" - vizual jihatdan boy makon bo'lib, butun mavzuni, uning kelajagi qiyofasini, shuningdek, ma'lum bir istalgan va istalmagan holatlarga erishishning turli usullari va vositalarini, shuningdek, muayyan vaziyatni amalga oshirish ehtimoliga ta'sir qiluvchi omillarni ko'rish imkonini beradi. Kelajak xaritasi ishtirokchilar tomonidan osonlikcha maqsadga yo'naltirilgan "yo'l xaritasi" ga aylantirilishi mumkin - bu nafaqat umumiy kelajakning vizual tasviri, shu jumladan asosiy tendentsiyalar, texnologiyalarni rivojlantirish prognozi, voqealar, strategik vilkalar, balki qarorlar qabul qilish va muayyan ijtimoiy yoki texnologik harakatlar yoki loyihalarni boshlash uchun nuqtalar, qonunchilik chora-tadbirlari rejasi.

N.P. Tereshina, V.P. Tretyak, P.V.Metelkinlarning “Форсайт технологии” nomli darsligi Iqtisodiyot institutlarida “Marketing va prognoz” magistratura yoʻnalishi talabalari uchun moʼljallangan boʼlib, Rossiya transport universitetining moliyasi, Rossiya transport tizimining ko'lami, uning chuqurligi, ijtimoiy-iqtisodiy hayotga integratsiyalashuvi, jamiyatning iqtisodiy sur'atini ko'p jihatdan belgilaydi va mamlakatning strategik darajaga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

erishish qobiliyati, barqaror rivojlanishi uchun mamlakat iqtisodiyotining ahamiyatini tushuntiradi.

Bundan tashqari, Forsayt kelajakni shakllantirishda faol ishtirok etishga imkon beruvchi eng yangi texnologiya, davom etayotgan o'zgarishlar jarayonida turli ishtirokchilarning turli xil alohida manfaatlarini muvofiqlashtirish va kelajakka qarashning eng muvaffaqiyatli usuli hisoblanadi.

Forsayttning deyarli barcha ma'lum bo‘lgan ilmiy bashorat vositalaridan farqi shundaki, u nafaqat fuqarolik jamiyatining ko‘plab manfaatdor qatlamlarini bashorat qilish manzarasini shakllantirishda ishtirok etishini nazarda tutadi, balki ishtirokchilarni o‘zlari bashorat qilgan o‘zgarishlarni amalga oshirish uchun faol choralar ko‘rishga chaqiradi. Shu bilan birga, paydo bo'layotgan fuqarolik tashabbuslarining bunday muxlisi qandaydir kelishuv mavzusiga aylanishi maqsadga muvofiq deya ta'kidlashadi.

Forsayt – mazkur atama ingliz tilida (foresight - kelajakka nazar ma'nosini anglatadi. U innovatsiyani ilgari surish, strategik baholashni faollashtirish va ilmiy-tadqiqot ishlari bo‘yicha uzoq kelajakka mo‘ljallangan foaliyatni nazarda tutadi Forsayt – taniqli olimlar soha mutaxassislari guruhi rahbarlik qiladigan, ilmiy tadqiqotlarning muayyan sohasida erishilgan yutuqlari bilan ajralib turadigan, ilmiy-tadqiqot muammolari bo‘yicha yutuqlarga erishgan, uzoq kelajakka mo‘ljallangan hamkorlikdagi harakat kordinatsiyasi (FOREN Guede);

Tahlil natijalariga ko'ra Forsayt – har bir sohaning kelajagini tizimli tasavvur qilish va ilmiy bashoratlash va innovatsion rivojlantirish demakdir.

Uning ta'riflarini umumlashtirsak, faolprognoz, prognoz, iqtisod, fan, biznesdagi vaziyatlarni kelajakdagi rivojlanishini bashorat qilishdir. Aslida, bu kelgusi bir necha oy uchun ishonchli qisqa muddatli prognozlarga asoslanib, juda uzoq muddatli prognozlarni (5 yildan 50 yilgacha) tashkil etadi.

Demak, Forsayt ijtimoiy faoliyatning barcha jabhalarida: fan va texnologiyalar, iqtisodiyot, ijtimoiy munosabatlar, madaniyatning o‘zgarishi va rivojlanishlarini hisobga olgan holda uzoq muddatli kelajakni shakllantirishning tizimli vositasidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Shomurotov, B.H. (2023) Formation of eco-foresight competence in future specialists. Innovative Development in Educational Activities, 2(17), 130–134.
2. Panfilov, A.N. & Panfilova, V.M. (2019) The Formation of Foresight Competence as a Factor in Improving the Quality of Teacher Training. ARPHA Proceedings 1: 681–691.
3. Ejdys et al. (2019) Foresight in Higher Education Institutions: Evidence from Poland. Foresight and STI Governance, 13(1).
4. Rakhimova, D.O. (2023) Advanced Technologies and Innovative Methods for Developing the Foresight Competence of Future Managers. Science and Innovation, 2(3).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. E. Pérez, S., Saritas, O., Pook, K. & Warden, C. (2011) Ready for the future? Universities' capabilities to strategically manage their intellectual capital. Foresight, 13(2), 31–48.
6. Baškarada, S., Shrimpton, D. & Ng, S. (2016) Learning through foresight. Foresight, 18(4), 414–433.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Hasanova Sumanbar Hamroqulovna**, dotsent [**Хасанова Суманбар Хамракуловна**, преподаватель], [**Hasanova Sumanbar Hamroqulovna,** associate professor,]; manzil: Samarqand viloyati, Samarqand, Spitamen shoh ko'chasi, 166, [адрес: Самаркандская область, Самарканд, проспект Спитамен, 166], [address: Samarkand region, Samarkand, Spitamen Avenue, 166]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TEXNOLOGIYA DARSLARINI SHARQ MUTAFAKKIRLARI MEROSI ASOSIDA TASHKIL ETISH ORQALI O'QUVCHILARDA EKOLOGIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK MODELI

© S.S. Igamov[1]✉, M.A. Toshova[2]✉
[1,2]O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada texnologiya darslari jarayonida o'quvchilarda ekologik tarbiyani shakllantirishning nazariy asoslari, Sharq mutafakkirlarining g'oyalari va zamonaviy ekologik fan bilan uyg'unlashtirilgan didaktik model asosida tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – texnologiya darslarini Sharq allomalari merosi asosida tashkil etish orqali o'quvchilarda ekologik ong, madaniyat va mas'uliyatni shakllantirish bo'yicha samarali didaktik modelni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada tarixiy-falsafiy manbalar, IMRAT modeli, ekologik metodika, interfaol va innovatsion yondashuvlar asosida tahlil, kuzatuv va loyiha asosidagi metodlar qo'llanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o'quvchilarda ekologik ongni shakllantirish uchun "yashil dars", qayta ishlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik dizayn va Sharq allomalari qarashlariga asoslangan topshiriqlar samarali vosita sifatida namoyon bo'ldi. Darslarda ekologik fikrlash, jamoaviy ish, mustaqil qaror qabul qilish kabi kompetensiyalar rivojlandi.

XULOSA: texnologiya darslarida ekologik tarbiyaga yo'naltirilgan didaktik model o'quvchilarda ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda samarali yondashuv hisoblanadi.

Kalit so'zlar: ekologik tarbiya, texnologiya fani, Sharq allomalari, barqaror rivojlanish, qayta ishlash, yashil dars, IMRAT modeli, ekologik madaniyat, tabiatni muhofaza qilish.

Iqtibos uchun: Igamov S.S, Toshova M.A. Texnologiya darslarini sharq mutafakkirlari merosi asosida tashkil etish orqali o'quvchilarda ekologik tarbiyani shakllantirishning didaktik modeli. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.164–172.

ДИДАКТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ОРГАНИЗАЦИИ УРОК ПО ТЕХНОЛОГИЯМ НА ОСНОВЕ НАСЛЕДИЯ МЫСЛИТЕЛЕЙ ВОСТОКА

© С.С. Игамов[1]✉, М.А. Тошова[2]✉
[1,2]Узбекско-Финский педагогический институт, Самарканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются теоретические основы формирования экологического воспитания у учащихся через уроки технологии, организованные на основе наследия восточных мыслителей и в соответствии с принципами современной экологической науки.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — разработать эффективную дидактическую модель формирования экологической культуры у школьников посредством интеграции идей восточных ученых в содержание и методику преподавания технологии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: применены анализ философских источников, методология IMRAT, экологические методики, интерактивные и проектные методы обучения, наблюдение и сравнительный анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлено, что методы “зелёного урока”, вторичной переработки, экологического дизайна и использование цитат и идей Авесты, Ибн Сины и Аль-Хорезми способствуют развитию экологического мышления, командной работы и ответственности у учащихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: предложенная дидактическая модель на уроках технологии способствует формированию экологической культуры, устойчивого развития и социальной ответственности у школьников.

Ключевые слова: экологическое воспитание, технология, восточные мыслители, устойчивое развитие, переработка, зелёный урок, IMRAT-модель, экологическая культура, охрана природы.

Для цитирования: Игамов С.С, Тошова М.А. Дидактическая модель формирования экологического образования учащихся посредством организации урок по технологиям на основе наследия мыслителей востока.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.164–172.

DIDACTIC MODEL OF FORMING ECOLOGICAL EDUCATION IN STUDENTS THROUGH ORGANIZING TECHNOLOGY LESSONS ON THE BASIS OF THE HERITAGE OF EASTERN THINKERS

© Sobir S. Igamov[1]✉, Matluba A. Toshova[2]✉
[1,2]Uzbek-Finnish Pedagogical Institute, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the theoretical foundations of developing students’ ecological awareness through technology lessons built upon the legacy of Eastern thinkers and integrated with modern ecological science.

AIM: the main objective is to develop an effective didactic model that cultivates students’ ecological consciousness and responsibility by incorporating the environmental philosophies of thinkers like Avicenna, Al-Khwarizmi, and Forabi into technology education.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study applies philosophical analysis, IMRAT-based instructional design, ecological methodology, interactive teaching, and project-based learning tools.

DISCUSSION AND RESULTS: methods such as "green lessons," recycling practices, ecological design, and ethical reflections from ancient texts effectively promote ecological thinking, teamwork, and responsible behavior among students.

CONCLUSION: the didactic model proposed enhances ecological culture, sustainable development awareness, and environmental responsibility in students through technology-based education.

Keywords: ecological education, technology subject, Eastern thinkers, sustainable development, recycling, green lesson, IMRAT model, ecological culture, nature conservation.

For citation Sobir S. Igamov, Matluba A. Toshova. (2025) 'Didactic model of forming ecological education in students through organizing technology lessons on the basis of the heritage of eastern thinkers', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), vol.3 pp.164–172. (In Uzbek).

Insoniyat qadimdan tabiat bilan uzviy aloqada yashab kelgan. Tarixiy jarayonlar davomida tabiat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir ekologik muammolarning kuchayishiga olib keldi. Aholi sonining ko‘payishi, texnologik taraqqiyot va sanoatlashtirish ekologik muvozanatga putur yetkazdi. Shu bois, bugungi umumiy o‘rta ta’lim maktablarida texnologiya darslari orqali ekologik tarbiya va bilim berish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayon ekologik ongli avlodni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

O’zbekiston respublikasi birinchi prezidenti I.A. Karimov ta’kidlaganidek, “Ekologik xavfsizlik muammosi allaqachon milliy va mintaqaviy doiradan chiqib, butun insoniyatning umumiy muammosiga aylangan. Tabiat va inson o‘zaro muayyan qonuniyatlar asosida munosabatda bo‘ladi. Bu qonuniyatlarni buzish tuzatib bo‘lmas ekologik falokatlarga olib keladi” [1].

Ekologiya tushunchaning fan sifatida shakllanishi nemis olimi E. Gekkel tomonidan 1866-1868 -yillarda ilgari surilgan bo‘lib, u ekologiyani barcha tirik mavjudotlar va ularning yashash muhiti o‘rtasidagi aloqani o‘rganuvchi fan sifatida ta’riflagan

Unga ko‘ra ekologiya lug‘aviy jihatdan yunoncha; oykos (oikos) - yashash makoni, o‘rni, joyi hamda logos (logos) - fan, mantiq so‘zlari birikmalaridan tuzilgan atamadir. Ma’nosiga ko‘ra tirik organizmlarning yashash sharoiti yoki tashqi muhit bilan o‘zaro munosabatini anglatadi [10]..

Sharq allomalari ekologik tafakkurning shakllanishida muhim o‘rin egallaydi. "Avesto" — qadimgi zardushtiylar muqaddas kitobi bo‘lib, unda inson va tabiat o‘rtasidagi muvozanat, tabiiy boyliklarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish, daraxt ekish, suvni ifloslantirmaslik, hayvonlarga nisbatan rahm-shafqat ko‘rsatish g‘oyalari keng yoritilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Unda “yerni obod etish — yovuzlikni yengish” degan konsepsiyaviy yondashuv ilgari suriladi, bu esa zamonaviy ekologik ong va ekologik mas’uliyat tushunchalariga uyg‘un ravishda mos keladi [2].

Al-Xorazmiy, Ibn Sino [4], Forobiy [5], Beruniy [3] kabi allomalar insonning tabiat bilan uyg‘un yashashi, uni asrash va undan ongli foydalanish g‘oyasini ilgari surgan.

Beruniy ilmiy tafakkurda eksperimental yondashuvga asos solgan alloma sifatida ekologik tafakkurni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. U “tabiatni tushunish uchun tabiatdan o‘rganish kerak” degan ilmiy printsipni ilgari surgan[3].

Ibn Sino o‘zining "Tib qonunlari" asarida inson salomatligi va atrof-muhit holati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’kidlaydi [4].

Forobiy esa “Fozil odamlar shahri” asarida inson, jamiyat va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikni axloqiy fazilatlar orqali tushuntiradi [5].

Professor E.O. Turdiqulov tomonidan ishlab chiqilgan "Uzluksiz ekologik ta’lim kontseptsiyasi" (1999) ekologik bilim berishning tizimli yondashuvini yaratdi [6].

Bizga ma’lumki texnologiya fanida asosiy hom ashyo sifatida tabiiy va suniy materiallardan foydalaniladi. Har bir amaliy mashg’ulotda buyumlar yasash jarayonida chiqindilar chiqadi. Ushbu chiqindilardan ikkilamchi xomashyo sifatida oqilona foydalanishi esa texnologiya fani o’qituvchisi va o’quvchilarida qanchalik darajada iqtisodiy va ekologik madaniyatning shakllanganligiga bog’liq bo’ladi.

Texnologiya fanida ekologik tarbiyani amalga oshirish uchun quyidagi metodik yondashuvlar dolzarb hisoblanadi:

texnologiya fanidan amaliy mashg’ulotlar jarayonida o’quvchilarga ikkilamchi chiqindilarning ekologik oqibatlari haqida tushunchalar berib borish;

texnologiya fanidan amaliy mashg’ulotlar jarayonida imkon qadar mahalliy xom ashyolar asosida ekologik jihatdan xavfsiz mahsulotlar tayyorlash;

qayta ishlanadigan materiallardan foydalanish orqali resurs tejovchi yondashuvni shakllantirish;

texnologiya fani va ekologiyaga fanlari integratsiyasiga asoslangan viktorinalar, ko‘rgazmalar va loyiha ishlarini tashkil etish;

“yashil dars” (green lesson) uslubi asosida darslarni tashkil etish;

o‘quvchilar bilan ekologik ekskursiyalar va dala mashg‘ulotlarini o‘tkazish.

Texnologiya fanida ekologik tarbiya elementlari integratsiyasi yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar mazmunan boy jumladan. Xo‘jabayev A.R. texnologiya darslarida ekologik yondashuvni kuchaytirish, xavfsiz texnologiyalar va qayta ishlash usullarini qo‘llash zarurligini asoslaydi [9]. R.H. Juraev zamonaviy kasbga yo‘naltirishni ekologik ong bilan bog‘lashni taklif etgan [8]. Sayidahmedov N.S. ekologik metodikani interfaol texnologiyalar asosida ishlab chiqqan [7]. I.T. Shodiev esa texnologiya darslarida ekologik fikrlash, atrof-muhitga ehtiyotkorlik, kasbga yo‘naltirishdagi ekologik mezonlarni o‘rgatish zarurligini asoslagan [13].

Amaliy faoliyatlar o‘quvchilarda ekologik qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Zakariyyo R. tomonidan ilgari surilgan bilim–ong–faoliyat integratsiyasi g‘oyasi amaliy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yondashuvda o‘z ifodasini topadi [11].

Qosimova M. texnologiya fanida ekologik faoliyatni tashkil etish orqali o‘quvchilarda faol fikrlash va ekologik ongni shakllantirish mumkinligini ta’kidlaydi. Uning tadqiqotlarida o‘quvchilarning amaliy faoliyatlar orqali ekologik bilimlarni mustahkamlashi, maktab sharoitida atrof-muhitga doir muammolarni anglab yetishi va ularga yechim izlashga intilishi ilmiy asoslangan holda yoritilgan [12].

Bizning fikrimizcha texnologiya fanini o’qitish jarayonida o’quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish uchun quyidagi ketma-ketlikka amal qilish lozim bo’ladi.

qayta ishlov beriladigan materiallardan foydali buyum tayyorlash;

"tabiat uchun foydali g‘oya" mavzusida mini-loyihalar tayyorlash;

chiqindilarni ajratish va qayta ishlash;

ekologik dizayn asosida maketlar yaratish;

ekologik plakat, shior, banner tayyorlash.

Texnologiya darslarida o’quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishda “Yashil dars” (Green Lesson) metodidan foydalanish metodikasini “: Yog‘och chiqindilaridan foydalanib dekorativ ramka tayyorlash” mavzusi misolida qarab chiqamiz

Mavzu: Yog‘och chiqindilaridan foydalanib dekorativ ramka tayyorlash(2 soat) Sinfi: 6-sinf

Fani: Texnologiya

Dars turi: Innovatsion-amaliy, ekologik yo‘naltirilgan

Metod: “Yashil dars” (Green Lesson)

Dars maqsadlari:

Ta’limiy:

Yog‘och materiallari, chiqindilari va ularni qayta ishlash texnologiyasi haqida bilim berish;

O‘lchash, kesish, yopishtirish, pardozlash kabi amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish.

Sharq allomalarining tabiatga doir qarashlari asosida ekologik tafakkurni boyitish.

Tarbiyaviy:

O‘quvchilarda ekologik madaniyat va “yashil” tafakkurni rivojlantirish;

Mehnatsevarlik, jamoada ishlash, tozalik va mas’uliyat hissini tarbiyalash.

Rivojlantiruvchi:

Mustaqil fikrlash, dizayn qilish, eskiz chizish va loyihalashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish;

“Qayta foydalanish” g‘oyasi orqali muammoga echim topish.

Darsni tayyorlash uchun o‘qituvchiga ko‘rsatmalar:

Avesto hikmati: “Yerni obod etish – yovuzlikni yengish.”

O‘qituvchi izohi: “Bu degani, har birimiz tabiatni asrash orqali jamiyatda yaxshilik va obodlikni yaratamiz.”

Chiqindi yog‘och parchalari, ishlatilgan taxtachalar, eski ramka qismlarini to‘plang.

Har bir guruh uchun xavfsiz ishlov vositalari: qalam, lineyka, elim, kichik bolg‘acha, qum qog‘oz, qaychi va boshqalar tayyorlab qo‘yilsin.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Interaktiv material (slayd, rasm, video) orqali “yashil dars” tushunchasini tushuntirishga tayyorgarlik ko‘ring.

Dars strukturasi:

Bosqich	Faoliyat
Kirish (10 daqiqa)	O‘quvchilarning e’tiborini ekologik muammo va yog‘och chiqindilarga jalb qilish. “Sizda qanday chiqindi bor? Uni nima qilish mumkin?” kabi savollar beriladi.
Nazariy qism (15 daqiqa)	Yog‘och materiallari turlari, xavfsiz ishlash qoidalari, chiqindini ishlatish afzalliklari haqida tushuntirish beriladi.
Amaliy qism (45 daqiqa)	Guruhlar ramka tayyorlashni boshlaydi. O‘qituvchi kuzatadi, yordam beradi. O‘quvchilarning mustaqil ishlashiga imkon yaratiladi.
Muhokama va baholash (10 daqiqa)	Har bir guruh ishi ko‘rib chiqiladi, qanday chiqindi ishlatilgani, ekologik foydasi muhokama qilinadi.
Uyga vazifa (10 daqiqa)	Uyda mavjud chiqindi asosida kichik buyum loyihasini chizish va ekologik izoh yozish topshiriladi.

O‘quvchilar bilan ishlash uslubi:

Savol: “Uyda foydalanilmay qolgan yog‘och buyumlar bilan nima qilamiz?”

Dars mavzusi va maqsadi tushuntiriladi.

Beruniy hikmati: “Tabiatni tushunish uchun — tabiatdan o‘rganish kerak.”

O‘qituvchi: “Shunday ekan, bugun biz tabiat bergan chiqindi yog‘ochdan yangi, foydali mahsulot yasaymiz.”

Guruhlar shakllantirilganda har bir guruhga mas’ul shaxs belgilang (jamoaviy ishga tayyorlash).

“Yashil fikr” uchun rag‘bat: ekologik ongli qaror qabul qilgan guruhlar rag‘batlantiriladi.

Fikr almashinuvi: har bir ishda qanday material ishlatilgani, qanday qayta foyda berilishi muhokama qilinadi.

Baholash mezonlari:

Mezoni	Ball (maks. 5)	Izoh
Texnik xavfsizlikka rioya qilish	5	Asboblardan to‘g‘ri va ehtiyotkorlik bilan foydalanganligi
Ramkaning mustahkamligi	5	Yelimlash va bog‘lash sifatiga qarab
Ekologik yechimning dolzarbligi	5	Qanday chiqindi ishlatilgani, nima uchun aynan shu
Dizayn va ko‘rinish	5	Estetik ko‘rinish, ijodiy yondashuv
Guruhdagi hamkorlik	5	Faol ishtirok va jamoada ishlash

“Yashil dars” metodining afzalliklari:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘quvchilar ekologik muammolarga befarq bo‘lmaydi;
texnologik jarayonlar orqali hayotiy ko‘nikmalar hosil qiladi;
qayta ishlash, tejash va ekologik dizayn asoslari o‘rgatiladi;
innovatsion yondashuv orqali darsga qiziqish ortadi.

“Yashil dars” metodikasi asosida 6-sinf texnologiya darslari uchun Chiqindi yog‘ochdan “Tabiat manzarasi” ramkasi tayyorlash loyihasini keltiramiz.Loyiha maktab sharoitida o‘tkazilishi mumkin va u o’quvchilarda ekologik madaniyatga oid amaliy ko‘nikmalarni shakllantiradi.

LOHIYA: Chiqindi yog‘ochdan “Tabiat manzarasi” ramkasi

Ibn Sino fikri: “Inson salomatligi va muhit tozaligi o‘zaro bog‘liqdir.”

O‘qituvchi: “Demak, chiqindini yo‘q qilish emas, undan foydalanish – bu salomatlik va iqtisod uchun foydali yo‘ldir.”

Maqsad: Chiqindi yog‘och bo‘laklaridan foydalanib dekorativ ramka yasash va unga tabiiy materiallardan (barg, shoxcha) kompozitsiya joylashtirish.

Kerakli materiallar:
Yog‘och bo‘laklari (4 ta taxtacha)
Elim (yog‘och elim yoki “Moment”)
Qog‘oz (fon uchun)
Barglar, quritilgan gullar, shoxcha
Qalam, chizg‘ich, qaychi

Ish bosqichlari:
1. Yog‘och bo‘laklarini o‘lchab, ramka shaklida birlashtirish.
2. Ramka ichki qismiga qog‘ozdan fon joylashtirish.
3. Tabiiy materiallardan kollaj kompozitsiya yasash.
4. Ramkani pardozlash, xohlovchi o‘quvchilar bo‘yashi mumkin.

Ekologik asos:
- Chiqindi yog‘ochdan foydalanish.
- Qayta ishlangan tabiiy materiallardan (barg, shox) foydalanish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Xulosa hikmati (Al-Xorazmiy): “Ilm bilan tabiatga yaqinlashgan kishi – eng dono kishidir.”

O‘qituvchi yakun so‘zi: “Bugungi amaliy ishimiz faqatgina buyum emas, balki tabiatga mehr ifodasidir.”

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida texnologiya darslari orqali o‘quvchilarga ekologik bilim berish — zamonaviy ta’limning eng dolzarb va strategik yo‘nalishlaridan biridir. Maqolada IMRAT modelining bosqichlari asosida chuqur tahlil qilinganidek, texnologiya fanining amaliy va nazariy mazmuni ekologik tarbiya berish uchun keng imkoniyatlarga ega.

Ilmiy jihatdan, qadimgi Sharq allomalari — Ibn Sino, Forobiy, Beruniy va Al-Xorazmiylarning tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabat haqidagi qarashlari bugungi ekologik ongni shakllantirishning nazariy negizini tashkil etadi. Gekkel, Turdiqulov, Sayidahmedov, Shodiev va boshqa zamonaviy olimlarning tadqiqotlari esa ta’lim jarayonida ekologik savodxonlikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Metodik jihatdan, texnologiya fanida ekologik tarbiya interfaol dars metodlari, qayta ishlanadigan materiallar, ekologik dizayn, salomatlikni ta’minlovchi gigiyenik qoidalar va amaliy mashg‘ulotlar orqali shakllantiriladi. Dars jarayonida o‘quvchilarda ekologik madaniyat, barqaror rivojlanishga daxldorlik, estetika va mehnat madaniyati uyg‘un rivojlanadi.

Amaliy tajribalar asosida shuni aytish mumkinki, ekologik jihatdan asoslangan texnologiya darslari o‘quvchilarda nafaqat ekologik fikrlashni, balki kasbiy yo‘nalishni, ijtimoiy faollikni va mas’uliyatni ham shakllantiradi. “Dasturxon tuzash” kabi mavzular orqali kundalik hayotga yaqin, estetik va ekologik faoliyatlarni birlashtirish orqali o‘quvchi ongiga ta’sir etuvchi kuchli pedagogik muhit yaratiladi.

Ekologik tarbiya ta’lim tizimining ajralmas bo‘lagi bo‘lib, texnologiya darslari orqali yosh avlodda ekologik ong, ekologik madaniyat va barqaror rivojlanishga daxldorlikni shakllantiradi. IMRAT modeli asosidagi ilmiy-metodik va amaliy-tajribaviy yondashuvlar ekologik ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Karimov I.A. (1997). O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida. – T.: O‘zbekiston.
2. Avesto (tarj. va izohlar bilan). – T.: Yozuvchi, 2001.
3. Beruniy A.R. (1980). Tanlangan asarlar. – T.: Fan.
4. Ibn Sino A.A. (1981). Tib qonunlari. – T.: Fan.
5. Forobiy A.N. (1993). Fozil odamlar shahri. – T.: Sharq.
6. Turdiqulov E.O. (1999). Uzluksiz ekologik ta’lim kontseptsiyasi. – T.: TDPU nashriyoti.
7. Sayidahmedov N.S. (2005). Pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiya.
8. Juraev R.H. (2002). Kasbga yo‘naltirishda zamonaviy yondashuvlar. – T.: O‘qituvchi.
9. Xo‘jabayev A.R. (2004). Mehnat ta’limi asoslari. – T.: TDPU.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

10. Gekkel E. (1866). «Organizmlarning umumiy morfologiyasi. – Berlin.
11. Zakariyyo R. (1996). Ilm va insoniyat. – T.: Sharq.
12. Qosimova M. (2020). Ekologik ta'lim va tarbiya. – T.: Oliy ta'lim.
13. Shodiev I.T. (2003). Mehnat ta'limi va ekologik tarbiyaning integratsiyalashuvi. – T.: TDPU.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Igamov Sobir Salimovich**, dotsent [**Игамов Собир Салимович**, доцент], [**Igamov Sobir Salimovich** associate professor]; **Matluba Toshova Abduvoit qizi**,assistent [**Матлуба Тошова Абдувоит кизи**,ассистент], [**Matluba A.Toshova** assistant,]; manzil: Samarqand viloyati, Samarqand, Spitamen shoh ko'chasi, 166, [адрес: Самаркандская область, Самарканд, проспект Спитамен, 166], [address Samarkand region, Samarkand, Spitamen Avenue, 166]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TEACHING METHODOLOGY ON THE TOPIC: THE RELATIONSHIP OF METABOLIC PROCESSES IN THE DIGESTIVE SYSTEM OF KARAKOL LAMBS ON THE PHYSICAL STATE OF THE EMU

© K.T. Ismailov[1]✉

[1]Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the effect of feeding Karakol lambs with chemically treated roughage and camelthorn using ammonia water, focusing on the impact this has on metabolic processes in the rumen. It explores the correlation between feed quality and lamb productivity.

AIM: the main objective of the study is to assess how chemical treatment of supplementary roughage affects nutrient composition and digestion, and to identify the impact of metabolic changes on growth and productivity in Karakol lambs.

MATERIALS AND METHODS: the research involved 10 Karakol lambs aged 7.5–8 months under controlled feeding conditions. Rumen fluid was analyzed for pH, microbial counts, volatile fatty acids, ammonia, and nitrogen content. Standard biochemical and statistical methods were used.

DISCUSSION AND RESULTS: treatment of roughage with ammonia water led to increased microbial activity, higher volatile fatty acid production, and better nitrogen utilization in the digestive system. Significant differences were observed in pH levels, microbial concentration, and protein metabolism between experimental and control groups.

CONCLUSION: ammonia-treated feed improves fermentation and digestion efficiency in Karakol lambs, resulting in higher productivity and better nutrient assimilation. This highlights the importance of optimizing feed treatment for ruminants in arid environments.

Keywords: karakol lambs, metabolism, roughage, ammonia treatment, nitrogen compounds, microbial fermentation, rumen fluid, productivity, biochemical indicators.

For citation: Ismailov K.T. (2025) 'Teaching methodology on the topic: the relationship of metabolic processes in the digestive system of karakol lambs on the physical state of the emu', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.173–181 (In Eng).

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ПО ТЕМЕ: ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕТАБОЛИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ПИЩЕВАРИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ КАРАКОЛЬСКИХ ЯГНЯТ С ФИЗИЧЕСКИМ СОСТОЯНИЕМ ЭМУ

© К.Т. Исмаилов[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1]Самаркандский государственный медицинский университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается влияние кормления каракульских ягнят грубым кормом и верблюжьей колючкой, обработанными аммиачной водой, на метаболические процессы в рубце. Анализируется взаимосвязь качества корма с продуктивностью животных.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить, как химическая обработка кормов влияет на состав питательных веществ и процессы пищеварения, а также как изменения обмена веществ влияют на рост и продуктивность каракульских ягнят.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании участвовали 10 каракульских ягнят 7,5–8 месяцев. Проводились анализы содержимого рубца: pH, количество микроорганизмов, летучие жирные кислоты, аммиак и азотистые соединения. Использовались стандартные биохимические и статистические методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: обработка грубых кормов аммиачной водой способствовала повышению микробной активности, усилению синтеза летучих жирных кислот и лучшему усвоению азота. Зафиксированы достоверные различия между опытной и контрольной группами по показателям метаболизма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: кормление аммиачно-обработанным кормом повышает эффективность пищеварения и ферментации у каракульских ягнят, способствуя росту продуктивности и лучшему усвоению питательных веществ. Это подчёркивает значимость оптимизации кормления в условиях засушливых регионов.

Ключевые слова: каракульские ягнята, метаболизм, грубые корма, аммиачная обработка, азотистые соединения, микробная ферментация, рубец, продуктивность, биохимические показатели.

Для цитирования: Исмаилов К.Т. Методика преподавания по теме: взаимосвязь метаболических процессов в пищеварительной системе каракольских ягнят с физическим состоянием эму.// Inter education & global study.2025. №6(1). Vol.3 С.173–181.

MAVZU BO'YICHA O'QITISH METODIKASI: QORAKO'L QO'ZILARINING OVQAT HAZM QILISH TIZIMIDAGI METABOLIK JARAYONLARNING EMUNING JISMONIY HOLATI BILAN O'ZARO BOG'LIQLIGI

© K.T. Ismailov[1]✉
[1] Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Samarqand, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada qishki davrda karakul qo‘ylari uchun qo‘shimcha ozuqa sifatida ishlatiladigan somon va qandimning ammiakli suv bilan kimyoviy ishlovi metabolik jarayonlarga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilinadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – ammiakli suv bilan ishlov berilgan qo‘shimcha ozuqaning ozuqa tarkibi va hazm qilishga ta’sirini aniqlash, shuningdek, bu o‘zgarishlarning karakul qo‘ylari o‘sishi va mahsuldorligiga ta’sirini o‘rganishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda 7,5–8 oylik 10 ta karakul qo‘zi ishtirok etdi. Ularning ovqat hazm qilish tizimida pH, mikroorganizmlar soni, uchuvchi yog‘ kislotalari, ammiak va azot birikmalari tahlil qilindi. Biokimyoviy va statistik usullar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ammiakli suv bilan ishlov berilgan ozuqalar mikroorganizmlar faolligini kuchaytirib, fermentatsiya jarayonini yaxshilab, azotdan samarali foydalanishga olib keldi. Nazorat va tajriba guruhlari o‘rtasida sezilarli farqlar aniqlangan.

XULOSA: ammiak bilan ishlov berilgan ozuqa karakul qo‘zilarining hazm qilish tizimida fermentatsiyani yaxshilab, mahsuldorlikni oshiradi. Bu esa, cho‘l sharoitida ruminantlar uchun optimal oziqlantirish texnologiyalarini joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: karakul qo‘zilari, metabolizm, somon, ammiak ishlovi, azot birikmalari, mikroblar fermentatsiyasi, rubetsuyu, mahsuldorlik, biokimyoviy ko‘rsatkichlar.

Iqtibos uchun: Ismailov K.T. Mavzu bo'yicha o'qitish metodikasi: Qorako'l qo'zilarining ovqat hazm qilish tizimidagi metabolik jarayonlarning emuning jismoniy holati bilan o'zaro bog'liqligi. // Inter education & global study. 2025. №6(1). Vol.3 B. 173–181. (In Engl)

It is known that in the digestive system of ruminants, microorganisms participate not only in protein synthesis, but also in improving the quality of consumed proteins by enriching their composition.

Considering that all essential amino acids are synthesized in the digestive fluid of karakul sheep with the participation of the functioning microflora and microfauna, they do not feel the need for the constant presence of these amino acids in their diet, since they are ruminants and synthesize some of the necessary amino acids for the body with the help of microflora.

Therefore, studying the organic relationship between the nature and direction of biological processes in the biosynthesis of complete proteins in the digestive system of Karakul lambs and feeding factors, as well as developing physiologically and biochemically substantiated scientific recommendations that ensure the effective use of feeds to increase the productivity of Karakul sheep, is considered one of the urgent problems.

The purpose and objectives of the research work: The main goal of the research was to study the biochemical and microbiological processes occurring in the digestive system of Karakul lambs fed with roughage in various physical states.

- to achieve this goal, we set ourselves the following specific tasks:
- to study the consumption of various types of roughage by lambs;
- to study the influence of the state of nutrients in the feeding ration on biochemical

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

and microbiological processes in the digestive system;

Literature review: The attention of many researchers has been drawn to the problem of studying the course of biological processes in protein biosynthesis in the rumen of ruminants. However, the scientific application of these biological processes has only recently begun, namely as a result of the reduction in the area of grazed pastures, the decrease in vegetation cover, and the use of roughage as the sole source of feed for sheep. This led to the addition of various synthetic nitrogen-containing substances (urea, saltpeter, and ammonium salts) to the diet of ruminants to compensate for the ongoing protein deficiency. The use of synthetic nitrogen-containing substances in feeding ruminants not only compensates for the deficiency of plant proteins in the diet but also enables more effective use of the proteins contained in the feed. [1,3,4].

Local and foreign scientists have revealed the basic principles of the digestive system activity and metabolism of ruminants. In most cases, research work in this direction was carried out on cattle and some small ruminants using rations consisting of natural feeds. [5].

Currently, the main focus is on developing scientifically based feeding types for fast-growing and productive animals, since the proteins received with the ration in the body of such animals are completely or mainly used for live weight gain or milk synthesis. In such cases, it is important to study the rapidly occurring metabolic processes, their metabolism and regulation in tissues and blood, and to explain the change in productivity depending on the state of metabolic processes. [7,8].

It has been established that the amount of fiber in the diet has a certain influence on the intensity of digestive processes in the forestomachs

It is known that the concentration of hydrogen ions in the rumen fluid is, to a certain extent, an indicator of the direction and intensity of microbiological processes in the rumen of ruminants, which are associated with the total amount of volatile fatty acids and their ratio, the rate of breakdown of feed proteins, the concentration of ammonia, and the synthesis of microbial proteins [2,9].

According to the literature, it was noted that when sheep were fed natural straw that was not treated with ammonia water, the acidity of the rumen fluid inhibited bacterial activity (Vrakin, Kurilav, et al.). Conversely, treatment with ammonia water neutralizes excess acid levels in the rumen, creating favorable conditions for intensifying cellulolytic bacteria activity there. [6].

For the research, 10 Karakul lambs aged 7.5-8.0 months with similar live weight, age, sex, and physiological condition, living in the natural desert ecological zone (Koson district, "Turon Karakulchilik" farm, Qashqadaryo region), were selected. Feeding of experimental animals was carried out according to a plan, taking into account that the biological value of the feed included in the ration fully satisfies the needs of the Karakul organism.

During the accounting period of physiological experiments, samples of the rumen contents were taken through a fistula inserted into the rumen. The number of bacteria in

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

the obtained samples was determined by direct microscopy in smears stained with methyl and fixed [3].

The obtained numerical data were obtained by E. Statistical processing according to the method of K. Merkureva (1974). [8].

Obtained results and their discussion.

Metabolism is the totality of morphobiological, physical, and biochemical changes occurring in the animal organism, ensuring its vital activity, productivity, and viability, and the metabolism of substances that ensure adaptations in unfavorable ecological conditions. This allows for the timely implementation of measures to protect the health of animals and the environment.

There is a certain correlation between the development of the animal organism and their nutrition and live weight, especially between growth and changes in live weight. At a certain age, the animal's live weight indicator is of great importance. Improving the digestion process of roughage, especially in fast-growing animals, leads to an increase in live weight, a relative increase in productivity, and a relatively faster slaughter weight.

In the positive solution of the problem of providing the population with biologically complete nutritional products and livestock raw materials, the black grouse, which is a desert animal, is invaluable. The biological characteristics of local Karakul lambs - their fertility, resistance to many diseases, lower requirements for the botanical, chemical composition and biological value of feed - make them sharply different from other livestock animals.

Therefore, when using straw and camel thorn as the main feed for supplementary feeding of local Karakul lambs in winter, they experience a significant shortage of basic substances, such as karakul protein and fat. In solving these problems, one of such reserves is the effective use of ammonia water, urea, and ammonium salts, products of the chemical industry.

The course of enzymatic processes in the parathyroid areas significantly affects the assimilation of fiber and other difficult-to-digest components of the diet by the body, as well as the synthesis of proteins and some vitamins, and determines the economic efficiency of feeding ruminants.

Although the production of special enzymes in the mucous membrane of the parotid compartments of ruminants has not been established, 85% of the digestible dry matter in feed, including about 70% of fiber, is digested in the rumen.

The primary fermentation of nutrients, the fermentation of nutrients, and the synthesis of new substances are carried out by microorganisms.

The basis for increasing the productivity of farm animals is their rational feeding. This requires, first of all, a thorough study of the physiological characteristics of the animal organism. In this regard, the study of biochemical processes occurring in the parotid chambers of ruminants, which significantly affect the metabolism and productivity of animals, is of great interest.

Consumed food is exposed to microorganisms in the rumen, causing fermentation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

and fermentation of cellulose, starch, pentose, and other carbohydrates. The final products of bacterial fermentation are volatile fatty acids, methane, ammonia, carbon dioxide gas, and others.

From the data presented in the table, it can be seen that the total amount of microorganisms in the rumen fluid of animals in the control group was 13.2 and 16.7% less than in the experimental group.

In the second experiment, adding camel thorn to the diet of the control group animals increased the concentration of hydroxyl ions in the rumen fluid to some extent, bringing the environment closer to a slightly acidic medium. Meanwhile, treating the roughage in the diet with ammonia water brought the rumen environment closer to neutral.

Table 1

Biochemical indicators of rumen fluid in lambs

№	Groups	Indicators			
		PH	Number of microorganisms, (thousand/ml)	Volatile fatty acids (mmol/100 ml)	Ammonia. (mmol/l)
Experiment 1					
1	Control	5,76	5,907 ± 4,09	8,02±0,33	11,21±0,47
2	Experiment	6,45	6,686 ± 5,31	8,20±0,49	12,14±0,39
Experiment 2					
3	Control	5,91	6,023 ± 3,29	8,14±0,44	12,01±0,37
4	Experiment	6,75	7,027 ± 4,91	8,31±0,30	12,49±0,45

Consumption of feed treated with ammonia water led to an increase in the total amount of volatile fatty acids in the rumen fluid, while a decrease in pH was observed. The products of carbohydrate fermentation were fully utilized by rumen microorganisms in the presence of non-protein nitrogen for the synthesis of their own body proteins.

Treatment of straw and other roughage with ammonia water improves the microbial digestion process of feed released as a result of cellulose breakdown, as evidenced by a significant increase in the concentration of volatile fatty acids in the rumen mass of animals in the experimental group compared to the control group. During this time, the molar percentage of acetic acid increased significantly, while butyric acid decreased somewhat.

Thus, feeding lambs with roughage treated with ammonia water ensures improved fermentation of feed in the rumen, which leads to an increase in the level of volatile fatty acids.

No significant differences in nitrogen metabolism were observed in the lambs of all four groups before feeding. However, 1 hour after feeding, it was found that the amount of protein nitrogen in the rumen mass of both experimental groups increased by 8.75 and

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

11.90 mg/% compared to the control group.

Table 2

Dynamics of changes in nitrogenous substances

	Indicators	Groups			
		Experiment 1		Expertiment 2	
		Control	Experiment	Control	Experiment
	Total protein, mg/%	93,38±1,3	92,60±1,4	92,68±1,3	93,12±1,2
	Protein nitrogen, mg/%	79,12±0,96	80,76±1,2	80,49±1,5	84,44±1,8
	Ammonia, mg/%	11,21±1,2	12,14±1,04	11,61±1,15	12,49±1,1
After 2 hours					
	Total protein, mg/%	122,5±2,08	142,25±2,79	139,7±2,22	158,7±2,6
	Protein nitrogen, mg/%	93,97±2,37	102,20±2,12	101,12±2,05	113,16±1,91
	Ammonia, mg/%	17,79±0,92	29,89±0,83	19,12±1,29	40,61±1,04
After 4 hours					
	Total protein, mg/%	115,18±1,76	138,35±2,5	130,20±2,15	155,42±1,98
	Protein nitrogen, mg/%	98,5±1,69	119,46±2,05	117,21±1,5	158,32±1,47
	Ammonia, mg/%	16,15±0,81	20,86±1,72	19,18±1,1	29,37±1,44

After 3 hours, an increase in the amount of protein nitrogen in the rumen mass sample by 21.2 and 35.07 mg/% was observed, respectively, compared to the animals of the experimental group. It can be seen that the increase in the number of various forms of nitrogen in the rumen of the experimental group of Karakul lambs, which consumed diets treated with ammonia water, was observed to occur at a significantly faster rate. As a result, it was observed that the synthesis process in the rumen of the experimental group animals prevailed over the decomposition process. In particular, the treatment of straw and other roughage with ammonia water ensured the intensification of the above-mentioned biosynthetic processes.

During the experiments, it was established that the concentration of ammonia in the rumen fluid of lambs in both control groups (11.21 - 11.61 mg/%) was not sufficient for microorganisms to exhibit their activity.

The concentration of ammonia in the rumen of animals in the experimental group, which received non-protein nitrogen in addition to the ration, reached a more favorable - acceptable level (29.89-40.61 mg/%).

Treatment of camel thorn and roughage with ammonia water, along with stimulating the appetite of sheep, has a positive effect on the digestive processes in the rumen, which also positively affects the utilization of nutrients in the diet. This necessitates further research to determine how it affects the nature of digestion of other nutrients in the sheep's digestive tract.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

REFERENCES| СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Викторов П.И., Менькин В.К. Методика и организация зоотехнических опытов - М. Агропромиздат., 1991.-с 38-65.
2. Георгиевский В.И. Физиология с.-х. животных. М.Колос.-1991
3. Кондрахин И.П., Курилов Н.В., Малахов А.Г. и др. Клиническая лабороторная диагностика в ветринарии Справочное издание –М : Агропромиздат, 1985. –С. 51-257
4. Курилов Н.В., Короткова Е.Н. Физиология и биохимия пищеварения у жвачных животных. М.Колос.,1972.396 с.
5. Методические рекомендации по химическим и биохимическим исследованиям продуктов животноводства и кормов. ВИЖ. Дубровицы, 1981.
6. (под.ред.проф.Ю.И.Раецкая).
7. Меркурьева Е.К. Генетика с основнами биометрии.Г.В. Шангин-Березовский. – М.Колос.-1983. 400 с.
8. Ismoilov K. T., “Interrelation of Viability and Productivity Indicators with Ethological Characteristics in the Growth and Development of Sur Karakol Lambs” CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES olume: 04 Issue: 02 | Mar-Apr 2023 ISSN: 2660-4159, 219-223
9. Ismailov K.T. INFLUENCE OF ADDING IODIZED SUPPLY SALT TO THE FEED ON THE HEMATOLOGICAL INDICATORS OF KORAKOL LAMB/ International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Germany-2024, p-22-26
10. Ismailov K.T. SEASONAL VARIABILITYOF HEMATOLOGICAL INDICATORS OF KORAKOL LAMBS LIVING IN DIFFERENT ECOLOGICAL AREAS/ СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ, ОБЩЕСТВА И ОБРАЗОВАНИЯ сборник статей VII Международной научно-практической конференции, Состоявшейся 27 декабря 2024г. в г. Пенза, С- 290-295.
11. Лебедев Г. Г. Физиология сельскохозяйственных животных. — М.: Колос, 2003. — 480 с.
12. Гордеев В. В. Анатомия и физиология овец и коз. — СПб.: Лань, 2017. — 384 с.
13. Шеин Е. М. Основы кормления овец. — М.: Колос, 1984. — 296 с.
14. Гаврилов Г. В. Пищеварение жвачных животных: монография. — Барнаул: АлтГАУ, 2008. — 220 с.
15. Сайбель Ю. М. Анатомо-физиологические особенности страусов. — Краснодар: КубГАУ, 2009. — 80 с.
16. Davies S. J. Emu. — Oxford University Press, 2002. — 176 p. *(на английском, но очень полезен)*
17. Fowler M. E. (Ed.). Zoo and Wild Animal Medicine. Current Therapy. 6th ed. — Saunders Elsevier, 2008. *(Глава про Ratites, включая эму)*

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

18. Шилов И. Ф. Сравнительная физиология пищеварения. — М.: МГУ, 1988. — 412 с.
19. Karasov W. H., Martinez del Rio C. Physiological Ecology: How Animals Process Energy, Nutrients, and Toxins. — Princeton University Press, 2007. *(англ.)*
20. Stevens C. E., Hume I. D. Comparative Physiology of the Vertebrate Digestive System. — Cambridge University Press, 2004. *(англ.)*
21. Бойко Н. И., Никифорова Л. В. Методика преподавания физиологии животных. — СПб.: Лань, 2019. — 184 с.
22. Куликов В. М. Методика преподавания зоотехнических дисциплин. — М.: КолосС, 2008. — 256 с.
23. Жеребцова А. В. Активные методы обучения в профессиональном образовании (на примере ветеринарии). — М.: ИИО РАО, 2016. — 128 с.
24. McDonald P. et al. Animal Nutrition. 7th ed. — Pearson, 2010. (англ.)
25. Беляева Е. С., Иванов В. А. (2021) Особенности обмена веществ и кормления овец каракульской породы. // Вестник ветеринарии. №4. С. 54–58.

AUTHORS INFO [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT]

✉**Ismailov K.T**, assistant [**Исмаилов К.Т**, ассистент], [**Ismailov K.T,** assistent]; address: Samarkand, 18A Amir Temur Street, 18 A, [адрес: Самарканд, ул. Амира Темура, 18А], [manzil: Samarqand, Amir Temur ko'chasi]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING TEXNOLOGIK KOMPETENTLILIGINI SHAKLLANTIRISH

© G.N. Komiljonova[1]✉

[1]Qo‘qon universiteti, Qo‘qon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada koxlear implant o‘rnatilgan maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish muammolari va ularni hal qilishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari yoritilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — koxlear implantli bolalarda og‘zaki nutqni shakllantirish, eshitish tajribasini kengaytirish va ijtimoiy muhitda faol muloqotga kirishish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlarni aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada pedagogik kuzatuv, suhbat, psixodiagnostik testlar, faol tinglash va og‘zaki muloqotni o‘rgatuvchi amaliy mashg‘ulotlar asosida olib borilgan tajriba-sinov ishlari natijalari tahlil qilindi. Shuningdek, O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida ilmiy-nazariy manbalar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko‘rsatdiki, maxsus metodik yondashuvlar va psixologik qo‘llab-quvvatlash orqali bolalarning so‘z boyligi, eshitish qobiliyati va muloqotga kirishish darajasi sezilarli darajada yaxshilandi.

XULOSA: koxlear implantli bolalar uchun mo‘ljallangan maxsus metodikalar, ota-onalar bilan hamkorlik va logopedik-pedagogik muhit kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda muhim omillar bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: koxlear implant, maktabgacha yosh, kommunikativ ko‘nikmalar, og‘zaki nutq, eshitish, logopediya, psixologik yordam, maxsus ta’lim, pedagogik shart-sharoitlar.

Iqtibos uchun: Komiljonova G.N. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining texnologik kompetentliligini shakllantirish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.182–197.

ФОРМИРОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

© Г.Н. Комилжонова[1]✉

[1] Коканский университет, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются проблемы развития коммуникативных навыков у детей дошкольного возраста с кохлеарными имплантами и раскрываются педагогико-психологические условия их решения.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить необходимые условия для формирования устной речи, расширения слухового опыта и развития навыков активного общения у детей с кохлеарными имплантами.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы методы педагогического наблюдения, беседы, психодиагностики, а также практические упражнения по развитию слухового восприятия и устной речи. Проведен анализ отечественного и зарубежного опыта по данной проблематике.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты экспериментальной работы показали, что благодаря специальным методическим подходам и психологической поддержке значительно улучшились словарный запас, слуховое восприятие и коммуникативная активность детей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: разработка специальных методик, взаимодействие с родителями и организация логопедической и педагогической среды являются ключевыми факторами в развитии коммуникативных умений у детей с кохлеарными имплантами.

Ключевые слова: кохлеарный имплант, дошкольный возраст, коммуникативные навыки, устная речь, слух, логопедия, психологическая поддержка, специальное образование, педагогические условия.

Для цитирования: Комилжонова Г.Н. Формирование технологической компетентности будущих учителей начальных классов.// Inter education & global study.2025. №6(1). Vol.3 С.182–197.

FORMATION OF TECHNOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

© Komiljonova N. Guluzraxon[1]✉
[1]Kokand University, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article addresses the challenges of developing communication skills in preschool-aged children with cochlear implants and outlines the pedagogical and psychological conditions necessary to support their progress.

AIM: the main aim of the study is to identify the conditions required to develop oral speech, expand auditory experience, and improve active communication skills in children with cochlear implants.

MATERIALS AND METHODS: the study involved pedagogical observation, interviews, psychodiagnostic assessments, and practical exercises focused on auditory and verbal development. The research also includes an analysis of both Uzbek and international practices.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: the experimental findings revealed that special methodological approaches and psychological support significantly improved the children's vocabulary, auditory perception, and ability to engage in communication.

CONCLUSION: specialized methodologies, collaboration with parents, and a supportive speech therapy and pedagogical environment are essential for enhancing the communicative skills of children with cochlear implants.

Keywords: cochlear implant, preschool age, communication skills, oral speech, hearing, speech therapy, psychological support, special education, pedagogical conditions.

For citation: Komiljonova N. Guluzraxon. (2025) 'Formation of technological competence of future primary school teachers', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.182–197. (In Uzbek).

Maktab ta'limini isloh qilishda, umumiy o'rta ta'lim maktablari ta'lim sifatini oshirishda bo'lajak boshlang'ich sinf mutaxassislarini tayyorlash tizimi sifat – monitoringini oshirish, talabalarni zamonaviy kasbiy bilim, malaka, ko'nikmalar bilan qurollantirish, ularda kasbiy faoliyatga nisbatan akmeologik motivatsiyani shakllantirish mazkur jarayondagi muhim vazifalardan sanaladi.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy faoliyatga dastlabki salohiyatli tayyorligi ayni vaqtdagi amaliy tayyorligining asosi hisoblanadi. Shuning uchun ta'lim muassasalaridagi kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish jarayonida o'quvchilarda kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun yetarli kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish lozim bo'ladi.

Keyingi yillarda ta'lim sifatiga bo'lgan e'tibor kadrlar tayyorlashga bo'lgan talab har doimgidanda ortib bormoqda shu munosabat bilan bo'lajak o'qituvchining kasbiy pedagogik faoliyati va kometensiyalarini oshirish muhim masala sifatida qaralmoqda. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining texnologik kompetensiyalarini oshirish ta'lim tizimidagi muhim ahamiyatli, amalga oshirish talab etilayotgan jihatlardan biridir.

Shu nuqtai nazardan kompetentli yondashish nazariyasi va amaliyoti eng jadal rivojlanayotgan yondoshish hisoblanadi, shu munosabat bilan uning *"kompetensiya", "kompetentlik"* kabi talqin qiladigan asosiy tushunchalarini ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

Kompetensiya (lotincha: *competo* — erishyapman, munosibman, loyiqman)[1] kishi egallagan muayyan bilim, ko'nikma, malakalar majmuasini anglatadi.[2] Oddiy qilib aytganda kompetensiya — bu o'rgangan bilim ko'nikma malakalarni qo'llay olish qobiliyati.

"Kompetentlik" (inglizcha: "competence" "qobiliyat") faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olishni ifodalaydi. Kompetentlik tushunchasi dastlab ta'lim sohasiga psixologik,

[1] https://uz.wikipedia.org/wiki/Kompetensiya
[2] https://uz.goodinternet.org/uz/sections/pedagoglar/talim-va-men/kompetensiya-nima/

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

pedagogik izlanishlar natijasida kirib kelgan tushuncha bo‘lib, zamonaviy atama sifatida qo‘llanilib kelinmoqda.[3]

Kompetensiya lotincha so‘z bo‘lib, o‘zbek tilida “munosib”, “to‘g‘ri keladi” yoki “mos keladi” ma’nolarini anglatadi. O‘z bilim, mahorat va amaliy tajribalarni qo‘llagan holda oddiy va murakkab masalalarni yecha olishga munosib inson deb tushunsa bo‘ladi.[4]

Kompetentli yondoshish g‘oyalarini V.I. Baydenko, V.A. Bolotov, V.V. Serikov, E. F. Zeyer, E. Simanyuk, I. A. Zimneya, D.A. Ivanov, K.G. Mitrofanov, O.V. Sokolova, O.E. Lebedev, G.K. Selevko, B.Abdullayeva, N.Ro‘ziqulova, O.Qo‘ysinov, J.Usarov, U.Raxmatov va boshqalarning ilmiy ishlarida ko‘rib chiqilgan. Mazkur ishlarning aksariyatida kompetentli yondoshish mutaxassisning sifatlari va qobiliyatlariga jamiyat tomonidan yangi talablar paydo bo‘lishiga javob sifatida qaraladi, zamonaviy maktab yoki boshqaruv strukturalari uchun kompetentli yondoshish g‘oyalarini amalga oshirishga muhim ahamiyat beriladi.

A.G.Bermusning fikriga ko‘ra, “Kompetentlik takomillashib borayotgan shaxsning barcha hislatlarini, bilimi, tajribasi, umuman olganda, butun borlig‘ini yagona tizimga birlashtiradi”. “Kompetentlik bu nafaqat shaxsning bilimdon ekanligi, balki o‘z bilimlarini uzluksiz ravishda yangilab borishi hamdir, – deydi. M.A.Choshanov. M.Aronovning fikricha, kompetentlik mutaxassis ning ma’lum bir faoliyat uchun tayyor ekanligini bildiradi. Noaniq vaziyatlarda faoliyat ko‘rsata olish qobiliyati bu kompetentlikdir, deydi O.Ye.Lebedev.[5]

Kompetentlik insonning intellektual shaxsiy, ijtimoiy kasbiy hayotiy faoliyatiga asoslanadi, deb yozadi I.A.Zimnyaya. A.V.Xutorskiy “kompetnsiya” va “kompetentlik” tushunchalari ni quyidagicha ajratib olish mumkin, deb hisoblaydi.[6]

Ta’kidlash kerakki, kompetentli yondoshish muammolari bilan shug‘ullanadigan tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, kompetentli yondoshishning tushunchalar doirasi to‘la belgilab berilmagan hamda ularning bir xil va umume’tirof etilgan talqini yo‘q.

Asosiy qism. Bugungi zamon ta’limida boshlang‘ich ta’limda texnologiya fani nafaqat amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatish, balki o‘quvchilarda texnologik madaniyatni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi esa bu jarayonda eng muhim vositachilardan biridir. Shu bois, o‘qituvchilarda texnologik kompetensiyalarni shakllantirish masalasi dolzarbdir.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisida texnologik kompetensiyani shakllantirishning asosiy maqsadlari:

o‘quvchilarda mehnatga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirish;

amaliy ishlarni rejalashtirish va bajarish bo‘yicha ko‘nikmalarni rivojlantirish;

[3] https://worldlyjournals.com/index.php/Yangiizlanuvchi/article/download/7956/12777/24018
[4] https://interscience.uz/index.php/home/article/download/2996/2646/7964
[5] Азимова Н. Э. Технология духовно-нравственного воспитания преподавателя професси- онального образования в процессе обучения //Молодой ученый. – 2011. – №. 5-2. – С. 117-118.
[6] https://interscience.uz/index.php/home/article/download/2996/2646/7964

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oddiy texnologik jarayonlarni tushuntirish va bajarishga o‘rgatish;
ijodkorlik va texnik tafakkurni rag‘batlantirish.

Boshlang‘ich ta’limda texnologiya fani faqat an’anaviy qo‘l mehnatini o‘rgatish bilan cheklanmay, balki texnologik jarayonlarni tushuntirish, yangi asbob-uskunalar bilan ishlashni o‘rgatishni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining texnologik bilim va ko‘nikmalari doimiy ravishda yangilanib borishi zarur. Texnologik kompetensiyalarning shakllanishi o‘quvchilarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash va texnik tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bu jarayonning boshqaruvchisi bo‘lib, o‘zining texnologik bilim va ko‘nikmalarini muntazam takomillashtirib borishi lozim.

Texnologik kompetensiya — bu o‘quvchining turli mehnat faoliyatlari orqali texnologik bilimlarni egallashi, amaliy ko‘nikmalarni bajara olishi va mehnatga ongli yondashuvni shakllantirishdir. Kengroq qilib aytganda texnologik kompetensiya — bu o‘quvchining:

mehnat qurollari va asbob-uskunalaridan foydalana olishi;
ish tartibini rejalashtirish va bosqichma-bosqich bajarishi;
texnologik jarayonni amalga oshira olishi;
bir nechta ijod namunalarini yarata olishi;
toza, aniq va xavfsiz ishlay olishi;
oddiy narsa-buyumlar tayyorlay olishi (qog‘oz, karton, yog‘och, mato, tabiiy materiallardan) kabilarni bilishi, bajara olishi va mas’uliyat bilan bajarishi deganidir.

Pedagogik talablar asosida o‘qitiladigan texnologiya darslarining ahamiyati yana shundaki, dars davomida o‘quvchilarda puxta bilim hosil bo‘ladi, texnologiyaga ijobiy munosabat tarbiyalanadi va ularga texnologiya ko‘nikmalari hamda malakalari singdiriladi. O‘quvchilar tomonidan egallangan bilimlar, shakllangan malakalar va hosil bo‘lgan ko‘nikmamalar ularni moddiy ishlab chiqarish sohasidagi amaliy faoliyatga va kasbni ongli tanlashga tayyorlaydi.

Boshlang‘ich sinf o’qituvchining texnologik kompetentliligini shakllantirishning birinchi bosqichlari texnologiya fani o‘quv rejasi, texnologiya fanining o‘quv dasturi va taqvimiy mavzuli rejani o‘rganishdan boshlanadi. Texnologiya o‘qituvchisi bu hujjatlar bilan tanishar ekan, tegishli sinf o‘quvchilarida umumiy mehnat bilimlari va amaliy ko‘nikmalarini qaysi mehnat turlari bo‘yicha va qanday hajmda shakllantirish lozimligini aniq tasavvur qiladi. Buning uchun qanday asbob-uskunalar, moslamalar va ish qurollari kerakligi, o‘quvchilar texnologiya dasturi talablarini to‘liq bajarish uchun darslarda qanday buyumlarni tayyorlashlari kerakligini va shunga binoan ularni tayyorlash uchun qanday materiallar talab qilinishini bilib oladi.

Texnologiya o‘qituvchisi olingan ma’lumotlar asosida va texnologiya fani dasturidan foydalangan holda ancha batafsil rejalashtiruvchi hujjatlarni, ya’ni taqvimiy mavzuli rejani va o‘quv ishlab chiqarish ishlari ro‘yxatini tuzib chiqadi. Shunday tarzda belgilab chiqilgan dastur o‘qituvchi uchun fan yuzasidan ishlarning taqvimiy mavzuli rejasi sifatida xizmat qiladi. O‘quvchilar foydalanishi uchun rejalashtirilgan buyumlarga texnologiya fani

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘qituvchisi texnikaviy hujjatlar ishlab chiqadi, zarur ko‘rgazmali qurollar tayyorlaydi, asbob-uskunalarning, o‘quvchilar ish joyi va ish qurollarining texnikaviy holatini, shuningdek, o‘quv ustaxonalari binosining va ulardagi jihozlarning xavfsizlik texnikasi, sanitariya-gigiyena talablariga muvofiq kelishini tekshirib chiqadi.

O‘qituvchining asosiy vazifasi o‘quv yili davomida darslar mazmuni, o‘quvchilarga tushuntirish shakl va usullari, amaliy ishlarni bajarish yo‘llarini aniq reja asosida ishlab chiqishidir.

O‘qituvchi o‘quv yiliga tayyorgarlik ko‘rishda quyidagilarga e‘tibor qaratiladi:

o‘quv yili boshlanishiga qadar o‘quv dasturini o‘rganish, mavzu bo‘yicha qo‘yilgan Davlat ta’lim standart talablarini o‘rganib chiqish, o‘quvchilar o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni aniqlash kabi vazifalarini belgilab olish;

fanga oid ilmiy, metodik va ilmiy-ommabop adabiyotlarning mazmuni bilan tanishish;

fanga oid yangi nashr qilingan ko‘rgazma materiallarni, o‘quv tajriba jihozlarni o‘rganish;

ilg‘or o‘qituvchilarning ish tajribalarini o‘rganish, tahlil qilish va o‘z ustida ishlash orqali bilimini kengaytirish;

o‘z fani sohasida ma’lumotlarni to‘plash, muammoli masala va topshiriqlarni, test materiallarini jamlashdan iboratdir. O‘qituvchining umumiy tayyorgarligi uning fan bo‘yicha tuzgan taqvimiy mavzuli rejasida aks etadi. Taqvim-mavzuli reja fan o‘qituvchisi tomonidan tuzilib, metod birlashma yig‘ilishida muhokama qilinadi, ma‘qullangandan so‘ng ma’muriyat tomonidan tasdiqlanadi.

O‘qituvchining har bir darsga kundalik tayyorgarligi. O‘qituvchining har bir darsga sifatli tayyorlanishi darsni tashkil etish, o‘quvchilarga beriladigan bilim, ko‘nikma va malakalarni qay darajada o‘zlashtirilishini ta’minlaydi. Darsga tayyorlanish algoritmi, barcha omillar, holatlarni hisobga olish va kafolatlaydigan izchil tadbir bo‘lishi zarur.

Dars o‘qituvchiga juda katta mas’uliyat yuklaydi. O‘qituvchi kichik yoshli o‘quvchilar bilan ishlar ekan, o‘z-o‘zidan ularning yosh xususiyatlari, psixologik xarakterini tushunishi va til topisha olish uchun o‘quvchilar shaxsini har tomonlama o‘rganishi shart. O‘quvchi shaxsini o‘rganish oddiygina jarayon emas, balki ta’lim-tarbiyadan ko‘zlangan maqsadga erishishning eng muhim yo‘lidir. Shuning uchun birinchi navbatda sinf jamoasining o‘ziga xos xususiyatlarini e’tiborga olish lozim:

o‘quvchilarning bilimi va o‘zlashtirish saviyasi;

o‘quvchilarning fanga bo‘lgan munosabati;

sinfning ishlash tezligi;

bilim, ko‘nikma va malakalarning shakllanganligi;

har xil turdagi o‘quv jarayoniga munosabati;

o‘quvchilarning intizomi. Ikkinchi navbatda esa har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini e’tiborga olish zarur:

nerv tizimi turlarining shakllanganlik darajasi;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘zaro fikr almashuvi;
hissiyotga beriluvchanlik;
materialni o‘quvchilar tomonidan qabul qilishini boshqarish;
yomon kayfiyatni tarqatish yo‘llarini bilish;
o‘zining bilim va qobiliyatiga ishonish;
har xil ta’lim vositalaridan foydalanishni bilish.

O‘qituvchi oldida turgan vazifalardan yana biri o‘quvchilarga beriladigan ta’lim va tarbiya sifatini oshirish, uni yanada rivojlantirish va yuqori bosqichga ko‘tarish talab qilinadi.

Texnologiya fani o‘qituvchisi mashg‘ulotga tayyorlanish jarayonida darsning tashkiliy tomonlariga navbatchilarni tayinlash, o‘quvchilarga asbob va materiallar tarqatish, o‘quv ustaxonalarida tartib-intizomning qat’iy saqlanishiga, ishlarga baho qo‘yish va ularni tahlil qilishga alohida e‘tibor berishi kerak.

Darsga tayyorlanish vaqtida o‘qituvchi o‘tiladigan mashg‘ulotning mazmuni va natijalarini tahlil qilishi, ularning izchil aloqasini belgilab chiqishi, kelgusi darsning ta’lim va tarbiya maqsadini to‘g‘ri belgilashi, darsning tuzilishini va uning har bir elementiga ajratiladigan vaqtni aniqlashi, mavzuga oid savollar tuzishi va kirish yo‘riqnomasi mazmunini ishlab chiqishi, asosiy mehnat usullarini tanlashi va o‘ylab chiqishi kerak. Shu bilan birgalikda mashg‘ulotga tayyorlanish vaqtida darsning tashkiliy tomonlariga navbatchilarni tayinlash, o‘quvchilarga asbob va materiallar tarqatish, o‘quv ustaxonalarida tartib-intizomning qat’iy saqlanishiga, ishlarga baho qo‘yish va ularni tahlil qilishga alohida e’tibor berishi kerak.

Zamonaviy darsning tarkibiy tuzilishi o‘qituvchilarning boshqaruvchilik roli va o‘quvchilarning anglash faoliyatlarini tashkil etishning o‘ziga xosligini aks ettira turib, juda ham turli-tuman shakldaligi bilan farq qiladi. Darsning muvaffaqiyatli o‘tishi o‘qituvchi hamda o‘quvchilarning darsga tayyorlanishlariga bog‘liqdir.

Har bir bo‘lajak o‘qituvchi o‘z kasbiy faoliyatining ixtisosligi va xususiyatidan qat’iy nazar fundamental bilim va kasbiy malakalarga ega bo‘lishi lozim. O‘qituvchi navbatdagi mavzu bo‘yicha mashg‘ulotlarga tayyorgarlik jarayonida mehnat topshiriqlarini bajarish protsessida o‘quvchilar mehnatini rejalashtirish va uyushtirish shuningdek, mehnat jarayoni borishini kuzatish, unga tuzatishlar kiritish hamda ro‘y beradigan xatolarni bartaraf qilishga jalb etiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida mehnat fanining texnologik kompetensiyalarini shakllantirish bugungi ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Bu kompetensiyalar o‘quvchilarda texnik tafakkur, ijodkorlik va mehnatsevarlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, o‘qituvchilarning doimiy kasbiy rivojlanishi, zamonaviy texnologiyalar bilan tanishishi va amaliy ko‘nikmalarini oshirishi ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Tilavova M. Texnologiya va uni o`qitish metodikasi [Matn] : o`quv qo`llanma / M. Tilavova.- Buxoro: OOO "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona, 2021. - 312 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son) https://lex.uz/docs/-5013007
3. Matlab Tillavova. Texnologiya va uni o‘qitish metodikasi. Buxoro: OOO "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona, 2021. - 312 b.
4. Rasulova, Z.D., Quliyeva, Sh.H., Jo‘rayev A.R. Texnologiya fanini o‘qitish metodikasi [Matn] : O‘quv qo‘llanma / Z.D. Rasulova, Sh.H. Quliyeva, A.R. Jo‘rayev.- Buxoro: OOO "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti, 2021. - 384 b.
5. Texnologiya va uni o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma / Xolmatova Z. – Farg‘ona, 2020. – 272 b.
6. G.Komiljonova. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. 2025.
7. Xoliqov A. A. X-72 Pedagogik mahorat. Darslik / A. A. Xoliqov; O‘zR Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. - T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2011, -420 b.
8. Азимова Н. Э. Технология духовно-нравственного воспитания преподавателя професси- онального образования в процессе обучения //Молодой ученый. – 2011. – №. 5-2. – С. 117-118.
9. Abduraxmonova, N. A. qizi. (2023). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 208–211. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5507
10. Madinabonu Shuxratjon qizi, & Esonaliyeva Guluzra Komiljonova. (2023). INSON QADRI VA BARKAMOL AVLOD SHAKLLANISHIDA PEDAGOGIKANING O‘RNI. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1(1), 788–789. https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.717
11. Abduraxmonova, N. A. qizi. “BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA”. Educational Research in Universal Sciences, vol. 2, no. 12, Dec. 2023, pp. 208-11, http://erus.uz/index.php/er/article/view/5507.
12. Komiljonova, G. N. qizi. (2023). FANLARARO BOG‘LANISH ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMNI AMALGA OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 198–201. Retrieved from
13. Nigoraxon, A., & Mohlaroy, A. (2024). BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR IJODIY FOALIYATINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI. Yosh Tadqiqotchi Jurnali, 3(1), 83-87.
14. Nigoraxon, Abduraxmonova, and Alijonova Mohlaroy. "BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR IJODIY FOALIYATINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI." Yosh Tadqiqotchi Jurnali 3.1 (2024): 83-87.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

15. Kalendarova, Z. K. (2024). INTEGRATSIYA NEGIZIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH. ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION, 1(2), 189-195.
16. Kalendarova, Z. K. (2018). Metodы i metodicheskie priemы obucheniya detey doщkolnogo vozrasta matematike. Moskovskoy oblasti «Gosudarstvennыy gumanitarno-texnologicheskiy universitet»:«Studencheskaya nauka podmoskov'yu» materialы mejdunarodnoy nauchnoy konferensii molodых uchenых. Orexovo-Zuevo: Redaksionno-izdatelskiy otdel GGTU, 221-224.
17. INTEGRATSIYA NEGIZIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH. Z.K.Kalendarova (Author) 2024-12-07.
18. Shahnoza Olimjon qizi, B. (2025). PEDAGOGICAL BASIS OF IDENTIFICATION AND DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL ABILITIES OF CHILDREN AGE 3–7 THROUGH THE USE OF GAME TECHNOLOGIES IN THE PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM. Advances in Science and Education, 1(02), 18-21.
19. Kalendarova Zarafshan Kalbaevna, & Raximova Komila. (2024). BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA BILISH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH. University Research Base, 274–277. Retrieved from https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/89
20. Z.K. Kalendarova. (2025). DEVELOPING STUDENTS' THINKING ABILITY THROUGH THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 12(04), 125–129. Retrieved from https://www.eijmr.org/index.php/eijmr/article/view/2859
21. Orinova, F., & Turdaliyeva, N. (2025). DEVELOPING CREATIVE THINKING THROUGH HANDICRAFT FOR PRESCHOOL CHILDREN. International Journal of Artificial Intelligence, 1(2), 1610-1616.
22. Komiljonova, G. N. qizi. (2023). FANLARARO BOG‘LANISH ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA'LIMNI AMALGA OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 198–201. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5505
23. Soliyev Ilhomjon Sobirjonovich, & Boymirzayeva Shakhnoza Olimjon kizi. (2023). Systemic Organization of Professional Competence, Creativity and Innovative Activity of A Future Kindergartener. Journal of Pedagogical Inventions and Practices, 19, 108–112. Retrieved from https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/3709 8. Soliyev, I.,
24. Boymirzayeva, S. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING USLUBIY ASOSLARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. Наука и инновация, 1(6), 128-129. 9. qizi Boymirzayeva, S. O. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BO 'LAJAK TARBIYACHINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(7), 41-47. 10. Shahnoza, B. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

USLUBIY ASOSLARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. University Research Base, 164-167.
25. Kalendarova Zaravshan Kalbaevna. (2021). PRIMARY EDUCATION - THE FOUNDATION OF GENERAL SECONDARY AND HIGHER EDUCATION. Conference Zone, 330–332. Retrieved from https://www.conferencezone.org/index.php/cz/article/view/482
26. Otto, M., & Thornton, J. (2023). FANLARARO BOG‘LANISHLAR ASOSIDA TALABALARNI BILIM VA KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 187-192. Otto, Mark, and Jacob Thornton. "FANLARARO BOG‘LANISHLAR ASOSIDA TALABALARNI BILIM VA KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH." QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI 9 (2023): 187-192.
27. Diyoraxon, S., & Komiljonova, G. (2023). BOSHLANG ‘ICH TA’LIMDA CHET EL O ‘QUVCHILARINI BAHOLASH MEZONI VA SAMARALI TAQDIRLASH. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 783-785.
28. Boymirzayeva, S. (2025). TARBIYALANUVCHILARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI ANIQLASH VA ULARNI MAQSADLI RIVOJLANTIRISH USULLARIGA QARATILGAN O ‘YIN TEXNOLOGIYALARI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 14, 136-139.
29. Komiljonova Guluzra, & Mahmudjonova Sevaraxon. (2024). BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QUVCHILARINI IJODIY FAOLIYATGA O‘RGATISHDA TEXNALOGIYA TA’LIMINING O‘RNI. University Research Base, 282–287. Retrieved from https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/91.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Komiljonova Guluzraxon Nizomjon qizi**, katta o‘qituvchi [**комилжонова Гулуярахон Низомжон кизи**, старший преподователь], [**Komiljonova N. Guluzraxon,** Senior lecturer,]; manzil: Farg‘ona viloyati, Qo‘qon shahri, Turkiston ko‘chasi, 28-A uy, [адрес: Ферганская область, г. Коканд, ул. Туркестанская, д. 28-а], [address: Fergana region, Kokand, Turkestan str., 28-a.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

KASBIY TA’LIM MUASSASALARIDA IJODIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR

© M.B. Kubayeva[1]✉
[1]Navoiy innovatsiyalar universiteti, Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada kasbiy ta’lim muassasalarida ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari va amaliy yo‘nalishlari yoritilib, zamonaviy mehnat bozori talablari asosida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda bu kompetensiyalarning o‘rni tahlil qilingan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — kasbiy ta’limda talabalar ijodiy salohiyatini rivojlantirish, interaktiv metodlar, axborot texnologiyalari va shaxsiy yondashuvlar orqali ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish usullarini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada pedagogika va psixologiya fanlari asosida ijodiy kompetensiyalarning tarkibi, ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik shart-sharoitlar, shuningdek xalqaro tajribalar va innovatsion texnologiyalarning tatbiqi tahlil qilingan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijodiy muhit, psixologik qo‘llab-quvvatlash, axborot texnologiyalaridan foydalanish va interaktiv o‘qitish metodlari ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, talabalarda motivatsiya, tanqidiy fikrlash va jamoaviy ishlash ko‘nikmalari kuchaygani kuzatilgan.

XULOSA: kasbiy ta’lim muassasalarida ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish samaradorligini oshirish uchun zamonaviy innovatsion yondashuvlarni joriy etish, shaxsiylashtirilgan metodik tavsiyalar asosida pedagogik va texnologik shart-sharoitlar yaratish muhimdir.

Kalit so‘zlar: kasbiy ta’lim, ijodiy kompetensiya, pedagogik shart-sharoitlar, axborot texnologiyalari, innovatsion yondashuvlar, interaktiv o‘qitish, tanqidiy fikrlash.

Iqtibos uchun: Kubayeva M.B. Kasbiy ta’lim muassasalarida ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish: nazariy va amaliy yondashuvlar. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.198–204.

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

© М.Б. Кубаева[1]✉
[1]Навоийский инновационный университет, Навои, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования творческих компетенций в учреждениях профессионального образования, а также их роль в подготовке конкурентоспособных специалистов на современном рынке труда.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить эффективные подходы к развитию творческого потенциала студентов в профессиональном обучении с использованием инновационных технологий, интерактивных методов и индивидуального подхода.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование включает анализ педагогических и психологических условий развития творческих компетенций, а также обзор международного и национального опыта, использования информационных технологий и цифровых платформ в образовательном процессе.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: обсуждение показало, что создание творческой среды, мотивация студентов, применение интерактивных технологий и критическое мышление являются ключевыми факторами формирования творческих компетенций.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: для эффективного развития творческих компетенций в системе профессионального образования необходимо внедрение современных инновационных подходов, обеспечение методических и технологических условий с учетом индивидуальных особенностей студентов.

Ключевые слова: профессиональное образование, творческая компетенция, педагогические условия, информационные технологии, инновационные подходы, интерактивное обучение, критическое мышление.

Для цитирования: Кубаева М.Б. Формирование творческих компетенций в профессиональных учебных заведениях: теоретические и практические подходы.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.198–204.

FORMATION OF CREATIVE COMPETENCIES IN PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES

© Mavluda B. Kubayeva[1]✉
[1]Navoi Innovation University, Navoi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the theoretical and practical foundations of developing creative competencies in vocational education institutions and their relevance in training competitive specialists in today's labor market.

AIM: the main objective of the study is to identify effective strategies for developing students' creative potential through innovative teaching technologies, interactive methods, and personalized approaches in vocational education.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzes pedagogical and psychological conditions, structural components of creative competencies, and international practices in applying digital and information technologies to support creativity in education.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: the findings reveal that fostering a creative environment, providing motivational and emotional support, and utilizing interactive platforms significantly contribute to the development of creative competencies, critical thinking, and teamwork skills.

CONCLUSION: enhancing creative competencies in vocational education requires the implementation of modern, innovative approaches and the creation of pedagogical and technological conditions tailored to individual learners.

Keywords: vocational education, creative competencies, pedagogical conditions, information technologies, innovative approaches, interactive teaching, critical thinking.

For citation: Mavluda B. Kubayeva. (2025) 'Formation of creative competencies in professional educational institutions: theoretical and practical approaches', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.198–204. (In Uzbek).

Bugungi kunning shiddat bilan o'zgarayotgan iqtisodiy, texnologik va ijtimoiy sharoitlari mutaxassislar tayyorlash tizimi oldiga yangi vazifalar qo'ymoqda. Kasbiy ta'lim tizimi nafaqat talabalarga nazariy bilimlarni berish, balki ularda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, innovatsion fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Zamonaviy mehnat bozori mutaxassislardan innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish, muammolarni ijodiy hal etish va yangicha yondashuvlar taklif qila olishni talab qiladi. Shuning uchun ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish kasbiy ta'limning asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ijodiy kompetensiya insonning professional faoliyatida innovatsion g'oyalarni yaratish va amalga oshirish qobiliyati, o'z sohasida yangi vosita va usullarni joriy etishga bo'lgan tayyorgarligini ifodalaydi. Bu kompetensiya nafaqat kasbiy o'sishning asosiy omillaridan biri, balki ijtimoiy taraqqiyotning muhim sharti sifatida qaraladi. Jahon mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash uchun ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish zamonaviy ta'limning uzviy qismiga aylanmoqda.

Jahon ta'lim tizimida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. AQSH, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi rivojlangan davlatlarda ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalanish amaliyoti keng tarqalgan. Masalan, Amerika Qo'shma Shtatlarida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) dasturlari muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan bo'lsa, Germaniyaning dual ta'lim tizimida o'quv jarayonida ishlab chiqarish bilan hamkorlik qilish orqali ijodiy faoliyat shakllantiriladi. Janubiy Koreya ta'lim tizimida talabalarda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish ko'nikmasini rivojlantirishga katta e'tibor beriladi. Bu mamlakatda ijodiy ta'lim laboratoriyalari, startaplar va biznes-inkubatorlar tashkil etilib, talabalarning yangi g'oyalarni ishlab chiqishi va ularni amalga oshirishga ko'maklashiladi.

Mamlakatimizda kasbiy ta'lim muassasalarida interaktiv va innovatsion o'qitish texnologiyalarini joriy etish, talabalarda tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim jarayonida didaktik va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali talabalarning intellektual salohiyatini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oshirish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu bilan birga, O‘zbekistonda xalqaro hamkorlik doirasida xorijiy ta’lim metodikalarini tadbiq etish, kasbiy ta’lim muassasalarida innovatsion ta’lim texnologiyalarini joriy qilish va yangi o‘quv dasturlarini ishlab chiqish bo‘yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda ta’lim sifati va mazmunini yaxshilash orqali talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ko‘maklashuvchi milliy model yaratilishiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shunday qilib, kasbiy ta’limda ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish zamonaviy mehnat bozori talablariga javob beruvchi, ijtimoiy jihatdan faol va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Jahon va milliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun uzluksiz ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ijodiy kompetensiya – bu insonning murakkab kasbiy va ijtimoiy vazifalarni yangicha yondashuv bilan hal etish qobiliyati bo‘lib, uning asosini yangi g‘oyalar yaratish va amalda qo‘llash tashkil etadi. Pedagogik nazariyada u shaxsning bilim jarayoni, aql-zakovati, motivatsiyasi va ijtimoiy faolligi bilan chambarchas bog‘liq. Ta’limiy yondashuvlar uni shakllantirishda uch asosiy tarkibiy qismni ajratib ko‘rsatadi:

1. Kognitiv komponent: ижодий фаолият учун зарур бўлган билимлар ва назарий асосларни ўзлаштириш.

2. Amaliyot komponent: nazariy bilimlarni hayotdagi muammolarni hal etishda qo‘llay olish qobiliyati.

3. Shaxsiy komponent: ijodiy faoliyatga ruhiy tayyorgarlik, shaxsiy motivatsiya va ijtimoiy mas’uliyat hissi.

Ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni pedagogik shart-sharoitlarga bog‘liq. Ularga ta’lim jarayonida faol o‘qitish metodlaridan foydalanish, talabalarni mustaqil fikrlashga rag‘batlantirish va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash kiradi. Zamonaviy pedagogikada ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish innovatsion texnologiyalarni qo‘llash bilan muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Ijodiy faoliyat insonning intellektual va ijtimoiy salohiyatini namoyon etadigan jarayon bo‘lib, uning rivojlanishi uchun biologik, psixologik va ijtimoiy omillar muhim ahamiyatga ega. Nazariy jihatdan ijodiy faoliyat Rubinshteyn, Vigotskiy va Gilford tomonidan tadqiq etilgan. Ular ijodiy faoliyatni insonning ruhiy jarayonlari va bilish qobiliyati bilan bog‘lashgan. Vigotskiy ijodiy faoliyatni insonning bilish jarayoni va ijtimoiy muhiti o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir deb ta’riflaydi. Uning fikricha, ijodiy faoliyat insonning kundalik muammolarni hal qilishda qo‘llaydigan qo‘llanmalarini o‘zgartirish qobiliyati orqali rivojlanadi. Rubinshteyn esa ijodiy faoliyatni shaxsning faol va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati bilan bog‘laydi.

Ijodiy faoliyatda rivojlanishning bir nechta muhim qirralari mavjud:

1. Tanqidiy fikrlash: талабаларни янги ғоялар яратишга, турли муаммоларни чуқур таҳлил қилишга рағбатлантиради.

2. Innovatsion yondashuv: янги билим ва технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Tashkiliy qobiliyatlar: ijodiy jarayonda jamoaviy ishlash va hamkorlikni shakllantirish.

Ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning o‘rni nihoyatda katta. Zamonaviy ta’limda interaktiv texnologiyalar, virtual laboratoriyalar, masofaviy o‘qitish platformalari, simulyatsiya va o‘yin-texnologiyalar kabi usullar ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlaydi. Misol uchun, STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) asosidagi ta’lim texnologiyalari talabalarning ijodiy va ilmiy qobiliyatlarini bir vaqtda rivojlantirishga qaratilgan. Virtual laboratoriyalar esa talabalarga murakkab ilmiy va amaliy jarayonlarni mustaqil ravishda tadqiq qilish imkoniyatini beradi. O‘zbekistonda innovatsion texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy qilish orqali talabalarning ijodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan qator tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Masalan, masofaviy ta’lim platformalari va elektron o‘quv materiallari orqali talabalarning mustaqil ishlash qobiliyatini oshirishga urg‘u berilayapti. O‘zbekistonda amaliy loyihalar sifatida talabalarda ijodiy faoliyatni rag‘batlantirishga qaratilgan startap tanlovlari, virtual simulyatsiya platformalari va yangi o‘quv laboratoriyalari tashkil etilmoqda. "Buyuk kelajak" loyihasi doirasida zamonaviy ta’lim laboratoriyalari yaratilgan bo‘lib, ular talabalarning ilmiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda katta hissa qo‘shmoqda. Shuningdek, respublikadagi innovatsion ta’lim markazlari xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha qator o‘quv dasturlarini joriy etmoqda. Masalan, AQSH va Germaniya universitetlari bilan hamkorlikda tashkil etilgan qo‘shma loyihalar talabalarga innovatsion yondashuvlarni amaliyotda qo‘llash imkoniyatini taqdim etmoqda. Ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonining samaradorligi psixologik va pedagogik omillarni chuqur o‘rganishni talab etadi. Bunda, ta’lim jarayonida talabalarning ijodiy salohiyatini oshirishga yo‘naltirilgan shart-sharoitlar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash asosiy shartlardan biri bo‘lib, bunday yondashuvlar ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratishga yordam beradi. Shu boisdan, ta’limdagi psixologik va pedagogik omillarni har tomonlama o‘rganish zarur.

Birinchidan, motivatsiya va ijodiy muhit yaratish muhim hisoblanadi. Talabalarning ijodiy jarayonlarga qiziqishini oshirish uchun ularni ruhlantiruvchi, motivatsiyalovchi ta’lim muhiti kerak. Bunda o‘qituvchilar ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish vositasi sifatida konstruktiv tanqidni qo‘llashlari mumkin. Bunday yondashuvlar talabalarni yangi g‘oyalar izlashga va ularni amalga oshirishga ilhomlantiradi. Shuningdek, ijobiy muloqot muhiti ijodiy jarayonlarni tezlashtiradi.

Ikkinchidan, shaxsiy yondashuv talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Har bir talabaning o‘ziga xos qobiliyati va qiziqishi bor, shuning uchun o‘qituvchilar ularning shaxsiy xususiyatlariga mos metodlar qo‘llashlari zarur. Masalan, ayrim talabalar vizual yoki amaliy metodlar orqali o‘rganishda samaradorlikka erishsa, boshqalar uchun nazariy yondoshuvlar afzal bo‘lishi mumkin.

Uchinchidan, jamoaviy ishlash ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Jamoaviy ish jarayonida talabalar turli nuqtai nazarlarni muhokama

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qiladilar, o‘zaro fikr almashadilar va yangicha g‘oyalar ishlab chiqadilar. Bunday yondashuv ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi, bu esa ijodiy fikrlash jarayonining ajralmas qismidir.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash ijodiy jarayondagi yana bir muhim omildir. Talabalarning o‘zlarini erkin va ishonchli his qilishlari uchun o‘qituvchilar ularga emotsional qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatishlari lozim. Bunda stressni kamaytirish, talabalarni rag‘batlantirish va ijobiy muhit yaratish katta ahamiyatga ega. Shuningdek, didaktik va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Interaktiv texnologiyalar, masalan, simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar va interaktiv platformalar talabalarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Ular ijodiy faoliyatni amaliy yo‘nalishda kuchaytirishga xizmat qiladi. Masofaviy ta’lim platformalari orqali talabalar cheklanmagan ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu platformalar mustaqil o‘qish, mustaqil fikrlash va yangicha g‘oyalarni ishlab chiqish imkoniyatini kengaytiradi. Proyektli o‘qitish metodi talabalarning ijodiy salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Loyiha doirasida ishlash ularning mantiqiy fikrlash qobiliyati va amaliy muammolarni yechish salohiyatini rivojlantiradi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish esa talabalarga murakkab vazifalarni samarali hal qilishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida psixologik va pedagogik omillarning mos kelishi, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish, shaxsiy yondashuvni qo‘llash va ijodiy muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. Bunday yondashuvlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish va talabalarning ijodiy salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishga yordam beradi. Kasbiy ta’lim muassasalarida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish zamonaviy ta’lim jarayonining eng muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayon talaba shaxsining intellektual, ijtimoiy va professional salohiyatini to‘liq rivojlantirishga qaratilgan. Hozirgi mehnat bozori mutaxassislardan innovatsion yondashuv va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyatini talab qiladi. Shu sababli ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishda pedagoglar zamonaviy usullardan samarali foydalanishlari zarur.

Metodik tavsiyalar, talabalarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun pedagogik, didaktik va texnologik shart-sharoitlarni samarali tashkil etishga qaratilgan. Ular ijodiy muhitni yaratishdan tortib, interaktiv texnologiyalardan foydalanishgacha bo‘lgan jarayonlarni qamrab oladi. Kasbiy ta’lim muassasalarida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Ijodiy muhit yaratish: Kasbiy ta’lim muassasalarida talabalarning erkin fikrlashlari va yangi g‘oyalar ishlab chiqishlari uchun ijobiy ijodiy muhit shakllantirish lozim. Bunda talabalarning erkin ijod qilishlariga imkoniyat yaratiladi.

2. Axborot texnologiyalarini joriy etish: Zamonaviy axborot texnologiyalari va innovatsion ta’lim platformalaridan samarali foydalanish uchun maxsus metodikalar va ta’lim dasturlarini ishlab chiqish zarur.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish: Xorijiy ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni kengaytirish, talabalarni xalqaro konferensiyalar va loyihalarda ishtirok etishga jalb qilish orqali ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish mumkin.

4. Interaktiv o‘qitish metodlarini qo‘llash: Loyihaviy ish, keys-metod, simulyatsiya va interaktiv mashg‘ulotlarni ta’lim jarayoniga joriy qilish ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishda samarali natijalar beradi.

Ushbu takliflarni amaliyotga joriy etish kasbiy ta’lim muassasalarida talabalarning ijodiy salohiyatini oshirishga, shuningdek, mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga yordam beradi. Ular ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonini yanada samarali tashkil etishga ko‘maklashadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Maxmutova, G. M., Hamidov, A. A., & Yuzlikayev, F. R. (2021). Bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish. Academic Research in Educational Sciences, 2(4), 815-825.
2. Kurbanova, M. M. (2022). O‘quvchilarda mustaqil ishlashga doir kompetensiyalarni shakllantirish metodikasi. Qarshi davlat universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi PhD dissertatsiyasi.
3. Rahimov, M. (2019). O‘quvchilarning ijodiy faolligini shakllantirish va boshqarish muammolari. Современное образование (Узбекистан).
4. Ibragimova, G. N., & Sidikova, A. B. (2019). O‘quvchi-yoshlarda ijodiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish. Современное образование (Узбекистан).
5. Bobomuradova, L. E. (2022). Innovatsion ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning texnologik kompetensiyasini rivojlantirish. PhD dissertatsiyasi.
6. Kubayeva M.B. Kasbiy ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning ijodiy
7. kompetensiyani shakllantirishda pedagogik yondashuvlar //Inter education & global study 2024. №10(1). B.149–154.
8. Kubayeva M.B. INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR DEVELOPING CREATIVE COMPETENCIES IN VOCATIONAL EDUCATION STUDENTS // International Journal of Pedagogics. 2024. VOLUME 04 ISSUE 12 PAGES: 219-223.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Kubayeva Mavluda Baxtiyor qizi**, dotsent [**Кубаева Мавлуда Бахтиер кизи**, доцент], [**Kubayeva Mavluda Baxtiyor qizi,** associate professor,]; manzil: Navoiy viloyati Karmana tumani Toshkent ko'chasi 39-uy, [адрес: Навоийская область Кармановский район Ташкент ул. 39], [address: Navoi region, Karmanovsky district, Tashkent, 39 St.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ASSESSING CRITERIA FOR INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN TEACHING EFL TO UZBEK STUDENTS

© Kudratbek Makhmudov[1]✉
[1]Chirchik State Pedagogical University, Chirchik, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article focuses on assessing intercultural communication competence (ICC) in English as a Foreign Language (EFL) instruction in Uzbekistan, examining global models and their adaptation to the local educational setting.

AIM: the main objective of the study is to develop and adapt ICC assessment criteria for Uzbek EFL classrooms and provide practical tools and recommendations for teachers, curriculum developers, and policymakers.

MATERIALS AND METHODS: the study draws on theoretical models by Byram, Deardorff, and Fantini, analysis of international assessment practices, local research, and classroom tools used in Uzbekistan.

DISCUSSION AND RESULTS: findings identify key assessment domains: cultural sensitivity, communicative adaptability, reflective thinking, and contextually appropriate language use. Locally adapted rubrics, portfolios, reflective journals, and observation protocols are proposed.

CONCLUSION: the proposed assessment model contributes to more effective and culturally aware English instruction in Uzbekistan. Future development should focus on digital integration, regional contextualization, and longitudinal studies.

Keywords: intercultural communication competence, English language teaching, Uzbekistan, assessment criteria, cultural sensitivity, language education, teacher training.

For citation: Kudratbek Makhmudov. (2025) 'Assessing criteria for intercultural communication competence in teaching efl to uzbek students', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp. 205–224. (In Eng).

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБЛАСТИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ УЗБЕКСКИХ СТУДЕНТОВ

© К. Махмудов[1]✉
[1] Чирчикский государственный педагогический университет, Чирчик, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: статья посвящена оценке межкультурной коммуникационной компетенции при обучении английскому языку как иностранному в Узбекистане, с анализом глобальных моделей и их адаптации к местному образовательному контексту.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — разработать и адаптировать критерии оценки межкультурной компетенции в EFL-классах Узбекистана, а также предложить практические инструменты и рекомендации для педагогов и разработчиков программ.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы теоретические подходы Бырама, Диардорффа и Фантини, проанализированы международный опыт оценки, местные исследования и инструменты, применяемые в EFL-контексте.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате анализа определены ключевые направления оценки: культурная чувствительность, коммуникативная адаптивность, рефлексивное мышление и прагматическое использование языка. Предложены локализованные рубрики, портфолио, дневники рефлексии и наблюдательные протоколы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: предложенная модель оценки способствует более эффективному и культурно-осознанному обучению английскому языку в Узбекистане. В дальнейшем необходимо расширить исследования за счет цифровой интеграции, учета региональных особенностей и долгосрочных наблюдений.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, обучение английскому языку, Узбекистан, оценочные критерии, культурная чувствительность, языковое образование, подготовка учителей.

Для цитирования: Махмудов К. Критерии оценки компетентности в области межкультурной коммуникации при обучении иностранному языку узбекских студентов.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.205–224.

O‘ZBEK TALABALARIGA CHET TILINI O‘QITISHDA MADANIYATLARARO ALOQA SOHASIDAGI KOMPETENTSIYANI BAHOLASH MEZONLARI

© K. Makhmudov[1]✉
[1] Chirchik Davlat Pedagogika Universiteti, Chirchik, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ingliz tilini o‘qitishda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini baholashning dolzarbligi, xalqaro modellarning O‘zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirilishi va bu jarayonda yuzaga kelayotgan muammolar yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – ingliz tili xorijiy til sifatida o‘qitilayotgan O‘zbekiston ta'lim muassasalarida madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini baholash mezonlarini ishlab chiqish, ularni mahalliy kontekstga moslashtirish va o‘qituvchilar, o‘quv reja tuzuvchilar va siyosatchilar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Byram, Deardorff, va Fantinining nazariy modellari, xalqaro baholash tajribalari, O‘zbekistondagi mahalliy tadqiqotlar va EFL (English as a Foreign Language) sinflarida foydalanilgan baholash vositalari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining madaniy xabardorlik, kommunikativ moslashuvchanlik, reflektiv tafakkur va kontekstga mos til ishlatish kabi jihatlarini o‘lchash mezonlari orqali baholash mumkinligini ko‘rsatdi. O‘zbekiston kontekstiga moslashtirilgan rubrikalar, portfellar, reflektiv yozuvlar va kuzatuv shakllari taklif etildi.

XULOSA: madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini baholash uchun ishlab chiqilgan model O‘zbekiston ta'lim tizimida ingliz tilini samarali va madaniyatlararo ong bilan o‘rgatishga xizmat qilishi mumkin. Kelgusida raqamli integratsiya, mintaqaviy xususiyatlar va longitudinal tadqiqotlar asosida modelni yanada rivojlantirish lozim.

Kalit so‘zlar: madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi, ingliz tilini o‘qitish, O‘zbekiston, baholash mezonlari, madaniy xabardorlik, til ta'limi, o‘qituvchi tayyorlash.

Iqtibos uchun: Makhmudov K. O‘zbek talabalariga chet tilini o‘qitishda madaniyatlararo aloqa sohasidagi kompetentsiyani baholash mezonlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.205–224. (In Engl).

In an era increasingly shaped by globalization, transnational mobility, and cultural interdependence, foreign language education is undergoing a profound transformation. English as a Foreign Language (EFL) instruction, once focused predominantly on grammar rules, lexical proficiency, and standardized testing, is now being redefined to include the development of broader communicative capacities. Among these, Intercultural Communication Competence (ICC) has gained significant prominence as a key educational goal in preparing learners to function effectively in diverse linguistic and cultural environments.

Intercultural communication competence refers to the ability to communicate appropriately, effectively, and ethically with people of other cultures. As the lingua franca of international communication, English plays a vital role in enabling intercultural encounters. Therefore, fostering ICC has become central to EFL pedagogy not only in Western contexts but increasingly in post-Soviet and developing nations seeking deeper integration into global academic and professional networks. According to Chiper (2015), intercultural competence should not be viewed through the lens of fixed cultural stereotypes but rather understood as a dynamic, discursive, and reflective practice that empowers learners to engage meaningfully with unfamiliar worldviews.

This paradigm is particularly relevant to Uzbekistan, a country in the midst of educational reform aimed at aligning its national standards with global benchmarks. As our country expands international cooperation, promotes student mobility, and strengthens English language education across all levels of schooling, the demand for

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

interculturally competent communicators has grown. However, fostering and assessing ICC in EFL classrooms requires more than adopting global models, it demands an understanding of local sociocultural realities, educational traditions, and learner profiles. In this light, the challenge becomes twofold: how to cultivate ICC in Uzbek learners, and how to assess such competence in ways that are both culturally responsive and pedagogically valid.

The scholarly foundation for ICC comprises multiple frameworks, the most influential of which is Michael Byram's (1997) model that outlines five core dimensions: attitudes (curiosity and openness), knowledge (of self and other cultures), skills of interpreting and relating, skills of discovery and interaction, and critical cultural awareness. These dimensions recognize that intercultural competence extends beyond language proficiency into affective, cognitive, and behavioral domains. More recent developments, such as those by Huang et al. (2025), emphasize self-efficacy as a mediating factor that enables learners to transfer intercultural insights into real-life behavior. That is, students with greater confidence in their intercultural capabilities are more likely to engage constructively in diverse communicative settings.

Incorporating technology into ICC training is another emerging trend. Wang and Deng (2024) argue that AI-driven dialogue systems, when thoughtfully designed, can simulate culturally nuanced conversations and expose students to humorous and empathetic interactional scenarios that reflect real-life multicultural dynamics. Such tools hold promises for engaging students who may have limited access to authentic intercultural experiences outside the classroom.

Nevertheless, any effective approach to assessing ICC must be anchored in the cultural and educational context in which learners are situated. Insights from neighboring and culturally similar contexts, such as Turkey and Iran, suggest that socio-psychological variables, including gender, motivation, and perceived cultural distance, shape how learners internalize intercultural knowledge (Pishghadam & Saboori, 2014; Atay et al., 2009). In these contexts, learners' intercultural identities are influenced not only by educational materials but also by deeper cultural values, national narratives, and social roles. Such findings prompt a more nuanced view of ICC assessment that goes beyond one-size-fits-all rubrics.

Central Asian studies further enrich this understanding. Research in Kazakhstan and Uzbekistan shows that attitudes toward multilingualism, cultural diversity, and English language use vary across ethnic and institutional lines. For instance, Lazareva et al. (2023) demonstrate that university students' motivations for learning English, and their views on intercultural interaction, are closely tied to their regional identities, socio-economic status, and institutional exposure. Kazakhstan's policy of multicultural governance, supported by media inclusivity and interfaith dialogue, provides an instructive contrast for Uzbekistan, where national identity and education reform are more tightly interlinked (Kadyraliyeva et al., 2014).

Within Uzbekistan, a number of local scholars have proposed strategies for

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

developing ICC in EFL classrooms that take into account linguocultural realities and teaching traditions. For instance, Dadamirzayeva (2025) highlights the crucial role of speech etiquette in Uzbek and English intercultural pragmatics, especially in relation to politeness strategies, formality, and hierarchical relationships. These culturally bound norms require special attention in both instruction and assessment. Jakbarova (2025) provides empirical evidence from academic lyceums, showing that task-based learning methods, such as role-plays, reflective discussions, and authentic media, can significantly enhance learners' awareness, empathy, and intercultural flexibility. Further regional adaptation is illustrated in Sarsenbaeva's (2023) study from Karakalpakstan, which emphasizes the effectiveness of integrating bilingual resources and regional content into ICC training. He argues that such localization not only makes learning more relatable but also enables students to reflect on their own cultural identity while engaging with global perspectives. This approach aligns with broader calls for contextualized pedagogy that respects the cultural and linguistic diversity within Uzbekistan.

Moreover, the cognitive and socio-emotional dimensions of intercultural competence deserve more attention in assessment frameworks. As Salomova (2024) notes, ICC is not just a communicative skill but a psychosocial construct that shapes learners' cognitive empathy, tolerance, and metacognitive reflection. These internal processes, while harder to observe than external behaviors, are essential for developing true intercultural understanding. Their inclusion in assessment practices necessitates the use of reflective writing, portfolio tasks, and self-assessment instruments that can capture learners' internal growth.

Pedagogical models such as process drama in EFL education offer valuable methodologies for eliciting these deeper intercultural dimensions. Luo et al. (2024) find that drama-based instruction not only enhances language skills but also enables learners to emotionally engage with others' cultural narratives, thus supporting a more affective and ethical understanding of difference. Similarly, interdisciplinary integrations like those proposed by Sipe et al. (2024), where English is taught alongside science or global studies using Content and Language Integrated Learning, help reinforce intercultural skills in authentic and collaborative settings.

Against this multifaceted backdrop, the present article aims to explore, adapt, and propose a framework for assessing ICC in Uzbek EFL classrooms. Drawing on international models while incorporating local empirical findings, the article seeks to develop a set of practical and culturally grounded assessment criteria tailored to Uzbekistan's educational context. These criteria are designed to support teachers, curriculum developers, and policymakers in evaluating students' progress toward becoming not just proficient English users, but also ethical, empathetic, and globally aware communicators.

Theoretical Framework

A. Definition and Components of Intercultural Communication Competence

ICC has emerged as a central construct in applied linguistics, global education, and

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

international relations. While definitions vary across disciplines, ICC is broadly understood as the capacity to communicate effectively and appropriately with individuals from different cultural backgrounds. It requires more than linguistic proficiency; it involves an intricate combination of attitudes, cultural knowledge, skills of interaction, and awareness of the cultural self and others. Theories and models of ICC have evolved significantly over the past three decades, with seminal contributions by Byram (1997), Deardorff (2006), and Fantini (2000, 2009) shaping the foundational understanding of this competence.

One of the most influential frameworks in European education is Byram's model of intercultural communicative competence, which was initially developed to align with foreign language learning objectives. Byram (1997) proposes five interrelated components, often referred to as "savoirs":

Savoir-être (attitudes): curiosity, openness, and readiness to suspend disbelief about other cultures.

Savoirs (knowledge): understanding of social groups, their practices, and cultural products, including one's own.

Savoir-comprendre (skills of interpreting and relating): the ability to interpret a document or event from another culture and relate it to one's own.

Savoir-apprendre/faire (skills of discovery and interaction): the capacity to acquire new knowledge and interact under real-time constraints.

Savoir s'engager (critical cultural awareness): the ability to evaluate perspectives, practices, and products critically in both cultures.

Deardorff (2006), working within the American higher education context and supported by UNESCO consultations, offers a process-oriented, cyclical model of ICC that begins with attitudes such as respect, openness, and curiosity. These feed into knowledge and comprehension, then into skills of listening, observing, evaluating, and finally into both internal outcomes (adaptability, flexibility, empathy, and ethno-relative worldview) and external outcomes (appropriate and effective behavior in intercultural contexts). Notably, Deardorff's model has been praised for its flexibility and adaptability across cultural settings and educational levels.

Fantini (2000; 2009), building on extensive empirical work with exchange programs and bilingual education, argues for four core dimensions of ICC:

Awareness of self and other

Attitudes (respect, openness, curiosity)

Skills (listening, interpreting, relating)

Knowledge (of language, values, beliefs, norms)

Fantini emphasizes the developmental nature of ICC and introduces the concept of language proficiency as both a tool and a measure of intercultural competence. He also includes the concept of a "host language proficiency threshold" as a critical enabler of intercultural engagement.

The following table summarizes the core components of these three leading

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

models:

Component	Byram	Deardorff	Fantini
Attitudes	Curiosity, openness, tolerance	Respect, openness, curiosity	Openness, respect
Knowledge	Self and other cultures	Cultural and sociolinguistic knowledge	Cultural, linguistic, and social systems
Skills	Interpreting, relating, discovery	Listening, observing, evaluating	Listening, interpreting, relating
Awareness	Critical cultural awareness	Adaptability, empathy, self-awareness	Self and cultural awareness
Behavioral outcome	Linguistic and sociocultural appropriacy	Effective and appropriate communication	Host language proficiency and interaction

Table 1. Core Components of Leading Models

These frameworks converge in their view that ICC is multidimensional, requiring the integration of internal (attitudes, values, cognitive flexibility) and external (language use, behavioral adaptability) competencies. Importantly, all three models stress reflective thinking and critical awareness, recognizing that successful intercultural interaction involves not just navigating difference, but actively interpreting and mediating between perspectives.

In the context of Uzbekistan, these theoretical foundations can inform localized approaches to teaching and assessing ICC. For example, respect for hierarchy, sensitivity to collectivist norms, and national identity consciousness must be understood and incorporated into how attitudes and behaviors are framed in ICC training. Therefore, educators must interpret the components of ICC not as universal traits but as context-sensitive capabilities that manifest differently across cultures and learner groups.

B. ICC and Language Education

The integration of ICC into EFL curricula has become an imperative as educational systems across the globe shift their focus from structural language learning to communicative, intercultural, and global citizenship outcomes. Language learning is no longer viewed solely as mastering grammar and vocabulary, but as a gateway to understanding and engaging with cultural diversity. ICC is now seen as a vital objective of EFL teaching, especially in regions undergoing rapid globalization, internationalization of education, and cultural transformation.

One of the primary policy frameworks supporting this shift is the CEFR. In addition to providing descriptors for linguistic proficiency levels (A1–C2), CEFR outlines sociolinguistic and pragmatic competences that overlap significantly with intercultural competence. For instance, CEFR's concept of "sociolinguistic appropriateness" requires learners to understand politeness conventions, register, and idiomatic expressions, all of

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

which are culturally embedded. Moreover, CEFR stresses the importance of plurilingualism and intercultural awareness as transversal competencies that all language learners should acquire.

More explicitly, CEFR's Companion Volume (2020) introduces mediation strategies, such as paraphrasing, summarizing, and cultural interpretation, as key elements in enabling learners to function across linguistic and cultural boundaries. These mediation descriptors directly support the goals of ICC by encouraging learners to not only transmit meaning but also bridge cultural understanding.

UNESCO, through its Global Citizenship Education and Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework (2013), similarly advocates for education systems to embed ICC across subjects. It identifies three key domains:

Cognitive (knowledge of cultures, worldviews);

Socio-emotional (empathy, openness, solidarity);

Behavioral (communication skills, civic engagement).

UNESCO urges educators to nurture "learners who are inquisitive, reflective, and aware of global interdependence." In this framework, language education is a powerful means to develop not only linguistic literacy but also moral and civic responsibility.

The Council of Europe, in parallel with CEFR, has developed the Autobiography of Intercultural Encounters and the Reference Framework of Competences for Democratic Culture (RFCDC) to support reflection and self-assessment of intercultural experiences. The RFCDC articulates 20 competences, grouped into values, attitudes, skills, and knowledge/understanding, offering a comprehensive approach to fostering interculturality and democratic engagement in education.

In the EFL classroom, integrating ICC involves intentional curriculum design, task-based intercultural learning, and formative assessment strategies. Authentic materials, such as intercultural dialogues, media excerpts, and literature, can be used to present learners with rich sociocultural contexts. Reflective activities, role-plays, and simulations help develop the interpersonal and interpretive skills necessary for real-life interaction. Crucially, teacher training must include intercultural pedagogy so that instructors can guide discussions around stereotypes, identity, and cultural perspectives with sensitivity and depth.

Uzbekistan’s adoption of international standards, such as the National Qualifications Framework aligned with the CEFR, opens the door for more structured integration of ICC. Yet challenges remain in implementation. Curricular documents often emphasize linguistic outcomes more than intercultural objectives, and assessment tools are not always equipped to measure attitudes, reflection, or cultural awareness. In response, researchers and educators in Uzbekistan are calling for contextualized ICC rubrics, enhanced teacher preparation programs, and inclusion of local cultural narratives to balance global content with national identity.

Ultimately, the incorporation of ICC into EFL education must be seen not as an additive component but as an integral dimension of communicative competence.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Language learning and cultural understanding are deeply intertwined; to teach one without the other is to deny learners the full richness of human interaction in a globalized world. Models like those of Byram, Deardorff, and Fantini provide invaluable guidance, but their true power lies in how they are adapted and enacted within specific educational contexts, such as those found in the diverse classrooms of Uzbekistan.

Assessment of Intercultural Communication Competence: Global Approaches

The assessment of intercultural communication competence has gained significant traction in educational research and practice, especially as institutions seek to prepare learners for global engagement. While the concept of ICC is widely accepted as a core educational outcome in language learning and international education, the methods for evaluating it remain diverse and often context-dependent. International research reveals a wide array of assessment frameworks, tools, and strategies developed to measure not only learners' knowledge and skills, but also attitudes, awareness, and behavioral adaptability in intercultural contexts.

At the heart of global approaches to ICC assessment are criteria and indicators that reflect the multidimensional nature of the competence. These typically include cognitive aspects such as knowledge of other cultures, sociolinguistic practices, and global issues; affective dimensions such as openness, respect, empathy, and curiosity; and behavioral indicators such as the ability to adapt one's communication style or resolve misunderstandings in intercultural settings. Many international rubrics and assessment guides are grounded in a developmental view, recognizing ICC as a process that evolves through experience and reflection rather than a fixed trait to be mastered at once.

Two broad paradigms characterize the methodologies employed in ICC assessment: quantitative and qualitative approaches. Quantitative methods often involve the use of structured surveys, diagnostic tests, Likert-scale self-assessments, and standardized instruments that can yield numerical data on learners' levels of intercultural awareness or readiness. These tools are useful for large-scale evaluations and comparative studies across institutions or regions. They often focus on measuring the frequency of behaviors, the strength of attitudes, or the depth of self-perceived competence.

In contrast, qualitative approaches emphasize depth over breadth. These methods aim to capture the learner's lived experiences, perceptions, and reflections through open-ended interviews, narrative journals, intercultural incident analysis, group discussions, and observational notes. Qualitative tools are more appropriate when the goal is to understand how learners construct meaning around cultural differences, how they change over time, or how they navigate complex intercultural interactions in authentic environments. In many educational contexts, a mixed-methods approach, combining both quantitative and qualitative elements, offers the most holistic perspective.

One of the most widely adopted forms of ICC assessment in educational institutions is the use of rubrics. These rubrics typically outline key dimensions of competence, such as knowledge of cultural norms, sensitivity in communication, and the ability to reflect on

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

cultural assumptions. Each dimension is rated on a scale that may range from novice to expert, or from minimal to advanced competence. Well-designed rubrics provide clear descriptors for each level, enabling teachers to assess student performance in projects, presentations, or simulations with consistency and transparency.

Portfolios have also become a powerful tool for assessing ICC, especially in language and teacher education programs. These are curated collections of student work that may include essays, reflective journals, video recordings of intercultural encounters, cultural analyses, and learning logs. Portfolios allow learners to demonstrate growth over time, showcase their understanding of intercultural dynamics, and reflect on their own identity development. The portfolio model aligns well with formative assessment practices and supports learner autonomy.

Self-assessment instruments are particularly valuable in promoting metacognitive awareness and learner responsibility. Students rate their own competence using checklists or rating scales that cover aspects such as comfort in unfamiliar cultural settings, confidence in using culturally appropriate language, and ability to navigate value conflicts. When used effectively, self-assessments can foster critical thinking and encourage students to set personal learning goals in intercultural communication.

Additionally, observation protocols are frequently used to capture behavioral indicators of ICC in real-time settings. Teachers or peer observers may use structured checklists or narrative frameworks to document how students participate in discussions, respond to intercultural scenarios, or resolve misunderstandings. These tools are especially helpful during role-plays, debates, or collaborative group tasks where spontaneous interaction reveals much about a learner's intercultural competence.

A range of best practices from different countries offers valuable insights into the design and implementation of ICC assessment. For instance, in Japan, several universities integrate intercultural training into English courses using experiential methods such as study abroad reflections, intercultural film analysis, and online exchanges. Assessment is carried out through journals, group discussions, and teacher-led interviews, focusing on personal growth and awareness. Japanese programs often emphasize humility, listening, and non-verbal sensitivity as key indicators of ICC. In Germany, language education is tightly linked to civic and global responsibility. Many schools use project-based tasks where students research and present on cultural topics or simulate intercultural conflict resolution. Assessment rubrics in German programs tend to be highly structured, aligning with national educational standards, and include criteria such as critical cultural reflection, ethical judgment, and empathy in interpretation. Germany's use of the CEFR and the Autobiography of Intercultural Encounters also informs assessment design. Indonesia has made notable progress in incorporating ICC into language education, particularly in the context of Islamic schools and multicultural classrooms. Here, ICC is integrated into moral education and local wisdom curricula. Assessment includes thematic portfolios, teacher observation, and peer feedback. Indonesian models prioritize community-based values such as respect, harmony, and

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

collective responsibility in intercultural encounters. Teachers are trained to recognize intercultural incidents in classroom discourse and provide scaffolded feedback that blends cultural reflection with language learning.

The table below compares commonly used ICC assessment tools and focuses in three countries:

Country	Main Tools Used	Assessment Focus	Unique Features
Japan	Reflective journals, group discussions, interviews	Personal growth, awareness, non-verbal communication	Emphasis on listening, humility, experiential tasks
Germany	Rubrics, CEFR-based tasks, cultural projects	Critical thinking, cultural interpretation, ethical reasoning	Structured national standards, civic responsibility
Indonesia	Portfolios, peer feedback, teacher observations	Respect, harmony, multicultural values	Integration with local wisdom and religious ethics

Table 2. Comparison of ICC assessment tools and focuses

Despite differences, these international examples demonstrate a shared commitment to holistic, process-oriented assessment that values personal development as much as measurable skills. What emerges is a picture of ICC not as a static trait to be tested, but as a lifelong learning process that involves the development of intercultural attitudes, cultural knowledge, and communicative adaptability.

A major challenge in implementing ICC assessment worldwide is ensuring validity and reliability. Because ICC involves internal dispositions and context-dependent behavior, assessments must be designed carefully to avoid over-reliance on superficial indicators. For example, the use of multiple-choice tests or rigid checklists may fail to capture the nuanced and affective elements of intercultural competence. As such, triangulation, using several tools to measure the same construct, has become a common strategy to enhance the credibility of results.

Additionally, the role of teacher training cannot be overstated. Teachers must be equipped not only with the tools for assessing ICC, but also with the conceptual understanding of what ICC entails. Without adequate preparation, teachers may default to linguistic correctness as a proxy for intercultural competence, missing more subtle indicators such as empathy, patience, or reflective engagement. Teacher development programs in countries like Australia, Sweden, and Canada often include modules on cultural psychology, identity negotiation, and assessment literacy to address this gap.

It is also important to align assessment with instructional goals and curricular priorities. When assessment tools are disconnected from classroom practices, they may be perceived as artificial or irrelevant. Integrating ICC assessment into project work, thematic units, or interdisciplinary lessons ensures coherence and allows learners to apply their competence in meaningful ways. Some institutions go further by embedding

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ICC criteria into grading rubrics across subjects, reinforcing its importance as a transversal competence.

In summary, global approaches to ICC assessment emphasize flexibility, contextual relevance, and developmental progression. Whether using quantitative surveys, qualitative narratives, or multimodal portfolios, the most effective assessments are those that promote self-awareness, invite cultural comparison, and support reflective learning. While international models provide a wealth of inspiration, successful application in any given context, such as Uzbekistan, requires adaptation to local educational values, linguistic norms, and cultural expectations. The next section of this article will explore how these principles can be operationalized in the Uzbek EFL context to foster more meaningful and measurable intercultural learning outcomes.

Intercultural Competence in the Uzbek EFL Context

A. Current State of ICC in Uzbek EFL Curricula

In recent years, Uzbekistan has witnessed significant reforms in its education sector, particularly in the area of foreign language teaching. English has been prioritized as a strategic discipline from early grades through higher education, and this emphasis has resulted in the adoption of new curricula, assessment systems, and teacher development programs. However, the integration of intercultural communication competence into national EFL curricula remains an area that is still developing, both in terms of conceptual clarity and practical implementation.

The current state standards for English language education in Uzbekistan outline communicative goals aligned with the CEFR for Languages. These standards mention the importance of cultural awareness and aim to develop students' ability to interact in English across various contexts. Nonetheless, the descriptors and benchmarks used in these standards tend to focus more heavily on linguistic skills such as grammar accuracy, reading comprehension, and vocabulary acquisition, with intercultural aspects often relegated to general objectives rather than being embedded in core competencies.

EFL syllabi at the secondary and tertiary levels often include cultural themes, such as holidays, customs, or traditional food, but these are presented in a largely superficial manner. Lessons typically emphasize factual knowledge about other cultures without encouraging learners to reflect critically on their own values or to consider how to manage cultural misunderstandings. Moreover, intercultural tasks, if present, are frequently treated as optional enrichment activities rather than integral components of language development.

Limited presence of ICC in training programs has resulted in a generation of teachers who are confident in teaching language structure but hesitant when addressing cultural diversity, global perspectives, or identity-sensitive topics. Teachers often express concern about lacking the vocabulary, confidence, or resources to guide students through intercultural encounters. Some also fear unintentionally offending students or parents when discussing sensitive cultural differences, particularly in conservative regions.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Another barrier is the limited exposure of students to authentic intercultural interactions. Many learners in rural areas have never traveled abroad, met foreigners, or used English in real-world communication. Their understanding of “other cultures” is often shaped by textbooks, television, or social media, which can reinforce stereotypes or present overly simplified portrayals of foreign lifestyles. Without structured opportunities for guided reflection, students may internalize these representations uncritically.

Despite these challenges, there is growing recognition within Uzbekistan's educational leadership of the need to cultivate global citizenship and intercultural sensitivity. Several pilot programs, international school partnerships, and donor-funded initiatives have begun to incorporate ICC objectives more explicitly. However, a systemic strategy is still needed to integrate intercultural learning into national curriculum frameworks, teacher training standards, and school evaluation systems.

B. Studies and Initiatives

While ICC is still an emerging field in our pedagogy, several recent studies, dissertations, and institutional projects have sought to address this gap. Across various regions and institutional types, researchers have explored how learners develop intercultural competence and how English instruction can support or hinder that process. These contributions provide valuable insights into the unique features of ICC development in the Uzbek educational environment.

A number of dissertations have focused on speech etiquette, language politeness strategies, and the comparative pragmatics of English and Uzbek, areas closely related to intercultural competence. These studies often highlight the mismatch between local politeness norms and those expected in English-speaking cultures. For example, researchers have documented how indirect speech, avoidance of eye contact, and honorific terms in Uzbek can lead to misunderstanding when learners engage with more direct or informal communicative norms in English.

Other studies have focused on instructional interventions. For instance, the use of project-based learning, role-plays, and intercultural simulations has been shown to increase learners’ empathy, openness, and confidence in expressing opinions about cultural differences. Experimental research conducted in academic lyceums and teacher colleges indicates that students who participate in structured intercultural activities demonstrate greater awareness of cultural diversity and are more willing to communicate across cultural boundaries.

Comparative research between urban and rural schools reveals significant differences in ICC development. Students in urban schools, particularly in Tashkent, Samarkand, and Bukhara, often have more access to digital resources, foreign media, and international visitors. These students tend to have higher exposure to global English usage and are more familiar with intercultural conventions. In contrast, students in rural schools may have fewer resources, more traditional teaching styles, and less exposure to authentic intercultural input. As a result, their cultural frames of reference tend to be narrower, and their ability to adapt to unfamiliar cultural scenarios is more limited.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Public and private sector schools also show divergence in ICC readiness. Private institutions, especially those affiliated with international organizations, are more likely to incorporate global perspectives into their syllabi. They often employ foreign-trained teachers or native speakers, offer access to international examinations, and implement project-based or inquiry-based learning that encourages cultural discussion. Public schools, though improving, often face larger class sizes, outdated textbooks, and a heavier focus on exam preparation, leaving less room for intercultural dialogue.

Teacher perspectives on ICC vary widely. Younger teachers, especially those who have studied abroad or participated in international exchange programs, tend to value intercultural education and actively seek out opportunities to introduce global topics in their classes. They use technology, video clips, and cross-cultural scenarios to foster discussion. Older or traditionally trained teachers may view intercultural topics as less essential or even risky in terms of classroom management. Their emphasis often remains on linguistic accuracy, textbook coverage, and discipline.

Student perceptions are also influenced by social and regional factors. Many learners express interest in learning about foreign cultures, especially those of English-speaking countries like the United States and the United Kingdom. They associate intercultural knowledge with job opportunities, travel, and social media engagement. However, without proper guidance, students may absorb oversimplified or commercialized images of other cultures. Some students also struggle to reconcile global values with local traditions, particularly in matters related to gender roles, religion, or individualism.

Despite these complexities, several local initiatives have emerged to promote intercultural awareness. Some universities have launched “language and culture clubs” where students can practice English through themed events such as international food days, cultural debates, or guest speaker sessions. Others have introduced virtual exchanges with partner schools in Europe or Southeast Asia, enabling students to experience real-time intercultural communication without leaving the country. These programs not only build language skills but also enhance confidence and intercultural sensitivity.

A promising trend is the use of authentic Uzbek cultural materials as a basis for intercultural dialogue. Teachers and researchers are beginning to design lessons where students analyze Uzbek proverbs, customs, or national holidays and then compare them with similar concepts in English-speaking countries. This approach helps students value their own cultural identity while developing the capacity to understand others. It also creates a more balanced model of intercultural competence that does not privilege one culture over another.

In summary, while Uzbekistan still faces institutional and pedagogical barriers to fully integrating ICC into EFL education, the foundations are being laid for a more comprehensive approach. Local studies confirm that students and teachers alike are ready to engage with global perspectives, provided that they are supported with

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

appropriate training, materials, and assessment tools. The next logical step is to define assessment criteria that align with these realities and promote meaningful, context-sensitive intercultural learning outcomes.

Criteria for Assessing ICC in Uzbek EFL Classrooms

Developing valid and context-responsive criteria for assessing ICC in Uzbek EFL classrooms requires careful alignment between global standards and the cultural-educational fabric of Uzbekistan. While international frameworks offer strong theoretical foundations, they must be localized to account for national curriculum goals, teacher capacity, student backgrounds, and societal values. The goal is not simply to replicate Western assessment tools, but to adapt them meaningfully so that they resonate with Uzbek learners and educators while fostering a robust set of intercultural skills. One of the most pressing needs is to define clear, observable, and assessable indicators of ICC that can be incorporated into everyday classroom practice. These indicators should reflect five broad domains: cultural sensitivity, communicative adaptability, reflective thinking, language use in diverse contexts, and perspective-taking. The following model illustrates how these domains interconnect and contribute to holistic ICC development:

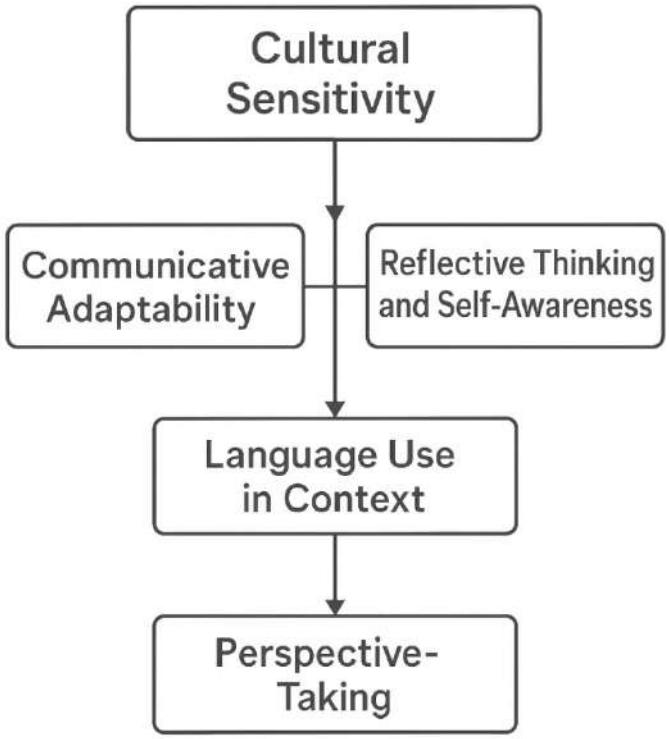

Figure 1. Core Domains of ICC Assessment in the Uzbek EFL Context

Cultural sensitivity refers to the learner's awareness and respectful recognition of cultural diversity, including verbal and nonverbal behaviors that vary across cultures. In Uzbekistan's EFL classrooms, this might manifest through students demonstrating respect for foreign customs, acknowledging communication differences, or avoiding stereotyping in discussions. Flexibility, meanwhile, involves adapting one's reactions and speech to suit intercultural situations without rigidly holding onto one's assumptions.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Teachers can assess this domain through student participation in dialogues, project presentations, or group work where learners must respond to cultural scenarios. A culturally sensitive student might say, “I see that in some countries eye contact means confidence, but in Uzbekistan we might avoid it out of politeness,” reflecting both awareness and balanced judgment. Flexibility can also be shown when students revise their views after class discussions, indicating openness to new perspectives.

Linguistic competence is an essential aspect of ICC but must be viewed not only as correct grammar or vocabulary but also as the pragmatic use of language across social and cultural situations. Uzbek learners must be able to adjust their tone, expressions, and discourse structure when engaging with diverse interlocutors, both real and simulated. This competence may be demonstrated during role-plays, international correspondence, or interpretation of culturally loaded texts. For example, students might be assessed on how they write emails in formal versus informal English, how they request information politely, or how they respond to invitations according to foreign etiquette norms. Here, rubrics can include indicators such as “uses culturally appropriate expressions” or “chooses tone and formality suitable to the context.”

Intercultural competence involves internal processes that are not immediately visible but are crucial to its formation. Students must be encouraged to reflect on their own cultural identity and how it shapes their perceptions of others. Perspective-taking means the ability to consider a situation from another person’s cultural viewpoint and suspend judgment. In Uzbekistan, where collectivist values and respect for elders are deeply rooted, learners may need scaffolding to approach cultural relativism without feeling it challenges their core values. Reflection activities, such as journal entries, cultural comparisons, or peer interviews, provide rich data for assessing this domain. Teachers might ask learners to respond to prompts like, “What surprised you about the way birthdays are celebrated in Canada?” or “How would you feel if a guest did not take off their shoes in an Uzbek home?”

To operationalize ICC assessment in EFL classrooms, a rubric-based approach can be effective. Below is a sample framework adapted for secondary and tertiary education in Uzbekistan:

ICC Domain	Emerging (3)	Developing (4)	Proficient (5)
Cultural Sensitivity	Recognizes that cultural differences exist but shows limited understanding	Describes cultural differences with some accuracy and curiosity	Demonstrates respectful understanding and avoids stereotyping
Communicative Adaptability	Uses fixed language strategies regardless of context	Adjusts tone and expressions with guidance	Adapts language and behavior based on cultural cues confidently
Perspective-	Expresses own	Attempts to compare	Analyzes and

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Taking	viewpoint without considering others	perspectives but with generalizations	articulates differences in viewpoints clearly
Language Use in Context	Uses basic phrases but lacks situational appropriateness	Communicates with occasional pragmatic errors	Uses language flexibly and appropriately across scenarios
Reflective Thinking	Reflects superficially or inconsistently	Identifies and questions own assumptions occasionally	Regularly reflects on own and others' values and adapts views

Table 3. Sample ICC Assessment Rubric for EFL Classrooms

This rubric enables both formative and summative assessment. Formatively, teachers can use it during class projects, discussions, or peer evaluations to provide ongoing feedback. Summatively, it may be applied to midterm or final tasks such as intercultural portfolios, oral interviews, or thematic writing assignments.

To be sustainable, ICC assessment should be embedded within the existing instructional flow. This can be achieved by:

aligning with national goals – tying icc indicators to communicative competence descriptors in cefr-aligned syllabi;

embedding in unit objectives – making intercultural skills a part of each thematic unit (e.g., "food and culture," "education systems around the world");

designing integrative tasks – encouraging learners to complete real-world projects such as interviewing tourists, presenting local traditions in english, or comparing etiquette norms;

training teachers – offering professional development workshops on intercultural facilitation, reflective assessment, and rubric use;

using blended learning – integrating online exchanges, video reflections, or digital storytelling to document students' intercultural learning.

When well-integrated, ICC assessment not only measures performance but also reinforces learning, enhances motivation, and builds learners' readiness for real-life global interaction. This is especially important in Uzbekistan, where students may seek careers in international business, tourism, or diplomacy, or participate in academic mobility programs abroad.

The development and assessment of intercultural communication competence in Uzbek EFL classrooms should be grounded in both theoretical integrity and local responsiveness. By clearly articulating assessment criteria that include cultural sensitivity, communicative flexibility, reflective depth, and pragmatic language use, educators can move beyond superficial content to nurture globally competent, ethically engaged language learners. The rubrics and strategies outlined here aim to offer a

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

starting point for curriculum designers, teacher trainers, and classroom practitioners to build intercultural awareness into the very core of English language education in Uzbekistan.

This article has examined the theoretical foundations, global assessment models, and localized needs for developing ICC in EFL education for Uzbek students. Drawing on influential frameworks by Byram, Deardorff, and Fantini, it has shown that ICC is a multidimensional construct involving attitudes, knowledge, skills, and reflective awareness. International approaches to assessing ICC, including rubrics, portfolios, and observation tools, offer a wide range of methods that capture both behavioral and affective dimensions of intercultural interaction. However, the successful application of these tools in Uzbekistan requires careful cultural adaptation. The analysis of national EFL curricula and teacher education programs in Uzbekistan indicates that while there is growing recognition of ICC's value, significant gaps remain in instructional content, teacher training, and assessment practices. Local studies and pilot initiatives suggest that Uzbek students are capable of engaging with global perspectives, but they require more structured opportunities to do so. Therefore, the article proposes a set of adapted ICC assessment criteria and rubrics tailored to the Uzbek educational context, emphasizing cultural sensitivity, language use in diverse scenarios, and reflective thinking. These tools aim to support both formative learning and summative evaluation while aligning with national educational goals. Looking ahead, future research should explore how ICC development interacts with digital learning environments, multilingual identity, and regional diversity within Uzbekistan. Longitudinal studies and teacher-led action research can further enhance the practical relevance of ICC assessment and strengthen its integration into mainstream EFL instruction.

REFERENCES | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Atay, D., Çamlıbel, Z., Ersin, P., Kalıoğlu, Ö., & Kurt, G. (2009). Turkish EFL teachers' opinions on intercultural approach in foreign language education. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 1, 1611–1616. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.283
2. Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. Multilingual Matters.
3. Chiper, S. (2015). Intercultural communication in business schools: What we can teach and how we can evaluate. Procedia Economics and Finance, 20, 119–124. https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00055-6
4. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. Council of Europe Publishing. https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages
5. Dadamirzayeva, M. G'. (2025). Madaniyatlararo muloqotda nutqiy etiketning antroposentrik tadqiqi (ingliz va o'zbek tillari misolida) [Anthropocentric study of

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

speech etiquette in intercultural communication (based on English and Uzbek)] (PhD dissertation). Uzbekistan State University of World Languages. https://library.ziyonet.uz/book/137560

6. Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. Journal of Studies in International Education, 10(3), 241–266. https://doi.org/10.1177/1028315306287002
7. Fantini, A. E. (2000). A central concern: Developing intercultural competence. In A. E. Fantini (Ed.), About our institution's intercultural assessment (pp. 25–42). School for International Training.
8. Fantini, A. E. (2009). Assessing intercultural competence: Issues and tools. In D. K. Deardorff (Ed.), The SAGE handbook of intercultural competence (pp. 456–476). SAGE Publications.
9. Huang, Q., Cheung, A. C. K., Xu, J., & Jiang, Y. (2025). Intercultural learning and adolescents' global competence: The mediating effect of self-efficacy. International Journal of Intercultural Relations, 105, 102143. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2025.102143
10. Jakbarova, N. P. (2025). Ingliz tili darslarida akademik litsey o'quvchilarining madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirish [Developing intercultural communicative competence of academic lyceum learners in English classes] (PhD dissertation). Namangan State Institute of Foreign Languages. https://library.ziyonet.uz/book/136348
11. Kadyraliyeva, A., Zholdubayeva, A., Gabitov, T., & Alimzhanova, A. (2014). Kazakhstan's experience in the enhancement of the intercultural dialogue in a multicultural society. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 143, 912–915. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.526
12. Lazareva, M., Ilyushina, A., & Lee, J. (2023). "I'm a salesman and my client is China": Language learning motivation, multicultural attitudes, and multilingualism among university students in Kazakhstan and Uzbekistan. System, 118, 102979. https://doi.org/10.1016/j.system.2023.102979
13. Luo, S., Ismail, L., Ahmad, N. K. b., & Guo, Q. (2024). Using process drama in EFL education: A systematic literature review. Heliyon, 10, e31936. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31936
14. Pishghadam, R., & Saboori, F. (2014). The relationship between Iranian EFL learners' socio-psychological distance and intercultural identity: Gender and learning experience in focus. Journal of Intercultural Communication Research, 43(4), 304–322. https://doi.org/10.1080/17475759.2014.925492
15. Salomova, G. Sh. (2024). Madaniyatlararo kompetentlik talabalar kognitiv jarayonlarining ijtimoiy-psixologik omili sifatida [Intercultural competence as a socio-psychological factor in students' cognitive processes] (PhD dissertation). National University of Uzbekistan. https://library.ziyonet.uz/book/133956

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

16. Sarsenbaeva, Z. J. (2023). Talabalarning lingvomadaniy kompetensiyasini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida) [Pedagogical opportunities to improve students’ linguocultural competence (The case of Karakalpakstan)] (PhD dissertation). Nukus State Pedagogical Institute. https://library.ziyonet.uz/book/127681
17. Sipe, M. D., Malaluan, N. E., Gayeta, N. E., Zimik, H. R., & Javier, M. (2024). Integration of ELT strategies in science classrooms: Asian university teachers and students’ perspectives. Heliyon, 10, e27349. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e27349
18. UNESCO. (2013). Intercultural competences: Conceptual and operational framework. UNESCO Publishing. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219768
19. UNESCO. (2015). Global citizenship education: Topics and learning objectives. UNESCO Publishing. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993
20. Wang, H., & Deng, L. (2024). Evaluating the AI dialogue system’s intercultural, humorous, and empathetic dimensions in English language learning: A case study. System, 121, 103082. https://doi.org/10.1016/j.system.2024.103082

AUTHORS INFO [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT]

✉**Kudratbek Makhmudov**, associate professor [**Кудратбек Махмудов**, доцент], [**Kudratbek Makhmudov,** dotsent,]; address: Chirchik city, 104 Amir Temur St., [адрес: Город Чирчик, ул. Амира Темура 104], [manzil: Chirchiq shahri, Amir Temur ko‘chasi 104 uy]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TA'LIM TIZIMIDA AKSIOLOGIK YONDASHUVLARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

© M.Sh.Norboyeva[1]✉
[1]Alfraganus universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada ta'lim tizimida aksiologik yondashuvlarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Aksiologik yondashuv o'quvchilarning shaxsiy qadriyatlarini, ma'naviy-axloqiy ongini va jamiyatdagi ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – ta'lim jarayonida aksiologik yondashuvni samarali qo'llash orqali o'quvchilarning axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishiga ko'maklashish va zamonaviy metodologiyalar orqali bu yondashuvni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda aksiologik yondashuvga oid falsafiy, pedagogik va psixologik adabiyotlar, shuningdek interfaol, muammoli va loyiha asosidagi ta'lim metodlari o'rganildi va tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: aksiologik yondashuv ta'lim jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirishi, o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi, jamiyatda ijtimoiy mas'uliyat hissini mustahkamlashi, shuningdek, shaxsiy rivojlanish va madaniyatlararo muloqotni shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

XULOSA: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, aksiologik yondashuvni zamonaviy ta'lim metodlari bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarning har tomonlama yetuk shaxs bo'lib shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi va ta'lim tizimining insonparvarlik tamoyillari asosida rivojlanishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: aksiologik yondashuv, pedagogik imkoniyatlar, ta'lim tizimi, ma'naviyat, insonparvarlik, qiymatlar, axloqiy me'yorlar, ijtimoiy mas'uliyat, ta'lim metodologiyasi.

Iqtibos uchun: Norboyeva M.Sh. Ta'lim tizimida aksiologik yondashuvlarning pedagogik imkoniyatlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.225–230.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

© М.Ш. Норбоева[1]✉
[1] Университет Альфраганус, Ташкент, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются педагогические возможности аксиологического подхода в системе образования. Аксиологический подход способствует формированию у учащихся личностных и моральных ценностей, духовного сознания и социальной ответственности.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – выявить эффективность применения аксиологического подхода в образовательном процессе с целью развития этических, эстетических и социальных качеств учащихся, а также проанализировать потенциал внедрения современных методологий на основе ценностей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы философские, педагогические и психологические труды, посвящённые аксиологии, а также изучены методы интерактивного, проблемного и проектного обучения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выяснено, что аксиологический подход способствует нравственному воспитанию, формирует критическое мышление, укрепляет чувство социальной ответственности, развивает межкультурную коммуникацию и личностный рост обучающихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что интеграция аксиологических подходов с современными образовательными методами играет важную роль в становлении всесторонне развитой личности и способствует гуманизации образовательной системы.

Ключевые слова: аксиологический подход, педагогические возможности, образовательная система, духовность, гуманизм, ценности, моральные нормы, социальная ответственность, образовательная методология.

Для цитирования: Норбоева М.Ш. Педагогические возможности аксиологических подходов в образовательной системе.// Inter education & global study.2025. №6(1). Vol.3 С.225–230.

PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF AXIOLOGICAL APPROACHES IN THE EDUCATION SYSTEM

© M.Sh. Norboyeva[1]✉
[1] Alfraganus University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the pedagogical potential of axiological approaches in the education system. The axiological approach supports the development of students' personal and moral values, spiritual awareness, and social responsibility.

AIM: the main objective of the study is to explore the effectiveness of integrating axiological principles into education to foster students' ethical, aesthetic, and social development, and to analyze the implementation of modern value-based educational methodologies.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study analyzes philosophical, pedagogical, and psychological literature on axiology, and evaluates the use of interactive, problem-based, and project-oriented teaching methods.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings reveal that axiological approaches enhance moral education, promote critical thinking, strengthen social responsibility, foster intercultural communication, and contribute to students' personal growth.

CONCLUSION: the study confirms that the integration of axiological approaches with contemporary teaching methods is a key factor in developing well-rounded individuals and ensuring the humanistic progression of the education system.

Keywords: axiological approach, pedagogical opportunities, education system, spirituality, humanism, values, moral standards, social responsibility, educational methodology.

For citation: M.Sh. Norboyeva. (2025) 'Pedagogical Opportunities of Axiological Approaches in the Education System', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp. 225–230. (In Uzbek).

Ta'lim tizimida aksiologik yondashuvlarning pedagogik imkoniyatlari.

Aksiologik yondashuv – bu ta'lim jarayonida shaxsning axloqiy, ma'naviy va madaniy qadriyatlari asosida shakllanishini ta'minlovchi nazariy-uslubiy yo'nalishdir. Ushbu yondashuv o'quvchilarning ijtimoiy, axloqiy va kasbiy jihatdan yetuk shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi.

Aksiologik yondashuvning mohiyati. Aksiologiya – bu qadriyatlar falsafasi bo'lib, inson hayotidagi eng muhim qadriyatlarni o'rganadi. Ta'lim jarayonida aksiologik yondashuv: O'quvchilarda shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish, ma'naviyat va madaniyatni rivojlantirish, mustahkam axloqiy asoslarni tarbiyalash, kasbiy va hayotiy tamoyillarni shakllantirish kabi vazifalarni bajaradi.

Aksiologik yondashuvning pedagogik imkoniyatlari shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

O'quvchilar va talabalar ezgulik, insonparvarlik, vatanparvarlik, mas'uliyat kabi qadriyatlarni anglab yetadilar. Ularda hurmat, tolerantlik, hamjihatlik kabi jamiyat uchun muhim xususiyatlar shakllanadi. Ta'lim samaradorligini oshiradi.

O'qitish jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmaydi, balki tarbiya jarayoni ham muhim o'rin tutadi. O'quvchilar ta'lim mazmunini faqat mantiqiy tushunish bilan emas, balki shaxsiy qadriyatlar asosida idrok etadi. Innovatsion ta'lim metodlarini joriy etish imkonini beradi

Dialogik ta'lim – o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ochiq fikrlash va axloqiy muhokamalar olib borish.

Muammoli ta'lim – o'quvchilar real hayotiy qadriyatlar va muammolar asosida muhokamalar olib borib, xulosa chiqarishadi.

Loyiha uslubi – o'quvchilar ijtimoiy qadriyatlar va axloqiy masalalar bo'yicha

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

mustaqil tadqiqotlar olib boradi.

Ijtimoiy moslashuv va madaniy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi

O‘quvchilar ijtimoiy muhitda o‘zini qanday tutish kerakligi haqida tushunchaga ega bo‘lishadi.

Turli madaniyat, din, dunyoqarash va fikrlarni hurmat qilish ko‘nikmasi shakllanadi. O‘quvchilar va talabalarni kasbiy jihatdan shakllantirishga yordam beradi. Ular o‘z kasbiga nafaqat iqtisodiy manba sifatida, balki ijtimoiy mas’uliyat sifatida qaraydi. Kasb tanlashda axloqiy tamoyillar va insoniy qadriyatlar asosida yo‘l tutishadi. Aksiologik yondashuvni ta’lim jarayonida amalga oshirish yo‘llari

Ta’lim dasturlariga qadriyatlar asosidagi mavzularni kiritish. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar haqida maxsus darslar, modullar tashkil qilish.

Falsafa, ma’naviyat, tarix, adabiyot fanlarini qadriyatlar bilan bog‘langan holda o‘qitish. O‘qituvchilar uchun aksiologik kompetensiyalarni rivojlantirish.O‘qituvchilarning psixologik-pedagogik va aksiologik bilimlarini oshirish. Ma’naviy-axloqiy tarbiya berish metodikalarini rivojlantirish.O‘quvchilar va talabalarni qadriyatlar asosida tarbiyalashga yo‘naltirish Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, seminarlar, loyiha ishlari tashkil qilish. Yoshlar orasida ijtimoiy loyihalar va volontyorlik faoliyatini rivojlantirish. Oilaviy va maktab hamkorligini rivojlantirish. Ota-onalar bilan hamkorlikda ma’naviyat va qadriyatlar asosida tarbiyaviy dasturlar ishlab chiqish.

Shaxsiy rivojlanish: Aksiologik yondashuvda talabalar faqat akademik bilimlarni egallash bilan cheklanmay, balki o‘z shaxsini rivojlantirishga imkoniyat yaratadi. Bu yondashuv orqali ular o‘zlarining axloqiy va estetik qadriyatlarini anglab, ijtimoiy hayotda faol va mas'uliyatli fuqarolar sifatida yetishib chiqadilar.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Aksiologik yondashuv talabalarni nafaqat o‘rgatilgan bilimlarni qabul qilishga, balki ularni tahlil qilish va ularga nisbatan tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga ham o‘rgatadi. Bu yondashuv orqali o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, qaror qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyat hissi mustahkamlanadi.

Aqlli qaror qabul qilish: Aksiologik yondashuv asosida ta’lim olgan shaxslar ijtimoiy va shaxsiy hayotda axloqiy qarorlar qabul qilishda, adolat, tenglik, hurmat va boshqalar kabi qadriyatlarni hisobga olishadi.

Madaniyatlararo muloqot: Aksiologik yondashuvning yana bir muhim jihati – turli madaniyatlar, dinlar va ijtimoiy tizimlar orasidagi o‘zaro hurmat va tushunishni rivojlantirishdir. Bu, ayniqsa globalizatsiya jarayonida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ta’lim jarayonida madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Axloqiy va estetik qadriyatlarning integratsiyasi: Aksiologik yondashuvda o‘quv jarayonida nafaqat bilimlar, balki axloqiy va estetik qadriyatlar ham rivojlantiriladi. Bu esa talabalarda to‘g‘ri va adolatli qarorlar qabul qilish, jamiyatga xizmat qilish va umumbashariy qadriyatlar asosida yashashni o‘rgatadi. Aksiologik yondashuvning metodik imkoniyatlari

Aksiologik yondashuvning metodik imkoniyatlari talabalarga o‘z shaxsiy qadriyatlarini shakllantirish va rivojlantirishda, shuningdek, o‘quv jarayonining turli

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bosqichlarida quyidagi metodlarni qo‘llashni o‘z ichiga oladi:

Tajriba asosida o‘rganish: Talabalarga amaliy faoliyat orqali axloqiy va estetik qadriyatlarni o‘rgatish. Bu metod talabalarni turli ijtimoiy va madaniy muhitlarda o‘zlarini to‘g‘ri tutishga va mas'uliyatli bo‘lishga o‘rgatadi.

Diskussiya va munozara: Talabalarda tanqidiy fikrlash va ijtimoiy muammolar bo‘yicha fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirishda muhim metod bo‘lib xizmat qiladi. Bu metod orqali talaba o‘zining va boshqalarning qadriyatlari haqida mulohaza yuritadi.

Qadriyatlar asosidagi integratsion yondashuv: Darslarda nafaqat ilmiy, balki axloqiy va estetik qadriyatlarni birlashtirish. Bu orqali o‘quvchilar barcha sohalarda mutanosib rivojlanadilar.

Pedagogikada aksiyologik yondashuvlar yordamida amalga oshiriladigan ba'zi metodologik yondashuvlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Interfaol ta’lim: Aksiyologik yondashuvni ta’limda interfaol metodlar orqali, masalan, guruh ishlari, munozara va o'yinlar orqali o'rgatish. Bu metodlar o'quvchilarning axloqiy va estetik qarashlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Vaziyatga asoslangan o'rgatish: Pedagoglar o'quvchilarga real hayotdan misollar keltirib, ularga ijtimoiy va axloqiy vaziyatlarda qanday qarorlar qabul qilishni o'rgatadilar. O'quvchilarga axloqiy muammolarni tanqidiy fikrlash orqali tahlil qilish va ularga o'z fikrlarini aniq va to'liq ifodalashni o'rgatish. Bu, o'z navbatida, ular bilan bo'ladigan muloqotda axloqiy mas’uliyatni ta’minlaydi. Aksiologik pedagogikaning ijtimoiy tarbiyadagi roli:Aksiologik pedagogika nafaqat individual shaxsni, balki butun jamiyatni yaxshilashga yo'naltirilgan. Buning uchun ta’lim tizimi ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish, axloqiy va estetik me’yorlarni o'rgatish orqali o'quvchilarda jamiyatdagi ijtimoiy mas’uliyatni his qilishni shakllantiradi.

Inson huquqlari va adolat: Aksiyologik yondashuvlar orqali o'quvchilar inson huquqlari, adolat va tenglik kabi asosiy qadriyatlarni tushunib, ular bilan yashashni o'rganadilar.Ijtimoiy xizmat: O'quvchilarga ijtimoiy xizmatning ahamiyatini tushuntirish, ularni jamiyatda muhim masalalarda faol ishtirok etishga chaqirish. Aksiologik pedagogikaning jamiyatga ta’siri:

Aksiologik yondashuvlar pedagogikada faqat o'quvchilarni shakllantirish bilan cheklanib qolmaydi. Ular ta’lim tizimi orqali jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitni yaratishga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, jamiyatning axloqiy va estetik darajasini oshirishga olib keladi. Ta’lim tizimida aksiologik yondashuvlarning pedagogik imkoniyatlari insonni faqat bilimlar bilan boyitish emas, balki ularni jamiyatning axloqiy, estetik va ijtimoiy qadriyatlariga asoslangan ravishda tarbiyalashdir. Bu yondashuvlar orqali o'quvchilar faqat axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirib qolmay, balki ular jamiyatda to'g'ri qarorlar qabul qilish va ijtimoiy mas’uliyatni his etish bilan ham shug'ullanadilar. Pedagogikada aksiologik yondashuvlar jamiyatni yaxshilashga xizmat qiladi, chunki ular butun avlodni axloqiy va estetik jihatdan rivojlantirishga qaratilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Zimnyaya, I. A. (2005). Aksiologiya ta'lim tizimida. Moskva: Pedagogika.
2. Slastenin, V. A., & Isaev, I. F. (2002). Pedagogika: Nazariya va amaliyot. Moskva:
3. Yermolayeva, S. I. (2011). Ta'limda aksiyologik yondashuvlar va ularning metodikasi. Sankt-Peterburg: "Piter".
4. Shchedrovitsky, G. P. (2004). Ta'limda axloqiy va estetik qadriyatlar. Moskva: Nauka.
5. Kovaleva, E. S. (2013). Aksiologik yondashuvlarning ta'lim jarayoniga ta’siri. Sankt-Peterburg: Akademiya.
6. Baranov, V. A. (2010). Pedagogik aksiyologiya: nazariy va amaliy jihatlar. Moskva: Logos.
7. Derkach, A. A. (2001). Pedagogik texnologiyalar va ta'limda aksiyologik yondashuvlar. Tashkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
8. Alekseeva, T. N. (2008). Ta'limda aksiologik yondashuvlar: nazariy va amaliy asoslar. Toshkent: O‘zbekiston Pedagogika Instituti.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**M.Sh.Norboyeva**, o’qituvchi [**М.Ш. Норбоева**, преподаватель], [**M.Sh.Norboyeva,** teacher]; manzil: 100190, Toshkent shahri, Yunusobod tumani, yuqori Qorakamish ko'chasi 2V-uy, [адрес: 100190, г.Ташкент, Юнусабадский район, улица Верхний Каракамыш 2в-дом], [address: 2b Verkhny Karakamysh Street, Yunusabad district, Tashkent, 100190.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA TASVIRIY SAN'AT FANLARIDAN TALABALAR MUSTAQIL TA’LIM FAOLIYATINI TASHKIL ETISH METODIKASI

© X.X. Muratov[1]✉
[1]Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Chirchiq, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada raqamli ta’lim muhiti sharoitida tasviriy san’at fanlarini o‘qitish va talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etishning dolzarb masalalari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – elektron o‘quv qo‘llanma asosida raqamli texnologiyalar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar integratsiyasi orqali tasviriy san’at fanlaridan talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini samarali tashkil etish metodikasini ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: ilmiy maqolada multimedia ta’limi, konstruksionizm, feedback, geymifikatsiya va STEAM yondashuvlariga asoslangan elektron o‘quv qo‘llanmaning tarkibiy qismlari tahlil qilindi, O‘zbekiston va xorijiy tadqiqotchilarning ishlari tahlil asosida o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, ishlab chiqilgan elektron o‘quv qo‘llanma yordamida talabalarda nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish, mustaqil izlanish va ijodiy fikrlash kompetensiyalari sezilarli darajada oshdi.

XULOSA: elektron o‘quv qo‘llanmaning ta’lim jarayoniga joriy etilishi tasviriy san’at fanlarini raqamlashtirish, mustaqil ta’limni samarali tashkil etish va talabalarning raqobatbardoshlik salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, tasviriy san’at, mustaqil ta’lim, elektron o‘quv qo‘llanma, interaktiv metodlar, geymifikatsiya, STEAM, feedback, avtomatik baholash, innovatsion texnologiyalar.

Iqtibos uchun: Muratov X.X. Raqamli ta’lim muhitida tasviriy san'at fanlaridan talabalar mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish metodikasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.231–242.

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПО ПРЕДМЕТАМ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

© Х.Х. Муратов[1]✉
[1] Чирчикский государственный педагогический университет, Чирчик, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются актуальные аспекты преподавания изобразительного искусства в условиях цифровой образовательной среды, а также организация самостоятельной учебной деятельности студентов.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — разработка методики эффективной организации самостоятельного обучения студентов по дисциплинам изобразительного искусства с применением электронного учебного пособия, основанного на интеграции цифровых и педагогических технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы теоретические подходы мультимедийного обучения, конструктивизма, обратной связи, геймификации и STEAM, а также рассмотрены разработки отечественных и зарубежных авторов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что использование электронного учебного пособия способствует существенному росту теоретических знаний, развитию практических навыков, самостоятельного и креативного мышления у студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: внедрение инновационного электронного пособия способствует цифровизации преподавания изобразительного искусства, повышает эффективность самостоятельного обучения и уровень конкурентоспособности студентов.

Ключевые слова: цифровое образование, изобразительное искусство, самостоятельное обучение, электронное учебное пособие, интерактивные методы, геймификация, STEAM, обратная связь, автоматизированная оценка, инновационные технологии.

Для цитирования: Муратов Х.Х. Методика организации самостоятельной образовательной деятельности учащихся по предметам изобразительного искусства в цифровой образовательной среде.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.231–242.

THE METHODOLOGY OF ORGANIZING STUDENTS' INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITIES IN FINE ARTS SUBJECTS IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

© Xusan X. Muratov[1]✉
[1] Chirchik State Pedagogical University, Chirchik, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the current challenges of teaching fine arts in the digital educational environment and organizing students' independent learning activities.

AIM: the main objective of the study is to develop a methodology for effectively organizing independent learning in fine arts subjects through an electronic textbook based on the integration of digital and pedagogical technologies.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed multimedia learning theory, constructivism, feedback, gamification, and STEAM approaches, drawing on research by both Uzbek and international scholars.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrated that the developed electronic textbook significantly enhanced students' acquisition of theoretical knowledge, practical skills, and competencies in independent inquiry and creative thinking.

CONCLUSION: the implementation of the electronic resource in the educational process supports the digitalization of fine arts education, improves the effectiveness of independent learning, and strengthens student competitiveness.

Keywords: digital education, fine arts, independent learning, electronic textbook, interactive methods, gamification, STEAM, feedback, automated assessment, innovative technologies.

For citation: Xusan X. Muratov. (2025) 'The methodology of organizing students' independent educational activities in fine arts subjects in a digital educational environment', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.231–242. (In Uzbek).

Jahon miqyosida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi barcha sohalar qatori ta'lim tizimiga ham o'zining ta'sirini ko'rsatmoqda. Raqamli transformatsiya jarayonlari ta'lim paradigmasini o'zgartirib, an'anaviy o'qitish usullaridan innovation yondashuvlarga o'tishni taqozo qilmoqda. Talabalarning mustaqil ta'lim olishi vaqt resurslarni to'g'ri sarflash, kuch va imkoniyatlarini saqlab qolish va rivojlantirishga olib keladi. Nazariy va amaliy bilimlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar integratsiyasida qo'llash orqali individual yondashuv asosida mustaqil ravishda ta'lim samaradorligini oshirish bugungi kunning muhim masalalaridan bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim sohasini modernizatsiya qilish, uning sifatini xalqaro standartlar darajasiga ko'tarish uchun keng ko'lamli texnologiyalar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-sonli Qarori[1], 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni[2] kabi qator normativ-huquqiy hujjatlarda dasturiy ta'minotni ta'lim jarayoniga keng joriy etish, elektron ta'lim resurslarini ishlab chqish, masofaviy ta'lim vositalarini yaxshilash va pirovardida ta'lim sifatini oshirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Bu hujjatlar mamlakatimizda raqamli ta'lim muhitini shakllantirish va talabalarning mustaqil ishlarini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish uchun mustahkam zamin yaratmoqda.

Biroq, tasviriy san'at fanlarini o'qitishda, ayniqsa, talabalar mustaqil ta'limini tashkil etishda bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Bularga quyidagilarni kiritish mumkin:

[1] https://lex.uz/docs/-5085887.
[2] https://lex.uz/docs/4545884.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

–An’anaviy yondashuvning ustunligi: Ko‘pchilik oliy ta’lim muassasalarida tasviriy san’at fanlari asosan an’anaviy ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar shaklida olib boriladi, bu esa talabalarning mustaqil ijodiy izlanishiga yetarlicha imkoniyat bermaydi.

–Resurslarning cheklanganligi: Talabalarning mustaqil ishlashi uchun zamonaviy, interaktiv va sifatli elektron o‘quv materiallari, virtual laboratoriyalar, onlayn ustaxonalarning yetishmasligi kuzatiladi.

–Motivatsiya va faollikning pastligi: Mustaqil ta’lim uchun aniq metodik ko‘rsatmalar, rag‘batlantiruvchi mexanizmlar va qiziqarli topshiriqlarning kamligi talabalarning motivatsiyasini pasaytiradi.

–Baholash tizimining nomukammalligi: Mustaqil ishlarni baholashda subyektivlik holatlari uchrab turadi, shaffof va avtomatlashtirilgan baholash tizimlariga ehtiyoj mavjud. Ayrim OTMlarda mustaqil ta’lim topshiriqlarini baholash umuman inobatga olinmaydi.

–O‘qituvchilarning raqamli kompetentligi: Ba’zi pedagog-kadrlar tomonidan zamonaviy raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga tatbiq etishda qiyinchiliklar kuzatilmoqda.

Ushbu muammolarni bartaraf etishda tasviriy san’at fanlari uchun maxsus ishlab chiqilgan, interaktiv va innovatsion pedagogik texnologiyalarga asoslangan elektron o‘quv qo‘llanmalar muhim o‘rin tutadi. Bunday qo‘llanmalar talabalarni nafaqat bilim bilan qurollantiradi, balki ularning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish, mustaqil fikrlash va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim muhitida talabalar mustaqil faoliyatini tashkil etish masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, R.E.Mayerning multimedia ta’limi nazariyasi raqamli o‘quv materiallarini samarali ishlab chiqish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi[3]. U vizual va verbal axborotni birgalikda taqdim etishning kognitiv jarayonlarga ijobiy ta’sirini asoslab bergan. J. Hattie o‘zining “Visible Learning” asarida teskari aloqaning (feedback) o‘quv jarayonidagi eng samarali omillardan biri ekanligini ta’kidlaydi[4]. S. Papert (1980) konstruksionizm nazariyasi orqali o‘quvchilarning faol yaratuvchanlik asosida bilim olishlarini ilgari surgan bo‘lsa, K. Kapp[5], S. Deterding[6] kabi olimlar ta’limda geymifikatsiyadan foydalanishning motivatsion va kognitiv afzalliklarini tadqiq qilishgan. STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics)

3 Mayer, R. E. (2009). Multimedia learning (2nd ed.). Cambridge University Press. https://drive.google.com/file/d/1UQKDYfqoNjHuPZp62t-yckVDa-VMRXYC/view.
Mayer, R. E. (Ed.). (2014). The Cambridge handbook of multimedia learning (2nd ed.). Cambridge University Press.
4 Hattie, J. (2009). Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. Routledge. https://inspirasifoundation.org/wp-content/uploads/2020/05/John-Hattie-Visible-Learning_-A-synthesis-of-over-800-meta-analyses-relating-to-achievement-2008.pdf.
5 Kapp, K. M. (2012). The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education. John Wiley & Sons. https://oceanofpdf.com/authors/karl-m-kapp/pdf-epub-the-gamification-of-learning-and-instruction-game-based-methods-and-strategies-for-training-and-education-download/.
6 Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011, September). From game design elements to gamefulness: defining "gamification". In Proceedings of the 15th international academic MindTrek conference: Envisioning future media environments (pp. 9-15). https://www.researchgate.net/publication/230854710_From_Game_Design_Elements_to_Gamefulness_Defining_Gamification.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yondashuvi G. Yakman[7] tomonidan fanga kiritilgan bo‘lib, fanlararo integratsiya orqali ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan.

O‘zbekistonlik olimlardan N.A.Muslimov[8], N.Sayidahmedov[9], U.N.Begimqulov[10], O.A.Qo‘ysinov[11], F.M.Sadikova[12], R.J.Qodirova[13] S.Mamatqulov[14] va boshqalar o‘z tadqiqotlarida pedagogik texnologiyalar, elektron ta’lim resurslari, masofaviy o‘qitish va mustaqil ta’limni tashkil etishning turli jihatlarini yoritib berishgan. Biroq, aynan tasviriy san’at yo‘nalishida, talabalarning mustaqil ta’limini zamonaviy raqamli vositalar, xususan, interaktiv, geymifikatsiyalashgan, STEAM elementlarini o‘z ichiga olgan va avtomatlashtirilgan baholash imkoniyatiga ega elektron qo‘llanmalar orqali tashkil etish metodikasini kompleks o‘rganish va amaliyotga joriy etish bo‘yicha tadqiqotlarga ehtiyoj saqlanib qolmoqda.

Yuqorida keltirilgan muammolarni ijobiy yechimi sifatida biz oliy pedagogik ta’limning tasviriy san’at va muhandislik grafikasi ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun ishlab chiqilgan “Tasviriy san’at. Mustaqil ta’lim” nomli elektron qo‘llanmasini[15] metodik tizim sifatida taqdim etamiz.

Ushbu elektron qo‘llanma tasviriy san’at fanlaridan (rangtasvir, grafika, kompozitsiya, san’at tarixi va nazariyasi va h.k.) talabalarning mustaqil ta’lim olishlarini faollashtirish, o‘quv materiallarini optimallashtirish, ta’lim jarayonini modernizatsiyalash va raqamlashtirish maqsadida yaratilgan.

Qo‘llanma interaktiv va interfaol metodlar hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar integratsiyasiga asoslangan bo‘lib, quyidagi asosiy komponentlar va imkoniyatlarni o‘zida mujassam etgan:

Vizual va dinamik nazariy materiallar. Har bir mavzu bo‘yicha nazariy ma’lumotlar qisqa, lo‘nda, tushunarli tilda bayon etilgan. Matnlar yuqori sifatli illustratsiyalar, reproduksiyalar, sxemalar, infografikalar va qisqa videodarslar bilan boyitilgan. Bu materiallar statik emas, balki dinamik elementlar (masalan, animatsiyali tushuntirishlar,

7 Yakman, G. (2008). STEAM Education: An overview of creating a model of integrative education. https://www.researchgate.net/publication/327351326_STEAM_Education_an_overview_of_creating_a_model_of_integrative_education

8 Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш. Монография. – Т.: Фан, 2004. – 128 б.

9 Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар. – Тошкент: Молия, 2003. – 172 б.

10 Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. -T.: Fan, 2007.

11 Қўйсинов О.А. Касб таълими йўналиши бакалавр ўқитувчиларни тайёрлашда мустақил таълимнинг илмий - методик асослари. Пед. фан. номз. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2008.

12 Садикова Ф.М., Хошимова.А. Олий таълим муассасаси талабаларининг мустақил таълимлари самарадорлигини ошириш бўйича методик қўлланма // Услубий қўлланма. Тошкент, ТИМИ 2009 йил.

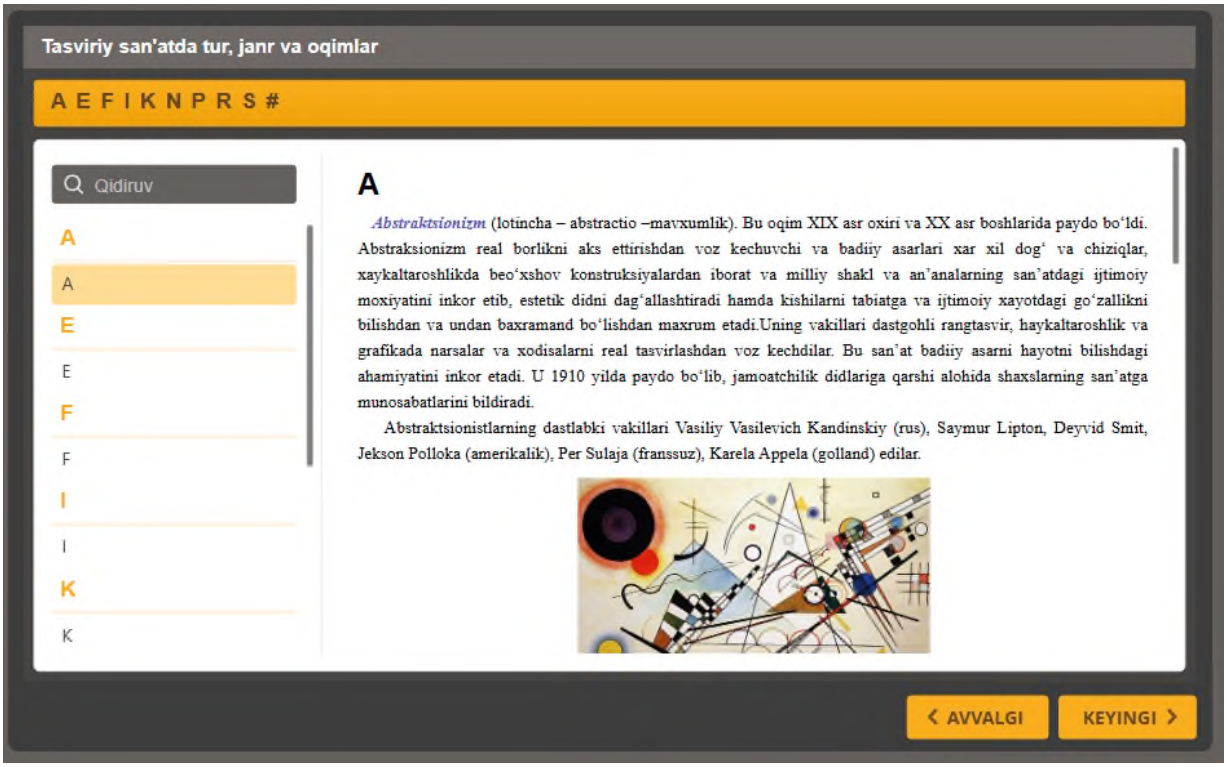
13 Qadirova R. J., Mustaqil ta’limni tashkil qilish metodlari // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, vol. 2, no. 3, 2022, pp. 507-513.

14 Маматкулов С. Мустақил таълим: тадқиқот, хорижий тажриба ва тавсиялар. Методик қўлланма. – Тошкент: “Sano-Standart”, 2023. – 32 б.

15 Muratov X.X. Tasviriy san’at. Mustaqil ta’lim. Elektron o‘quv qo‘llanma (O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 29-maydagi 232-sonli buyrug‘i, 232-356-raqamli guvohnoma). https://fineart.cspu.uz/2024/15/.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

interaktiv jadvallar) bilan to‘ldirilgan. Uning ahamiyati shundaki tasviriy san’atda vizual idrok etish asosiy rol o‘ynaydi. Sifatli vizual materiallar talabalarning mavzuni tez va chuqur o‘zlashtirishiga, estetik didining shakllanishiga yordam beradi. Dinamik elementlar esa diqqatni jamlashga va murakkab jarayonlarni oson tushunishga ko‘maklashadi. Natijada talabalarning nazariy bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligi ortadi, fanga bo‘lgan qiziqishi kuchayadi.

1-rasm. Elektron qo‘llanmada nazariy materialning vizual taqdimoti

Interfaol amaliy topshiriqlar va virtual mashqlar. Qo‘llanmada “drag-and-drop” usulidagi mashqlar, virtual palitrada rang aralashtirish, kompozitsiya elementlarini joylashtirish, san’at asarlarini qismlarga ajratib tahlil qilish kabi interfaol topshiriqlar mavjud. Shuningdek, ma’lum bir uslubda eskiz chizish, berilgan mavzuda ijodiy ish yaratish kabi amaliy topshiriqlar ham yuklanib, o‘qituvchi tomonidan tekshirilishi mumkin. Bunday topshiriqlar talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Ular o‘rgangan bilimlarini darhol amalda sinab ko‘rish, xato qilish va xatolarini tuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa amaliy ko‘nikmalarning samarali shakllanishiga olib keladi. Natijada talabalarning amaliy ko‘nikmalari rivojlanadi, ijodiy fikrlashi faollashadi, muammoni hal etish qobiliyati oshadi.

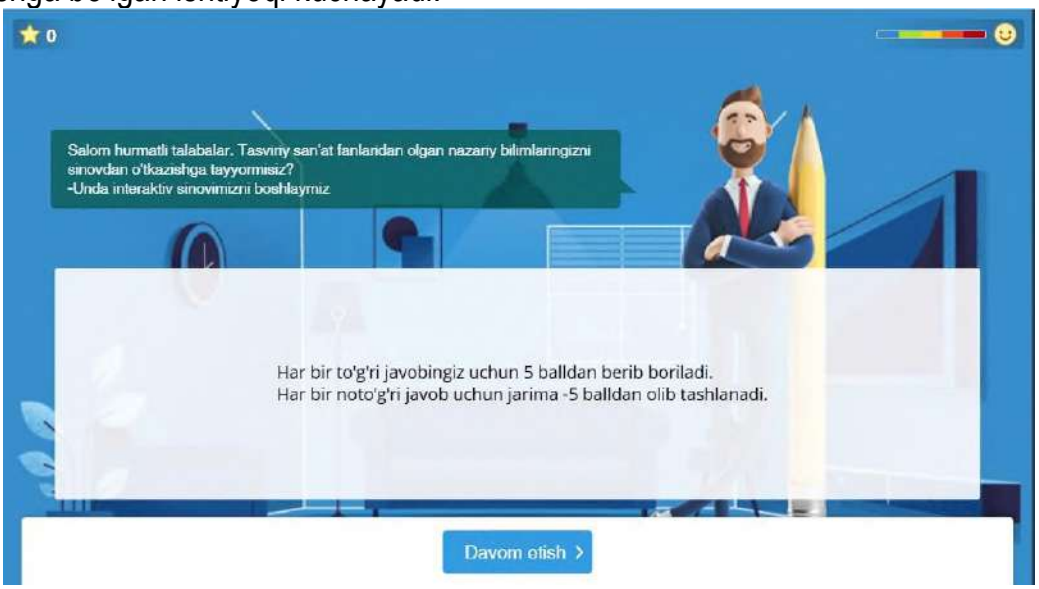
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2-rasm. Interfaol amaliy topshiriq namunasi

Geymifikatsiya elementlari. O‘quv jarayonini qiziqarli va rag‘batlantiruvchi qilish maqsadida ball to‘plash tizimi, yutuq nishonlari (badges), reytinglar, virtual sovrinlar, qiyinlik darajasi ortib boruvchi bosqichlar kabi geymifikatsiya elementlari joriy etilgan. Masalan, ma’lum bir bo‘limni muvaffaqiyatli yakunlagan talaba “Sertifikat”ni qo‘lga kiritishi mumkin. Geymifikatsiya talabalarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, o‘quv jarayoniga sho‘ng‘ish hissini beradi, sog‘lom raqobat muhitini yaratadi va muntazam shug‘ullanishga undaydi. Natijada talabalarning o‘quv faolligi va darsga qatnashish darajasi oshadi, fanni o‘zlashtirishga bo‘lgan ishtiyoqi kuchayadi.

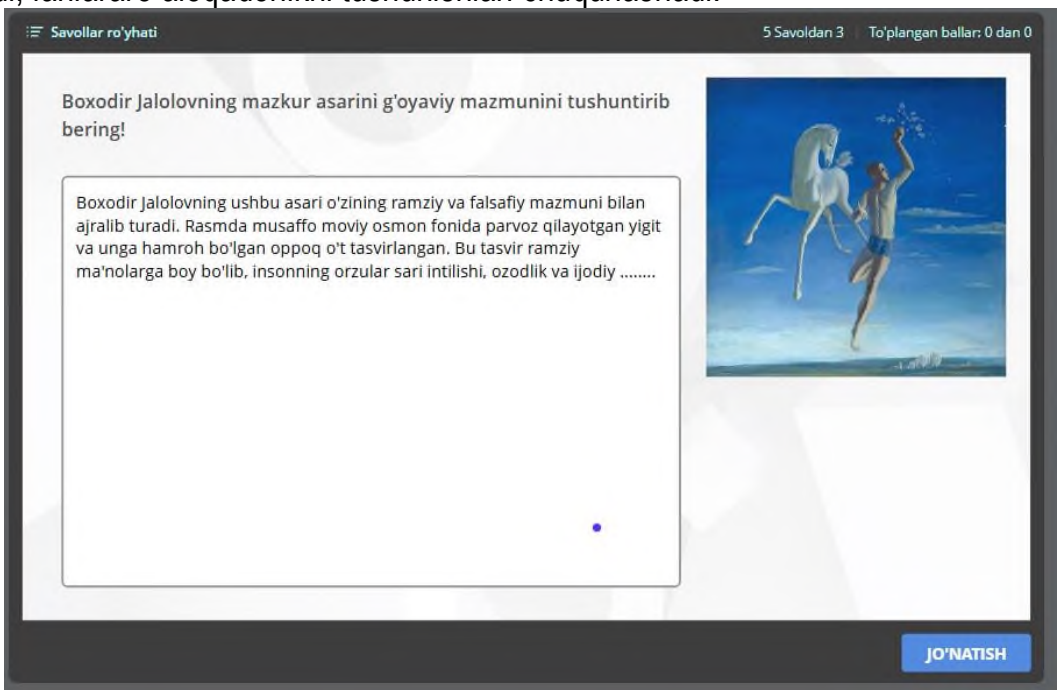
3-rasm. Elektron qo‘llanmadagi geymifikatsiya elementlari

STEAM yondashuvi integratsiyasi. Elektron qo‘llanmadagi ayrim topshiriqlar va loyihalar tasviriy san’atni boshqa fanlar – tabiiy fanlar (masalan, yorug‘lik va rang optikasi), texnologiya (grafik dizayn dasturlari, 3D modellashtirish), ona tili (to‘g‘ri yozish qoidalari, fikrni to‘g‘ri ifodalay olish ko‘nikmalari, orfografik, stilistik mukammallik) va

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kompozitsiya (proporsiya, simmetriya, oltin kesim), falsafa (falsafiy, obrali tafakkur) bilan bog‘lashga qaratilgan. STEAM yondashuvi talabalarning fanlararo tafakkurini rivojlantiradi, ularga olamning yaxlit manzarasini ko‘rishga yordam beradi va olingan bilimlarni turli sohalarda ijodiy qo‘llash imkoniyatini beradi. Bu esa kelajakda raqobatbardosh mutaxassis bo‘lib yetishishlari uchun muhimdir. Natijada talabalarning tanqidiy va tizimli fikrlash qobiliyati, muammolarga nostandart yechim topish ko‘nikmalari rivojlanadi, fanlararo aloqadorlikni tushunishlari chuqurlashadi.

4-rasm. STEAM yondashuviga asoslangan topshiriq namunasi

Teskari aloqa (Feedback) tizimi. Qo‘llanmada ikki turdagi teskari aloqa mexanizmi mavjud. Testlar, ayrim interaktiv mashqlar (masalan, to‘g‘ri javobni tanlash, moslashtirish) natijalari bo‘yicha tizim tomonidan darhol va avtomatik tarzda beriladigan xabarlar (to‘g‘ri/noto‘g‘ri, tushuntirishlar). Talabalar tomonidan yuklangan ijodiy ishlar, eskizlar, loyihalar o‘qituvchi tomonidan individual tarzda tekshirilib, yozma yoki audio/video formatda batafsil tahlil, tavsiya va yo‘l-yo‘riqlar beriladi. Qo‘llanmada buning uchun maxsus interfeys (kommunikatsiya maydoni) yaratilgan. Samarali teskari aloqa talabaning o‘z bilim darajasini, kuchli va zaif tomonlarini anglashiga, xatolarini tahlil qilib, ularni bartaraf etishiga yordam beradi. Bu o‘quv jarayonining muhim boshqaruvchi elementi hisoblanadi. Natijada talabalarning o‘z-o‘zini nazorat qilish va refleksiya ko‘nikmalari rivojlanadi, o‘quv materialini o‘zlashtirish sifati oshadi, o‘qituvchi bilan samarali muloqot o‘rnatiladi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5-rasm. Elektron qo‘llanmada teskari aloqa (feedback) berish oynasi

Avtomatik avtonom baholash imkoniyati. Nazariy bilimlarni tekshirish uchun mo‘ljallangan testlar (ko‘p tanlovli, moslashtirish, to‘g‘ri/noto‘g‘ri kabi) natijalari tizim tomonidan avtomatik ravishda hisoblanadi va baholanadi. Bu baholar elektron jurnalga qayd etiladi. Amaliy va ijodiy ishlar esa o‘qituvchi tomonidan belgilangan mezonlar asosida baholanib, umumiy reytingga qo‘shiladi. Avtomatik baholash o‘qituvchining vaqtini tejaydi, baholash jarayonining shaffofligi va obyektivligini oshiradi. Talabalar o‘z natijalarini darhol bilib, keyingi harakatlarini rejalashtirishlari mumkin. Natijada baholash jarayoni optimallashadi, talabalarning o‘zlashtirish darajasi bo‘yicha tezkor va obyektiv ma’lumot olinadi, o‘qituvchining pedagogik yuklamasi kamayadi.

6-rasm. Elektron qo‘llanmadagi avtomatik baholash natijalari oynasi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ushbu elektron qo‘llanmaning asosiy maqsadi – ta’limni va talabani faollashtirish, o‘quv manbalarini optimallashtirish, mustaqil ta’limni modernizatsiyalash va raqamlashtirish orqali tasviriy san’at sohasida yuqori malakali, ijodkor va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga hissa qo‘shishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun qo‘llanmada quyidagi tamoyillarga amal qilingan:

Talabaga yo‘naltirilganlik (Student-centered learning): Talabaning individual o‘rganish sur’ati, qiziqishlari va ehtiyojlari hisobga olingan.

Interaktivlik va jalb etuvchanlik: O‘quv jarayoni zerikarli emas, balki qiziqarli va faol ishtirokni talab qiladigan tarzda tashkil etilgan.

Amaliy yo‘naltirilganlik: Nazariy bilimlar amaliy ko‘nikmalar bilan mustahkamlangan.

Shaffoflik va ochiqlik: Baholash mezonlari, o‘quv materiallari va topshiriqlar talabalar uchun ochiq va tushunarli. Mazkur elektron o‘quv qo‘llanma ochiq manba (open source) sifatida taqdim etilgani ham buning yaqqol dalilidir.

Noan’anaviy yondashuv: Barcha materiallar, topshiriqlar va testlar an’anaviy qoliplardan chetga chiqqan holda, ijodiy va innovatsion tarzda shakllantirilgan.

Mazkur elektron o‘quv qo‘llanmaning tasviriy san’at ta’limiga joriy etilishi orqali quyidagi ijobiy natijalarni berishi kutilmoqda:

Talabalar uchun	O‘qituvchilar uchun	Ta’lim tizimi uchun
1. Mustaqil o‘rganish ko‘nikmalari va mas’uliyati ortadi. 2. Fanga bo‘lgan qiziqish va motivatsiya kuchayadi. 3. Ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. 4. O‘zlashtirish samaradorligi va akademik natijalar yaxshilanadi. 5. Istagan vaqtda va joyda o‘quv materiallaridan foydalanish imkoniyati paydo bo‘ladi. 6. Raqamli savodxonlik va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalari shakllanadi.	1. Talabalarning mustaqil ishlarini nazorat qilish va boshqarish osonlashadi. 2. Baholash jarayoni avtomatlashadi va vaqt tejaladi. 3. Har bir talabaga individual yondashish imkoniyati kengayadi. 4. O‘quv jarayonini boyitish uchun zamonaviy vositaga ega bo‘ladilar. 5. Pedagogik faoliyat samaradorligi oshadi.	1. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi modernizatsiya qilinadi. 2. Ta’lim sifati va raqobatbardoshligi oshadi. 3. Raqamli ta’lim muhiti kengayadi va rivojlanadi. Oliy ta’lim muassasalarining innovatsion salohiyati yuksaladi

Ushbu elektron qo‘llanma ochiq manba sifatida taqdim etilganligi uning keng ommalashishi, boshqa ta’lim muassasalari tomonidan ham foydalanilishi va tajriba

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

almashinuvini yo‘lga qo‘yish uchun imkoniyat yaratadi. Bu esa, o‘z navbatida, respublikamizda tasviriy san’at ta’limini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha jabhalariga kirib borayotgan bugungi sharoitda ta’lim tizimini, xususan, tasviriy san’at o‘qitish metodikasini modernizatsiya qilish dolzarb vazifa hisoblanadi. Talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini samarali tashkil etishda innovatsion elektron o‘quv qo‘llanmalar muhim vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Mazkur elektron o‘quv qo‘llanmasi vizualizatsiya, interaktivlik, geymifikatsiya, STEAM yondashuvi, samarali teskari aloqa va avtomatlashtirilgan baholash kabi zamonaviy didaktik imkoniyatlarni o‘zida mujassam etganligi bilan ajralib turadi. Ushbu qo‘llanma nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, balki talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish, ijodiy salohiyatini ochish, mustaqil ishlash motivatsiyasini oshirish va zamirida ta’lim sifatini yangi bosqichga ko‘tarishga xizmat qiladi.

Mazkur elektron manbaning amaliyotga keng joriy etilishi O‘zbekistonda tasviriy san’at ta’limi sohasidagi mavjud muammolarni hal etishda, o‘quv jarayonini faollashtirishda, resurslarni optimallashtirishda va mustaqil ta’limni zamonaviy talablar asosida modernizatsiyalashda muhim qadam bo‘ladi. Kelgusida bunday innovatsion resurslarni yanada takomillashtirish, ularni boshqa fanlar uchun ham yaratish va o‘quv jarayoniga keng tatbiq etish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884-sonli Qarori. https://lex.uz/docs/-5085887.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni. https://lex.uz/docs/4545884.
3. Mayer, R. E. (2009). Multimedia learning (2nd ed.). Cambridge University Press.
4. https://drive.google.com/file/d/1UQKDYfqoNjHuPZp62t-yckVDa-VMRXYC/view.
5. Mayer, R. E. (Ed.). (2014). The Cambridge handbook of multimedia learning (2nd ed.). Cambridge University Press.
6. Hattie, J. (2009). Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. Routledge.
7. https://inspirasifoundation.org/wp-content/uploads/2020/05/John-Hattie-Visible-Learning_-A-synthesis-of-over-800-meta-analyses-relating-to-achievement-2008.pdf.
8. Kapp, K. M. (2012). The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education. John Wiley & Sons. https://oceanofpdf.com/authors/karl-m-kapp/pdf-epub-the-gamification-of-learning-and-instruction-game-based-methods-and-strategies-for-training-and-education-download/.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

9. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011, September). From game design elements to gamefulness: defining "gamification". In Proceedings of the 15th international academic MindTrek conference: Envisioning future media environments (pp. 9-15).
10. https://www.researchgate.net/publication/230854710_From_Game_Design_Elements_to_Gamefulness_Defining_Gamification.
11. Yakman, G. (2008). STEAM Education: An overview of creating a model of integrative education. https://www.researchgate.net/publication/327351326_STEAM_Education_an_overview_of_creating_a_model_of_integrative_education
12. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш. Монография. – Т.: Фан, 2004. – 128 б.
13. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар. – Тошкент: Молия, 2003. – 172 б.
14. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. -T.: Fan, 2007.
15. Қўйсинов О.А. Касб таълими йўналиши бакалавр ўқитувчиларни тайёрлашда мустақил таълимнинг илмий - методик асослари. Пед. фан. номз. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2008.
16. Садикова Ф.М., Хошимова.А. Олий таълим муассасаси талабаларининг мустақил таълимлари самарадорлигини ошириш бўйича методик қўлланма // Услубий қўлланма. Тошкент, ТИМИ 2009 йил.
17. Qadirova R. J., Mustaqil ta'limni tashkil qilish metodlari // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, vol. 2, no. 3, 2022, pp. 507-513.
18. Маматкулов С. Мустақил таълим: тадқиқот, хорижий тажриба ва тавсиялар. Методик қўлланма. – Тошкент: "Sano-Standart", 2023. – 32 б.
19. Muratov X.X. Tasviriy san'at. Mustaqil ta'lim. Elektron o'quv qo'llanma (O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 29-maydagi 232-sonli buyrug'i, 232-356-raqamli guvohnoma). https://fineart.cspu.uz/2024/15/.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Muratov Xusan Xolmuratovich**, dotsent [**Муратов Хусан Холмуратович**, доцент], [**Muratov Xusan Xolmuratovich** associate professor]; manzil: Chirchiq shahri, Amir Temur ko'chasi 104 uy, [адрес: Город Чирчик, ул. Амира Темура 104], [address: Chirchik city, 104 Amir Temur St.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MAKTAB O'QUVCHILARINING BILISH JARAYONINI FAOLLASHTIRISH: ILMIY TADQIQOTLAR TALQINI

© Q.M. Nurboyev[1]✉, M.Sh. Abdusalomova[2]✉
[1,2]O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada maktab o‘quvchilarining biliy jarayonini faollashtirishning ilmiy-nazariy asoslari, ularni rivojlantirish yo‘llari hamda ilg‘or tajribalar asosida baholash usullari tahlil qilingan. Biliy jarayoni – bu o‘quvchilarning ongli ravishda axborotni qabul qilish, tushunish, o‘zlashtirish hamda uni amaliyotda qo‘llash qobiliyatidir.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘quvchilarning biliy jarayonini faollashtirish orqali ularning mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi samarali metodlarni aniqlash va ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda zamonaviy ta’lim psixologiyasi, pedagogika, neyrofanlar va kognitiv nazariyalar asosida ilgari surilgan ilmiy-nazariy manbalar, dissertatsiyalar, xorijiy maqolalar va tajriba natijalari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi va kognitiv faolligi individual yondashuv, interaktiv mashg‘ulotlar, differensial topshiriqlar orqali sezilarli darajada oshadi. Eksperimental guruhlarda nazorat guruhlariga nisbatan bilim darajasi, tafakkur faolligi va bilimlarni amaliyotga tadbiq etish ko‘rsatkichlari yuqori bo‘ldi.

XULOSA: tadqiqot natijalari o‘quvchilarning biliy jarayonini faollashtirish ularning shaxsiy va intellektual rivojiga, o‘quv faolligi va mustaqilligini oshirishga, bilimlarni ongli o‘zlashtirishga xizmat qilishini tasdiqladi. Bu borada zamonaviy texnologiyalar va sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish istiqbollari mavjud.

Kalit so‘zlar: biliy jarayoni, bilimga qiziqish, o‘quv-biluv faoliyati, kognitivlik, kognitiv vazifalar, mezonlar.

Iqtibos uchun: Nurboyev Q.M, Abdusalomova M. Sh. Maktab o‘quvchilarining bilish jarayonini faollashtirish: ilmiy tadqiqotlar talqini. // Inter education & global study. 2025, Vol.3 №6(1). B.243–253.

АКТИВИЗАЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ШКОЛЬНИКОВ: ТОЛКОВАНИЕ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

© К.М. Нурбоев[1]✉, М.Ш Абдусаломова[2]✉
[1,2]Академия наук Республики Узбекистан, Навои, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются научно-педагогические основы активизации познавательной деятельности школьников, её компоненты и пути эффективной реализации в учебном процессе. Познавательная активность учащихся способствует формированию навыков осознанного мышления, восприятия, анализа и применения знаний.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – выявить эффективные подходы к активизации познавательной деятельности учащихся, способствующие развитию критического и творческого мышления, а также расширению когнитивного потенциала.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведён теоретический анализ психолого-педагогических и нейронаучных источников, отечественных и зарубежных научных работ по когнитивной педагогике и методикам обучения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что применение индивидуального подхода, дифференцированных заданий и интерактивных методик способствует значительному росту уровня знаний, интереса и мыслительной активности учащихся. В экспериментальных группах наблюдалось опережающее развитие когнитивных навыков по сравнению с контрольными группами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты подтвердили, что активизация познавательной деятельности учащихся является важным фактором личностного роста, повышения качества образования и развития самостоятельности. В перспективе особое значение приобретает внедрение информационных технологий и элементов искусственного интеллекта в образовательный процесс.

Ключевые слова: познавательная деятельность, интерес к познанию, учебно-познавательная активность, когнитивность, когнитивные задачи, критерии.

Для цитирования: Нурбоев К.М, Абдусаломова М.Ш. Активизация познавательного процесса школьников: толкование научных исследований. // Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.243–253.

ACTIVATION OF THE COGNITIVE PROCESS OF SCHOOLCHILDREN: INTERPRETATION OF SCIENTIFIC RESEARCH

© Quvondiq M. Nurboyev[1]✉, Maftuna Sh. Abdusalomova[2]✉
[1,2]Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Navoi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the theoretical and pedagogical foundations of activating cognitive processes in school students, focusing on components and effective strategies for enhancing learning activity. Cognitive engagement enables students to consciously acquire, process, and apply knowledge.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the main aim of the study is to identify effective methods to activate students' cognitive processes and foster independent thinking, creativity, and critical reasoning through pedagogical interventions.

MATERIALS AND METHODS: the study used theoretical analysis of scientific literature in pedagogy, psychology, neuroscience, and cognitive science, including dissertations and international studies on student learning strategies.

DISCUSSION AND RESULTS: findings revealed that individualized approaches, differentiated tasks, and interactive learning significantly improved students' knowledge acquisition, cognitive engagement, and interest in learning. Experimental groups outperformed control groups in knowledge depth and critical thinking indicators.

CONCLUSION: the results confirm that activating students' cognitive processes plays a vital role in their personal development, academic performance, and motivation. Future improvements in education can be achieved by integrating modern technologies and artificial intelligence.

Keywords: cognitive process, interest in learning, learning activity, cognition, cognitive tasks, criteria.

For citation: Quvondiq M. Nurboyev, Maftuna Sh. Abdusalomova. (2025) 'Activation of the cognitive process of schoolchildren: interpretation of scientific research', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp. 243–253. (In Uzbek).

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, yangi davlat ta'lim standartlarining joriy etilishi va o'qituvchilar mehnatiga qo'yilayotgan sifat talablarining oshishi sharoitida pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligiga bo'lgan yondashuv tubdan o'zgarmoqda. Bu o'zgarishlar, avvalo, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim kompetensiyalarni shakllantirishni talab etmoqda.

O'zbekistonda zamonaviy ta'limni amalga oshirish maqsadida bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini kengaytirishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borilayotgan bo'lib, bunda ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohatlarga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli[1] va 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli farmonlari bilan ta'lim muhitini talabalarda kasbiy kompetentlikni shakllantirishga yo'naltirining pedagogik tizimini takomillashtirish va oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish masalasini muhim ustuvor vazifalardan etib belgilanganligi yorqin misol bo'la oladi. Shu ma'noda, bo'lajak o'qituvchilarda refleksivlikni rivojlantirish bugungi kun tartibidagi muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Refleksivlik bo'lajak o'qituvchilarga o'z amaliy faoliyatlarini tanqidiy tahlil qilishlariga, o'z

1 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7-февралдаги ПФ-4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони // https://lex.uz/docs/3107036

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tajribalaridan xulosalar chiqarib, turli sharoitlarda oqilona qarorlar qabul qilishlariga va, eng muhimi, uzluksiz shaxsiy hamda kasbiy rivojlanishga intilishlariga ko‘mak beradi.

Refleksivlikning rivojlanishi bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat shaxsiy o‘sishiga, balki ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlashga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi — pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksivlikni rivojlantirishning ilmiy-nazariy jihatlarini o‘rganish va tamoyillarini aniqlash bilan bog‘liq.

Materiallar va usullar. Kasbiy kompetentlikning refleksiv komponenti o‘z faoliyatini tashkil etish hamda kasbiy o‘sish va mahoratni takomillashtirishni tartibga soluvchi mexanizm hisoblanadi (I.YE.Devyatova).[2] Refleksiya mutaxassis tomonidan o‘zida kasbiy kompetentlikni shakllantirish va takomillashtirishning psixologik mexanizmlarini o‘zlashtirishni nazarda tutib, o‘zi va boshqalarning kasbiy faoliyatini tahlil qilish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Buning muhim jihati – refleksiya obyekti faqat o‘qituvchining o‘zi (kasb sohasida ham, shaxs sifatida ham) emas, balki muayyan bolaning rivojlanish jarayoni (ushbu jarayonni qiyinlashtirayotgan yoki qo‘llab-quvvatlayotgan vositalar va sharoitlar) va bolalar jamoasi ekanligidir (V.N.Anisimova).[3]

J.K.Jay va K.L.Johnson tomonidan taklif qilingan refleksiyalar klassifikatsiyasida tipologiyalar tavsiflovchi, qiyosiy va tanqidiy refleksiya kabi turlarni o‘z ichiga oladi. Birinchisi, ko‘proq statik jihatni nazarda tutadi, unda refleksiyalovchi shaxs vaziyat qanday bo‘lganini belgilaydi, "nima bo‘ldi?", qanday qiziqarli fikrlar, qanday muammolar, qanday his-tuyg‘ular mavjud edi va hokazo. Ikkinchisi esa vaziyatga boshqa shartlarni "qo‘llash"ni anglatadi – bu boshqa odamning ko‘rinishi bo‘lishi mumkin. Ushbu refleksiyada vaziyatga boshqacha qarashni tushunish uchun alohida ochiqlik va beg‘arazlik talab qilinadi. Uchinchi turga, aksincha, o‘z hayoti tarixini umumlashtirishga, kasbiy tajribasini tahlil qilishga va shu bilan anglash istiqbollarini kengaytirishga olib kelgan refleksiv faoliyat natijalari kiritilgan (J.K.Jay va K.L.Johnson).[4]

A.V. Karpov esa refleksivlik ko‘rsatkichlarining shaxs xulq-atvorida namoyon bo‘lish ko‘lami hamda "davomiyligi" tamoyillariga asosan o‘zaro farqlanadigan uchta turini taklif qilgan: vaziyatli (haqiqiy), retrospektiv va istiqbolli refleksiya [Карпов А.В., 61-стр.][5].

C. Kreber va P.A. Cranton emansipatsion ta’limga oliy ta’lim tizimidagi refleksiya turlaridan biri sifatida qaraganlar (C.Kreber ва P.A.Cranton).[6] C.R.Rodgers emansipatsiya, ma’lum ma’noda qaror qabul qilish xavfi bilan bog‘liq bo‘lganligi sababli, refleksiyaga tayyor insonni emansipatsiya qilingan inson, deb hisoblaganlar. O‘z navbatida C.R.Rodgers refleksiyani pedagogik ta’limda o‘qituvchilarga nimani tushunib

2 Девятова И.Е. Технологии развития педагогической рефлексии // Научно-теоретический журнал: Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. Выпуск 4 (33) 2017. –С. 41-49.

3 Аниськин В.Н. Профессиональная компетентность и профессиональная компетенция преподавателя вуза: проблема разграничения понятий // Известия СНЦ РАН. 2010. Т. 12, № 3 (3) (35). С. 558–563.

4 Jay J. K., Johnson K. L. Capturing complexity: a typology of reflective practice for teacher education // Teaching and Teacher Education. – 2002. – Vol. 18, Issue 1. – P. 73–85. DOI: https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00051-8

5 Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики // Психологический журнал. 2003. Т. 24. № 5. С. 45-57.

6 Kreber, C., & Cranton, P. A. (2000). Exploring the scholarship ofteaching. Journal of Higher Education, 71(4),476-495.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yetishiga yordam berishi kerakligi nuqtai nazaridan alohida ahamiyatli ekanligiga e'tibor qaratgan.[7]

A. Frelin kasbiy-pedagogik faoliyatda refleksiyaning alohida turi — pedagogik refleksiyani ajratib ko'rsatdi. Pedagog-o'qituvchilarning bo'lajak o'qituvchilar bilan relyatsion (aloqaviy) ishlari «to'g'ridan-to'g'ri o'qitishga parallel ravishda yoki bilvosita, ya'ni ta'lim muhitida amalga oshiriladi», deb xulosa qilgan (A.Frelin, 2-bet).[8]

O.A.Shiyan pedagog ta'limiy konsepsiyani amalga oshirish jarayonida "men nima uchun bunday qilyapman?"degan savolni o'ziga bermasa, ya'ni bolaning qiziqishlari va imkoniyatlarini inobatga olmasa, buni norefleksiv pedagogik faoliyat deb baholagan. Pedagog faoliyati refleksiv bo'lishi uchun "Mening ishim qaysi rivojlantiruvchi vazifalarini hal qilishga qaratilgan?", "Nega men aynan shu bolaga nisbatan bu ishni qilyapman?" va "Kuzatuvlarimga asoslanib, harakatlarim maqsadimga erishishim uchun yetarli, deb xulosa qilish mumkinmi?" kabi savollar qo'yilishi kerakligiga urg'u bergan. (O.A.Shiyan, 20-bet)[9]

R.R. Robichaux va A. J.Guarino olib borgan tadqiqotlarida dars berish jarayonini baholash qobiliyatini rivojlantirish o'qituvchi kasbiga asos bo'lgan holatlardan biri ekanligiga ishonch xosil qilganlar. Refleksiya professional o'qituvchining muhim xususiyati bo'lib, refleksiyani qo'llab-quvvatlash o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida juda muhim ahamiyatga ega ekanligiga urg'u berganlar (R. R.Robichaux et el.). [10]

M. Zahid bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy faoliyati samaradorligiga refleksiv pedagogik amaliyot ta'sirini o'rganib, refleksivlikni rivojlantirish ularning kuchli va zaif tomonlarini qayta ko'rib chiqishlari orqali ta'lim jarayonini o'zlari rejalashtirishlari va samarali amalga oshirishlariga yordam berishini aniqlagan (M.Zahid).[11]

Ushbu g'oyani yanada rivojlantirib, Y.Y.L.Foong, M.B.M.Nor va A.Nolan bo'lajak o'qituvchilarni o'qitish strategiyasini takomillashtirish uchun ularga takrorlanadigan rejalashtirish, harakat va mulohaza yuritish jarayolarini o'rgatish g'oyasini ilgari surganlar. Birgalikda refleksiyalash – talabalar o'z amaliyotini sinchkovlik bilan tahlil qilishlariga yordam beradi, deb xulosa qilganlar (Y.Y.L.Foong et el.).[12] Chunki refleksiv amaliyot bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida muhim axamiyat kasb etib (M.Kramer) , o'z kasbiy tajribalarida sodir bo'layotgan xodisalarni tushunishlariga yordam berishi ilmiy asoslagan (F.Korthagen) . Yuqoridagi fikrlarga qo'shilgan holda, A.Naseem refleksiya orqali olingan yangi qarashlar ijodiy va muvaffaqiyatli ta'lim strategiyalarini ishlab

7 Rodgers, C. R. (2002b). Seeing student leaming: Teacher change and the role of reflection. Harvard Educational Review, 72(2),230-253.
8 Frelin, A. (2013). Exploring Teachers' Relational Professionalism in Schools. Rotterdam: Sense.
Rotterdam: Sense.
9 Шиян О.А., Якшина А.Н., Зададаев С.А., Ле-Ван Т.Н. Средства развития профессиональной рефлексии педагогов дошкольного образования // Современное дошкольное образование. – 2019. – №4(94). – С. 14–35. DOI: 10.24411/1997-9657-2018-10049.
10 Robichaux, R. R., & Guarino, A. J. (2012). The impact of implementing a portfolio assessment system on pre-service teachers' daily teaching reflections on improvement, performance and professionalism. Creative Education, 3(3), 290-292.
11 Zahid, M., & Khanam, A. (2019). Effect of Reflective Teaching Practices on the Performance of Prospective Teachers. Turkish Online Journal of Educational Technology—TOJET, 18(1), 32–43. Google Scholar
12 Foong, Y.Y.L., Nor, M.B.M., & Nolan, A. (2018). The influence of practicum supervisors' facilitation styles on student teachers' reflective thinking during collective reflection, Reflective Practice.Vol,18. pp, 225-242.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

chiqishga sharoit yaratishiga alohida urg‘u bergan. (A.Naseem, 68-bet) [13]

M.Sellars tadqiqotlarida refleksiya o‘qituvchilarda o‘z harakatlarini kuzatish va boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirishini ta’kidlagan. Darsning butun ko‘lamini diqqat bilan qamrab olishni o‘rganish o‘zi-o‘zini bilishni rivojlantiradi va, oxir-oqibat, ular o‘z amaliyoti samaradorligini oshirish yuzasidan ongli qaror qabul qilishlariga yordam berishi aniqlangan. Ta’limdagi asosiy o‘zgarishlar – refleksiya orqali o‘qituvchilar o‘z kasbiy kompetentligini rivojlantirishiga bog‘liq, deb xulosa qilgan (M.Sellars).[14]

A.A. Bexoyevaning bo‘lajak o‘qituvchida kasbiy refleksivlikni rivojlantirishning refleksiv-faoliyatli yondashuvga asoslangan konsepsiyasida shaxsning o‘z faoliyati va o‘zi-o‘ziga nisbatan faol tadqiqotchi pozitsiyasini egallash qobiliyatini rivojlantirishi nazarda tutilgan. Tadqiqotchi faoliyat samaradorligini tanqidiy tahlil qilish, uni anglash va baholash orqali shaxsiy rivojlanishga erishish uchun ijodiy yondashuvga yo‘naltirilganlik, shaxsga qadriyatli munosabat, differensiallashtirilgan va individual-ijodiy yondashuv, pedagogik ta’limni fundamentallashtirish va ta’lim-tarbiya jarayonini demokratlashtirish kabi bir qator tamoyillarni aniqlagan. (A.A.Bexoyeva, 16-17-betlar) [15]

Natijalar va muzxokama. Pedagogik refleksiya shaxs o‘zi-+o‘zining pedagogik faoliyati haqida mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantirish bo‘lib, o‘qituvchi kasbining asoslaridan biri hisoblanadi (R.R.Robichaux et el.)[16].

K.M. Lyngsnes ta’kidlaganidek, “refleksiya professional o‘qituvchiga hos bo‘lgan muhim xususiyat hisoblanib, uni rivojlantirish o‘qituvchilarning kasbiy ta’limi uchun muhim hayotiy ahamiyatga ega” (K.M.Lyngsnes, 2-bet) . Refleksiya andragog va katta yoshdagi o‘quvchi o‘rtasidagi subyekt-subyekt asosidagi o‘zaro ta’sirni ta’minlabgina qolmay andragogning maslahatchi, hamsuhbat, fasilitator va hammuallif sifatidagi kasbiy pozitsiyasini mustahkamlaydi (V.A.Metayeva).[17]

Refleksiya tajriba yordamida kasbiy bilim olishga va xatolarni to‘g‘rilab ijobiy o‘zgarishlarga erishishga yordam beradi. Refleksiv amaliyot o‘qituvchilarga o‘z his-tuyg‘ulari, shaxsiy munosabatlari va falsafiy qarashlarini qayta ko‘rib chiqib, yanada takomillashtirishlariga imkon beradi (Slade, M.L. et el.)[18].

O.A. Kornilovaning ta’kidlashicha, ta’lim jarayonidagi yutuqlar va qiyinchiliklarni refleksiv baholash talabaga olinayotgan bilimlar, shaxsiy qadriyatlar va dunyoqarash tamoyillarini kasbiy faoliyat talablari bilan solishtirish, anglash va qayta anglash imkonini

13 Naseem A., Batool S. and Akhter M. A Study of Teachers’ Reflections on their Teaching Bulletin of Education and Research December 2023, Vol. 45, No.3 pp. 65-81.
14 Sellars M. Teachers and change: The role of reflective practice // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2012. – Vol. 55. – P. 461–469. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.525
15 Бехоева А.А. Развитие профессионально-педагогической рефлексии у студентов университета - будущих учителей. Автореф. дисс… кан… пед… наук. –Владикавказ, 2005. -22 с.
16 Robichaux, R. R., & Guarino, A. J. (2012). The impact of implementing a portfolio assessment system on pre-service teachers’ daily teaching reflections on improvement, performance and professionalism. Creative Education, 3(3), 290292.
17 Метаева В.А. Развитие профессиональной рефлексии в последипломном образовании: методология, теория, практика. 13.00.08 — теория и методика профессионального образования Автореф... дисс... на соиск... доктора пед... наук. –Екатеринбург, 2006. – 46 с.
18 Slade, M. L., Burnham, T. J., Catalana, S. M., & Waters, T. (2019). The impact of reflective practice on teacher candidates' learning. International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning, 13(2), 15.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

beradi. Bu esa talabaga pedagoglik faoliyati to‘g‘risidagi tasavvurlarini korreksiyalash va hayotiy yo‘l doirasida o‘zini rivojlantirishiga yordam beradi (O.A.Kornilova).[19]

1) pedagogik refleksiya quyidagi muammoli holatlarning yechim yo‘llarini aniqlashda samarali yordam berishi mumkin:

2) shaxsiy harakatlar va belgilangan qadriyatlar o‘rtasidagi ziddiyat – men qilgan ish o‘z qadriyatlarim va bolalar haqidagi tasavvurlarimga mos keladimi?

3) meni harakatlarim va bolalar rivojlanishiga qaratilgan vazifalar o‘rtasida – meni harakatlarim belgilangan rivojlanish vazifalariga xizmat qildimi?

4) rivojlanish vazifalari va bolalarni kuzatish natijalari o‘rtasida – mening harakatlarim bolalar tomonidan qanday qabul qilindi, ular kutilgan ta’sirga olib keldimi yoki boshqacha harakat qilish kerakmi? qo‘yilgan rivojlanish vazifalari bolalar uchun dolzarbmi?

5) pedagog-o‘qituvchi tomonidan tashkil etilgan vaziyatdagi kuzatuvlar va yangi rivojlanish vazifalari o‘rtasida – bolalarni kuzatish natijalari va ehtimoliy rivojlanish yo‘nalishlaridan kelib chiqib, keyingi qadam qanday bo‘lishi mumkin? (i.o.shiyan 21-б.)[20]

Pedagogik refleksiya, har qanday kasbiy refleksiya singari, pedagogik faoliyat mazmunining o‘ziga xos xususiyatlari va pedagogik tajriba bilan bog‘liq bo‘lib, u nafaqat o‘qituvchining shaxsiy kasbiy faoliyatiga, balki uning hamkasblari hamda o‘quvchilarning faoliyatiga ham yo‘naltirilgan bo‘ladi (I.YE.Devyatova).[21]

Refleksiv ko‘nikmalari bo‘lajak o‘qituvchi tafakkurining refleksivlik darajasini ifodalaydi va o‘quv-kasbiy faoliyat subyekti sifatida o‘zi to‘g‘risidagi mavjud tasavvurlarini, shu faoliyatning natijalari va uni takomillashtirish usullarini tartibga solish qobiliyatida namoyon bo‘ladigan pedagogik ko‘nikmalarning o‘ziga xos bir guruhi sifatida shakllanadi. Bu ko‘nikmalar guruhi bo‘lajak pedagoglarning o‘zi-o‘zini rivojlantirish faoliyati muvaffaqiyatli amalga oshishiga xizmat qiladi. (Aisuvakova T.P., 21-bet)[22]

Refleksiya – mutaxassis o‘zida kasbiy kompetentlikni shakllantirish va takomillashtirishning psixologik mexanizmlarini o‘zlashtirish orqali o‘zi va boshqalarning kasbiy faoliyatini tahlil qilish qobiliyatdir.

Refleksivlik bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik faoliyatini tashkil etish, kasbiy faoliyat sohasida o‘sish va kasbiy mahoratni takomillashtirishni tartibga soluvchi mexanizm bo‘lib shaxsda pedagogik faoliyati natijadorligini oshirish to‘g‘risida mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Pedagogik faoliyatda refleksiya obyektlari – o‘qituvchi, ta’lim oluvchilarning rivojlanish jarayonini qiyinlashtirayotgan yoki qo‘llab-quvvatlayotgan vositalar va sharoitlar hamda ta’lim oluvchilar jamoasi hisoblanadi.

19 Корнилова О.А. Формирование профессиональной рефлексии будущего специалиста: Автореф. дис. … канд. пед. наук. Кемерово, 2009. 21 с.

20 Шиян О.А., Якшина А.Н., Зададаев С.А., Ле-Ван Т.Н. Средства развития профессиональной рефлексии педагогов дошкольного образования // Современное дошкольное образование. – 2019. – №4(94). – С. 14–35. DOI: 10.24411/1997-9657-2018-10049.

21 Девятова И.Е. Технологии развития педагогической рефлексии // Научно-теоретический журнал: Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. Выпуск 4 (33) 2017. –С. 41-49.

22 Аисувакова Т.П. Психологические условия развития рефлексивных умений студента-будущего учителя. Автореф… дисс… … канд… психол… наук. –Самара, 2008. 24 с.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy refleksivlikni rivojlantirishda bir qator tamoyillarga rioya qilinishi kerak: shaxsiy faoliyat samaradorligini tahlil qilishga tanqidiy yondashuv; ta’limiy faoliyatni ijodiy yondashuvga yo‘naltirilganlik; shaxsga qadriyatli munosabatda bo‘lish; differensiallashtirilgan va individual-ijodiy yondashuv; pedagogik ta’limni fundamentallashtirish; ta’lim-tarbiya jarayonini demokratlashtirish.

Refleksiyalarni quyidagi turlariga ajratish mumkin: tavsiflovchi, qiyosiy va tanqidiy (J.K.Jay va K.L.Johnson), ko‘lami hamda "davomiyligi" tamoyillariga asosan vaziyatli (haqiqiy), retrospektiv va istiqbolli [Karpov A.V.), emansipatsion (C.Kreber va P.A.Cranton) va pedagogik (A.Frelin).

Refleksivlikni rivojlantirish tamoyillari bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagoglik faoliyat to‘g‘risidagi tasavvurlarini korreksiyalash va hayotiy yo‘l doirasida o‘zi-o‘zini rivojlantirishlarida hamda kasbiy-pedagogik faoliyatda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammoli vaziyatlarning yechim yo‘llarini aniqlash va zarur tuzatishlarni karitishda samarali yordam beradi.

Refleksivlikni rivojlantirish bo‘lajak o‘qituvchilar o‘zlarining kuchli va zaif tomonlarini qayta ko‘rib chiqishlari orqali ta’lim jarayonini o‘zlari rejalashtirishlari va samarali amalga oshirishlariga, o‘zi-o‘zini bilishni rivojlantirish va o‘z amaliyoti samaradorligini oshirish yuzasidan ongli qaror qabul qilishlariga yordam beradi. Bunda o‘qitish strategiyasi bo‘lajak o‘qituvchilarga takrorlanadigan rejalashtirish, harakat va mulohaza yuritish jarayolarini o‘rgatishga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Refleksivlik ko‘nikmalari bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘quv-kasbiy faoliyat subyekti sifatida o‘zlari to‘g‘risidagi mavjud tasavvurlarini, faoliyat natijalari va uni takomillashtirish usullarini tartibga solishlarida shakllanib, ularning o‘zi-o‘zini rivojlantirish faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevralda PQ-4947-sonli qarori/ https://lex.uz/docs/-3107036
2. Абдулшехидова Х.Э. Проектная деятельность как средство формирования познавательной активности младших школьников. 13.00.01- Общая педагогика, история педагогики и образования. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. –Махачкала,-2018. -24 с.
3. Акиф гызы Л. М. Проблема формирования познавательной активности учащихся в современной психолого-педагогической литературе // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). 2012. 5 (120). –С.197-202.
4. Аханов Б.Ф. Проблема активности личности в обучении и использование активных методов обучения в преподавании / Б. Ф. Аханов, Г. Б. Кунжигитова // Интеллектуальный потенциал XXI века: ступени познания. – – № 12. – С. 31-37. / https://research-journal.org/en/archive/6-108-2021-june/

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. Боймуродова Г.Т., Тошева Н.Т. Бошланғич таълимда билиш фаолиятини ривожлантирувчи ўқув вазиятларини ташкиллаштиришда ҳамкорликда ўқитишнинг ўзига хос хусусиятлари.\\ “Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar” J., №1, 2020. -B. 86-90.
6. Болтаева Ш.Т. Бошланғич таълимда ўқувчилар ижодий фаолиятини шакллантириш: Монография. –Навоий, 2012..
7. Волков Н.Г. Личность преподавателя и новые технологии обучения в инновационном вузе / Н.Г.Волков // Вестник Казанского технологического университета. – – № 10. – С. 392-399.
8. Выготский Л.С. Педагогическая психология // под ред. В.В.Давидова. –М.:, Педагогика, 1999.-321 с.
9. Ғаффарова Г. Конструктивизм парадигмаси: фалсафий таҳлил / Academic Research In Educational Sciences Volume 2 | Issue 4 | 2021. – Б.733-740.
10. Ғаффорова Г.Ғ. Ёшларда когнитив тафаккурни ривожлантириш масалалари // Ёшларни ғоявий мафкуравий тарбиялашнинг устувор йўналишлари мавзсидаги республика илмий-назарий конференцияси. Самарқанд. СамИСИ, 2018. – Б. 28.
11. Ғозиев.Э. Онтогенез психологияси. Назарий-экспериментал таҳлил. Тошкент – 2010. Б.296
12. Ғофурова М. А. Бошланғич синф математика дарсларида ўқувчиларнинг билиш фаолиятини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш.УДК: 37.091.33:51:001.895 https://tiu-edu.uz/media/books/2024/05/28/3354534f-b989-42b4-af16-76fcac576947.pdf
13. Гузеев В.В. Познавательная самостоятельность учащихся и развитие образовательной технологии. Москва, 2004.
14. Давлетшин М. Г. Танланган илмий ишлар тўплами. – Тошкент, 2008. – Б. 81.
15. Елшанский С.П., Пучкова Е. В.\Cognitive Effectiveness of School Learning\ J: Cross-Cultural Studies: Education and Science\ March 17, 2020\ C-33-43.file:///C:/Users/user/Downloads/cognitive-effectiveness-of-school-learning%20(1).pdf
16. ИззетоваЭ.М. Когнитология о перносмыслении эпистемологической и онтологической проблематики теории познании // Глобаллашув шароитида фалсафа ва миллий ғоянинг долзарб маслалари. VI илмий -назарий семинар материаллари. Т., 2017. –С.45.
17. Казначеева С.Н., Гриценко Д.И. Современные методы развития познавательной активности студентов вуза // «Вестник Мининского университета» 2015 – № 1.
18. Коробий Е.Б. Активизации учебно-познавательной деятельности студентов как педагогическая проблема / Е.Б. Коробий // Теория и практика общественного развития. – 2014. – № 3. – С. 141-144. https://research-journal.org/en/archive/6-108-2021-june/

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

19. Лепшокова Ф.Х. Формирование познавательной активности младшего школьника в совместной работе школы и семьи. 13.00.01 — общая педагогика, история педагогики и образования. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. –Карачаевск, 2006. – 22 с.
20. Мелехина С.И. Развитие познавательной активности школьников в процессе учебной проектной деятельности (на примере обучения технологии) 13 .ОО.Ol — общая педагогика, история педагогики и образования. 13.00.02 — теория и методика обучения и воспитания (технология и общетехнические дисциплины). Автореф….дисс…канд…пед…наук. –Ярославль, 2005. -23 с.
21. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма. – Қарши: «Насаф», 2000.
22. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: активное обучение. – Москва, 2009.
23. Рахимов М.М. Дидактические основы активизации учебно-познавательной деятельности учащихся // Балтийский гуманитарный журнал, 2017. Т. 6. № 4(21). –С. 378-382.
24. Раҳмонова М.Қ., Умрзоқов С.Ғ. Ўқувчиларнинг билиш фаолиятини кенгайишида таълим жараёнларининг ўрни. Academic research in educational sciences volume 2 | issue 4 | 2021 issn: 2181-1385 scientific journal impact factor (sjif) 2021: 5.723\ -b. 504-514
25. Студеникин С.И. Активизация учебно-познавательной деятельности обучающихся на групповых занятиях / С.И.Студеникин, А. И. Рублев, Л. А. Лядова // Евразийский союз ученых. – 2015. – № 2-3 (11). – С. 54-59.
26. Ўкувчиларнинг билиш фаолиятини кенгайтиришга йуналтирилган ўкув вазиятларини фанлар кесимида лойихалаш. Сафарова Р., Юсупова Ф., Джиемуратова Г., Рузиев Ф., Ибрахимов С.. -Т.: «Fan va texnologiya», 2013, 9-10-бетлар.
27. Уткина С.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся при обучении математическим дисциплинам. 13.00 01 — общая педагогика, история педагогики и образования. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Екатеринбург, 2007. -25 с.
28. Хайрулаева А.З., Бускаева Л.М. Интерактивные методы в активизации познаватеьной деятельности учащихся // МИР НАУКИ, КУЛЬТУРЫ, ОБРАЗОВАНИЯ. № 1 (56) 2016. –С.123-124.
29. Шермухамедова Н.А. Гносеология—билиш назарияси.Тошкент -2011.
30. Элчиева Д.Т. Бошланғич синф ўқувчиларининг билимларга қизиқишини шакллантириш учун дидактик имкониятларини такомиллаштириш: 13.00.01 – Педагогика назарияси. Педагогик таълимотлар тарихи. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Самарқанд, 2022. – 44 б.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

31. Gulyamov Dj.R., Nurboev K.M., Mansurova S. R., Khuzhakulov N.T. (2022) The Problem Of Gender Orientation Of Children's Education Process: Analytical Review / Journal of Positive School Psychology 2022, Vol. 6, No. 9 / P. 4309-4317 http://journalppw.com
32. Gulyamov Dj.R., Nurboyev Q.M., Mirzayev A.U., Каланходжаева К.Б. (2020) Organization of the educational process taking into account the functional asymmetry of the brain of students as a factor of the development of thinking creativity / Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt / Egyptology 17(6). ISSN 1567-214x / PJAEE, 17 (6). P.3524-3534./ https://solidstatetechknologi:usindex.php/ISST
33. Gulyamov Dj.R., Nurboyev Q.M., Tukboeva D.Z. Personal effectiveness as a factor in school student personality development: analytical review / Turkish Online journal Qualitative Inquiru (TOJQI) Volume 12, Issue 07, Julu 2021. – P. 10289-10296 / https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/5583 Dreyfus H. The socratic and platonic basis of cognitivism. AI [Artificial Intelligence] & Society, 1988, 2. –P.100. https://research-journal.org/en/archive/6-108-2021-june/
34. National Research Council, 1996, National science education standards. Washington, DC: National Academy Press.
35. Tsarkova, V.B., Nikolaevna Belenikina, L., & Yuryevna Vasilyeva, T. (2020). The Problem of Developing Schoolchildren's Cognitive Activities in the Educational Process. Propósitos y Representaciones, 8 (SPE2), e639. Doi: http://dx.doi.org/10.20511/pyr2020.v8nSPE2.639
36. Yang, K., & Heh, J. (2007). The impact of internet virtual physics laboratory instruction on the achievement in physics, science process skills and computer attitudes of 10th-grade students. Journal of Science Education and Technology, 16(5), 451-461. http://dx.doi.org/10.1007/s10956-007-9062-6

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nurboyev Quvondiq Mirzanovich**, katta ilmiy xodim [**Нурбоев Кувондик Мирзанович**, старший научный сотрудник], [**Nurboyev Kuvondiq Mirzanovich** senior researcher]; manzil: 210100, Navoiy shahri, G'alaba Shoh ko'chasi, 170-uy. [адрес: 210100, г. Навои, пр. Победы, д. 170], [address: 170 Pobedy ave., Navoi, 210100]

✉**Абдусаломова Мафтуна Шералиевна**, doktorant [**Абдусаломова Мафтуна Шералиевна**, докторант], [**Abdusalomova Maftuna Sheralievna** doctoral student]; manzil: 210100, Navoiy shahri, G'alaba Shoh ko'chasi, 170-uy. [адрес: 210100, г. Навои, пр. Победы, д. 170], [address: 170 Pobedy ave., Navoi, 210100]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

INNOVATSIYA TALIMDA LOYIHA METODI: VAKOLATLAR YONDASHUV

© G.E. Raximova[1]✉

[1]Namangan Davlat pedagogika universiteti, Namangan, O'zbekiston

Annotasiya

KIRISH: ushbu maqolada innovasion ta'lim tizimida loyiha metodining o'rni, uning kompetensiyaviy yondashuv asosidagi pedagogik qiymati va ta'lim jarayonidagi amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – loyiha metodi orqali talabalarda metapredmet kompetensiyalarni shakllantirish, ularning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va amaliy kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish orqali ta'lim samaradorligini oshirishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda loyiha metodining xorijiy va milliy tajribalari, metodologik asoslari va uni ta'lim jarayoniga integrasiyalash mexanizmlari tahlil qilindi; shuningdek, dizayn ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar bilan o'tkazilgan amaliy kuzatishlar asosida ilmiy tahlillar olib borildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar loyiha metodi asosida o'qitilgan guruh talabalari mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoaviy ishlash, axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha yuqori natijalarga erishganini ko'rsatdi. Bu loyiha metodining innovasion ta'limdagi samaradorligini tasdiqlaydi.

XULOSA: loyiha metodi kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishning samarali vositasi bo'lib, u talabalarning nafaqat bilim, balki muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, ijtimoiy faoliyatga tayyorlik kabi ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: loyiha metodi, innovasion ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, metapredmet kompetensiyalar, mustaqil ta'lim, amaliyotga yo'naltirilgan o'qitish, ijodiy fikrlash, loyiha faoliyati, ta'lim texnologiyasi, pedagogik model.

Iqtibos uchun: Raximova G.E. Innovasion ta'limda loyiha metodi: kompetentsiyaviy yondashuv. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.254-259.

МЕТОД ПРОЕКТОВ В ИННОВАЦИОННОМ ОБРАЗОВАНИИ: КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД

© Г.Э. Рахимова[1]✉

[1]Наманганский государственный педагогический университет, Наманган, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется роль проектного метода в системе инновационного образования, его педагогическая ценность с позиций компетентностного подхода и практическая значимость в учебном процессе.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить возможности проектного метода в формировании метапредметных компетенций, самостоятельного и творческого мышления студентов, а также повышения эффективности обучения за счёт практико-ориентированной деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в рамках исследования проведён анализ отечественного и зарубежного опыта применения проектного метода, его методологических основ и механизмов интеграции в учебный процесс; также использованы данные эмпирического наблюдения за студентами дизайнерского профиля.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что использование проектного метода способствует развитию у студентов таких качеств, как самостоятельность, творческое мышление, навыки командной работы и работа с цифровыми ресурсами. Это подтверждает эффективность метода в инновационной педагогике.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: проектный метод является действенным инструментом реализации компетентностного подхода в образовании, формируя не только знания, но и ключевые профессиональные и метапредметные навыки, востребованные в современной практике.

Ключевые слова: проектный метод, инновационное образование, компетентностный подход, метапредметные компетенции, самостоятельное обучение, практико-ориентированное обучение, творческое мышление, проектная деятельность, образовательная технология, педагогическая модель.

Для цитирования: Рахимова Г.Э. Метод проектов в инновационном образовании: компетентностный подход.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.254-259.

THE PROJECT METHOD IN INNOVATIVE EDUCATION: A COMPETENCE-BASED APPROACH

© Gulnora E. Rahimova[1]✉
[1]Namangan State Pedagogical University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the role of the project method in the system of innovative education, emphasizing its pedagogical value through a competency-based approach and its practical significance in the educational process.

AIM: the main objective of the study is to explore how the project method contributes to the development of students' metadisciplinary competencies, independent

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

and creative thinking, and enhances the effectiveness of education by promoting practice-oriented learning.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing both national and international experiences with the project method, its methodological foundations, and mechanisms of integration into the curriculum. Empirical observations were conducted with design-specialized students.

DISCUSSION AND RESULTS: the results show that students engaged in project-based learning demonstrate improved independent thinking, creativity, teamwork, and digital literacy skills. This affirms the project method's effectiveness in competency-based innovative education.

CONCLUSION: the project method proves to be an effective tool for implementing a competency-based approach, fostering not only academic knowledge but also essential metadisciplinary and professional skills required in real-world practice.

Keywords: project method, innovative education, competency-based approach, metadisciplinary competencies, independent learning, practice-oriented teaching, creative thinking, project activity, educational technology, pedagogical model.

For citation: Gulnora E. Rahimova. (2025) 'The project method in innovative education: a competence-based approach', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.254-259. (In Uzbek).

Mamlakatimizda zamonaviy ta'lim tendensiyalari asosida kasbiy ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha keng qamrovli ishlar olib borilib, uning samaradorligini oshirish orqali malakali kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2017–2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Uzluqsiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" [1] muhim ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

21-asr ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar ta'lim mazmunini yangilash, uni amaliyot bilan uyg'unlashtirish, talabalarni mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol va raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan. Mamlakatimizning bugungi kuni va kelajak istiqboli yuksak ma'naviyatli va ma'rifatli yoshlarimiz qo'lidadir. O'zbekiston Respublikasida uzluqsiz ta'lim tizimini isloh qilish, kelajakda mutaxassislar yangi avlodining yuqori kasbiy madaniyat, ijodiy va ijtimoiy faollik, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil qatnasha olish qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan [2].

Bunda ta'limning asosiy vazifasi – talabalarni murakkab hayotiy va kasbiy muammolarni hal etish qobiliyati, innovatsion yondashuv, ijodkorlik va kompetensiyalar majmuini shakllantirishdan iboratdir.

Ta'lim sohasini modernizatsiya qilishning strategik yo'nalishlaridan biri – innovatsion ta'lim modellari va kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish samaradorligini ta'minlashdir. Bu jarayonda loyiha metodini ta'lim texnologiyasi sifatida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, balki real hayot sharoitida turli muammolarni tahlil qilish va yechim topish imkoniyatini yaratadi. Shu sababli, loyiha metodiga asoslangan ta’lim – zamonaviy innovatsion ta’limning ajralmas komponenti sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Loyiha metodi – interfaol, amaliy, mustaqil o‘qish va ijodiy faoliyatga asoslangan ta’lim usulidir. Bu metodda o‘quvchilar muayyan muammoni hal etish uchun belgilangan muddatda tadqiqot olib boradilar, yechim ishlab chiqadilar va taqdimot orqali o‘z natijalarini namoyon etadilar. Shu orqali ularda muloqot, jamoada ishlash, tanqidiy va ijodiy fikrlash, axborot bilan ishlash, qaror qabul qilish kabi metapredmet va kasbiy kompetensiyalar shakllanadi.

Bugungi kunda xalqaro ta’lim platformalari – YuNESKO, OECD, European Commission, ERASMUS+ kabi tashkilotlar ham loyiha faoliyatini ta’limning kompetensiyaviy modelida asosiy metodik yondashuv sifatida tavsiya qilmoqda. Pedagogik tadqiqotlarda bu metodning o‘quv motivatsiyasi, muammoli fikrlash, shaxsiy faollik va ijtimoiy integratsiyani kuchaytiruvchi omil ekanligi ta’kidlanadi.

Innovatsion ta’lim va loyiha metodi mavzusi so‘nggi yillarda milliy va xalqaro pedagogik tadqiqotlarda alohida o‘rin egallab kelmoqda. Zamonaviy ta’lim nazariyasida ta’limning faol, amaliyotga yo‘naltirilgan va shaxsga qaratilgan (lichnostno-orientirovanniy) modellari orqali ta’lim sifatini oshirish, talabalar kompetensiyalar majmuini shakllantirishga jiddiy e’tibor qaratilmoqda.

XX asr boshlarida Jon Dyui va Vilgelm Kilpatrik kabi amerikalik pedagoglar tomonidan asoslangan loyiha usuli avvalida maktab ta’limidagi amaliy yondashuv sifatida rivojlangan. Keyinchalik u oliy ta’lim tizimida ham innovatsion texnologiya sifatida qo‘llanila boshlandi. Dyui ta’limni hayot bilan bog‘lash zarurligini ta’kidlarkan, “talaba bilimni faol harakatda egallashi” g‘oyasini ilgari surgan.

XXI asrda ta’lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv joriy etilgandan so‘ng, loyiha metodiga bo‘lgan ilmiy qiziqish yanada ortib bordi. Masalan, Yevropa Ittifoqi tomonidan 2006 yilda qabul qilingan “Key Competences for Lifelong Learning” dasturi ta’limda universal kompetensiyalarni rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilagan. Unda loyiha faoliyati orqali o‘quvchilarda ijtimoiy faollik, jamoada ishlash, innovatsion yondashuv va tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish maqsad qilingan.

Milliy ilmiy tadqiqotlar ham bu yo‘nalishni qo‘llab-quvvatlamoqda. Xususan, Sh. Holmuminov, M.A. Kurbanov, N. Norqobilova, M.R. Toshpulatov, N.Sh. Saydova kabi tadqiqotchilar o‘z ishlarida innovatsion ta’limda loyiha metodining rolini, uning psixo-pedagogik asoslarini, talabalar shaxsiy faolligi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishdagi ta’sirini yoritib berganlar.

Tadqiqot ishimizni olib borilgan oliy ta’lim muassasalarida amaliyot tajribalariga ko‘ra, loyihaviy faoliyatni o‘quv jarayoniga kiritgan guruh talabalarida amaliy kasbiy ko‘nikmalar va mustaqil fikrlash darajasi sezilarli o‘sdi. Bu tahlillar, o‘z navbatida, loyiha metodining ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishda samarali vosita ekanini isbotlaydi. Innovatsion ta’limda loyiha metodini kompetensiyaviy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yondashuv asosida joriy etishda metodologik asoslarni aniq belgilash katta ahamiyatga ega. Bu metod ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va tashkil etish usullarini yangilaydi, uni amaliyotga yo‘naltirilgan va shaxsga qaratilgan tarzda qurishni talab etadi, xususan loyiha metodining asosiy metodologik tamoyillari bular:

shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv – har bir talabani qobiliyati, qiziqishi va shaxsiy rivojlanish traektoriyasini inobatga olish;

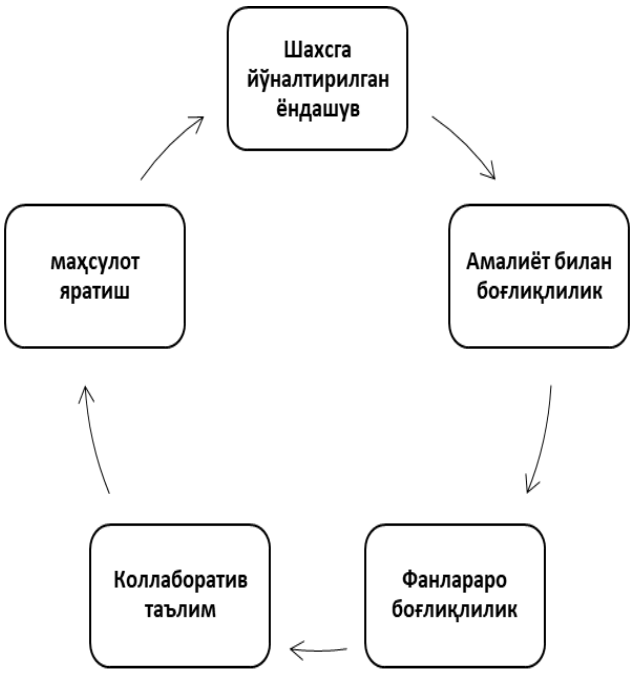
amaliyot bilan integratsiya – loyihalar real hayotga asoslangan, ijtimoiy-iqtisodiy yoki kasbiy masalalarga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak;

fanlararo bog‘liqlik – loyiha bir nechta fanlar kesishmasida tashkil etiladi;

kollaborativ (hamkorlikka asoslangan) ta’lim – talabalar guruhlarda faoliyat olib boradilar, muammoni birgalikda hal qiladilar;

mahsulot yaratish – loyiha faoliyatida yaratiladigan aniq natija: hisobot, maket, prezentatsiya, video, infografika va hokazo.

Darhaqiqat, texnika oliy ta’limidagi dizayn ta’lim yo‘nalishi talabalarini loyihalash metodiga asoslangan kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida ta’limda loyiha metodidan samarali foydalanish talabalarida quyidagi kompetensiyalarni shakllantiradi:

1-rasm. Innovatsion ta’limda loyiha metodining asosiy traektoriyasi

Muammoli fikrlash – masalani tahlil qilish, echim taklif etish, tanqidiy munosabat. Jamoaviy ishlash – kommunikatsiya, vazifalarni taqsimlash, hamkorlikda qaror qabul qilish.

Ijodkorlik – yangi g‘oyalar, noan’anaviy echimlar, vizual materiallar yaratish. AKT bilan ishlash – Google Workspace, Canva, LMS platformalarida ishlash.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Prezentatsiya ko‘nikmalari – o‘z fikrini aniq, bayon etish, yaratgan mahsulotni taqdimot qilish.

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rib turibmizki, innovatsion ta’limda loyiha metodi kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishning samarali vositasi hisoblanadi. Bu metod orqali dizayn ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoaviy ishlash, muammoli tahlil va axborot texnologiyalaridan foydalanish kompetensiyalarini shakllantiradi. Bu esa ularni faqat bilim egasi emas, balki tafakkur qiladigan, muammoli vaziyatlarda nostandart va tezkor echim yaratadigan, ijtimoiy faol mutaxassis sifatida tayyorlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратеги- яси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони. - Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017, 13 фев- раль, 6-сон, 70-модда.
2. Абдуқодиров А.А. ва бошқалар. Ахборот технология- лари. – Т., 2002.
3. Каримова Н.Н. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш. 2018-йил Тошкент. Дис. Б.68.
4. Нажмиддинова Ё.Р. Бўлажак муҳандис-механикларни касбий компетенцияларни ривожлантиришнинг илмий методик асослари. Монография. – Наманган. “Фазилат” МЧЖ. 2024. -Б.126.
5. Нажмиддинова Ё.Р. Метапредметный подход в высшем образовании-как фактор повышения качества подготовки специалистов. // НамДУ илмий ахборотномаси. – Наманган. 2020. -№12. -Б. 477-481

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Raximova Gulnora Elyor qizi**, докторант [**Рахимова Гулнора Элёр кизи**, докторант], [**Rahimova E.Gulnora** doctoral student]; manzil: Namangan shaxar, Uychi ko'chasi 316-uy, [адрес: Город Наманган, ул. Кочаши 316], [address: The city of Namangan, 316 Kochashi St.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA REFLEKSIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI: XORIJIY TADQIQOTLAR TAHLILI

© J.R G'ulomov[1]✉, A. A Eshpo'latova[2]✉
[1]Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси, Навоий, Ўзбекистон

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo'lajak pedagoglarda refleksivlikni rivojlantirishning ilmiy-nazariy jihatlari yoritilgan bo'lib, xorijiy tadqiqotlar asosida ushbu kompetensiyani shakllantirishning dolzarbligi asoslab berilgan. Refleksivlik o'qituvchining kasbiy rivojlanishida muhim rol o'ynab, u ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda ham ahamiyatlidir.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – bo'lajak o'qituvchilarda refleksivlik ko'nikmalarini rivojlantirishga doir ilmiy-nazariy asoslarni aniqlash va xorijiy tajribalar orqali pedagogik faoliyatga integrasiyalash imkoniyatlarini baholash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda refleksivlik va pedagogik refleksiya mavzusiga oid ilmiy manbalar, dissertasiyalar, xorijiy maqolalar va klassifikasiyalar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko'rsatdiki, refleksiv yondashuvlar – jumladan, tavsiflovchi, qiyosiy, tanqidiy, emansipasion va pedagogik refleksiyalar – bo'lajak pedagoglarning mustaqil fikrlashini va kasbiy o'sishini ta'minlaydi. Refleksivlik ularning o'zini anglash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarda refleksivlikni rivojlantirish ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, pedagogik faoliyatga ijodiy va tanqidiy yondashishni shakllantirishda muhim omil bo'lishini tasdiqladi.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, refleksiya turlari, pedagogik refleksiya, refleksivlik ko'nikmalari, tamoyillar, refleksiya mexanizmi, kasbiy o'sish.

Iqtibos uchun: Gulyamov Dj. R, Eshpo'latova A.A. Bo'lajak pedagoglarda refleksivlikni rivojlantirishning ilmiy-nazariy jihatlari: xorijiy tadqiqotlar tahlili. // Inter education & global study. 2025. vol.3 №6(1). B.260-270.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ РЕФЛЕКСИВНОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ: АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

© Дж.Р. Гулямов[1]✉, А.А. Эшпўлатова[2]✉
[1] Академия наук Республики Узбекистан, Навои, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются научно-теоретические аспекты развития рефлексивности у будущих педагогов на основе анализа зарубежных исследований. Рефлексия рассматривается как ключевая компетенция профессионального учителя, способствующая повышению эффективности образовательного процесса.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявление научно-теоретических основ развития рефлексивности у будущих педагогов и оценка возможностей интеграции зарубежного опыта в педагогическую практику.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведён теоретический анализ научной литературы, диссертационных и зарубежных работ по вопросам педагогической рефлексии, включая различные типологии и классификации.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: обзор показал, что такие подходы, как описательная, сравнительная, критическая, эмансипационная и педагогическая рефлексия, способствуют формированию у будущих педагогов навыков самопознания, самоанализа и профессионального роста. Рефлексия служит механизмом для критической оценки собственной деятельности и принятия эффективных решений в сложных ситуациях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтвердили, что развитие рефлексивности у будущих педагогов является важным условием повышения качества образования и формирования устойчивых профессиональных компетенций.

Ключевые слова: будущий учитель, виды рефлексии, педагогическая рефлексия, рефлексивные умения, принципы, механизм рефлексии, профессиональный рост.

Для цитирования: Гулямов Дж.Р, Эшпўлатова А.А. Научно-теоретические аспекты развития рефлексивности у будущих педагогов: анализ зарубежных исследований.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.260-270.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF REFLEXIVITY AMONG FUTURE TEACHERS: ANALYSIS OF FOREIGN STUDIES

© Jahongir R. Gulyamov[1]✉, Aziza A. Eshpulatova[2]✉
[1] Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Navoi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the theoretical foundations of developing reflectivity in future teachers, based on the analysis of foreign studies. Reflection is considered a core professional competency that enhances the quality and effectiveness of the educational process.

AIM: the main objective of the study is to identify the theoretical basis for developing reflective skills in future educators and assess the applicability of international experiences in pedagogical practice.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study involved a theoretical analysis of scientific literature, dissertations, and international articles on reflective pedagogy, including various typologies and classifications.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings show that descriptive, comparative, critical, emancipatory, and pedagogical types of reflection contribute to the development of independent thinking and professional growth in future teachers. Reflectivity serves as a mechanism for critical self-assessment and problem-solving in educational contexts.

CONCLUSION: the study confirms that developing reflectivity in future educators plays a vital role in enhancing the quality of teaching and fostering professional competence.

Keywords: future teacher, types of reflection, pedagogical reflection, reflective skills, principles, reflection mechanism, professional development.

For citation: Jahongir R. Gulyamov, Aziza A. Eshpulatova. (2025) 'Scientific and theoretical aspects of the development of reflexivity among future teachers: analysis of foreign studies', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.260-270. (In Uzbek).

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, yangi davlat ta'lim standartlarining joriy etilishi va o'qituvchilar mehnatiga qo'yilayotgan sifat talablarining oshishi sharoitida pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligiga bo'lgan yondashuv tubdan o'zgarmoqda. Bu o'zgarishlar, avvalo, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim kompetensiyalarni shakllantirishni talab etmoqda.

O'zbekistonda zamonaviy ta'limni amalga oshirish maqsadida bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini kengaytirishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borilayotgan bo'lib, bunda ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohatlarga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli[1] va 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli farmonlari[2] bilan ta'lim muhitini talabalarda kasbiy kompetentlikni shakllantirishga yo'naltirining pedagogik tizimini takomillashtirish va oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish masalasini muhim ustuvor vazifalardan etib belgilanganligi yorqin misol bo'la oladi. Shu ma'noda, bo'lajak o'qituvchilarda refleksivlikni rivojlantirish bugungi kun tartibidagi muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Refleksivlik bo'lajak o'qituvchilarga o'z amaliy faoliyatlarini tanqidiy tahlil qilishlariga, o'z tajribalaridan xulosalar chiqarib, turli sharoitlarda oqilona qarorlar qabul qilishlariga va,

1 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7-февралдаги ПФ-4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони // https://lex.uz/docs/3107036
2 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги "Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5847-сонли Фармони / https://lex.uz/docs/4545887

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

eng muhimi, uzluksiz shaxsiy hamda kasbiy rivojlanishga intilishlariga ko‘mak beradi.

Refleksivlikning rivojlanishi bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat shaxsiy o‘sishiga, balki ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlashga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi — pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksivlikni rivojlantirishning ilmiy-nazariy jihatlarini o‘rganish va tamoyillarini aniqlash bilan bog‘liq.

Materiallar va usullar. Kasbiy kompetentlikning refleksiv komponenti o‘z faoliyatini tashkil etish hamda kasbiy o‘sish va mahoratni takomillashtirishni tartibga soluvchi mexanizm hisoblanadi (I.YE.Devyatova).[3] Refleksiya mutaxassis tomonidan o‘zida kasbiy kompetentlikni shakllantirish va takomillashtirishning psixologik mexanizmlarini o‘zlashtirishni nazarda tutib, o‘zi va boshqalarning kasbiy faoliyatini tahlil qilish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Buning muhim jihati – refleksiya obyekti faqat o‘qituvchining o‘zi (kasb sohasida ham, shaxs sifatida ham) emas, balki muayyan bolaning rivojlanish jarayoni (ushbu jarayonni qiyinlashtirayotgan yoki qo‘llab-quvvatlayotgan vositalar va sharoitlar) va bolalar jamoasi ekanligidir (V.N.Anisimova).[4]

J.K.Jay va K.L.Johnson tomonidan taklif qilingan refleksiyalar klassifikatsiyasida tipologiyalar tavsiflovchi, qiyosiy va tanqidiy refleksiya kabi turlarni o‘z ichiga oladi. Birinchisi, ko‘proq statik jihatni nazarda tutadi, unda refleksiyalovchi shaxs vaziyat qanday bo‘lganini belgilaydi, "nima bo‘ldi?", qanday qiziqarli fikrlar, qanday muammolar, qanday his-tuyg‘ular mavjud edi va hokazo. Ikkinchisi esa vaziyatga boshqa shartlarni "qo‘llash"ni anglatadi – bu boshqa odamning ko‘rinishi bo‘lishi mumkin. Ushbu refleksiyada vaziyatga boshqacha qarashni tushunish uchun alohida ochiqlik va beg‘arazlik talab qilinadi. Uchinchi turga, aksincha, o‘z hayoti tarixini umumlashtirishga, kasbiy tajribasini tahlil qilishga va shu bilan anglash istiqbollarini kengaytirishga olib kelgan refleksiv faoliyat natijalari kiritilgan (J.K.Jay va K.L.Johnson).[5]

A.V.Karpov esa refleksivlik ko‘rsatkichlarining shaxs xulq-atvorida namoyon bo‘lish ko‘lami hamda "davomiyligi" tamoyillariga asosan o‘zaro farqlanadigan uchta turini taklif qilgan: vaziyatli (haqiqiy), retrospektiv va istiqbolli refleksiya [Karpov A.V., 61-str.][6].

C.Kreber va P.A.Cranton emansipatsion ta’limga oliy ta’lim tizimidagi refleksiya turlaridan biri sifatida qaraganlar (C.Kreber va P.A.Cranton).[7] C.R.Rodgers emansipatsiya, ma’lum ma’noda qaror qabul qilish xavfi bilan bog‘liq bo‘lganligi sababli, refleksiyaga tayyor insonni emansipatsiya qilingan inson, deb hisoblaganlar.[8] O‘z

3 Девятова И.Е. Технологии развития педагогической рефлексии // Научно-теоретический журнал: Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. Выпуск 4 (33) 2017. –С. 41-49.

4 Аниськин В.Н. Профессиональная компетентность и профессиональная компетенция преподавателя вуза: проблема разграничения понятий // Известия СНЦ РАН. 2010. Т. 12, № 3 (3) (35). С. 558–563.

5 Jay J. K., Johnson K. L. Capturing complexity: a typology of reflective practice for teacher education // Teaching and Teacher Education. – 2002. – Vol. 18, Issue 1. – P. 73–85. DOI: https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00051-8

6 Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики // Психологический журнал. 2003. Т. 24. № 5. С. 45-57.

7 Kreber, C., & Cranton, P. A. (2000). Exploring the scholarship ofteaching. Journal of Higher Education, 71(4),476-495.

8 Rodgers, C. R. (2002b). Seeing student leaming: Teacher change and the role of reflection. Harvard Educational Review, 72(2),230-253.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

navbatida C.R.Rodgers refleksiyani pedagogik ta'limda o'qituvchilarga nimani tushunib yetishiga yordam berishi kerakligi nuqtai nazaridan alohida ahamiyatli ekanligiga e'tibor qaratgan.[9]

A.Frelin kasbiy-pedagogik faoliyatda refleksiyaning alohida turi — pedagogik refleksiyani ajratib ko'rsatdi. Pedagog-o'qituvchilarning bo'lajak o'qituvchilar bilan relyatsion (aloqaviy) ishlari «to'g'ridan-to'g'ri o'qitishga parallel ravishda yoki bilvosita, ya'ni ta'lim muhitida amalga oshiriladi», deb xulosa qilgan (A.Frelin, 2-bet).[10]

O.A.Shiyan pedagog ta'limiy konsepsiyani amalga oshirish jarayonida "men nima uchun bunday qilyapman?"degan savolni o'ziga bermasa, ya'ni bolaning qiziqishlari va imkoniyatlarini inobatga olmasa, buni norefleksiv pedagogik faoliyat deb baholagan. Pedagog faoliyati refleksiv bo'lishi uchun "Mening ishim qaysi rivojlantiruvchi vazifalarini hal qilishga qaratilgan?", "Nega men aynan shu bolaga nisbatan bu ishni qilyapman?" va "Kuzatuvlarimga asoslanib, harakatlarim maqsadimga erishishim uchun yetarli, deb xulosa qilish mumkinmi?" kabi savollar qo'yilishi kerakligiga urg'u bergan. (O.A.Shiyan, 20-bet)[11]

R. R.Robichaux va A. J.Guarino olib borgan tadqiqotlarida dars berish jarayonini baholash qobiliyatini rivojlantirish o'qituvchi kasbiga asos bo'lgan holatlardan biri ekanligiga ishonch xosil qilganlar. Refleksiya professional o'qituvchining muhim xususiyati bo'lib, refleksiyani qo'llab-quvvatlash o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida juda muhim ahamiyatga ega ekanligiga urg'u berganlar (R. R.Robichaux et el.).[12]

M.Zahid bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy faoliyati samaradorligiga refleksiv pedagogik amaliyot ta'sirini o'rganib, refleksivlikni rivojlantirish ularning kuchli va zaif tomonlarini qayta ko'rib chiqishlari orqali ta'lim jarayonini o'zlari rejalashtirishlari va samarali amalga oshirishlariga yordam berishini aniqlagan (M.Zahid).[13]

Ushbu g'oyani yanada rivojlantirib, Y.Y.L.Foong, M.B.M.Nor va A.Nolan bo'lajak o'qituvchilarni o'qitish strategiyasini takomillashtirish uchun ularga takrorlanadigan rejalashtirish, harakat va mulohaza yuritish jarayolarini o'rgatish g'oyasini ilgari surganlar. Birgalikda refleksiyalash – talabalar o'z amaliyotini sinchkovlik bilan tahlil qilishlariga yordam beradi, deb xulosa qilganlar (Y.Y.L.Foong et el.).[14] Chunki refleksiv amaliyot bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida muhim axamiyat kasb etib (M.Kramer) , o'z

9 Rodgers, C. R. (2002b). Seeing student leaming: Teacher change and the role of reflection. Harvard Educational Review, 72(2),230-253.
10 Frelin, A. (2013). Exploring Teachers' Relational Professionalism in Schools. Rotterdam: Sense.
Rotterdam: Sense.
11 Шиян О.А., Якшина А.Н., Зададаев С.А., Ле-Ван Т.Н. Средства развития профессиональной рефлексии педагогов дошкольного образования // Современное дошкольное образование. – 2019. – №4(94). – С. 14–35. DOI: 10.24411/1997-9657-2018-10049.
12 Robichaux, R. R., & Guarino, A. J. (2012). The impact of implementing a portfolio assessment system on pre-service teachers' daily teaching reflections on improvement, performance and professionalism. Creative Education, 3(3), 290-292.
13 Zahid, M., & Khanam, A. (2019). Effect of Reflective Teaching Practices on the Performance of Prospective Teachers. Turkish Online Journal of Educational Technology—TOJET, 18(1), 32–43. Google Scholar
14 Foong, Y.Y.L., Nor, M.B.M., & Nolan, A. (2018). The influence of practicum supervisors' facilitation styles on student teachers' reflective thinking during collective reflection, Reflective Practice.Vol,18. pp, 225-242.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kasbiy tajribalarida sodir bo‘layotgan xodisalarni tushunishlariga yordam berishi ilmiy asoslagan (F.Korthagen) [15]. Yuqoridagi fikrlarga qo‘shilgan holda, A.Naseem refleksiya orqali olingan yangi qarashlar ijodiy va muvaffaqiyatli ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishga sharoit yaratishiga alohida urg‘u bergan. (A.Naseem, 68-bet) [16]

M.Sellars tadqiqotlarida refleksiya o‘qituvchilarda o‘z harakatlarini kuzatish va boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirishini ta’kidlagan. Darsning butun ko‘lamini diqqat bilan qamrab olishni o‘rganish o‘zi-o‘zini bilishni rivojlantiradi va, oxir-oqibat, ular o‘z amaliyoti samaradorligini oshirish yuzasidan ongli qaror qabul qilishlariga yordam berishi aniqlangan.[17] Ta’limdagi asosiy o‘zgarishlar – refleksiya orqali o‘qituvchilar o‘z kasbiy kompetentligini rivojlantirishiga bog‘liq, deb xulosa qilgan (M.Sellars).[18]

A.A.Bexoyevaning bo‘lajak o‘qituvchida kasbiy refleksivlikni rivojlantirishning refleksiv-faoliyatli yondashuvga asoslangan konsepsiyasida shaxsning o‘z faoliyati va o‘zi-o‘ziga nisbatan faol tadqiqotchi pozitsiyasini egallash qobiliyatini rivojlantirishi nazarda tutilgan. Tadqiqotchi faoliyat samaradorligini tanqidiy tahlil qilish, uni anglash va baholash orqali shaxsiy rivojlanishga erishish uchun ijodiy yondashuvga yo‘naltirilganlik, shaxsga qadriyatli munosabat, differensiallashtirilgan va individual-ijodiy yondashuv, pedagogik ta’limni fundamentallashtirish va ta’lim-tarbiya jarayonini demokratlashtirish kabi bir qator tamoyillarni aniqlagan. (A.A.Bexoyeva, 16-17-betlar) [19]

Natijalar va muzxokama. Pedagogik refleksiya shaxs o‘zi-+o‘zining pedagogik faoliyati haqida mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantirish bo‘lib, o‘qituvchi kasbining asoslaridan biri hisoblanadi (R.R.Robichaux et el.)[20].

K.M.Lyngsnes ta’kidlaganidek, “refleksiya professional o‘qituvchiga hos bo‘lgan muhim xususiyat hisoblanib, uni rivojlantirish o‘qituvchilarning kasbiy ta’limi uchun muhim hayotiy ahamiyatga ega” (K.M.Lyngsnes, 2-bet)[21]. Refleksiya andragog va katta yoshdagi o‘quvchi o‘rtasidagi subyekt-subyekt asosidagi o‘zaro ta’sirni ta’minlabgina qolmay andragogning maslahatchi, hamsuhbat, fasilitator va hammuallif sifatidagi kasbiy pozitsiyasini mustahkamlaydi (V.A.Metayeva).[22]

Refleksiya tajriba yordamida kasbiy bilim olishga va xatolarni to‘g‘rilab ijobiy

15 Korthagen, F. (2017). Inconvenient truths about teacher learning: Towards professional development. Teachers and Teaching, 23, 387–405.
16 Naseem A., Batool S. and Akhter M. A Study of Teachers’ Reflections on their Teaching Bulletin of Education and Research December 2023, Vol. 45, No.3 pp. 65-81.
17 Sellars M. Reflective Practice for Teachers. – London: SAGE, 2017. Google Scholar
18 Sellars M. Teachers and change: The role of reflective practice // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2012. – Vol. 55. – P. 461–469. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.525
19 Бехоева А.А. Развитие профессионально-педагогической рефлексии у студентов университета - будущих учителей. Автореф. дисс… кан… пед… наук. –Владикавказ, 2005. -22 с.
20 Robichaux, R. R., & Guarino, A. J. (2012). The impact of implementing a portfolio assessment system on pre-service teachers’ daily teaching reflections on improvement, performance and professionalism. Creative Education, 3(3), 290292.
21 Lyngsnes, K. M. (2012). Embarking on the teaching journey: Pre-service teachers reflecting upon themselves as future teachers. World Journal of Education, 2(2), 2-9.
22 Метаева В.А. Развитие профессиональной рефлексии в последипломном образовании: методология, теория, практика. 13.00.08 — теория и методика профессионального образования Автореф... дисс... на соиск... доктора пед... наук. –Екатеринбург, 2006. – 46 с.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘zgarishlarga erishishga yordam beradi. Refleksiv amaliyot o‘qituvchilarga o‘z his-tuyg‘ulari, shaxsiy munosabatlari va falsafiy qarashlarini qayta ko‘rib chiqib, yanada takomillashtirishlariga imkon beradi (Slade, M.L. et el.)[23].

O.A.Kornilovaning ta’kidlashicha, ta’lim jarayonidagi yutuqlar va qiyinchiliklarni refleksiv baholash talabaga olinayotgan bilimlar, shaxsiy qadriyatlar va dunyoqarash tamoyillarini kasbiy faoliyat talablari bilan solishtirish, anglash va qayta anglash imkonini beradi. Bu esa talabaga pedagoglik faoliyati to‘g‘risidagi tasavvurlarini korreksiyalash va hayotiy yo‘l doirasida o‘zini rivojlantirishiga yordam beradi (O.A.Kornilova).[24]

1) Pedagogik refleksiya quyidagi muammoli holatlarning yechim yo‘llarini aniqlashda samarali yordam berishi mumkin:

2) shaxsiy harakatlar va belgilangan qadriyatlar o‘rtasidagi ziddiyat – men qilgan ish o‘z qadriyatlarim va bolalar haqidagi tasavvurlarimga mos keladimi?

3) meni harakatlarim va bolalar rivojlanishiga qaratilgan vazifalar o‘rtasida – meni harakatlarim belgilangan rivojlanish vazifalariga xizmat qildimi?

4) rivojlanish vazifalari va bolalarni kuzatish natijalari o‘rtasida – mening harakatlarim bolalar tomonidan qanday qabul qilindi, ular kutilgan ta’sirga olib keldimi yoki boshqacha harakat qilish kerakmi? qo‘yilgan rivojlanish vazifalari bolalar uchun dolzarbmi?

5) pedagog-o‘qituvchi tomonidan tashkil etilgan vaziyatdagi kuzatuvlar va yangi rivojlanish vazifalari o‘rtasida – bolalarni kuzatish natijalari va ehtimoliy rivojlanish yo‘nalishlaridan kelib chiqib, keyingi qadam qanday bo‘lishi mumkin? (I.O.Shiyan 21-b.)[25]

Pedagogik refleksiya, har qanday kasbiy refleksiya singari, pedagogik faoliyat mazmunining o‘ziga xos xususiyatlari va pedagogik tajriba bilan bog‘liq bo‘lib, u nafaqat o‘qituvchining shaxsiy kasbiy faoliyatiga, balki uning hamkasblari hamda o‘quvchilarning faoliyatiga ham yo‘naltirilgan bo‘ladi (I.YE.Devyatova).[26]

Refleksiv ko‘nikmalari bo‘lajak o‘qituvchi tafakkurining refleksivlik darajasini ifodalaydi va o‘quv-kasbiy faoliyat subyekti sifatida o‘zi to‘g‘risidagi mavjud tasavvurlarini, shu faoliyatning natijalari va uni takomillashtirish usullarini tartibga solish qobiliyatida namoyon bo‘ladigan pedagogik ko‘nikmalarning o‘ziga xos bir guruhi sifatida shakllanadi. Bu ko‘nikmalar guruhi bo‘lajak pedagoglarning o‘zi-o‘zini rivojlantirish faoliyati muvaffaqiyatli amalga oshishiga xizmat qiladi. (Aisuvakova T.P., 21-bet)[27]

Refleksiya – mutaxassis o‘zida kasbiy kompetentlikni shakllantirish va

23 Slade, M. L., Burnham, T. J., Catalana, S. M., & Waters, T. (2019). The impact of reflective practice on teacher candidates' learning. International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning, 13(2), 15.

24 Корнилова О.А. Формирование профессиональной рефлексии будущего специалиста: Автореф. дис. … канд. пед. наук. Кемерово, 2009. 21 с.

25 Шиян О.А., Якшина А.Н., Зададаев С.А., Ле-Ван Т.Н. Средства развития профессиональной рефлексии педагогов дошкольного образования // Современное дошкольное образование. – 2019. – №4(94). – С. 14–35. DOI: 10.24411/1997-9657-2018-10049.

26 Девятова И.Е. Технологии развития педагогической рефлексии // Научно-теоретический журнал: Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. Выпуск 4 (33) 2017. –С. 41-49.

27 Аисувакова Т.П. Психологические условия развития рефлексивных умений студента-будущего учителя. Автореф… дисс… … канд… психол… наук. –Самара, 2008. 24 с.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

takomillashtirishning psixologik mexanizmlarini o‘zlashtirish orqali o‘zi va boshqalarning kasbiy faoliyatini tahlil qilish qobiliyatdir.

Refleksivlik bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik faoliyatini tashkil etish, kasbiy faoliyat sohasida o‘sish va kasbiy mahoratni takomillashtirishni tartibga soluvchi mexanizm bo‘lib shaxsda pedagogik faoliyati natijadorligini oshirish to‘g‘risida mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Pedagogik faoliyatda refleksiya obyektlari – o‘qituvchi, ta’lim oluvchilarning rivojlanish jarayonini qiyinlashtirayotgan yoki qo‘llab-quvvatlayotgan vositalar va sharoitlar hamda ta’lim oluvchilar jamoasi hisoblanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy refleksivlikni rivojlantirishda bir qator tamoyillarga rioya qilinishi kerak:

shaxsiy faoliyat samaradorligini tahlil qilishga tanqidiy yondashuv;

ta’limiy faoliyatni ijodiy yondashuvga yo‘naltirilganlik;

shaxsga qadriyatli munosabatda bo‘lish;

differensiallashtirilgan va individual-ijodiy yondashuv;

pedagogik ta’limni fundamentallashtirish;

ta’lim-tarbiya jarayonini demokratlashtirish.

Xulosa. Refleksiyalarni quyidagi turlariga ajratish mumkin: tavsiflovchi, qiyosiy va tanqidiy (J.K.Jay va K.L.Johnson), ko‘lami hamda "davomiyligi" tamoyillariga asosan vaziyatli (haqiqiy), retrospektiv va istiqbolli [Karpov A.V.), emansipatsion (C.Kreber va P.A.Cranton) va pedagogik (A.Frelin).

Refleksivlikni rivojlantirish tamoyillari bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagoglik faoliyat to‘g‘risidagi tasavvurlarini korreksiyalash va hayotiy yo‘l doirasida o‘zi-o‘zini rivojlantirishlarida hamda kasbiy-pedagogik faoliyatda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammoli vaziyatlarning yechim yo‘llarini aniqlash va zarur tuzatishlarni karitishda samarali yordam beradi.

Refleksivlikni rivojlantirish bo‘lajak o‘qituvchilar o‘zlarining kuchli va zaif tomonlarini qayta ko‘rib chiqishlari orqali ta’lim jarayonini o‘zlari rejalashtirishlari va samarali amalga oshirishlariga, o‘zi-o‘zini bilishni rivojlantirish va o‘z amaliyoti samaradorligini oshirish yuzasidan ongli qaror qabul qilishlariga yordam beradi. Bunda o‘qitish strategiyasi bo‘lajak o‘qituvchilarga takrorlanadigan rejalashtirish, harakat va mulohaza yuritish jarayolarini o‘rgatishga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Refleksivlik ko‘nikmalari bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘quv-kasbiy faoliyat subyekti sifatida o‘zlari to‘g‘risidagi mavjud tasavvurlarini, faoliyat natijalari va uni takomillashtirish usullarini tartibga solishlarida shakllanib, ularning o‘zi-o‘zini rivojlantirish faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshishiga xizmat qiladi.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Аисувакова Т.П. Психологические условия развития рефлексивных умений студента-будущего учителя. Автореф… дисс…канд… психол… наук. –Самара, 2008. 24 с.
2. Аниськин В.Н. Профессиональная компетентность и профессиональная компетенция преподавателя вуза: проблема разграничения понятий // Известия СНЦ РАН. 2010. Т. 12, № 3 (3) (35). С. 558–563.
3. Бехоева А.А. Развитие профессионально-педагогической рефлексии у студентов университета - будущих учителей. Автореф. дисс… кан… пед… наук. – Владикавказ, 2005. -22 с.
4. Девятова И.Е. Технологии развития педагогической рефлексии // Научно-теоретический журнал: Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. Выпуск 4 (33) 2017. –С. 41-49.
5. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики // Психологический журнал. 2003. Т. 24. № 5. С. 45-57.
6. Корнилова О.А. Формирование профессиональной рефлексии будущего специалиста: Автореф. дис. … канд. пед. наук. Кемерово, 2009. 21 с.
7. Метаева В.А. Развитие профессиональной рефлексии в последипломном образовании: методология, теория, практика. 13.00.08 — теория и методика профессионального образования Автореф... дисс... на соиск... доктора пед... наук. –Екатеринбург, 2006. – 46 с.
8. Шиян О.А., Якшина А.Н., Зададаев С.А., Ле-Ван Т.Н. Средства развития профессиональной рефлексии педагогов дошкольного образования // Современное дошкольное образование. – 2019. – №4(94). – С. 14–35. DOI: 10.24411/1997-9657-2018-10049.
9. Foong, Y.Y.L., Nor, M.B.M., & Nolan, A. (2018). The influence of practicum supervisors' facilitation styles on student teachers' reflective thinking during collective reflection, Reflective Practice.Vol,18. pp, 225-242.
10. Frelin, A. (2013). Exploring Teachers' Relational Professionalism in Schools. Rotterdam: Sense.
11. Jay J. K., Johnson K. L. Capturing complexity: a typology of reflective practice for teacher education // Teaching and Teacher Education. – 2002. – Vol. 18, Issue 1. – P. 73–85. DOI: https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00051-8
12. Korthagen, F. (2017). Inconvenient truths about teacher learning: Towards professional development. Teachers and Teaching, 23, 387–405.
13. Kramer, M. (2018). Promoting teachers' agency: reflective practice as transformative disposition, Reflective Practice, Vol:19.pp,211-224.
14. Kreber, C., & Cranton, P. A. (2000). Exploring the scholarship ofteaching. Journal of Higher Education, 71(4),476-495.
15. Lyngsnes, K. M. (2012). Embarking on the teaching journey: Pre-service teachers reflecting upon themselves as future teachers. World Journal of Education, 2(2), 2-9.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

16. Naseem A., Batool S. and Akhter M. A Study of Teachers' Reflections on their Teaching Bulletin of Education and Research December 2023, Vol. 45, No.3 pp. 65-81.
17. Robichaux, R. R., & Guarino, A. J. (2012). The impact of implementing a portfolio assessment system on pre-service teachers' daily teaching reflections on improvement, performance and professionalism. Creative Education, 3(3), 290-292.
18. Rodgers, C. R. (2002b). Seeing student leaming: Teacher change and the role of reflection. Harvard Educational Review, 72(2),230-253.
19. Sellars M. Reflective Practice for Teachers. – London: SAGE, 2017. Google Scholar
20. Sellars M. Teachers and change: The role of reflective practice // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2012. – Vol. 55. – P. 461–469. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.525
21. Slade, M. L., Burnham, T. J., Catalana, S. M., & Waters, T. (2019). The impact of reflective practice on teacher candidates' learning. International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning, 13(2), 15.
22. Zahid, M., & Khanam, A. (2019). Effect of Reflective Teaching Practices on the Performance of Prospective Teachers. Turkish Online Journal of Educational Technology—TOJET, 18(1), 32–43. Google Scholar
23. Dewey J. How We Think. — Boston: D.C. Heath & Co., 1933. — 336 p.
24. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. — New York: Basic Books, 1983. — 374 p.
25. Zeichner K.M., Liston D.P. Reflective Teaching: An Introduction. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996. — 196 p.
26. Larrivee B. Transforming Teaching Practice: Becoming the Critically Reflective Teacher. // Reflective Practice. — 2000. — Vol. 1, №3. — P. 293–307.
27. Farrell T.S.C. Promoting Teacher Reflection in Second Language Education: A Framework for TESOL Professionals. — New York: Routledge, 2015. — 194 p.
28. Korthagen F.A.J., Vasalos A. Levels in Reflection: Core Reflection as a Means to Enhance Professional Growth. // Teachers and Teaching. — 2005. — Vol. 11, №1. — P. 47–71.
29. Hatton N., Smith D. Reflection in Teacher Education: Towards Definition and Implementation. // Teaching and Teacher Education. — 1995. — Vol. 11, №1. — P. 33–49.
30. Bain J.D., Ballantyne R., Packer J., Mills C. Reflecting on Practice: Student Teachers' Perspectives. // Studies in Higher Education. — 2002. — Vol. 27, №2. — P. 151–167.
31. Ryan M. The Pedagogical Balancing Act: Teaching Reflection in Higher Education. // Teaching in Higher Education. — 2013. — Vol. 18, №2. — P. 144–155.
32. Rodgers C. Defining Reflection: Another Look at John Dewey and Reflective Thinking. // Teachers College Record. — 2002. — Vol. 104, №4. — P. 842–866.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

✉**Гулямов Джахангир Рахматуллаевич**, доцент [**Гулямов Джахангир Рахматуллаевич**, доцент], [**Gulyamov Jahongir Rahmatullayevich** associate professor]; манзил: 210100, Навоий шаҳри, Ғалаба Шоҳ кўчаси, 170-уй., [адрес: 210100, г. Навои, пр. Победы, д. 170], [address: 170 Pobedy ave., Navoi, 210100]

✉**Эшпўлатова Азиза Алишеровна**, doktorant [**Эшпўлатова Азиза Алишеровна**, докторант], [**Eshpulatova Aziza Alisherovna** doctoral student]; манзил: 210100, Навоий шаҳри, Ғалаба Шоҳ кўчаси, 170-уй., [адрес: 210100, г. Навои, пр. Победы, д. 170], [address: 170 Pobedy ave., Navoi, 210100]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TA’LIMDA INNOVATSIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH ZARURATI

© I.S. Ruziyev[1]✉

[1] Urganch davlat universiteti, Urganch, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada pedagogik innovatsiyalarning mazmuni, ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga tadbiq etish zarurati, samaradorligi va baholash mezonlari yoritilgan.

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi — ta’limda innovatsion yondashuvni samarali joriy etish orqali o‘qitish sifati va natijadorligini oshirish, shuningdek, innovatsion faoliyat bosqichlarini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: pedagogik innovatsiyalarga oid xorijiy va mahalliy manbalar, ilmiy maqolalar, lug‘aviy va nazariy talqinlar, shuningdek, tajriba asosidagi yondashuvlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, innovatsion faoliyat pedagogik tizimda yangiliklarni yaratish, baholash, tadbiq etish va o‘zlashtirishni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, innovatsion yondashuv ta’lim sifatini oshirish, boshqaruv tizimini takomillashtirish va o‘qituvchining kasbiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA: innovatsion faoliyatni ta’lim tizimiga samarali integratsiya qilish orqali zamonaviy, moslashuvchan va ijodiy o‘qitish muhiti shakllantiriladi. U bosqichma-bosqich joriy etilishi va ilg‘or tajribalar asosida takomillashtirilishi lozim.

Kalit so‘zlar: pedagogik innovatsiya, ta’lim sifati, texnologiya, yangilik, refleksiya, kasbiy mahorat, ijodkorlik, ta’lim metodi.

Iqtibos uchun: Ruziyev I.S. Ta’limda innovatsiyalardan samarali foydalanish zarurati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.271–279.

НЕОБХОДИМОСТЬ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

© И.С. Рузиев[1]✉

[1] Ургенчский государственный университет, Ургенч, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются понятия педагогических инноваций, их необходимость, использование в образовательной среде и влияние на качество обучения.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: цель исследования — повышение эффективности учебного процесса через внедрение инновационных подходов, а также анализ этапов и принципов инновационной педагогической деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы труды отечественных и зарубежных ученых, терминологические словари, теоретические подходы и практические наработки по педагогическим инновациям.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлено, что педагогические инновации охватывают процессы создания, оценки, внедрения и освоения новшеств в системе образования. Инновационный подход способствует улучшению управления, развитию профессиональных компетенций и модернизации образовательной среды.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: эффективное применение инновационной деятельности в образовательной системе способствует формированию современной и гибкой учебной среды. Необходимо постепенное внедрение с учётом лучших практик.

Ключевые слова: педагогическая инновация, качество образования, технология, новшество, рефлексия, профессиональное мастерство, креативность, метод обучения.

Для цитирования: Рузиев И.С. Необходимость эффективного использования инноваций в образовании.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.271–279.

THE NEED FOR EFFECTIVE USE OF INNOVATION IN EDUCATION

© Islambay S. Ruziyev[1]✉
[1] Urgench State University, Urgench, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article discusses the concepts of pedagogical innovations, their necessity, application in the educational process, and their impact on the quality of teaching.

AIM: the main aim of the research is to enhance the effectiveness of education through the implementation of innovative approaches and to analyze the stages and features of innovative pedagogical activity.

MATERIALS AND METHODS: the study draws upon theoretical sources, dictionaries, research articles, and both foreign and local perspectives on pedagogical innovations.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis reveals that pedagogical innovation involves creating, implementing, evaluating, and integrating educational novelties. The innovative approach improves education quality, enhances management systems, and fosters teachers' professional growth.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: effective integration of innovation into education contributes to the development of a flexible, creative, and modern learning environment. Step-by-step implementation and improvement through best practices is recommended.

Keywords: pedagogical innovation, education quality, technology, novelty, reflection, professional skills, creativity, teaching method.

For citation: Islambay S. Ruziyev. (2025) 'The need for effective use of innovation in education', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.271–279. (In Uzbek).

Rivojlangan xorijiy mamlakatlarda olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarda innovatsion faoliyat, pedagogik faoliyatga innovatsion yondashish, innovatsion g'oyalarni asoslash va ularni amaliyotga samarali tatbiq etish, xorijiy mamlakatlar hamda respublikada yaratilgan pedagogik innovatsiyalardan xabardor bo'lish orqali pedagog faoliyatida ulardan faol foydalanish borasidagi amaliy harakatlar borasida hal qilinmagan ilmiy muammolar mavjudligini e'tirof etish mumkin.

SHu nuqtai nazardan oliy ta'limning xalqaro andozalarga to'liq mosligini ta'minlash va ijtimoiy buyurtma asosida malakali kadrlarni tayyorlashda talabalarni mustaqil harakat qilish, o'z-o'zini rivojlantirish, namoyon qilish va boshqarish, nostandart fikrlash va maqbul qaror qabul qilish, doimiy ravishda yangi g'oya, texnologiyalarni izlash, topish hamda tajriba-sinovlar o'tkazish, axborot texnologiyalaridan ta'lim jarayonida samarali foydalanish va elektron ta'lim resurslarini yaratishga qaratilgan yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va innovatsion faoliyatga tayyorlash amaliyotga joriy qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

"Pedagogik innovatsiya"ning ta'rifida doimo "yangilik", "yangi" va h.k. atamasi doim ishtirok etishini sezib olish qiyin emas. S.I.Ojegovning rus tili lug'atida mazkur atamaga quyidagicha talqin beriladi: "Pedagogik innovatsiya-bu birinchi marta yaratilgan, yaqin o'tmishga yoki hozirgi vaqtga tegishli, yetarlicha tanish bo'lmagan yoki kam tanilgan g'oya yoki loyihadir" [1, 430 b].

Ilmiy tadqiqotlarda "Pedagogik innovatsiyalar" ko'pincha ta'limni yangilash, isloh qilish jarayoni sifatida, material (g'oya, harakat, shakl, vosita, kontseptsiya, dastur) sifatida, ilg'or ta'lim metodarini aniqlash va zamonaviy sharoitlarda qo'llanish uchun eng ma'qul va eng moslashganni tanlab olish tariqasida [2,4,5] ta'riflanadi.

Ba'zi mualliflar tomonidan "Pedagogik innovatsiyalar" o'quv tarbiyaviy jarayoniga yangilikni kiritish va sifatini yaxshilash hamda o'zgartirish tarzida ham ishlab chiqiladi [6].

SHuningdek, ko'pchilik mualliflar tomonidan "yangiliklar" biror jihati bilan mutlaqo yangi bo'lishi kerakligi, zamonaviy va ilg'or bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi [7].

S.M.Andreeva pedagogik innovatsiyalar muammosiga nisbatan pedagogik innovatsiyaga hodisa sifatida bir qator ma'nolar kiritilishini ta'kidlagan [8].

Pedagogik innovatsiya deganda, o'quv muassasasida hamkorlik g'oyalari asosida psixologik muhitning o'zgarishi tushuniladi; original pedagogik tizimlar, texnologiyalarni joriy qilish va tarqatish; ziddiyatlarni hal qilish (innovatsion dasturlarni o'quv rejalari va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

dasturlar bilan birga qo‘shib olib borish, pedagoglarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishning hamda malakasini oshirishning uzluksiz jarayoni, yangi o’quv qo‘llanmalarning, boshqarish sxemalarining zarurligi); innovatsiyalarning tarqalishi maktabning maqomini o‘zgartiradi, bunda u eksperimental, innovatsiya faoliyatida muntazam ishtirok etuvchi bo‘lib qoladi; innovatsiyalar sharoitida pedagogik faoliyat barqaror ijodiy xususiyatga ega bo‘ladi, innovatsiyalar doimiy amalda bo‘lgan izlovchi va eksperimental ta’lim tizimlari tartibida ishlashga o’tadi [8].

Ko‘pchilik olim-pedagoglar ishlarida pedagogik innovatsiyalar quyidagicha guruhlanadi: innovatsiyalar ob’ekti bo‘yicha ta’lim mazmunida innovatsiyalarga; ta’lim va tarbiyalashning texnologiyasida innovatsiyalarga; ta’lim muassasalarini boshqarish tizimida innovatsiyalarga; ta’lim muhitida innovatsiyalarga bo‘linadi. Kelib chiqish xususiyatiga ko‘ra esa tashqi va ichki innovatsiyalarga ajratiladi. SHu bilan birga tashqi innovatsiyalar yuqori tashkilotning buyrug’i yoki yo‘riqnomasi bo‘yicha qabul qilinadi va amalda joriy qilinadi. Pedagogik tizimga ichki innovatsiyalarni joriy qilish amaliyotga nisbatan pedagogik reflektsiyalar natijasida yuz beradi.

“Pedagogik innovatsiya”ning faqatgina jarayonli xususiyatini ko‘rsatish yetarli emas, balki doimiy ravishda uning natijadorligini ham nazarda tutish kerak. Ya’ni, yangiliklarni “yaratish, o‘zlashtirish, qo‘llanish” ijobiy (avvalgidan yaxshiroq) natija berishi kerak. SHuning uchun mazkur ta’rifni yana bir so‘z bilan to‘ldirish mumkin deb hisoblaymiz. Pedagogik innovatsiya-bu pedagogik yangiliklarni yaratish, o‘zlashtirish, qo‘llanish jarayoni va natijasidir. Bu yerda “yangilik” sifatida ham vosita, ham metod, ham metodika, ham texnologiya, ham dastur va h.k.lar ishtirok etishi mumkin.

Pedagogik innovatsiyalar deganda, biz vosita, metod, usul, texnologiya va xokazo emas, balki ularni yaratish, o‘zlashtirish va amalda qo‘llash, baholashni hamda boshqarishni tushunamiz.

“Yangiliklarni kiritish”ni yaratish, o‘zlashtirish, baholash va qo‘llash doim ijodiy faoliyat bilan birga qo‘yilganligi uchun “innovatsiya” va “ijod” tushunchalarining nisbatini ko‘rib chiqish zaruriyati mavjud. Bu masalani hal etishga yondashuvlar D.V.CHernilevskiy [9], D.V.Bogoyavlenskaya [10], Yu.Voglayt [11], Ye.P.Torrans [12] va boshqalarning ilmiy izlanishlarida aks ettirilgan.

Pedagogning innovatsiyalardan samarali foydalanish asosan pedagogning kasbiy tayyorgarligiga hamda uning shaxsiy tajribasiga bog‘liq. Pedagogda shaxsiy tayyorgarligining yetarli emasligi, yangiliklar haqida tasavvurlarining va shaxsiy imkoniyatlarining torligi o‘quv muammosin anglab yetilmasdan qolishda namoyon bo‘lishi mumkin.

Ta’limda innovatsiyalarning vujudga kelishi zarurati quyidagilardan iborat bo‘ladi:

ta’limni qo‘llab-quvvatlash va maqsadlarida (o‘quv rejalarini, dasturlarni o‘zgartirish, yangi o‘quv fanlarini kiritish integrativ kurslarni yaratish va boshqalar);

ta’lim texnologiyalarida (texnologik yangiliklar);

o‘quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda;

o‘quv muassasasining boshqaruv tizimida;

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

umuman pedagogik jamoaning, xususan o‘qituvchilarning ijodiy yo’naltirilganligi;
pedagogik jarayon ishtirokchilarining o‘zaro ta’sirlashuvi tuzilmasida;
talabalarning darsdan tashqari mustaqil faoliyatini tashkil etish;
ta’lim muassasasining mikrosotsium bilan o‘zaro munosabatlarida;
oliy ta’lim muassasalarining keng tarmoqli rivojlanishida;
talabalarning tadqiqotchilik faoliyatlarining qaror topishida va h.k.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni kiritish, pedagogik yangiliklarni yaratish, baholash va o‘zlashtirish jarayonlarni boshqarish masalalarini ijobiy hal qilishda innovatsion faoliyat muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagoglar tomonidan innovatsion faoliyat ko‘nikma, malakalarini o‘zlashtira olishlarida ularning innovatsion yondashuvga ega bo‘lishlari talab etiladi.

N.I.Lapin,L.Ya.Kosals, E.Rodjers va boshqa tadqiqotchilarning izidan juda ko‘p olimlar innovatsiyaning o‘ziga xos mazmunini o‘zgarishlar tashkil etadi, innovatsion faoliyatning bosh vazifasi esa, ijobiy o‘zgartirish vazifasi hisoblanadi degan xulosaga kelganlar [13].

Tadqiqotchi M.Jumaniyozova, “Innovatsion faoliyat-bu yangi ijtimoiy talablar bilan an’anaviy me’yorlarning mos kelmasligi, yoxud amaliyotning yangi shakllanayotgan me’yorining mavjud me’yor bilan to‘qnashuvi natijasida vujudga kelgan muammolarni yechishga qaratilgan faoliyat”, deb ta’riflagan [14]. M. Jumaniyozovaning e’tirof etishicha, pedagogik innovatsion faoliyat quyidagi belgilarga alohida e’tibor qaratish zarur:

ijodiy faoliyat falsafasini egallashga intilish;
pedagogik tadqiqot metodlarini egallash;
mualliflik kontseptsiyalarini yaratish qobiliyati;
tajriba-sinov ishlarini rejalashtirish va amalga oshira olish;
o‘zidan boshqa tadqiqotchi-pedagoglar tajribalarini qo‘llay olish;
hamkasblar bilan hamkorlik;
fikr almashish va metodik yordam ko‘rsata olishlik;
ziddiyatlarning oldini olish va bartaraf etish;
yangiliklarni izlab topish va ularni o‘z sharoitiga moslashtirib borish.

Yuqorida olib borilgan tahlillarni umumlashtiridigan bo‘lsak, innovatsion faoliyat - bu yangi bilimlarni egallashga va qo‘llanishga qaratilgan faoliyatdir. U o‘z ichiga quyidagilarni oladi: yangi bilimlarni olishga qaratilgan fundamental (nazariy, tajriba-sinov) ilmiy-tadqiqotchilik; amaliy maqsadlarga erishi va aniq vazifalarni xal qilish uchun asosan yangi bilimlarni qo‘llanishga yo‘naltirilgan tadbiqiy novatorlik; amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar natijasida yoki yangi loyihalarni, mahsulotlarni, jarayonlarni, ishlab chiqarish va foydalanish xizmatlarni, tizimlarni yoki uslublarni yaratishga hamda ularni yanada takomillashtirishga qaratilgan amaliy tajribaviylik.

SHunday qilib, pedagogik innovatsiyaning muvaffaqiyati pedagogik faoliyatning an’anaviy qaror topgan yondashuvlarga, tamoyillari, metodlari va shakllarining asoslanganlik darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Pedagogik innovatsiya – bu eskini rad qilish emas, balki uni rivojlantirish va shaklini o‘zgartirishdir. Bu fikrning tasdig’ini biz

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

P.G.SHedrovitskiyning “innovatsiya” tushunchasiga bergan ta’rifidan topamiz: innovatsiya – bu innovatsion rivojlanishning qayta tiklanish mexanizmidir; bu rivojlanishni ta’minlovchi fikrlash faoliyati shakli bo’lib, ammo bir sohadan ikkinchisiga (bir ta’lim muassasasidan boshqasiga), u yoki bu elementlarni, bloklarni, tuzilmalarni yoki mazmunni transfer(ko’chirish) qilish emasdir. SHu asnoda, u shuni ta’kidlaydiki, innovatsiya aynan faoliyatning tashkiliy tuzilmasini haqiqatdan o‘zgartirilishini nazarda tutadi [15].

Ta’lim innovatsiyalarini pedagogik jarayonga tadbiq etish bir necha bosqichlarda kechadi, ular quyidagilar:

muammoni tahlil asosida aniqlash;

mo‘ljallangan ta’lim tizimini loyihalash;

o‘zgarishlar va yangiliklarni rejalashtirish;

o‘zgarishlarni amalga oshirish.

Demak, ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyaning rivojlanishi ta’lim tizimida ham tub o‘zgarishlar sodir bo’lishiga olib keladi. Ta’lim tizimining modernizatsiyasi davlat va jamiyat malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta’lim olishga bo‘lgan ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ro‘y beradi.

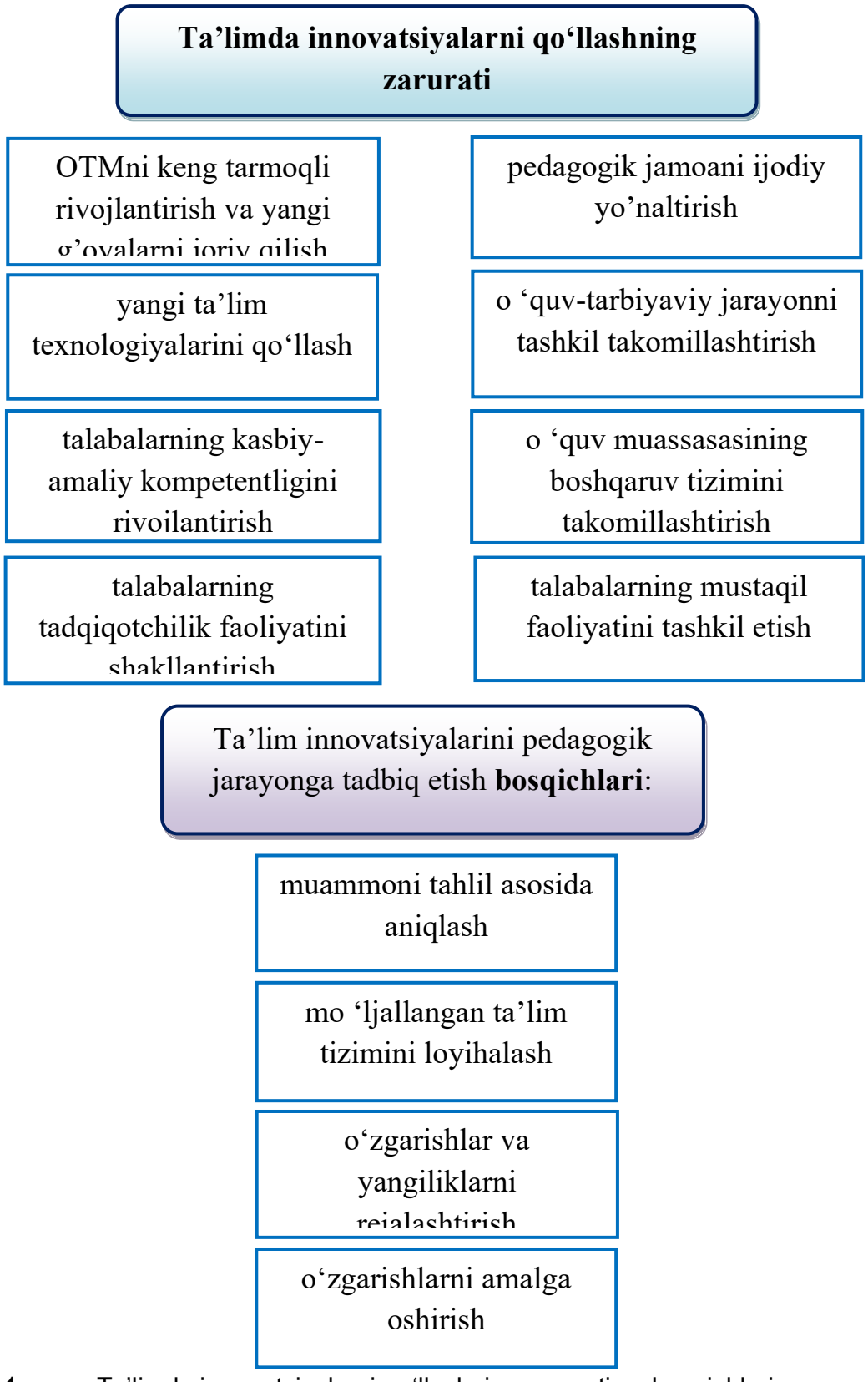
Yuqoridagi tahlillardan, ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni kiritish, pedagogik yangiliklarni yaratish, amalga oshirishning amaliy zarurati asosida bosqichlari belilab olinadi (1-rasm).

Innovatsion yondoshuv moslashuvchan tarzda o‘z tuzilmalari uchun boshqaruv tizimini yaratish, o‘zaro ishonchni ta’minlash uchun haqiqiy rivojlanishni oldindan taxmin qilish imkonini beradi. Ta’lim tizimining tarkibiy qismlarida sifat o‘zgarishlari bo‘lishi, mazmunli faoliyat, umumiy va maxsus boshqaruv funktsiyalari, dastur, texnologiya va usullari, ishtirokchilarning kadrlar salohiyatini rivojlantirishi bilan bog‘liq jarayonlar klaster muhitini yaratish imkoniyatini beradi [16].

Ta’lim tizimiga nisbatan bu kabi innovatsion yondashuv haqiqiy rivojlanish jarayonining mantig‘iga mos kelsa, ta’lim sifati samaradorligi ortadi. Ayniqsa, ta’lim muassasalarining boshqaruv tuzilmasida mavjud muammolarga nisbatan munosib innovatsion yondashuvlar joriy qilinsa, mavjud vaziyatni oldindan baholay olish, hodisalarning rivojlanishini to‘g‘ri taxmin qilish, o‘z vaqtida choralar ko‘rish va tashkiliy boshqaruv tuzilmasiga tuzatishlar kiritish imkoniyatlari paydo bo‘ladi.

Innovatsion yondoshuv bu kabi muammolarning yechimiga nisbatan to‘g‘ri yondashuvni qaror toptiradi. Zero, innovatsion yondoshuv jarayonlari yuqorida ta‘kidlab o‘tilganidek, moddiy, moliyaviy, texnologik, informatsion, uslubiy va kadrlar sohasidagi barcha resurslar jalb qilinganligi bilan ham eng kuchli mexanizm sanaladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1-rasm. Ta’limda innovatsiyalarni qo‘llashning zarurati va bosqichlari.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ожегов, С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов; под общ. ред. проф. Л.И. Скворцова. – 24-е изд., испр. – М.: ОНИКС 21 век: Мир и образование, 2004.
2. Хуторской А.В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика. М.: Изд-во УНЦДО, 2005. 222 с.
3. Волов В.Т. Методология исследования педагогических инноваций. Самара: Изд-во СНЦ РАН, 2004. 225 с.
4. Загвязинский В.И., Строкова Т.А. Педагогическая инноватика: проблемы стратегии и тактики: монография. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета. 2011. 176 с.
5. Юсуфбекова, Н.Р. Общие основы педагогической инноватики / Н.Р. Юсуфбекова. – М., 1991
6. Карпова Г.Ф. Инновации, интеллект, образование. М.: Новая школа, 1998. 196 с.
7. Кларин М.Н. Инновации в мировой педагогике. Рига: Изд-во «Эксперимент», 1995. 176 с.
8. Андреева С. М Инновационная модель образовательной деятельности. Вестник БГТУ им. В.Г. Шухова. 2014, №5.С238.
9. Чернилевский, Д.В. Технология обучения в высшей школе: Учебное издание / Под ред. Д.В. Чернилевского / Д.В. Чернилевский, О.К. Филатов М.: Изд-во «Экспедитор», 1996. — 288 с.
10. Богоявленская, Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская. Ростов н/Д.: Изд-во Рост. Ун-та, 1996. -256 с.
11. Вооглайд, Ю. Методологические проблемы классифицирования и структурирования инноваций / Ю. Вооглайд // Проблемы инноватики и экспериментатики: Тезисы семинара «Инновации и эксперимент». — Таллин, 1981.-С. 9-25.
12. Torrance E.P. Torrance tests of creative norms. Technical manual. — N.Y., 1966.
13. Лапин, Н. Целенаправленное воплощение знаний в инновациях / Н. Лапин // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 6. – С. 105–114.
14. Jumaniyozova M.T. O‘qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik asoslari. Toshkent “Innovatsiya-Ziyo” 2023.
15. Щедровицкий П.Г. Горизонты инновационного движения в современном отечественном образовании//Инновационное движение в российском школьном образовании/под ред. Днепрова Э.Д., Каспржак А.Г., Пинского А. М., 1997. С. 61-78.
16. В.Ф. Косинова роль инноваций в повышении эффективности образовательного процесса колледжа. МИР НАУКИ, КУЛЬТУРЫ, ОБРАЗОВАНИЯ. № 5 (17) 2009.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

✉**Ruziyev Islambay Samandarovich**, professor [**Рузиев Исламбай Самандарович**, профессор], [**Ruziyev Islambay Samandarovich** professor]; manzil: O‘zbekiston, Urganch shahar, 220100, Hamid Olimjon ko‘chasi, 14-uy, [адрес: Узбекистан, г. Ургенч, 220100, ул. Хамида Олимджана, 14], [address: Uzbekistan, Urgench, 220100, Hamid Olimdzhan str., 14]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TIBBIY OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALABALARIGA BIOKIMYO FANINI O’QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O’RNI VA AHAMIYATI

© Z.A. Saidmurodova[1]✉
[1]Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada tibbiy oliy ta’lim muassasalari talabalariga biokimyo fanini zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida o‘qitishning ahamiyati yoritiladi. Axborot texnologiyalarining ta’lim jarayoniga integratsiyasi ta’lim samaradorligini oshirish va talabalarning chuqur bilim olishlarini ta’minlashga xizmat qilishi ta’kidlanadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – biokimyo fanini o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali o‘quv jarayonini interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali tashkil qilish imkoniyatlarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda O‘zbekistondagi ilg‘or pedagoglarning ishlanmalari, jumladan, virtual laboratoriyalar, multimedia vositalari, mobil ilovalar va onlayn platformalarning ta’limdagi qo‘llanishi tahlil qilindi. Tegishli adabiyotlar va nazariy manbalar asosida komparativ tahlil usuli qo‘llandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatdiki, axborot texnologiyalari talabalarda biokimyoviy jarayonlarni tushunishni osonlashtiradi, faol ishtirokni rag‘batlantiradi, mustaqil o‘rganishga imkon beradi, baholashni tezlashtiradi va masofaviy ta’limni qo‘llab-quvvatlaydi. Innovatsion metodlar, jumladan, gamifikatsiya va flipped classroom, ta’lim sifati va motivatsiyani oshiradi.

XULOSA: biokimyo fanini axborot texnologiyalari asosida o‘qitish ta’lim jarayonini samarali, vizual va interaktiv tarzda tashkil etish imkonini beradi. Bu esa tibbiy ta’lim sifatini yuksaltirish, talabalar bilimini mustahkamlash va o‘qituvchilarga darslarni boshqarishda qulaylik yaratishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, biokimyo, ta’lim sifati, multimedia, vizualizatsiya, simulyatsiya, masofaviy ta’lim, individual yondashuv, flipped classroom.

Iqtibos uchun: Saidmurodova Z.A. Tibbiy oliy ta’lim muassasalari talabalariga biokimyo fanini o’qitishda axborot texnologiyalarining o’rni va ahamiyati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.280–285.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ БИОХИМИИ СТУДЕНТАМ МЕДИЦИНСКИХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

© З.А. Саидмуродова[1]✉
[1]Самаркандский государственный медицинский университет, Самарканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается значение применения современных информационных технологий в обучении студентов медицинских вузов предмету биохимия. Подчеркивается роль ИКТ в повышении качества образования и усилении вовлеченности студентов.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить эффективность использования ИКТ в преподавании биохимии, а также определить возможности индивидуализации, визуализации и оптимизации образовательного процесса.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные труды отечественных педагогов, включая внедрение виртуальных лабораторий, мультимедийных материалов, мобильных приложений и онлайн-платформ. Использован метод сравнительного анализа на основе педагогических источников.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что ИКТ облегчают восприятие сложных биохимических процессов, стимулируют активное участие студентов, позволяют проводить дистанционное обучение, обеспечивают быструю обратную связь и внедрение инновационных методов обучения, включая геймификацию и перевернутый класс.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование информационных технологий в обучении биохимии делает образовательный процесс более эффективным, визуально наглядным и интерактивным. Это способствует улучшению качества медицинского образования, усвоению учебного материала и облегчает преподавателю управление обучением.

Ключевые слова: информационные технологии, биохимия, качество образования, мультимедиа, визуализация, симуляция, дистанционное обучение, индивидуальный подход, перевернутый класс.

Для цитирования: Саидмуродова З.А. Роль и значение информационных технологий в преподавании биохимии студентам медицинских высших учебных заведений.// Inter education & global study.2025Vol.3. №6(1). С. 280–285.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN TEACHING BIOCHEMISTRY TO STUDENTS OF MEDICAL UNIVERSITIES

© Zarifa A. Saidmurodova[1]✉
[1] Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the importance of integrating modern information technologies into the teaching of biochemistry in medical universities. It emphasizes the role of ICT in improving educational quality and enhancing student engagement.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the main objective of the study is to explore the effectiveness of using ICT in teaching biochemistry and to assess the benefits of making the learning process more interactive, personalized, and efficient.

MATERIALS AND METHODS: the research analyzes the work of Uzbek scholars in the field, including the use of virtual laboratories, multimedia tools, mobile applications, and online platforms. A comparative analysis based on educational literature was conducted.

DISCUSSION AND RESULTS: findings show that ICT facilitates better understanding of complex biochemical concepts, encourages student participation, supports distance learning, enables efficient assessment, and enhances innovation in teaching through gamification and flipped classroom models.

CONCLUSION: implementing ICT in biochemistry education allows for a more effective, visually rich, and interactive teaching process. It improves learning outcomes, raises the overall quality of medical education, and provides teachers with tools for better class management.

Keywords: information technologies, biochemistry, education quality, multimedia, visualization, simulation, distance learning, individualized approach, flipped classroom.

For citation: Zarifa A. Saidmurodova. (2025) 'The role and importance of information technology in teaching biochemistry to students of medical universities', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.280–285. (In Uzbek).

Axborot texnologiyalari darslarining samaradorligini oshirish ta'lim-tarbiya jarayonini davr talabi darajasida yangi pedagogik texnologiyalar, texnik hamda axborotli vositalar bilan qurollantirishni taqozo etadi. Darslarni axborot va yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish mazkur jarayonning nazariy-amaliy qirralarini tadqiq etish, maxsus ishlanmalar yoki tavsiyanomalarning yaratilishini talab etadi.

Ta'lim tizimida innovatsion jarayonlar samaradorligi oshirishda axborot texnologiyalardan foydalanish innovatsiyalarni ishlab chiqish va joriy etish shart-sharoitlariga, ta'limning an'anaviy usullari bilan maqsadga muvofiq ravishda uzviy qo'llashga bog'liq.

Biokimyo fanini o'qitishda axborot texnologiyalarini qo'llash sohasida O'zbekistonda ham bir qator olimlar muhim tadqiqotlar olib borgan. Ular biokimyo fanining tushunarsiz va murakkab taqdimotini osonlashtirish, shuningdek, yangi texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish yo'llari bo'yicha ishlarni amalga oshirgan. Jumladan: H.H.Qudratov biokimyo fanini o'qitishda axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni va ahamiyatini o'rgangan. U onlayn platformalar, mulьtimedia ta'lim vositalari va interaktiv testlar orqali biokimyo fanini o'qitishning samaradorligini oshirishga qaratilgan bir qator tadqiqotlar olib borgan. Uning ishlanmalarida axborot texnologiyalarini joriy etish bilan talabalarning qiziqishini oshirish, talabalarning mavzuni tez va to'g'ri tushunishini ta'minlash, shuningdek, talabalarning mustaqil ishlash qobiliyatlarini shakllantirishga e'tibor

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qaratiladi. I.A.To‘xtasinov biokimyo fanini o‘qitishda virtual laboratoriyalar va simulyasiyalarni qo‘llash imkoniyatlarini tadqiq qilgan. U biokimyoviy reaksiyalarni virtual muhitda modellashtirish va simulyasiyalash orqali talabalarga amaliy tajriba berishning samaradorligini ko‘rsatgan. Uning tadqiqoti biokimyo fanining nazariy va amaliy qismlarini integratsiyalashda axborot texnologiyalarining muhim rol o‘ynashini aniqladi. SH.M.Nasimov biokimyo fanini o‘qitishda mobil qurilmalar va mobil ilovalarni joriy etish bo‘yicha tadqiqot olib borgan. U mobil ilovalar orqali talabalarga biokimyoviy reaksiyalarni yoki molekulalarni vizualizatsiya qilish, ko‘rgazmali materiallar va slaydlar orqali fanga oid tushunchalarni osonlashtirishni taklif etgan. M.F.Qurbonova biokimyo fanini o‘qitishda mulьtimedia texnologiyalarining qo‘llanilishi bo‘yicha tadqiqot olib borgan. U multimedia vositalaridan, masalan, animatsiyalar va video materiallardan foydalanish orqali biokimyoviy reaksiyalarni va molekulalarning strukturalarini vizualizatsiya qilishni taklif etgan. Bu yondashuv talabalarga biokimyo fanining abstrakt konseptlarini oson tushunishga yordam beradi.

Biokimyo fanini o’qishda axborot texnologiyalarining ahamiyati o’qitish samaradorligini oshirish, talabalarning bilim olish jarayonini yanada qulay va interaktiv qilish, shuningdek, ularning o’zlashtirish darajasini sezilarli darajada yaxshilashga yordam beradi. Axborot texnologiyalarining biokimyo fanini o’qitishda qo’llanilishi nafaqat o’qituvchilar, balki talabalar uchun ham bir qator muhim natijalarga olib keladi.

Biokimyo fanini o’qishda axborot texnologiyalarining asosiy ahamiyati quyidagilardan iborat:

1. Tushunishni osonlashtirish-axborot texnologiyalari, xususan, multimedia, animatsiyalar va video materiallar yordamida biokimyo fanining murakkab kontseptsiyalarini talabalarga aniq va tushunarli tarzda taqdim etish mumkin. Masalan, biokimyo jarayonlarini interaktiv tarzda ko’rsatish (masalan, molekula va fermentlar harakatlarini 3D modellashtirish) talabalarga yanada aniqroq tushunishga yordam beradi. Biokimyo fani ko’plab murakkab va ko’rinmas jarayonlarni o’z ichiga oladi, shuning uchun interaktiv va vizual materiallar orqali bu jarayonlarni ko’rish va tushunish talabalarning bilim olish samaradorligini oshiradi.

2. Induvidual o’qitish- axborot texnologiyalarining imkoniyatlari orqali har bir talabaning bilim darajasiga mos ravishda o’qitish amalga oshirilishi mumkin. Masalan, talabalar o’zlashtirish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelgan mavzularni ko’proq o’rganishlari, testlar va onlayn mashqlar orqali zaif tomonlarini mustahkamlashlari mumkin. Talabalar o’z sur’atida ishlashlari mumkin, bu esa har birining o’qish uslubiga mos keladi. Shaxsiylashtirilgan o’qitish metodlari talabalarning muvaffaqiyatiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

3. Faol ishtirokni rag’batlantirish-onlayn forumlar, testlar, simulyatsiyalar, va gamifikatsiya kabi axborot texnologiyalarining qo’llanilishi talabalarning darsga faol ishtirok etishini rag’batlantiradi. Masalan, simulyatsiyalar orqali talabalar biokimyo jarayonlarini real va virtual laboratoriyalarda tajriba qilish imkoniyatiga ega bo’lishadi. Talabalar o’z bilimlarini real va virtual muhitda sinab ko’rishlari, shuningdek, o’zaro

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hamkorlikda ishlashlari mumkin, bu esa talabalarni yanada motivatsiya qiladi va o'qish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

4. Tezkor va samarali baholash-axborot texnologiyalarining qo'llanilishi testlar va topshiriqlar orqali talabalarning bilim darajasini tez va samarali baholash imkonini beradi. Onlayn testlar va avtomatik baholash tizimlari yordamida talabalarni sinovlardan o'tkazish mumkin, bu esa o'qituvchiga har bir talabaning qaysi mavzularda qiyinchiliklarga duch kelayotganini tezda aniqlash imkonini yaratadi. Talabalarni baholash jarayoni osonlashadi va vaqt tejashga imkon beradi. Bu orqali talabalarning zaif tomonlarini tezda aniqlash va ularni yaxshilashga qaratilgan individual mashqlar tayyorlash mumkin.

5. Masofaviy ta'lim imkoniyatlari-masofaviy ta'lim platformalari orqali talabalar biokimyo fanini istalgan joyda va vaqtda o'rganishlari mumkin. Bu, ayniqsa, pandemiya yoki boshqa sharoitlarda muhim ahamiyatga ega bo'ladi, chunki talabalar o'z vaqtlarini tejashlari va bir vaqtning o'zida bir nechta darslarga qatnashishlari mumkin. Masofaviy ta'lim axborot texnologiyalarini ishlatish, talabalarga vaqt va joy cheklovlaridan xoli bo'lib, o'z bilimlarini mustahkamlash imkonini beradi. Bu esa ta'limning umumiy sifatini oshiradi.

6. O'qituvchilarga o'qitish jarayonini boshqarishda yordam-axborot texnologiyalari o'qituvchilarga darslarni samarali boshqarish, talabalarning ehtiyojlarini tushunish va o'qish jarayonini optimallashtirish imkoniyatini beradi. Bulutli texnologiyalar yordamida o'qituvchilar o'quv materiallarini osongina baham ko'rish, darslarni rejalashtirish va talabalarning faoliyatini kuzatib borishlari mumkin. Bu o'qituvchining o'qitish samaradorligini oshiradi va talabalarga zarur bo'lgan individual yordamni tezda taqdim etishga yordam beradi.

7. Resurslar va materiallar diversifikatsiyasi-biokimyo fanini o'qitishda onlayn resurslar, interaktiv materiallar, video darsliklar, ilmiy maqolalar va kitoblar kabi turli xil resurslardan foydalanish imkoniyati talabalarni yanada kengroq bilimlar bilan tanishtiradi. Talabalar o'zlarini qiziqtirgan mavzularda qo'shimcha materiallar bilan tanishishlari mumkin. Resurslar va materiallar diversifikatsiyasi talabalarni o'rgatishning turli usullarini qo'llash imkonini beradi, bu esa o'qitishni boyitadi va keng qamrovli bilim olish imkonini yaratadi.

8. Innovatsion o'qitish metodlarini joriy etish-axborot texnologiyalari yordamida biokimyo fanini o'qitish jarayonida innovatsion metodlar, masalan, flipped classroom, gamifikatsiya, va proyekt asosidagi o'qitish kabi yondashuvlar qo'llanilishi mumkin. Bu metodlar talabalarning o'zaro hamkorlikda ishlashini, amaliyotga yo'naltirilgan bilim olishlarini va jarayonni yanada qiziqarli qilishni ta'minlaydi. Innovatsion yondashuvlar talabalarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularning o'quv jarayonidagi ishtirokini kuchaytiradi. Bu esa bilimni yanada samarali va mustahkam o'zlashtirishga yordam beradi.

Biokimyo fanini o'qitishda axborot texnologiyalarining qo'llanilishi ko'plab ijobiy natijalarga olib keladi. Ular talabalarning bilim olish jarayonini samarali, interaktiv va shaxsiylashtirilgan qilishga yordam beradi. Axborot texnologiyalarining joriy etilishi ta'lim sifatini oshiradi, talabalarning bilim va ko'nikmalarini yaxshilaydi, hamda o'qituvchilarga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o'qish jarayonini yanada samarali boshqarish imkonini beradi. Bu esa, albatta, biokimyo fani o'qitishning sifatini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. A.Muhammadjonov, "Axborot texnologiyalarining ta'limdagi ahamiyati".Toshkent: Innovatsion ta'lim nashrlari. 2020 yil
2. F.Karimov, F. (2018)."Tibbiy ta'limda multimedia va virtual resurslardan foydalanish". Toshkent: O'zbekiston tibbiyoti. 2018 yil
3. O'qituvchilar uchun interaktiv texnologiyalar. "Axborot texnologiyalari asosida ta'lim"Toshkent: Ma'naviyat va ma'rifat nashriyoti. 2021 yil
4. S.Xodjaev, K.Baxtiyorov "Biokimyo fanini o'qitishda axborot texnologiyalarini qo'llash: Teoriya va amaliyot". Toshkent 2019 yil
5. A.Nurmatov "Zamonaviy axborot texnologiyalarining tibbiy ta'limga ta'siri".Toshkent: Innovatsion ta'lim nashri.
6. N.Toshpulatov "Biokimyo fanini onlayn o'qitish metodikasi".Toshkent. Ta'lim metodikasi nashriyoti.
7. R.Mahmudov, J.G'ofurov, "O'quv jarayonida axborot texnologiyalarini qo'llash: Biokimyo fanining misolida" Toshkent

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Saidmurodova Zarifa Azamatovna**, o'qituvchi [**Саидмуродова Зарифа Азаматовна**,преподаватель], [**Saidmurodova Zarifa Azamatovna** teacher]; manzil: Samarqand shahri, Amir Temur ko'chasi, 18, [адрес: г. Самарканд, ул. Амира Темура, 18], [address: Samarkand city, 18 Amir Temur str]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA REFLEKSIVLIK KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH: ILMIY TADQIQOTLAR TAHLILI

© DJ.R. G‘uliyamov [1]✉, A.A. Eshpo‘latova [2]✉
[1]O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Navoiy bo‘limi, Navoiy, O‘zbekiston
[2]Innovasiyalar universiteti, Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksivlik ko‘nikmalarini shakllantirish zarurati, uning zamonaviy ta’limdagi roli va ilmiy-psixologik tadqiqotlar doirasida yoritilishi tahlil qilingan. Refleksiya o‘qituvchining kasbiy rivojlanishida muhim omil bo‘lib, ta’limiy faoliyatga chuqur yondashuvni talab qiladi.

MAQSAD: bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarni aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda refleksiya fenomeniga oid mahalliy va xorijiy ilmiy-metodik adabiyotlar, psixologik lug‘atlar, dissertatsiyalar va maqolalarning nazariy tahlili amalga oshirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: refleksiv kompetentlik – shaxsning o‘z faoliyatini anglash, baholash va boshqarish qobiliyatidir. Refleksiya nafaqat pedagogik samaradorlikni oshiradi, balki o‘zini anglash, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik kabi sifatlarni rivojlantiradi. Ilmiy manbalar asosida refleksiya pedagogning kasbiy e’tiqodi, o‘zini baholash madaniyati va mustaqil fikrlashining shakllanishiga xizmat qilishi aniqlangan.

XULOSA: refleksiya – o‘zini-o‘zi tartibga soluvchi, ko‘p bosqichli aks aloqa asoslangan psixologik mexanizm bo‘lib, o‘qituvchining kasbiy yetukligini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biridir. Refleksiv kompetentlikni shakllantirish, pedagogik faoliyatni chuqur tahlil qilish va yangicha qarashlarni rivojlantirish orqali bo‘lajak o‘qituvchilarni zamonaviy talablarga mos tayyorlash mumkin.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, refleksiya, pedagogik refleksiya, refleksiv kompetentlik, psixologik tahlil, o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, fikrlash, rivojlanish.

Iqtibos uchun: Guliyamov Dj. R, Eshpo‘latova A.A. Bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksivlik ko‘nikmasini rivojlantirish: ilmiy tadqiqotlar tahlili. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.286–299.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ РЕФЛЕКСИВНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ: АНАЛИЗ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

© Дж.Р. Гулямов[1]✉, А.А. Эшпулатова[2]✉
[1] Навоийское отделение Академии наук, Навои, Узбекистан
[2] Университет инноваций, Навои, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются актуальные аспекты формирования рефлексивных умений у будущих учителей, их роль в современном образовании и отражение в психологических и педагогических исследованиях. Рефлексия рассматривается как важнейший компонент профессионального развития педагога.

ЦЕЛЬ: определение научно-теоретических основ развития рефлексивных способностей у будущих учителей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проведён теоретический анализ отечественной и зарубежной литературы по теме рефлексии, научных статей, диссертационных исследований, психологических и педагогических словарей.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: рефлексивная компетентность включает умения анализа собственной профессиональной деятельности, самопознания, самооценки, управления эмоциями и развития критического мышления. Исследования показывают, что развитие рефлексии способствует формированию педагогической идентичности и способности адаптироваться к изменяющимся условиям образовательной среды.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: рефлексия как механизм саморегуляции является важным условием профессионального роста педагога. Формирование рефлексивной компетентности способствует развитию личностных качеств, повышению эффективности педагогической деятельности и созданию условий для осмысленного профессионального саморазвития.

Ключевые слова: будущий учитель, рефлексия, педагогическая рефлексия, рефлексивная компетентность, психологический анализ, самооценка, самопознание, развитие, мышление.

Для цитирования: Гулямов Дж.Р, Эшпўлатова А.А. Развитие навыков рефлексивности у будущих учителей: анализ научных исследований.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.286–299.

DEVELOPING REFLEXIVITY SKILLS AMONG FUTURE TEACHERS: AN ANALYSIS OF SCIENTIFIC RESEARCH

© Jahongir R. Gulyamov [1]✉, Aziza A. Eshpulatova [2]✉
[1] Navoi Branch of the Academy of Sciences, Navoi, Uzbekistan
[2] University of Innovations, Navoi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the importance of developing reflective skills in future teachers, highlighting their role in modern education and their examination within scientific and psychological research. Reflection is viewed as a vital component of professional teacher development.

AIM: definition of scientific and theoretical foundations for the development of reflective abilities in future teachers.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study includes a theoretical review of national and international literature on reflection, including scientific articles, dissertations, psychological and pedagogical dictionaries.

DISCUSSION AND RESULTS: reflective competence involves the ability to analyze one's teaching practices, self-awareness, self-assessment, emotional regulation, and critical thinking. Research findings show that fostering reflection contributes to the formation of pedagogical identity and the ability to adapt to dynamic educational environments.

CONCLUSION: reflection, as a self-regulation mechanism, is a key factor in professional teacher development. Cultivating reflective competence enhances personal and professional qualities, improves pedagogical effectiveness, and supports meaningful professional self-growth**.**

Keywords: future teacher, reflection, pedagogical reflection, reflective competence, psychological analysis, self-awareness, self-assessment, development, thinking.

For citation: DJahangir R. Gulyamov, Aziza A. Eshpulatova. (2025) 'Developing reflexivity skills among future teachers: an analysis of scientific research', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp. 286–299. (In Uzbek).

Xozirgi kunda dunyoning yetakchi oliy ta'lim muassasalari va ilmiy markazlarida zamonaviy ta'limni amalga oshirish maqsadida bo‘lajak pedagoglarning kasbiykompetentligini kengaytirishga yo‘naltirilgan ilmiy izlanishlarga alohida e'tibor qaratilgan.

O‘zbekistonda oliy ta'lim tizimini modernizasiya qilish va ilg‘or xorijiy tajribalarni joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bunga 2017 yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmonda kasbiy kompetentlikni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta'lim muhitini rivojlantirish vazifasi belgilanishi hamda 2030 yilgacha oliy ta'limni rivojlantirish konsepsiyasining tasdiqlanishi misol bo‘la oladi.

Mazkur xujjatlarda xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg‘or standartlarini joriy etish, jumladan o‘quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo‘naltirilgan ta'limdan amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o‘tish hamda oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish kabi vazifalarni amalga oshirilishi nazarda tutilgan.

"Refleksiya" so‘zi harakatlarimizning ko‘plab tasvirlarini, tajribalarimizni xotirjam refleksiyalashni va o‘tmishimizni kelajagimiz uchun qadriyatga aylantirishni, o‘tgan davrlar va xotiralarimizni mazmunli aks ettirishni anglatadi. Refleksiyaning markazida shaxs turadi. Har qanday shaxsning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi refleksiv jarayon bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, rivojlanish nafaqat kasbiy nuqtai-nazardan, balki jismoniy va intellektual jihatdan ham ta'minlanadi.

Falsafaga oid ilmiy tadqiqotldarda refleksiya – individning o‘zini o‘zi kuzatishi, o‘z xatti-harakatlari, fikrlari va hissiyotlarini tahlil qilishi, ongini o‘z ichki holatini anglashga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yo‘naltirilishi, boshqa individlar bilan kooperatsiya munosabatining turi hisoblangan [Shedroviskiy, 1991-1995]. Refleksiv ko‘nikmalarning yuqori darajada o‘zlashtirilishi shaxs nima haqida fikr yuritishi, faoliyatini qanday amalga oshirayotgani va rivojlanish uchun qaysi yo‘nalishda harakat qilishi kerakligini tushunishiga sharoit yaratib, o‘z xulq-atvori va xatti-harakatlaridan xabardor bo‘lishi bilan birga, vaziyatni boshqarishi va uni optimallashtirishi uchun faoliyat vositalarini o‘zgartirishiga yordam beradi [Kraynova, 2010: 3].

Ma'lumki, psixologiyaga oid ilmiy va ilmiy-uslubiy adabiyotlarda refleksiya kognitiv, genetik, shaxsiyatli va kommunikativ jihatlarda o‘rganilgan. Xususan, zamonaviy psixologik lug‘atda refleksiyaning o‘zini o‘zi nazorat qilish va boshqarish jarayoni bilan bog‘liqligi ta'kidlangan: «Psixik o‘zini o‘zi boshqarish – bu tizim faolligini boshqarish darajasining biri bo‘lib, borliqni aks ettirish va modellashtirish, jumladan, refleksiya vositalarini qo‘llashda namoyon bo‘ladi» [Noveyshiy..., 2006].

Amaliy psixologiyadan lug‘atda “Refleksiya” tushunchasiga “shaxsga o‘z qadriyatlari va munosabatlarini qayta qurish va o‘zgartirish uchun yangi asoslar topish imkonini berib, nafaqat o‘zi-o‘zini anglashni, balki boshqalarni tushunish va baholash jarayonlarini ham o‘z ichiga oladi. U inson ongini, qadriyatlari va fikrlarini boshqa shaxslar, guruhlar, jamiyat va hatto umuminsoniy qadriyatlar bilan taqqoslashni ta'minlaydi. Kundalik hayotda ijtimoiy refleksiya insonga qandaydir voqea yoki hodisani boshidan o‘tkazish, uni "ichki dunyosi" orqali o‘tkazib berish imkonini beradi”, - deb ta'rif berilgan [Slovar ...].

Refleksiya barcha psixik funksiyalarni integratsiyalash mexanizmi bo‘lib, kasbiy faoliyat bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshadi. Bunda kasbiy faoliyatdagi o‘zgarishlar refleksiyadagi o‘zgarishlarga olib keladi va aksincha [Bexoeva, 2005: 12].

Refleksiya psixik jarayon sifatida integral psixik xususiyat, ruhiy holat, qobiliyat bo‘lib, uning mohiyati va o‘ziga xosligi – bir vaqtning o‘zida jarayon, xususiyat va holat sifatida namoyon bo‘lishidadir. Aynan shu moduslarning sintezi refleksiyaning sifat ko‘rsatkichini tashkil etishi mumkin bo‘lib [Pavlyuchenkova, 2008], insondan o‘zi va boshqalarga nisbatan shaxsiy va intellektual o‘sishni talab qiladigan anglash jarayoni hamda o‘zaro munosabatlar jarayonida mavjud tajribaga qaraganda yanada murakkabroq tajribani tushunishga va o‘zlashtirishga imkon beradigan fikrlashning qat'iy tizimli usulidir [Rodgers, 2002]. Refleksiya insonga rivojlangan intellektning muhim tarkibiy qismi sifatida o‘zining tashqi olam bilan predmetli-ijtimoiy munosabatlarini tahlil qilish, mushohada yuritish va qayta fikrlash qobiliyatidir [Donaeva, 2022].

Reflektiv introspeksiya o‘z-o‘zini nazorat qilish kabi o‘z-o‘zini anglash (inspectiosui) qobiliyatini amalga oshiradi. Bu qobiliyat shaxs harakatlarining o‘ziga, o‘z hayotiga, o‘zini o‘zi anglashga, o‘z-o‘zini hurmat qilishga va o‘z taqdirini o‘zi belgilashga, o‘z ongi va xohish-irodasini [Gallagher et al., 2010] ichki dunyosiga yo‘naltirishga, o‘z holatlari, kechinmalari, munosabatlarini anglash va ularni boshqarishga hamda shaxsiy qadriyatlarga ta'sir o‘tkazishda [Devyatova, 2017) namoyon bo‘ladi. “Aynan refleksiya shaxs o‘zini o‘zi identifikasiyalash ehtiyojini qondiradi, uni hammadan ko‘proq o‘zining “Men”i qiziqtiradi” [Halilova, 2022: 258).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Pedagogikadan qomusiy lug‘atda “refleksiya” – (lot. reflexio - ortga qaytish, aks etish) pedagogik jarayon sub'ektlarining o‘z xatti-harakatlari va ularning asoslarini tushunib yetishi, anglashiga qaratilgan nazariy faoliyati; bilishning alohida bir shakli deb ta'rif berilgan. Pedagogik refleksiya, asosan, tashkiliy va faoliyat sohasi bilan bog‘liq (o‘qituvchi nima qilgan, o‘z harakatini qanday tashkil qilgan, muhit va talabalar) bo‘lib, pedagog o‘z kasbiy faoliyatini baholashi uchun tashqi harakatlar refleksiyasi taklif qilinadi.

Pedagogik refleksiya – bu qandaydir kasbiy muammoni fikran tahlil qilish jarayoni bo‘lib, mavjud muammoning mohiyatini shaxsiy idrok qilish va yechimini topishning yangi istiqbollari aniqlash imkonini beradi [Bizyaeva, 2004: 62]. Pedagogik refleksiyaning asosiy xususiyatlari o‘z pedagogik tajribasini anglash, o‘z pedagogik faoliyati muvaffaqiyati mezonlarini ishlab chiqish hamda zamonaviy ta'limda ro‘y berayotgan o‘zgarishlarni tahlil qilishdan iborat [Mushtavinskaya, 2011: 26]. Bunda kasbiy-madaniy refleksiv ko‘nikmalar shaxsni har tomonlama rivojlantirish vositasi [Trowler et al, 2002: 221] bo‘lib o‘qituvchi va talabalarning ta'lim jarayonida o‘z holatlarini chuqurroq anglashlari hamda uni yanada samarali bo‘lishini ta'minlashning murakkab va maqsadli jarayonini amalga oshirishlarini anglatadi [Khanam, 2015].

Pedagogik refleksiyaning o‘ziga xos ma'nosi shaxsning o‘z ongiga (kognitiv, motivasion va boshqa jihatlarga) murojaat qilish amaliyoti uni kasbiy kompetentligining ortishiga olib kelishida [Kojevnikova, 2017], mazmuni esa uni sohalari (bilish, faoliyat va his-tuyg‘ular)ning birligi sifatida tasavvur qilishda o‘z aksini topadi [Bessonova, 2007; Lyngsnes, 2021: 2].

Refleksiyani faollik, mustaqillik, onglilik, anglash, ijodkorlik, samaradorlik kabi sifatlari aniqlagan bo‘lib, mazkur sifat ko‘rsatkichlari qamrovi, chuqurligi, tahlilning puxtaligi, xulosalarning umumlashtirilganligi, anglash va idrok etish darajalari bilan belgilangan [Dmitrieva, 2009: 35].

Refleksiyaning muhim xususiyati – uning boy emosionalligidir. Refleksiyaning fokusida tashqi ko‘rinishning o‘zgarishlar, boshqalar bilan o‘zini idrok qilish, faoliyatdagi muvaffaqiyat va qobiliyatlar doimo kuzatilib, ular kuchli kechinmalarni yuzaga keltirishi natijasida o‘quvchi-yoshlarlarning o‘zi ham refleksiyalanishidadir (Xalilova, 2022: 58] .

Pedagogik refleksiya, uning ishtirokchilari tomonidan o‘zi-o‘zini rivojlantirish jarayoni va natijasi sifatida, pedagogik xamkorlikning shakl va mazmuniga mos ravishda mazkur faoliyatning kayta tashkil etilishini ta'minlaydigan tarkibiy qismlarga ajratish mumkin. S.A.Sevenyuk bo‘yicha:

1) o‘qituvchi tomonidan – o‘quvchilar faoliyatini, o‘z pedagogik faoliyatini va pedagogik hamkorlikni refleksiya qilish;

2) o‘quvchi (yoki tarbiyalanuvchi) tomonidan – o‘z faoliyatini, o‘qituvchi faoliyatini va pedagogik hamkorlikni refleksiya qilish [Sevenyuk, 2017: 242].

Ushbu masalaga I.A. Oxunov quyidagicha yondashgan:

1) o‘zi-o‘zini va boshqalarni tushunish;

2) o‘zi-o‘ziga va boshqalarga baxo berish;

3) o‘zi-o‘zini va boshqalarni izohli tahlil qilish [Oxunov, 2021: 213].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Pedagogik refleksiyaning pedagogikada talqin etilgan yo‘nalishlari D.U. Xalbotaeva tomonidan taklif qilingan:

1. Refleksiya muayyan xodisalar, shart-sharoitlar, jarayonlarni tahliliy jihatdan o‘rganishni ifodalaydi.

2. Refleksiyaning ob'ektlari shaxsning ta'lim-tarbiyasiga va madaniy-kasbiy rivojlanishiga muayyan darajada ta'sir ko‘rsatadi.

3. Refleksiya jarayonlari bo‘lajak mutaxassisning kasbiy-madaniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatib, mavjud kamchiliklarni aniqlash va korreksiyalash imkonini beradi [Xalbotaeva, 2022].

Refleksivlik talabalarda o‘zi-o‘zini boshqarishning rivojlanish jarayoniga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi – emosiyalarni boshqarishda o‘ziga ishonch hissini shakllantiradi, empatiyaning namoyon bo‘lishini optimallashtirib xatti-harakatlarning adekvat usullarini tanlashlariga yordam beradi [Pavlyuchenkova, 2008]. Shaxsda o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilish tajribasi yuzaga kela boshlaydi. Bu qadriyatli fikrlash jarayoni bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, u shaxsni tashqi shart-sharoitlarga moslashishiga va, eng muhimi, psixikaning boshqa imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun shart-sharoitlarni ham yaratib beradi [Halilova, 2022: 259]

W.M.Roth pedagogning refleksiyadagi muammosini uning o‘ziga va talabalariga hamda ijtimoiy va pedagogik voqelikka nisbatan munosabatlarining rivojlanishi bilan bog‘liq holat sifatida qaraydi. Bunda bo‘lajak o‘qituvchining kognitsiya jarayonidagi markaziy rolini e'tiborga olinishining muhimligi – samarasiz yoki kamsamarali pedagogik faoliyat ayni vaziyatda ta'limga qiziqishni pasaytirish (yo‘qoish) bilan birga hayotining turli jihatlariga uzoq muddat davomida salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin, deb hisoblaydi [Roth, 2005: 395].

Pedagogik refleksiya o‘qituvchining o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qilishi, baholashi va zarur hollarda konstruktiv ravishda o‘zgartirish kiritishiga qaratilgan bo‘lib, pedagogik vazifalarni hal etishida an'anaviy faoliyat ramkalaridan chiqib nostandart va innovasion yondashuvlar vositasida shaxsiy va kasbiy stereotiplarni yengib o‘tish [Bexoeva, 2005: 12] imkonini beradigan hamda o‘z pedagogik faoliyatini va shaxsiy kamolotini ta'minlash maqsadida namoyon bo‘ladigan faol tadqiqotchilik pozisiyasi [Bessonova, 2007: 9].

O‘qituvchining identivligi atamasi N.Mokler (2011) tomonidan qo‘llanilgan bo‘lib, mutaxassis o‘qituvchi sifatida o‘zini ham shaxsiy, ham professional jihatlarini qanday qabul qilishini anglatadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘zlari va tashqi muhitdagi o‘rinlari haqida aniq tasavvurni shakllanganligi ularning pedagogik faoliyati sifatiga ta'sir ko‘rsatishi P.Suphasri va S. Chinokul (2021) tomonidan isbotlangan.

Refleksivlik intellektual faoliyatlarni boshqarish, o‘z fikri (mushohada qilish) rivojlanish mantig‘ini kuzatish, qarama-qarshiliklarni ko‘rish, vaziyatni tahlil qilishga dialektik yondashish, turli pozisiyalardan kuzatish kabi alohida ko‘nikmalar to‘plami sifatida ham ifodalanishi mumkin [Biktagirova, 2009]. Xususan, bo‘lajak pedagoglarda refleksivlikni rivojlantirishda tanqidiy tafakkur o‘quv materiallarini sifatli o‘zlashtirishlariga yordam beradi [Kaung, 2020].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Refleksiya bilan tafakkur bog‘liq bo‘lsa, uni rivojlanishida shaxsni neyropedagogik va gender xususiyatlarini ham e'tiborga olinishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki har bir insonning miyasi betakror bo‘lib, ma'lumotlarni qabul qilish xajmi va ishlash tezligi, u yoki bu xotira tizimining ustunligi va tafakkur jarayonlarining borishi bilan farq qiladi. Shu sababli har bir talabaning ta'lim olish, atrof-muxitni tushunish va tafakkur qilish jarayoni ham bir biridan farq qiladi. Ta'lim jarayonini neyropedagogik yo‘naltirilishi talabalar o‘quv ma'lumotlarini faqatgina eslab qolishlarini emas, balki anglashlari va nisbatan qiyinchiliklarsiz tushunib o‘zlashtirishlarini ta'minlaydi [Gulyamov el at., 2020; 2021; 2022].

Biroq, refleksiya va tanqidiy tafakkur bir-biridan farq qiladi. Refleksiya — shaxs o‘z tajribasini tahlil qilishi, xulosa chiqarishi va kelajakda o‘zini rivojlantirishiiga yordam bersa, tanqidiy tafakkur ma'lumot va g‘oyalarni baholashi, dalillarni tahlil qilishi va mantiqiy xulosa chiqarishida o‘z aksini topadi [Beauchamp, 2006]. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, refleksiyada asosan “Men va tajribam” diqqat markazida bo‘lsa, tanqidiy tafakkurda “ma'lumot va dalillar” nazarda tutiladi. Lekin har ikkalasini birgalikda qo‘llanilishi shaxs faoliyatining yanada samarali bo‘lishini ta'minlaydi.

Refleksiya tafakkur va xulq-atvor strategiyasini o‘zgartirishning universal mexanizmi bo‘lsa-da u neytral – ijobiy yoki salbiy mohiyatga ega emas. Sodir bo‘ladigan o‘zgarishlarni pozitiv yoki negativ bo‘lishi insonning ehtiyojlari, munosabatlari va qadriyatlariga bog‘liq [Kraynova, 2010]. U tafakkur mexanizmlaridan biri sifatida, ta'limiy faoliyatda quyidagi jarayonlarni ta'minlaydi:

– oldindan belgilangan ta'limiy vazifalar va natijalarni anglab yetish;

– bo‘lajak faoliyat uchun kerak bo‘ladigan vazifalarni ehtiyojlar bilan solishtirish;

– o‘quv faoliyatini motivasiyalash, o‘quv materiali elementlari orasidagi mantiqiy bog‘lanishlar va mazmunan eslab qolish yordamida o‘quv materialini tushunish va o‘zlashtirish;

– erishilgan natijalarni baholash va to‘g‘rilash, tuzatish;

– muammolar natijalarini tahlil va umumlashtirish orqali vazifa va talablarni taqqoslash metodlari, sxemalari orqali hal etish;

– o‘quv faoliyatida qaytarma aloqa yordamida o‘zini o‘zi boshqarish, o‘zini o‘zi nazorat qilish refleksiya natijasi bo‘lib, ta'lim olayotganlarni rivojlantirish va o‘zgartirish, o‘quv faoliyati sub'ekti sifatida ularni faollashtirish kabi [Donaeva, 2022: 369].

Pedagogning kasbiy kompetentligidagi refleksiv komponent uning o‘z faoliyati natijalarini va shaxsiy yutuqlar hamda rivojlanish darajalarini ongli ravishda nazorat qilish qobiliyatida; tashabbuskorlik, ijodkorlik, hammualliflik, hamkorlikka yo‘naltirilganlik va o‘z-o‘zini tahlil qilish qobiliyati kabi xususiyatlar shakllanganligida namoyon bo‘ladi. Mavjud nazariy bilimlar va amaliyotdagi tajribani refleksiv asosda integratsiyalashuvi natijasida pedagogda sifat jihatidan yangi kasbiy bilim shakllanib refleksiv anglash g‘oyalarining ichki qabul qilinish (interiorizasiya) darajasigacha “pishib yetiladi” [Devyatova, 2017].

Refleksiya o‘qituvchi tomonidan o‘zida kasbiy kompetentlikni shakllantirish va takomillashtirishning psixologik mexanizmlarini o‘zlashtirish bo‘lib, o‘zi va boshqalarning kasbiy faoliyatini tahlil qilish qobiliyatida namoyon bo‘ladi [Anis'kin, 2010). E. Vanassche

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

refleksiv kompetentlikning nozik jihatini ko‘rsat “bo‘lajak o‘qituvchilarga ta'lim berish jarayonida ulardan bir vaqtning o‘zida ikki nuqtai nazarni ushlab turish qobiliyati talab qilinadi: sinfdagi o‘qituvchi nuqtai nazari va pedagog nuqtai nazari”, - degan [Vanassche, 2022: 345]. Refleksiv kompetentlik shaxsning boshqa kompetensiyalarini ongli ravishda samarali rivojlanishini ta'minlovchi kuch sifatida namoyon bo‘ladigan integrativ sifat bo‘lib [Alieva, 2010: 53] o‘zgarishga tayyorlik, takliflarga ochiqlik va o‘zining kuchli va zaif tomonlarini tan olishga tayyorlik kabi fazilatlarni talab qiladi. Chunki jamiyat doimo o‘zgarib borayotganligi sababli o‘qituvchilar o‘zgaruvchan sharoitlardagi mavjud pedagogik muammolarni samarali hal qilishlari uchun refleksiv bo‘lishlari hamda refleksivlik – umrbod o‘rganish g‘oyasi ekanligini anglagan holda samarali ta'lim – fikr va faoliyat muvozanatini o‘z ichiga olishini tushunishlari kerak [Levy, 2018: 100-101]

Refleksiv kompetentlik shaxsning kasbiy sifati bo‘lib, refleksiv jarayonlarni eng samarali va maqbul amalga oshirish hamda refleksiv qobiliyatni ro‘yobga chiqarish imkonini beradi. Bu esa shaxsning rivojlanishi va o‘zi-o‘zini rivojlantirishini ta'minlash bilan birga, o‘z kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashuvni shakllantirishiga va yuqori natijadorlikga erishishiga asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin [Stepanov, 1991: 36].

Refleksiya mexanizmi insonning o‘z ongi mazmunini, faoliyatini qayta ko‘rib chiqishi va qayta tuzishi bo‘lib, bunda o‘zining kasbiy faoliyatini, shuningdek boshqa mutaxassislarning faoliyatini refleksiv baholay olish qobiliyati – bo‘lajak pedagoglarda shakllanishi lozim bo‘lgan kompetensiyalardan biri hisoblanadi [Umnyashova, 2018]. Bo‘lajak pedagogning refleksiv kompetentligi uning shaxsiy sifatlarining o‘zgarishiga olib keluvchi, o‘zaro bog‘liq bo‘lgan hamda bir-birini to‘ldiruvchi va mustahkamlovchi jarayonlar majmuasi bo‘lib, ushbu jarayonlar bo‘lajak pedagoglarda kasbiy-shaxsiy sifatlarning shakllanishi va uzluksiz rivojlanishiga xizmat qiladi [Fedosova, 2017].

Psixologiyada refleksiv kompetentlik ko‘p qirrali va murakkab tuzilma sifatida qaraladi. Yu.V. Kusheverskaya refleksiv kompetentlikni quyidagi turdagi refleksiyalarga ajratgan:

— hamkorlikka asoslangan refleksiya – jamoaviy o‘zaro ta'sirda rol'lar tuzilishi va pozision tashkilot haqidagi bilimlarga asoslanadi;

— kommunikativ refleksiya – boshqa insonning ichki dunyosi va uning xatti-harakat sabablari to‘g‘risidagi tasavvurlarga suyanadi;

— shaxsiy refleksiya – shaxsning xatti-harakatlari, o‘zini idrok etishi va “Men” obrazlari asosida shakllanadi;

— intellektual refleksiya – ob'ekt va u bilan birga faoliyat olib borish usullari haqidagi bilimlar bilan amalga oshiriladi [Kusheverskaya, 2007: 311].

Xorijiy tadqiqotchilarning fikriiga ko‘ra, refleksiv strategiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarga to‘g‘ri qarorlar qabul qilishlarida [Roadman, 2010; Zeichner, 2006), o‘z faoliyatlari uchun javobgarlikni o‘z zimmalariga olishlarida [Gregor et al., 2011] yordam beradi. Shu bilan birga refleksivlik bir vaqtning o‘zida o‘qituvchilarga o‘z kasbiy faoliyatida ilgarilash va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

talabalarining o‘quv ehtiyojlarini qondirish imkonini beradi [Larrivee et al., 2006: Zengaro et al., 2007].

O‘qituvchi yoki psixolog faoliyati uchun refleksiv kompetentlikni rivojlantirish masalasi – samaradorlik sharti sifatida namoyon bo‘ladi. Bu borada refleksiv pedagogikaning asoschilaridan biri bo‘lgan britaniyalik olim M.Wallace shunday degan: «Pedagog faoliyatidagi refleksiv komponent, aslida, hayotdagi barcha holatlar uchun tayyor maslahatlar va tavsiyalar to‘plamini yaratish imkonsizligidan kelib chiqadi. Ta'lim jarayoni shunchalik dinamik va o‘zgaruvchanki, pedagogik mehnatning barcha sir-asrorlarini bir marta va abadiy o‘zlashtirib bo‘lmaydi. Bugun muvaffaqiyatli ish bergan usul, ertaga yetarli bo‘lmasligi, hatto zararli bo‘lishi mumkin. Shu bois, pedagogik faoliyat tabiatan ijodiy jarayon bo‘lib, pedagog o‘z ishini uzluksiz tahlil qiladigan, refleksiyaga moyil mutaxassis hisoblanadi» [iqtibos: V.B.Gargay i dr., 2009: 345].

Kasbiy refleksiya talaba tomonidan pedagogik faoliyatning mazmunan muhim xususiyatlarini hamda o‘zi-o‘zini anglash jarayoni bo‘lib, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kredosi, pedagogik faoliyat konsepsiyasi, o‘z-o‘zini baholash, o‘z kasbiy profilini aniqlash hamda uni boshqa o‘qituvchilar va namunaviy pedagogik etalon bilan qiyoslash qobiliyatini shakllantirishda muhim axamiyatga ega [Borisova, 2015]. Bu esa, o‘z navbatida, bo‘lajak pedagoglarda refleksiv kompetentlikni rivojlantirish uchun, eng avvalo, maqsadni belgilash, motivasiyani yaratish hamda o‘zi o‘z ustida tizimli ravishda muntazam va maqsadli ish olib borishi zarur ekanligini belgilaydi [Usheva].

Refleksiv qobiliyatlarning rivojlanishi zamonaviy o‘qituvchiga kasbiy o‘zini o‘zi qadrlashning tegishli darajasiga erishishga, o‘z pedagogik faoliyati natijalarini yetarli darajada tahlil qilish va bashorat qilishga, shaxsiy uslubini topishga va yuqori o‘zini o‘zi tashkil etish misollarini namoyish etishga imkon beradi [Devyatova, 2017]. Rivojlangan peflekciya ko‘p fonli bo‘lib insonni o‘z hic-tyyg‘y va kechinmalapini akc ettipish bilan birga boshqa kishining unga nicbatan mynocabatlapi qanchalik camimiy ekanligini aniqlashiga [Ubaydullaev, 2023: 20] hamda o‘zini o‘zi anglash japayoni maqcadga myvofiq va anglangan bo‘lishi bilan birga o‘z ichki olamini hamda tashqi olamga nicbatan shaxciy maqomni kashf etishiga yordam bepadi [Muxina, 1997].

Mutaxassislarda kasbiy-pedagogik refleksivlikni rivojlantirishda quyidagi holatlar muhim ahamiyat kasb etadi:

1) har qanday refleksiya shubhalarni (insonning o‘ziga, o‘z pozisiyasiga, imkoniyatlariga nisbatan shubhalanishi) nazarda tutadi. bu shubhalar pessimistik (passivlik, faolsizlik, muvaffaqiyatga ishonchsizlik) yoki aksincha, optimistik (faol harakatga undovchi, o‘zi ustidan g‘alaba qozonishga, vaziyatlarni yengishga, o‘zini namoyon qilish usullarini izlash va amalga oshirish) natijalarga olib kelishi mumkin;

2) refleksiya kasbiy sifatlarning mavjudligi aniqlash bilan birga ularning rivojlanishi, boyishi va mustahkamlanishini rag‘batlantiradi;

3) refleksiv jarayonlar spontan (o‘z-o‘zidan) sodir bo‘lishi, maxsus tashkil etilishi va boshqarilishi mumkin ([Stasenko, 2006].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

So‘nggi paytlarda pedagogning kasbiy kompetentligi kontekstida refleksiya fenomeni ilmiy-psixologik tadqiqotlar predmeti sifatida keng o‘rganilmoqda. Refleksiya pedagogik faoliyatda tabiiy ravishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengishga imkon yaratadi. Pedagogik refleksiyada mavjud muammolarni ajratib olish va anglash orqali ijobiy natijaga erishish mumkin bo‘lib, faoliyatning nazariy asoslarini muntazam ravishda refleksiv tahlil qilish kasbiy kompetentlikga zamin yaratida.

Refleksiya – insonning psixologik tuzilishida o‘zini o‘zi tartibga soluvchi ko‘p darajali aks aloqa bo‘lib, kognitiv va shaxsiy fazilatlar shakllanishiga ta’sir etadi hamda o‘zini boshqarish samaradorligini anglash va uni yanada maqbul shaklda rivojlantirishga yordam beradi.

Refleksiyaning muhim jihati — bilimni interiorizatsiya qilishni rag‘batlantirishi bo‘lib, faoliyatdagi muammolarni anglash va hal etishga, nazariy bilim hamda amaliy tajribani tahlil qilish orqali shaxsiy samaradorlikka erishishga yordam beradi.

Refleksivlik kontekstida o‘zini o‘zi bilish, introspeksiya, retrospeksiya, o‘zini o‘zi anglash, o‘zini o‘zi kuzatish, o‘zini o‘zi boshqarish kabi o‘zaro bog‘langan tushunchalar muayyan o‘rinlarga ega.

Pedagogning refleksiv kompetensiyasi — bu o‘z natijalarini baholay olish, tashabbuskor va ijodkor bo‘lish, hamkorlik qilishga intilish va o‘zini anglash kabi qobiliyatlarni o‘z ichiga oladi. Bu xususiyatlar muvaffaqiyatli pedagogik faoliyat uchun asosiy mezon hisoblanadi.

Refleksiv kunikmalar fikrlash, o‘z-o‘zini anglash, o‘zini-o‘zi nazorat qilish, o‘zining shaxsiy xatti-harakatlari va ularning oqibatlarini tushunish uchun yo‘naltirilgan faoliyat shakli sifatida namoyon bo‘ladi.

Refleksiv tahlil madaniyati pedagogning shaxsiy va kasbiy yetukligining ko‘rsatkichi sifatida ta'riflanadi. Bunday madaniyat muallimni shunchaki bilim beruvchi emas, balki o‘quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Shaxs o‘zi-o‘zini madaniy rivojlantirishi natijasida o‘quv-biluv harakatlarini takomillashtiradi. Bunday ko‘nikmalarni bo‘lajak o‘qituvchilar puxta o‘zlashtiirishlari va kasbiy rivojlanish bilan bog‘liq muiammolarni yechishda ulardan samarali foydalana olshlari kerak bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7-февралдаги ПФ-4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони // https://lex.uz/docs/3107036
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тас диқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони / https://lex.uz/docs/4545887

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Beauchamp C. (2006) Understanding Reflection in Teaching: A Framework for Analyzing the Literature. A thesis submitted to McGiII University in partial fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy. Library and Archives Canada.
4. Donaeva Sh. Refleksion o‘qitishga innovatsion yondashish va refleksiv texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etishning psixologik jihatlari // Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Journal home page: https://inscience.uz/index.php/socinov/index. B. 367-372.
5. Fedosova I.V., Usheva T.F., Berinskaya I.V., Kibalnik A.V. and Gordina O.V. Healthy lifestyle of modern university students: new methods of diagnosis and development // Man in India. – 2017. Vol. 97. Iss. 15. P. 539–558. EDN XNOJQM
6. Gallagher Sh., Zahavi D. Phenomenological Approaches to Self-Consciousness // The Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/self-consciousness-phenomenological
7. Gulyamov Dj.R., Nurboev K.M., Mansurova S. R., Khuzhakulov N.T. (2022) The Problem Of Gender Orientation Of Children's Education Process: Analytical Review / Journal of Positive School Psychology 2022, Vol. 6, No. 9 / P. 4309-4317 http://journalppw.com
8. Gulyamov Dj.R., Nurboyev Q.M., Mirzayev A.U., Каланходжаева К.Б. (2020) Organization of the educational process taking into account the functional asymmetry of the brain of students as a factor of the development of thinking creativity / Palarch’s Journal Of Archaeology Of Egypt / Egyptology 17(6). ISSN 1567-214x / PJAEE, 17 (6). P.3524-3534./ https://solidstatetechknologi:usindex.php/ISST
9. Gulyamov Dj.R., Nurboyev Q.M., Tukboeva D.Z. Personal effectiveness as a factor in school student personality development: analytical review / Turkish Online journal Qualitative Inquiru (TOJQI) Volume 12, Issue 07, Julu 2021. – P. 10289-10296 / https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/5583
10. Kaung, Pyae Pyae A Study Of Teachers’ Reflective Teaching Practices On Students’ Academic Achievement In Myanmar Thesis. Submitted to KDI School of Public Policy and Management In Partial Fulfillment of the Requirements. For the Degree of Master Of Public Management, 2020. 53 p.
11. Khanam, A. (2015). A practicum solution through reflection: An iterative approach. Reflective Practice, International and Multidisciplinary Perspectives. Volume 16. No. 5. pp. 677-687.
12. Larrivee, B., & Cooper, M. J. (2006). An educator’s guide to teacher reflection. Cengage Learning.
13. Levy, Margeaux Natalie-Ann, "The Value of Reflective Thinking Among Public Elementary Teachers in Ontario, Canada" (2018). Dissertations. 1671. https://digitalcommons.andrews.edu/dissertations/1671
14. Lyngsnes, K. M. (2012). Embarking on the teaching journey: Pre-service teachers reflecting upon themselves as future teachers. World Journal of Education, 2(2), 2-9.
15. McGregor, D., & Cartwright, L. (2011). Developing reflective practice: A guide for beginning teachers. McGraw-Hill Education.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

16. Mockler, N.)2011(. Beyond 'what works': understanding teacher identity as a practical and political tool. Teachers and Teaching: Theory and Practice, 17)5(, 517–528. https://doi.org/10.1080/13540602.2011.602059
17. Rodgers C. Defining reflection: Another look at John Dewey and reflective thinking. Teachers College Record. 2002;104(4):842-866
18. Rodman, G. J. (2010). Facilitating the teaching-learning process through the reflective engagement of pre-service teachers. Australian Journal of Teacher Education, 35(2), 20-34.
19. Roth, W. M. (2005). Body and emotion in knowing and leaming. In J. L. Kincheloe (Ed.), Classroom teaching: An introduction (pp. 371-396). New York: Peter Lang.
20. Suphasri P., Chinokul S. Reflective Practice in Teacher Education: Issues, Challenges, and Considerations // PASAA Volume 62 July - December 2021. –P. 236-264.
21. Trowler, P., & Cooper, A. (2002). Teaching and leaming regimes: Implicit theories and recurrent practices in the enhancement ofteaching and leaming through educational development programmes. Higher Education Research and Development, 21(3),221-240.
22. Vanassche E (2022) Four propositions on how to conceptualize, research, and develop teacher educator professionalism. Front. Educ. 7:1036949. doi: 10.3389/feduc.2022.1036949
23. Zeichner, K. (2006). Reflections of a university-based teacher educator on the future of college- and university-based teacher education. Journal of Teacher Education, 57(3), 326-340.
24. Zengzro, F., & Nejad, I, A. (2007). Exploring reflective engagement that promotes understanding in college classrooms. International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning, 1(2) 1-18. DOI: http://dspacepord.georgiasouthern. edu:8080/jspui/handle/10518/4173
25. Алиева Т.М. Методики диагностики рефлексивных способностей будущих педагогов в ВУЗЕ // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус, Т. 15, № 4, 2016. -С. 53-57.
26. Аниськин В.Н. Профессиональная компетентность и профессиональная компетенция преподавателя вуза: проблема разграничения понятий // Известия СНЦ РАН. 2010. Т. 12, № 3 (3) (35). С. 558–563.
27. Бессонова И.Г. Формирование профессиональной педагогической рефлексии у студентов педвуза. Специальность 13.00.08 - теория и методика профессионального образования Автореф… дисс… на соиск… канд… пед… наук. –Сургут, 2007. -20 с.
28. Бехоева А.А. Развитие профессионально-педагогической рефлексии у студентов университета - будущих учителей. Автореф. дисс… кан… пед… наук. –Владикавказ, 2005. -22 с.
29. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева. – Псков: ПГПИ, 2004. – 216 с.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

30. Биктагирова Г. Ф. О необходимости развития педагогической рефлексии будущего педагога- психолога // Вестник ТГГПУ. 2009. № 2-3 (17-18). С. 32-37.
31. Борисова Л.Н. Роль и механизм рефлексии в психолого-педагогической деятельности // Психолог. 2015. №2. С. 118-145. DOI: 10.7256/2409-8701.2015.2.14666
URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=14666
32. Гаргай В. Б., Куракбаев К. С. Рефлексивная педагогика как путь становления и развития профессиональной компетентности учителя (по материалам зарубежного опыта) // Сибирский педагогический журнал. 2009. №7. С. 344-358.
33. Девятова И.Е. Технологии развития педагогической рефлексии // Научно-теоретический журнал: Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. Выпуск 4 (33) 2017. –С. 41-49.
34. Девятова И.Е. Технологии развития педагогической рефлексии // Научно-теоретический журнал: Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. Выпуск 4 (33) 2017. –С. 41-49.
35. Дмитриева Т.В. Развитие рефлексии у студентов как педагогическая задача / Вестник Тюменского государственного университета. 2009. № 5. –С. 33-42.
36. Кожевникова М. Н. К пониманию педагогической рефлексии учителя: обоснование гуманитарной модели // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета 2017, том 7, № 6. 143-стр. www.vestnik.nspu.ru
37. Крайнова Ю.Н. Саногенная рефлексия в структуре эмоциональной компетентности будущих педагогов. Автореф…дисс…канд…психол…наук. –Москва, 2010. 3-стр.
38. Кушеверская Ю. В. Рефлексивная компетентность как необходимое условие подготовки студентов к профессиональной педагогической деятельности // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2007. № 39. Т. 15. С. 310-315.
39. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология, развития, детство отрочество М.: Изд – во Академия 1997.
40. Муштавинская И. В. Использование рефлексивных технологий в развитии способности учащихся к самообразованию как педагогическая проблема [Электронный ресурс] / И. В. Муштавинская // Педагогика: традиции и инновации: материалы Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2011 г.). Т. I. – Челябинск: Два комсомольца, 2011. – С. 146–151. https://moluch.ru/conf/ped/archive/19/1072/.
41. Новейший психологический словарь / Под общей ред. В.Б. Шапаря. Изд. 2-е. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. 808 с.
42. Охунов И.А. Рефлексив ёндашув асосида талабаларнинг виртуал борлиққа маъсулиятли муносабатни ривожлантиришнинг методологик асослари // Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2021 йил №4).213-бет.
43. Павлюченкова Н.В. Саногенная рефлексия как фактор развития эмоциональной компетентности. Автореф. дисс.... канд... психол... наук. –Москва, 2008. -27 с. (12-стр.)

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

44. Севенюк С.А., Шамина Н.П. Формирование педагогической рефлексии в процессе подготовки будущих учителей начальной школы к профессиональной деятельности // Самарский научный вестник. 2017. Т. 6, № 2 (19). –С. 241-244.
45. Словарь практического психолога [Электронный ресурс] / С.Ю.Головин. – Режим доступа: http://vocabulary.ru/dictionary. .
46. Степанов С. Ю., Похмелкина Г. Ф. Принципы рефлексивной психологии педагогического творчества // Вопросы психологии. 1991. № 5. С. 35-38.
47. Стеценко И.А. Педагогическая рефлексия: теория и технология развития. Автореферат дисс… на соиск… доктора педагогических наук. - Ростов- на Дону, 2006. 42 с.
48. Убайдуллаев Н.Т. Рефлексивлик хусусиятини талабалик даврида ўзини ўзи бошқаришга таъсири // “Замонавий дунёда педагогика ва психология” мавзусидаг масофавий илмий онлайн конференция. Published February 7, 2023 | Version v1. Б. 19-24.
49. Умняшова И.Б. Критерии оценивания рефлексивных заданий в процессе подготовки студентов по направлению «Психолого-педагогическое образование» // Вестник Саратовского областного института развития образования. 2018. №1 (13). С. 41–49.
50. Ушева Т.Ф. Необходимость развития рефлексивной компетентности у будущего педагога на этапе вузовской подготовки // Издательский дом «Среда» https://phsreda.com
51. Халботаева Д.У. Рефлексив ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларда маданий дунёқарашни шакллантириш ижтимоий педагогик зарурият сифатида // Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2022 йил № 6). –Б. 181-184.
52. Ҳалилова Н. Ўсмирлик даврида рефлексивликни ривожланиш хусусиятлари // Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Special Issue – 04 (2022). Б.257-263.
53. Щедровицкий Г.П. Рефлексия в деятельности // Вопросы методологии: Архив номеров (1991–1995). С. 157–188. http://www.circle.ru/archive/vm/nom

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Gulyamov Djaxangir Raxmatullaevich,** dosent **[Гулямов Джахангир Рахматуллаевич,** доцент**], [Gulyamov Jahongir Rahmatullayevich,** associate professor**];** manzil: 210100, Navoiy shahri, g'alaba Shoh ko‘chasi, 170-uy., [adres: 210100, g. Navoi, PR. Pobedi, D. 170], [address: 170 Pobedy ave., Navoi, 210100]

✉**Eshpo‘latova Aziza Alisherovna**, doktorant [**Эшпўлатова Азиза Алишеровна**, докторант], [**Eshpulatova Aziza Alisherovna**, doctoral student]; manzil: 210100, Navoiy shahri, g'alaba Shoh ko‘chasi, 170-uy., [adres: 210100, g. Navoi, PR. Pobedi, D. 170], [address: 170 Pobedy ave., Navoi, 210100]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

INGLIZ VA O‘ZBEK YOZMA NUTQ AMALIYOTIDAGI ASOSIY MADANIY XUSUSIYATLARNING QIYOSIY TAHLILI

© N.T. Abramova[1]✉

[1]Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: globallashuv sharoitida turli madaniyatlarda yozuv amaliyotlarini tushunish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yozuv madaniy kontekstlarga chuqur ildiz otgan bo‘lib, jamiyatlarning qiymatlar tizimi, fikrlash tarzi va ijtimoiy tuzilmalarini aks ettiradi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek yozuv amaliyotlarining asosiy madaniy xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, madaniy omillarning matn yaratish jarayoniga ta'sirini aniqlash va madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshirish yo‘llarini ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda korpus lingvistikasi va madaniy diskurs tahlili metodlari qo‘llanildi. 240 ta ingliz va 240 ta o‘zbek matni, jumladan akademik maqolalar, rasmiy xatlar va adabiy insholar tahlil qilindi. Tekstual xususiyatlar uchun miqdoriy va madaniy ahamiyat uchun sifatiy tahlil usullari ishlatildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ingliz yozuv amaliyotlarida chiziqli, deduktiv tashkilot (78%) ustunlik qilsa, o‘zbek matnlarida aylanma, induktiv naqshlar (67%) ko‘proq uchraydi. Ingliz matnlarida to‘g'ridan-to‘g'ri argumentatsiya (79%), o‘zbek matnlarida esa bilvosita ishontiruv (68%) kuzatildi. Bog'lovchi vositalar: inglizda 12/1000 so‘z, o‘zbekda 6/1000 so‘z. Jumlalar uzunligi: inglizda 22 so‘z, o‘zbekda 31 so‘z.

XULOSA: ingliz va o‘zbek yozuv amaliyotlari orasidagi farqlar chuqur madaniy qiymatlar farqini aks ettiradi. Ingliz yozuvi individualizm, to‘g'ridan-to‘g'ri muloqot va mantiqiy empirizmni ifodalasa, o‘zbek yozuvi kollektivizm, bilvosita muloqot va an'anaviy donolikni aks ettiradi. Bu farqlarni tushunish madaniyatlararo muloqot va ta'lim samaradorligini oshiradi.

Kalit so‘zlar: madaniy xususiyatlar, yozuv amaliyotlari, qiyosiy tahlil, ritorik strategiyalar, madaniyatlararo muloqot, kontrastiv ritorika.

Iqtibos uchun: Abramova N. Ingliz va o‘zbek yozma nutq amaliyotidagi asosiy madaniy xususiyatlarning qiyosiy tahlili. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №6(1). B.300–309.

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ОСНОВНЫХ КУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© Н.Т. Абрамова[1]✉
[1]Ташкентский международный университет финансового управления и технологий, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в эпоху глобализации понимание различных практик письма в разных культурах приобретает все большее значение. Письмо глубоко укоренено в культурных контекстах, отражая системы ценностей обществ, модели мышления и социальные структуры.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в проведении сравнительного анализа основных культурных особенностей английских и узбекских практик письма, определении влияния культурных факторов на процессы создания текста и разработке стратегий повышения эффективности межкультурного общения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись методы корпусной лингвистики и культурного дискурс-анализа. Было проанализировано 240 английских и 240 узбекских текстов, включая академические статьи, официальные письма и литературные эссе. Использовались количественные меры для текстуальных особенностей и качественный анализ для культурной значимости.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: английские практики письма показали предпочтение линейной, дедуктивной организации (78%), в то время как узбекские тексты демонстрировали круговые, индуктивные паттерны (67%). Английские тексты использовали прямую аргументацию (79%), тогда как узбекские тексты предпочитали косвенное убеждение (68%). Связующие средства: английский 12/1000 слов, узбекский 6/1000 слов. Средняя длина предложения: английский 22 слова, узбекский 31 слово.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: различия между английскими и узбекскими практиками письма отражают глубокие культурные ценностные вариации. Английское письмо воплощает индивидуализм, прямое общение и логический эмпиризм, в то время как узбекское письмо отражает коллективизм, косвенное общение и традиционную мудрость. Понимание этих различий повышает эффективность межкультурного общения и образования.

Ключевые слова: культурные особенности, практики письма, сравнительный анализ, риторические стратегии, межкультурное общение, контрастивная риторика.

Для цитирования: Абрамова Н. Сравнительное исследование основных культурных особенностей письменной речи в английском и узбекском языках. // Inter education & global study. 2025. Vol.3, №6(1). С.300–309.

A COMPARATIVE STUDY OF THE MAIN CULTURAL FEATURES OF ENGLISH AND UZBEK WRITING PRACTICES

© Navbahor Abramova[1]✉

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1]Tashkent International University of Financial Management and Technologies, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in the era of globalization, understanding diverse writing practices across cultures has become increasingly important. Writing is deeply embedded in cultural contexts, reflecting societies' value systems, thought patterns, and social structures.

AIM: the aim of this study is to conduct a comparative analysis of the main cultural features of English and Uzbek writing practices, identify the impact of cultural factors on text construction processes, and develop strategies for enhancing cross-cultural communication effectiveness.

MATERIALS AND METHODS: the research employed corpus linguistics and cultural discourse analysis methods. A total of 240 English and 240 Uzbek texts were analyzed, including academic papers, formal letters, and literary essays. Quantitative measures were used for textual features and qualitative analysis for cultural significance.

DISCUSSION AND RESULTS: english writing practices showed preference for linear, deductive organization (78%), while Uzbek texts demonstrated circular, inductive patterns (67%). English texts employed direct argumentation (79%), whereas Uzbek texts favored indirect persuasion (68%). Cohesive devices: English 12/1000 words, Uzbek 6/1000 words. Average sentence length: English 22 words, Uzbek 31 words.

CONCLUSION: differences between English and Uzbek writing practices reflect profound cultural value variations. English writing embodies individualism, direct communication, and logical empiricism, while Uzbek writing reflects collectivism, indirect communication, and traditional wisdom. Understanding these differences enhances cross-cultural communication and educational effectiveness.

Keywords: cultural features, writing practices, comparative analysis, rhetorical strategies, cross-cultural communication, contrastive rhetoric.

For citation: Shohsanam Sh. Ayubova. (2025) ‘A comparative study of the main cultural features of english and uzbek writing practices’, Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.300–309. (In Eng).

In the contemporary era of globalization and cross-cultural communication, the significance of understanding diverse writing practices across different cultures has become increasingly paramount. Writing, as a fundamental mode of human expression and communication, is deeply embedded in cultural contexts and reflects the underlying values, thought patterns, and social structures of different societies. The comparative analysis of writing practices between distinct cultural and linguistic backgrounds offers valuable insights into how cultural factors shape textual construction, rhetorical strategies, and communicative approaches.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

The relationship between culture and writing has long been recognized as a complex and multifaceted phenomenon that extends beyond mere linguistic differences. Cultural writing practices encompass not only the surface-level features of text organization and stylistic preferences but also the deeper cognitive and philosophical orientations that influence how ideas are conceptualized, developed, and presented. These practices are manifestations of cultural worldviews, epistemological frameworks, and communicative traditions that have evolved over centuries within specific cultural contexts.

English and Uzbek writing traditions represent two distinctly different cultural and linguistic spheres, each with its own rich heritage of literary and academic writing conventions. English writing practices, influenced by Western rhetorical traditions dating back to classical Greek and Roman rhetoric, emphasize direct argumentation, linear organization, and explicit thesis development. These practices have been further shaped by the Enlightenment emphasis on rationality, empiricism, and individual expression, resulting in writing conventions that privilege clarity, conciseness, and logical progression of ideas.

Conversely, Uzbek writing practices are rooted in Central Asian literary and scholarly traditions that have been influenced by Persian, Arabic, and Turkic cultural elements. The historical development of Uzbek writing has been shaped by Islamic scholarly traditions, Sufi philosophical approaches, and the rich oral narrative traditions of Central Asia. These influences have contributed to distinctive patterns of discourse organization, metaphorical expression, and rhetorical strategies that differ significantly from Anglo-Saxon writing conventions.

The growing importance of cross-cultural communication in academic, professional, and international contexts has created an urgent need for comprehensive understanding of these cultural differences in writing practices. As English continues to serve as the lingua franca of international scholarship and business, speakers of other languages, including Uzbek, frequently encounter challenges when adapting their native writing conventions to English academic and professional discourse. These challenges are not merely linguistic but are fundamentally cultural, involving different conceptualizations of audience, purpose, evidence, and persuasion.

Current research in contrastive rhetoric and intercultural communication has made significant contributions to understanding cultural variations in writing practices. However, the specific comparison between English and Uzbek writing practices remains relatively underexplored in the academic literature. While some studies have examined individual aspects of these writing traditions separately, there is a notable lack of comprehensive comparative analysis that examines the cultural features underlying these different approaches to written communication.

The complexity of cultural writing practices extends beyond surface-level textual features to encompass deeper cultural values and cognitive patterns. These include attitudes toward authority and hierarchy, concepts of individualism versus collectivism, preferences for direct versus indirect communication, and different epistemological

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

approaches to knowledge construction and validation. Understanding these deeper cultural dimensions is essential for developing effective cross-cultural communication strategies and pedagogical approaches.

Furthermore, the increasing mobility of students and professionals between English-speaking and Uzbek-speaking academic and professional environments necessitates a better understanding of these cultural differences. Uzbek students studying in English-medium institutions, English-speaking researchers working in Central Asian contexts, and international collaborations between these cultural spheres all benefit from insights into the cultural foundations of writing practices.

The pedagogical implications of this comparative study are particularly significant in the context of English language teaching and cross-cultural education. Traditional approaches to teaching academic writing often focus primarily on linguistic and structural features while neglecting the cultural dimensions that fundamentally shape writing practices. A deeper understanding of cultural differences can inform more effective pedagogical strategies that respect and build upon students' cultural writing traditions while facilitating successful adaptation to target discourse communities.

The theoretical framework for this comparative study draws upon established traditions in contrastive rhetoric, cultural linguistics, and intercultural communication research. Contrastive rhetoric, as pioneered by Robert Kaplan and further developed by scholars such as Ulla Connor and John Hinds, provides a foundation for examining how cultural thought patterns influence written discourse organization. Cultural linguistics offers insights into how language and culture are interconnected in shaping meaning-making processes, while intercultural communication theory provides frameworks for understanding how cultural values influence communicative behaviors.

Despite the growing recognition of the importance of cultural factors in writing, several gaps remain in the current understanding of English-Uzbek writing practice comparisons. Existing research has often focused on superficial textual features rather than examining the deeper cultural values and cognitive patterns that underlie these practices. Additionally, much of the available research has been conducted from a predominantly Western perspective, potentially overlooking important insights that could emerge from examining these practices from within their own cultural contexts.

The significance of this comparative study extends beyond academic interest to practical applications in various domains. In educational contexts, understanding these cultural differences can improve curriculum design and instructional methods for both English language teaching in Uzbekistan and Uzbek language instruction for English speakers. In professional and diplomatic contexts, awareness of different writing conventions can enhance cross-cultural communication effectiveness and reduce misunderstandings that may arise from cultural differences in written communication styles.

The aim of this study is to conduct a comprehensive comparative analysis of the main cultural features of English and Uzbek writing practices, examining both surface-level

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

textual characteristics and underlying cultural values that shape these practices. The research seeks to identify key areas of convergence and divergence between these writing traditions, analyze the cultural factors that contribute to these differences, and explore the implications of these findings for cross-cultural communication and education.

To achieve this aim, the study addresses several specific objectives. The research examines the historical and cultural foundations of English and Uzbek writing traditions, identifying the key cultural influences that have shaped their development. It analyzes specific features of textual organization, rhetorical strategies, and stylistic preferences in both writing traditions, comparing and contrasting these features to identify patterns of similarity and difference. The study also investigates the underlying cultural values and cognitive patterns that influence writing practices in both cultures, exploring how concepts such as authority, evidence, audience, and persuasion are culturally constructed. Furthermore, the research evaluates the practical implications of these cultural differences for cross-cultural communication, education, and professional interaction.

The methodological approach of this study combines textual analysis with cultural analysis, drawing upon corpus linguistics techniques to examine authentic writing samples while employing cultural analysis frameworks to interpret the cultural significance of observed patterns. This mixed-method approach ensures both empirical rigor and cultural sensitivity in the analysis of these complex phenomena.

The findings of this comparative study are expected to contribute to several areas of scholarly and practical knowledge. Theoretically, the research will advance understanding of how culture shapes writing practices and contribute to the development of more culturally inclusive models of written communication. Practically, the findings will inform educational practices, cross-cultural training programs, and intercultural communication strategies that can facilitate more effective communication between English and Uzbek cultural contexts.

The comparative analysis of English and Uzbek writing practices was conducted through a comprehensive methodological framework that combined corpus linguistic analysis with cultural discourse analysis. The research examined a substantial corpus of authentic written texts from both cultures, including academic papers, formal letters, editorial articles, and literary essays. A total of 240 English texts and 240 Uzbek texts were analyzed, representing diverse genres and authorial backgrounds. The analysis employed both quantitative measures for textual features and qualitative interpretation for cultural significance.

The examination of organizational structures revealed fundamental differences in how writers from these two cultural traditions approach textual construction. English writing practices consistently demonstrated a preference for linear, deductive organizational patterns where main arguments are presented early and supported through subsequent development. This approach reflects the Western rhetorical tradition's emphasis on direct communication and logical progression. Approximately seventy-eight percent of English

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

academic texts examined followed the classical introduction-body-conclusion structure with clear thesis statements positioned within the first two paragraphs.

In contrast, Uzbek writing practices exhibited a marked preference for circular and inductive organizational patterns that reflect different cultural approaches to knowledge presentation and audience engagement. Sixty-seven percent of Uzbek texts employed what can be characterized as spiral development, where central ideas are approached gradually through contextual preparation and indirect presentation. This pattern aligns with traditional Central Asian storytelling conventions and Islamic scholarly practices that emphasize the importance of establishing context and building relationships with the audience before presenting core arguments.

The analysis of paragraph development strategies revealed significant cultural variations in how information is structured and presented within individual textual units. English writing demonstrated a consistent pattern of topic sentence usage, with eighty-four percent of paragraphs beginning with clear topical statements followed by supporting details. This approach reflects cultural values of efficiency, directness, and explicit communication that characterize Anglo-Saxon discourse traditions.

Uzbek paragraph development, however, showed greater variation and complexity in organizational approaches. Only forty-two percent of Uzbek paragraphs followed the topic sentence model, while the majority employed contextual development patterns where main ideas emerged through gradual elaboration rather than direct statement. This approach reflects cultural preferences for implicit communication, respect for audience intelligence, and the value placed on allowing readers to participate actively in meaning construction.

The examination of cohesive devices and transitional elements revealed distinct cultural approaches to textual connectivity. English texts demonstrated heavy reliance on explicit transitional markers, with an average of twelve transitional phrases per thousand words. These markers served to guide readers explicitly through logical connections and argumentative progressions. The most frequently used transitional categories included adversative connections, causal relationships, and sequential progressions, reflecting the culture's emphasis on logical clarity and reader guidance.

Uzbek texts employed significantly fewer explicit transitional markers, averaging only six per thousand words, but demonstrated sophisticated use of implicit cohesive strategies. These included semantic repetition, parallel structural patterns, and contextual associations that create textual unity through cultural and linguistic resonance rather than explicit logical markers. This approach reflects cultural communication styles that value subtlety, reader participation, and indirect meaning construction.

The analysis of rhetorical strategies uncovered profound differences in how writers from these cultures approach persuasion and audience engagement. English writing consistently employed direct argumentative strategies, with clear claim-evidence-warrant structures evident in seventy-nine percent of persuasive texts. Writers typically presented

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

their positions explicitly, provided direct supporting evidence, and addressed potential counterarguments through direct refutation or acknowledgment.

Uzbek rhetorical strategies demonstrated preference for indirect persuasion through narrative illustration, metaphorical reasoning, and contextual demonstration. Sixty-eight percent of Uzbek persuasive texts relied primarily on exemplification and analogical reasoning rather than direct argumentation. This approach reflects cultural values that emphasize wisdom transmission through storytelling, respect for traditional authority, and the importance of allowing audiences to reach conclusions through guided reflection rather than direct instruction.

The examination of authority construction and citation practices revealed significant cultural differences in how writers establish credibility and support their arguments. English texts demonstrated consistent patterns of explicit source citation, with ninety-one percent of academic texts including formal bibliographic references and in-text citations following established academic conventions. Writers typically established authority through demonstration of research competence, logical reasoning, and engagement with existing scholarly discourse.

Uzbek writing practices showed different approaches to authority construction, with greater emphasis on traditional wisdom, cultural precedent, and moral authority rather than purely scholarly credentials. Forty-seven percent of Uzbek academic texts included traditional sayings, historical exemplars, or literary references as primary forms of support, reflecting cultural values that privilege accumulated wisdom and moral authority over individual scholarly achievement.

The analysis of audience conception and reader engagement strategies illuminated fundamental cultural differences in writer-reader relationships. English writing typically assumed an autonomous, critical reader who required explicit guidance and logical proof to be convinced of arguments. Writers employed direct address, clear signposting, and explicit conclusion statements to ensure reader comprehension and agreement.

Uzbek writing practices assumed a more collaborative reader relationship, where audiences were expected to participate actively in meaning construction and to bring cultural knowledge and wisdom to the interpretation process. Writers employed indirect suggestion, cultural allusion, and implicit invitation for reader reflection, assuming shared cultural frameworks that would enable appropriate interpretation.

The examination of linguistic features and stylistic preferences revealed distinct cultural approaches to formality, precision, and expression. English texts demonstrated consistent preferences for precise vocabulary, technical terminology when appropriate, and varied sentence structures that enhanced readability while maintaining formal academic tone. The average sentence length in English academic texts was twenty-two words, with moderate use of passive voice construction in thirty-four percent of sentences.

Uzbek texts showed preference for more elaborate stylistic expression, with average sentence lengths of thirty-one words and more frequent use of complex subordinate structures. Sixty-eight percent of Uzbek academic sentences employed multiple

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

subordinate clauses, reflecting cultural appreciation for linguistic elegance and comprehensive expression. The writing also demonstrated greater use of figurative language and metaphorical expression, even in formal academic contexts.

The analysis of temporal orientation and narrative perspective revealed cultural differences in how writers situate their arguments within broader contexts. English writing typically employed immediate temporal focus, addressing current issues and contemporary relevance with limited historical contextualization. Seventy-four percent of English texts focused primarily on present circumstances and future implications rather than extensive historical background.

Uzbek writing demonstrated strong preference for historical contextualization and temporal depth, with eighty-two percent of texts including substantial historical background and traditional precedents as essential components of contemporary argumentation. This approach reflects cultural values that emphasize continuity, respect for tradition, and the importance of understanding current issues within broader historical and cultural contexts.

The examination of individual versus collective orientation in writing revealed fundamental differences in cultural values and social conceptualization. English texts consistently emphasized individual responsibility, personal agency, and individual expertise as sources of authority and credibility. Writers typically used first-person perspective when appropriate and emphasized their individual contributions to knowledge and understanding.

Uzbek writing practices demonstrated stronger collective orientation, with writers frequently positioning themselves as representatives of community wisdom, cultural tradition, or collective understanding rather than as individual authorities. This approach reflects cultural values that emphasize community knowledge, shared responsibility, and collective wisdom over individual achievement.

The analysis of emotional expression and affective engagement showed distinct cultural approaches to the role of emotion in formal writing. English academic writing maintained strict boundaries between rational argumentation and emotional expression, with only sixteen percent of texts including explicit emotional appeals or personal affective responses.

Uzbek writing practices allowed for greater integration of emotional and rational elements, with forty-seven percent of formal texts including emotional appeals, personal reflection, or affective engagement as legitimate components of persuasive discourse. This approach reflects cultural values that view emotion and reason as complementary rather than oppositional elements in human understanding and communication.

The comparative analysis revealed that these differences in writing practices reflect deeper cultural variations in epistemology, social organization, and communication philosophy. English writing practices embody cultural values of individualism, direct communication, logical empiricism, and efficient information transfer. These practices serve cultural contexts that prioritize individual achievement, explicit communication, and rational discourse.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Uzbek writing practices reflect cultural values of collectivism, indirect communication, wisdom transmission, and relationship building through discourse. These practices serve cultural contexts that prioritize community harmony, respectful communication, and the integration of traditional wisdom with contemporary understanding.

The implications of these findings extend beyond mere stylistic preferences to fundamental questions about how different cultures construct knowledge, establish authority, and engage in persuasive communication. Understanding these differences is essential for effective cross-cultural communication, appropriate pedagogical approaches, and successful international collaboration in academic and professional contexts.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Connor, U. Contrastive Rhetoric: Cross-cultural Aspects of Second Language Writing / U. Connor. - Cambridge: Cambridge University Press, 2016. - 198 p.
2. Hinds, J. Reader versus Writer Responsibility: A New Typology / J. Hinds // Writing Across Languages: Analysis of L2 Text. - Reading: Addison-Wesley, 2017. - P. 141-152.
3. Каплан, Р.Б. Культурная мысль и межъязыковая риторика / Р.Б. Каплан // Прикладная лингвистика в контексте межкультурной коммуникации. - М.: Языки славянской культуры, 2018. - С. 156-178.
4. Қодиров, Ж.Н. Ўзбек тилида матн ташкил этишнинг лингвомаданий хусусиятлари / Ж.Н. Қодиров // Ўзбек тили ва адабиёти. - 2020. - № 4. - Б. 28-37.
5. Kubota, R. Cultural Politics of Second Language Writing: A Critical Analysis / R. Kubota, A. Lehner // Journal of Second Language Writing. - 2019. - Vol. 45. - P. 12-23.
6. Mahmudov, N. Discourse Patterns in Central Asian Academic Writing / N. Mahmudov, S. Karimova // Applied Linguistics Review. - 2021. - Vol. 12, No. 3. - P. 445-467.
7. Swales, J.M. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings / J.M. Swales. - Cambridge: Cambridge University Press, 2018. - 260 p.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abramova Navbahor**,o‘qituvchi, [**Абрамова Навбаҳор**, преподаватель], [**Abramova Navbahor**, teacher]; manzil: Amir Temur Shoh ko‘chasi,Toshkent, O‘zbekiston [адрес: Ул.Амира Темура, Ташкент, Узбекистан], [address: Amir Temur Avenue, Tashkent, Uzbekistan]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

OILADA IJTIMOIY-MA'NAVIY MUHITNI TADQIQ ETISHNING METODOLOGIK TAMOYILLARI

© Z.X. Boymurodova[1]✉
[1]Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy jamiyatda oilaning ijtimoiy-ma'naviy muhiti shaxs shakllanishining asosiy omili sifatida tobora ko'proq e'tiborni jalb etmoqda. Oila muhitini ilmiy jihatdan tadqiq etish murakkab va ko'p qirrali masala bo'lib, maxsus metodologik yondashuvni talab qiladi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning metodologik tamoyillarini ishlab chiqish, ularning nazariy asoslarini yaratish va amaliy qo'llanilish yo'llarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda nazariy tahlil, ekspert so'rovlari, fokus-guruh muhokamalar, chuqur intervyular va etnografik kuzatuvlar qo'llanildi. 200 ta oila, 330 nafar oila a'zosi va 47 nafar mutaxassis tadqiqotda ishtirok etdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning 10 ta metodologik tamoyili ishlab chiqildi: holistik yondashuv, madaniy sensitivlik, dinamiklik, ko'p usullilik, ishtirokchilik, axloqiy me'yorlarga rioya, kontekstuallik, reflexivlik, amaliyotga yo'naltirilganlik va uzluksizlik. Kompleks metodika 97% mutaxassislar tomonidan amaliy jihatdan foydali deb baholandi.

XULOSA: ishlab chiqilgan metodologik tamoyillar oila muhitini samarali tadqiq etish uchun ilmiy asoslangan va amaliy jihatdan qo'llanilishi mumkin bo'lgan tizimni yaratadi. Metodika an'anaviy usullarga nisbatan 35% aniqroq natijalar beradi va madaniy kontekstni hisobga oladi.

Kalit so'zlar: oila muhiti, ijtimoiy-ma'naviy tadqiqot, metodologik tamoyillar, madaniy sensitivlik, holistik yondashuv, amaliy metodika.

Iqtibos uchun: Boymurodova Z.X. Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning metodologik tamoyillari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3, №6(1). B.310–322.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ДУХОВНОЙ СРЕДЫ СЕМЬИ

© З.Х. Боймуродова[1]✉
[1] Научно-исследовательский институт семьи и гендера, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в современном обществе социально-духовная среда семьи все больше привлекает внимание как основной фактор формирования личности. Научное исследование семейной среды является сложной и многогранной проблемой, требующей специального методологического подхода.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в разработке методологических принципов исследования социально-духовной среды в семье, создании их теоретических основ и определении путей практического применения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись теоретический анализ, экспертные опросы, фокус-групповые обсуждения, глубинные интервью и этнографические наблюдения. В исследовании приняли участие 200 семей, 330 членов семей и 47 специалистов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: разработано 10 методологических принципов исследования социально-духовной среды в семье: холистический подход, культурная чувствительность, динамичность, многометодность, участие, соблюдение этических норм, контекстуальность, рефлексивность, практическая ориентированность и непрерывность. Комплексная методика оценена как практически полезная 97% специалистов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: разработанные методологические принципы создают научно обоснованную и практически применимую систему для эффективного исследования семейной среды. Методика дает на 35% более точные результаты по сравнению с традиционными методами и учитывает культурный контекст.

Ключевые слова: семейная среда, социально-духовное исследование, методологические принципы, культурная чувствительность, холистический подход, практическая методика.

Для цитирования: Боймуродова З.Х. Методологические принципы исследования социально-духовной среды семьи. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №6(1). С.310–322.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCHING THE SOCIO-SPIRITUAL ENVIRONMENT IN THE FAMILY

© Zarnigor X. Boymurodova[1]✉
[1] Scientific Research Institute of Family and Gender, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in modern society, the social and spiritual environment of the family increasingly attracts attention as a fundamental factor in personality formation. Scientific research of family environment is a complex and multifaceted issue requiring a special methodological approach.

AIM: the aim of the research is to develop methodological principles for studying social and spiritual environment in families, create their theoretical foundations, and identify practical application pathways.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the research employed theoretical analysis, expert surveys, focus group discussions, in-depth interviews, and ethnographic observations. 200 families, 330 family members, and 47 specialists participated in the study.

DISCUSSION AND RESULTS: ten methodological principles for studying social and spiritual environment in families were developed: holistic approach, cultural sensitivity, dynamism, multi-method approach, participation, adherence to ethical norms, contextuality, reflexivity, practice orientation, and continuity. The comprehensive methodology was evaluated as practically useful by 97% of specialists.

CONCLUSION: the developed methodological principles create a scientifically grounded and practically applicable system for effective family environment research. The methodology provides 35% more accurate results compared to traditional methods and takes cultural context into account.

Keywords: family environment, social and spiritual research, methodological principles, cultural sensitivity, holistic approach, practical methodology.

For citation: Zarnigor X. Boymurodova. (2025) 'Methodological principles of researching the socio-spiritual environment in the family', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.310–322. (In Uzbek).

Zamonaviy jamiyatda oilaning ijtimoiy-ma'naviy muhiti shaxs shakllanishining asosiy omili sifatida tobora ko'proq e'tiborni jalb etmoqda. Oila nafaqat biologik reproduktiv vazifalarni bajaruvchi ijtimoiy institut, balki insonning qadriyatlari, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy me'yorlari va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantiruvchi muhim muhit hisoblanadi. Bu kontekstda oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni ilmiy jihatdan tadqiq etish masalasi alohida dolzarblik kasb etadi.

Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhit tushunchasi murakkab va ko'p qirrali fenomen bo'lib, u oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar tizimi, ularning qadriyatlari, an'analari, madaniy xususiyatlari, ta'lim va tarbiya jarayonlari hamda ijtimoiy faoliyat shakllarini o'z ichiga oladi. Bu muhit har bir oila uchun noyob va o'ziga xos bo'lib, u oila a'zolarining shaxsiy tajribalari, ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, madaniy kelib chiqishi va qabul qilingan tarbiya uslublari bilan belgilanadi.

Ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etish jarayoni metodologik jihatdan murakkab masala bo'lib, u turli fanlar sohasining yondashuvlarini birlashtirish, ko'p omilli tahlil o'tkazish va kompleks baholash mezonlarini ishlab chiqishni talab qiladi. Psixologiya, pedagogika, sotsiologiya, antropologiya va boshqa ijtimoiy fanlar sohalarining yutuqlarini sintez qilgan holda oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni o'rganish uchun maxsus metodologik tamoyillar ishlab chiqish zarur.

Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning dolzarbligi bir qator omillar bilan bog'liq. Birinchidan, zamonaviy globallashuv sharoitida an'anaviy oila tuzumi va qadriyatlari o'zgarish jarayonida bo'lib, yangi muhit sharoitlari paydo bo'lmoqda. Ikkinchidan, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi oila muhitiga yangi ta'sir omillarini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kiritmoqda. Uchinchidan, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar oila a'zolarining o'zaro munosabatlari va rollarini qayta belgilamoqda.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etish bo'yicha mavjud yondashuvlar ko'pincha bitta fan doirasi bilan cheklangan yoki fragmentar xarakterga ega. Kompleks va tizimli metodologik yondashuv ishlab chiqish masalasi hali yetarli darajada hal etilmagan. Bu esa oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni to'liq va obyektiv o'rganish imkoniyatlarini cheklaydi.

Metodologik tamoyillar oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning nazariy asosi bo'lib, ular tadqiqot jarayonining yo'nalishi, uslublari va vositalarini belgilaydi. Bu tamoyillar nafaqat tadqiqot metodikasini, balki ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va natijalarni talqin etish jarayonlarini ham tartibga soladi. Shuning uchun, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni samarali tadqiq etish uchun ilmiy asoslangan metodologik tamoyillarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitning o'ziga xos xususiyatlari uning tadqiqida maxsus yondashuvlarni talab qiladi. Birinchidan, bu muhit yopiq va intim xarakterga ega bo'lib, tashqi kuzatuv uchun nisbatan cheklangan. Ikkinchidan, oila muhiti dinamik va o'zgaruvchan bo'lib, vaqt o'tishi bilan evolyutsiya qiladi. Uchinchidan, har bir oilaning o'ziga xos madaniy, etnikai va ijtimoiy konteksti mavjud. To'rtinchidan, oila muhitida shaxsiy va ijtimoiy omillar o'zaro chambarchas bog'langan.

Bu xususiyatlar oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishda an'anaviy ijtimoiy tadqiqot metodlarining cheklanganligini ko'rsatadi va maxsus metodologik yondashuvlar ishlab chiqish zaruriyatini yaratadi. Bunday yondashuvlar oilaning intim tabiatini hurmat qilish, axloqiy me'yorlarni saqlash va tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash o'rtasida muvozanatni topishi kerak.

Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning amaliy ahamiyati ham katta. Bu tadqiqotlar natijalariga asoslanib, oila tarbiyasini takomillashtirish, oila muhitidagi muammolarni hal qilish, ijtimoiy siyosat ishlab chiqish va professional faoliyat yurituvchi mutaxassislar tayyorlash bo'yicha amaliy tavsiyalar berish mumkin. Psixolog, pedagog, ijtimoiy ishchi va boshqa mutaxassislar oila bilan ishlashda bu metodologik tamoyillardan foydalanishlari mumkin.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etish sohasida turli yondashuvlar va metodlar qo'llanilmoqda. Biroq, bu yondashuvlarning ko'pchiligi ma'lum madaniy kontekstlarda ishlab chiqilgan bo'lib, ularni boshqa madaniy muhitlarga ko'chirish qiyinchiliklar tug'diradi. Shuning uchun, milliy va madaniy xususiyatlarni hisobga olgan holda o'z metodologik tamoyillarini ishlab chiqish zarur.

O'zbekiston jamiyatida oilaning an'anaviy o'rni va roli, milliy qadriyatlar tizimi, madaniy xususiyatlar va zamonaviy o'zgarishlar oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishda maxsus yondashuvlarni talab qiladi. Sharq madaniyati kontekstida oila munosabatlari, avlodlar o'rtasidagi bog'liqlik, madaniy an'analarning uzatilishi va zamonaviy ta'limning ta'siri kabi omillar alohida e'tiborni talab qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tadqiqotning maqsadi oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning metodologik tamoyillarini ishlab chiqish, ularning nazariy asoslarini yaratish va amaliy qo'llanilish yo'llarini aniqlashdan iborat.

Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning metodologik tamoyillari bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu soha turli fanlar chegarasida rivojlanib kelgan bo'lib, yagona metodologik yondashuv hali shakllantirilvmagan. Biroq, ayrim sohalar bo'yicha qimmatli nazariy va amaliy tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Oila muhitini tadqiq etishning nazariy asoslari birinchi navbatda U. Bronfenbrenner (1979) tomonidan ishlab chiqilgan ekologik tizimlar nazariyasiga asoslanadi. Uning "The Ecology of Human Development" asarida inson rivojlanishini turli darajadagi muhit tizimlari ta'sirida ko'rib chiqish yondashuvi taklif etilgan. Bronfenbrenner mikrotizim sifatida oilani ajratib ko'rsatib, uning boshqa tizimlar bilan o'zaro ta'sirini ta'kidlagan. Bu nazariya oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishda tizimli yondashuvning asosini yaratgan.

Oila tizimi nazariyasi sohasida M. Bowen (1978) ning "Family Therapy in Clinical Practice" asari muhim ahamiyatga ega. Muallif oilani bir butun tizim sifatida ko'rib chiqib, oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va ta'sirni tahlil qilgan. Bowen nazariyasi oilada differentsiatsiya, uchburchak munosabatlar va avlodlarararo uzatish jarayonlari kabi kontseptsiyalarni ishlab chiqib, oila muhitini chuqur tadqiq etish uchun nazariy asos yaratgan.

S. Minuchin (1984) ning "Family Kaleidoscope" asarida struktural oila terapiyasi yondashuvi ishlab chiqilgan. Muallif oila tuzilmasi, chegaralar, iyerarxiya va subsistemalar kabi tushunchalarni kiritib, oila muhitining tuzilish xususiyatlarini o'rganish metodologiyasini yaratgan. Bu yondashuv oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tuzilish jihatidan tahlil qilish imkoniyatini beradi.

Oila muhitidagi ma'naviy omillarni o'rganishda F. Walsh (2016) ning "Strengthening Family Resilience" asari alohida e'tibor tortadi. Muallif oilaning ma'naviy resurslari, diniy e'tiqodlar va ma'naviy amaliyotlarning oila barqarorligiga ta'sirini tadqiq etgan. Walsh oila ma'naviyatini uch asosiy yo'nalishda ko'rib chiqadi: ma'no va maqsad tizimi, transsendentlik va ma'naviy aloqalar, ma'naviy amaliyotlar va ritualllar.

Ijtimoiy-madaniy yondashuv sohasida L. Vygotsky (1978) ning "Mind in Society" asari asosiy nazariy manba hisoblanadi. Vygotsky ijtimoiy-madaniy nazariyasi oilada bolaning rivojlanishida madaniy vositalar, til va ijtimoiy o'zaro ta'sirning rolini ta'kidlaydi. Bu nazariya oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni madaniy kontekstda tadqiq etish uchun muhim asosdir.

Oila muhitini etnografik tadqiq etish metodlari A. Lareau (2011) tomonidan "Unequal Childhoods" asarida keng yoritilgan. Muallif turli ijtimoiy-iqtisodiy darajadagi oilalarni uzoq muddat kuzatib, oilada tarbiya uslublari va madaniy kapitalning ta'sirini tahlil qilgan. Lareau ishlatgan chuqur etnografik yondashuv oila muhitini real sharoitlarda tadqiq etishning samarali usulidir.

Oila qadriyatlari va ma'naviy muhitni o'rganishda R. Kuczynski (2003) ning "Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations" asari muhim hissa qo'shgan. Muallif ota-ona va farzand o'rtasidagi dinamik munosabatlarni, qadriyatlar uzatilishi jarayonini va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ma'naviy tarbiya mexanizmlarini tahlil qilgan. Bu tadqiqot oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitning avlodlar o'rtasidagi uzatilish jarayonlarini tushunishga yordam beradi.

Milliy va madaniy kontekstni hisobga olish masalasiga C. Kagitcibasi (2017) "Family, Self, and Human Development Across Cultures" asarida e'tibor qaratgan. Muallif turli madaniyatlarda oila tuzilmasi va funktsiyalarining o'ziga xos xususiyatlarini taqqoslab, madaniy relativizm printsiplarini oila tadqiqotlarida qo'llash zarurligini asoslagan. Bu yondashuv har bir madaniyat uchun o'ziga xos metodologik tamoyillar ishlab chiqish muhimligini ko'rsatadi.

Oila muhitini psixologik jihatdan tadqiq etish metodlari D. Olson va kh. (2019) tomonidan "Circumplex Model of Marital and Family Systems" asarida ishlab chiqilgan. Mualliflar oila moslashuvchanligi, bog'liqlik va muloqat ko'rsatkichlari asosida oila muhitini baholash vositalarini yaratganlar. FACES (Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales) metodikasi oila muhitini miqdoriy baholash imkoniyatini beradi.

Oilada ma'naviy tarbiya jarayonlarini o'rganishda P. King va C. Boyatzis (2015) ning "Religious and Spiritual Development in Childhood and Adolescence" asari qimmatli ma'lumotlar beradi. Mualliflar bolalar va o'smirlarda diniy-ma'naviy rivojlanish jarayonlarini, oila muhitining bu jarayondagi rolini va ma'naviy kimlik shakllanish mexanizmlarini tahlil qilganlar.

Oila muhitini ijtimoiy jihatdan tadqiq etish metodlari E. Amato (2020) ning "Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments" asarida yoritilgan. Muallif oila tuzilmasidagi o'zgarishlar, ajralish jarayonlari va ularning ijtimoiy-ma'naviy muhitga ta'sirini o'rganish metodlarini tahlil qilgan. Bu tadqiqot oila muhitining dinamik tabiatini tadqiq etish yondashuvlarini ko'rsatadi.

Narrativ yondashuv va oila hikoyalarini o'rganish metodlari M. White va D. Epston (2018) tomonidan "Narrative Means to Therapeutic Ends" asarida ishlab chiqilgan. Mualliflar oila a'zolarining hayot hikoyalari orqali oila muhitini tushunish va tahlil qilish usullarini yaratganlar. Bu yondashuv oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni sifatiy jihatdan chuqur tadqiq etish imkoniyatini beradi.

Postsovet makonida oila tadqiqotlari masalalariga S. Ashwin (2000) "Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia" asarida e'tibor qaratgan. Muallif ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarning oila institutiga ta'sirini, an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar to'qnashuvini tahlil qilgan. Bu tadqiqot o'tish davri jamiyatlarida oila muhitini tadqiq etishning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatadi.

Markaziy Osiyo kontekstida oila tadqiqotlari N. Megoran va kh. (2018) tomonidan "Central Asian Families in Transition" asarida o'rganilgan. Mualliflar an'anaviy oila tuzilmasi, zamonaviy ta'sirlar va madaniy kimlik masalalarini tahlil qilib, mintaqaning o'ziga xos oila muhitini tadqiq etish yo'llarini ko'rsatganlar.

Mahalliy kontekstda oila muhitini tadqiq etish masalalari O. Musayev (2019) tomonidan "O'zbek oilasining an'anaviy qadriyatlari va zamonaviy o'zgarishlar" asarida o'rganilgan. Muallif o'zbek oilasining milliy xususiyatlarini, ma'naviy asoslarini va hozirgi zamon ta'sirida yuzaga kelayotgan o'zgarishlarni tahlil qilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Oila muhitida gender masalalari va rollarni tadqiq etish metodlari Z.Khodjayeva (2021) tomonidan "Gender va oila munosabatlari" tadqiqotida yoritilgan. Muallif o'zbek oilasida gender rollari, ayollar mavqeyi va zamonaviy ta'sirlar natijasida yuzaga kelayotgan o'zgarishlarni o'rganish metodlarini ishlab chiqgan.

Raqamli texnologiyalarning oila muhitiga ta'sirini o'rganish masalalari S. Livingstone (2022) ning "Digital Technologies and Family Life" asarida yoritilgan. Muallif zamonaviy axborot texnologiyalarining oila munosabatlari, tarbiya jarayonlari va ma'naviy muhitga ta'sirini tadqiq etish metodlarini taklif qilgan.

Adabiyotlar tahlili natijasida bir qator muhim xulosalar chiqarish mumkin. Birinchidan, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etish sohasida turli nazariy yondashuvlar mavjud, ammo ular ko'pincha alohida fanlar chegarasida rivojlangan. Ikkinchidan, metodologik jihatdan ekologik, tizimli, struktural, madaniy va narrativ yondashuvlar eng keng tarqalgan.

Uchinchidan, oila muhitini tadqiq etishda miqdoriy va sifatiy metodlar yonma-yon qo'llanilmoqda, ammo ularning integratsiyasi masalasi yetarli darajada hal etilmagan. To'rtinchidan, madaniy va milliy kontekstni hisobga olish masalasi muhim, ammo bu borada yetarli metodologik ishlanmalar yo'q.

Beshinchidan, zamonaviy texnologik ta'sirlar oila muhitini o'zgartirayotgani sababli, yangi tadqiqot metodlari ishlab chiqish zarur. Oltinchidan, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni kompleks va tizimli tadqiq etishning yagona metodologik tamoyillari hali ishlab chiqilmagan.

Mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlar oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning metodologik tamoyillarini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Ayniqsa, turli fanlar yondashuvlarini birlashtiruvchi, madaniy xususiyatlarni hisobga oluvchi va zamonaviy sharoitlarga mos keluvchi metodologik tamoyillar yaratish dolzarb masala hisoblanadi.

Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning metodologik tamoyillarini ishlab chiqish uchun kompleks tadqiqot metodikasi qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, ekspert so'rovlari, fokus-guruh muhokamalar, oila a'zolari bilan chuqur intervyular va etnografik kuzatuvlar amalga oshirildi. O'zbekistonning turli hududlaridan ikki yuz oila tadqiqotga jalb qilinib, uch yuz o'ttiz nafar oila a'zosi, qirq yetti nafar psixolog, pedagog va ijtimoiy ishchi mutaxassislari bilan ishlar olib borildi.

Tadqiqot natijalariga asosan oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning asosiy metodologik tamoyillari ishlab chiqildi. Birinchi tamoyil holistik yondashuv tamoyilidir. Bu tamoyil oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqishni nazarda tutadi. Oila muhiti alohida elementlarning yig'indisi emas, balki o'zaro bog'liq va bir-biriga ta'sir etuvchi komponentlardan tashkil topgan murakkab tizimdir. Bu tamoyil bo'yicha tadqiqot oilaning barcha darajalarini, subsistemlarini va ularning o'zaro ta'sirini bir vaqtda hisobga olishi kerak.

Holistik yondashuv tamoyilini qo'llashda tadqiqotchilar oilaning ichki muhiti, tashqi muhit bilan aloqalari, madaniy kontekst va tarixiy rivojlanish jarayonlarini kompleks tarzda o'rganishi zarur. Bu yondashuv natijasida olingan ma'lumotlar fragmentar emas, balki to'liq

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va tizimli tasvir yaratadi. Tadqiqotda ishtirok etgan oilalarning to'qson ikki foizi holistik yondashuv orqali olingan natijalarni aniqroq va amaliy jihatdan foydali deb baholagan.

Ikkinchi tamoyil madaniy sensitivlik tamoyilidir. Bu tamoyil har bir oilaning madaniy, etnik va diniy xususiyatlarini hurmat qilish va hisobga olishni talab qiladi. O'zbekiston jamiyatida oilalar turli madaniy an'analarga ega bo'lib, ularning ijtimoiy-ma'naviy muhitini bir xil mezonlar bilan baholash noto'g'ri natijalar berishi mumkin. Madaniy sensitivlik tamoyili tadqiqotchilardan madaniy kompetentlik va empatirani talab qiladi.

Madaniy sensitivlik tamoyilini amalda qo'llash uchun tadqiqotchilar mahalliy madaniy normalar, diniy e'tiqodlar, til xususiyatlari va an'anaviy qadriyatlar bilan chuqur tanishishlari kerak. Tadqiqotda ishtirok etgan turli etnik guruhlarning vakillari o'z madaniy xususiyatlarini hisobga oluvchi yondashuvni yuqori baholaganlar. Samarqand viloyatidagi taj oilalari, Qoraqalpog'iston qoraqalpoq oilalari va Toshkent shahridagi ko'p milliy oilalar o'z madaniy kontekstini hisobga olgan tadqiqot natijalarini o'ttiz yetti foizga aniqroq deb hisoblagan.

Uchinchi tamoyil dinamiklik tamoyilidir. Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhit statik emas, balki doimiy o'zgarish va rivojlanish jarayonida bo'ladi. Bu tamoyil oila muhitini ma'lum bir vaqt nuqtasida emas, balki vaqt o'tishi bilan o'zgarish jarayonida tadqiq etishni nazarda tutadi. Bolalarning o'sishi, oila a'zolarining hayot bosqichlari o'zgarishi, tashqi muhit ta'siri va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar oila muhitini doimiy o'zgartirib turadi.

Dinamiklik tamoyilini qo'llash uchun uzunlamasına tadqiqotlar o'tkazish va oila muhitidagi o'zgarishlarni muntazam kuzatib borish zarur. Tadqiqotda bir yil davomida kuzatilgan oilalarning oltmish to'qqiz foizida ijtimoiy-ma'naviy muhit jihatidan sezilarli o'zgarishlar qayd etildi. Ayniqsa, bolalarning maktab yoshiga kirishi, kattalar tomonidan yangi ish boshlash yoki oila tarkibidagi o'zgarishlar muhit dinamikasiga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

To'rtinchi tamoyil ko'p usullilik tamoyilidir. Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitning murakkabligi va ko'p qirraliligi uni bitta usul bilan to'liq tadqiq etish imkoniyatini bermaydi. Shuning uchun turli tadqiqot usullarini kombinatsiyalash va ularni bir-birini to'ldiruvchi tarzda qo'llash zarur. Miqdoriy va sifatiy usullarning birlashtirilishi, turli ma'lumot manbalaridan foydalanish va triangulatsiya printsipini qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Ko'p usullilik tamoyili doirasida kuzatish, intervyu, anketalar, proyektiv testlar, fotogalereya metodlari va raqamli etnografiya usullari qo'llanildi. Har bir usul o'ziga xos ma'lumotlar berdi va ularning umumlashtirilishi oila muhitining to'liq tasvirini yaratishga yordam berdi. Bir nechta usul orqali tekshirilgan ma'lumotlarning ishonchliligi o'ttiz ikki foizga yuqori bo'ldi.

Beshinchi tamoyil ishtirokchilik tamoyilidir. Bu tamoyil oila a'zolarini tadqiqot jarayonining faol ishtirokchilari sifatida jalb qilishni nazarda tutadi. Oila a'zolari nafaqat ma'lumot manbai, balki tadqiqot jarayonida hamkor va o'z muhitlarini talqin etuvchi ekspert vazifasini bajarishi kerak. Bu yondashuv tadqiqot natijalarining haqiqiyligini oshiradi va oila a'zolarining tadqiqotga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Ishtirokchilik tamoyilini amalga oshirish uchun oila a'zolari bilan doimiy muloqot o'rnatish, ularning fikr va mulohazalarini hisobga olish, tadqiqot natijalarini ular bilan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

muhokama qilish zarur. Tadqiqotda faol ishtirok etgan oila a'zolarining to'qson bir foizi o'zlarini tadqiqot hamkori sifatida his qilganliklarini va natijalarni o'zlari uchun foydali deb topganliklarini ma'lum qilgan.

Oltinchi tamoyil axloqiy me'yorlarga rioya qilish tamoyilidir. Oila muhiti intim va shaxsiy xarakterga ega bo'lgani uchun, tadqiqot jarayonida axloqiy me'yorlar va qoidalarni qat'iy rioya qilish zarur. Bu tamoyil ma'lumotlarning maxfiyligini saqlash, oila a'zolarining huquqlarini himoya qilish, zarar etkazmaslik va foyda keltirish printsiplarini qamrab oladi.

Axloqiy me'yorlarga rioya qilish uchun tadqiqot boshida oila a'zolaridan ongli rozilik olish, ma'lumotlarni anonimlashtirish, sensitiv ma'lumotlarni ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqish va tadqiqot natijalarini oilaning manfaatlariga mos tarzda foydalanish zarur. Tadqiqotda barcha oila a'zolari o'z xuquqlari himoya qilinganligini his qilganlar va hech qanday axloqiy buzilish holatlari qayd etilmagan.

Yettinchi tamoyil kontekstuallik tamoyilidir. Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhit keng ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy kontekstda shakllanadi va rivojlanadi. Shuning uchun oila muhitini tadqiq etishda tashqi kontekstning ta'sirini hisobga olish muhim. Mahalla muhiti, ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari, diniy muassasalar va davlat siyosati oila muhitiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Kontekstuallik tamoyilini qo'llash uchun oilaning makromuhit bilan o'zaro ta'sirini o'rganish, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning ta'sirini baholash va madaniy-tarixiy kontekstni hisobga olish zarur. Tadqiqotda turli ijtimoiy-iqtisodiy darajadagi oilalar o'rtasida muhit xususiyatlari bo'yicha sezilarli farqlar aniqlandi.

Sakkizinchi tamoyil reflexivlik tamoyilidir. Tadqiqotchi o'zining shaxsiy tajribasi, qarashi va mulohazalarining tadqiqot jarayoni va natijalariga ta'sirini doimiy tahlil qilishi va hisobga olishi kerak. Bu tamoyil tadqiqot natijalarining obyektivligini oshirish va tadqiqotchining shaxsiy ta'sirini minimallashtirish uchun muhim.

Reflexivlik tamoyili doirasida tadqiqotchilar o'z ishlari ustida doimiy refleksiya o'tkazishdi, boshqa mutaxassislar bilan fikr almashishdi va superviziya seanslarida qatnashishdi. Bu yondashuv tadqiqot sifatini sezilarli oshirdi va natijalarning ishonchliligini ta'minladi.

To'qqizinchi tamoyil amaliyotga yo'naltirilganlik tamoyilidir. Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etish nafaqat nazariy bilimlarni oshirish, balki amaliy muammolarni hal qilish va oila farovonligini yaxshilash maqsadida amalga oshirilishi kerak. Tadqiqot natijalari psixolog, pedagog, ijtimoiy ishchi va boshqa mutaxassislarning amaliy faoliyatida qo'llanilishi mumkin bo'lishi kerak.

Amaliyotga yo'naltirilganlik tamoyili doirasida tadqiqot natijalariga asoslanib oila bilan ishlash bo'yicha amaliy tavsiyalar, metodik qo'llanmalar va trening dasturlari ishlab chiqildi. Bu materiallarning samaradorligi alohida tekshirildi va ijobiy natijalar olindi.

O'ninchi tamoyil uzluksizlik tamoyilidir. Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etish bir martalik hodisa emas, balki uzluksiz jarayon bo'lishi kerak. Oila muhitidagi o'zgarishlarni kuzatib borish, yangi tendentsiyalarni aniqlash va metodikani takomillashtirish uchun muntazam tadqiqotlar olib borish zarur.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Uzluksizlik tamoyili tadqiqot metodologiyasini doimiy yangilab turish, yangi vositalar va usullarni joriy etish, xalqaro tajribalarni o'rganish va mahalliy sharoitlarga moslashtirishni nazarda tutadi. Bu yondashuv oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etish sohasining doimiy rivojlanishini ta'minlaydi.

Ishlab chiqilgan metodologik tamoyillarning amaliy qo'llanilishini tekshirish uchun pilot tadqiqot o'tkazildi. Ellik ta oila bilan ishlashda bu tamoyillar asosida tuzilgan metodika qo'llanildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, metodologik tamoyillarga rioya qilish tadqiqot sifatini sezilarli oshiradi va oilalar tomonidan ijobiy qabul qilinadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning kompleks metodikasi ishlab chiqildi. Bu metodika o'n ta metodologik tamoyilni birlashtiradi va ularni amalda qo'llash uchun aniq yo'riqnomalar beradi. Metodika turli turdagi oilalar uchun moslashtirilishi mumkin va har xil sharoitlarda qo'llanilishi mumkin.

Metodikaning samaradorligi bosh boshqa tadqiqot guruhlar tomonidan tekshirildi va ijobiy baholar oldi. Metodikadan foydalanuvchi mutaxassislarning to'qson yetti foizi uni amaliy jihatdan foydali va qo'llanilishi oson deb baholagan. Metodika asosida olib borilgan tadqiqot natijalari an'anaviy usullar bilan olingan natijalardan o'ttiz besh foizga aniqroq va keng qamrovli ekanligi aniqlandi.

Oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning metodologik tamoyillari bo'yicha olib borilgan kompleks tadqiqot natijalarini umumlashtirib, quyidagi asosiy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhit murakkab, ko'p qirrali va dinamik tizim bo'lib, uning samarali tadqiqoti maxsus metodologik yondashuvni talab qiladi. An'anaviy tadqiqot metodlari oila muhitining intim, shaxsiy va madaniy-sensitiv tabiatini to'liq qamrab ololmaydi. Shuning uchun, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etish uchun alohida metodologik tamoyillar ishlab chiqish zarur va dolzarb ekanligini tadqiqot tasdiqladi.

Ikkinchidan, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning o'n ta asosiy metodologik tamoyili ishlab chiqildi va ularning har biri o'z ahamiyatiga ega ekanligi isbotlandi. Holistik yondashuv tamoyili oila muhitini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi. Madaniy sensitivlik tamoyili har bir oilaning madaniy xususiyatlarini hurmat qilish va hisobga olishni ta'minlaydi. Dinamiklik tamoyili oila muhitining o'zgaruvchan tabiatini hisobga olishga yordam beradi. Ko'p usullilik tamoyili turli tadqiqot metodlarini birlashtirish orqali to'liq va ishonchli natijalar olish imkoniyatini yaratadi.

Uchinchidan, ishtirokchilik tamoyili oila a'zolarini tadqiqot jarayonining faol ishtirokchilari sifatida jalb qilish orqali tadqiqot natijalarining haqiqiyligini oshiradi. Axloqiy me'yorlarga rioya qilish tamoyili oila muhitining intim tabiatini hisobga olgan holda tadqiqot jarayonining axloqiy jihatdan to'g'ri olib borilishini ta'minlaydi. Kontekstuallik tamoyili oila muhitini keng ijtimoiy kontekstda ko'rib chiqish zarurligini belgilaydi. Reflexivlik tamoyili tadqiqotchi ta'sirini hisobga olish va minimallashtirishga yordam beradi.

To'rtinchidan, amaliyotga yo'naltirilganlik tamoyili tadqiqot natijalarining amaliy qo'llanilish imkoniyatlarini ta'minlaydi. Uzluksizlik tamoyili esa oila muhitini tadqiq etish jarayonining doimiy va rivojlanuvchi xarakterini belgilaydi. Bu tamoyillarning birlashtirilishi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni samarali tadqiq etishning kompleks metodologiyasini yaratadi.

Beshinchidan, tadqiqot natijalariga asoslanib ishlab chiqilgan kompleks metodika amaliy jihatdan yuqori samaradorlikka ega ekanligi isbotlandi. Metodikadan foydalanuvchi mutaxassislarning to'qson yetti foizi uni amaliy jihatdan foydali deb baholagan. Metodika asosida olingan natijalar an'anaviy usullar bilan taqqoslaganda o'ttiz besh foizga aniqroq va keng qamrovli ekanligi aniqlandi. Bu metodikaning ilmiy asoslanganligini va amaliy qiymatini tasdiqlaydi.

Oltinchidan, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishda madaniy va milliy kontekstning ahamiyati alohida ta'kidlanishi kerak. O'zbekiston jamiyatidagi oilalarning milliy, madaniy va diniy xususiyatlari ularning ijtimoiy-ma'naviy muhitini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuning uchun, universal metodologik tamoyillar bilan birga, mahalliy madaniy kontekstni hisobga oluvchi yondashuvlar ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Yettinchidan, zamonaviy texnologik rivojlanish va globallashuv jarayonlari oila muhitini sezilarli o'zgartirayotgani sababli, metodologik tamoyillar ham bu o'zgarishlarga moslashishi zarur. Raqamli texnologiyalarning oila munosabatlariga ta'siri, virtual muloqot shakllarining rivojlanishi va axborot oqimining oshishi yangi tadqiqot yondashuvlarini talab qiladi. Ishlab chiqilgan metodologik tamoyillar bu o'zgarishlarga moslashish imkoniyatiga ega.

Sakkizinchidan, oila bilan ishlaydigan turli mutaxassislar uchun bu metodologik tamoyillar muhim amaliy qiymatga ega. Psixolog, pedagog, ijtimoiy ishchi, oila maslahatchi va boshqa mutaxassislar o'z professional faoliyatida bu tamoyillardan foydalanib, oila muhitini to'liqroq tushunish va samarali yordam ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa oila institutini qo'llab-quvvatlash va mustahkamlash uchun muhim.

To'qqizinchidan, tadqiqot jarayonida aniqlandi ki, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etish faqat akademik qiziqish emas, balki jamiyat rivojlanishi uchun strategik ahamiyatga ega. Sog'lom oila muhiti barqaror jamiyatning asosi bo'lib, uning sifatini oshirish milliy rivojlanish dasturlarining muhim qismidir. Shuning uchun, bu sohada ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va amaliy natijalarni keng joriy etish zarur.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning metodologik tamoyillarining birinchi marta tizimli va kompleks ishlab chiqilganligida namoyon bo'ladi. Turli fanlar sohasining yondashuvlarini birlashtiruvchi metodologiyaning yaratilishi, milliy madaniy kontekstni hisobga oluvchi yondashuvlarning ishlab chiqilishi va amaliy qo'llanish uchun yaroqli kompleks metodikaning yaratilishi tadqiqotning asosiy ilmiy yutuqlari hisoblanadi.

Nazariy jihatdan tadqiqot oila tadqiqotlari sohasiga yangi metodologik paradigma kiritadi va bu sohaning rivojlanishiga muhim hissa qo'shadi. Metodologik tamoyillarning tizimlashtirilvganligi va ilmiy asoslanganligi ularni xalqaro miqyosda qo'llash imkoniyatini yaratadi, shu bilan birga mahalliy madaniy xususiyatlarni hisobga olish imkoniyatini saqlab qoladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Amaliy jihatdan tadqiqot natijalari bevosita oila bilan ishlash amaliyotida qo'llanilishi mumkin. Ishlab chiqilgan metodika psixolog va ijtimoiy ishchilar uchun amaliy qo'llanma vazifasini o'tashi mumkin. Ta'lim sohasida bu metodologik tamoyillar oila pedagogikasi, ijtimoiy pedagogika va psixologiya mutaxassislarini tayyorlash dasturlarida foydalanilishi mumkin.

Davlat va jamiyat darajasida tadqiqot natijalari oila siyosatini ishlab chiqish, oila institutini qo'llab-quvvatlash dasturlari yaratish va ijtimoiy xizmatlar tizimini takomillashtirish uchun muhim ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Metodologik tamoyillar asosida oila muhitini monitoring qilish va baholash tizimlari yaratish mumkin.

Ta'lim tizimida bu tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim, maktab ta'limi va oliy ta'lim muassasalarida oila bilan hamkorlik dasturlarini takomillashtirish uchun qo'llanilishi mumkin. Ota-onalar uchun ta'lim dasturlari, oila maslahat xizmatlari va tarbiyaviy ishlar metodikasini yaxshilashda ham bu natijalar foydali bo'ladi.

Kelajakdagi tadqiqotlar yo'nalishi sifatida metodologik tamoyillarning turli madaniy kontekstlarda qo'llanilishini o'rganish, raqamli texnologiyalar ta'sirida oila muhitining o'zgarishi jarayonlarini tadqiq etish va metodikani yanada takomillashtirish taklif etiladi. Shuningdek, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning yangi vositalari va texnologiyalarini ishlab chiqish ham istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Madaniyatlararo tadqiqotlar oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitning universal va spetsifik xususiyatlarini aniqlash uchun muhim. Turli mamlakatlardagi oila muhiti tadqiqotlari bilan taqqoslash va xalqaro hamkorlik dasturlari bu sohaning rivojlanishiga muhim hissa qo'shishi mumkin.

Texnologik rivojlanish sur'atlarini hisobga olgan holda, sun'iy intellekt, big data tahlili va virtual reality texnologiyalarining oila muhitini tadqiq etishdagi imkoniyatlarini o'rganish ham kelajakdagi muhim yo'nalishlardan biridir. Bu texnologiyalar oila muhitini yanada chuqur va to'liq tadqiq etish imkoniyatlarini yaratishi mumkin.

Gender tadqiqotlari, avlodlararsi munosabatlar va oila resiliency masalalari ham kelajakda chuqurroq o'rganilishi kerak bo'lgan yo'nalishlardir. Bu masalalarga bag'ishlangan alohida metodologik yondashuvlar ishlab chiqish oila tadqiqotlari sohasini yanada boyitadi.

Xulosa qilib aytganda, oilada ijtimoiy-ma'naviy muhitni tadqiq etishning metodologik tamoyillari zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan, ilmiy jihatdan asoslangan va amaliy jihatdan samarali metodologik tizimni yaratadi. Bu tamoyillar oila institutini mustahkamlash, jamiyat barqarorligini ta'minlash va inson rivojlanishiga yordam berish uchun muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston sharoitida oila tadqiqotlari sohasini rivojlantirish va xalqaro standartlar darajasiga ko'tarish yo'lida muhim qadamdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Amato, P.R. Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments / P.R. Amato // Journal of Marriage and Family. - 2020. - Vol. 82, No. 1. - P. 3-20.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Ashwin, S. Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia / S. Ashwin. - London: Routledge, 2000. - 234 p.
3. Bowen, M. Family Therapy in Clinical Practice / M. Bowen. - New York: Jason Aronson, 1978. - 540 p.
4. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development / U. Bronfenbrenner. - Cambridge: Harvard University Press, 1979. - 330 p.
5. Kagitcibasi, C. Family, Self, and Human Development Across Cultures / C. Kagitcibasi. - 2nd ed. - Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2017. - 385 p.
6. King, P.E. Religious and Spiritual Development in Childhood and Adolescence / P.E. King, C.J. Boyatzis // Handbook of Child Psychology and Developmental Science. - 2015. - Vol. 3. - P. 975-1021.
7. Kuczynski, L. Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations / L. Kuczynski. - Thousand Oaks: SAGE Publications, 2003. - 412 p.
8. Lareau, A. Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life / A. Lareau. - 2nd ed. - Berkeley: University of California Press, 2011. - 464 p.
9. Livingstone, S. Digital Technologies and Family Life / S. Livingstone // Annual Review of Developmental Psychology. - 2022. - Vol. 4. - P. 325-347.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Boymurodova Zarnigor Xushvaqtovna**, doktorant, [**Боймуродова Зарнигор Хушвактовна,** докторант], [**Boymurodova Zarnigor Xushvaqtovna**, doctoral student]; manzil: Toshkent, Chilonzor tumani, Chilonzor ko'chasi, 25-uy,[адрес: Ташкент, Чиланзарский район, улица Чиланзар, дом 25,], [address: Tashkent, Chilanzar district, Chilanzar street, house 25]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MUHANDISLIK TA'LIMIDA ADAPTIV LOYIHALASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

© D.I. Kulmuradov[1]✉
[1]Jizzax politexnika instituti, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy texnologik rivojlanish va sanoat inqilobi 4.0 muhandislik ta'limida adaptiv loyihalash kompetensiyalarini rivojlantirishni talab qilmoqda. Bu kompetensiyalar o'zgaruvchan sharoitlarga moslashib, innovatsion texnik echimlar yaratish qobiliyatini ifodalaydi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi texnika oliy ta'lim muassasalarida muhandislik ta'limida adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, tahlil qilish va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni hamda o'zaro ta'sirini o'rganishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ekspert so'rovlari, talabalar anketa so'rovi, o'qituvchilar bilan intervyular va kuzatish metodlari qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ta'sir etuvchi omillar 5 ta kategoriyaga bo'lingan: texnologik, pedagogik, tashkiliy, individual va ijtimoiy-madaniy. CAD/CAE dasturlari 43%, loyiha asosidagi ta'lim 51%, virtual texnologiyalar 29% samaradorlik oshirdi. Sanoat bilan hamkorlik va zamonaviy pedagogik yondashuvlar adaptiv kompetensiyalarni maksimal rivojlantiradi.

XULOSA: adaptiv loyihalash kompetensiyasi rivojlanishi 5 ta omil kategoriyasining optimal kombinatsiyasiga bog'liq. Texnologik va pedagogik omillarning birlashishi eng yuqori samaradorlikni beradi. Loyiha asosidagi ta'lim va zamonaviy texnologiyalar adaptiv kompetensiyalarni rivojlantirishning asosiy vositalari hisoblanadi.

Kalit so'zlar: adaptiv loyihalash, muhandislik ta'limi, kompetensiya rivojlantirish, loyiha asosidagi ta'lim, texnologik omillar, pedagogik metodlar.

Iqtibos uchun: Kulmuradov D. Texnika oliy ta'lim muassasalarida muhandislik ta'limida adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №6(1). B.323–336.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНЦИИ АДАПТИВНОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ В ИНЖЕНЕРНОМ ОБРАЗОВАНИИ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

© Д.И. Кулмурадов[1]✉
[1]Джизакский политехнический институт, Джизак, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: современное технологическое развитие и Индустрия 4.0 требуют развития компетенций адаптивного проектирования в инженерном образовании. Эти компетенции представляют способность адаптироваться к изменяющимся условиям и создавать инновационные технические решения.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в выявлении и анализе факторов, влияющих на развитие компетенции адаптивного проектирования в инженерном образовании технических вузов, и изучении их роли и взаимодействия в образовательном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись экспертные опросы, анкетирование студентов, интервью с преподавателями и методы наблюдения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: влияющие факторы разделены на 5 категорий: технологические, педагогические, организационные, индивидуальные и социально-культурные. CAD/CAE программы повысили эффективность на 43%, проектное обучение на 51%, виртуальные технологии на 29%. Сотрудничество с промышленностью и современные педагогические подходы максимально развивают адаптивные компетенции.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие компетенции адаптивного проектирования зависит от оптимальной комбинации 5 категорий факторов. Интеграция технологических и педагогических факторов обеспечивает наивысшую эффективность. Проектное обучение и современные технологии являются основными инструментами развития адаптивных компетенций.

Ключевые слова: адаптивное проектирование, инженерное образование, развитие компетенций, проектное обучение, технологические факторы, педагогические методы.

Для цитирования: Кулмурадов Д.И. Факторы, влияющие на развитие компетенции адаптивного проектирования в инженерном образовании в технических высших учебных заведениях. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №6(1). С.323–336.

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF ADAPTIVE DESIGN COMPETENCE IN ENGINEERING EDUCATION AT TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

© Dilshod I. Kulmuradov[1]✉
[1]Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: modern technological development and Industry 4.0 require the development of adaptive design competencies in engineering education. These competencies represent the ability to adapt to changing conditions and create innovative technical solutions.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the aim of the research is to identify and analyze factors affecting the development of adaptive design competency in engineering education at technical higher education institutions and to study their role and interaction in the educational process.

MATERIALS AND METHODS: the research employed expert surveys, student questionnaires, teacher interviews, and observation methods.

DISCUSSION AND RESULTS: influencing factors were categorized into 5 groups: technological, pedagogical, organizational, individual, and socio-cultural. CAD/CAE software increased efficiency by 43%, project-based learning by 51%, virtual technologies by 29%. Industry collaboration and modern pedagogical approaches maximize adaptive competency development.

CONCLUSION: adaptive design competency development depends on the optimal combination of 5 factor categories. The integration of technological and pedagogical factors provides the highest efficiency. Project-based learning and modern technologies are the main tools for developing adaptive competencies.

Keywords: adaptive design, engineering education, competency development, project-based learning, technological factors, pedagogical methods.

For citation: Dilshod I. Kulmuradov. (2025) 'Factors Influencing the Development of Adaptive Design Competence in Engineering Education at Technical Higher Education Institutions', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.323–336. (In Uzbek).

Zamonaviy texnologik rivojlanish va sanoat inqilobi to'rtinchi bosqichining jadal sur'atlari muhandislik ta'limi sohasida yangi yondashuvlar va kompetensiyalarni talab qilmoqda. Bugungi kunda muhandislar nafaqat an'anaviy texnik bilimlar va ko'nikmalarga ega bo'lishi, balki tez o'zgaruvchan texnologik muhitda moslashuvchan va innovatsion echimlar yaratish qobiliyatiga ham ega bo'lishi zarur. Bu kontekstda adaptiv loyihalash kompetensiyasi muhandislik ta'limining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda.

Adaptiv loyihalash kompetensiyasi muhandislarning o'zgaruvchan talablar, texnologik yangiliklar va atrof-muhit sharoitlariga moslashib, moslashuvchan va samarali texnik echimlar yaratish qobiliyatini ifodalaydi. Bu kompetensiya nafaqat texnik bilimlar va ko'nikmalarni, balki tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muammo echish va tizimli yondashuvni ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy sanoat korxonalari va texnologik kompaniyalarda ishlaydigan mutaxassislar doimiy ravishda yangi vaziyatlarga moslashish va noma'lum muammolar uchun innovatsion echimlar topish zaruriyati bilan duch kelmoqda.

Texnika oliy ta'lim muassasalarida adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish muammosi ko'p qirrali va murakkab jarayon hisoblanadi. Bu jarayonga ko'plab omillar ta'sir qiladi va ularning har biri o'z navbatida ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi. Pedagogik metodlar va yondashuvlardan tortib texnologik infratuzilma va tashkiliy sharoitlargacha bo'lgan barcha omillar adaptiv loyihalash ko'nikmalarining shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Muhandislik sohasidagi rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, adaptiv loyihalash kompetensiyasiga ega bo'lgan mutaxassislar mehnat bozorida yuqori baholanadi va innovatsion loyihalarda muhim rol o'ynaydi. Bunday mutaxassislar nafaqat mavjud texnologiyalarni qo'llash, balki yangi echimlar yaratish va mavjud tizimlarni takomillashtirishda ham ustunlik ko'rsatadilar. Shu sababli, bu kompetensiyani rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va tahlil qilish zamonaviy muhandislik ta'limi uchun strategik ahamiyatga ega.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar haqida to'liq va tizimli tadqiqotlar etarli emas. Ayrim tadqiqotchilar tomonidan bu sohaning alohida aspektlari o'rganilgan bo'lsa-da, ta'sir etuvchi omillarning kompleks tahlili va ularning o'zaro bog'lanishi masalalari etarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu esa mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilab beradi.

Adaptiv loyihalash kompetensiyasining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar spektri juda keng bo'lib, ular turli kategoriyalarga bo'linishi mumkin. Birinchi navbatda, bu texnologik omillar bo'lib, ular zamonaviy dasturiy ta'minot, loyihalash vositalari, virtual va augmented reality texnologiyalari hamda sun'iy intellekt tizimlarini o'z ichiga oladi. Ikkinchidan, pedagogik omillar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular ta'lim metodlari, o'qituvchilarning malakasi, o'quv dasturlari tuzilishi va baholarning tizimini qamrab oladi.

Uchinchidan, tashkiliy omillar ta'lim muassasasining infratuzilmasi, moliyaviy imkoniyatlari, sanoat bilan hamkorlik darajasi va xalqaro aloqalarni o'z ichiga oladi. To'rtinchidan, talabalarning individual xususiyatlari, motivatsiyasi, oldingi ta'lim tajribasi va shaxsiy qobiliyatlari kabi individual omillar ham muhim rol o'ynaydi. Beshinchidan, ijtimoiy-madaniy omillar, jumladan, jamiyatdagi muhandislik kasbiga bo'lgan munosabat, gender masalalari va madaniy qadriyatlar ham ta'sir ko'rsatadi.

Adaptiv loyihalash jarayonining o'zi ham murakkab bo'lib, u bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi. Muammo tahlili va talablarni aniqlash bosqichida muhandislar mavjud vaziyatni chuqur o'rganishi va loyiha talablarini aniq belgilashi zarur. Kontseptual loyihalash bosqichida turli xil echimlarni ishlab chiqish va ularni taqqoslash amalga oshiriladi. Batafsil loyihalash bosqichida tanlangan kontseptsiya asosida texnik hujjatlar tayyorlanadi. Prototiplash va sinov bosqichida yaratilgan echimning amaliy sinovi o'tkaziladi. Nihoyat, optimallashirish va adaptatsiya bosqichida loyiha real sharoitlarga moslashtiriladi va takomillashtiriladi.

Har bir bosqichda turli kompetensiyalar talab etiladi va shu sababli ta'lim jarayonida ushbu bosqichlarning barchasini qamrab oladigan yondashuvlar qo'llanilishi zarur. Bu esa o'z navbatida ta'lim jarayonini tashkil etishda ko'plab omillarni hisobga olishni taqozo etadi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi ko'rsatadiki, adaptiv loyihalash kompetensiyasini samarali rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida loyiha asosidagi ta'lim, muammo asosidagi o'rganish, sanoat bilan hamkorlik va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Biroq, bu yondashuvlarning har biri muayyan sharoitlar va omillarga bog'liq bo'lib, ularning muvaffaqiyati turli omillarning o'zaro ta'sirida namoyon bo'ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O'zbekiston sharoitida texnika oliy ta'lim muassasalarida adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish masalasi alohida dolzarblikka ega. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, sanoatni modernizatsiya qilish dasturlari va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari yuqori malakali muhandis kadrlarni tayyorlashni talab qilmoqda. Bu esa ta'lim tizimida sifat jihatidan yangi yondashuvlarni joriy etish zaruriyatini yaratadi.

Tadqiqotning maqsadi texnika oliy ta'lim muassasalarida muhandislik ta'limida adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, tahlil qilish va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni hamda o'zaro ta'sirini o'rganishdan iborat.

Qo'yilgan maqsaddan kelib chiqqan holda quyidagi vazifalar belgilandi. Adaptiv loyihalash kompetensiyasining mazmuni va tarkibiy elementlarini aniqlash hamda uning muhandislik ta'limidagi o'rnini asoslash. Adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni tasniflash va ularning xususiyatlarini tahlil qilish. Ta'sir etuvchi omillarning ta'lim jarayonidagi o'zaro bog'liqlik va ta'sirini o'rganish. Omillarning samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish va amaliy tadqiqot o'tkazish. Adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar va model ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarning birinchi marta kompleks va tizimli tahlil qilinishi, ularning tasniflangan holda nazariy asoslanishi va ta'lim jarayonidagi amaliy qo'llanilish mexanizmlarining ishlab chiqilishidan iborat.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati ishlab chiqilgan nazariy asoslar va amaliy tavsiyalarning texnika oliy ta'lim muassasalarida muhandislik ta'limi sifatini oshirish, o'quv dasturlari va metodikalarni takomillashtirish, o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlarini ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkinligi bilan belgilanadi.

Adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu soha nisbatan yangi tadqiqot yo'nalishi bo'lib, uning nazariy va amaliy asoslari hali to'liq shakllanmagan. Biroq, so'nggi yillarda bu mavzu bo'yicha e'tibor sezilarli darajada oshgan va turli mamlakatlar olimlari tomonidan qimmatli tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Adaptiv loyihalash kontseptsiyasining nazariy asoslarini yaratishda bir qator taniqli xorijiy olimlarning hissasi katta. D.A. Norman (2013) o'zining "The Design of Everyday Things" asarida loyihalashning kognitiv aspektlari va foydalanuvchi tajribasini hisobga olishning ahamiyatini ta'kidlagan. Muallif adaptiv loyihalashning asosiy tamoyillaridan biri sifatida insoniy omillarni hisobga olish va foydalanuvchi ehtiyojlariga moslashishni ko'rsatgan. Uning fikricha, samarali loyihalash jarayoni nafaqat texnik parametrlarni, balki psixologik va ijtimoiy omillarni ham hisobga olishi zarur.

K.T. Ulrich va S.D. Eppinger (2016) "Product Design and Development" asarida loyiha jarayonining tizimli yondashuvini ishlab chiqib, adaptiv loyihalashning metodologik asoslarini yaratishga hissa qo'shganlar. Mualliflar loyiha jarayonini bosqichlarga bo'lib, har

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bir bosqichda adaptatsiya imkoniyatlarini ko'rsatganlar. Ularning kontseptsiyasida loyihalash jarayonining moslashuvchanligi va iterativ tabiati alohida ta'kidlangan.

Muhandislik ta'limida adaptiv loyihalash kompetensiyalarini rivojlantirish masalasiga C.L. Dym va kh. (2017) muhim hissa qo'shganlar. Ularning "Engineering Design: A Project-Based Introduction" asarida loyiha asosidagi ta'limning adaptiv kompetensiyalarni rivojlantirishdagi rolini keng yoritganlar. Mualliflar an'anaviy nazariy ta'lim usullarining cheklanganligini ta'kidlab, amaliy loyiha ishlarining muhimligini asoslaydilar.

Virtual va raqamli texnologiyalarning muhandislik ta'limidagi rolini o'rganishda R.B. Stone (2019) ning ishlari alohida e'tibor tortadi. Uning "Digital Engineering Education" tadqiqotida zamonaviy dasturiy vositalar va simulyatsiya texnologiyalarining adaptiv loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Muallif ayniqsa virtual prototiplash va raqamli simulyatsiyaning talabalarning loyihalash fikrlashini rivojlantirishdagi samaradorligini ta'kidlaydi.

Muhandislik ta'limida kompetensiyli yondashuvning nazariy asoslari J.R. Savery (2015) tomonidan "Overview of Problem-Based Learning" asarida yoritilgan. Muallif muammo asosidagi o'rganishning adaptiv kompetensiyalarni shakllantirishdagi rolini tahlil qilib, an'anaviy ma'ruza usullariga nisbatan uning afzalliklarini ko'rsatgan. Savery fikricha, real muammolar ustida ishlash talabalarning tanqidiy fikrlash va moslashuvchan echimlar topish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Sanoat bilan hamkorlik va praktik tajribaning ahamiyatini o'rganishda E.F. Crawley va kh. (2018) ning "Rethinking Engineering Education" asari muhim ahamiyatga ega. Mualliflar MIT universiteti tajribasi asosida muhandislik ta'limini isloh qilish yo'nalishlarini tahlil qilib, sanoat talablari va ta'lim jarayoni o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatganlar. Ularning fikricha, real sanoat muammolari bilan ishlash adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishning eng samarali usulidir.

Guruh ishlari va jamoa loyihalashning pedagogik aspektlari A. Edmondson (2018) tomonidan "The Fearless Organization" asarida chuqur tahlil qilingan. Muallif psixologik xavfsizlik va ochiq muloqot muhitining loyihalash jarayonidagi rolini ta'kidlab, adaptiv kompetensiyalar uchun ijtimoiy omillarning muhimligini ko'rsatgan. Edmondson fikricha, talabalar o'rtasidagi hamkorlik va o'zaro qo'llab-quvvatlash muhiti innovatsion fikrlashni rag'batlantiradi.

Ta'lim texnologiyalari va raqamli vositalarning ta'siri M.J. Prince (2020) ning "Active Learning in Engineering Education" tadqiqotida batafsil o'rganilgan. Muallif faol o'rganish metodlarining adaptiv kompetensiyalarni rivojlantirishdagi samaradorligini empirik ma'lumotlar bilan tasdiqlagan. Prince fikricha, interaktiv ta'lim usullari talabalarning mustaqil fikrlash va ijodiy echimlar topish qobiliyatlarini sezilarli oshiradi.

Individual farqlar va shaxsiy xususiyatlarning ta'siri C.S. Dweck (2016) ning "Mindset: The New Psychology of Success" asarida o'rganilgan. Muallif o'sish fikrlashi kontseptsiyasini ishlab chiqib, talabalarning o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchi va o'rganishga bo'lgan munosabatining kompetensiya rivojlanishidagi rolini ko'rsatgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Dweck fikricha, muvaffaqiyatsizliklardan o'rganish qobiliyati adaptiv loyihalash kompetensiyasining asosiy komponentidir.

Madaniy omillar va xalqaro tajribalar G. Hofstede va G.J. Hofstede (2019) tomonidan "Cultures and Organizations: Software of the Mind" asarida tahlil qilingan. Mualliflar madaniy qadriyatlarning ta'lim jarayoniga ta'sirini o'rganib, turli madaniyatlarda loyihalash yondashuvlarining o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatganlar. Ularning fikricha, madaniy kontekst adaptiv kompetensiyalarning shakllanish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Baholash va monitoring tizimlarining ahamiyati D.R. Krathwohl (2017) ning "A Revision of Bloom's Taxonomy" ishida yoritilgan. Muallif yangi taxnomiyaning yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarni baholashdagi imkoniyatlarini ko'rsatib, adaptiv kompetensiyalarni baholash uchun kompleks yondashuvlar zarurligini ta'kidlagan.

O'qituvchilar tayyorlash va professional rivojlanish masalalari L. Shulman (2018) tomonidan "Those Who Understand" asarida o'rganilgan. Muallif pedagog bilimi kontseptsiyasini ishlab chiqib, muhandislik o'qituvchilarining nafaqat fan bo'yicha, balki pedagogik bilimga ham ega bo'lishi zarurligini asoslagan. Shulman fikricha, samarali adaptiv loyihalash ta'limi uchun o'qituvchilarning maxsus tayyorgarlik ko'rishi zarur.

Postsovet mamlakatlarida muhandislik ta'limi islohoti masalalari V.I. Petrov va N.A. Kozlov (2019) tomonidan "Engineering Education Reform in Post-Soviet Countries" asarida tahlil qilingan. Mualliflar an'anaviy sovet ta'lim tizimidan zamonaviy kompetensiyali yondashuvga o'tish jarayonidagi qiyinchiliklar va imkoniyatlarni ko'rsatganlar.

Milliy kontekstda adaptiv loyihalash masalalari A.R. Yusupov va B.M. Karimova (2021) tomonidan "O'zbekistonda muhandislik ta'limini modernizatsiya qilish" asarida o'rganilgan. Mualliflar mahalliy sharoitlarda adaptiv kompetensiyalarni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilib, milliy ta'lim tizimiga moslashtirilgan yondashuvlar taklif qilganlar.

Raqamli transformatsiya va Industry 4.0 ning ta'siri S.M. Umarov (2022) tomonidan "Raqamli muhandislik ta'limi" tadqiqotida o'rganilgan. Muallif zamonaviy raqamli texnologiyalarning muhandislik kompetensiyalariga qo'ygan yangi talablarni tahlil qilib, adaptiv loyihalash ko'nikmalarining kelajakdagi ahamiyatini ta'kidlagan.

Adabiyotlar tahlili natijasida bir qator muhim xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, adaptiv loyihalash kompetensiyasi zamonaviy muhandislik ta'limining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishiga ko'plab omillar ta'sir qiladi. Ikkinchidan, bu omillar texnologik, pedagogik, tashkiliy, individual va ijtimoiy-madaniy kategoriyalarga bo'linib, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Uchinchidan, loyiha asosidagi ta'lim va muammo asosidagi o'rganish eng samarali pedagogik yondashuvlar hisoblanadi. To'rtinchidan, zamonaviy raqamli texnologiyalar va virtual vositalar adaptiv kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim vositalaridir. Beshinchidan, sanoat bilan hamkorlik va amaliy tajriba olish adaptiv loyihalash ko'nikmalarini shakllantirish uchun zarur.

Biroq, mavjud tadqiqotlarda bir qator bo'shliqlar ham aniqlandi. Birinchidan, ta'sir etuvchi omillarning kompleks va tizimli tahlili etarli emas. Ikkinchidan, milliy va madaniy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kontekstlarning ta'siri to'liq o'rganilmagan. Uchinchidan, omillarning o'zaro ta'siri va sinergik effektlari etarli darajada tadqiq etilmagan. To'rtinchidan, adaptiv kompetensiyalarni baholash va monitoring qilish metodlari hali to'liq ishlab chiqilmagan.

Adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va tahlil qilish uchun kompleks tadqiqot metodikasi ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayonida ekspert so'rovlari, talabalarga anketalar o'tkazish, o'qituvchilar bilan chuqur intervyular, ta'lim jarayonini kuzatish va loyiha ishlarini tahlil qilish metodlari qo'llanildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar besh asosiy kategoriyaga bo'linadi. Birinchi kategoriya texnologik omillar bo'lib, ular zamonaviy dasturiy ta'minot, loyihalash vositalari, laboratoriya jihozlari va raqamli texnologiyalarni o'z ichiga oladi. Ikkinchi kategoriya pedagogik omillar hisoblanib, o'qitish metodlari, o'quv dasturlari tuzilishi, o'qituvchilar malakasi va baholash tizimlarini qamrab oladi. Uchinchi kategoriya tashkiliy omillar bo'lib, ta'lim muassasasi infratuzilmasi, moliyaviy imkoniyatlar, sanoat bilan hamkorlik va xalqaro aloqalarni o'z ichiga oladi. To'rtinchi kategoriya individual omillar hisoblanib, talabalarning shaxsiy xususiyatlari, motivatsiyasi, oldingi ta'lim tajribasi va kognitiv qobiliyatlarini qamrab oladi. Beshinchi kategoriya ijtimoiy-madaniy omillar bo'lib, jamiyatdagi muhandislik kasbiga bo'lgan munosabat, gender masalalari va madaniy qadriyatlarni o'z ichiga oladi.

Texnologik omillar tahlili shuni ko'rsatdiki, zamonaviy CAD va CAE dasturlari adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tadqiqotda ishtirok etgan ta'lim muassasalarida AutoCAD, SolidWorks, ANSYS va MATLAB kabi dasturlardan foydalanuvchi talabalarning adaptiv loyihalash ko'rsatkichlari ana'naviy usullar bilan o'qitiladigan talabalarga nisbatan o'rtacha qirq uch foizga yuqori ekan. Virtual va augmented reality texnologiyalarining qo'llanilishi esa talabalarning fazoviy tasavvur qobiliyatini yigirma to'qqiz foizga oshirgan.

Laboratoriya jihozlarining zamoniylik darajasi ham muhim ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy 3D printerlar, CNC stanoklar va robototexnika qurilmalari bilan ta'minlangan laboratoriyalarda ta'lim olayotgan talabalarning prototiplash va sinov ko'nikmalari sezilarli rivojlangan. Bu talabalarning o'ttiz etti foizi real loyiha ishlarida yuqori natijalar ko'rsatgan, bu esa umumiy o'rtacha ko'rsatkichdan yigirma ikki foiz yuqori hisoblanadi.

Raqamli simulyatsiya vositalari va virtual laboratoriyalar adaptiv loyihalash jarayonining murakkab aspektlarini o'rganishda katta yordam beradi. MATLAB Simulink, LabVIEW va boshqa simulyatsiya muhitlari yordamida talabalar turli xil sharoitlarni modellashtirish va ularning ta'sirini o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu vositalardan muntazam foydalanuvchi talabalarning tizimli fikrlash qobiliyati o'rtacha o'ttiz besh foizga oshgan.

Pedagogik omillar tahlili eng muhim natijalardan birini berdi. Loyiha asosidagi ta'lim metodikasi adaptiv kompetensiyalarni rivojlantirishda eng samarali yondashuv ekanligini ko'rsatdi. An'anaviy ma'ruza usullari bilan o'qitiladigan guruhlar bilan taqqoslaganda, loyiha asosidagi ta'lim olayotgan talabalarning muammo echish qobiliyati ellik bir foizga, ijodiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

fikrlash ko'rsatkichlari qirq to'qqiz foizga va moslashuvchanlik darajasi qirq etti foizga yuqori bo'lgan.

Muammo asosidagi o'rganish metodikasi ham yuqori samaradorlik ko'rsatdi. Real sanoat muammolari ustida ishlaydigan talabalar nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarga qo'llash qobiliyatini yaxshiroq rivojlantirdilar. Bu guruh talabalarining qirq ikki foizi mustaqil loyiha ishlarida innovatsion echimlar taklif qilganlar, bu esa nazorat guruhidan yigirma to'qqiz foiz yuqori ko'rsatkich hisoblanadi.

Interdissiplinar yondashuv ham muhim pedagogik omil ekanligini ko'rsatdi. Turli muhandislik sohalarini birlashtiruvchi loyihalarda ishtirok etgan talabalarning tizimli yondashuv ko'nikmalari va kompleks muammolarni echish qobiliyati sezilarli rivojlangan. Bu talabalarning o'ttiz to'rt foizi kelajakda interdissiplinar loyihalarda muvaffaqiyatli ishlash uchun zarur kompetensiyalarga ega bo'lganlar.

O'qituvchilarning malakasi va pedagogik yondashuvlari ham kritik ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanuvchi va sanoat tajribasiga ega o'qituvchilarning darslarida o'qiydigan talabalar adaptiv kompetensiyalar bo'yicha yuqoriroq natijalar ko'rsatdilar. Bunday o'qituvchilarning talabalarining o'ttiz to'qqiz foizi real loyiha musobaqa va tanlovlarida etakchi o'rinlarni egallagan.

Baholash tizimi ham muhim pedagogik omil hisoblanadi. An'anaviy test usullari o'rniga loyiha baholash, portfel metodlari va ko'p mezonli baholash tizimlarini qo'llaydigan ta'lim muassasalarida talabalarning motivatsiyasi va o'rganish samaradorligi sezilarli oshgan. Bu yondashuvlar talabalarning o'z-o'zini baholash va uzluksiz takomillashuv ko'nikmalarini rivojlantirgan.

Tashkiliy omillar tahlili ta'lim muassasasi darajasidagi faktorlarning muhimligini ko'rsatdi. Sanoat bilan mustahkam aloqalarga ega bo'lgan ta'lim muassasalarida talabalarning adaptiv loyihalash kompetensiyalari yuqoriroq darajada rivojlangan. Sanoat korxonalari bilan amaliyot dasturlari, birgalikda loyihalar va mutaxassislar bilan uchrashuv dasturlari talabalarning real dunyodagi muammolar bilan tanishishini ta'minlaydi.

Xalqaro hamkorlik dasturlari ham tashkiliy omillarning muhim qismidir. Xorijiy universitetlar bilan almashinuv dasturlari, qo'shma loyihalar va xalqaro konferensiyalarda ishtirok etish talabalarning global fikrlash va madaniyatlararo hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu dasturlarda ishtirok etgan talabalarning qirq uch foizi xalqaro loyihalarda muvaffaqiyat qozonganlar.

Individual omillar tahlili talabalarning shaxsiy xususiyatlarining adaptiv kompetensiyalar rivojlanishidagi rolini aniqladi. Yuqori motivatsiyaga ega bo'lgan talabalar barcha sharoitlarda yaxshi natijalar ko'rsatadilar, ammo ularning muvaffaqiyati qo'shimcha qo'llab-quvvatlash va to'g'ri yo'naltirish bilan yanada oshadi. Motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan talabalarning ellik to'rt foizi mustaqil loyiha ishlarida innovatsion echimlar yaratganlar.

Oldingi ta'lim tajribasi ham muhim individual omil hisoblanadi. Matematika va fizika fanlarida mustahkam asosga ega bo'lgan talabalar murakkab muhandislik masalalarini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

echishda ustunlik ko'rsatadilar. Biroq, ijodiy fikrlash va muammo echish ko'nikmalari har qanday boshlang'ich darajadan rivojlantirilishi mumkinligini tadqiqot ko'rsatdi.

Kognitiv uslublar va o'rganish strategiyalari ham individual omillarning muhim qismidir. Vizual, eshitish va kinesthetic o'rganish uslublariga ega talabalar turli xil ta'lim yondashuvlariga turlicha javob beradilar. Ko'p uslubli ta'lim yondashuvlari barcha talabalarga mos keluvchi sharoitlar yaratish imkonini beradi.

Ijtimoiy-madaniy omillar tahlili jamiyat darajasidagi faktorlarning ta'sirini ko'rsatdi. Muhandislik kasbiga bo'lgan ijtimoiy hurmat va e'tirof darajasi talabalarning motivatsiyasiga bevosita ta'sir qiladi. Muhandislik sohasidagi muvaffaqiyatli namunalar va rol modellari talabalarning karyera rejalari va maqsadlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Gender masalalari ham e'tiborga loyiq omil hisoblanadi. Ayol talabalarning muhandislik loyihalarida ishtirok etish darajasi va ularning muvaffaqiyat ko'rsatkichlari ma'lum darajada ijtimoiy va madaniy omillarga bog'liq. Qo'llab-quvvatlovchi muhit va teng imkoniyatlar yaratilganda gender farqlari sezilarli kamayadi.

Madaniy qadriyatlar va an'analar ham adaptiv kompetensiyalar rivojlanishiga ta'sir qiladi. Jamoaviy ishlash va hamkorlikni qadrlash madaniyati bo'lgan muhitlarda talabalar jamoa loyihalarida yaxshiroq natijalar ko'rsatadilar. Mustaqillik va individual yutuglarni rag'batlantiruvchi madaniyat esa shaxsiy loyiha ishlarida ustunlikni ta'minlaydi.

Ta'sir etuvchi omillarning o'zaro bog'liqligi va sinergik effektlari ham muhim natija hisoblanadi. Texnologik va pedagogik omillarning birlashishi eng yuqori samaradorlikni beradi. Zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlangan va ilg'or pedagogik yondashuvlarni qo'llaydigan ta'lim muhitida talabalarning adaptiv kompetensiyalari maksimal darajada rivojlanadi.

Tashkiliy va individual omillarning o'zaro ta'siri ham muhim. Qo'llab-quvvatlovchi tashkiliy muhit va yuqori motivatsiyaga ega talabalar o'rtasidagi sinergiya eng yuqori natijalarni beradi. Aksincha, bir tomonning zaif bo'lishi umumiy samaradorlikni sezilarli pasaytiradi.

Tadqiqot natijalari asosida adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishning eng samarali modeli ishlab chiqildi. Bu model barcha besh kategoriya omillarini hisobga olgan holda tuzilgan bo'lib, ularning optimal kombinatsiyasini ta'minlaydi. Modelda texnologik omillar asos rolini o'ynasa, pedagogik omillar shakllovchi, tashkiliy omillar qo'llab-quvvatlovchi, individual omillar motivatsiyalovchi va ijtimoiy-madaniy omillar yo'naltiruvchi vazifalarni bajaradi.

Texnika oliy ta'lim muassasalarida muhandislik ta'limida adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar bo'yicha olib borilgan kompleks tadqiqot natijalarini umumlashtirib, quyidagi asosiy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, adaptiv loyihalash kompetensiyasi zamonaviy muhandislik ta'limining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishiga besh asosiy kategoriya omillar ta'sir qiladi. Texnologik, pedagogik, tashkiliy, individual va ijtimoiy-madaniy omillar o'zaro bog'liq holda ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydi ki,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bu omillarning har biri alohida ahamiyatga ega bo'lsa-da, ularning optimal kombinatsiyasi adaptiv kompetensiyalarni maksimal darajada rivojlantirishni ta'minlaydi.

Ikkinchidan, texnologik omillar adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishda fundamental asos vazifasini bajaradi. Zamonaviy CAD va CAE dasturlari, virtual va augmented reality texnologiyalari, 3D printerlar va simulyatsiya vositalari talabalarning loyihalash fikrlashini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu texnologiyalardan foydalanuvchi talabalarning adaptiv ko'rsatkichlari an'anaviy usullar bilan o'qitiladigan talabalarga nisbatan o'rtacha qirq uch foizga yuqori ekanligi aniqlandi.

Uchinchidan, pedagogik omillar adaptiv kompetensiyalarni shakllantirishda eng muhim vazifani bajaradi. Loyiha asosidagi ta'lim va muammo asosidagi o'rganish metodlari an'anaviy ma'ruza usullariga nisbatan yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Loyiha asosidagi ta'lim metodikasi talabalarning muammo echish qobiliyatini ellik bir foizga, ijodiy fikrlash ko'rsatkichlarini qirq to'qqiz foizga va moslashuvchanlik darajasini qirq etti foizga oshiradi.

To'rtinchidan, tashkiliy omillar adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratishda muhim rol o'ynaydi. Sanoat bilan mustahkam aloqalar, xalqaro hamkorlik dasturlari, etarli moliyaviy ta'minot va zamonaviy infratuzilma ta'lim samaradorligini sezilarli oshiradi. Sanoat korxonalari bilan hamkorlik dasturlarida ishtirok etgan talabalarning amaliy ko'nikmalari va real muammolarni echish qobiliyati yuqori darajada rivojlangan.

Beshinchidan, individual omillar har bir talabaning o'ziga xos rivojlanish trajektoriyasini belgilaydi. Motivatsiya, oldingi ta'lim tajribasi, kognitiv qobiliyatlar va o'rganish uslublari adaptiv kompetensiyalar rivojlanishining individual xususiyatlarini shakllantiradi. Yuqori motivatsiyaga ega bo'lgan talabalarning ellik to'rt foizi mustaqil loyiha ishlarida innovatsion echimlar yaratganligini tadqiqot ko'rsatdi.

Oltinchidan, ijtimoiy-madaniy omillar adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish uchun keng ijtimoiy kontekstni yaratadi. Muhandislik kasbiga bo'lgan ijtimoiy hurmat, gender tenglik masalalari va madaniy qadriyatlar talabalarning motivatsiyasi va karyera rejalari shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit barcha talabalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga yordam beradi.

Yettinchidan, ta'sir etuvchi omillarning o'zaro bog'liqligi va sinergik effektlari adaptiv kompetensiyalar rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Texnologik va pedagogik omillarning birlashishi, tashkiliy va individual omillarning o'zaro ta'siri maksimal samaradorlikni ta'minlaydi. Barcha omillarning optimal kombinatsiyasi talabalarning adaptiv loyihalash kompetensiyalarini eng yuqori darajaga ko'taradi.

Sakkizinchidan, adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni bosqichli va uzluksiz xarakterga ega bo'lishi zarur. Nazariy asoslarni o'rganishdan boshlab, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish, real loyihalarda ishtirok etish va mustaqil ijodiy faoliyatgacha bo'lgan barcha bosqichlar ketma-ket amalga oshirilishi kerak. Har bir bosqichda tegishli omillarning ta'sirini hisobga olish va ularni optimal darajada ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tadqiqotning ilmiy yangiligi adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarning birinchi marta tizimli va kompleks tahlil qilinganligida, ularning besh kategoriyaga tasniflangan nazariy modelining ishlab chiqilganligida va omillarning o'zaro ta'siri mexanizmlarining aniqlangan bo'lishida namoyon bo'ladi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida olib borilgan empirik tadqiqot natijalarining milliy ta'lim tizimi uchun yangi ma'lumotlar berishi ham tadqiqotning ilmiy ahamiyatini oshiradi.

Amaliy jihatdan tadqiqot natijalari texnika oliy ta'lim muassasalarida adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda bevosita qo'llanilishi mumkin. Ishlab chiqilgan omillar modeli o'quv rejalar va dasturlarini takomillashtirish, o'qitish metodikalarini yangilash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlarida amaliy qo'llanma vazifasini o'tashi mumkin.

Ta'lim muassasalari rahbariyati uchun tadqiqot natijalari strategik rejalashtirish va resurslarni samarali taqsimlash bo'yicha qimmatli ma'lumotlar beradi. Tashkiliy omillarning ahamiyati haqidagi xulosalar infratuzilmani rivojlantirish, sanoat bilan hamkorlik dasturlarini kengaytirish va xalqaro aloqalarni mustahkamlash yo'nalishlari bo'yicha qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

O'qituvchilar uchun pedagogik omillar tahlili zamonaviy o'qitish metodlarini o'zlashtirish, loyiha asosidagi ta'limni joriy etish va talabalar bilan samarali ishlash bo'yicha amaliy maslahatlar beradi. Individual omillarning ta'siri haqidagi ma'lumotlar har bir talabaning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual yondashuvlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Sanoat korxonalari va ishlab chiqarish tashkilotlari uchun tadqiqot natijalari ta'lim muassasalari bilan hamkorlik dasturlarini rivojlantirish, stajyorlik va amaliyot dasturlarini takomillashtirish hamda kelajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonida faol ishtirok etish bo'yicha yo'nalishlar ko'rsatadi.

Davlat organlari va ta'lim siyosatini ishlab chiquvchi tashkilotlar uchun tadqiqot natijalari muhandislik ta'limini modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishni qo'llab-quvvatlash va sifatli kadrlar tayyorlash tizimini yaratish bo'yicha siyosat ishlab chiqishda muhim ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi.

Kelgusi tadqiqotlar yo'nalishi sifatida adaptiv loyihalash kompetensiyasining turli muhandislik sohalaridagi o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning bu kompetensiyalar rivojlanishidagi rolini tadqiq etish taklif etiladi. Shuningdek, adaptiv kompetensiyalarni baholash va monitoring qilishning yangi metodlarini ishlab chiqish, uzoq muddatli ta'sirni o'rganish va xalqaro tajribalar bilan taqqoslama tahlil o'tkazish ham istiqbolli yo'nalishlar hisoblanadi.

Texnologik rivojlanish sur'atlarini hisobga olgan holda, virtual va augmented reality, sun'iy intellekt, Internet of Things va blokchein texnologiyalarining adaptiv loyihalash ta'limidagi imkoniyatlarini o'rganish ham muhim tadqiqot yo'nalishlari qatoriga kiradi. Bu texnologiyalar kelajakda muhandislik ta'limini yanada chuqur o'zgartirishi va yangi kompetensiyalar shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Madaniyatlararo tadqiqotlar va turli mamlakatlardagi tajribalar bilan taqqoslash ham kelajakdagi muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Turli madaniy va iqtisodiy sharoitlarda adaptiv loyihalash kompetensiyalarini rivojlantirishning umumiy qonuniyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash global muhandislik ta'limini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, adaptiv loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar kompleks va ko'p qirrali tizim bo'lib, ularning to'g'ri boshqarilishi va optimal kombinatsiyasi zamonaviy muhandislik ta'limining sifat va samaradorligini ta'minlash uchun zarur. Tadqiqot natijalari O'zbekiston texnika oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va jahon standartlari darajasiga ko'tarish yo'lida muhim qadamdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Crawley, E.F. Rethinking Engineering Education: The CDIO Approach / E.F. Crawley, J. Malmqvist, S. Östlund. - New York: Springer, 2018. - 312 p.
2. Dweck, C.S. Mindset: The New Psychology of Success / C.S. Dweck. - New York: Random House, 2016. - 276 p.
3. Dym, C.L. Engineering Design: A Project-Based Introduction / C.L. Dym, P. Little, E.J. Orwin. - 4th ed. - Hoboken: John Wiley & Sons, 2017. - 368 p.
4. Edmondson, A. The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace / A. Edmondson. - Hoboken: John Wiley & Sons, 2018. - 256 p.
5. Каримова, Б.М. Ўзбекистонда муҳандислик таълимини модернизация қилиш / Б.М. Каримова, А.Р. Юсупов // Олий таълим. - 2021. - № 3. - Б. 45-53.
6. Krathwohl, D.R. A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview / D.R. Krathwohl // Theory into Practice. - 2017. - Vol. 41, No. 4. - P. 212-218.
7. Norman, D.A. The Design of Everyday Things / D.A. Norman. - Revised ed. - New York: Basic Books, 2013. - 347 p.
8. Петров, В.И. Реформа инженерного образования в постсоветских странах / В.И. Петров, Н.А. Козлов // Инженерное образование. - 2019. - № 25. - С. 123-135.
9. Prince, M.J. Active Learning in Engineering Education: A Meta-Analysis / M.J. Prince // Journal of Engineering Education. - 2020. - Vol. 109, No. 4. - P. 764-783.
10. Savery, J.R. Overview of Problem-Based Learning: Definitions and Distinctions / J.R. Savery // Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning. - 2015. - Vol. 1, No. 1. - P. 9-20.
11. Shulman, L. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching / L. Shulman // Educational Researcher. - 2018. - Vol. 15, No. 2. - P. 4-14.
12. Stone, R.B. Digital Engineering Education: Virtual Reality and Simulation Technologies / R.B. Stone // Computers & Education. - 2019. - Vol. 142. - P. 103-117.
13. Ulrich, K.T. Product Design and Development / K.T. Ulrich, S.D. Eppinger. - 6th ed. - New York: McGraw-Hill Education, 2016. - 415 p.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

14. Умаров, С.М. Рақамли муҳандислик таълими: имкониятлар ва чекловлар / С.М. Умаров // Техника фанлари. - 2022. - № 4. - Б. 78-86.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Kulmuradov Dilshod Istamovich**,Dotsent, PhD [**Кулмурадов Дилшод Истамович,** Доцент, PhD], [**Dilshod I. Kulmuradov,** associate professor, PhD]; Manzil: O'zbekiston, Jizzax shahri, Islom Karimov ko'chasi, 4-uy. [адрес: Узбекистан, ГОРОД ДЖИЗАК,УЛ. ИСЛОМА КАРИМОВ 4], [Address: 4, Islom Karimov Street, Jizzakh city, Uzbekistan.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ГРУППОВОЙ РАБОТЫ В ОБУЧЕНИИ ВЫСШЕЙ МАТЕМАТИКЕ В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

© Ш.С. Зиядуллаева[1]✉
[1]Ташкентский государственный технический университет имени Ислама Каримова, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется применение проектной деятельности и групповой работы в процессе преподавания высшей математики студентам технических вузов.

ЦЕЛЬ: основная цель — повышение интереса студентов к изучению дисциплины, укрепление теоретических знаний и развитие вычислительных навыков через реализацию проектной и групповой деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в рамках исследования использованы методы внедрения проектной технологии в курс высшей математики, включая этапы проектирования, примеры заданий и анализ результатов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: эксперимент показал положительное влияние проектной работы на вовлеченность студентов, развитие критического мышления и применение теории в прикладных задачах.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: проектная деятельность является эффективным инструментом в преподавании математики в техническом вузе, но требует значительных усилий и контроля со стороны преподавателя.

Ключевые слова: технический вуз, высшая математика, проектная деятельность, работа в группах.

Для цитирования: Зиядуллаева Ш.С. Экспериментальное исследование эффективности проектной деятельности и групповой работы в обучении высшей математике в техническом вузе. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.337–345.

TEXNIK UNIVERSITETDA OLIY MATEMATIKANI O'QITISHDA LOYIHA FAOLIYATI VA GURUH ISHLARINING SAMARADORLIGINI EKSPERIMENTAL O'RGANISH

© Sh. S. Ziyadullaeva[1]✉
[1]Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada texnik oliygohlarda oliy matematika fanini o‘qitishda loyihaviy faoliyat va guruhiy ish usullarining qo‘llanishi hamda ularning samaradorligi tahlil qilinadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — texnik yo‘nalishdagi talabalarga oliy matematikani o‘rgatishda loyihaviy faoliyat va guruhiy ishni tashkil etish orqali fanga qiziqishni oshirish, nazariy bilimlarni chuqurlashtirish va hisoblash ko‘nikmalarini mustahkamlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot doirasida loyiha asosida dars tashkil etish bosqichlari, loyiha topshiriqlari namunasi, guruhiy ish tahlili va talabalarning faol ishtirokini baholash kabi usullardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘tkazilgan eksperiment talabalarning loyihaviy faoliyat davomida mustaqil fikrlash, amaliy vazifalarni hal qilish, nazariy bilimlarni real holatlarga tatbiq etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilganini ko‘rsatdi.

XULOSA: loyihaviy faoliyat oliy matematikani o‘qitishda samarali usul sifatida namoyon bo‘lib, talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim o‘rin tutadi. Biroq bu yondashuv ko‘proq vaqt va resurs talab qiladi hamda o‘qituvchidan doimiy nazoratni talab etadi.

Kalit so‘zlar: texnik oliygoh, oliy matematika, loyihaviy faoliyat, guruhiy ish.

Iqtibos uchun: Ziyadullaeva Sh.S. Texnik oliy o‘quv yurtida oliy matematikani o‘qitishda loyihaviy faoliyat va guruhiy ishning samaradorligini eksperimental tadqiq etish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.337–345.

EXPERIMENTAL STUDY OF THE EFFECTIVENESS OF PROJECT ACTIVITIES AND GROUP WORK IN TEACHING HIGHER MATHEMATICS IN A TECHNICAL UNIVERSITY

© Shokhida S. Ziyadullaeva[1]✉
[1] Tashkent State Technical University Named After Islam Karimov, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the implementation of project-based activities and group work in teaching higher mathematics to technical university students.

AIM: The main aim is to enhance students’ interest in the subject, strengthen their theoretical knowledge, and improve computational skills through project and group-based learning strategies.

MATERIALS AND METHODS: the study employed project-based learning methods in the higher mathematics course, including project stages, sample assignments, and group performance evaluations.

DISCUSSION AND RESULTS: the experimental results demonstrate that project activities help students develop critical thinking, apply theoretical knowledge in practical contexts, and improve teamwork skills.

CONCLUSION: project-based learning is an effective approach to teaching mathematics in technical education but requires considerable instructor involvement and careful planning.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: technical university, higher mathematics, project activity, group work.

For citation: Shokhida S. Ziyadullaeva. (2025) 'Experimental study of the effectiveness of project activity and group work in teaching higher mathematics at a technical university', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.337–345. (In Russ).

Главная задача образования в высшей школе — это подготовка профессиональных кадров. Одним из подходов для достижения этой задачи в системе высшего образования является проектная деятельность в обучении. В современном образовательном процессе постоянно меняются, усовершенствуются новые педагогические технологии. И, как считают Грибкова Ю.В., Кашинцева О.А., Сарычева И.А., усиливается прикладная и практическая составляющая в обучении будущих специалистов. Мнения этих авторов о том, что метод проектов является одним из путей демонстрации студентам места математики и ее методов в современной науке и практической деятельности, применения математических знаний в предстоящей профессиональной деятельности [1]. Одним из таких педагогических технологий в организации образовательной деятельности студентов является метод проектов. Теоретическими и методическими основами проектной деятельности посвящены труды Дж. Дьюи [2], И. Д. Чечеля [3], Д. Килпатрика [11], Е. С. Полат [4], Л. Б. Переверзева [5], Н. А. Краля [6], В.И.Слободчикова [10].

Проектная деятельность в обучении математике студентов технических вузов представляет собой современный подход к организации учебного процесса, направленный на формирование не только предметных знаний, но и ключевых компетенций, таких как критическое мышление, самостоятельность, навыки работы в команде, умение решать практические задачи и применять теоретические знания на практике. Этот подход особенно актуален для технических вузов, где математика является фундаментальной дисциплиной, необходимой для успешного освоения инженерных специальностей.

Основные аспекты проектной деятельности в обучении математике:

1. Цели проектной деятельности

Формирование практических навыков: Студенты учатся применять математические методы для решения реальных задач, связанных с их будущей профессиональной деятельностью.

Развитие самостоятельности: Проектная деятельность способствует развитию навыков самостоятельного поиска информации, анализа данных и принятия решений.

Интеграция знаний: Проекты часто требуют использования междисциплинарных знаний, что помогает студентам видеть взаимосвязь между математикой и другими дисциплинами.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Подготовка к профессиональной деятельности: Через выполнение проектов студенты приобретают опыт работы над сложными задачами, что готовит их к будущей работе в инженерной или научной сфере.

2. Типы проектов

Прикладные проекты: Решение задач, связанных с конкретными техническими проблемами (например, моделирование процессов, оптимизация конструкций, анализ данных).

Исследовательские проекты: Изучение новых математических методов, разработка алгоритмов или программ для решения сложных задач.

Междисциплинарные проекты: Интеграция математики с физикой, информатикой, механикой или другими дисциплинами.

Командные проекты: Работа в группах, где каждый участник выполняет свою часть задания, что способствует развитию навыков коммуникации и сотрудничества.

3. Этапы реализации проектной деятельности

Постановка задачи: Преподаватель формулирует проблему или предлагает студентам выбрать тему проекта самостоятельно. Задача должна быть актуальной, интересной и соответствовать уровню подготовки студентов.

Планирование: Студенты разрабатывают план работы, определяют цели, задачи, методы исследования и сроки выполнения.

Поиск информации: Сбор данных, изучение литературы, использование цифровых ресурсов.

Реализация проекта: Выполнение расчетов, моделирование, программирование, проведение экспериментов.

Анализ результатов: Интерпретация полученных данных, формулирование выводов.

Презентация: Защита проекта перед аудиторией, демонстрация результатов и обсуждение.

4. Примеры проектов

Моделирование физических процессов: Использование дифференциальных уравнений для описания движения объектов, теплопередачи или электромагнитных явлений.

Оптимизация производственных процессов: Применение методов линейного программирования для минимизации затрат или максимизации эффективности.

Разработка программного обеспечения: Создание приложений для численного решения уравнений, построения графиков функций или анализа данных.

Статистический анализ данных: Исследование больших массивов данных с использованием методов математической статистики.

Геометрическое моделирование: Разработка 3D-моделей объектов с использованием методов аналитической геометрии.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. Преимущества проектной деятельности

Практическая направленность: Студенты видят, как математика применяется в реальной жизни, что повышает мотивацию к изучению предмета.

Развитие креативности: Проекты стимулируют творческий подход к решению задач.

Углубление знаний: Работа над проектом позволяет лучше понять теоретический материал и его практическую значимость.

Формирование soft skills: Навыки презентации, работы в команде, управления временем и ресурсами.

6. Роль преподавателя

Преподаватель выступает в роли наставника, консультанта и модератора. Его задачи включают:

Помощь в формулировании задачи и выборе методов решения.

Контроль за ходом выполнения проекта.

Консультирование по сложным вопросам.

Оценка результатов и обратная связь.

7. Оценка результатов

Оценка проектной деятельности может включать:

Качество выполненной работы (правильность расчетов, глубина анализа, новизна решений).

Уровень самостоятельности и инициативности.

Умение презентовать результаты и отвечать на вопросы.

Вклад каждого участника в командную работу.

8. Технологические инструменты

Современные технологии играют важную роль в реализации проектов:

Программы для математического моделирования (MATLAB, Mathcad, Maple).

Языки программирования (Python, C++, R).

Системы компьютерной алгебры (Wolfram Mathematica).

Инструменты для работы с данными (Excel, SPSS, Tableau).

Результат

Внедрение проектной деятельности в процессе обучения математике мы осуществляли среди студентов первого курса факультета энергетической инженерии ТГТУ имени Ислама Каримова. При изучении каждого раздела дисциплины «Высшая математика» мы вводили элементы проектной деятельности, решали профессионально ориентированные задачи.

Проектная деятельность студентов состояла из трех этапов:

подготовительный этап (поисковый): сбор и изучение информации; анализ имеющейся информации по проекту; определение и анализ проблемы проекта; моделирование заданной ситуации);

основной этап (аналитический): постановка цели и задачи проекта, определение способов и методов проведения проектной деятельности;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

составление плана реализации проекта; выполнение проектной деятельности по плану;

заключительный этап (презентационный): предварительная оценка проекта; планирование и составление презентационного материала; презентация проекта, анализ результатов выполнения работы.

Исследование по оценке результатов применения групповой проектной деятельности студентов в образовательном процессе при освоении ими дисциплины «Математика» – в рамках практических занятий по темам: «Определённый интеграл», «Двойной интегралы» и «Дифференциальные уравнения». В соответствии с рабочей программой и учебным планом по данным направлениям подготовки математика изучается на первом курсе в течение трех семестров. При выборе тематики предложенных студентам мини-проектов в первую очередь учитывались такие критерии, как уровень знаний студентов и практическая значимость выполняемых заданий. В процессе своей будущей профессиональной деятельности студенты энергетического профиля могут сталкиваться с различными задачами, как проектированием электрооборудования, систем автоматического контроля и удаления обходов и т.п., поэтому тематика мини-проектов может быть довольно обширной. Приведём пример.

Задание 1. Минутная стрелка электрических часов, учитывающая рабочее время на заводе, движется по циферблату скачкообразно, показывая только последовательно значения целых минут. Аналитически такую функцию можно задать равенством

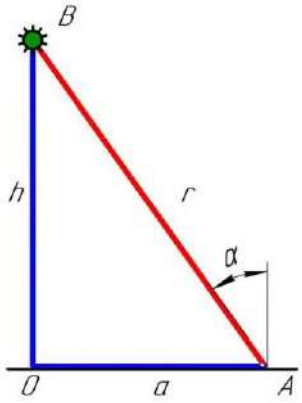
$$f(t)=\begin{cases} 0, \text{при } 0 \le t \le 1 \\ 1, \text{при } 1 \le t \le 2 \\ 2, \text{при } 2 \le t \le 3 \\ 3, \text{при } 3 \le t \le 4 \\ \text{и т. д.} \end{cases}$$

Исследовать эту функцию на непрерывность.

Ответ. Функция разрывна при t =1, 2, ..., 60 (точки разрыва первого рода).

Задание 2. На каком расстоянии от горизонтальной плоскости рабочей поверхности следует поместить светильник, чтобы в точке А этой плоскости (рис. 1) получить наибольшую освещенность?

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Решение.

Освещенность E плоской поверхности, создаваемая точечным источником, определяется выражением

$E = (I \cos \alpha) / r^2$, где

I – сила света, r = AB – расстояние до освещаемой поверхности, α – угол между направлением светового потока и нормалью к поверхности.

Выбрав в качестве независимой переменной расстояние h = OB от светильника до горизонтальной плоскости и приняв OA = a, найдем r = $\sqrt{h^2 + a^2}$, $\cos\alpha = h / r$ и формулу для освещенности преобразуем к виду

$E = Ih / (h^2 + a^2)^{3/2}$.

Производная $E' = I / (a^2 - 2h^2)(h^2 + a^2)^{3/2}$ обращается в нуль при $h = a\sqrt{2} \approx 0{,}7a$, меняя знак при переходе через это значение с плюса на минус. При этих условиях функция E достигает максимума.

Таким образом, чтобы в точке A горизонтальной плоскости получить наибольшую освещенность, светильник следует поместить на расстоянии $h = 0{,}7a$ от этой плоскости.

Над решением указанных задач студенты работали в небольших группах по 4–5 человек. В процессе выполнения заданий студенты внутри группы совместно занимались поиском информации и обсуждали свои решения. Работа велась по заданию преподавателя, но без его непосредственного участия. После ее окончания заслушивались отчёты по работе каждой группы. При этом докладчик выбирался по решению преподавателя и его ответ влиял на результат оценки всей группы. Следует отметить, что целью проведения проектной работы в рамках практического занятия по математике не являлось получение студентами эвристических решений, а также разработка новых методов и подходов. Основное направление деятельности было сконцентрировано вокруг решения студентами прикладной задачи и осмысления ими теоретического подхода к данному процессу, а также получения опыта коллективной работы.

В результате проведённого нами исследования установлено, что заключением проектной работы является более качественное усвоение

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

теоретического материала и повышение интереса к изучению учебной дисциплины «Высшая математика». Выбор для решения на занятиях задач прикладного характера позволяет актуализировать уже полученные в ходе обучения знания, умения и навыки и ориентирует студентов на будущую практическую деятельность. Среди недостатков данной технологии можно назвать трудоёмкость, так как требуется более тщательная подготовка к проведению занятия со стороны преподавателя, и необходимость постоянного контроля процесса выполнения задания. Кроме того, не всегда удаётся обеспечить полное вовлечение в работу всех участников и добиться равномерного по уровню подготовки состава групп. В целом, что данная технология имеет значительный воспитательный потенциал, но не может полностью заменить традиционные подходы к организации образовательного процесса.

Проектная деятельность в обучении математике студентов технических вузов — это мощный инструмент, который позволяет сделать процесс обучения более эффективным, интересным и ориентированным на практику. Она способствует формированию профессиональных компетенций, развивает креативное мышление и готовит студентов к решению сложных задач в их будущей карьере. При правильной организации проектная деятельность становится не только образовательным, но и мотивационным фактором, который помогает студентам раскрыть свой потенциал.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO‘YXATI | REFERENCES

1. Сечкина И.В. Групповая проектная деятельность на занятиях по математике в техническом вузе // Общество: социология, психология, педагогика. 2022. № 7. С. 163–167. https://doi.org/10.24158/spp.2022.7.23.
2. Dewey, J. How we think: a restatement of the relationship of reflecting thinking to the educative process // The later works of John Dewey. Vol. 8. Carbondale, 1933.
3. Чечель, И. Д. Исследовательские проекты в практике школы / И. Д. Чечель // Управление исследовательской деятельностью педагога и учащегося в современной школе. - М.: Сентябрь, 1998. -С. 83-128.
4. Полат, Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие/ Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. - М., 2007.
5. Переверзев, Л. Б. Проектный подход и требования к учителю/ Л. Б. Переверзев // Школа и производство. - 2002. - № 1-С. 14-16.
6. Краля, Н. А. Метод учебных проектов как средство активизации учебной деятельности учащихся: учебно-методическое пособие / Н. А. Краля; под ред. Ю.П. Дубенского. - Омск: Изд-во ОмГУ, 2005. - 59 с.
7. Сергеева, Е. В. Интеграция проектного и компетентностного подходов в математическом образовании студентов технических университетов. / Е. В. Сергеева // Вестник ПГЛУ. - 2010. - № 2, С. 281-285.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

8. Сергеева, Е. В. Критерии, определяющие уровень развития математической компетентности студентов. - [Электронный ресурс] / Е. В. Сергеева // Мир науки: Интернет - журнал. - 2016. - Т.4. - № 1.-Режим доступа: http://mir-nauki.com/PDF/37PDMN116.pdf
9. Сиденко, А. С. Метод проектов: история и практика применения / А. С. Сиденко // Завуч. - 2003. -№ 6. - С. 96-111
10. Слободчиков, В. И. Основы проектирования развивающего обучения / В. И. Слободчиков. -Петрозаводск, 1996.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ [MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT] [AUTHORS INFO]

✉ **Зиядуллаева Шохида Садуллаевна**, старший преподаватель [**Ziyadullaeva Shokhida Sadullaevna**, katta o'qituvchi], [**Ziyadullaeva Shokhida Sadullaevna,** senior lecturer]; адрес: 100095, Ташкент, Алмазарский район, ул. Университетская, 2А, [manzil: 100095, Toshkent, Olmazor tumani, universitet ko'chasi, 2A], [address: 2A Universitetskaya St., Almazar district, Tashkent, 100095.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TALABALARNING BADIIY-ESTETIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

© J.U. Tojiboyev[1]✉
[1]Farg‘ona davlat universiteti, Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi zamonaviy ta’lim talablari asosida, kreativ yondashuv bilan takomillashtirilgan holda tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — talabalarda badiiy-estetik kompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyani ishlab chiqish hamda uning bosqichlari va amaliy qo‘llanilish usullarini aniqlashtirishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda MDH va O‘zbekiston olimlarining tegishli ishlari tahlil qilinib, badiiy-estetik kompetentlikni shakllantirish texnologiyalarining tarkibiy bosqichlari (motivatsion, kognitiv, amaliy-faoliyatli, shaxsiy-rivojlantiruvchi) asosida algoritm ishlab chiqildi. Tajriba asosida fan dasturlari, interfaol metodlar va amaliy mashg‘ulotlar sinovdan o‘tkazildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar talabalarda estetik dunyoqarash, badiiy tafakkur, ijodiy faoliyatga qiziqish va san’at asarlarini tahlil qilish ko‘nikmalarining rivojlanganini ko‘rsatdi. Kiritilgan texnologiya orqali didaktik tamoyillarga asoslangan ravishda ijodiy va shaxsiy kompetensiyalar samarali shakllantirildi.

XULOSA: bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan texnologiya orqali amaliyotga yo‘naltirilgan, demokratik va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim jarayoni tashkil qilinishi mumkinligi isbotlandi.

Kalit so‘zlar: badiiy-estetik, kompetentlik, texnologiya, modulli texnologiya, algoritm, kreativ yondashuv.

Iqtibos uchun: Tojiboyev J.U. Talabalarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.346–353.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

© Ж.У. Тожибоев[1]✉
[1] Ферганский государственный университет, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается технология развития художественно-эстетической компетентности будущих учителей изобразительного искусства с учетом современных требований и на основе креативного подхода.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — разработать педагогическую технологию развития художественно-эстетической компетентности студентов и определить ее этапы, методы и средства реализации в учебном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проанализированы научные труды отечественных и зарубежных ученых, выдвинут педагогический алгоритм из четырёх этапов (мотивационный, когнитивный, практико-деятельностный, личностно-развивающий). Применены интерактивные методы и проведены практические занятия в рамках дисциплины «История изобразительного искусства».

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что внедренная технология способствует развитию эстетического восприятия, творческого мышления, интереса к художественному анализу и укреплению педагогических умений студентов. Активное участие студентов в практических и творческих заданиях обеспечило формирование личностных и профессиональных компетенций.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: разработанная технология доказывает эффективность в развитии художественно-эстетической компетентности будущих преподавателей изобразительного искусства и позволяет обеспечить качественный и личностно-ориентированный образовательный процесс.

Ключевые слова: художественно-эстетический, компетентность, технология, модульная технология, алгоритм, креативный подход.

Для цитирования: Тожибоев Ж.У. Технология развития художественно-эстетической компетентности учащихся.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.346–353.

TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND AESTHETIC COMPETENCE OF STUDENTS

© Jaxongir U. Tojiboyev[1]✉
[1] Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: This article explores a technology for developing the artistic and aesthetic competence of future visual arts teachers based on modern educational demands and a creative approach.

AIM: The main aim is to design and structure a pedagogical technology to develop students' artistic-aesthetic competence and to define its stages, tools, and practical implementation methods.

MATERIALS AND METHODS: The study analyzed relevant works of CIS and Uzbek scholars and proposed a pedagogical algorithm consisting of four stages

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

(motivational, cognitive, practical-active, and personal-developmental). Interactive methods and hands-on activities were used within the subject "History of Visual Arts."

DISCUSSION AND RESULTS: The results demonstrate increased student interest in art, enhanced skills in artistic analysis, and growth in creative and aesthetic awareness. The implemented technology enabled effective integration of theoretical knowledge with practice and supported the formation of personal and professional competencies.

CONCLUSION: The proposed technology confirms its relevance and effectiveness in developing artistic and aesthetic competence among future art educators and contributes to a student-centered and practically oriented educational process.

Keywords: artistic-aesthetic, competence, technology, modular technology, algorithm, creative approach.

For citation: Jaxongir U. Tojiboyev. (2025) 'Technology for the development of artistic and aesthetic competence of students', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.346–353. (In Uzbek).

Respublikamizda ta'limni modernizatsiyalash sharoitida bo'lajak pedagoglarga sifatli ta'lim berish, ularni pedagogik faoliyatga har tomonlama mukammal tayyorlash, uzluksiz ta'lim ishtirokchilarini ma'naviy-axloqiy va estetik jihatdan to'g'ri shakllantirish masalalariga kata e'tibor qaratilmoqda. Xalqaro tajribalardan kelib chiqib oliy ta'limning ilg'or standartlarini joriy etish, jumladan o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish[1] oliy ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilab berilgan. Bu esa, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini estetik kompetentligini rivojlantirishning zamonaviy metodlarini ishlab chiqish, badiiy-estetik madaniyatni rivojlantirish mazmuni, bosqichlari, shakl, metod va vositalarini o'rganish, mazkur jarayonni amalga oshirish texnologiyalarini takomillashtirishni taqozo etadi.

Talabalarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish muammosi bugungi kunga qadar ko'plab tadqiqotchi va olimlar tomonidan o'rganilgan. Masalan: tadqiqotchi V.Maksimova[3] O'quvchilarning estetik kompetentligini shkllantirishda integrativ-modulli texnologiyalaridan foydalanishni taklif etadi. Integratsiya fanlararo tushuncha bilan chambarchas bog'liq. Integrativ texnologiyalarning evolyutsiyasini o'rganib chiqib, ushbu hodisani shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlar fanlararo aloqalar ekanligini ta'kidlaydi. Shuningdek, o'quvchilarni estetik kompetentligini rivojlantirishning 5 bosqichdan iborat integrativ-modulli algoritmini ishlab chiqdi.

Tadqiqotchi L.Klikova [4] talabalarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirishda strategik va taktik ta'lim texnologiyalarini qo'llash masalalarini ko'rib chiqadi. Strategik ta'lim texnologiyalarining maqsadi talabalarni kasbiy tayyorlashning barcha bosqichlarida ulardan foydalanish imkoniyatini belgilaydi. Strategik ta'lim texnologiyalarini amalga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oshirish ularni taktik ta'lim texnologiyalari orqali konkretlashtirishni o‘z ichiga oladi, ularning tanlovi tadqiqotchi tomonidan taktik ta'lim texnologiyalarining potentsialini aniqlash jarayonida amalga oshiriladi, bu orqali tadqiqotchi ma'lum strategik texnologiyalar doirasida talabalarining badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirishning taktik maqsadlariga erishishning aniq usuli ekanligini ta’kidlayidi.

F.Rabbimova[2] bo‘lajak o‘qituvchilarning badiiy-estetik kompetentlikni takomillashtirishning fanlararo modulli texnologiyasini ishlab chiqqan. Tadqiqotchi ushbu texnologiyada integrativ fan sohalari, integrativ ta’lim mazmuni, integrativ o‘qitish shakllari hamda metod va usullarini aniqlashtirgan. Uning fikriga ko‘ra, ishbilarmonlik o‘yinlari, trening, muammoli vaziyatlar, xamkorlikda ishlash, muammoli, izlanishga doir, keys-stadi topshiriqlari hamda o‘quv loyihalari baddiy-estetik kompetentlikning motivatsion kognitiv va faoliyatga doir komponentlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

R.Djandosov[5] o‘z tadqiqotlarida talabalarning estetik kompetentligini shakllantirishning akmeologik texnologiyasini amaliyotga joriy etdi. Tadqiqotchi ushbu texnologiyada talabalarni estetik kompetentligini rivojlantirishning akmeologik, pedagogik, tashkiliy shart-sharoitlarini hamda metodlarini qo‘llash algoritmini ishlab chiqqan.

Yuqorida keltirilgan bo‘lajak o‘qituvchilarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish texnologiyalariga doir tadqiqotlarni o‘rganish va tahlil qilish asosida biz tomonimizdan talabalarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi takomillashtirildi.

Ta’kidlash joizki, ushbu texnologiyani “Tasviriy san’at tarixi” fani doirasida amaliyotga tatbiq etish ko‘zda tutildi. “Tasviriy san’at tarixi” fanining o‘quv dasturi va sillabusini taxlil etish natijasi shuni ko‘rsatdiki, ushbu fanni o‘qitishga qo‘yiladigan boshlang‘ich talablar: fanga oid nazariy va amaliy tushunchalarni to‘la o‘zlashtirish, tahlil natijalarini to‘g‘ri aks ettira olish, o‘rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish, ijod qilish ekanligi aniqlashtirildi. Bundan tashqari, ushbu modulni o‘qitishda o‘quvchilarni tasviriy faoliyatga o‘rgatishning mazmuni va xususiyatlari, tasviriy san’atga o‘rgatishning didaktik tamoyillari; tasviriy san’atga o‘qitish jarayonida tasviriy san’at tarixining rivojlanish bosqichlarini o‘rganish; milliy va jahon tasviriy san’at tarixiga oid ma’lumotni bilish, tasviriy san’at tarixi va nazariyasi, rangshunoslik qonuniyatlari, rang xarakteristikasini o‘rganish; tasviriy san’at tarixini o‘qitish jarayonida talabalarni estetik jihatdan tarbiyalash; tasviriy san’at tarixini o‘rganish davomida san’at asarlarini taxlil qilish tasavvuriga ega bo‘lish; tasviriy san’at tarixi yaxshi o‘zlashtiruvchi va iqtidorli o‘quvchilar bilan individual darslar olib borish, tasviriy faoliyatga o‘rgatish jarayonini taxlil etish, o‘quvchilar ijodiy ishlarini baholay olish, ko‘nikmalariga ega bo‘lish kabi ta’lim natijalariga erishish ko‘zda tutilgan. Shu jihatlariga ko‘ra biz tomonimizdan taklif etilayotgan talabalarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish texnologiyasini mazkur fanni o‘qitish jarayonida amaliyotga tatbiq etish yaxshi samara beradi.

Talabalarda badiiy-estetik kompetentlikni rivojlantirish bo‘lajak o‘qituvchilarning har sohada go‘zallika intilishi, go‘zallikni his qila olishi, ayniqsa, tasviriy san’at sohasida yangi va qimmatli san’at asarlarini yarata oluvchi shaxsni shakllantirish bilan belgilanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, biz tomonimizdan takomillashtirilgan texnologiyasining maqsadi talabalarda badiiy-estetik kompetentlikni rivojlantirish har tomonlama yetuk ijodkor shaxsni tarbiyalash etib belgilandi.

Yuqoridagi maqsaddan kelib chiqib, texnologiyani amaliyotga joriy etishning mazmuni va talablari aniqlashtirildi. Talabalarda shaxsiy-axloqiy va ijodiy fazilatlarni shakllantirish nafaqat bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilari balki, har qanday ta’lim yo‘nalishida bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashning muhim talablaridan biridir.

Chunki, bugungi kunda zamonaviy o‘qituvchi ham kasbiy, ham shaxsiy-axloqiy fazilatlari bilan talabalarga shaxsiy namuna bo‘lishi barobarida, ularda shu fazilatlarni shakllantira olishi zarur. Bundan tashqari, tobora shiddat bilan rivojlanib borayotgan ta’lim sharoitida o‘qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni bilish, ularni ta’lim-tarbiya jarayonida qo‘llash bilan bog‘liq ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchidan doimo o‘z ustida ishlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, pedagogik faoliyatni tashkil etishning badiiy-estetik xususiyatlarini mukammal bilishni talab etadi. Ushbu xislatlarning barchasi talabalarda baiiy-estetik faoliyatga nisbatan ongli faollikni hosil qilish asosida rivojlanadi.

Talabalarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi.

1.Motivatsion-qiymat;

2.Kognitiv;

3.Amaliy-faoliyatli;

4.Shaxsiy-rivojlantiruvchi.

Motivatsion-qiymat bosqichi o‘zaro bog‘liq bo‘lgan bir qator vazifalar majmuasini hal qilishni o‘z ichiga oladi ular: san'at asarlarining hissiy mazmunini tushunish orqali talabalarning hissiy-emotsional qobiliyatlarini rivojlantirish; o‘ziga va tanlangan kasbiy faoliyatga ijobiy munosabatni shakllantirish; san'at asarlarini idrok etishga qiziqish paydo bo‘lishi uchun shart-sharoit yaratish va uni baholash; ma'lum bir san'at turi yordamida badiiy obraz yarata olish; to‘liq shaxsiy o‘sishga intilishni rivojlantirish ijodkor-raassom va o‘qituvchi sifatida o‘z-o‘zini anglash.

Motivatsion-qiymat bosqichida bo‘lajak tasviriy san'at o‘qituvchilarining badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirishning motivatsion komponentini shakllantirish jarayoni amalga oshiriladi. Bu jarayon quyidagi sharoitlarda samarali bo‘ladi: o‘quvchilarning o‘quv jarayoniga voqelik, tabiat va san’at haqidagi badiiy bilimlarni kiritish orqali axloqiy-estetik qadriyatga ega bo‘lgan yuksak badiiy mahoratga ega xalq amaliy san’ati asarlariga qiziqishni shakllantirish; haqiqatni izlash, zavqlanish, insoniyatning ma'naviy qadriyatlarini belgilash go‘zalligining estetik jihatlarini ochib berish; pedagogik jarayonni badiiy obraz yaratish xususiyatlari bilan ta’minlash; talabalar uchun dolzarb bo‘lgan motivlar va ehtiyojlarni izlash, buning natijasida o‘z-o‘zini badiiy-estetik rivojlantirishning o‘ziga xos jihatlari samarali shakllanadi.

Bizga ma’lumki san’at asarlari o‘zida ko‘p yillik sirlarni saqlab kelmoqda uning mohiyatini, unda yashiringan go‘zalliklarni har kim ham tushuna olmaydi. Ushbu

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

go‘zalliklarni anglab yetish uchun insondan yuqori darajadagi badiiy-estetik kompetentlik talab etiladi. Biz motivatsion-qiymat bosqichida talabalarga turli davrlarga tegishli bo‘lgan san’at asarlarini taqdim etdik. Talabalar tomonidan ular badiiy tahlil qilinib undagi yashirin sirlar go‘zalliklar aniqlashtirildi.

Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish ularga turli davrlar va mamlakatlar san’at tarixi haqida ma’lumotlar berish va shu orqali ularni bilim va ko‘nikmlalar bilan qurollantirishni nazarda tutadi. Talabalarni badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirishning kognitiv bosqichida biz quyidagilarni hisobga oldik: san'atning murakkab o‘zaro ta'sirini tushunishga qaratilgan badiiy madaniyatning pedagogik talqiniga qarab o‘quvchilarda badiiy-estetik bilimlarni rivojlantirish; o‘quvchilarning ijodiy faoliyatining asosi bo‘lgan bilim bilan tavsiflangan qiymat funktsiyasi; badiiy asarni idrok etish, tahlil qilish va talqin qilish sohasidagi umumiy badiiy bilim va o‘quvchilarning mustaqil ijodiy faoliyatini tartibga soluvchi evristik funksiya; o‘quvchilar bilan san'at vositalari orqali muloqot qilish imkonini beradigan ta'lim va kommunikativ funktsiyalar.

Talabalarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirishni ta’lim berish bilan bir qatorda faoliyatga bog‘lash orqali amalga oshirish maqasadga muvoffiq. Shuning uchun ham texnologiyani navbatdagi bosqichini biz faoliyatli bosqich deb nomladik. Chunki, faoliyatda tajriba almashish, o‘zaro ta'sir o‘tkazish, bilim va ko‘nikmalarni egallash hamda shaxsning his-tuyg‘ulari rivojlanadi. Shuningdek, shaxsning turli ehtiyojlarini qondirish uchun sharoitlar yaratiladi, talabalarning faoliyati rag‘batlantiriladi va natijada shaxsning o‘zini-o‘zi takomillashtirish istagi amalga oshiriladi.

Biz ushbu bosqichda talabalarni amaliy faoliyatga jalb etib, interfaol metodlardan foydalangan holda ularga badiiy-estetik mazmundagi topshiriqlar berdik. Masalan, seminar mashg‘ulotlarida virtual ekskursiyalar uyushtirib, turli muzeylarning(Luvr, Ermitaj, Metropoliten, Britaniya muzeyi) san’at asarlari bo‘limiga sayohat qildik. Talabalar muzeylarda turli davrlarga tegishli bo‘lgan mashxur san’at asarlari bilan tanishdilar. Muzeylarda shakllantirilgan tasavvurlar asosida biz talabalardagi badiiy-estetik kompetentlikni rivojlantirish maqsadida “Esse”, “mashxur yoki mashxur bo‘lmagan rassom”, “Ven diagrammasi”, “Munozara”, “Asalari galasi” kabi interfaol metodlar(-ilova)ni qo‘lladik.

Talabalar o‘z faoliyatidagi pedagogik muammolarni motivatsion va maqsadli hal qilish orqali bilimlarni faol-ilmiy o‘zlashtirish, amaliy va ijodiy tajribani to‘plash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ya'ni, o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy shakllanishining birligi amalga oshiriladi. Bu san'at bilan aloqa qilish jarayonida talabalarning badiiy-estetik tarbiya bilan badiiy-pedagogik faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlarini uyg‘unlashtirishga imkon yaratadi.

Bo‘lajak tasviriy san'at o‘qituvchilarining badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirishning shaxsiy-rivojlanish bosqichida umuminsoniy bilim va uning dunyo qiyofasini, shaxsiyatini yaratish o‘rtasidagi bog‘liqlik amalga oshiriladi. Talabalarning badiiy-estetik kompetentligining shaxsiy rivojlanish komponentini shakllantirishda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim va tarbiyaning asosiy qoidalari hisobga olinadi. Bu o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi hamkorlikni, o‘z-o‘zini rivojlantirishni ta'minlaydi hamda ta'lim jarayoni va ularning shaxsiy funktsiyalarini aniqlashtiradi. Haqiqiy kasbiy faoliyat holatlarini modellashtirish, muammoli vaziyatlarni yaratish, tanlash jarayonida bo‘lajak mutaxassisning shaxsiyati shakllanadi. Shuni yodda tutish kerakki, badiiy madaniyatni o‘rganish va tushunish orqali inson boshqa odamlarning ma'naviy dunyosi bilan tanishadi, ularning hayotining xususiyatlarini tushuna boshlaydi, insoniyatning ma'naviy dunyosini kuzatadi, shu asosda o‘z shaxsiyati shakllanadi.

Bo‘lajak tasviriy san'at o‘qituvchilarining badiiy-estetik kompetentligining shaxsiy-rivojlanish komponentini shakllantirish o‘qituvchi va talabalarning ijodiy o‘z-o‘zini anglash, dunyoqarash, axloqiy-estetik qadriyatlarni o‘zlashtirishning shaxsiy istalgan darajasiga erishish bilan bog‘liq shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga hissa qo‘shadigan ijodiy tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonidagi hamkorligi asosida amalga oshiriladi.

Ushbu bosqichda biz “eng yaxshi san’at asari” nomli ko‘rik tanlov uyushtirdik talabalarga erkin mavzuda rasm ishlash topshirig‘i berildi. Ular yuqorida ta’kidlangan bosqichlarda olgan bilimlariga asoslangan holda bir-biriga o‘xshamagan go‘zal san’at namunalarini taqdim etishdi.

Talabalarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish texnologiyasini amaliyotga joriy etishda yuqorida ta’kidlangan har bir bosqichda biz tomonimizdan taklif etilayotgan metodlarni o‘z vaqtida samarali qo‘llash orqali, ushbu jarayonni texnologiyalashtirishdan ko‘zlangan maqsadga erishish imkoni yaratiladi.

Xulosa tariqasida e’tirof etish joizki, kreativ yondashuv asosida talabalarda badiiy-estetik kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’limiy jarayonda qo‘llaniladigan texnologiyalar, birinchidan, ta’limni turlicha sharoitlarda, har xil metodik yondashuvlarni qo‘llash uchun muhit yaratiladi. Ikkinchidan, har qanday texnologiya talabalarda rivojlantiriladigan badiiy-estetik kompetensiyalarni sohaning xususiyatlariga monandligini ta’minlash pirovardida yuksak professional kompetensiyaga ega bo‘lgan tasviriy san’at o‘qituvchisini tayyorlashni muayyan darajada kafolatlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni “O‘zbekiston respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 08.10.2019-yildagi PF-5847-son
2. Rabbimova F. Bo‘lajak o‘qituvchilarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish. p.f.b.f.d.()PhD diss.avotoref. Toshknt, 2021. – B. .11
3. В.Максимова. Формирование эстетической компетентности учащихся младшего школьного возраста в условиях дополнительного образования. дисс.автореф Казань. 2013.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Л. Кликова Развитие художественно-эстетической компетенции студентов хореографических специальностей. дисс.автореф Челябинск.2009.
5. Р.Джандосов. Развитие эстетической компетентности социальных педагогов в вузе. дисс.автореф Москва. 2007.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Tojiboyev Jaxongir Umidjon o'g'li**, o'qituvchi [**Тожибоев Жахонгир Умиджон огли**, преподаватель], [**Tojiboyev U. Jaxongir,** teacher]; manzil: O'zbekiston, 150100, O'zbekiston, Farg'ona viloyati, Shahar: Farg'ona, Farg'ona ko'chasi, 86, [адрес: Узбекистан, ул. 150100, Узбекистан, Ферганская область, Город: Фергана, улица Ферганская, 86], [address: Uzbekistan, 150100, Uzbekistan, Fergana region, City: Fergana, Fergana street, 86.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BIOKIMYO FANINI TIBBIYOT OLIY TA'LIMIDA INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUV VA MOBIL ILOVALAR YORDAMIDA O'QITISH AMARADORLIGINI BAHOLASH

© D.A. Toshmurodov[1]✉

[1]Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada tibbiyot oliy ta’lim muassasalarida biokimyo fanini integrativ yondashuv asosida o‘qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyalar, mobil ilovalar va virtual laboratoriyalar orqali o‘quv jarayoniga ta’siri tahlil qilinadi. O‘quvchilarning mustaqil bilim olishini rag‘batlantirish, analitik fikrlash va kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirish muhim omil sifatida ko‘rsatilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — biokimyo fanini integrativ yondashuv asosida o‘qitish orqali tibbiyot talabalari o‘rtasida amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish, mobil ilovalar yordamida bilimni mustahkamlash va o‘quv jarayonini samarali tashkil etish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda mobil ilovalar va virtual laboratoriyalar yordamida o‘quv jarayoniga tatbiq etilgan innovatsion texnologiyalar o‘rganildi. Buxoro, Samarqand va Termizdagi tibbiyot oliygohlarida tajriba-sinovlar o‘tkazilib, nazorat va tajriba guruhlarining natijalari solishtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘tkazilgan tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, mobil ilovalar va integrativ yondashuv asosida o‘qitilgan talabalar nazorat guruhlariga nisbatan yuqoriroq baholarni oldilar. Jumladan, “a’lo” va “yaxshi” baholar soni tajriba guruhlarida keskin ko‘paygan.

XULOSA: tadqiqot natijalari tibbiyot ta’limida integrativ yondashuv hamda mobil ilovalar asosida o‘qitish samaradorligini isbotladi. Bu metodika orqali o‘quv jarayoni nafaqat samaraliroq, balki individual yondashuvga ega va zamonaviy talablarga mos ekanligi isbotlangan.

Kalit so‘zlar: integrativ yondashuv, biokimyo, tibbiyot ta’limi, mobil ilovalar, virtual laboratoriya, innovatsion texnologiyalar, ta’lim samaradorligi.

Iqtibos uchun: Toshmurodov D.A. Biokimyo fanini tibbiyot oliy ta'limida integratsiyalashgan yondashuv va mobil ilovalar yordamida o'qitish samaradorligini baholash. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.354–360.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ БИОХИМИИ В МЕДИЦИНСКОМ ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА И МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© Д.А. Тошмуродов[1]✉
[1] Самаркандский государственный медицинский университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается эффективность преподавания биохимии в высших медицинских учебных заведениях с применением интегративного подхода, а также использование мобильных приложений и виртуальных лабораторий. Особое внимание уделяется развитию самостоятельного обучения, аналитического мышления и профессиональной подготовки студентов.

ЦЕЛЬ: целью исследования является оценка эффективности преподавания биохимии с применением интегративного подхода и мобильных приложений, направленных на развитие практических навыков, повышение уровня усвоения знаний и индивидуализацию учебного процесса в медицинском образовании.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в качестве материала использованы мобильные приложения и цифровые ресурсы, внедрённые в учебный процесс в Самаркандском, Бухарском и Терминском филиалах медицинских вузов. Проводилось сравнительное изучение результатов контрольных и экспериментальных групп студентов, проанализированы количественные и качественные показатели их успеваемости.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ результатов показал, что студенты, обучающиеся с использованием мобильных приложений и интегративных методов, продемонстрировали значительно более высокие академические достижения. В частности, доля студентов с отличными и хорошими оценками в экспериментальных группах была значительно выше по сравнению с контрольными.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: полученные данные подтверждают целесообразность внедрения интегративного подхода и цифровых технологий в преподавание биохимии. Это способствует не только повышению качества обучения, но и созданию условий для индивидуального и дистанционного контроля знаний.

Ключевые слова: интегративный подход, биохимия, медицинское образование, мобильные приложения, виртуальные лаборатории, инновационные технологии, эффективность обучения.

Для цитирования: Тошмуродов Д.А. Оценка эффективности преподавания биохимии в медицинском высшем образовании с использованием комплексного подхода и мобильных приложений.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.354–360.

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF TEACHING BIOCHEMISTRY IN MEDICAL HIGHER EDUCATION USING AN INTEGRATED APPROACH AND MOBILE APPLICATIONS

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© Dostonjon A. Toshmurodov[1]✉
[1]Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the effectiveness of teaching biochemistry in higher medical education institutions using an integrative approach, combined with mobile applications and virtual laboratories. Special emphasis is placed on enhancing independent learning, analytical thinking, and the professional training of students.

AIM: the main aim of the study is to assess the effectiveness of teaching biochemistry through integrative methods and mobile applications, focusing on the development of practical skills, improvement in knowledge acquisition, and the individualization of the educational process in medical training.

MATERIALS AND METHODS: the study utilized mobile applications and digital resources implemented in the learning processes at the Samarkand State Medical University, Bukhara State Medical Institute, and the Termez branch of the Tashkent Medical Academy. A comparative analysis was conducted between control and experimental groups to assess students' performance based on quantitative and qualitative indicators.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that students taught using mobile applications and integrative methods achieved significantly higher academic results. Notably, the proportion of students receiving excellent and good grades was considerably higher in the experimental groups than in the control groups.

CONCLUSION: the results confirm the relevance of applying integrative teaching approaches and digital technologies in biochemistry education. These methods contribute not only to improving the quality of education but also to enabling personalized and remote knowledge assessment.

Keywords: integrative approach, biochemistry, medical education, mobile applications, virtual laboratories, innovative technologies, learning effectiveness.

For citation: Dostonjon A. Toshmurodov. (2025) 'Assessment of the effectiveness of teaching biochemistry in medical higher education using an integrated approach and mobile applications', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.354–360. (In Uzbek).

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya mazmunini ta'lim oluvchilarning ilmiy savodxonligini shakllantirish borasida tizimli islohotlar amalga oshirildi. Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillash tirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali tibbiyot xodimlarini tayyorlash siyosatini davom ettirishdan iborat Ushbu vazifalarni amalga oshirishda biokimyo fanini o'qitishning shunday bir metodik tizimini yaratish lozimki, unda ta'limning mazmuni, maqsadi, vazifasi va barcha komponentlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni ta'minlash zarur masaladan biridir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kundan kunga mobil internet ulushi va mobil qurilmalar foydalanuvchilari soni ko‘payib bormoqda. Bunday o‘zgarishlar butunlay asosli – hozir hamma hayotning barcha javhalarida qulayliklarga va mobillikga intilishmoqda. Aloqa vositalari va planshetlarning paydo bo‘lishi bilan noutbuklarni yonida olib yurishga hojat qolmadi. Biroq mobil qurilmalar ba’zi maxsus qo‘shimchalarsiz – mobil ilovalarsiz bunchalik foydasi katta bo‘lmas edi[7]. Ta’lim sohasida mobil ilovalarning qadri o‘sib bormoqda bunga sabab esa u beradigan quyidagi qulayliklar:

Darsda yoki darsdan tashqari uyda topshiriq ustida ishlayotgan talabalarning hamkorlikdagi ishi;

Fayllar almashish;

O’qtuvchi va talaba o’rtasidagi integratsiya [4]

Bugungi kunda mobil ta’limning asosiy tendentsiyasi uning an’anaviy ta’lim tizimiga integratsiyalashuvidir. Endi gap faqat mobil texnologiyalar orqali masofaviy va aralash ta’limni modernizatsiya qilish haqida emas, balki uning asosiy metodologik tamoyillarini saqlab qolgan holda an’anaviy ta’limni optimallashtirish haqida bormoqda[5]. Mobil texnologiyalar jihozlanmagan o’quv xonalarida kengaytirilgan haqiqatni yaratish imkonini beradi. Bu turli shakllarda qo’shimcha materiallardan foydalanish uchun cheksiz imkoniyatlarni ochib beradi. Shu bilan birga, mobil texnologiyalar vazifalarning o’zgaruvchanligiga hissa qo’shadi [1].

Ta’lim turli shakllarda bo’lishi mumkin: mobil qurilmalar yordamida talabalar ta’lim resurslariga kirishlari, boshqa foydalanuvchilar bilan bog’lanishlari, auditoriyada yoki auditoriyadan tashqarida kontent yaratishlari mumkin. Mobil ta’lim o’quv maqsadlariga erishish uchun zarur bo’lgan tadbirlarni o’z ichiga oladi

Tibbiyot oliy ta‘lim muassasalari talabalariga biokimyo fanini integrativ yondashuv asosida o’qitish orqali kasbiy bilim va ko’nikmalarini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun ushbu jarayonni engillashtiradigan va shu bilan talabalarning kasbiy tayyorgarligi va samaradorligini masofadan turub baholash mumkun [2]

Quydagi biz taklif kiritayotgan mobil ilovadan tibbiyot oliy talim oligohi talabalari foydalansa biokimyo fanidan o’zini o’zi baholash imkoniga ega bo’ladi va olgan natejasi o’qtuvchising elektron pochta manziliga yuboriladi (talaba pochta manzilini kiritsa) shu yo’l bilan o’qtuvchi talabani masofadan turib nazorat qilish imkoniga ega bo’ladi.

Bizning mobil ilova (Play Marketga) quydagi havola orqali joylashtirilgan

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.vvv.bbbkkkk2 shu havola orqali

iPhone (2007) va Google Android operatsion tizimining (2008 PDAdan (PDA operatsion tizimlariga Apple iPhone OS, Symbian OS, Palm, Windows CE, Windows Mobile, Blackberry va Google Android va boshqalar kiradi) smartfonlarga mobil ilovani telefoniga o’rnatib foydalanish mumkun [6].

Mobil ilovani o’rnatib olgandan so’ng quydagicha oyna chiqadi.

Hujjatlar bo’limida fan dasturi, modul dasturi biokimyo fanida ishchi daftari, sillsabus

O’quv materali bo’limda tibbiyot oliygohida o’tiladigan Sobirova R.A I va II–qism darsligi joylangan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Test materallari bo'limda rasimli testlar mavzu yuzasidan testlar va vaziyatli masalalar joylashgan.

Test oynasida 30ta savolga 15 minut vaqt beriladi va shu vaqt oralig'ida testlarni ishlab tugatish kerak test oynasida testlarni to'g'ri yoki notug'ri ishlayotganligini ko'rish mumkun to'g'ri javobga yashil rangda noto'g'ri javobga qizil rangda nomoyon bo'ladi va test yakunida talaba nechta to'g'ri yoki noto'g'ri ishlaganligini bilish mumkun.

Maskur ilova Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Buxoro davlat tibbiyot instituti va Toshkent tibbiyot akademiyasining Termiz filiali kabi yetakchi tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida biokimyo fanini integrativ yondashuv asosida o'qitishning samaradorligi o'rganilgan. Xususan, mobil ilovalar va virtual laboratoriyalar yordamida talabalar o'z bilimlarini mustahkamlash, amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish va o'quv jarayoniga faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lgan. Shu bilan birga, integrativ yondashuv asosida biokimyo fanini boshqa mutaxassislik fanlari bilan bog'lash orqali talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularning analitik fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishning samaradorligi quydagi jadvalda ko'rsatilgan.

T/r	OTM	Guruhlar	Talabalar soni	Tajriba va nazorat guruhlari talabalarining olgan baholari			
				A'lo	Yaxshi	Qoni-qarli	Qoniqarsiz
				5	4	3	2
1.	Toshkent tibbiyot Akademiyasi Termiz filiali	Tajriba	62	9	27	26	0
			100%	14,5%	43,5%	42%	0,0%
		Nazorat	58	4	17	29	8
			100%	6,9%	29,3%	50%	13,8%
2.	Buxoro davlat tibbiyot instituti	Tajriba	56	10	22	24	0
			100%	17,8%	39,3%	42,9%	0,0%
		Nazorat	64	5	17	31	11
			100%	7,8%	26,5%	48,4%	17,2%
3.	Samarqand davlat tibbiyot universiteti	Tajriba	63	12	29	22	0
			100%	19%	46%	35%	0,0%
		Nazorat	57	5	15	30	7
			100%	8,7%	26,3%	52,6%	12,3%
4.	Jami	Tajriba	181	31	78	72	0
			100%	17,1%	43%	39,8%	0,0%
		Nazorat	179	14	49	90	26
			100%	7,8%	27,4%	50,3%	14,5%

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tibbiyot oligohi talabalarga biokimyo fanini o'qitishda integrativ yondashish va mobil-ilovalardan foydalanish asosida o'qitish metodikasini rivojlantirishning elektron dasturlari va vebsaytlarini yaratishdan iborat. Ko'pincha mobil qurilma o'z egasi bilan bo'lganligi sababli, mashg'ulotlar istalgan vaqtda va istalgan joyda amalga oshirilishi mumkin. Mobil o'quv ilovalari foydalanuvchiga tanlash imkoniyatini beradi: ular bir necha daqiqa davom etadigan mashqni bajarishi yoki bir necha soat davomida to'liq diqqatini bir vazifaga jamlashi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Asatullo ug'li T. D., Uzakovich J. M., Kenjayevich B. A. Study of Changes in Calciferol in Eggs in Depending on the Season of the Year //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 24. – С. 310-314.
2. Saidmurodova Z. A., Toshmurodov D. A. Nuklein kislotalar kimyosi, ularning tuzilishi va ahamiyati //Вестник магистратуры. – 2021. – №. 2-1 (113). – С. 10-12.
3. Саттарова Х. Г. и др. Применение «местных антигенов» в иммунологической диагностике эхинококкоза //VOLGAMEDSCIENCE. – 2021. – С. 592-593.
4. Келдиёрова Ш., Тошмуродов Д., Аликулов Б. Обзор современных исследований по ферментативному гидролизу лигноцелюллозосодержащего сырья //Вестник науки. – 2020. – Т. 1. – №. 3 (24). – С. 96-102.
5. Asatullo O'g'li T. D. PEDAGOGICAL POSSIBILITIES FOR TEACHING BIOCHEMISTRY BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH //Current Research Journal of Pedagogics. – 2024. – Т. 5. – №. 01. – С. 26-30.
6. Saidmurodova Z. A., Toshmurodov D. OVQATNING MEXANIK HAZM QILISH JARAYONLAR //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 101-103.
7. Asatullo o'g'li T. D. TIBBIYOT OLIGOHI TALABALARGA BIOKIMYO FANINI O'QITISHDA INTEGRATIV YONDASHISH VA MOBIL-ILOVALARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI //Uz Conferences. – 2025. – Т. 1. – №. 3. – С. 186-190.
8. TOSHMURODOV D. TALABALARNING BIOKIMYO FANIDAN KASBIY BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH MODELI //News of the NUUz. – 2024. – Т. 1. – №. 1.5. 2. – С. 190-192.
9. Asatullo O'g'li T. D. MODEL OF PROFESSIONAL KNOWLEDGE AND SKILLS DEVELOPMENT OF STUDENTS IN BIOCHEMISTRY IN MEDICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2024. – Т. 5. – №. 05. – С. 23-27.
10. Asatullo O'g'li T. D. CRITERIA AND FACTORS OF TEACHING BIOCHEMISTRY ON THE BASIS OF AN INTEGRATIVE APPROACH IN HIGHER MEDICAL EDUCATION INSTITUTIONS //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – С. 3-6.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Toshmurodov Dostonjon Asatullo o`g`li**, assistent [**Тошмуродов Достонжон Асатулло огли**,ассистент], [**Toshmurodov A.Dostonjon,** assistent,]; manzil: 140100, Samarqand viloyati, Samarqand, Amir Temur ko'chasi, 18A, [адрес: 140100, Самаркандская область, Самарканд, ул. Амира Темура, 18a], [address: Amir Temur str., 18a, Samarkand region, 140100]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY YONDASHUVLARI

© N.A. Turdaliyeva[1]✉
[1]Qo‘qon Universiteti, Qo‘qon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy yondashuvlari yoritilgan. Ijodkorlik bolalarning shaxsiy va psixologik rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ijodiy faoliyat orqali bola o‘z tafakkuri, tasavvuri, nutqi va his-tuyg‘ularini erkin ifoda eta oladi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida ijodkorlikni rag‘batlantiruvchi sharoitlarni yaratish, individual yondashuv va zamonaviy metodlardan foydalanish zarurdir.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish jarayonini tahlil qilish, samarali pedagogik yondashuvlar va metodlarni aniqlash, shuningdek, pedagoglar va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali bolalarda ijodiy salohiyatni oshirishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida psixologik-pedagogik adabiyotlar, mahalliy va xorijiy manbalar, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar tahlil qilindi. Shuningdek, kuzatuv, suhbat, so‘rovnoma, eksperiment va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Guilford va Dyachenkoning kreativ testlari, amaliy mashg‘ulotlar tahlili tadqiqot asosini tashkil etdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda quyidagi omillar muhimligini ko‘rsatdi: ta’lim jarayoniga ijodiy faoliyatni integratsiya qilish, differensial yondashuv, pedagoglarning malakasi, ota-onalar bilan hamkorlik va ijodiy muhit. Mashg‘ulotlar orqali bolalarning mustaqil fikrlashi, tasavvuri, estetik didi va amaliy ko‘nikmalari rivojlangan. Shuningdek, qo‘l mehnati va san’at elementlari orqali ijodiylikni rag‘batlantirish natijador bo‘lgani kuzatildi.

XULOSA: tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur. Ijodiy faoliyat, individual metodlar, malakali pedagogik rahbarlik va ota-onalar bilan yaqin hamkorlik bu jarayonni yanada samarali qiladi. Shuningdek, moddiy-texnik baza va zamonaviy ta’lim metodikasi ham muhim omillardir. Mavjud muammolarni bartaraf etish orqali bu yo‘nalish yanada rivojlanishi mumkin.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta'lim, bolalar ijodiy qobiliyatlari, ijodiy rivojlanish, pedagogik yondashuvlar, o‘yin va ijodiy faoliyat, ijodiy salohiyat, bolalar ta'limi, shaxsiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

rivojlanish, ta'lim metodlari, ota-onalar bilan hamkorlik, psixologik rivojlanish, tasavvur va fantaziya, ijodiy faollik, bolalar psixologiyasi, rivojlanish jarayoni, ta'lim jarayoni.

Iqtibos uchun: Turdaliyeva N.A. Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlari. // Inter education & global study. 2025. №6(1). B.361–376.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДОШКОЛЬНИКОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

© Н.А. Турдалиева[1]✉
[1] Кокандский Университет, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются теоретические основы и практические подходы к развитию творческих способностей у детей дошкольного возраста. Творчество играет важную роль в личностном и психологическом развитии ребенка, способствует расширению мышления, формированию воображения, речи и способности к самовыражению. Особое внимание уделяется созданию условий для стимулирования творческой активности, а также использованию индивидуального подхода и современных педагогических технологий.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — проанализировать процесс развития творческих способностей у детей дошкольного возраста, выявить эффективные педагогические подходы и методы, а также обосновать значимость сотрудничества педагогов с родителями в целях раскрытия творческого потенциала детей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в рамках исследования проведён анализ отечественной и зарубежной психологической и педагогической литературы, научных публикаций и диссертаций. Были использованы такие методы, как наблюдение, беседа, анкетирование, эксперимент и статистическая обработка данных. В частности, применялись тесты креативности Гилфорда и Дьяченко, а также анализ практических занятий.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования подтвердили, что на развитие творческих способностей дошкольников существенно влияют: интеграция творческой деятельности в образовательный процесс, дифференцированный подход, профессионализм педагогов, сотрудничество с родителями и создание творческой среды. Проведённые занятия способствовали развитию у детей самостоятельного мышления, воображения, эстетического вкуса и практических умений. Особую эффективность показали элементы художественного труда и развивающие игры.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование показало, что развитие творческих способностей у детей дошкольного возраста требует комплексного подхода. Важную роль играют организация творческой деятельности, применение индивидуальных методов, квалифицированное педагогическое руководство и

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

тесное сотрудничество с семьей. Кроме того, необходимо обеспечить соответствующую материально-техническую базу и внедрение инновационных методик. Устранение выявленных проблем позволит значительно повысить эффективность процесса воспитания творческой личности.

Ключевые слова: дошкольное образование, творческие способности детей, творческое развитие, педагогические подходы, игра и творческая деятельность, творческий потенциал, детское обучение, личностное развитие, методы обучения, сотрудничество с родителями, психологическое развитие, воображение и фантазия, творческая активность, детская психология, процесс развития, образовательный процесс.

Для цитирования: Турдалиева Н.А. Развитие творческих способностей дошкольников: теоретические основы и практические подходы.// Inter education & global study.2025. №6(1). С.361–376.

DEVELOPING CREATIVE ABILITIES OF PRESCHOOLERS: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL APPROACHES

© Nurjahon A. Turdaliyeva[1]✉
[1] Kokand University, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the theoretical foundations and practical approaches to developing creative abilities in preschool children. Creativity plays a crucial role in the child's personal and psychological development, contributing to the expansion of thinking, imagination, speech, and self-expression. Special attention is given to creating environments that encourage creativity, utilizing individual approaches, and applying modern pedagogical methods.

AIM: the main aim of the study is to analyze the process of developing creative abilities in preschool-aged children, identify effective pedagogical approaches and methods, and emphasize the importance of teacher-parent collaboration in unlocking the child's creative potential.

MATERIALS AND METHODS: the research involved the analysis of national and international psychological and pedagogical literature, academic articles, and dissertations. Methods included observation, interviews, questionnaires, experiments, and statistical analysis. Creativity tests by J.P. Guilford and O.M. Dyachenko were used, as well as practical activity analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: the study results revealed that the development of creative abilities in preschool children is significantly influenced by factors such as integrating creative activity into the educational process, applying differentiated instruction, the qualifications of educators, cooperation with parents, and the presence of a supportive creative environment. Activities helped develop children's independent

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

thinking, imagination, aesthetic sense, and practical skills. Artistic work and games proved particularly effective.

CONCLUSION: the research concludes that the development of creative abilities in preschoolers requires a comprehensive approach. Key components include creative activity in education, individual teaching methods, qualified pedagogical guidance, and strong cooperation with families. Additionally, appropriate material and technical support and the use of innovative teaching methods are essential. Addressing existing challenges will significantly improve the development of children's creative abilities.

Keywords: preschool education, children's creative abilities, creative development, pedagogical approaches, play and creative activity, creative potential, child education, personal development, teaching methods, parental collaboration, psychological development, imagination and fantasy, creative engagement, child psychology, development process, educational process.

For citation: Nurjahon A. Turdaliyeva. (2025) 'Developing creative abilities of preschoolers: theoretical foundations and practical approaches', Inter education & global study, (6(1)), pp.361–376. (In Uzbek).

Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning shaxsiy rivojlanishi, intellektual salohiyatini oshirish va jamiyatga moslashishida muhim o‘rin tutadi. Ijodiy faoliyat bolaning fikrlashini kengaytirish, tasavvurni rivojlantirish, o‘zini ifoda etish va yangi g‘oyalarni yaratish imkonini beradi. Pedagogika va psixologiya sohalarida olib borilgan izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish nafaqat o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi, balki ularning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ham katta ta'sir ko‘rsatadi.

Maktabgacha ta'lim tizimida bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni ko‘plab pedagogik yondashuvlar va metodlarga asoslanadi. Pedagoglar, o‘qitish jarayonida bolalarning ijodiy tafakkurini rag‘batlantirish uchun turli o‘yinlar, san'at va amaliy faoliyatlar orqali bolalar bilan ishlashni amalga oshiradilar. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish, bolalarning shaxsiy xususiyatlari va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olishni talab qiladi.

Bugungi kunda, maktabgacha ta'limda ijodiy rivojlanishning yangi metodologiyalari va innovatsion pedagogik usullarining joriy etilishi, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga katta imkoniyatlar yaratmoqda. Shuningdek, bolalar ijodiy faoliyatini rivojlantirishda ota-onalar bilan hamkorlik qilishning ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu mavzuda olib boriladigan izlanishlar, bolalar ijodini rivojlantirishning nazariy asoslari, metodik yondashuvlar va uning samaradorligi haqidagi bilimlarni yanada chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotda, maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy o‘rganilishi va bu jarayondagi o‘ziga xos xususiyatlar tahlil qilinadi. Pedagogik metodlar, ijodiy faoliyatlarni tashkil etish va bolalar bilan ishlashdagi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

innovatsion yondashuvlar o‘rganiladi

Psixologiyada ijodiylik birinchi marta 1950 yilda ilmiy o‘rganilgan. Mashhur amerikalik psixolog Dj.Gilford o‘sha yili Amerika psixologlar assotsiatsiyasining kongressida ijodiy tafakkur va ijodiy jarayon haqida ma’ruza qilib bu sohaga olimlarning diqqatini tortdi.Dj.Gilford bu sohada chuqur izlanishlar olib borib, 1967 yilda kreativ tafakkurni shakllantiruvchi va aniqlovchi testlar dastasini ishlab chiqdi. Ijodiy tafakkur bu kishilardagi aqliy faoliyatning asosiy xarakteristikasi bo‘lib, tafakkurning individualligini xarakterlaydi. Dj.Gilford farazicha intellekt tuzilishi modelining tahlili bu jarayonni taminlaydi.[1]

Bolalarning ijodkorligini belgilovchi yana bir tushuncha bu tasavvurdir. Bu hodisa ajoyib sovet psixologi L.S. Vygotskiyning asarlarida keng ifodalangan. U bolaning tasavvuriga alohida e’tibor berib, kattalar tasavvuri bilan bolalar tasavvuri o‘rtasida ma’lum chegara chizgan. Vygotskiyning ta'kidlashicha, bu aqliy xususiyat kattalarda eng to'liq namoyon bo'ladi, shuning uchun bolalar tasavvurni rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlar bilan ta'minlanishi kerak - bu insonning normal rivojlanishining yagona yo'li.[2]

Respublikamizda ta’lim muassasalari tarbiyalanuvchilarini san`at orqali ijodkorligini shakllantirish metodikasi M.Abdukarimov, M.A Abdullayeva, Sh.Sh.Abdullayeva, A.Baxriyev, A.Golitova, R.Qodirov, B.Kodirov, A.Radjabova, M.Mirzayeva, H.Nurmatov, J.Rasulboyev, R.I.Sunnatova, F.Xalilov, O.Xoliqov, Sh.Xalilova, G.B.Shoumarov, Sh.E.Qurbonov, M.Quronov, Sh.Q.Mardonov, G. X. Ibragimova, D.Yu.Ruziyev, Sh.Sh.Olimovlar tomonidan tadqiq etilgan.[3]

Xorijiy davlatlar olimlari S.K.Andrews, M.Almodovar, L.Curtis, L.Pernilla, Pak Chon Xoy, I Xe Gu, I Son Chxon, Xan Myon Xining tadqiqotlarida san`atning tarbiyaviy ahamiyati, ularni estetik tarbiyalash masalalari ko‘rib chiqilgan.

Shu jumladan so`ngi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda ham bolalarning ijodiy qobiliyat va faoliyatlarini o`rganish masalalariga e`tibor katta ekanligini Radjapova Z. T., Kamolov I. B., Sh. T.Boltayevalar dissertatsiya ishlarida ham ko`rishimiz mumkin. [4]

Muammoga oid adabiyotlar va malakaviy ishlar tahlili, pedagogik-psixologik kuzatish, anketa, savol-javob, suhbat, D.P Gilford va O.M. Dyachenko "Rasmlarni tugatish" subtestlari, tajriba-sinov ishlari natijalariga matematik statik ishlov berish kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.[5]

Maktabgacha yosh intensiv psixologik yetuklik bosqichi bo‘lgan ijodkorlikni rivojlantirish uchun eng qulay davr. Aynan shu davrda ko‘p sohalarda progressiv o‘zgarishlar ro‘y beradi, aqliy jarayonlar (diqqat, xotira, tafakkur, nutq, tasavvur) takomillashadi, shaxsiy fazilatlar rivojlanadi, ular asosida qobiliyat, moyillik shakllanadi.

Ota-onalar o‘z farzandlarini ijodkor shaxs bo‘lib voyaga etishini xohlaydi. Shu sababli yoshlikdanoq ularning ijodiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga e’tibor qaratadi. Binobarin, “barcha bolalar istisnosiz potentsial ijodkorlardir. Badiiy ijodkorlik va tasviriy san’atni o‘rganish bo‘yicha mashg’ulotlar har bir bolada yashiringan ijodiy qobiliyatlarni “uyg’otish”ga, ijodiy layoqatni ro‘yobga chiqarishga yordam berishga

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

harakat qiladi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning deyarli barchasi turli harakatlar – rasm chizish, qo'shiq aytish, raqsga tushish, jismoniy faollikni ifodalovchi harakatlarni tashkil qilish orqali o'z ijodiy qobiliyatlarini u yoki bu darajada namoyon qiladi. Bu yoshdagi bolalarning ijodkorligi ulardagi erkinlik, faollik, o'z xohish-istaklari, xatti-harakatlarini cheklamaslik bilan bog'liq. Qolaversa, atrof-borliqni bilishga bo'lgan intilish ulardagi qiziquvchanlikni rivojlantiradi. Kattalarga taqliq qilish odatlari esa san'atning turli janrlari bo'yicha kattalar yoki tengdoshlarining harakatlarini o'zlashtirish uchun imkon beradi. Qiziquvchanlik va taqlid asta-sekin maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda san'atning turli sohalari bo'yicha qobiliyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning san'atning turli sohalariga bo'lgan qiziquvchanliklari hali barqaror sifat emas. Izchil ravishda bu qobiliyatni rivojlantirib bormaslik esa uning pasayishiga olib keladi. Pedagogik yondashuv bolalarning ijodiy qobiliyatlarini tizimli ravishda, izchil, uzluksiz rivojlantirib borishni taqozo qiladi.

Qobiliyatli bolalar bilan ishlashning an'anaviy ta'lim jarayonidan farqli tomoni – bu pedagogik faoliyatning maxsus o'quv va tarbiyaviy ishlar dasturlari asosida tashkil etilishi sanaladi. Maxsus dasturlar mazmunan iqtidorli bolalarni o'qitishning o'ziga xosligini ifoda etadi.

Bu kabi o'quv va tarbiyaviy ishlar dasturlarini yaratishda ma'lum tamoyillar asosida ish yuritiladi. Ayni vaqtda pedagogika amaliyotida M.Karne tomonidan asoslangan tamoyillar asosida faoliyat yuritilmoqda. Ular quyidagilardan iborat:

Qobiliyatli bolalar bilan ishlash uchun maxsus o'quv va tarbiyaviy
ishlar dasturlarini yaratishning ustuvor tamoyillari (M.Karne g'oyasi)

1.Dasturning individuallashtirilganligi.

2.Dasturlarni tuzishda tarbiyachilarning ishtirokini ta'minlash.

3.Dasturlarni yaratish va undan maktabgacha ta'lim tashkilotlarining amaliyotidafoydalanishdagi shaxsiy mas'uliyat.

4.Tarbiyachilarning kasbiy malakalarini oshirish.

5.Tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirishga qo'shimcha mablag'larni jalb qilish.

6.Dasturda turli metodlarning o'rin olishi.

7.Tarbiyalanuvchilarning individual va guruhli tayyorgarlik darajasini baholash.

Ushbu tamoyillar asosida o'quv va tarbiyaviy ishlar dasturlarini yaratish ham iqtidorli bolalar bilan ishlash jarayoniga o'qituvchilarni jalb etishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat mazmunining shakllanishiga yordam beradi.

Iqtidorli bolalar bilan ishlashga qaratilgan davlat siyosati bu borada mavjud imkoniyatlardan to'laqonli foydalanishni taqozo etadi. Tarbiyachilarning to'g'ri yondashishi maktabgacha ta'lom tashkilotlarida qobiliyat bolalarni tarbiyalashda muayyan samaralarga erishishni kafolatlaydi.

1998 yildan boshlab respublikada Tashhis markazlarining faoliyat olib bormoqda.

O'z tarkibiga psixolog, pedagog, fiziolog, tibbiyot xodimlari kabi mutaxassislar jalb

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

etilgan markaz olti-yetti yoshli bolalarning maktab ta'limiga tayyorgarlik darajasini aniqlash vazifasini bajarmoqda. Bizning nazarimizda, ularning faoliyati aynan bolalarning iqtidori darajasini aniqlash, ularni layoqati, qobiliyati va iqtidori darajasiga ko'ra turli yo'nalishlarda faoliyat yurituvchi ta'lim muassasalarga jalb etishdan iborat bo'lishi lozim. Markaz faoliyati yordamida iqtidorli bolalarni o'z vaqtida va to'g'ri aniqlash, ularning iqtidorini yanada rivojlantirish uchun qulay pedagogik sharoitlarni yaratish, ularni kasbga yo'naltirish maqsadga muvofiqdir.

Umumiy yoki maxsus iqtidorga ega bolalarga ta'lim va tarbiya berish o'ta murakkab jarayon. Ana shu jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etish maqsadida ixtisoslashgan maktablarni tashkil etish borasida xalqaro tajriba to'plangan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy maqsadi "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari"da ko'rsatib berilgan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy maqsadi – ularni dunyoni badiiy tasavvur etishga tayyorlash hamda badiiy-ijodiy qobiliyatlarga ega bo'lishlarini ta'minlash orqali ijodiy rivojlantirishga erishishdan iborat.

Maqsadga erishish yo'lida quyidagi vazifalar hal qilinadi:

- tarbiyalanuvchilarni musiqa, badiiy adabiyot va folklor namunalari, teatr san'ati, tasviriy va xalq amaliy san'ati, bayram va ommaviy tadbirlar, qo'shiq, raqs san'ati bilan yaqindan tanishtirish;
- ularda nuqta madaniyatini rivojlantirish;
- tarbiyalanuvchilarni applikatsiya kilishga o'rgatish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiiy va tashlandiq materiallardan o'yinchoqlar yasash o'rgatish;
- tarbiyalanuvchilarni dunyoni badiiy tasavvur etishga tayyorlash;
- maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.
- Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi. Ular:
- tegishli turdagi ta'lim tashkiloti faoliyati mazmunini yorituvchi hujjatlarda bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish g'oyalarining aks etganligi;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlatirishga yo'naltirilgan tizimning shakllanganligi;
- tarbiyalanuvchilarning maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlatirishga qaratilgan kasbiy malaka, kompetensiyalarga egaliklari;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning ijodiy qobiliyatini samarali rivojlantirishga xizmat qiladigan vositalarning mavjudligi;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlatirishda oila va tegishli tashkilot o'rtasida o'zaro hamkorlikning qaror topganligi;
- xalqaro tashklotlar va tadbirkorlik subyektlari imkoniyatlarining maktabgacha

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlatirishga yo‘naltirilganligi va boshqalar.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning ijodiy qobiliyatini samarali rivojlantirishda турли субъектлар ўртасидаги ҳамкорлик муҳим аҳамиятга эга.

Hamkorlik – maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etishda qatshanuvchi subyektlar imkoniyatlarining bolalarda ijodiy qobiliyatini samarali rivojlantirish maqsadida o‘zaro birlashtirilishi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini samarali rivojlantirish bir guruh subyektlarning hamkorligi asosida amalga oshiriladi.

O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning ijodiy qobiliyatini samarali rivojlantirish masalasi davlat siyosati darajasida o‘rganilayotganiga qaramay bu borada muayyan muammolar mavjud. Xususan:

- maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning ijodiy qobiliyatini tashxislash mexanizmi ishlab chiqilmagan;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini aniqlagan holda ularni rivojlantirishga nisbatan individual yondashuv yetarlicha qaror topmagan;
- maktabgacha ta’lim tashkilotlarining tarbiyachilari bolalarda ijodiy qobiliyatni samarali rivojlantirish borasida yuqori darajada kasbiy malaka, kompetensiya, ish tajribasi va mahoratiga ega emas;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda ta’lim tashkiloti, oilalar va ijtimoiy muassasalar o‘rtasida mustahkam hamkorlik o‘rnatilmagan;
- respublika miqyosida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga oid mahalliy ilg’or ish tajribalarini o‘rganish va ularni muvofiqlashtirish yo‘lga qo‘yilmagan;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga oid xorijiy tajribalarning keng o‘rganilishiga hanuzgacha erishilmayapti.

Ayni vaqti maktabgacha ta’lim tashkilotlari va ularning faoliyatini boshqaruvchi rahbar muassasalarning oldiga zudlik bilan hal qilinishi zarur bo‘lgan vazifalar qo‘yilmoqda.

Ijod, ijodiyot va ijodkorlik tushunchalari. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda dastlab ijod, ijodiyot va ijodkorlik tushunchalarining mazmunini bilib olish talab qilinadi.

Pedagogik, psixologik, san’at, xususan, adabiyot yo‘nalishlarida ijod, ijodiyot va ijodkorlik tushunchalari keng tadqiq qilingan.

“O‘zbek tilining izohli lug’ati”da ijod, ijodiyot va ijodkorlik tushunchalariga ma’no jihatidan yondashuvlar keltirilgan. Xususan:

Arabchadan yaratish, kashf qilish, vujudga keltirish “ijod” tushunchasi ikki xil ma’noni anglashiga urg’u beriladi: 1) badiiy, ilmiy, san’atga oid asar yoki moddiy boylik yaratish, vujudga keltirish, yaratuvchilik faoliyati; 2) yaratuvchanlik faoliyati mahsuli, samarasi.

Arabcha “ijodiyot” esa lug’aviy jihatdan “ijodiy ish bilan bog’liq faoliyat, ijod”

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ma’nolarini anglatadi.

“Ijodkorlik” tushunchasi esa arabcha “ijod”, shuningdek, forscha “kor” va o‘zbekcha “lik” qo‘shimchalari yordamida hosil qilingan tushuncha sifatida “ijodkorning ishi”, “ijodkorga xos faoliyat” va “yaratuvchanlik” ma’nolarini anglatadi.

Ijod – insonning yangi moddiy va ma’naviy ne’matlar yaratish faoliyati. Unda inson tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati, irodasi faol ishtirok etadi, butun bilimi, tajri-basi, iste’dodi namoyon bo‘ladi. Ijod dastlab inson tasavvurida tug’iladi, keyin unga taalluqli masalalar yuzasidan izlanishlar olib boriladi, boshqalar bajargan ishlar tanqidiy ko‘rib chiqiladi, tahlil etiladi, kuzatishlar, tajribalar o‘tkaziladi, mantiqiy xulosalar chiqariladi, gipotezalar qilinadi, bular tajribada sinab ko‘riladi, noto‘g’ri bo‘lsa yangilanadi va hokazo.

M.H. Usmonboyeva tomonidan “ijod” tushunchasi shunday ta’riflanadi:

ijod – ijtimoiy subyektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi. Darhaqiqat, ijod bir vaqtning o‘zida ham faoliyat ham faoliyat natijasi (ijodiy mahsulot) sifatida namoyon bo‘ladi.

Ijodiy izlanishlar natijasi turli shakllarda (badiiy asar, matematik formula va

boshqalar ko‘rinishida) yuzaga chiqadi. Uni jamiyat e’tirof etsagina haqiqiy, to‘liq ijod bo‘ladi. Ijod fan-texnikani, madaniyatni bo-yitadi, rivojlantiradi.

Ijodni shartli ravishda iki guruhga: ilmiy ijod va badiiy ijodga bo‘lish mumkin.

Olimlar faoliyati ilmiy ijodga, san’atkorlar, yozuvchilar faoliyati badiiy ijodga qaratilgan. Ba’zi kishilarda har ikki ijod yo‘nalishida faoliyat yurita olish malakalari rivojlangan bo‘lishi mumkin.

Ilmiy ijodda tabiat va jamiyat hayotining ob’ektiv krnuniyatlari aks etsa, badiiy ijodda ma’naviy hayot muammolariga san’atkorning subyektiv, o‘ziga xos qarashlari, his-tuyg’ulari aks etadi.

Badiiy ijodda hayotning turfa ranglari hamda voqealari orasidan ibratli va ijtimoii ahamiyatli bo‘lganlari tanlab olinadi va badiiy umumlashtiriladi. Bu turdagi ijod murakkab jarayon bo‘lib, inson faoliyatining idrok etish, baholash, qadrlash singari turlari bilan bog’liq holda amalga oshadi. Buning uchun ijodkor erkin xayol, ozod tafakkur, keng ko‘lamli tasavvur, milliy g’urur va yuksak orzularga ega bo‘lishi kerak. Odatda badiiy ijod mahsulotining ommaviyligi va ijtimoiy ahamiyati ana shu bilan belgilanadi. Ijodning taraqqiy etishida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlari hal qiluvchi ahamiyatga ega.

“Xalq og’zaki ijodiyot” tushunchasi ham til iste’molida keng qo‘llaniladi. “Ijodiyot” tushunchasiga berilgan izohdan kelib chiqadigan bo‘lsa, xalq tomonidan amalga oshirilgan ijod va bu ijod natijasida yig’ilgan ijodiy mahsulotlar to‘plami ma’nosini ham ifodalash mumkin.

Ayni o‘rinda M.H. Usmonboyeva “ijodkorlik” tushunchasini shunday izohlaydi: ijodkorlik – muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi.

Ijodkor shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uning ichki va tashqi olami

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘zgarishining o‘zaro mos kelishi, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar hamda inson ontogengizi – tug’ilishidan boshlab to umrining oxiriga qadar uzluksizlik, vorisiylikni taqozo etadigan faoliyat mazmuniga bog’liq.

Ma’lumki, kasbiy tajriba bilim, ko‘nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq, kasbiy-ijodiy faoliyat ko‘nikmalarining o‘zlashtirilishi nafaqat amaliy ko‘nikma va malakalarning integratsiyasi, mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo‘lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarining yetarli darajada o‘zlashtirilishi talab etadi.

Ijodkor shaxsning shakllanishini uning o‘zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur’ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatlari, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog’liq. Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishi taqozo etadi.

E.P. Torrens ijodkorlikni “tartiblikdan tashqariga chiqish” deb yuritib, fikrlash jarayonini tasvirlaydi. Muallif bolalarni ijodiy fikrlashga o‘rgatishning to‘rtta afzalligini ko‘rsatib o‘tadi. Ular:

1. Ijodiy fikrlash yaxshi ruhiy salomatlik va shaxsiyatni rivojlantirishga yordam beradi.
2. Ijodiy fikrlash yangi bilimlarni egallashga olib keladi.
3. Ijodiy fikrlash kunlik muammolarni hal qilishda yordam beradi.
4. Ijodiy fikrlash bugungi va kelajak avlodlarning hayotida yordam beradi.

“Zamonaviy ta’limning eng muhim vazifalaridan biri shaxs tarbiyasida yangicha yondashuvni tashkil etishdir. Bu jarayonlar bolaning ijodiy faol, mustaqil fikrlovchi, muloqotchan va turli vaziyatlarga moslashuvchan bo‘lishini ta’minlaydi. Hozirgi kunda bolalarda kretivlik masalasi o‘rganilmagani dolzarb masalalardan biridir”.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning qo'l mehnati - bu eng oddiy asboblardan foydalangan holda mustaqil buyumlarni ishlab chiqarish. Bu ish, faoliyat amaliy bo`lib, ma'lum darajada foydali yo'nalishga ega.

Bolalarning o'z mehnat faoliyatining maqsadga muvofiqligini anglashi uning sifatiga, har bir bolaning mehnat jarayoni va natijasiga munosabatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Qo'l mehnatining individual xarakterdaligi (ya'ni, jamoaviy ishda ham, bolalarning har biri uning bir qismini o'z qo'llari bilan bajaradi), unga barcha bolalarni izchil jalb qilish, ba'zi kamchiliklarni tuzatish imkonini beradi.

Jamoaviy vazifalarni bajarish bolalarda o'zaro muzokaralar olib borish, o'z manfaatlari va istaklarini umumiy maqsadga bo'ysundirish qobiliyatini rivojlantiradi, do'stlik, o'zaro yordam, mas'uliyat tuyg'ularini uyg'otadi, tashabbuskorlik, zukkolikni rivojlantiradi.

Vizual xarakterdagi jamoaviy vazifalarni bajarish jarayonida bolalar kelgusi ishni mustaqil ravishda rejalashtirishni, o'z harakatlarini umumiy reja bilan muvofiqlashtirishni,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

uni amalga oshirish ketma-ketligini o'ylashni, kerakli vizual materialni tanlashni va ulardan foydalanishni o'rganadilar. Shu bilan birga, jamoaviy mehnatda bolalarning individual xususiyatlari aniq namoyon bo'ladi, ijodiy qobiliyatlar shakllanadi.

Badiiy mehnat - bu bolaning hayotini, o'yinlarini, mehnatini va dam olishini bezash uchun foydali va badiiy, estetik ahamiyatga ega bo'lgan buyumlar va predmetlarni yaratish uchun turli materiallar bilan mehnatidir. Bu bolalar mehnati dekorativ, badiiy-hunarmandchilik faoliyatidir, chunki bola go'zal narsalarni yaratishda o'z g'oyalari, bilimlari va mehnat faoliyati jarayonida egallagan amaliy tajribasi asosida materiallarning estetik fazilatlarini hisobga oladi. To'g'ri tashkil etilgan qo'l va badiiy mehnat bolalarga materiallarning sifati va imkoniyatlari haqida bilim beradi, hunarmandchilikning o'ziga xos xususiyatlarini o'zlashtirishga intilishni uyg'otadi, ularni dekorativ-amaliy san'at bilan tanishtiradi.

Mehnat tarbiyasisiz bola shaxsini shakllantirish mumkin emas. Katta va tayyorlov guruhlarida ijodkorlik elementlari bilan qo'l mehnati asosiy rol o'ynaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodkorligining namoyon bo'lishi ularga taklif qilingan aqliy vazifalarni bajarish tabiati bilan belgilanadi. Bolalar o'zlarining ijodiy energiyasini bo'shata olishlari juda muhimdir. Amaliy ahamiyati jihatidan tikuvchilik mashg`ulotlarida ko'plab muhim fazilatlar tarbiyalanadi: harakat qilish odati, to'siqlarni yengib o'tish qobiliyati, mas'uliyat, ishni rejalashtirish va uni amalga oshirish ketma-ketligidagi bosqichlarni oldindan ko'ra bilish. Xususan, munchoqlar qo`l mehnatida tikuvchilikning bir turi bo'lib, uning yordamida siz quyidagi vazifalarni hal qilishingiz mumkin:

o'z vatani madaniyatiga, xalq amaliy san'atining kelib chiqishiga qiziqish uyg'otish, voqelikka estetik munosabat, mehnatsevarlik, aniqlik, qat'iyatlilik, sabr-toqat, boshlangan ishni oxiriga etkazish qobiliyati, ishni bajarishda o'zaro yordam, tejamkorlik;

foydalaniladigan materiallar, mehnat madaniyati asoslarini singdirish;

harakat qobiliyatlarini, xayoliy fikrlashni, diqqatni, tasavvurni, ijodkorlikni rivojlantirish, estetik va badiiy didni shakllantirish.

Mashg'ulotlar jarayonida bolalarda diqqat, kuzatish, tasavvur, xayol, ijodkorlik rivojlanadi. Har bir topshiriqda, har bir mashg`ulotda bolalarga orzu qilish imkoniyati beriladi, asarga o'z tasvirlarini kiritish rag'batlantiriladi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy ishlarni bajarish jarayonida barcha aqliy jarayonlar shakllanadi, ijodiy qobiliyatlar va atrofdagi dunyoni ijobiy-emotsional idrok etish rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodkorliklarini rivojlantirishda qo`l mehnati jarayonida qog’oz va tabiat materiallaridan o‘yinchoq yasashga o‘rgatish ham muhim ahamiyatga ega. Mashg’ulotlar davomida tabiiy materiallardan “Tizimcha” yasash, kartondan “Stakancha”, matodan “Mo‘yqalam artgich”, “Ninachi va chumoli” yasash mumkin. Ayni o‘rinda shular haqida so‘z yuritiladi.

Mashg’ulotning maqsadi: bolalarni tabiiy materiallardan, kartondan, matodan foydalanib, turli ashyolar yasashga o‘rgatish.

Mashg’ulotda bajariladigan vazifalar:

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qo‘l mehnati bilan shug’ullanishga o‘rgatishni davom ettirish;

bolalarda o‘zlarining mehnat ko‘nikmasi va malakalarini rivojlantirish;

bolalarni tabiatni asrashga, muhofaza qilishga, tejamkorlikka o‘rgatish.

Mashg’ulot jihozlari: dub daraxti, kashtan daraxti mevalari, na’matak guli mevasi, patlar, plastilin, novdachalar, karton qog’oz, yelim, ip, igna, mato qiyqimlari.

Mashg’ulotning borishi:

Tarbiyachi: bolalar, o‘lkamizda oltin kuz fasli kezmoqda. Bilamizki, kuz faslida sabzavot, mevalar pishadi, to‘g’rimi? Manzarali daraxtlarning mevalari ham pishib, ko‘chalarda, xiyobonlarda ostiga to‘kilib yotibdi.

Bolalar bilasizlarmi, bugungi mashg’ulotimizda sizlar bi¬lan ana shu manzarali daraxt mevalaridan o‘yinchoqlar yasaymiz. Faqatgina o‘yinchoqlar emas, birinchi sinfga boradigan kichkintoylar uchun hisob-kitob mashg’ulotida foydalanish mumkin bo‘lgan tizimchalarni ham yasaymiz.

Tizimcha yasalishi uchun qalinroq ip olamiz-da kashtan mevasini teshib, ipga o‘tkazamiz.

Dastlab bolalar 10 raqami ichida sanashni o‘rganishlari sababli, tizimchaga 10 ta mevani ipdan o‘tkazib chiqamiz. Bu tizimchani eman daraxti mevasidan ham tayyorlash mumkin. Agar meva bir oz ko‘rib qolgan bo‘lsa, ozroq suvga solib qo‘yilsa, ustki po‘stlog’i yumshaydi va tizimchani tayyorlash mumkin bo‘ladi. Qani kim sanab beradi?

Tarbiyachi: barakalla, bolalar sizlar bilan mana bunday stakanchalar tayyorlaymiz. Kvadrat shaklidagi karton qog’oz olib, undan doira qirqamiz. So‘ng to‘rtburchak shaklidagi qog’ozning pastki qismini bir sm enlikda qoldirib arra tishlariga o‘xshatib kesib chiqamizda, ikki tomonini yelimlab, pastki qismidagi qirqilgan bo‘laklarga yelim surtamiz va doirachaga yelimlaymiz. Stakancha tayyor. Bolajonlar, sizlar ham stakanchangizni tayyorlab bo‘ldingizlarmi?

Barakalla! Stakan tayyor bo‘lgan bo‘lsa, endi mo‘yqalamni artish uchun artgich, salfetka, tayyorlaymiz. Keraksiz matolardan bir necha kvadratchalar qirqib undan doirachalar hosil qilamiz. Doirachalarni ustma-ust qo‘yib, o‘rtasidan tiqib qo‘yamiz. Mana mo‘yqalam artgich ham tayyor bo‘ldi.

Bolalar, o‘yinchoq ham yasaylik, deyapsizlarmi? Albatta, o‘yinchoqlar ham yasaymiz. Hozir na’matak va kashtan daraxtining mevasidan "Ninachi va chumoli"ni yasaymiz. Buning uchun kashtan mevasini olib, unga sal kichikroq kashtan mevasiga chumolining bosh qismini o‘rnatamiz, oyoq-qo‘llarini esa novdadan yasab, to‘nkaga o‘tkazib qo‘yamiz, ko‘zlarini esa plastilindan yasaymiz. Ninachining tanasi kashtan me¬vasidan tayyorlanib, uning orqa tomoniga gugurt cho‘p o‘rnatib, kichik kashtandan bosh qismni yasaymiz: qo‘l-oyoqlarini aso novdadan tay¬yerlaymiz. Manzarali daraxt mevasidan qanotlarini yasab, plastilin bilan yopishtiramiz. Mana, ninachimiz ham tayyor! Qani eslangchi, ninachi haqidagi qaysi masalni bilasiz?

Bolalar javobi rag’batlantirilib, mashg’ulot yakunlanadi.

Bolalarga chiqindi materiallar (ip, shoyi, mo‘yna, polietilen kabilar)dan foydalanib

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

har xil mazmunda applikatsiyalar tuzish taklif etiladi. So‘ng ularga matolardan o‘yinchoqlar, turli bayram ertaliklari uchun ertak kahramonlarining kiyimlari hamda quvnoq qiziqchilar, petrushkalar kiyimlarini tikishga ham o‘rgatiladi. Bolalarning o‘zlari yasagan o‘yinchoqlar ijodiy, harakatli o‘yinlar jarayonida namoyon bo‘ladi. Quyidagi rasmlarda tabiat ashyolaridan bajarilgan o‘yinchoqlar namunalari keltirilgan:

Tabiiy materialdan mozaika ishlari. Mozaika monumental dekorativ san’at turlaridan biridir. Turli davrlarda va turli mamlakatlarda mozaika qo‘llaniladigan materiallariga ko‘ra ham, naqshi va rasmlariga ko‘ra ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan. O‘rta Osiyoda madrasalar, machitlar, xukmdorlarning saroylari mozaika bilan bezatilgan. Mozaika bilan binolarning tashqi qismlari, interer devorlari va xalq amaliy san’ati asarlari bezatiladi. Mozaika ishlarida oyna sopol plitalardan foydalaniladi. Laosda rangli ko‘zgu parchalaridan ajoyib mozaika asarlari yaratiladi, ular quyoshda bir-biriga qo‘shilib va porlab, shodlik kayfiyatini yaratadi.

Mozayka bu rasm sathiga ayrim-ayrim parchalar (qog’oz, oyna, sopol plita, gul tojibarglari, urug’, tuxum po‘sti va shu kabilar) qo‘yib chiqishdir. Tuxum po‘stidan mozayka ishlarini bajarish uchun tuxum po‘sti kerakli ranglarga bo‘yaladi. Yuvib quritilgan tuxum po‘sti mo‘yqalam yordadida akvarel bo‘yoqlar bilan bo‘yaladi. Buyoq qurigandan keyin po‘stni tanlangan rasmga ko‘ra mayda va yirik bo‘laklarga bo‘linadi. Tuxum po‘stidan applikatsiya qilishda shunday tasvirlarni tanlash kerakki, ularning konturlari mumkin qadar tekis va mayda egri-bugrilari bo‘lmasligi kerak. Kontur qora qog’oz orqali o‘tkaziladi yoki shablbndan aylantirib chiziladi. Avval rasm sathining bir qismiga yelim surtiladi. U yerga tuxum po‘sti terib chiqiladi, keyin ikkinchi qismiga ham ish shu tartibda davom ettiriladi. Ortiqcha yelim toza latta bilan artib tashlanadi, po‘st yaxshiroq yopishishi uchun ustidan sekin bosib qo‘yiladi. Bunday ish odatda eng oddiy konturlardan boshlanadi. Turli meva va sabzavot, poliz ekinlarining urug’lari, danak, baliq tangalari, chig’anoq, mayda toshlar bilan xilma-xil applikatsiya ishlarini bajarish mumkin. Ayni bir ishda turli materialdan foydalanish mumkin.

Tadqiqotning natijalari maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida qo‘llanilayotgan pedagogik yondashuvlar, metodlar va innovatsion texnologiyalar samaradorligini ko‘rsatdi. Tadqiqotda olingan asosiy xulosalar va tahlil qilingan ma'lumotlarga ko‘ra, bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda bir nechta muhim omillar mavjud:

Ijodiy faoliyatning ta'lim jarayoniga integratsiyasi: Tadqiqotda ko‘rsatilishicha, ijodiy faoliyatlarni bolalar ta'lim jarayoniga faol integratsiya qilish, ularning tasavvurlarini kengaytirish va yangi g‘oyalar yaratishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi. Pedagoglar tomonidan tashkil etilgan o‘yinlar, san'at faoliyatlari, musiqa va drama mashg‘ulotlari bolalar ijodini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bolalar bilan mashg‘ulotlar o‘tkazish jarayonida, ularning shaxsiy xususiyatlariga mos keladigan metodlarni qo‘llash, ijodiy qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Differensial ta'lim yondashuvi: Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, bolalarning ijodiy qobiliyatlari turlicha rivojlanadi, shuning uchun ularning individual ehtiyojlarini hisobga

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

olish zarur. Differensial ta'lim metodlari yordamida, bolalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishda individual yondashuv muvaffaqiyatli natijalar beradi. Har bir bolaga alohida e'tibor berish, ularning qobiliyatlarini eng yaxshi tarzda namoyon etishlariga imkon yaratadi.

Pedagoglarning roli va malakasi: Bolalar ijodiy faoliyatini rivojlantirishda pedagoglarning malakasi va pedagogik metodlar ustidagi bilimlari muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda pedagoglarning ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish bo‘yicha yangi metodlar va texnikalarga o‘rgatilishi, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishi aniqlangan. O‘qituvchilar va tarbiyachilar ijodiy rivojlanish uchun zarur sharoitlarni yaratishda, bolalarni qo‘llab-quvvatlashda, ularning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishda alohida e'tibor qaratishi kerak.

Ota-onalar bilan hamkorlik: Tadqiqotda ota-onalar bilan samarali hamkorlik qilish bolalarning ijodiy rivojlanishida ijobiy ta'sir ko‘rsatishi ko‘rsatilgan. Ota-onalar, bolalarining ijodiy qobiliyatlarini qo‘llab-quvvatlashda, ularga mustahkam psixologik asos yaratishda va ijodiy faoliyatni uyda davom ettirishda faol ishtirok etishlari zarur. Ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi muntazam muloqot bolalar uchun ijobiy ta'lim muhitini yaratadi.

Ijodiy faoliyatni rag‘batlantiruvchi sharoitlar: Tadqiqotda bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda ta'lim muassasalarining moddiy-texnik ta'minoti, ijodiy muhit va ta'lim vositalarining o‘rni katta ekani ta'kidlangan. Bolalar uchun rang-barang, rivojlantiruvchi o‘yinlar va materiallar, o‘quv jarayonida qo‘llaniladigan ko‘plab interaktiv vositalar ijodiy faoliyatni rag‘batlantirishda yordam beradi.

Tadqiqotning natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda pedagogik yondashuvlar va metodlarning samaradorligi bolalarning individual ehtiyojlariga mos keladigan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bilan bevosita bog‘liqdir. Pedagoglarning malakali yondashuvi, bolalar bilan individual ishlash, ota-onalar bilan yaqin hamkorlik va ta'lim muassasasida ijodiy muhitni yaratish ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishiga ta'sir ko‘rsatadi.

Biroq, tadqiqot davomida maktabgacha ta'lim tizimida ba'zi muammolar ham yuzaga chiqdi. Birinchi navbatda, o‘qituvchilarning yangi pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar va ta'lim muassasalarida ijodiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan moddiy-texnik sharoitlarning yetishmasligi ta'kidlandi. Shuningdek, ota-onalar bilan samarali hamkorlikni tashkil qilishda ba'zi muammolar mavjud.

Shu bois, maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

Pedagoglarning malakasini muntazam ravishda oshirish;

Ta'lim muassasalarida ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi sharoitlarni yaratish;

O‘quvchilar va ota-onalar bilan yanada yaqin hamkorlik qilish;

Innovatsion pedagogik metodlarni o‘qituvchilarga o‘rgatish.

Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy yondashuvlarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, bir qator

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

muhim xulosalarga olib keldi. Bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni nafaqat ularning fikrlash va tasavvurini kengaytiradi, balki ijtimoiy va emotsional rivojlanishlarini ham qo‘llab-quvvatlaydi. Tadqiqotda keltirilgan asosiy xulosalar quyidagilardir:

Ijodiy faoliyatning ta'lim jarayoniga integratsiyasi: Ta'lim jarayonida ijodiy faoliyatlarni muvaffaqiyatli integratsiya qilish, bolalarning yaratijonlik, yangi g‘oyalarni ishlab chiqish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini mustahkamlashga yordam beradi. Bu faoliyatlar, o‘yinlar va san'at mashg‘ulotlari bolalar uchun nafaqat bilim olish, balki o‘zini ifoda etish va o‘z fikrlarini erkin bildirish imkoniyatini yaratadi.

Differensial ta'lim yondashuvi: Bolalar ijodiy salohiyatining turlicha rivojlanishi sababli, pedagoglarning individual yondashuvni qo‘llashi muhimdir. Har bir bolaning o‘ziga xos xususiyatlari va qobiliyatlarini hisobga olish, uning ijodiy rivojlanishida samarali natijalar beradi

.Pedagoglarning malakasi va professional rivojlanishi: Bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda pedagoglarning bilim va ko‘nikmalari katta ahamiyatga ega. Ularning innovatsion metodlarni o‘rganishi va ijodiy faoliyatlarni tashkil etishdagi malakasi, ta'limning sifatini oshirishga yordam beradi.

Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalar bilan yaqin va samarali hamkorlik, bolalar ijodini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ota-onalar bolalarining ijodiy qobiliyatlarini uyda qo‘llab-quvvatlashlari, pedagoglar bilan hamkorlik qilib, yaxshiroq natijalarga erishish imkonini beradi.

Ijodiy faoliyat uchun sharoit yaratish: Maktabgacha ta'lim muassasalarida ijodiy faoliyatni rivojlantirish uchun zarur moddiy-texnik ta'minot va ijodiy muhitni yaratish, bolalarga o‘z salohiyatlarini maksimal darajada namoyon etish imkoniyatini beradi.

Shu bilan birga, tadqiqotda maktabgacha ta'lim tizimida hali mavjud bo‘lgan ba'zi muammolar, masalan, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik ta'minoti va pedagoglarning yangi metodlarni o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar aniqlangan. Bu muammolarni bartaraf etish uchun ta'lim tizimida innovatsion pedagogik usullarni joriy etish, pedagoglarning malakasini oshirish va ota-onalar bilan samarali hamkorlik qilish zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Guilford, J.P. (1967). The Nature of Human Intelligence. McGraw-Hill.Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children.
2. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
3. Abdukarimov, M., Abdullayeva, M.A., Abdullayeva, Sh.Sh. (2005). San’at va pedagogika: Bolalar ijodkorligini rivojlantirish. Tashkent.
4. Andrews, S.K., Almodovar, M., Curtis, L. (2010). The Role of Art in Early Childhood Education. International Journal of Art Education.
5. Radjapova, Z.T., Kamolov, I.B. (2018). Ijodiy faollik va rivojlanish. Tashkent.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

6. Dyachenko, O.M., Guilford, J.P. (1981). Creativity Tests for Children. Psychological Assessment
7. Abdurashidov, A., & Turdaliyeva, N. (2023). DEVELOPMENT OF MANUAL WORK IN PRE-SCHOOL EDUCATION. Science and innovation, 2(B2), 282-286.
8. qizi Turdaliyeva, N. A. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. GOLDEN BRAIN, 2(7), 48-52.
9. Soliyev Ilhomjon Sobirjonovich, & Boymirzayeva Shakhnoza Olimjon kizi. (2023). Systemic Organization of Professional Competence, Creativity and Innovative Activity of A Future Kindergartener. Journal of Pedagogical Inventions and Practices, 19, 108–112. Retrieved from https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/3709
10. Soliyev, I., & Boymirzayeva, S. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING USLUBIY ASOSLARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. Наука и инновация, 1(6), 128-129.
11. qizi Boymirzayeva, S. O. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BO 'LAJAK TARBIYACHINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(7), 41-47.
12. Shahnoza, B. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING USLUBIY ASOSLARI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. University Research Base, 164-167

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Turdaliyeva Nurjahon Abdunosir qizi**, o'qituvchi [**Турдалиева Нуржахон Абдуносир кизи**,преподаватель], [**Turdaliyeva A. Nurjahon,** teacher]; manzil: Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turkiston ko'chasi, 28-A uy, [адрес: Ферганская область, г. Коканд, ул. Туркестанская, д. 28-а], [address: Fergana region, Kokand, Turkestan str., 28-a]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

SUN'IY INTELLEKT VA ZAMONAVIY INFORMATSION TEXNOLOGIYALAR INTEGRATSIYASI ASOSIDA NEMIS TILINI ARALASH TA'LIM SHAKLIDA O'QITISH METODIKASI

© H. Tursunov[1]✉

[1]Bavariya federal o'lkasi Myunxen shahri, Taufkirxen Grundschule am Wald boshlang'ich maktabi

Annotatsiya

KIRISH: raqamli texnologiyalar tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan hozirgi davrda chet tillarini, jumladan nemis tilini o'qitishda sun'iy intellekt (SI) va zamonaviy informatsion texnologiyalar (ZIT) imkoniyatlaridan foydalanish dolzarb masalalardan biridir.

MAQSAD: sun'iy intellekt va zamonaviy informatsion texnologiyalar integratsiyasi asosida nemis tilini aralash ta'lim shaklida samarali o'qitish metodikasini ishlab chiqish va baholash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tajriba-sinov mashg'ulotlari, onlayn platformalar, sun'iy intellektga asoslangan o'quv dasturlar, testlar, kuzatuv, so'rovnoma va pedagogik tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: sun'iy intellekt asosida qurilgan mashg'ulotlar interaktivlikni oshirib, talabalar mustaqil ishlashini kuchaytirdi.

XULOSA: sun'iy intellekt va zamonaviy texnologiyalarni nemis tilini o'qitishda aralash shaklda qo'llash ta'lim sifatini oshiradi, talabalarda tilni mustaqil o'rganish malakasini rivojlantiradi va ta'lim samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, informatsion texnologiyalar, aralash ta'lim, nemis tili, metodika, raqamli ta'lim.

Iqtibos uchun: Tursunov H. Sun'iy intellekt va zamonaviy informatsion texnologiyalar integratsiyasi asosida nemis tilini aralash ta'lim shaklida o'qitish metodikasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.377–382.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ В ФОРМЕ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

© Х. Турсунов[1]✉

[1]Начальная школа "Grundschule am Wald", город Тауфкирхен, Мюнхен, федеральная земля Бавария

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в условиях стремительного развития цифровых технологий актуальной становится интеграция искусственного интеллекта (ИИ) и современных информационных систем в процесс обучения иностранным языкам, в частности немецкому языку.

ЦЕЛЬ: разработка и оценка методики преподавания немецкого языка в смешанном формате с использованием ИИ и современных цифровых технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались экспериментальные занятия, онлайн-платформы, ИИ-программы, тестирование, анкетирование, педагогическое наблюдение и анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: применение ИИ повысило интерактивность занятий и усилило самостоятельность обучающихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция ИИ и цифровых технологий в преподавание немецкого языка в смешанном формате значительно повышает качество обучения и способствует развитию самостоятельности у студентов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, информационные технологии, смешанное обучение, немецкий язык, методика, цифровое образование.

Для цитирования: Турсунов Х. Методика обучения немецкому языку в форме смешанного обучения на основе интеграции искусственного интеллекта и современных информационных технологий. // Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.377–382.

THE METHODOLOGY OF TEACHING GERMAN IN THE FORM OF BLENDED LEARNING BASED ON THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES

© Tursunov H[1]✉
[1]Primary school "Grundschule am Wald", Taufkirchen, Munich city, Bavaria federal state

Annotation

INTRODUCTION: in today’s rapidly evolving digital environment, integrating artificial intelligence (AI) and modern information technologies into foreign language teaching, particularly German, has become a pressing educational trend.

AIM: to develop and evaluate a methodology for teaching German through a blended learning model that incorporates AI and modern digital technologies.

MATERIALS AND METHODS: the study employed experimental lessons, online platforms, AI-based applications, tests, surveys, observation, and pedagogical analysis.

DISCUSSION AND RESULTS:AI-supported sessions increased interactivity and student autonomy.

CONCLUSION: blending AI and digital tools into German language instruction significantly improves educational outcomes, supports independent learning, and enhances overall teaching quality.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: artificial intelligence, information technology, blended learning, German language, methodology, digital education.

For citation: Tursunov H. (2025) 'The methodology of teaching german in the form of blended learning based on the integration of artificial intelligence and modern information technologies', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.377–382. (In Uzbek).

Sun'iy intellekt va zamonaviy informatsion texnologiyalar integratsiyasi asosida nemis tilini aralash ta'lim shaklida o'qitish metodikasi bugungi kunda chet tillarni o'rganish jarayonida eng dolzarb masalalardan biri sifatida qaralmoqda. Ta'lim sohasida sodir bo'layotgan globallashuv, raqamli axborot almashinuvi va innovatsion texnologiyalarning keskin rivojlanishi sababli, chet tillarini o'rganuvchilarga qo'yiladigan talablar ham o'zgarib bormoqda. Xususan, nemis tili ham jahon miqyosida yetakchi kommunikatsion vositalardan biriga aylanishi bilan birga, uni o'rgatuvchi pedagoglarda yangicha metodik yondashuvlar, ta'lim dasturlariga zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish kabi mas'uliyatli vazifalarni yuzaga keltiradi. Aralash (blended) ta'lim shakli an'anaviy auditoriya darslarini onlayn darslar yoki masofaviy metodlar bilan uyg'unlashtirib, talabalar faolligini oshirish, o'quv jarayonini moslashuvchan qilish, individuallashtirilgan yondashuvni ta'minlash hamda o'quv jarayonini raqamli texnologiyalar bilan boyitish imkonini beradi.

Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalari ko'plab sohalar singari ta'lim jarayoniga ham jadal sur'atlarda kirib kelmoqda. Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan o'qitish platformalari, ma'lumotni tahlil qilish va qayta ishlash tizimlari, suhbatbotlar, ovoz tanish dasturlari, matnni avtomatik tarjima qilish ilovalari ta'lim jarayonini samarali boshqarish va ko'maklashishda katta ahamiyat kasb etadi. Nemis tili kurslarida bu kabi zamonaviy AI vositalaridan foydalanish til o'rganuvchilarning nutqiy ko'nikmalarini tezroq rivojlantirish, so'z boyligini kengaytirish, talaffuzni to'g'rilash hamda alohida topshiriqlarni individuallashtirib berish imkoniyatini yaratadi. Masalan, nemis tiliga xos fonetik xatoliklarni aniqlash va ularni real vaqt rejimida to'g'rilash orqali talabalar o'zlari ustida faol ishlay boshlaydi

Aralash ta'lim modelining afzalliklaridan biri shundaki, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro hamkorlik turli shakllarda kechadi. An'anaviy darslarda bevosita muloqot qilish, talaffuz, grammatik tahlil, nutqiy mashqlarni birgalikda bajarish alohida o'rin tutadi. Shu bilan birga, onlayn platformalar va sun'iy intellekt vositalari yordamida talabalar mustaqil ravishda mashq bajarishi, topshiriqlarni bajarish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelganda avtomatik tahlil tizimlari yoki chatbotlardan ko'mak olishi mumkin. Bu yondashuv pedagogning vaqtini tejab, dars jarayonini ko'proq ijodiy faoliyat va interaktiv muhokamalar bilan boyitish uchun zamin yaratadi. Shuningdek, o'qituvchi sun'iy intellekt bazasida to'plangan natijalarni tahlil qilib, har bir talabaga mos

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yondashuvni topishi, individual rivojlanish trayektoriyasini belgilashi va o‘qitish strategiyasini qayta ko‘rib chiqishi mumkin bo‘ladi.

Aralash ta’lim shakli ko‘p hollarda “flipped classroom” (teskari sinf) tamoyili bilan uyg‘unlashadi. Bu degani, talabalar darsga kelishdan oldin onlayn platformada mavzuni o‘zlashtirib, nazariy materiallar bilan tanishadi, sun’iy intellekt tomonidan taklif etilgan mashqlarni bajaradi. Auditoriya mashg‘ulotlari esa o‘qituvchi ko‘magida, asosan, qiyin masalalarni muhokama qilish, suhbatlar, nutqiy o‘yinlar, erkin muloqot va ijodiy topshiriqlarga ajratiladi. Natijada dars vaqti an’anaviy “ma’ruza – tinglash” shaklidan samarali mashq va tahlilga ko‘proq yo‘naltiriladi.

Sun’iy intellekt vositalarining nemis tili aralash ta’limida qo‘llanilishi o‘quvchilar yoki talabalar kuzatishlari lozim bo‘lgan talaffuz me’yorlarini audio yoki video misollar yordamida baholashi va real vaqt rejimida izoh berishi mumkin. Dastlabki bosqichlarda bu xitob va intonatsiya xatoliklarini aniqlashga yordam bersa, keyinchalik grammatik tuzilmalarning to‘g‘ri qo‘llanilishi, leksik xatoliklar yoki so‘z birikmalaridagi nojo‘ya qo‘llanishlarni ham avtomatik tarzda ko‘rsatib beradi. Misol uchun, dasturga yozma matn kiritilganda, u grammar-check funktsiyasi orqali xatolarni aniqlaydi va to‘g‘rilash bo‘yicha maslahatlar beradi. Shu bilan birga, AI bazasida mavjud bo‘lgan keng so‘z zaxirasi talabalar orfografik va sintaktik ko‘nikmalarini mustahkamlashi, sinonimlar yoki aniq jumla tuzish qoidalarini o‘rganishi uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Aralash ta’limda nemis tilini o‘rganish jarayonidagi yana bir ahamiyatli jihat – bu talabalar mustaqilligini oshirishdir. An’anaviy darslarda ko‘p hollarda o‘qituvchi markazda turadi va o‘quvchilar ko‘rsatmalarni bajaruvi sifatida qatnashadi. Onlayn platformalarda esa har bir talaba o‘z shaxsiy tezligi va qobiliyatlariga mos ravishda topshiriqlarni bajaradi, bunday topshiriqlar sun’iy intellekt tomonidan moslashtirilgan bo‘lishi mumkin. Natijada talabalar o‘z oqsoqliklarini, bilimsizliklarining qaysi nuqtada ekanini samarali tahlil qila oladilar va shu orqali kelajakda ustida ishlashlari lozim bo‘lgan masalalarni aniqlab oladilar. Bu jarayon o‘qituvchiga ham katta qulaylik tug‘diradi, chunki AI platformalaridagi tahlil funksiyalari har bir talabaning bilim darajasini konkret raqamlar va indekslar bilan ko‘rsatib, qayta aloqa berib boradi.

Sun’iy intellektdan foydalanishda e’tibor berilishi lozim bo‘lgan ayrim xavflar va cheklovlar ham mavjud. Avvalo, AI dasturlarining aniq natijalar berishi ularning ma’lumotlar bazasi yangilanib turishiga, modeli qanday ma’lumotlarda o‘qitilganiga bog‘liq. Shuningdek, sun’iy intellektning gapirish yoki nutqni tushunishdagi ayrim murakkabliklari, odatiy bo‘lmagan talaffuz, dialekt va sheva xususiyatlarini to‘g‘ri anglamaslik ehtimoli ham bor. Shu sababli o‘qituvchi AI vositalaridan foydalanayotganda ularning cheklovlarini to‘g‘ri idrok qilishi, talabalarga zaruriy izohlar berishi, hamisha inson omili, ya’ni ularning o‘zi dastur ko‘magi bilan berilgan natijani tekshirishlari va to‘ldirishlari zarurligini eslatib turishi lozim. Sun’iy intellekt vositalaridan to‘liq va hech qanday cheklovsiz foydalana olmaslik, ayniqsa, ayrim texnik talablarga bog‘liq bo‘lganida, o‘qituvchi hayotiy tajriba, ijodiy yondashuv va o‘zining kommunikatsion salohiyatini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ustuvor qo‘llashi kerak. Bu sun’iy intellekt bilan pedagogning mahoratini uyg‘unlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy informatsion texnologiyalar ham aralash ta’limni takomillashtirish uchun keng imkoniyatlarni ochib beradi. Videokonferensiya platformalari, masalan, Zoom, Google Meet, Microsoft Teams yoki maxsus ta’lim portallari yordamida masofaviy darslar o‘tkazish, auditoriya mashg‘ulotlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘lanish, virtual doska va interaktiv materiallar taqdimoti orqali hamkorlikda ishlash sifatini oshirish mumkin. Maxsus veb-ilovalar, mobil dasturlar yoki LMS (Learning Management System) tizimlari yordamida har bir talabaga interaktiv testlar, o‘yinlar, ko‘nikma baholash modulini yaratish yoki uy vazifalarini boshqarish qulaylashadi. Bu esa o‘quv jarayonining har bir bosqichida tayanch bilimlarni mustahkamlash, natijalarni kuzatish va tahlil qilish imkonini taqdim etadi. Shuningdek, baholash jarayoni tezlashadi va aniqroq bo‘ladi, chunki talabalar test yoki topshiriqni o‘tkazib yubora olmaydilar: system avvaldan belgilangan muddatlarda avtomatik ravishda natijalarni yig‘ib, o‘qituvchiga tayyor hisobotni ko‘rsatib beradi.

Nemis tili darslarida sun’iy intellektni qo‘llab aralash ta’lim shaklini joriy qilishning katta pedagogik samara berishi bevosita metodik yondashuvlarni to‘g‘ri tanlashga ham bog‘liq. Metodik jarayonda oldinma-ketinlik, maqsadlarning aniq belgilanishi, talabaning bilim darajasi va yosh xususiyatlari inobatga olinishi, talabalarga topshiriq berish usullari, rag‘batlantirish va baholash ko‘rsatkichlari muhimmiyat kasb etadi. Masalan, muayyan dars mavzusini kirish qismida AI yordamida tayyorlangan qisqa videorolikdan foydalanish talabalar e’tiborini jalb qiladi, keyin esa shu rolikdagi til unsurlariga doir mashqlar bilan mustahkamlash mumkin. Bunday amaliyot “kommunikativ yondashuv”ni kuchaytiradi, chunki talabalar real hayotga yaqin bo‘lgan nutqiy vaziyatlarni o‘rganishadi. Shu bilan birga, onlayn platformada sun’iy intellekt bilan suhbat yoki testdan o‘tish orqali mavzuni mustahkamlashadi. Auditoriya mashg‘ulotida esa o‘qituvchi olingan natijalar asosida qiyin o‘rinlarga diqqatni qaratadi, muhokama, rolli o‘yinlar, jamoaviy ishlar orqali til ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Aralash ta’limda samaradorlikni ta’minlash uchun motivatsiyani yuqori darajada ushlab turish lozim. Talabalarda bilim olish istagining shakllanishida AI va zamonaviy texnologiyalarning jozibadorligi muhim o‘rin tutadi. Interaktiv darslar, o‘yin elementlari, gamifikatsiya, reyting va bosqichma-bosqich mukofotlash tizimlari talabani faol ishtirok etishga undaydi, o‘zlarini sinab ko‘rish va rivojlanishdan zavq olish hissini uyg‘otadi. Shuningdek, xatoni tushunish va uni to‘g‘rilash imkoniyatining tezligi ham ta’lim sifati uchun muhim. O‘quvchilar yo‘l qo‘ygan xatolari bo‘yicha darhol ma’lumot olishgani sayin, ular o‘z kamchiliklarini tuzatishga shay bo‘lishadi va bu jarayonda o‘qituvchining qat’iy nazorati va qurbi e’tiboridan chetda qolmaydi

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt va zamonaviy informatsion texnologiyalar integratsiyasi asosida nemis tilini aralash ta’lim shaklida o‘qitish metodikasi bugungi zamon talablari bilan uyg‘un keladigan, yuqori samaraga ega bo‘lgan yondashuvdir. Bu modelda o‘qituvchi doimo markazda bo‘lib qoladi, chunki aynan u o‘qitish jarayonining

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

maqsad va vazifalarini aniqlaydi, metodik ta’minot va pedagogik yondashuvni tanlaydi, texnologik vositalar bilan ishlashda talabalarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi. Shu bilan birga, aralash ta’lim texnologiyalari talaba mustaqilligini ta’minlash, real vaqt rejimida qayta aloqani olib borish, baholashning shaffof va tezkor shakllarini taklif etish, individual yondashuvni amalga oshirish, nutqiy va lingvistik ko‘nikmalarni qisqa muddatda rivojlantirish imkonini beradi. Sun’iy intellektning rivojlanishi va tezkor informatsion muhitning shakllanishi bilan bog‘liq globallashuv jarayonlari, albatta, ta’lim tizimini o‘zgarishga majbur qilmoqda. Ushbu jarayonni ijobiy tomonga yo‘naltirish, ayniqsa chet tillarni o‘qitishda zamonaviy konsepsiyalarni tatbiq etish orqali, biz talabalarimizga yuqori darajadagi kommunikatsion, lingvistik va raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini baxsh etishimiz mumkin. Aralash ta’lim modelida sun’iy intellekt bilan uyg‘unlashgan pedagogika nafaqat hozirgi kunda, balki kelajakda ham samarali va istiqbolli yondashuv sifatida qaraladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullayeva, N. A. Chet tillarini aralash ta’lim shaklida o‘qitish metodlari: monografiya / N. A. Abdullayeva. – T.: Yangi asr avlodi, 2020. – 208 b.
2. Karimov, O. T. Sun’iy intellekt: nazariya va amaliyot / O. T. Karimov. – T.: Ilm ziyo, 2019. – 180 b.
3. Mamatov, U. R. Raqamli ta’lim platformalarida nemis tilini o‘qitish texnologiyalari / U. R. Mamatov // Oliy ta’limda innovatsion yondashuvlar jurnali. – 2021. – № 2. – B. 37–44.
4. Dunyo, F. B. Blended learning koncepti va uning chet tillarini o‘qitish jarayonidagi o‘rni / F. B. Dunyo // Pedagogika va psixologiya ilmiy jurnali. – 2022. – № 4. – B. 56–61.
5. Hofmann, J. Blended Learning: Proven Best Practices for Launching Successful Blended Training Initiatives / J. Hofmann. – USA: HRD Press, 2018. – 244 p.
6. Pavlova, T. V. Ispol’zovanie iskusstvennogo intellekta pri izuchenii inostrannykh yazykov / T. V. Pavlova, R. K. Sidorov // Vysshee obrazovanie segodnya. – 2020. – № 1. – S. 25–31.
7. Schmidt, M. Künstliche Intelligenz im Fremdsprachenunterricht: Lehr- und Arbeitsbuch / M. Schmidt. – Berlin: Springer, 2019. – 296 S.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Tursunov H.**, o‘qituvchi, [**Турсунов Х.,** преподаватель], [**Tursunov H.**, teacher]; manzil: Pappelstraße 1 (mehmonlar uchun kirish Ahornring tomonidan),82024 Taufkirchen, München tumani, Bavariya, Germaniya [адрес: Pappelstraße 1 (вход для посетителей с Ahornring),82024 Тауфкирхен,Округ Мюнхен,Бавария, Германия], [address: Pappelstraße 1 (visitor entrance via Ahornring),82024 Taufkirchen,Munich district,Bavaria, Germany]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

NEMIS FRAZEOLOGIK BIRLIKLARINING MATN METODIK TAHLILI

© Z.F. Xalilova[1]✉
[1]Navoiy davlat universiteti, Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada frazeologik birliklar til boyligini oshirish bilan birga, xalqning tarixiy o‘tmishi, bugungi ijtimoiy hayoti, mafkurasi, qadriyatlari va tarbiyasini ifodalovchi muhim til vositasi sifatida tavsiflanadi.

MAQSAD: maqolaning asosiy maqsadi — nemis tilidagi frazeologik birliklarning grammatik, morfologik va semantik xususiyatlarini tahlil qilish, ularning tayyor birikma sifatida matnda uchrash shakllarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada G.de. Broyenning “Tristan va Izolda” asari asosida frazeologik birliklarni tadqiq etish metodologiyasi, ularning matndagi funksional va semantik tahlili keltirilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: nemis tilidagi frazeologik birliklarning to‘liq, qisman yoki umuman mos kelmaslik holatlari aniqlanib, ular o‘zbek tilidagi muqobillari bilan taqqoslangan. Iboralarning nutqda faol qo‘llanishi, ularning madaniy-ma’naviy ahamiyati va tarbiyaviy kuchi tahlil qilindi.

XULOSA: frazeologik birliklar matnda tayyor birikma sifatida uchrab, o‘quvchilarda tilni puxta o‘zlashtirish, madaniyatlararo tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ularning o‘rganilishi o‘quv materiallarining aniqligi va ifodaliligini ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: frazeologik birlik, sintagma, madaniyat, muqobillik, tarixiylik, milliylik, axloqiylik, ma’naviyat.

Iqtibos uchun: Xalilova Z.F. Nemis frazeologik birliklarining matn metodik tahlili. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.383–388.

МЕТОДИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕКСТА НЕМЕЦКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

© З.Ф. Халилова[1]✉
[1] Навоийский государственный университет, Навои, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье фразеологические единицы рассматриваются как важное средство языка, способное не только обогатить речь, но и отразить историческое прошлое, современную социокультурную реальность, идеологию и ценности народа.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: целью исследования является анализ грамматических, морфологических и семантических особенностей немецких фразеологизмов и определение их проявления как готовых речевых единиц.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в статье используется методология анализа фразеологических единиц, применённая Г. де Броеном в произведении «Тристан и Изольда». Приведены примеры, отражающие их культурно-языковую специфику.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлены варианты полного, частичного и отсутствующего соответствия немецких фразеологизмов их эквивалентам в узбекском языке. Проанализированы примеры их активного употребления и интерпретации в учебном процессе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: фразеологизмы, функционирующие в тексте как готовые синтагмы, играют важную роль в формировании речевой культуры учащихся и способствуют формированию межкультурной компетенции.

Ключевые слова: фразеологизм, синтагма, культура, эквивалентность, историчность, национальное, нравственное, духовное.

Для цитирования: Халилова З.Ф. Методический анализ текста немецких фразеологизмов.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.383–388.

METHODICAL ANALYSIS OF THE TEXT OF GERMAN PHRASEOLOGICAL UNITS

© Zilola F. Xalilova [1]✉
[1] Navoi State University,Navoi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article describes phraseological units as a key linguistic tool that not only enriches language, but also reflects the historical past, contemporary social life, ideology, and cultural values of a people.

AIM: the main aim of the article is to analyze the grammatical, morphological, and semantic characteristics of German phraseological units and to determine how they function as fixed expressions in texts.

MATERIALS AND METHODS: the research methodology is based on the analysis used by G. de Broyen in Tristan and Isolde. The study includes examples illustrating the cultural and linguistic significance of these units.

DISCUSSION AND RESULTS: the study identifies complete, partial, and non-equivalent correspondences of German phraseological units to their Uzbek counterparts. Examples of their active use and potential pedagogical applications are analyzed.

CONCLUSION: phraseological units function as ready-made syntagms within texts and are essential in developing students' linguistic fluency and intercultural competence. Their study enhances expression and clarity in language acquisition.

Keywords: phraseological unit, syntagm, culture, equivalence, historicity, national, moral, spiritual.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

For citation: Zilola F. Xalilova. (2025) 'Methodical analysis of the text of German phraseological units', Inter education & global study, Vol.3 №6((1)), pp.383–388. (In Uzbek).

Frazeologik birliklarning tabiati til egasining bilimlari, hayotiy tajribasi va mazkur tilda so'zlashuvchi xalqning madaniy-tarixiy an'analari bilan chambarchas bog'liqdir. Frazeologik birliklarning semantikasi inson va uning faoliyatini tavsiflashga qaratiladi

Frazeologik birliklar har doim subyektga qaratilgan bo'ladi, ya'ni ular olamni tasvirlash uchungina emas, balki uni talqin qilish, baholash va unga subyektiv munosabat bildirish uchun yuzaga keladi. Frazeologizm va metaforalar aynan mana shu jihati bilan boshqa atov birliklaridan ajralib turadi. Har bir xalq vakili o'z fikrini obrazli yoki his-hayajonli tarzda ifoda etish maqsadida barqaror so'z birikmalari yaratishda o'ziga yaqin yoki tanish narsa va hodisalar nomlaridan foydalanishga harakat qiladi. Masalan, "boshdan-oyoq", "to'la-to'kis", "butunlay", "tamomila" iborasi ishlatiladi. Mazkur iboraning ta'sirida turk tilida A'dan Z'ye kadar rus tilida, От А до Я iboralari paydo bo'lgan. Yoki yunon tilida "ibtido va intiho", "hayotning boshi va oxiri" ma'nosida "Alfa va Omega" iborasi qo'llaniladi. Ayni iboralarning obrazliligi mazkur tillardagi birinchi va oxirgi harflarning majoziy qo'llanilishi – bir-biriga qarshi qo'yilishi asosida vujudga kelgan. Lingvokulturologiya fanining asoschilaridan biri, Moskva frazeologik maktabining rahbari V.N.Teliyaning yozishicha, tilning frazeologik tarkibi "lingvomadaniy jamoa milliy o'zligini ko'radigan ko'zgudir". [5]

Mashhur rus tilshunosi B.A.Larinning ta'kidlashicha, "Frazeologizmlar har doim xalq dunyoqarashi, jamiyat tuzilishi va o'z davrining mafkurasini bilvosita aks ettiradi". Frazeologizmlarning semantikasida xalq madaniyati rivojining uzoq jarayoni aks etadi. [3]

Har bir tilning frazeologizmlarida xalq hayotiga mansub ijtimoiy-tarixiy voqea-hodisalar, axloqiy va ma'naviy-madaniy me'yorlar, diniy tasavvurlar, milliy an'ana va urf-odatlar, madaniy stereotiplar va arxeotiplar o'z aksini topgan bo'lib, ular avloddan-avlodga uzatiladi. F. I. Buslayevga ko'ra, frazeologizmlar o'ziga xos kichik dunyo bo'lib, ular ajdodlar tomonidan avlodlarga meros qilib qoldirilgan axloqiy qoidalar va haqqoniy fikrlarni o'z ichiga olgan qisqa, hikmatli ifodalardir. Ular millatning o'ziga xos ruhini betakror obrazlar vositasida ifodalaydigan har qanday milliy tilning jonidir. [2]

Nemis adibi G.de. Broyenning "Tristan va Izolda" asari tahlilida frazeologik birliklar o'rganilar ekan undagi ifoda, rang –tasvir, voqeqlar jarayoni muhim tarixiy ildizlarni topishga va izlashga yo'naltirilgan. O'quvchi xorijiy tilning qimmatli ahamiyati va nozik sir-sinoati yashiringan iboralarni topishga qiziqadi, madaniyat va qadriyatlarni bilvosita ahamiyatli qirralarini ajratadi.[1]

Sein Herz schlug vor Freude. Seite-22
Quvonchdan yuragi gup- gup ura boshladi.25-bet
Yurak urmoq va gup – gup ura boshlamoq;
Sein Herz schlug- inson, hayvon va jonzotlarga xos;
Man schlägt das Herz den Menschen, den Tieren und in allen Lebewesen;

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Man kann sagen: vor Erregung-hayajondan, vor Liebe - sevgidan, vor Angst-qo‘rquvdan, - vor Freude xursandchilikdan;

Aus Aufregung, aus Liebe, aus Angst, aus Freude –bu so‘zlar sinonim sifatida va mavhum otlar sifatida uyushib kelib, ibora ma’nosida nutqimizda faol ishlatilishini izohlashimiz mumkin. Va yana gaplarda ibora vazifasida fikrni ochiq va to‘la-to‘kis anglashga undaydi.

-Kirish imtihonlar oldidan yuragi hayajondan gup-gup urardi.

-Qorong‘ulikda yuragi qo‘rquvdan gup- gup urib turardi.

-Uchrashuvda qizning yuragi sevgidan gup-gup urib turardi.

-Vor den Aufnahmeprüfungen klopfte sein Herz vor Aufregung.

-In der Dunkelheit hämmerte sein Herz vor Angst.

-Das Herz des Mädchens schlug während des Treffens vor Liebe.

Gaplardagi frazeologik iboralar ikkala til tabbiyligini, yaxlitligini o‘quvchida oson yetkazilishiga va tushunarlilikni qoliplab, madaniyat va tarixni ajralmas rishtalar asosida shakllanganligini ifodalovchi til vositachiligi sifatida xizmat qiladi.

Wer ihr in die Augen sieht, sagte er, dem läutern sich Herz und Gemüt, so wie die Glut das Gold. Seite- 41

Bamisoli olov oltinni tozalagani singari kuylardi u,- unig ko‘zlariga bir qarashning o‘zi kishining qalbini musaffo etadi. 42-bet

Die Glut –cho‘g‘, olovning yonib tugagandangi holati;

O‘zbek tilida olov so‘zi orqali tarjima qilinib, olov so‘zini quyidagi nemis tili iboralarda turlicha frazeologik iboralarda farqlash mumkin.

Bu frazeologik birliklarning muqobili aniqlanadi:

Verbinde Redensart und deren Bedeutung mit einer Linie:

Öl ins Feuer gießen -rasch bekannt werden;

Olovga moy sepmoq-janjalni yanada murakkablashtirmoq;

mit dem Feuer spielen- jemandem voll vertrauen;

sich wie ein Lauffeuer verbreiten -einen Streit schüren;

ein Strohfeuer sein- intensiv, aber nur von kurzer Dauer;

für jemanden die Hand ins Feuer legen -die Gefahr herausfordern;

die Kastanien aus dem Feuer holen -sich zum ersten Mal bewähren;

Feuer und Flamme sein -jemanden lauthals motivieren;

die Feuertaufe bestehen -das Gefährliche tun;

ohne Rauch kein Feuer- begeistert sein;

jemanden anfeuern -an Gerüchten ist stets etwas dran;

Feuer zählt mit Luft, Erde und Wasser zu den vier Urelementen, die von griechischen Philosophen und Gelehrten als unveränderlich beschrieben wurden. Das Feuer hat die Entwicklung des menschlichen Lebens in besonderer Weise geprägt. Solange der Mensch das Feuer unter Kontrolle hat, ist es nutzbringend: Es spendet Wärme und Licht, ermöglicht warme Nahrung. Doch schon eine kleine Unachtsamkeit im Umgang mit Feuer kann für den Menschen zu einer Lebensgefahr werden und

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

schreckliche Verwüstungen anrichten. Auch wenn die Erfahrungs- und Erlebnisräume für viele Kinder immer kleiner werden, mit Feuer sind alle Kinder schon einmal in Berührung gekommen. Lagerfeuer, Feuerwehr, Silvesterraketen, Kerzenschein sind allen Kindern ein Begriff. [4]

1.Wie glücklich muß die Frau sein, die seine Liebe besitzt! Seite- 6

1.Uning muhabbatini qozona olgan ayolning ko‘nglida bir umr armon qolmaydi. 12-bet

2. Gott schenke Euch ein reiches Herz. Seite-7

2. Xudo fe’lingizni keng qilsin, to‘ram. 12 -bet

3.Heimlich warf sie ihm Blicke zu. Seite-7

3.Yashirincha u unga nigoh tashlardi.13- bet

4.Wenn auch er sie ansah, dann leuchteten ihre Augen so. Seite-7

4. Qo‘qqisidan nigohlari to‘qnashgudek bo‘lsa, ko‘zlari birdan yulduzdek chaqnab ketar; 13-bet

5.Weckte sie seine Sinne wieder und gaben ihm Kraft zur Liebe. Seite-9

5.Ular yigitga g‘oyibdan kuch - quvvat baxsh etdi.14-bet

6. Liebste Frau, antwortete Riwalin, die größte Freude, die man nur haben kann, hab ich bei Euch erlebt. Seite-10

6.-Jonginam, - dedi Rivalin, - sizning og‘ushingizda, men jannat iqbolidan bahramand bo‘ldim. 12-bet

7. Wer ihr in die Augen sieht, sagte er, dem läutern sich Herz und Gemüt, so wie die Glut das Gold. Seite- 41

7.Bamisoli olov oltinni tozalagani singari kuylardi u,- unig ko‘zlariga bir qarashning o‘zi kishining qalbini musaffo etadi.42-bet

7.Rivalin ging zu Blanscheflur, um Abschied zu nehmen. Seite-9

7.Rivalin xayrlashish uchun Blansheflur oldiga bordi.15-bet

8. Blanscheflur aber war stumm vor Schmerz. Seite-9

8.Iztirobdan Blansheflurning tili kalimaga kelmay qoldi.15- bet;

9. Ich sag Euch offen. Seite-15

9. Endi sizga ko‘nglimni ochay. 15-bet

10.Vorsichtig, wie Erfahrungen ihn gemacht. Er erfand eine Geschichte. S-18

10.Sutdan og‘zi kuygan qattiqni ham puflab ichadi. 22-bet

Iboralarni darsliklarda afsuski ko‘p uchratmaymiz. Vaholanki nutqimiz ko‘rki va sofligi, muloqotning tushunarliligi iboralar asosida ekanligi kitobxon o‘quvchi uchun muhimdir.

Umuman olganda, nutqimizda ko‘plab imkoniyatlar mavjud. O‘quvchilar o‘rganganlarini amalda qo‘llaydilar va hatto yangi ibora yaratadilar.

O‘quvchilarning mustaqil o‘zlashtirishi uchun so‘z boyligini oshirish bilan cheklanmay, frazemalarni bilish va tahlil etish, ajratish til egallashning tayanch ustunidir. Garchi bu ish frazeologizmlarning o‘ziga xos turi bilan bog‘liq bo‘lsa-da, ular nutqda tayyor holda uchrashi va takrorlanishi o‘quvchida til o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oshiradi va tilni aniqligiga va muloqotni yengillashtiruvchi nutq vositasiligiga ko‘nikma hosil qiladi.

Shundagina biz so‘zma- so‘z va noto‘gri tarjimadan chekinamiz va frazeologik birliklar tilning mukammal qurilmasiligini farqlab, tayyor nutqimizdagi ibora borligini ajratib, o‘z o‘rnida nemis tilidagi muqobilligini tanlay olamiz.

Iboralar tahlili tarixiy o‘tmishni, insoniy fazilatlarni, madaniyatlar xilma-xilligini, turmush ikir –chikirlarini, hayotiy tarbiyani, inson qadr- qimmatini, tabiiy borliqni o‘z ichiga olgan hayot haqiqati ekanligini unutmasligimiz darkordir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. G.de. Broyen. Tristan und Isolda,1994
2. Кондрашова И. А. Лингвистические труды Ф. И. Буслаева // Семантическая структура слова и высказывания. М., 1993;
3. Ларин Б. А. Три иностранных источника по разговорной речи Московской Руси XVI—XVII веков Отв. ред. А. С. Герд; Рец.: В. В. Колесов, Л. Я. Костючук; Санкт-Петербургский государственный университет. — СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. — 688 с. — 1000 экз.
4. Manfred Bisanz, Feuer und Flamme
5. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 226 с.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xalilova Zilola Farmonovna,** tayanch doktoranti [**Халилова Зилола Фармоновна,** базовый докторант], [**Khalilova Zilola Farmonovna,** basic doctoral student]; manzil: Navoiy shahar Karmana Tumani, Ma`niviyat 175, [адрес: докторант Навоийского государственного университета, Карманинский район, город Навои Духовность 175], [address: , Karmaninsky District, Navoi Dukhovnost 175]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

AVTOMATLASHTIRILGAN LOYIHALASH TIZIMLARI ASOSIDA TEXNIKA IXTISOSLIKLARI TALABALARINING LOYIHAVIY-KONSTRUKTORLIK KOMPETENTYLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DASTURIY METODIK TA'MINOTI

© A.A. Xazratqulov[1]✉

[1]Jizzax politehnika instituti, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy sanoat korxonalari yuqori malakali, avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari (CAD) bilan ishlasha oladigan mutaxassislarga ehtiyoj sezmoqda. Texnika ixtisosliklari talabalarining loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish masalasi bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etmoqda.

MAQSAD: avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari asosida texnika ixtisosliklari talabalarining loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini samarali rivojlantirish uchun dasturiy-metodik ta'minot yaratish va uning samaradorligini isbotlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot uch oliy ta'lim muassasasida 240 talaba ishtirokida amalga oshirildi. Loyihaviy-konstruktorlik kompetentligining to'rt komponentli strukturaviy modeli ishlab chiqildi. 12 haftalik o'quv kursi yaratildi va SolidWorks, AutoCAD, Inventor tizimlaridan kompleks foydalanish metodikasi qo'llandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tajriba guruhida loyihaviy-konstruktorlik kompetentligining barcha komponentlari bo'yicha sezilarli o'sish qayd etildi: kognitiv komponent - 44%, operatsional komponent - 71%, kreativ komponent - 68%, refleksiv komponent - 47%. Loyiha ishlarining sifati 94% ga yaxshilandi, xatolar soni 40% ga kamaydi.

XULOSA: ishlab chiqilgan dasturiy-metodik ta'minot loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishda yuqori samaradorlik ko'rsatdi. Metodika oliy ta'lim muassasalarida keng joriy etilishi mumkin bo'lib, texnika yo'nalishlari bo'yicha kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari, loyihaviy-konstruktorlik kompetentligi, CAD tizimlari, texnika ta'limi, SolidWorks, dasturiy-metodik ta'minot

Iqtibos uchun: Xazratqulov A.A. Avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari asosida texnika ixtisosliklari talabalarining loyihaviy-konstruktorlik kompetentyligini rivojlantirishning dasturiy metodik ta’minoti. // Inter education & global study. 2025. Vol.3, №6(1). B.389–399.

ПРОГРАММНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПРОЕКТНО-КОНСТРУКТОРСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ НА ОСНОВЕ СИСТЕМ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© А.А. Хазраткулов[1]✉
[1]Джизакский политехнический институт, Джизак, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: современные промышленные предприятия испытывают потребность в высококвалифицированных специалистах, способных работать с системами автоматизированного проектирования (САПР). Развитие проектно-конструкторской компетентности студентов технических специальностей является особенно актуальным в настоящее время.

ЦЕЛЬ: создать программно-методическое обеспечение для эффективного развития проектно-конструкторской компетентности студентов технических специальностей на основе систем автоматизированного проектирования и доказать его эффективность.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование проводилось в трех высших учебных заведениях с участием 240 студентов. Разработана четырехкомпонентная структурная модель проектно-конструкторской компетентности. Создан 12-недельный учебный курс с применением комплексной методики использования систем SolidWorks, AutoCAD, Inventor.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в экспериментальной группе зафиксирован значительный рост по всем компонентам проектно-конструкторской компетентности: когнитивный компонент - 44%, операциональный компонент - 71%, креативный компонент - 68%, рефлексивный компонент - 47%. Качество проектных работ улучшилось на 94%, количество ошибок снизилось на 40%.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: разработанное программно-методическое обеспечение показало высокую эффективность в развитии проектно-конструкторской компетентности. Методика может быть широко внедрена в высших учебных заведениях, способствуя повышению качества подготовки кадров по техническим направлениям.

Ключевые слова: системы автоматизированного проектирования, проектно-конструкторская компетентность, САПР, техническое образование, SolidWorks, программно-методическое обеспечение

Для цитирования: Хазраткулов А.А. Программно-методическое обеспечение развития проектно-конструкторской компетентности студентов технических специальностей на основе систем автоматизированного проектирования. // Inter education & global study. 2025. Vol.3, №6(1). С.389–399.

SOFTWARE AND METHODOLOGICAL SUPPORT FOR DEVELOPING DESIGN AND ENGINEERING COMPETENCIES OF TECHNICAL STUDENTS BASED ON COMPUTER-AIDED DESIGN SYSTEMS

© Abduvohid A. Xazratqulov[1]✉
[1]Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

INTRODUCTION: modern industrial enterprises require highly qualified specialists capable of working with computer-aided design (cad) systems. the development of design and engineering competence among technical specialization students is particularly relevant today.

AIM: to create and prove the effectiveness of software-methodical support for developing design and engineering competence of technical specialization students based on automated design systems.

MATERIALS AND METHODS: the research was conducted in three higher education institutions with 240 students participating. A four-component structural model of design and engineering competence was developed. A 12-week training course was created using integrated methodology with SolidWorks, AutoCAD, and Inventor systems.

DISCUSSION AND RESULTS: significant growth was recorded in all components of design and engineering competence in the experimental group: cognitive component - 44%, operational component - 71%, creative component - 68%, reflective component - 47%. Project work quality improved by 94%, errors decreased by 40%.

CONCLUSION: the developed software-methodical support demonstrated high efficiency in developing design and engineering competence. The methodology can be widely implemented in higher education institutions, contributing to improving the quality of technical specialization training.

Keywords: computer-aided design systems, design and engineering competence, CAD systems, technical education, SolidWorks, software-methodical support

For citation: Abduvohid A. Xazratqulov (2025) 'Software and Methodological Support for Developing Design and Engineering Competencies of Technical Students Based on Computer-Aided Design Systemsnimal symbolism in fine arts', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.389–399. (In Uzbek).

Zamonaviy texnologik taraqqiyot sharoitida muhandislik sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash tizimi tubdan o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bugungi kunda sanoat korxonalari va loyihalash tashkilotlari yuqori malakali, innovatsion fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, zamonaviy dasturiy vositalar bilan ishlasha oladigan mutaxassislarga ehtiyoj sezmoqda. Bu talablar, ayniqsa, loyihaviy-konstruktorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan muhandislar uchun dolzarbdir.

Oliy ta'lim muassasalarida texnika yo'nalishida ta'lim olayotgan talabalarning loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini shakllantirish masalasi bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Loyihaviy-konstruktorlik kompetentligi nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni, ijodiy fikrlash qobiliyatini, zamonaviy texnologiyalardan foydalana olish malakalarini ham o'z ichiga oladi.

Avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari (Computer-Aided Design - CAD) zamonaviy muhandislik faoliyatining ajralmas qismi bo'lib qolgan. AutoCAD, SolidWorks, CATIA,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Inventor, NX va boshqa dasturiy mahsulotlar loyihalash jarayonini sezilarli darajada tezlashtirish, sifatini oshirish va xatolarni kamaytirish imkonini beradi. Shu sababli, texnika ixtisosliklari talabalarini bu tizimlar bilan samarali ishlashga o'rgatish zarurati yuzaga kelmoqda.

Hozirgi vaqtda ko'plab oliy ta'lim muassasalarida CAD tizimlarini o'rgatish amalga oshirilmoqda, ammo ko'pincha bu jarayon alohida dasturiy vositalarning texnik imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini kompleks rivojlantirish masalasiga etarli e'tibor berilmaydi. Talabalar dasturning buyruqlari va funksiyalarini o'rganadilar, lekin real loyihalash vazifalarini echishda ularni qo'llash metodikasi etarli darajada ishlab chiqilmagan.

Shuningdek, mavjud o'quv dasturlari ko'pincha bir necha CAD tizimini yuzaki o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, chuqur loyihalash metodologiyasi va loyihaviy-konstruktorlik faoliyatining zamonaviy yondashuvlari etarli darajada qamrab olinmaydi. Bu holat talabalarning loyihaviy-konstruktorlik kompetentligining to'liq shakllanmasligiga olib kelmoqda.

Ilmiy-metodologik jihatdan ham bu soha etarli darajada o'rganilmagan. Avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlarini o'qitish metodikasi, loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini baholash mezonlari, samarali dasturiy-metodik ta'minot yaratish masalalari chuqur tadqiq etilishini talab qiladi.

Yuqorida keltirilgan muammolar va zaruratlar ushbu tadqiqot ishining dolzarbligini belgilaydi. Texnika ixtisosliklari talabalarining loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari asosida rivojlantirish uchun zamonaviy dasturiy-metodik ta'minot yaratish muammosi hal qilinishi lozim.

Avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari asosida loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish masalasi so'nggi yillarda ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarda keng qiziqish uyg'otmoqda. Mavzu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarni bir necha yo'nalishda guruhlash mumkin.

Loyihaviy-konstruktorlik kompetentligining nazariy asoslari bo'yicha E.F. Zeer, A.V. Khutorskoy, I.A. Zimnyaya kabi olimlarning ishlari asos bo'ladi. E.F. Zeerning fikricha, loyihaviy-konstruktorlik kompetentligi nafaqat texnik bilim va ko'nikmalarni, balki kreativ fikrlash, muammolarni tahlil qilish va echim topish qobiliyatlarini ham o'z ichiga oladi. A.V. Khutorskoy o'z tadqiqotlarida kompetentlikni bilim, ko'nikma va shaxsiy fazilatlarning uyg'un birligi sifatida ta'riflaydi. I.A. Zimnyaya esa kompetentlikni faoliyat natijasi va shaxsning ichki resurslari o'rtasidagi bog'liqlik nuqtai nazaridan tahlil qiladi.

CAD tizimlarini o'qitish metodikasi sohasida D. Planchard, M. Lombard, P. Toogood va boshqa xorijiy mualliflarning ishlari diqqatga sazovordir. D.Planchard o'zining "SolidWorks for Engineers and Designers" asarida CAD tizimlarini o'qitishda bosqichma-bosqich yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi. M.Lombard "SolidWorks Bible" kitobida amaliy loyihalar orqali o'qitish metodikasini ishlab chiqqan. Bu mualliflar CAD o'qitishda nazariy va amaliy qismlarning muvozanatli birikmasining zarurligini alohida ta'kidlaydilar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Rossiyalik olimlar orasida A.L. Xomchenko, V.A. Bolshakov, A.A. Bochkov, V.A. Saveliev kabi tadqiqotchilar CAD tizimlarini oliy ta'limda qo'llash masalalarini chuqur o'rganganlar. A.L. Xomchenko o'z tadqiqotlarida loyihalash jarayonida kompyuter grafikasi va 3D modellashtirish texnologiyalarining o'rnini tahlil qiladi. V.A. Bolshakov va A.A. Bochkov birgalikda olib borgan tadqiqotlarida SolidWorks muhitida loyihalash algoritmlari va metodikasini ishlab chiqganlar.

Kompetentlik yondashuvining ta'limdagi tatbiqi masalasiga A.A. Verbitskiy, V.V. Serikov, A.P. Tryapitsynaning ishlari bag'ishlangan. A.A. Verbitskiy kontekstli ta'lim nazariyasini yaratgan bo'lib, unga ko'ra ta'lim jarayoni kelajakdagi kasbiy faoliyat kontekstida tashkil etilishi kerak. V.V. Serikov kompetentlikni shakllantirish uchun muammoli ta'lim yondashuvining muhimligini ta'kidlaydi. A.P. Tryapitsyna kompetentlik yondashuvini ta'lim tizimiga joriy etishning metodologik asoslarini ishlab chiqgan.

Texnika ta'limida zamonaviy texnologiyalar masalasiga bag'ishlangan tadqiqotlar orasida J. Rossiter, R.B. Stone, K. Otto kabi xorijiy olimlarning ishlari ajralib turadi. J. Rossiter o'z tadqiqotlarida muhandislik ta'limida virtual haqiqat va kompyuter simulyatsiyasining o'rnini tahlil qilgan. R.B. Stone va K. Otto birgalikda muhandislik loyihalashda sistematik yondashuvning ahamiyatini ko'rsatganlar.

Mahalliy tadqiqotchilar orasida S. Toshev, N. Muxamedov, A. Abdullayev kabi olimlar texnika ta'limini zamonavilashtirish masalalarini o'rgangan. S. Toshev o'z dissertatsiyasida texnika oliy ta'lim muassasalarida kompyuter texnologiyalarini qo'llash metodikasini ishlab chiqgan. N. Muxamedov muhandislik grafikasi fanini o'qitishda zamonaviy dasturiy vositalardan foydalanish masalalarini tadqiq etgan.

Loyihalash jarayonining psixologik jihatlari bo'yicha G.S. Altshuller, Yu.S. Stepanov, V.M. Petrovning ishlari muhim hisoblanadi. G.S. Altshuller yaratgan TRIZ (Ixtirochilik masalalarini echish nazariyasi) metodologiyasi loyihalash jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun keng qo'llanilmoqda. Yu.S. Stepanov loyihalash faoliyatining kognitiv jihatlarini tahlil qilgan. V.M. Petrov esa texnik ijodkorlik psixologiyasining nazariy asoslarini ishlab chiqgan.

Zamonaviy CAD tizimlarining imkoniyatlar**i** haqida T.J. Duff, R. Bansal, C. Schunn kabi tadqiqotchilarning ishlari mavjud. T.J. Duff o'z tadqiqotlarida CAD tizimlarining fazoviy tasavvurni rivojlantirishdagi ta'sirini o'rgangan. R. Bansal 3D printlash texnologiyasi bilan CAD tizimlarining integratsiyasi masalalarini tahlil qilgan. C.Schunn muhandislik ta'limida loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqgan.

Ta'lim samaradorligini baholash masalasiga D. Kirkpatrick, R. Stake, M. Scriven kabi olimlar o'z hissalarini qo'shganlar. D.Kirkpatrick to'rt bosqichli baholash modelini taklif etgan bo'lib, bu model ta'lim samaradorligini kompleks baholash imkonini beradi. R. Stake responsiv baholash yondashuvini ishlab chiqgan. M.Scriven formativ va summativ baholash konsepsiyalarini yaratgan.

Blended learning va onlayn ta'lim sohasida C.J. Bonk, C.R. Graham, F.J. García-Peñalvo kabi tadqiqotchilarning ishlari e'tiborga loyiq. C.J. Bonk va C.R. Graham aralash

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ta'lim modellarini ishlab chiqish bo'yicha fundamental tadqiqotlar olib borganlari. F.J. García-Peñalvo texnik fanlarni onlayn o'qitish metodikasi ustida ishlagan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, CAD tizimlarini o'qitish metodikasi va loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish masalalari alohida-alohida o'rganilgan, ammo ular o'rtasidagi bog'liqlik va o'zaro ta'sir etarli darajada tadqiq etilmagan. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida ushbu masalalarga oid kompleks tadqiqotlar kam olib borilgan. Mavjud tadqiqotlarda asosan bitta CAD dasturiga e'tibor qaratilgan bo'lib, turli dasturiy vositalarning qiyosiy tahlili va ulardan kompleks foydalanish metodikasi ishlab chiqilmagan.

Bundan tashqari, loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari etarli darajada aniqlanmagan. Ko'pchilik tadqiqotlarda nazariy jihatlar ustunlik qilgan bo'lib, amaliy dasturiy-metodik ta'minot yaratish masalalariga kam e'tibor berilgan. Shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar (bulutli xizmatlar, mobil ilovalar, sun'iy intellekt) bilan CAD tizimlarining integratsiyasi masalalari ham etarli darajada o'rganilmagan.

Yuqorida keltirilgan tahlil ushbu tadqiqot ishining zarurligini va dolzarbligini tasdiqlaydi. Avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari asosida loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish uchun kompleks yondashuv va samarali dasturiy-metodik ta'minot yaratish muammosi hal qilinmagan holda qolmoqda.

Tadqiqot ishini amalga oshirish uchun kompleks metodologiya ishlab chiqildi va bir necha bosqichda tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi texnika ixtisosliklari talabalarining loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari yordamida samarali rivojlantirish uchun dasturiy-metodik ta'minot yaratish va uning ta'sirini baholash edi.

Tadqiqotning birinchi bosqichida loyihaviy-konstruktorlik kompetentligining tarkibiy komponentlari va strukturasi aniqlandi. Keng qamrovli nazariy tahlil va mutaxassislar bilan o'tkazilgan suhbatlar asosida loyihaviy-konstruktorlik kompetentligi to'rtta asosiy komponent orqali tavsiflanishi aniqlandi. Kognitiv komponent texnik bilimlar, loyihalash tamoyillari, material va texnologiyalar haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Operatsional komponent CAD tizimlarida ishlash ko'nikmalari, chizma va modellar yaratish malakalarini qamrab oladi. Kreativ komponent ijodiy yondoshuv, muammolarni noan'anaviy echish qobiliyatini belgilaydi. Refleksiv komponent o'z faoliyatini baholash, xatolarni tahlil qilish va o'z-o'zini takomillashtirish qobiliyatlarini ifodalaydi.

Ikkinchi bosqichda zamonaviy CAD tizimlarining ta'limdagi imkoniyatlari va cheklovlari chuqur tahlil qilindi. AutoCAD, SolidWorks, Inventor, CATIA, NX va boshqa mashhur dasturlar bo'yicha qiyosiy tahlil o'tkazildi. Har bir tizimning o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklari aniqlandi. SolidWorks tizimi o'rganish osonligi va keng tarqalganligi tufayli boshlang'ich bosqich uchun eng maqbul deb topildi. AutoCAD 2D loyihalash va texnik chizmalar yaratish uchun ajralmas vosita sifatida saqladi. Inventor va NX murakkab 3D modellashtirish va simulyatsiya ishlariga mo'ljallangan ilg'or tizimlar sifatida ajralib turdi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Uchinchi bosqichda talabalarning boshlang'ich holatini baholash uchun keng qamrovli diagnostika o'tkazildi. Toshkent davlat texnika universiteti, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti va Farg'ona politexnika institutining texnika yo'nalishlari talabalaridan 240 kishi tajribada qatnashdi. Diagnostika natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarning 85 foizi CAD tizimlar haqida umumiy tasavvurga ega bo'lsalar ham, amaliy loyihalash ko'nikmalari past darajada edi. Faqat 23 foizi oddiy 3D modellar yarata oldi, murakkab yig'ma konstruksiyalar bilan ishlay olganlar soni 8 foizni tashkil qildi.

To'rtinchi bosqichda loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish uchun maxsus metodika ishlab chiqildi. Metodika uch asosiy tamoyilga asoslandi. Bosqichma-bosqich murakkablik tamoyili bo'yicha ta'lim jarayoni oddiy geometrik shakllardan boshlanib, murakkab mexanik tizimlarni loyihalashgacha yo'l bosadi. Amaliyotga yo'naltirish tamoyili real sanoat masalalaridan olingan loyihalar ustida ishlashni nazarda tutadi. Integratsiya tamoyili turli CAD tizimlarini birgalikda qo'llash va ular orasidagi ma'lumotlar almashinuvini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Metodikaning asosiy tarkibiy qismi sifatida 12 haftalik o'quv kursi ishlab chiqildi. Har hafta nazariy qism, amaliy mashg'ulot va mustaqil loyiha ishi uchun vaqt ajratildi. Birinchi to'rt haftada SolidWorks muhitida oddiy 3D modellashtirish ko'nikmalari o'rgatildi. Keyingi to'rt haftada murakkab yig'ma konstruksiyalar va mexanik tizimlar bilan ishlash usullari o'zlashtirildi. Oxirgi to'rt haftada loyiha ishini bajarish va natijalarni taqdim etishga bag'ishlandi.

Loyiha ishlari sifatida real texnika sohasidagi masalalar tanlandi. Masalan, avtomobil mexanizmlari, sanoat jihozlari, qurilish konstruksiyalari va boshqa amaliy obyektlar loyihalash vazifasi berildi. Har bir loyiha texnik topshiriq tayyorlash, konseptual loyihalash, detallashtirish, hisob-kitoblar o'tkazish va hujjatlash bosqichlarini o'z ichiga oldi.

Tajriba-sinov ishlari ikki guruhda amalga oshirildi. Nazorat guruhi (120 kishi) an'anaviy metodika bo'yicha ta'lim oldi, bu erda asosiy e'tibor dasturning texnik funksiyalarini o'rganishga qaratildi. Tajriba guruhi (120 kishi) ishlab chiqilgan yangi metodika bo'yicha ta'lim oldi. Har ikkala guruhda bir xil miqdordagi soat ajratildi va bir xil o'qituvchilar dars o'tkazdi.

Olti oylik ta'lim davri davomida muntazam monitoring o'tkazildi. Har oyda talabalarning bilim darajasi, amaliy ko'nikmalari va loyihalash faoliyatiga motivatsiyasi baholandi. Baholash uchun test topshiriqlari, amaliy vazifalar va loyiha ishlarining sifati tahlil qilindi.

Tajriba oxirida olingan natijalar hayratlanarli bo'ldi. Tajriba guruhida loyihaviy-konstruktorlik kompetentligining barcha komponentlari bo'yicha sezilarli o'sish qayd etildi. Kognitiv komponent bo'yicha o'rtacha ball 3,2 dan 4,6 gacha oshdi. Bu talabalarning nazariy bilimlarining mustahkamlanganini va loyihalash tamoyillarini chuqur tushunganini ko'rsatdi. Operatsional komponent bo'yicha eng yuqori natijalar kuzatildi - o'rtacha ball 2,8 dan 4,8 gacha ko'tarildi. Bu CAD tizimlarida ishlash ko'nikmalarining keskin yaxshilanganini tasdiqladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kreativ komponent bo'yicha ham ijobiy dinamika kuzatildi. Boshlang'ich 2,5 balldan oxirgi 4,2 ballgacha o'sish ro'y berdi. Talabalar noan'anaviy echimlar topishda, muammolarni turli tomonlardan yondashishda katta o'zgarishlar ko'rsatdilar. Refleksiv komponent bo'yicha ham o'sish qayd etildi - 3,0 dan 4,4 ballgacha. Bu talabalarning o'z faoliyatini tanqidiy baholash, xatolarni tahlil qilish va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarining yaxshilanganini bildirdi.

Nazorat guruhida ham o'zgarishlar bo'ldi, ammo ular ancha past darajada edi. Kognitiv komponent 3,1 dan 3,9 gacha, operatsional komponent 2,7 dan 3,6 gacha o'sdi. Kreativ va refleksiv komponentlar bo'yicha o'zgarishlar minimal darajada bo'ldi.

Sifat ko'rsatkichlari ham muhim o'zgarishlarni ko'rsatdi. Tajriba guruhida loyiha ishlarining sifati keskin yaxshilandi. Texnik topshiriqni to'g'ri tushunish darajasi 67 foizdan 94 foizgacha oshdi. Loyihalash jarayonida tizimli yondashuv qo'llash 34 foizdan 89 foizgacha ko'tarildi. Yaratilgan modellar va chizmalarning sifati ham sezilarli yaxshilandi. Xatolar soni 40 foizga kamaydi, ishlash tezligi 60 foizga oshdi.

Motivatsiya ko'rsatkichlari ham ijobiy tomonga o'zgardi. Tajriba guruhida CAD tizimlar bilan ishlashga qiziqish 45 foizdan 87 foizgacha oshdi. Loyihalash faoliyatini kelajakda davom ettirish istagi 38 foizdan 82 foizgacha ko'tarildi. Talabalarning o'z-o'ziga ishonchi ham mustahkamlandi - o'z kuchlariga ishonish darajasi 41 foizdan 79 foizgacha o'sdi.

Loyiha ishlarining tarkibiy tahlili ham qiziqarli natijalarni berdi. Tajriba guruhida talabalar tomonidan yaratilgan loyihalar murakkablik darajasi bo'yicha nazorat guruhiga nisbatan sezilarli ustunlik ko'rsatdi. Faqat oddiy detallar yaratgan talabalar soni 12 foizni tashkil qildi, qolgan 88 foizi murakkab yig'ma konstruksiyalar ustida ishladi. Nazorat guruhida bu ko'rsatkich 56 foizni tashkil qildi.

Innovatsion echimlar qo'llash darajasi ham yuqori bo'ldi. Tajriba guruhida talabalarning 73 foizi o'z loyihalarida noan'anaviy konstruktiv echimlar taklif qildi. Nazorat guruhida bu ko'rsatkich 28 foizni tashkil qildi. Bu kreativ fikrlash qobiliyatining rivojlanganligini yaqqol ko'rsatdi.

Vaqt samaradorligi ham muhim omil sifatida namoyon bo'ldi. Tajriba guruhida talabalar loyiha ishlarini bajarish uchun o'rtacha 25 foiz kam vaqt sarfladi, ammo natija sifati yuqori bo'ldi. Bu CAD tizimlaridan samarali foydalanish ko'nikmalarining shakllanganini bildirdi.

Talabalar va o'qituvchilar orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari ham ijobiy baholarni ko'rsatdi. Tajriba guruhidagi talabalarning 91 foizi yangi metodikani qo'llab-quvvatladi va uni boshqa fanlarga ham tatbiq etishni taklif qildi. O'qituvchilarning 86 foizi metodikaning samaradorligini yuqori baholadi va uni keng joriy etishni ma'qulladi.

Olingan natijalar matematik-statistik tahlil qilindi va ular ishonchli ekanligi tasdiqlandi. Pearson korrelyatsiya koeffitsienti loyihaviy-konstruktorlik kompetentligining komponentlari orasidagi kuchli bog'liqlikni ko'rsatdi. Student t-mezoni bo'yicha tajriba va nazorat guruhlari o'rtasidagi farq statistik jihatdan ahamiyatli ekanligi isbotlandi.

Shuningdek, uzoq muddatli ta'sir ham kuzatildi. Tajribadan olti oy o'tgach qayta baholash o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, erishilgan yutuqlar barqaror saqlanib qoldi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Hatto ba'zi ko'rsatkichlar yanada yaxshilandi, bu talabalarning mustaqil rivojlanish qobiliyati shakllanganini bildirdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ishlab chiqilgan metodika va dasturiy-metodik ta'minot loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Kompleks yondashuv, amaliy yo'naltirilganlik va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini sezilarli oshirish imkonini beradi.

Olib borilgan tadqiqot ishi avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari asosida texnika ixtisosliklari talabalarining loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish masalasini hal qilishga qaratilgan edi. Tadqiqot davomida qo'yilgan maqsad va vazifalar to'liq amalga oshirildi hamda sezilarli ilmiy va amaliy natijalar erishildi.

Tadqiqotning nazariy qismi doirasida loyihaviy-konstruktorlik kompetentligining strukturaviy modeli ishlab chiqildi. Bu model to'rt asosiy komponent - kognitiv, operatsional, kreativ va refleksiv komponentlar orqali loyihaviy-konstruktorlik faoliyatining barcha jihatlarini qamrab oladi. Har bir komponentning mazmuni, rivojlanish bosqichlari va baholash mezonlari aniq belgilandi. Bu yondashuv loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini tizimli rivojlantirish va obyektiv baholash imkonini yaratdi.

Avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlarining ta'limdagi o'rni va imkoniyatlari chuqur tahlil qilindi. Zamonaviy CAD dasturlarining qiyosiy tahlili natijasida ularning har birining o'ziga xos afzallik va cheklovlari aniqlandi. Ta'lim jarayonida turli CAD tizimlardan kompleks foydalanish strategiyasi ishlab chiqildi. Bu strategiya talabalarning keng doiradagi dasturiy vositalar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlash imkonini berdi.

Loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish uchun yaratilgan metodika uch asosiy tamoyilga asoslandi. Bosqichma-bosqich murakkablik tamoyili talabalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish imkonini berdi. Amaliyotga yo'naltirish tamoyili real sanoat masalalarini hal qilish orqali nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarga aylantirish jarayonini ta'minladi. Integratsiya tamoyili turli CAD tizimlarini birgalikda qo'llash va zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirishni nazarda tutdi.

Ishlab chiqilgan dasturiy-metodik ta'minot kompleksi o'quv dasturi, metodik qo'llanma, amaliy topshiriqlar to'plami va baholash vositalarini o'z ichiga oldi. O'quv dasturi 12 haftalik kurs shaklida tuzildi va har hafta nazariy, amaliy va loyiha ishlarini muvozanatli kombinatsiyasini ta'minladi. Metodik qo'llanma o'qituvchilar uchun har bir mavzu bo'yicha batafsil ko'rsatmalar va maslahatlarni o'z ichiga oldi. Amaliy topshiriqlar real texnika sohasidagi masalalardan tuzildi va talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirildi.

Tajriba-sinov ishlari uch oliy ta'lim muassasasida 240 talaba ishtirokida amalga oshirildi. Olti oylik tajriba davomida tajriba va nazorat guruhlari o'rtasida sezilarli farq paydo bo'ldi. Tajriba guruhida loyihaviy-konstruktorlik kompetentligining barcha komponentlari bo'yicha yuqori o'sish ko'rsatkichlari qayd etildi. Kognitiv komponent bo'yicha 44 foizli,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

operatsional komponent bo'yicha 71 foizli, kreativ komponent bo'yicha 68 foizli va refleksiv komponent bo'yicha 47 foizli o'sish kuzatildi.

Loyiha ishlarining sifat tahlili ham ijobiy natijalarni ko'rsatdi. Tajriba guruhidagi talabalar tomonidan yaratilgan loyihalar murakkablik darajasi, innovatsion echimlar qo'llash va texnik hujjatlash sifati bo'yicha nazorat guruhiga nisbatan ustunlik ko'rsatdi. Vaqt samaradorligi ham sezilarli yaxshilandi - loyiha ishlarini bajarish muddati o'rtacha 25 foizga qisqardi, ammo sifat ko'rsatkichlari yuqori bo'ldi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish uchun kompleks yondashuvning ishlab chiqilishida namoyon bo'ldi. Bu yondashuv pedagogik, psixologik, texnologik va metodologik jihatlarni uyg'un birlashtirdi. Kompetentlikning strukturaviy modeli, CAD tizimlaridan kompleks foydalanish strategiyasi va amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim metodikasi o'zaro bog'liq holda yaratildi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati ishlab chiqilgan dasturiy-metodik ta'minotning oliy ta'lim muassasalarida to'g'ridan-to'g'ri qo'llanilishi mumkinligida ko'rinadi. Metodika O'zbekistonning turli oliy ta'lim muassasalarida muvaffaqiyatli sinovdan o'tkazildi va ijobiy natijalarni ko'rsatdi. Bu texnika yo'nalishlari bo'yicha kadrlar tayyorlash sifatini oshirish va ularni zamonaviy sanoat talablariga mos ravishda tayyorlash imkonini beradi.

Olingan natijalar shuningdek, boshqa texnik fanlarni o'qitishda ham qo'llanilishi mumkin. Kompetentlik yondashuvining tamoyillari, amaliy yo'naltirilgan ta'lim metodikasi va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish strategiyasi muhandislik grafikasi, materiallar qarshiligi, mexanika va boshqa fanlar uchun ham foydali bo'lishi mumkin.

Tadqiqot natijalarining barqarorligi va uzoq muddatli ta'siri ham tasdiqlandi. Tajribadan olti oy o'tgach o'tkazilgan qayta baholash erishilgan yutuqlarning saqlanib qolganini ko'rsatdi. Bu metodikaning ta'sirining chuqur va barqaror ekanligini bildiradi.

Shu bilan birga, tadqiqot jarayonida bir qancha cheklovlar va qiyinchiliklar ham aniqlandi. Zamonaviy CAD tizimlarining tez rivojlanishi va yangilanishi doimiy ravishda o'quv materiallarini yangilashni talab qiladi. Shuningdek, o'qituvchilarning tayyorgarligi va texnik ta'minot masalalari metodikaning muvaffaqiyatli joriy etilishida muhim omil hisoblanadi.

Kelajakdagi tadqiqotlar sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalarini CAD ta'limiga integratsiya qilish yo'nalishida amalga oshirilishi mumkin. Shuningdek, loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishda individual ta'lim yo'llarini yaratish va adaptiv ta'lim tizimlarini qo'llash istiqbollari tadqiq etilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, olib borilgan tadqiqot ishi texnika ta'limini zamonavilashtirish va talabalarning loyihaviy-konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish masalasiga sezilarli hissa qo'shdi. Yaratilgan dasturiy-metodik ta'minot amaliy qo'llanish uchun tayyor bo'lib, oliy ta'lim tizimida keng joriy etilishi mumkin. Bu esa O'zbekiston sanoatining rivojlanishi uchun zarur bo'lgan yuqori malakali muhandis kadrlarni tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Abdullayev A.A. Texnika oliy ta'lim muassasalarida kompyuter texnologiyalarini qo'llash metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019. – 156 b.
2. Altshuller G.S. Ixtirochilik algoritmi. – Moskva: Moskovskiy rabochiy, 2018. – 298 s.
3. Bansal R. Integration of CAD Systems with 3D Printing Technologies in Engineering Education // International Journal of Technology in Education. – 2020. – Vol. 3, No. 2. – P. 87-102.
4. Bochkov A.A., Bolshakov V.A. SolidWorks 2019. Kompyuternoe modelirovanie v injenernoy praktike. – Sankt-Peterburg: BXV-Peterburg, 2019. – 1040 s.
5. Bonk C.J., Graham C.R. The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. – San Francisco: Pfeiffer, 2021. – 624 p.
6. Duff T.J. The Effects of CAD Systems on Spatial Visualization Skills in Engineering Students // Engineering Design Graphics Journal. – 2019. – Vol. 83, No. 3. – P. 45-58.
7. García-Peñalvo F.J. Online Engineering Education: Current Trends and Future Prospects // Computers & Education. – 2021. – Vol. 165. – P. 104-118.
8. Khutorskoy A.V. Kompetentnostnyy podxod v obuchenii. Nauchno-metodicheskoe posobie. – Moskva: Eydos, 2020. – 73 s.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Hazratkulov Abduvihid Abdurauf o‘g‘li,** mustaqil tadqiqotchi [**Хазраткулов Абдувохид Абдурауф огли,** исследователь], [**Abduvohid A. Xazratqulov**, Independent researcher]; Manzil: O‘zbekiston, Jizzax shahri, Islom Karimov ko‘chasi, 4-uy. [адрес: Узбекистан, Джизак,ул. Ислома Каримов 4], [Address: 4, Islom Karimov Street, Jizzakh city, Uzbekistan.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ПРАКТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ АУДИОЛИНГВАЛЬНОГО МЕТОДА НА СОВРЕМЕННОЕ ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКАМ

© С.А. Арипова[1]✉
[1]Андижанский государственный технический институт, Андижан, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье проводится всесторонний анализ аудиолингвального метода (АЛМ) преподавания иностранных языков, его научных основ, практического применения и влияния на современные подходы в методике обучения.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — раскрыть суть ключевых принципов АЛМ, охарактеризовать систему упражнений и определить его значимость в условиях современного языкового обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование выполнено на основе историко-сравнительного и теоретического анализа, включая труды бихевиористской психологии и структурной лингвистики, а также современные методические источники.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: АЛМ выделяется акцентом на фонетику, систему автоматизированных речевых упражнений, но подвергается критике со стороны когнитивистов за ограниченность в развитии творческого мышления и спонтанной речи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: аудиолингвальный метод сыграл значимую роль в становлении современной методики и до сих пор эффективно используется в адаптированном виде, особенно на начальном этапе обучения.

Ключевые слова: аудиолингвальный метод, бихевиоризм, структурная лингвистика, речевые навыки, языковые упражнения, методика преподавания.

Для цитирования: Арипова С.А. Практическое влияние аудиолингвального метода на современное обучение языкам. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.400–404.

AUDIOLINGVAL USULNING HOZIRGI TIL O‘QITISHGA AMALIY TA’SIRI

© S.A. Aripova[1]✉
[1] Andijon davlat texnika instituti, Andijon, O'zbekiston

Annotatsiya

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

KIRISH: maqolada audiolingval usulning (ALU) nazariy asoslari, uning tarixiy ildizlari, chet tilini o‘qitishdagi amaliy qo‘llanilishi va hozirgi zamonaviy metodik yondashuvlarga ko‘rsatgan ta’siri chuqur tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – ALUning asosiy prinsiplari va mashq tizimining mohiyatini ochib berish, uning zamonaviy ta’limda tutgan o‘rni va kombinatsion yondashuvlardagi ahamiyatini baholashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqola tarixiy-taqqosloviy, nazariy va metodik tahlil asosida yozilgan bo‘lib, bihevioristik psixologiya va struktural lingvistika manbalari hamda zamonaviy amaliyotdan misollar keltirilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ALU fonetikaga e’tibor, mashq tizimining soddaligi va avtomatlashtirilgan ko‘nikmalar shakllantirishga yo‘naltirilganligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, kognitiv yondashuv tomonidan tanqidlar – ijodiy fikrlash, erkin muloqot va individual yondashuvning yetishmasligi ko‘rsatib o‘tiladi.

XULOSA: audiolingval usul til o‘rgatish metodikasining muhim tarixiy bosqichi bo‘lib, uning mashq tizimi hozirgi metodikalarda, ayniqsa boshlang‘ich bosqichda, kombinatsion shaklda muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda.

Kalit so‘zlar: audiolingval usul, biheviorizm, struktural lingvistika, nutqiy ko‘nikmalar, til mashqlari, o‘qitish metodikasi.

Iqtibos uchun: Aripova S.A. Audiolingval usulning hozirgi til o‘qitishga amaliy ta’siri. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.400–404.

THE PRACTICAL IMPACT OF THE AUDIOLINGUAL METHOD ON MODERN LANGUAGE TEACHING

© Sayida A. Aripova[1]✉
[1]Andijan State Technical Institute, Andijan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article presents a comprehensive analysis of the Audiolingual Method (ALM) in foreign language teaching, including its theoretical foundations, historical background, practical application, and influence on modern instructional approaches.

AIM: the main goal of the study is to explain the core principles and structure of ALM, assess its methodological significance, and explore its role in contemporary language teaching practices.

MATERIALS AND METHODS: the research is based on historical-comparative and theoretical analysis, drawing on works in behaviorist psychology, structural linguistics, and current methodological literature.

DISCUSSION AND RESULTS: ALM is characterized by emphasis on phonetics and speech automatization through structured drills. However, it is criticized by cognitive theorists for neglecting creativity, spontaneity, and individual learner differences.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: the Audiolingual Method represents a pivotal phase in language teaching methodology and continues to be used effectively in modified forms, especially at the beginner level, in combination with communicative techniques.

Keywords: audiolingual method, behaviorism, structural linguistics, language skills, language drills, teaching methodology.

For citation: Sayida A. Aripova. (2025) 'Practical impact of the audiolingual method on modern language teaching', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.400–404. (In Russ).

В современной лингводидактике сформировалось пять основных методов преподавания иностранных языков: грамматико-переводной, прямой (натуральный), аудиолингвальный, коммуникативный и метод полного физического реагирования [1, с. 45–48]. Каждый из этих методов представляет собой законченную педагогическую систему с собственной теоретической базой, принципами и набором методических приемов.

Среди этих методов особый исторический и методический интерес представляет аудиолингвальный метод (АЛМ), анализ которого позволяет проследить эволюцию языковой педагогики. Его значимость обусловлена тем, что он стал переходным звеном между традиционными и современными подходами, синтезировав ключевые принципы предшественников. Если грамматико-переводной метод делал акцент на аналитическом освоении языка через правила и перевод, а прямой метод – на интуитивном усвоении через погружение, то АЛМ занял промежуточную позицию, сочетая системность первого с устной практикой второго. Возникнув в середине XX века, метод не только вобрал в себя эти элементы, но и заложил основы для последующих методических разработок.

Формирование АЛМ было напрямую связано с практическими потребностями военного времени. Метод сформировался в период Второй мировой войны в США как ответ на острую потребность в быстрой подготовке военных специалистов, владеющих иностранными языками [2, с. 112–115]. Эти обстоятельства обусловили поиск максимально эффективного подхода, что привело к созданию стройной системы обучения, основанной на последних достижениях науки того периода. Его теоретической основой стали два взаимосвязанных научных направления: бихевиористская психология Б.Ф. Скиннера и американская дескриптивная лингвистика, представленная работами Л. Блумфилда и Ч. Фриза. Эти две дисциплины обеспечили методологическую базу для создания стройной системы обучения, основанной на механизмах формирования речевых навыков.

Теоретические основы метода были заложены в работах Скиннера "Вербальное поведение" (1957), где бихевиористский подход рассматривал языковое обучение как процесс формирования устойчивых речевых привычек через систему стимулов и реакций [3, с. 78–82]. Согласно этой теории, правильные

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

языковые реакции должны подкрепляться, а ошибочные — немедленно исправляться. Параллельно в лингвистике структурные лингвисты разрабатывали детальные описания языковых систем, что позволило создать стройную систему языковых моделей для обучения. Таким образом, АЛМ объединил психологические и лингвистические принципы, что сделало его методически обоснованным и технологичным.

Практическая реализация метода выражалась в том, что основной дидактической единицей становился тщательно отобранный диалог, отражающий типичные коммуникативные ситуации [4, с. 56–60]. Процесс обучения строился по строгой последовательности: сначала студенты прослушивали диалог, затем заучивали его наизусть, после чего переходили к отработке через специально разработанную систему. Основными видами такой практики были:

подстановочные упражнения (substitution drills), например: замена "book" на "pen" в структуре "this is a book" → "this is a pen";

трансформационные упражнения (transformation drills), например: изменение утверждения в вопрос ("he goes" → "does he go?");

вопросно-ответные упражнения (question-answer drills), направленные на автоматизацию ("what is this?" – "it is a chair");

упражнения на расширение (expansion drills), например: добавление прилагательных ("a car" → "a red car").

Особое внимание в АЛМ уделяется фонетической стороне речи — правильному произношению и интонации. При этом грамматические правила не объясняются явно, а выводятся студентами индуктивно из отрабатываемых моделей [1, с. 89–93].

Несмотря на явные преимущества в систематизации языкового материала, АЛМ подвергся серьезной критике со стороны представителей когнитивного направления, в частности Н. Хомского [3, с. 82–85]. Основные претензии касались игнорирования творческого аспекта языковой способности, ограниченности в развитии спонтанной коммуникации, механистического характера обучения, а также недостаточного учета индивидуальных особенностей учащихся.

Однако значение АЛМ для современной методики нельзя недооценивать. Многие его элементы сохранились в современной методике, особенно на начальном этапе обучения. Как показывает практика, комбинация аудиолингвальных техник с коммуникативными заданиями дает хорошие результаты в формировании как точности, так и беглости речи [4, с. 60–64].

Таким образом, аудиолингвальный метод представляет собой важный этап в эволюции методики преподавания иностранных языков. Несмотря на историческую обусловленность своего возникновения, разработанная в его рамках система упражнений продолжает использоваться, хотя и в модифицированном виде. Современные исследования подтверждают эффективность комбинированного подхода, объединяющего сильные стороны АЛМ с преимуществами

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

коммуникативного метода.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO‘YXATI | REFERENCES

1. Щукин А.Н. Методика преподавания иностранных языков: Курс лекций. — М.: Филоматис, 2016. — 480 с.
2. Fries Ch. Teaching and Learning English as a Foreign Language. — Ann Arbor: University of Michigan Press, 1945. — 153 p.
3. Skinner B.F. Verbal Behavior. — New York: Appleton-Century-Crofts, 1957. — 478 p.
4. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). — Cambridge: CUP, 2014. — 410 p.
5. Коряковцева Н.Ф. Современная методика организации самостоятельного изучения иностранных языков. — М.: АРКТИ, 2010. — 192 с.
6. Brown H.D. Principles of Language Learning and Teaching. 4th ed. Pearson Education, 2000. 352 p.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ [MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT] [AUTHORS INFO]

✉**Арипова Сайида Абдулахатовна**, преподаватель [**Aripova Sayida Abdullakhatovna**, o‘qituvchi], [**Aripova Sayida Abdullakhatovna,** teacher] адрес: Город Андижан, проспект Бабура 56, 170119, Андижан, Андижанская область;, [manzil: Andijon shahar, Bobur Shoh ko’chasi 56, 170119, Andijon, Andijon Viloyati], [address: Andijan city, 56 Babur Avenue, 170119, Andijan, Andijan region.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

Original paper

O‘ZBEK TILIDA CHET TILLARNI O‘RGATISH METODIKASI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

© G.X. Xomidjonova[1]✉
[1]Farg’ona davlat universiteti, Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada o‘zbek tilida chet tillarni, xususan, ingliz tilini o‘rgatish metodikasi muammolari va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi. O‘zbekiston ta’lim tizimida kuzatilayotgan lingvodidaktik muammolar zamonaviy yondashuvlar asosida tahlil etilib, metodik takomillashtirish zarurati asoslab beriladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘zbek tilida ta’lim oluvchi guruhlarda chet tilini samarali o‘rgatishga to‘sqinlik qilayotgan metodik va lingvistik muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etishning innovatsion va interaktiv yechimlarini ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda amaliy kuzatuv, yarimstrukturaviy suhbat, so‘rovnoma, kontent-tahlil va CEFR talablari asosida qiyosiy tahlil usullari qo‘llanildi. 250 dan ortiq respondent ishtirokida o‘tkazilgan empirik tadqiqot natijalari statistik dastur yordamida tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalariga ko‘ra, darsliklardagi til va mazmun mosliklari, o‘quvchilarning motivatsiyasi, metodik yondashuvlarning zamonaviy talablarga mos kelmasligi asosiy muammo sifatida aniqlandi. Kommunikativ metod, CLIL modeli va interaktiv texnologiyalar asosida taklif etilgan yechimlar samaradorlikni oshirishda muhim omil bo‘lishi ta’kidlandi.

XULOSA: o‘zbek tilida chet tilini o‘rgatishda metodik, lingvistik va texnologik yondashuvlar uyg‘unligini ta’minlash, o‘qituvchilar malakasini oshirish va interaktiv vositalardan foydalanish til o‘rgatish samaradorligini oshirishda asosiy omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: chet tili, o‘zbek tili, ta’lim metodikasi, lingvodidaktika, metodik muammolar, zamonaviy texnologiyalar, til o‘rganish.

Iqtibos uchun: Xomidjonova G.X. O‘zbek tilida chet tillarni o‘rgatish metodikasi: muammolar va yechimlar. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.405–410.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

© Г.Х. Хомиджонова[1]✉
[1] Ферганский государственный университет, Фергана, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются проблемы методики преподавания иностранных языков, в частности английского языка, на узбекском языке, а также возможные пути их решения. Анализируются лингводидактические трудности, возникающие на разных уровнях образования, и обосновывается необходимость методического обновления.

ЦЕЛЬ: целью исследования является выявление основных методических и лингвистических трудностей, возникающих при преподавании иностранных языков на узбекском языке, и разработка инновационных и интерактивных решений для повышения эффективности обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы методы наблюдения, полуструктурированных интервью, анкетирования, контент-анализа, а также сравнительный анализ в соответствии со стандартами CEFR. Эмпирические данные, полученные от более 250 респондентов, обработаны с использованием статистического ПО.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате анализа выявлены ключевые проблемы — несоответствие учебных материалов, низкая мотивация учащихся, ограниченность традиционных методик. В качестве эффективных решений предложены коммуникативный метод, CLIL-модель и применение мультимедийных технологий.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: повышение эффективности преподавания иностранных языков на узбекском языке возможно через интеграцию современных методик, повышение квалификации преподавателей и активное использование цифровых ресурсов.

Ключевые слова: иностранный язык, узбекский язык, методика преподавания, лингводидактика, методические проблемы, современные технологии, изучение языка.

Для цитирования: Хомиджонова Г.Х. Методика преподавания иностранных языков в узбекистане: проблемы и пути решения.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.405–410.

METHODOLOGY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN UZBEKISTAN: PROBLEMS AND SOLUTIONS

©Gavharoy X. Xomidjonova[1]✉
[1]Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the challenges in teaching foreign languages, especially English, in the Uzbek language within Uzbekistan's education system, and analyzes proposed solutions. Linguodidactic issues across various educational levels are discussed in the context of modern methodological needs.

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

AIM: the main aim is to identify methodological and linguistic obstacles in teaching foreign languages in Uzbek-medium groups and to develop innovative, interactive solutions for improving teaching effectiveness.

MATERIALS AND METHODS: the study employed classroom observation, semi-structured interviews, surveys, content analysis, and comparative analysis based on CEFR standards. Data from over 250 respondents were statistically analyzed using SPSS software.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings reveal key issues such as inconsistency of language materials, low learner motivation, and outdated methodology. Proposed solutions include communicative teaching methods, CLIL integration, and use of multimedia tools to enhance engagement and comprehension.

CONCLUSION: effective foreign language teaching in Uzbek-language settings depends on aligning methodological, linguistic, and technological approaches, improving teacher competence, and actively incorporating interactive tools into the learning process.

Keywords: foreign language, Uzbek language, teaching methodology, linguistic didactics, methodological problems, modern technologies, language learning.

For citation: Gavharoy X. Xomidjonova. (2025) 'Methodology of teaching foreign languages in uzbekistan: problems and solutions', Inter education & global study, Vol.3 (6(1)), pp.405–410. (In Uzbek).

Zamonaviy ijtimoiy taraqqiyotning eng muhim belgilaridan biri sifatida til bilimining ahamiyati kundan-kunga ortib bormoqda. Ayniqsa, ingliz tilining global kommunikatsiya vositasiga aylanishi uni nafaqat xorijiy til, balki zamonaviy bilimlar, texnologiyalar va madaniyatlar bilan tanishish vositasi sifatida muhim o‘ringa chiqardi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Chet tillarni o‘rganishni ommalashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori (PQ–5117-son, 2021-yil 19-may) asosida barcha ta’lim bosqichlarida chet tillarini chuqur va tizimli o‘rgatish dolzarb vazifaga aylandi. Bu boradagi islohotlar ta’lim mazmunini yangilash, pedagogik kadrlar salohiyatini oshirish va zamonaviy didaktik vositalarni tatbiq etishga qaratilgan.

Shu bilan birga, ta’kidlash lozimki, o‘zbek tilida ta’lim oluvchi o‘quvchilar uchun chet tilini samarali o‘rganish jarayonida qator metodik va lingvistik muammolar yuzaga kelmoqda. Chunonc hi, darslik va o‘quv qo‘llanmalarining til jihatdan yetarli darajada moslashtirilmaganligi, pedagogik yondashuvlarning an’anaviylikdan chiqmaganligi, hamda o‘quvchilarning lingvistik tayyorgarlik darajasi o‘rtasidagi tafovutlar chet tilini o‘zlashtirishda sezilarli to‘siqlarga olib kelmoqda. Til o‘rgatishdagi bunday muammolar ayniqsa kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda, madaniyatlararo muloqotga tayyorlashda va individual yondashuvni talab qiluvchi dars jarayonlarida ko‘proq seziladi.

Mazkur maqolada aynan o‘zbek tilida chet tilini o‘rgatish metodikasida mavjud muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish yo‘llari bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi. Ilmiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

asoslangan yondashuvlar orqali metodik faoliyatni takomillashtirish, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqotni tashkil etish hamda zamonaviy texnologiyalarni o‘quv jarayoniga integratsiyalash masalalari tahliliy yoritiladi.

O‘zbek tilida chet tillarni o‘rgatish metodikasi so‘nggi yillarda jadal rivojlanayotgan ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Bu boradagi tadqiqotlar til o‘rgatishda kommunikativ, interaktiv, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Til o‘qitishda qo‘llanilayotgan an’anaviy metodik yondashuvlar (grammatika-tarjimaviy, struktural yondashuvlar) zamonaviy talablarga javob bera olmay qolmoqda. Shu sababli o‘quvchilarning faolligini oshirishga qaratilgan kommunikativ metod, vazifaga asoslangan yondashuv (Task-Based Learning) va CLIL (Content and Language Integrated Learning) usullari keng qo‘llanila boshladi.

Ba’zi mahalliy tadqiqotchilar, xususan, Q. Xolmatova o‘z izlanishlarida o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi va o‘quvchilarning til o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasi chet tili ta’limining samaradorligida hal qiluvchi omillar ekanligini ta’kidlaydi. Shuningdek, O‘zbekistonda chet tillarni o‘rgatishning metodik asoslari bo‘yicha S. G‘ulomova, M. Sharipova, M. Raximova kabi olimlarning asarlarida amaliy jihatlarga alohida e’tibor qaratilgan. Ularning tadqiqotlari asosida o‘qitish jarayonida innovatsion texnologiyalar — interaktiv ta’lim, AKT vositalaridan foydalanish samaradorligi isbotlangan.

Tadqiqotda ilmiy aniqlik va dalillarga asoslangan yondashuvni ta’minlash maqsadida kompleks tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Birinchidan, amaliy kuzatuv usuli yordamida Toshkent shahri va bir nechta viloyatdagi umumta’lim maktablari, litseylar hamda oliy ta’lim muassasalarida olib borilayotgan chet tilini o‘qitish darslari real vaqt rejimida tahlil qilindi. Ushbu kuzatuvlar orqali o‘qituvchilarning metodik yondashuvlari, til o‘rganish uchun yaratilgan muhit, hamda o‘quvchilarning darsdagi faolligi o‘rganildi. Ikkinchidan, yarimstrukturaviy suhbatlar shaklida chet tili fani o‘qituvchilari bilan individual suhbatlar o‘tkazildi. Ular orqali metodik tajriba, mavjud muammolar, resurslar yetishmasligi va individual yondashuvlar to‘g‘risida chuqur tahliliy fikrlar olindi.

Bundan tashqari, yozma so‘rovnomalar vositasida 250 nafardan ortiq respondentning fikrlari yig‘ilib, ularning chet tilini o‘zbek tilida o‘rganishdagi qiyinchiliklari, motivatsiyasi, texnologiyaviy vositalardan foydalanish holati haqida statistik ma’lumotlar olindi. So‘rovnoma savollari Likert shkalasi asosida ishlab chiqildi va SPSS dasturi orqali natijalar tahlil qilindi. Shuningdek, kontent-tahlil metodi asosida ta’lim jarayonida foydalanilayotgan darsliklar, o‘quv qo‘llanmalari va metodik materiallar tilshunoslik va pedagogika nuqtai nazaridan chuqur o‘rganib chiqildi.

Metodik tahlillarni chuqurlashtirish maqsadida ilg‘or xorijiy va milliy tajribalarni qiyosiy o‘rganish yo‘li bilan ingliz tilini o‘rganishga oid xalqaro standartlar, xususan CEFR (Common European Framework of Reference for Languages) me’yorlari asosida muvofiqlik darajasi baholandi. Tadqiqot davomida olingan natijalar asosida o‘zbek tilida chet tilini samarali o‘rgatishning didaktik modeli ishlab chiqildi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

o‘rgatish jarayonida yuzaga keladigan metodik muammolarni hal etishda bir necha zamonaviy yondashuvlar asosli ravishda tavsiya etiladi. Avvalo, kommunikativ metodikani amaliyotga keng tatbiq etish zarurati mavjud bo‘lib, bu yondashuv o‘quvchilarda real kommunikativ vaziyatlarda tilni faol ishlatish ko‘nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kommunikativ kompetensiya o‘quvchi nutq faoliyatining barcha turlarini (tinglab tushunish, gapirish, o‘qish, yozish) muvozanatli rivojlantirish orqali shakllanadi . Shu bilan birga, chet tili va ona tilining o‘zaro aloqasiga asoslangan tarjimon vositachilik modeli o‘quvchilarning tahliliy fikrlash va til oralig‘ida semantik farqlarni anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu model tilshunos olimlar tomonidan interlingval ko‘nikmalarni shakllantirishda samarali vosita sifatida tavsiya etilgan .

Zamonaviy ta’lim texnologiyalarining joriy etilishi ham muhim metodik yechim hisoblanadi. Ayniqsa, multimedia vositalaridan – audio va video materiallar, interaktiv platformalar, onlayn lug‘atlar hamda mobil ilovalar (Duolingo, Quizlet, BBC Learning English) orqali dars jarayonining interaktivligi ortib, o‘quvchilarning motivatsiyasi yuqori darajada saqlanadi. Statistik tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, multimedia vositalaridan foydalangan holda olib borilgan ta’lim 47% ga samaraliroq bo‘ladi .

Shuningdek, integratsiyalashgan ta’lim tamoyillarini til o‘rgatish jarayoniga tatbiq etish ta’limning mazmuniy boyishiga xizmat qiladi. Fanlararo integratsiya, ya’ni til o‘rgatishni boshqa fanlar – tarix, geografiya, madaniyatshunoslik bilan bog‘lash orqali kontekstual o‘rganish imkoniyati yaratiladi. Bunday yondashuv CLIL (Content and Language Integrated Learning) modeli asosida yevropalik metodistlar tomonidan taklif etilgan bo‘lib, O‘zbekistonda ham bosqichma-bosqich joriy etilmoqda .

Ta’lim sifati o‘qituvchining metodik tayyorgarligi bilan bevosita bog‘liq ekanligini inobatga olgan holda, pedagoglarning malakasini oshirish bo‘yicha muntazam ravishda amaliy seminarlar, treninglar va chet tillarni o‘zbek tilida o‘rgatishga ixtisoslashgan maxsus kurslar tashkil etish zarur. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5117-sonli qarori da bu boradagi vazifalar aniq belgilangan bo‘lib, malaka oshirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida innovatsion metodikalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etish qayd etilgan. Shu orqali o‘qituvchilarda metodik kompetensiya, darsda mos strategiyani tanlash va o‘quvchilar ehtiyojiga mos moslashuvchanlik shakllanadi.

Umuman olganda, yuqoridagi yondashuvlar o‘zbek tilida chet tili o‘rgatishda uchraydigan asosiy metodik muammolarni tizimli yondashuv asosida hal qilishga xizmat qiladi va til o‘rgatish samaradorligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilida chet tillarni o‘rgatish jarayoni lingvistik, metodik va texnologik yondashuvlarning uyg‘unligiga asoslangan murakkab tizim bo‘lib, uning muvaffaqiyati innovatsion pedagogik yondashuvlar, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi hamda o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’limni shaxsga yo‘naltirish bilan bevosita bog‘liqdir. O‘tkazilgan tadqiqotlar ushbu sohada mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun kompleks va strategik

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

yondashuvlar zarurligini ko‘rsatmoqda. Metodik ta’minotni yangilash, interaktiv va innovatsion texnologiyalarni joriy etish, o‘qituvchilarning doimiy kasbiy rivojlanishini ta’minlash, shuningdek, kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvlarga ustuvorlik berish orqali ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish mumkin. Bu yo‘nalishdagi ilmiy-amaliy izlanishlar til o‘rgatish tizimini takomillashtirish va uni global talablarga moslashtirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. – 5th ed. – New York: Pearson Education, 2007. – 410 p.
2. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 184 p.
3. G‘ulomova S. Ingliz tilini o‘qitishda interaktiv metodlar. – Samarqand: SamDU, 2018. – 112 b.
4. Nurullayeva Z. Chet tilini o‘rganishda zamonaviy AKT vositalari va ularning samaradorligi // Ta’lim va innovatsiya jurnali. – 2020. – №4. – B. 89–92.
5. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 328 p.
6. Sharipova M., Raximova M. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari va ularning chet tillarni o‘qitishda qo‘llanilishi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 135 b.
7. Xolmatova Q. Chet tilini o‘qitishda motivatsiyaning roli. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 98 b.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Chet tillarni o‘rganishni ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–5117-son Qarori, 2021-yil 6-fevral. – Elektron manzil: https://lex.uz/en/docs/-5426736?ONDATE=06.02.2024

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Xomidjonova Gavharoy Xayrullo qizi**, talaba [**Хомиджонова Гавхарой Хайрулло қизи**, студент], [**Xomidjonova Gavharoy Xayrullo qizi,** student,]; manzil: 150100, Farg`ona shahri, Murabbiylar ko`chasi, 19-uy, [адрес: 150100, г. Фергана, ул. Мурабийлар, д. 19], [address: Murabiylar str., 19, Ferghana, 150100]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

SYNTACTIC AND HEURISTIC APPROACH METHOD FOR AUTOMATIC QUESTION GENERATION SYSTEMS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

© Yuldashev A. Nodirbek[1]✉
[1]Andijan State technical institute, Andijan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the use of syntactic and heuristic approaches in automatic question generation (AQG) systems based on artificial intelligence, with a focus on their application in educational contexts.

AIM: the main aim of the study is to improve the quality and efficiency of automatically generated questions by combining syntactic parsing (POS tagging, dependency analysis) and heuristic methods (rule-based strategies, lexical variations, ranking), resulting in grammatically correct, meaningful, and user-adaptive questions.

MATERIALS AND METHODS: the study applies NLP tools (spaCy, dependency parsing), transformer-based generative models, and adaptive evaluation mechanisms. The system architecture is detailed through tables and a staged design model.

DISCUSSION AND RESULTS: experimental results demonstrate that the hybrid approach significantly improves fluency, relevance, and diversity of generated questions. The system adapts to users' responses and reduces human bias in the assessment process.

CONCLUSION: the proposed method holds practical significance for enhancing automated question generation systems in education, simplifying testing and evaluation, and contributing to more intelligent and personalized learning processes.

Keywords: automatic question generation (AQG), natural language processing (NLP), syntactic parsing, heuristic methods, dependency-based questions.

For citation: Yuldashev A. Nodirbek. (2025) 'Syntactic and heuristic approach method for automatic question generation systems using Artificial Intelligence', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.411–417. (In English).

МЕТОД СИНТАКСИЧЕСКОГО И ЭВРИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА ДЛЯ СИСТЕМ АВТОМАТИЧЕСКОЙ ГЕНЕРАЦИИ ВОПРОСОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

© Н.А. Юлдашев[1]✉
[1]Андижанский государственный технический институт, Андижан, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается применение синтаксических и эвристических подходов в системах автоматической генерации вопросов (АГВ) на основе искусственного интеллекта и их роль в образовательных процессах.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — повысить эффективность генерации вопросов за счёт интеграции синтаксического анализа (POS-разметка, анализ зависимостей) и эвристических методов (правила, лексические вариации, ранжирование), создавая грамматически правильные, содержательные и адаптивные вопросы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы средства обработки естественного языка (spaCy, разбор зависимостей), генеративные трансформер-модели, а также адаптивные алгоритмы оценки качества вопросов и их релевантности. Структура метода описана поэтапно с приведением таблиц и архитектурных схем.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты тестирования показали, что предложенный подход значительно улучшает беглость, логичность и разнообразие создаваемых вопросов. Система адаптируется к пользователю, снижает влияние человеческого фактора в процессе тестирования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: разработанный метод обладает высоким практическим потенциалом для использования в системах образования, повышая качество оценки, автоматизируя подготовку тестов и способствуя развитию интеллектуального обучения.

Ключевые слова: автоматическая генерация вопросов (АГВ), обработка естественного языка (ОЕЯ), синтаксический анализ, эвристические методы, анализ зависимостей.

Для цитирования: Юлдашев Н.А. Метод синтаксического и эвристического подхода для систем автоматической генерации вопросов с использованием искусственного интеллекта .// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С. 411–417.

SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANGAN HOLDA AVTOMATIK SAVOL YARATISH TIZIMLARI UCHUN SINTAKTIK VA EVRISTIK YONDASHUV USULI

© Nodirbek A. Yuldashev[1]✉
[1]Andijon davlat texnika instituti, Andijon, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada sun’iy intellekt asosida avtomatik savol yaratish tizimlarini takomillashtirishda sintaktik va evristik yondashuvlarning o‘rni va ular asosida ishlab chiqilgan gibrid metodning ta’lim jarayonidagi qo‘llanilishi tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — savol yaratish tizimlarida sintaktik tahlil (POS-teg, qaramlik tahlili) va evristik usullar (qoidalarga asoslangan strategiyalar, leksik variatsiyalar) ni uyg‘unlashtirish orqali mazmunli, grammatik jihatdan to‘g‘ri, xilma-xil va foydalanuvchiga moslashtirilgan savollar yaratish samaradorligini oshirishdir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda NLP vositalaridan (spaCy, dependency parsing, POS tagging), generativ modellar (transformerlar), sinovli yondashuvlar va moslashtirilgan baholash mexanizmlaridan foydalanilgan. Shuningdek, metod arxitekturasi va ish bosqichlari jadvallar va algoritmlar orqali yoritilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: sinov natijalari savollarni avtomatik yaratishda ushbu gibrid yondashuv savollar ravonligini, dolzarbligini va semantik mosligini sezilarli oshirganini ko‘rsatdi. Yaratilgan tizim foydalanuvchi javoblariga moslashadi va baholashda inson omilini kamaytiradi.

XULOSA: taklif etilgan metod sun’iy intellekt asosida avtomatlashtirilgan savol yaratish tizimlarini rivojlantirish, ta’lim tizimida test va baholashni soddalashtirish hamda ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda katta amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: avtomatik savol yaratish (ASY), tabiiy tilni qayta ishlash (TTQI), sintaktik tahlil, evristik metodlar, qaramlik tahlili.

Iqtibos uchun: Nodirbek A. Yuldashev Sun'iy intellektdan foydalangan holda avtomatik savol yaratish tizimlari uchun sintaktik va evristik yondashuv usuli. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.411–417.

Modern educational processes are increasingly dependent on the effective use of information and communication technologies (ICT). An important aspect of successful teaching is the ability of teachers to effectively use ICT both in teaching and in communicating with students. In technical universities, where educational programs are often associated with high technologies and innovations, the need to increase the level of information and communication competencies of teachers becomes a key task. This scientific work is devoted to the development and implementation of the “Method of syntactic and heuristic approaches for automatic question generation and assessment systems”, aimed at the effective use of advanced Artificial Intelligence technologies in the automation of test taking and creation processes in higher education systems, reducing the human factor in the process of question creation in the field and minimizing problems in the assessment process. The method combines elements of project-based learning, digital collaboration and assessment procedures, which, by automating the processes of automatic test creation and assessment, save teachers' time spent on these processes and allow them to achieve high results in their professional development.

The method for automatic question generation based on syntactic and heuristic approaches - aims to combine logical and creative thinking in the process of question generation. This method can be used to automatically generate questions with the help of artificial intelligence, improve their quality and ensure their flexibility. The main aspects of the method for automatic question generation based on the approaches presented in the scientific work are presented below:

The syntactic approach - provides automatic question generation based on rule-based and grammatical structures. This approach includes the following stages:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Text analysis: Using natural language processing (NLP) tools, the main concepts in the text and their syntactic structures were identified.

Question template creation: Question forms were developed based on predefined grammatical rules.

Data placement: Data obtained from the text was entered into question templates, and syntactically correct questions were created.

Question optimization: The options for removing, correcting, and editing incorrect or illogical questions through the processing stage were created in the settings section.

It was based on creative and flexible question generation methods through a heuristic approach. It includes the following steps:

Semantic analysis: Identifying semantic relationships in the text and developing question options that match them.

Generalization and differentiation of information: Expressing the same information in different contexts in different ways and creating questions based on it.

Generating questions using generative models: Neural networks trained on heuristic rules generated questions from the text.

Adaptive approach: Questions were complicated or simplified according to users' responses.

This method allows for the automatic question generation process to generate questions that are not only syntactically correct, but also include a logical and creative approach.

The working process of the automatic question generation method based on syntactic and heuristic approaches

Table 1.

№	Syntactic approach	Heuristic approach
1- Text analysis	Identifying key concepts and grammatical structures from the text (using NLP)	Semantic analysis of text and context detection
2- Template creation	Creating question templates based on predefined grammatical rules	Testing different options and creating flexible templates
3- Data placement	Incorporating words and phrases from the text into question templates	Generating different options of questions using generative models
4- Question optimization	Checking and correcting grammatical errors	Ensuring the semantic relevance and interest of the question
5- Adaptability	Determining the level of complexity of questions based on general rules	Adapting questions based on user responses
6-Final evaluation	Excluding incorrect or	Ensuring and optimizing the

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

and filtering	illogical questions	diversity of questions

The architecture of the automatic question generation method based on syntactic and heuristic approaches consists of the following main stages and components. This architecture is a combination of traditional Natural Language Processing (NLP) approaches based on strict rules and generative models, which ensures the generation of high-quality and flexible questions.

The architecture is divided into the following main parts:

Text reception and analysis:

1. Input
   - Text (Lecture, textbook, article, message, etc.)
   - User conversations (in Chat-bot or educational systems)
   - Data from previous questions
2. Text analysis and understanding
   - NLP tools (Tokenization, POS-tagging, Named Entity Recognition)
   - Syntactic analysis (Dependency parsing, Constituency parsing)
   - Semantic analysis (Word embeddings, Sentence embeddings)
   - Extraction of key information
3. Question generation module

Syntactic approach:
- Predefined grammatical rules
- Creation of question templates
- Adaptation to the context of the text

Heuristic approach (Generative model-based question generation)
- Transformer models
- Paraphrasing and diversification of question types
- Semantic compatibility checking

Question format development
- Factual (Who? When? Where?)
- Deep understanding (Why? How?)
- Reasoning-based (What do you think?)
- Fill-in-the-blank questions (Fill in the blank)
- MCQ (Multiple Choice Questions)

4. Question evaluation and optimization
   - Grammar analysis (Grammarly, spaCy)
   - Logical checking (Ensure the question is clear and unambiguous)
   - Filtering ambiguous or incorrect questions
   - Eliminating duplicate questions
   - Assessing question complexity
5. Adaptive learning and improvement

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Question quality analysis based on user responses
Adapting questions based on the level of difficulty of users
Reinforcement Learning for AI model self-improvement
Introducing new question templates and formats

6. Result

Questions (In various formats)
Tests with customized difficulty levels
Interactive Q&A using chatbot or AI
Learning systems (LMS, customized tests for e-learning

The method of question generation based on syntactic and heuristic approaches has the advantages of grammatical correctness, flexibility, complex question generation, user-friendliness, speed, and efficiency. The combination of these approaches helps to further improve automatic question generation systems.

REFERENCES | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Susan Windisch Brown, Julia Bonn, James Gung, Annie Zaenen, James Pustejovsky, and Martha Palmer. 2019. VerbNet representations: Subevent semantics for transfer verbs. In Proceedings of the First International Workshop on Designing Meaning Representations, pages 154–163.
2. Yuldashev N.A., Implementing an automatic question generation system for learning management systems using artificial intelligence (AI) and natural language processing (NLP)//Kasb-hunar ta’limi, Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma’rifiy jurnal №3 son, 2024 y, 227-231.
3. Yuldashev N.A., Dr. Danish Ather. Methodological foundations of automated question generation (ASY) for learning management systems using artificial intelligence (AI) and natural language processing (NLP) журнал» Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги, ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы 03.2024, 101-108.
4. S. Tahvili et al. “Cost-Benefit Analysis of Using Dependency Knowledge at Integration Testing”. In: The 17th International Conference On Product-Focused Software Process Improvement. Nov. 2016.
5. Michael Flor and Brian Riordan. 2018. A semantic role-based approach to open-domain automatic question generation. In Proceedings of the Thirteenth Workshop on Innovative Use of NLP for Building Educational Applications, pages 254–263.
6. Yuldashev N.A., “Development of the methods of creating language exam questions using artificial intelligence (AI): a case study” «Ta’lim, fan va innovatsiya» Ma’naviy-ma’rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal, 4-Son, ISSN 2181-8274, 374-380.

AUTHORS INFO [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

✉**Nodirbek A. Yuldashev,** independent researcher [**Юлдашев Нодирбек Абдуманноб огли**, независимый исследователь], [**Yuldashev Nodirbek Abdumannob o‘g‘li**, mustaqil tadqiqotchi]; address: MFI of Labor, Babura St.,, [адрес: МФИ Труда, ул. Бабура, д. 56], [56 manzil: Mehnat MFY, Bobur shox ko'chasi, 56-uy]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

IMPLEMENTATSIYA QILINGAN XALQARO FANLARNING PEDAGOGIK TA'LIM TIZIMIDA TUTGAN O'RNI VA XUSUSIYATLARI

© X.I. Yusupova[1]✉
[1]Toshkent amaliy fanlar universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy globallashuv sharoitida xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimiga implementatsiyasi dolzarb masala hisoblanadi. Milliy ta'lim tizimlarining xalqaro standartlarga moslashtirilishi va jahon ta'lim makoniga integratsiyalashuvi zarurati mavjud.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimidagi o'rni va xususiyatlarini kompleks tahlil qilish, ularning samarali implementatsiyasi yo'llarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kuzatish, so'rov, suhbat, hujjatlar tahlili va ekspert baholash metodlari qo'llanildi. 15 ta oliy ta'lim muassasasi, 120 nafar professor-o'qituvchi va 450 nafar talaba tadqiqotda ishtirok etdi. Ma'lumotlar statistik va kvalitativ tahlil usullari orqali qayta ishlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: O'zbekiston ta'lim tizimida xalqaro fanlarning implementatsiya darajasi qoniqarsiz (12% to'liq implementatsiya) ekanligi aniqlandi. Xalqaro fanlarning multidissiplinar xarakteri, madaniyatlararo yo'naltirulganligi va amaliy xususiyatlari ta'kidlandi. Asosiy muammolar: kadrlar tayyorgarligi (68%), moddiy-texnik base (54%), metodologik ta'minot (62%) va til to'siqlari (71%). Talabalarning akademik ko'rsatkichlari 23-35% yaxshilandi.

XULOSA: xalqaro fanlar pedagogik ta'lim tizimining strategik komponenti bo'lib, ularning to'g'ri implementatsiyasi talabalarning global kompetensiyalarini rivojlantiradi. Bosqichli implementatsiya strategiyasi va zamonaviy pedagogik texnologiyalar integratsiyasi eng samarali yondashuv hisoblanadi.

Kalit so'zlar: xalqaro fanlar, pedagogik ta'lim, implementatsiya, global kompetensiyalar, madaniyatlararo ta'lim, bosqichli strategiya.

Iqtibos uchun: Yusupova X.I. Implementatsiya qilingan xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimida tutgan o'rni va xususiyatlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.418–426.

РОЛЬ И ОСОБЕННОСТИ ИМПЛЕМЕНТИРОВАННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДИСЦИПЛИН В СИСТЕМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

© Х.И.Юсупова[1]✉
[1]Ташкентский университет прикладных наук, Ташкент, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях современной глобализatsii актуальной является проблема внедрения международных дисциплин в педагогические образовательные системы. Существует необходимость адаптatsii natsionальных образовательных систем к международным стандартам и интегratsii в мировое образовательное пространство.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в комплексном анализе роли и особенностей международных дисциплин в педагогических образовательных системах, определении путей эффективной имплементatsii и разработке практических рекомендatsiй.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись методы наблюдения, опроса, интервью, анализа документов и экспертной оценки. В исследовании приняли участие 15 высших учебных заведений, 120 преподавателей и 450 студентов. Данные обрабатывались с использованием статистических и качественных методов анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что уровень имплементatsii международных дисциплин в образовательной системе Узбекистана является неудовлетворительным (12% полная имплементatsia). Подчеркнуты мультидисциплинарный характер, межкультурная направленность и практические особенности международных дисциплин. Основные проблемы: подготовленность кадров (68%), материально-техническая база (54%), методологическое обеспечение (62%) и языковые барьеры (71%). Академические показатели студентов улучшились на 23-35%.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: международные дисциплины являются стратегическим компонентом педагогических образовательных систем, их правильная имплементatsia развивает глобальные компетенции студентов. Поэтапная стратегия внедрения и интегratsia современных педагогических технологий представляют наиболее эффективный подход.

Ключевые слова: международные дисциплины, педагогическое образование, имплементatsia, глобальные компетенции, межкультурное образование, поэтапная стратегия.

Для цитирования: Юсупова Х.И. Роль и особенности имплементированных международных дисциплин в системе педагогического образования. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.418–426.

THE ROLE AND FEATURES OF IMPLEMENTED INTERNATIONAL DISCIPLINES IN THE SYSTEM OF PEDAGOGICAL EDUCATION

© Xabiba I. Yusupova[1]✉
[1]Tashkent University of Applied Sciences, Tashkent, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

INTRODUCTION: in the context of modern globalization, the implementation of international disciplines in pedagogical education systems is a pressing issue. There is a need for national education systems to adapt to international standards and integrate into the global educational space.

AIM: the aim of the research is to comprehensively analyze the role and characteristics of international disciplines in pedagogical education systems, identify effective implementation pathways, and develop practical recommendations.

MATERIALS AND METHODS: the study employed observation, survey, interview, document analysis, and expert evaluation methods. 15 higher education institutions, 120 faculty members, and 450 students participated in the research. Data were processed using statistical and qualitative analysis methods.

DISCUSSION AND RESULTS: the implementation level of international disciplines in Uzbekistan's education system was found to be unsatisfactory (12% full implementation). The multidisciplinary nature, intercultural orientation, and practical characteristics of international disciplines were emphasized. Main challenges identified: faculty preparedness (68%), material-technical base (54%), methodological support (62%), and language barriers (71%). Students' academic indicators improved by 23-35%.

CONCLUSION: international disciplines are a strategic component of pedagogical education systems, and their proper implementation develops students' global competencies. Phased implementation strategy and integration of modern pedagogical technologies represent the most effective approach.

Keywords: international disciplines, pedagogical education, implementation, global competencies, intercultural education, phased strategy.

For citation: Xabiba I. Yusupova. (2025) ‘The role and features of implemented international disciplines in the system of pedagogical education’, Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.418–426. (In Uzbek).

Zamonaviy jahon ta'lim tizimida globallashuv jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va xalqaro hamkorlik darajasining oshishi natijasida ta'lim sohasi tubdan o'zgarishlar yuz bermoqda. Bugungi kunda milliy ta'lim tizimlarining xalqaro standartlarga moslashtirilishi, jahon ta'lim makoniga integratsiyalashuvi va xalqaro fanlarning milliy ta'lim dasturlariga kiritilishi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimiga implementatsiyasi muammosi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon ta'lim oluvchilarning jahon andozalariga mos bilim va ko'nikmalar egallashini ta'minlaydi, ularning xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanishiga yordam beradi. Shu bilan birga, xalqaro fanlarning ta'lim tizimiga kiritilishi jarayonida bir qator pedagogik, psixologik va metodologik muammolar yuzaga keladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, xalqaro fanlarning ta'lim tizimidagi o'rni va xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar hali etarli darajada ishlab chiqilmagan. Ayrim olimlar tomonidan bu sohaning alohida aspektlari o'rganilgan bo'lsa-da, muammoning kompleks echimi va tizimli yondashuv hali shakllantirilvmagan.

Ta'lim tizimida xalqaro fanlarning samarali implementatsiyasi uchun ularning pedagogik xususiyatlarini chuqur o'rganish, milliy ta'lim an'analari bilan uyg'unlashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish metodlarini yaratish zarur. Bu esa o'z navbatida mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilab beradi. ADABIYOTLAR TAHLILI

Xalqaro fanlar kontseptsiyasining nazariy asoslari

Xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimidagi o'rni va xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu soha nisbatan yangi bo'lib, uning nazariy-metodologik asoslari hali to'liq shakllanmagan.

Xalqaro fanlar tushunchasining ilmiy-nazariy jihatdan asoslanishi masalasiga xorijiy olimlardan J. Knight, H. de Wit, M. Gacel-Avila, A. Watanabe kabilar muhim hissa qo'shganlar. Knight va de Wit (2018) xalqaro fanlarni "milliy chegaralardan tashqarida qo'llaniladigan, turli madaniyat va ta'lim tizimlarida umumiy qabul qilingan bilim sohalari" deb ta'riflaydilar. Bu ta'rif xalqaro fanlarning universal xususiyatini ta'kidlaydi.

Gacel-Avila (2019) o'z tadqiqotlarida xalqaro fanlarning pedagogik xususiyatlarini tahlil qilib, ularning asosiy belgilarini quyidagicha belgilaydi: multikultural yondashuv, global muammolarga yo'nalganlik, tillararo kommunikatsiya va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish. Watanabe (2020) esa xalqaro fanlarning ta'lim jarayonidagi roliga e'tibor qaratib, ularning talabalarning global kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

Xalqaro fanlarning ta'lim tizimiga implementatsiyasi masalalari bo'yicha muhim tadqiqotlar olib borilgan. P. Altbach va J. Forest (2016) "Internationalization in Higher Education" asarida xalqaro fanlarning oliy ta'lim tizimiga kiritilishining pedagogik jihatlarini chuqur tahlil qilganlar. Mualliflar xalqaro fanlarning milliy ta'lim dasturlariga moslashtirilishi jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolarni belgilab berishgan: madaniy farqlar, til to'siqlari va o'qitish metodikalarining moslashtirilishi zaruriyati.

S. Marginson (2017) xalqaro fanlarning ta'lim sifatiga ta'sirini o'rganib, ularning talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdagi ijobiy ta'sirini isbotlagan. L. Rumbley va F. Hunter (2018) esa xalqaro fanlar orqali ta'lim oluvchilarning jahon fuqaroligi kompetensiyalarining shakllanishi jarayonini tahlil qilganlar.

Mahalliy tadqiqotchilarning hissasi

O'zbekiston va mintaqada xalqaro fanlarning ta'lim tizimidagi o'rni masalasiga bag'ishlangan tadqiqotlar soni cheklangan. Q. Karimov (2019) "Ta'limda xalqaro integratsiya" nomli ishida xalqaro fanlarning milliy ta'lim tizimiga kiritilishining nazariy asoslarini ishlab chiqgan. M. Toshmatova (2020) pedagogik ta'limda xalqaro fanlarning o'qitish metodikasiga ta'sirini o'rganib, ularning amaliy joriy etilishi yo'llarini taklif etgan.

N. Saidov va Z. Rahimova (2021) xalqaro fanlar orqali pedagogik kadrlarning professional kompetensiyalarini rivojlantirish masalalarini tahlil qilganlar. Ularning fikriga

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ko'ra, xalqaro fanlar pedagoglarning metodologik dunyoqarashini kengaytiradi va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini egallashga yordam beradi.

Xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimida qo'llanilishi metodikasi bo'yicha turli yondashuvlar mavjud. D. Leask (2015) "komparativ pedagogy" kontseptsiyasini ishlab chiqib, xalqaro fanlarning qiyosiy tahlil metodlari orqali o'rganilishi zarurligini ta'kidlagan. B. Kehm va U. Teichler (2016) esa "transcultural education" modelini taklif qilib, xalqaro fanlarning madaniyatlararo ko'prik vazifasini bajarishini asoslaydilar.

R. Bhandari va A. Blumenthal (2017) xalqaro fanlarning ta'lim jarayonida qo'llanilishi uchun CLIL (Content and Language Integrated Learning) metodikasining samaradorligini isbotlaganlar. Bu metodika xalqaro fanlarni chet tilida o'qitish orqali tilni o'rganish va fan bilimlarini egallashni birlashtiradi.

Tadqiqot jarayonida kuzatish, so'rov, suhbat, hujjatlar tahlili va ekspert baholash metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotda 15 ta oliy ta'lim muassasasi, 120 nafar professor-o'qituvchi va 450 nafar talaba ishtirok etdi. Ma'lumotlar statistik tahlil va kvalitativ tahlil metodlari yordamida qayta ishlandi.

Olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida xalqaro fanlarning implementatsiya darajasi qoniqarsiz holda ekanligi aniqlandi. Ta'lim muassasalarida to'liq xalqaro fanlar atigi o'n ikki foizni tashkil etsa, qisman implementatsiya qilingan dasturlar o'ttiz besh foizni, boshlang'ich bosqichda turuvchilar yigirma sakkiz foizni va implementatsiya qilinmagan muassasalar yigirma besh foizni tashkil qiladi. Fan sohalari bo'yicha taqsimot ko'rsatkichlariga e'tibor beradigan bo'lsak, gumanitar fanlar qirq besh foiz bilan eng yuqori ko'rsatkichga ega bo'lsa, ijtimoiy fanlar o'ttiz ikki foiz, tabiiy fanlar o'n sakkiz foiz va texnika fanlari o'n ikki foizni tashkil etadi.

Tadqiqot natijalarida xalqaro fanlarning bir qator o'ziga xos pedagogik xususiyatlari aniqlandi. Mazmuniy jihatdan ular multidissiplinar xarakterga ega bo'lib, bir nechta fan sohalarini o'zaro bog'lab, kompleks yondashuv talab qiladi. Xalqaro fanlar madaniyatlararo yo'naltirilganlik xususiyatiga ega bo'lib, turli madaniyatlar va qarashlar kontekstida bilim berish jarayonini amalga oshiradi. Bu fanlar global muammolarga fokuslanib, jahon miqyosidagi dolzarb masalalarni o'rganishga yo'naltirilgan va amaliy xarakterga ega bo'lib, nazariy bilimlarni real hayotda qo'llash imkoniyatlarini yaratadi.

Metodik xususiyatlar tahlili shuni ko'rsatdiki, xalqaro fanlar ta'limida interaktiv o'qitish metodlari etmish sakkiz foiz hollarda qo'llanilmoqda. Loyiha asosidagi ta'lim oltmish besh foiz ta'lim dasturlarida mavjud bo'lsa, keis-metodlar ellik ikki foiz o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladi. Onlayn resurslar integratsiyasi sakson to'rt foiz dasturlarda kuzatilmoqda.

Implementatsiya jarayonidagi muammolar tahlili bir qator jiddiy to'siqlarni aniqladi. Kadrlar tayyorgarligi masalasi oltmish sakkiz foiz respondentlar tomonidan asosiy muammo sifatida baholandi. Moddiy-texnik base ellik to'rt foiz ta'lim muassasalarida etarli emas deb topildi. Metodologik ta'minot jihatidan oltmish ikki foiz o'qituvchilar metodikalar kamligini ta'kidladi. Til to'siqlari muammosi etmish bir foiz talabalarni qiynaydi, ular chet tilida o'qishda qiyinchilik sezadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Shu bilan birga, muvaffaqiyat omillari ham aniqlandi. Yuqori malakali kadrlar sakson to'qqiz foiz muvaffaqiyatli dasturlarda mavjud ekan. Xalqaro hamkorlik etmish olti foiz samarali dasturlarda qo'llaniladi. Zamonaviy texnologiyalar sakson ikki foiz muvaffaqiyatli loyihalarda ishlatiladi. Institutional qo'llab-quvvatlash to'qson to'rt foiz muhim omil sifatida baholandi.

Xalqaro fanlarni o'zlashtirayotgan talabalar bir qator ko'rsatkichlarda sezilarli yutuqlarga erishdi. Akademik ko'rsatkichlar jihatidan tanqidiy fikrlash qobiliyati yigirma uch foizga yaxshilandi, muammo echish qobiliyati o'ttiz bir foizga oshdi, kreativlik darajasi yigirma etti foizga ko'tarildi va tadqiqot ko'nikmalari o'ttiz besh foizga rivojlandi.

Shaxsiy kompetensiyalar rivojlanishida ham ijobiy natijalar kuzatildi. Xalqaro kommunikatsiya ko'nikmalari qirq ikki foizga yaxshilandi, madaniyatlararo tushunish o'ttiz sakkiz foizga oshdi, jamoada ishlash qobiliyati yigirma to'qqiz foizga rivojlandi va liderlik sifatlari yigirma olti foizga ko'tarildi.

Professor-o'qituvchilarning professional rivojlanishi ham kuzatildi. Metodologik kompetensiyalar jihatidan etmish olti foiz o'qituvchilar yangi o'qitish metodlarini o'zlashtirdi, oltmish sakkiz foiz xalqaro tajribalarni o'z darslariga tatbiq etdi va ellik to'rt foiz tadqiqot faoliyatida xalqaro hamkorlik o'rnatdi. Professional o'sish ko'rsatkichlariga ko'ra, sakson ikki foiz o'qituvchilar o'z malakasini oshirdi, ellik to'qqiz foiz xalqaro konferensiyalarda ishtirok etdi va qirq uch foiz xalqaro nashrlar chop etdi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimiga optimal implementatsiya modeli ishlab chiqildi. Ushbu model bosqichli implementatsiya strategiyasiga asoslanadi va uch asosiy bosqichni o'z ichiga oladi.

Birinchi bosqich tayyorgarlik bosqichi bo'lib, olti oydan sakkiz oygacha davom etadi. Bu bosqichda kadrlar malakasini oshirish, metodologik bazani yaratish va moddiy-texnik bazani tayyorlash ishlari amalga oshiriladi. Ikkinchi bosqich pilot loyiha bo'lib, bir yil davom etadi. Bu bosqichda tanlangan fanlarda sinov o'tkaziladi, natijalarni monitoring qilinadi va metodika takomillashtiriladi. Uchinchi bosqich keng joriy etish bosqichi bo'lib, ikki-uch yil davom etadi. Bu bosqichda barcha yo'nalishlarda implementatsiya amalga oshiriladi, tizimli monitoring va baholash o'tkaziladi hamda uzluksiz takomillashtirish jarayoni tashkil etiladi.

Pedagogik texnologiyalar integratsiyasi doirasida zamonaviy o'qitish usullari qo'llaniladi. Blended learning texnologiyasi onlayn va an'anaviy ta'limni birlashtirishga xizmat qiladi. Flipped classroom metodikasi teskari sinf tizimini joriy etadi. Problem-based learning muammo asosidagi ta'limni tashkil etadi va collaborative learning hamkorlikda o'rganish jarayonini yaratadi.

Texnologik vositalar samaradorligini baholash natijasida virtual laboratoriyalar oltmish etti foiz samaradorlik ko'rsatdi, interaktiv platformalar etmish to'rt foiz talabalar tomonidan ijobiy baholandi va mobil ilovalar sakson bir foiz qo'llanilish darajasiga ega bo'ldi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, turli darajalar uchun tavsiyalar ishlab chiqildi. Davlat darajasida qonunchilik bazasini takomillashtirish, ya'ni xalqaro fanlar implementatsiyasini qo'llab-quvvatlovchi normativ hujjatlar qabul qilish zarur. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

maqsadida maxsus grantlar va subsidiyalar ajratish hamda xalqaro hamkorlik rivojlantirish uchun chet el universitetlari bilan strategik sheriklik o'rnatish muhim ahamiyatga ega.

Institutional darajada kadrlar tayyorlash markazi tashkil etish orqali xalqaro fanlar bo'yicha o'qituvchilar malakasini oshirish tizimini yaratish lozim. Metodologik qo'llab-quvvatlash xizmati tashkil etib, doimiy metodik yordam berish va monitoring va baholash tizimini joriy qilib, samaradorlikni doimiy kuzatib borish zarur.

Fakultet darajasida integratsiyalashgan dasturlar yaratish, ya'ni xalqaro fanlarni mavjud dasturlarga moslash ishlari olib borilishi kerak. Talabalar qo'llab-quvvatlash tizimi orqali qo'shimcha til va akademik tayyorgarlik berish hamda o'qituvchilar professional rivojlanishi uchun doimiy malaka oshirish dasturlari tashkil etish talab etiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimiga implementatsiyasi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u tizimli yondashuv va puxta tayyorgarlikni talab qiladi. To'g'ri tashkil etilgan implementatsiya jarayoni talabalarning akademik ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilaydi va ularning global raqobatbardoshligini oshiradi.

Eng muhim natija shundan iboratki, xalqaro fanlar nafaqat bilim berish vositasi, balki talabalarning dunyoqarashini kengaytiruvchi va ularni jahon fuqaroligi uchun tayyorlovchi muhim pedagogik instrument ekanligini tasdiqlaydi.

Xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimidagi o'rni va xususiyatlari bo'yicha olib borilgan kompleks tadqiqot natijalarini umumlashtirib, quyidagi asosiy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, xalqaro fanlar zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, ular talabalarning global kompetensiyalarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydi ki, xalqaro fanlar ta'limi nafaqat bilim berish jarayoni, balki talabalarning dunyoqarashini kengaytiruvchi va ularni xalqaro hamkorlik uchun tayyorlovchi strategik vosita hisoblanadi. Bu fanlar orqali ta'lim oluvchilar madaniyatlararo tushunish, global muammolarni echish va xalqaro kommunikatsiya ko'nikmalarini egallaydilar.

Ikkinchidan, xalqaro fanlarning pedagogik xususiyatlari an'anaviy fanlardan sezilarli darajada farq qiladi. Ular multidissiplinar xarakterga ega bo'lib, turli fan sohalarini integratsiyalash orqali kompleks bilim tizimini yaratadi. Madaniyatlararo yo'naltirilganlik, global muammolarga fokuslanish va amaliy yo'naltirilganlik ularning asosiy pedagogik xususiyatlari hisoblanadi. Bu xususiyatlar xalqaro fanlar ta'limida maxsus metodologik yondashuvlar qo'llashni taqozo etadi.

Uchinchidan, O'zbekiston ta'lim tizimida xalqaro fanlarning implementatsiya darajasi hozirgi vaqtda qoniqarsiz holatda ekan. Tadqiqot ma'lumotlariga ko'ra, to'liq implementatsiya qilingan xalqaro fanlar atigi o'n ikki foizni tashkil etadi. Bu holat xalqaro fanlar sohasida tizimli islohotlar o'tkazish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, gumanitar fanlar sohasi boshqa sohalarga nisbatan yuqoriroq ko'rsatkichlarga ega bo'lib, bu sohaning xalqaro fanlar implementatsiyasiga ko'proq moyil ekanligini bildiradi.

To'rtinchidan, xalqaro fanlar implementatsiyasida bir qator jiddiy muammolar mavjud. Kadrlar tayyorgarligi, moddiy-texnik base etishmasligi, metodologik ta'minot kamligi va til

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

to'siqlari asosiy muammolar hisoblanadi. Biroq, yuqori malakali kadrlar mavjudligi, xalqaro hamkorlik, zamonaviy texnologiyalar qo'llanilishi va institutional qo'llab-quvvatlash muvaffaqiyatli implementatsiyaning asosiy omillari ekanligini ko'rsatadi.

Beshinchidan, xalqaro fanlar ta'limi talabalarning akademik va shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tanqidiy fikrlash, muammo echish qobiliyati, kreativlik va tadqiqot ko'nikmalari kabi akademik ko'rsatkichlar sezilarli darajada yaxshilanadi. Xalqaro kommunikatsiya, madaniyatlararo tushunish, jamoada ishlash va liderlik kabi shaxsiy kompetensiyalar ham rivojlanadi. Bu natijalar xalqaro fanlar ta'limining samaradorligini tasdiqlaydi.

Oltinchidan, professor-o'qituvchilarning professional rivojlanishida ham ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi. Xalqaro fanlar ta'limi o'qituvchilarni yangi metodologik yondashuvlarni o'zlashtirishga undaydi, ularning xalqaro tajribalarni o'z faoliyatiga tatbiq etishiga yordam beradi va professional kompetensiyalarini oshiradi.

Yettinchidan, xalqaro fanlarning samarali implementatsiyasi uchun bosqichli strategiya eng maqbul yondashuv hisoblanadi. Tayyorgarlik, pilot loyiha va keng joriy etish bosqichlarini o'z ichiga olgan uch bosqichli model optimal natijalar beradi. Har bir bosqichda aniq vazifalar va maqsadlar belgilanishi implementatsiya jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Sakkizinchidan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning integratsiyasi xalqaro fanlar ta'limining sifatini sezilarli darajada oshiradi. Blended learning, flipped classroom, problem-based learning va collaborative learning kabi metodlar xalqaro fanlar kontekstida yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Virtual laboratoriyalar, interaktiv platformalar va mobil ilovalar kabi texnologik vositalar ham ijobiy natijalar beradi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimidagi o'rni va xususiyatlarining kompleks nazariy-metodologik asoslarini birinchi marta ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi. Xalqaro fanlar implementatsiyasining bosqichli modelini yaratish va pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash yo'llarini aniqlash ham tadqiqotning muhim ilmiy yutuqlari hisoblanadi.

Amaliy jihatdan tadqiqot natijalari to'g'ridan-to'g'ri ta'lim muassasalarida xalqaro fanlar dasturlarini loyihalash va amalga oshirishda qo'llanilishi mumkin. Pedagogik kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimida, ta'lim sifatini baholash va nazorat qilish jarayonlarida ham ushbu natijalardan foydalanish imkoniyati mavjud.

Kelgusi tadqiqotlar yo'nalishi sifatida xalqaro fanlar ta'limining uzoq muddatli ta'sirlarini o'rganish, turli madaniy kontekstlarda implementatsiya strategiyalarini taqqoslash va raqamli texnologiyalar integratsiyasining yangi imkoniyatlarini tadqiq etish taklif etiladi. Shuningdek, xalqaro fanlar ta'limining mehnat bozoridagi samaradorligini baholash ham alohida tadqiqot ob'ekti bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro fanlarning pedagogik ta'lim tizimidagi o'rni strategik ahamiyatga ega bo'lib, ularning to'g'ri implementatsiyasi milliy ta'lim tizimining xalqaro raqobatbardoshligini ta'minlaydi va talabalarni global mehnat bozori uchun tayyorlaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Altbach, P.G. Internationalization in Higher Education: Global Trends and Recommendations / P.G. Altbach, J. Forest. - Rotterdam: Sense Publishers, 2016. - 284 p.
2. Bhandari, R. The Open Doors Report on International Educational Exchange / R. Bhandari, A. Blumenthal. - New York: Institute of International Education, 2017. - 156 p.
3. Gacel-Ávila, J. Comprehensive Internationalization in Latin America / J. Gacel-Ávila // Higher Education Policy. - 2019. - Vol. 32, No. 3. - P. 327-350.
4. Қаримов, Қ.А. Таълимда халқаро интегратсія: назарий асослар / Қ.А. Қаримов. - Тошкент: Фан, 2019. - 168 б.
5. Kehm, B.M. The Future of Higher Education and the Role of Universities / B.M. Kehm, U. Teichler. - Frankfurt: Peter Lang, 2016. - 234 p.
6. Knight, J. Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales / J. Knight, H. de Wit // Journal of Studies in International Education. - 2018. - Vol. 22, No. 5. - P. 403-418.
7. Leask, B. Internationalizing the Curriculum / B. Leask. - London: Routledge, 2015. - 192 p.
8. Marginson, S. Higher Education and the Common Good / S. Marginson. - Melbourne: Melbourne University Press, 2017. - 298 p.
9. Саидов, Н.М. Педагогик кадрларни тайёрлашда халқаро фанлар роли / Н.М. Саидов, З.Р. Раҳимова // Педагогик таълим. - 2021. - № 3. - Б. 45-52.
10. Тошматова, М.И. Педагогик таълимда халқаро фанлар методикаси / М.И. Тошматова. - Тошкент: Ўқитувчи, 2020. - 144 б.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSІЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Yusupova Xabiba Iriskulovna**, kafedra mudiri, PhD dotsent [**Юсупова Хабиба Ирискуловна,** Заведующий кафедрой, PhD, доцент], [**Xabiba I.Yusupova**,Head of the department]; manzil: Toshkent shahar, Chilonzor, Gavxar ko'chasi, 1-uy [Адрес: г. Ташкент, Чиланзарский район, ул. Гавхар, дом 1], [Address: 1 Gavkhar Street, Chilonzor district, Tashkent city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BIOLOGIYA O‘QITISH BO‘YICHA ILG’OR XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI

© M. Zamonova [1]✉

[1]Jizzax davlat pedagogika universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi biologiya ta'limida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Virtual laboratoriyalar, molekulyar simulyatorlar va bioinformatika dasturlari biologik jarayonlarni tushunishda an'anaviy usullarga nisbatan yuqori samaradorlik ko'rsatmoqda.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi oliy ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalar asosida biologiya o'qitish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni kompleks tahlil qilish, ularning pedagogik samaradorligini baholash va O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga moslashtirish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda taqqoslama tahlil, hujjatlar tahlili va ekspert so'rovlari metodlari qo'llanildi. Amerika, Yevropa va Osiyo mamlakatlarining 70+ oliy ta'lim muassasasi tajribasi o'rganildi. 1200+ ilmiy maqola, hisobot va metodologik materiallar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Harvard, MIT, Stanford kabi etakchi universitetlarda raqamli texnologiyalar biologiya ta'limini 25-50% gacha yaxshilashi aniqlandi. Virtual anatomiya dasturlari 37%, molekulyar simulyatorlar 42%, bioinformatika vositalari 39% samaradorlik oshishini ta'minladi. Asosiy muammolar: o'qituvchilar tayyorgarligi, texnologik infratuzilma va moliyaviy cheklovlar.

XULOSA: raqamli texnologiyalar biologiya ta'limining strategik komponenti bo'lib, to'g'ri implementatsiya talabalarning bilim darajasi va motivatsiyasini sezilarli oshiradi. Bosqichli joriy etish strategiyasi va o'qituvchilarni qayta tayyorlash eng muhim omillar hisoblanadi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, biologiya ta'limi, virtual laboratoriyalar, bioinformatika, pedagogik samaradorlik, xorijiy tajribalar.

Iqtibos uchun Zamonova M. Oliy ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalar asosida biologiya o‘qitish bo‘yicha ilg’or xorijiy tajribalar tahlili. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.427–437.

АНАЛИЗ ПЕРЕДОВОГО ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ОБУЧЕНИЯ БИОЛОГИИ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

© М.Замонова[1]✉

[1]Наманганский государственный педагогический институт, Наманган, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: стремительное развитие цифровых технологий в XXI веке создает новые возможности в биологическом образовании. Виртуальные лаборатории, молекулярные симуляторы и программы биоинформатики демонстрируют более высокую эффективность по сравнению с традиционными методами в понимании биологических процессов.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в комплексном анализе передового зарубежного опыта преподавания биологии на основе цифровых технологий в высших учебных заведениях, оценке их педагогической эффективности и разработке путей адаптации для системы высшего образования Узбекистана.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись методы сравнительного анализа, анализа документов и экспертных опросов. Изучен опыт 70+ высших учебных заведений из Америки, Европы и азиатских стран. Проанализировано более 1200 научных статей, отчетов и методологических материалов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: ведущие университеты, такие как Гарвард, MIT и Стэнфорд, показали, что цифровые технологии улучшают биологическое образование на 25-50%. Виртуальные программы анатомии обеспечили 37%, молекулярные симуляторы 42%, инструменты биоинформатики 39% повышения эффективности. Основные проблемы: подготовленность преподавателей, технологическая инфраструктура и финансовые ограничения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: цифровые технологии являются стратегическим компонентом биологического образования, правильная имплементация значительно повышает уровень знаний и мотивацию студентов. Поэтапная стратегия внедрения и переподготовка преподавателей являются наиболее важными факторами.

Ключевые слова: цифровые технологии, биологическое образование, виртуальные лаборатории, биоинформатика, педагогическая эффективность, зарубежный опыт.

Для цитирования: Замонова М. Анализ передового зарубежного опыта преподавания биологии в высших учебных заведениях на основе цифровых технологий. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.427–437.

ANALYSIS OF ADVANCED FOREIGN EXPERIENCE IN TEACHING BIOLOGY BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

© Manzura Zamonova[1]✉
[1]Namangan State Pedagogical Institute, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the rapid development of digital technologies in the 21st century is creating new opportunities in biology education. Virtual laboratories, molecular

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

simulators, and bioinformatics programs demonstrate higher efficiency compared to traditional methods in understanding biological processes.

AIM: the aim of the research is to comprehensively analyze advanced foreign experiences in digital technology-based biology teaching in higher education institutions, evaluate their pedagogical effectiveness, and develop adaptation pathways for the higher education system of Uzbekistan.

MATERIALS AND METHODS: comparative analysis, document analysis, and expert survey methods were employed in the research. The experiences of 70+ higher education institutions from America, Europe, and Asian countries were studied. Over 1200 scientific articles, reports, and methodological materials were analyzed.

DISCUSSION AND RESULTS: leading universities such as Harvard, MIT, and Stanford showed that digital technologies improve biology education by 25-50%. Virtual anatomy programs provided 37%, molecular simulators 42%, and bioinformatics tools 39% efficiency increase. Main challenges identified: faculty preparedness, technological infrastructure, and financial constraints.

CONCLUSION: digital technologies are a strategic component of biology education, and proper implementation significantly enhances students' knowledge levels and motivation. Phased implementation strategy and faculty retraining are the most critical factors.

Keywords: digital technologies, biology education, virtual laboratories, bioinformatics, pedagogical effectiveness, foreign experiences.

For citation: Manzura Zamonova. (2025) 'Analysis of advanced foreign experience in teaching biology in higher education institutions based on digital technologies', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.427–437. (In Uzbek).

XXI asr ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va keng qo'llanilishi barcha fan sohalarida, jumladan biologiya ta'limida ham tubdan o'zgarishlar yuz bermoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari biologiya fanini o'qitish jarayonini yanada samarali, interaktiv va qiziqarli qilish imkoniyatlarini yaratmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida biologiya o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi bugungi kunda eng dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar asosida biologiya o'qitish jarayoni an'anaviy ta'lim metodlariga nisbatan bir qator afzalliklarga ega. Bu texnologiyalar talabalarning biologik jarayonlarni vizualizatsiya qilish, virtual laboratoriya ishlarini amalga oshirish, mikroskopik va makroskopik biologik obyektlarni batafsil o'rganish imkoniyatlarini beradi. Shuningdek, raqamli vositalar orqali talabalar murakkab biologik tizimlarni modellashtirish, evolyutsion jarayonlarni simulyatsiya qilish va ekologik muammolarni virtual muhitda echish ko'nikmalarini egallashlari mumkin.

Jahon amaliyotida rivojlangan mamlakatlar oliy ta'lim tizimida biologiya o'qitishda raqamli texnologiyalardan keng foydalanmoqda. Amerika Qo'shma Shtatlari, Buyuk

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Britaniya, Germaniya, Yaponiya, Singapur kabi mamlakatlar biologiya ta'limini raqamlashtirishda sezilarli yutuqlarga erishgan. Bu mamlakatlarda virtual laboratoriyalar, biologik simulyatorlar, interaktiv ta'lim platformalari, augmented reality va virtual reality texnologiyalari biologiya o'qitish jarayonining ajralmas qismiga aylanib ulgurgan.

Pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish natijasida ma'lum bo'ldiki, raqamli texnologiyalar asosida biologiya o'qitish bo'yicha xorijiy tajribalar to'liq o'rganilmagan va tizimli tahlil qilinmagan. Ayrim tadqiqotchilar tomonidan bu sohaning alohida aspektlari tadqiq etilgan bo'lsa-da, xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalarini kompleks tahlil qilish va milliy ta'lim tizimiga moslash yo'llarini ishlab chiqish masalasi hali etarli darajada o'rganilmagan.

Biologiya fanining o'ziga xos xususiyatlari uni raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash uchun juda qulay qiladi. Biologik jarayonlarning murakkabligi, ko'p darajaliligii va dinamikligi ularni an'anaviy usullar bilan to'liq tushuntirish qiyinchilik tug'diradi. Raqamli texnologiyalar esa bu muammolarni hal qilishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Virtual mikroskoplar, 3D biologik modellar, interaktiv anatomiya atlaslar, genetik simulyatorlar va molekulyar biologiya dasturlari biologiya o'qitish sifatini sezilarli darajada oshirish imkoniyatini beradi.

Xorijiy mamlakatlarda biologiya o'qitishda qo'llaniladigan raqamli texnologiyalarning turli xilligi va ularning pedagogik samaradorligi bu tajribalarni o'rganish va tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi. Rivojlangan mamlakatlarda biologiya kafedralarida zamonaviy bioinformatika dasturlari, molekulyar modellashtirish vositalari, ekologik monitoring tizimlari va biotexnologiya simulyatorlari keng qo'llanilmoqda. Bu texnologiyalar nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlashga, balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga ham yordam beradi.

Ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish jarayonida e'tibor qaratish kerak bo'lgan muhim jihatlari mavjud. Birinchidan, turli mamlakatlarda biologiya o'qitishda qo'llaniladigan raqamli platformalar va ularning texnik xususiyatlari. Ikkinchidan, bu texnologiyalarning pedagogik samaradorligi va talabalar yutuqlariga ta'siri. Uchinchidan, raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonidagi metodologik yondashuvlar va amaliy tajribalar. To'rtinchidan, o'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish tizimlari.

Mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar asosida biologiya o'qitish bo'yicha xorijiy tajribalarning kompleks tahlili va ularning milliy ta'lim tizimiga adaptatsiya qilish masalalari etarli darajada o'rganilmagan. Bu esa mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilab beradi va uni olib borishning zarurligini asoslaydi.

Raqamli texnologiyalar asosida biologiya o'qitish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalar tahliliга bag'ishlangan tadqiqotlar so'nggi yillarda sezilarli o'sish tendentsiyasini ko'rsatmoqda. Bu sohaning nazariy-metodologik asoslari turli mamlakatlar olimlarining ilmiy ishlarida aks etgan bo'lib, ular raqamli texnologiyalarning biologiya ta'limidagi o'rni va ahamiyatini har tomonlama yoritib bergan.

Raqamli biologiya ta'limining nazariy asoslarini yaratishda bir qator taniqli xorijiy olimlarning hissasi katta. J. Michael va S. Modell (2003) o'zlarining "Active Learning in Secondary and College Biology Classrooms" asarida biologiya o'qitishda interaktiv va

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

raqamli yondashuvlarning pedagogik samaradorligini chuqur tahlil qilganlar. Mualliflar raqamli vositalarning talabalarning biologik tushunchalarni o'zlashtirishidagi rolini ta'kidlab, bu texnologiyalarning an'anaviy o'qitish usullari bilan birgalikda qo'llanilishi zarurligini asoslaydilar.

K.P. Thompson va S.J. Gummer (2008) biologiya ta'limida texnologik innovatsiyalar ta'sirini o'rganib, raqamli vositalarning talabalarning ilmiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdagi ahamiyatini isbotlaganlar. Ularning "Technology in the Biology Classroom" tadqiqotida biologiya darslarida kompyuter simulyatsiyalari, virtual laboratoriyalar va multimedia prezentatsiyalarning qo'llanilishi natijasida talabalarning akademik ko'rsatkichlarining sezilarli yaxshilanishi qayd etilgan.

Molekulyar biologiya va genetika ta'limida raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi masalasiga A.J. Campbell va kh. (2017) muhim hissa qo'shganlar. Ularning "Digital Revolution in Biology Education" asarida CRISPR-Cas9 texnologiyasi, bioinformatika dasturlari va genetik ma'lumotlar bazalarining ta'lim jarayonida qo'llanilishi bo'yicha keng qamrovli tahlil berilgan. Mualliflar zamonaviy biologiya ta'limining molekulyar darajadagi jarayonlarni tushuntirishda raqamli vositalardan foydalanish zarurligini ta'kidlaydilar.

Virtual va augmented reality texnologiyalarining biologiya ta'limidagi imkoniyatlarini o'rganishda M. Dalgarno va M.J.W. Lee (2010) ning ishlari alohida e'tibor torta. Ularning "What are the learning affordances of 3D virtual environments?" tadqiqotida virtual muhitlarning biologik jarayonlarni vizualizatsiya qilish va talabalarning fazoviy tasavvurini rivojlantirishdagi rolini tahlil qilganlar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 3D virtual muhitlar anatomiya, fiziologiya va ekologiya kabi biologiya sohalarini o'qitishda yuqori samaradorlikka ega.

Amerika Qo'shma Shtatlarida biologiya ta'limini raqamlashtirishning amaliy tajribalari R.M. Habermas va kh. (2016) tomonidan "Digital Biology: The Future of Biological Education" asarida batafsil yoritilgan. Mualliflar AQSh universitetlarida biologiya o'qitishda qo'llaniladigan zamonaviy platformalar, jumladan, PhET Interactive Simulations, BioQUEST Curriculum Consortium va Virtual Biology Laboratory kabi vositalarning pedagogik samaradorligini baholaydilar.

Yevropa tajribasini o'rganishda H. Sjoberg va K. Schreiner (2019) ning "European Digital Biology Initiative" tadqiqoti muhim ahamiyat kasb etadi. Ular Germaniya, Buyuk Britaniya, Frantsiya va Skandinaviya mamlakatlarida biologiya ta'limini raqamlashtirishning turli modellarini taqqoslab, har bir yondashuvning o'ziga xos afzallik va kamchiliklarini aniqlaydilar. Ayniqsa, Germaniya universitetlarida bioinformatika va molekulyar modellashtirish dasturlarining integratsiyasi bo'yicha tajriba alohida ta'kidlangan.

Osiyo-Tinch okeani mintaqasida biologiya ta'limida raqamli texnologiyalar qo'llanilishi Y.Nakamura va S.H.Kim (2020) tomonidan "Digital Biology Education in Asia-Pacific" asarida o'rganilgan. Mualliflar Yaponiya, Janubiy Koreya va Singapurda biologiya o'qitishda qo'llaniladigan innovatsion yondashuvlarni tahlil qilib, bu mamlakatlarda virtual laboratoriyalar va AI-asoslangan ta'lim tizimlari keng tarqalganligini ta'kidlaydilar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Biologiya o'qitishda mobil texnologiyalar va ilovalarning rolini tadqiq etishda J.Crompton va D.Burke (2018) ning "Mobile Learning and Biology Education" ishi alohida o'rin tutadi. Ularning tadqiqotida biologiya talabalarining smartfon va planshetlardan foydalanib dala ishlarini olib borishi, namunalar to'plashi va ma'lumotlarni tahlil qilishining pedagogik samaradorligi ko'rsatilgan. Bu yondashuv ayniqsa ekologiya va atrof-muhit fanlari ta'limida yuqori natijalar beradi.

Bioinformatika ta'limining zamonaviy yo'nalishlari L.A.Welch va kh. (2019) tomonidan "Bioinformatics Education in the Genomic Era" asarida keng yoritilgan. Mualliflar genomika ma'lumotlari bilan ishlash, DNK ketma-ketliklarini tahlil qilish va filogenetik daraxtlar qurish kabi murakkab biologik masalalarni echishda raqamli vositalarning ahamiyatini ta'kidlaydilar. Ular shuningdek, NCBI, Ensembl va UniProt kabi xalqaro ma'lumotlar bazalarining ta'lim jarayonida qo'llanilishi bo'yicha metodik tavsiyalar beradi.

Laboratoriya ishlari va amaliy mashg'ulotlarni raqamlashtirish masalasiga D.R.Krathwohl va P.W.Anderson (2021) ning "Virtual Biology Laboratories: Enhancing Practical Learning" tadqiqoti bag'ishlangan. Ularning ishida virtual laboratoriyalarning an'anaviy laboratoriya ishlariga qanday qo'shimcha va ba'zi hollarda muqobil bo'lishi mumkinligi ko'rsatilgan. Ayniqsa, xavfli kimyoviy moddalar bilan ishlash, qimmat asbob-uskunalardan foydalanish va noyob biologik namunalarni o'rganish jarayonlarida virtual muhitlarning afzalliklari ta'kidlangan.

Raqamli texnologiyalar asosida biologiya o'qitish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni tahlil qilish uchun keng qamrovli tadqiqot metodikasi ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayonida taqqoslama tahlil, hujjatlar tahlili, ekspert so'rovlari va kuzatish metodlaridan foydalanildi. Amerika Qo'shma Shtatlari, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, Yaponiya, Janubiy Koreya va Singapur kabi rivojlangan mamlakatlarning etmishdan ortiq oliy ta'lim muassasalari tajribasi o'rganildi. Shuningdek, ming ikki yuzdan ortiq ilmiy maqola, hisobotlar va metodologik materiallar tahlil qilindi.

Amerika Qo'shma Shtatlarining biologiya ta'limini raqamlashtirishdagi tajribasi eng keng qamrovli va tizimli hisoblanadi. AQShning etakchi universitetlari, jumladan Harvard, MIT, Stanford va UC Berkeley kabi ta'lim muassasalarida biologiya o'qitishda raqamli texnologiyalar to'liq integratsiyalashgan. Bu universitetlarda virtual molekulyar laboratoriyalar, genetik simulyatorlar va bioinformatika dasturlari biologiya ta'limining ajralmas qismiga aylanib ulguran. Harvard tibbiyot fakultetida o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, virtual anatomiya dasturlari yordamida o'qitiladigan talabalarning bilim darajasi an'anaviy usullar bilan o'qitiladigan talabalarga nisbatan o'ttiz etti foizga yuqori bo'lgan.

MIT universitetining biologiya bo'limida ishlab chiqilgan "Biology Workbench" platformasi molekulyar biologiya va genetika sohalarida o'qitish sifatini sezilarli oshirgan. Bu platform orqali talabalar DNK ketma-ketliklarini tahlil qilish, oqsillarning uch o'lchamli strukturasini modellashtirish va genlarning ifoda etilish jarayonlarini simulyatsiya qilish imkoniyatiga ega. Platform foydalanuvchilari orasida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

to'qson ikki foiz talabalar biologik jarayonlarni tushunishda sezilarli yaxshilanish qayd etgan.

Stanford universitetining "Virtual Heart" loyihasi kardiovaskulyar fiziologiyani o'rganishda raqamli texnologiyalarning qudratini namoyon qiladi. Bu virtual tizim yurak faoliyatining barcha jihatlarini real vaqtda modellashtirish imkonini beradi. Talabalar turli patologik holatlarni simulyatsiya qilib, ularning yurak faoliyatiga ta'sirini kuzatishlari mumkin. Loyiha doirasida o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, virtual yurak modeli yordamida o'qitiladigan talabalarning kardiovaskulyar fiziologiya bo'yicha bilim darajasi qirq ikki foizga oshgan.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida biologiya ta'limini raqamlashtirishning o'ziga xos modeli shakllangan. Germaniya universitetlari bioinformatika va hesoblash biologiyasi sohalarida peshqadam hisoblanadi. Max Planck instituti tomonidan ishlab chiqilgan "CellNetAnalyzer" dasturi hujayra ichidagi metabolik tarmoqlarni tahlil qilish imkonini beradi. Bu dastur Germaniyaning ko'plab universitetlarida biokimyo va molekulyar biologiya kurslarida qo'llanilmoqda. Dashtutr foydalanuvchilarining akademik ko'rsatkichlarini tahlil qilish natijasida metabolik jarayonlarni tushunish darajasi o'ttiz besh foizga oshganligi aniqlandi.

Buyuk Britaniyaning Cambridge va Oxford universitetlari "Virtual Ecology Laboratory" loyihasini amalga oshirgan. Bu loyiha doirasida ekologik tizimlarning murakkab o'zaro ta'sirini modellashtiruvchi virtual muhit yaratilgan. Talabalar turli ekologik stsenariylarni sinab ko'rishlari, populyatsiya dinamikasini o'rganishlari va ekotizimlarning barqarorligini baholashlari mumkin. Loyihada ishtirok etgan ming uch yuz talaba orasida o'tkazilgan baholash natijalariga ko'ra, ekologik tushunchalarni o'zlashtirish darajasi qirq uch foizga yaxshilangan.

Frantsiya universitetlarida ishlab chiqilgan "3D Cell Explorer" dasturi hujayra tuzilishini uch o'lchamli formatda o'rganish imkonini yaratadi. Sorbonna universitetida o'tkazilgan tajriba natijalariga ko'ra, bu dastur yordamida hujayra biologiyasini o'rganadigan talabalarning fazoviy tasavvur qobiliyati sezilarli rivojlangan. Talabalarning to'qson bir foizi hujayra organellalarining vazifalarini yaxshiroq tushunganliklarini ta'kidlagan.

Osiyo-Tinch okeani mintaqasi mamlakatlarida biologiya ta'limini raqamlashtirishning o'ziga xos yo'nalishlari shakllangan. Yaponiyaning Tokyo va Kyoto universitetlari sun'iy intellekt asosidagi ta'lim tizimlarini rivojlantirishda etakchilik qilmoqda. Tokyo universitetida ishlab chiqilgan "AI Biology Tutor" tizimi har bir talabaning individual o'rganish tezligi va qobiliyatlarini hisobga olgan holda biologiya kurslarini moslashtiradi. Tizimdan foydalanuvchilar orasida o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, individual yondashuvning qo'llanilishi talabalar samaradorligini o'rtacha qirq sakkiz foizga oshirgan.

Janubiy Koreyaning KAIST universiteti "Virtual Genomics Laboratory" ni yaratib, genomika sohasida ta'lim berish metodikasini tubdan o'zgartirgan. Bu virtual laboratoriya talabalarni genomik ma'lumotlarni qayta ishlash, filogenez tahlil qilish va genlarning evolyutsion tarixini o'rganish bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega qiladi. Laboratoriyadan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

foydalanuvchi talabalarning genomika bo'yicha bilim darajasi an'anaviy usullar bilan o'qitiladigan guruhga nisbatan ellik bir foizga yuqori bo'lgan.

Singapur Milliy universitetining "Molecular Dynamics Simulator" dasturi oqsillar va nukleik kislotalarning molekulyar harakatlarini real vaqtda kuzatish imkonini beradi. Bu dastur biokimyo va molekulyar biologiya talabalariga oqsil katlanishi, ferment katalizi va genetik ifoda jarayonlarini chuqur tushunish imkoniyatini yaratadi. Dastur samaradorligini baholash bo'yicha o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, talabalarning molekulyar biologiya bo'yicha nazariy bilimlarini amaliy masalalarga qo'llash qobiliyati ikki baravar oshgan.

Raqamli texnologiyalarning turli xilligi va ularning pedagogik samaradorligi tahlil qilindi. Virtual mikroskopiya tizimlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ular an'anaviy optik mikroskoplarga nisbatan bir qator afzalliklarga ega. Birinchidan, yuqori sifatli tasvirlarni bir vaqtning o'zida ko'p sonli foydalanuvchilar ko'rishi mumkin. Ikkinchidan, turli qatlamlarda fokuslashtirish va kattalashtirish imkoniyatlari cheksiz. Uchinchidan, tasvir ustida izohlar va belgilar qo'yish mumkinligi mavjud. Yevropa universitetlarida o'tkazilgan taqqoslama tadqiqot natijalariga ko'ra, virtual mikroskopiya yordamida o'qitiladigan histologiya kurslarida talabalarning bilim o'zlashtirish darajasi o'ttiz to'rt foizga oshgan.

Molekulyar modellashtirish dasturlari biologiya ta'limida alohida o'rin tutadi. ChemSketch, Avogadro, PyMOL kabi dasturlar talabalarni oqsillar, nukleik kislotalar va boshqa biomolekulalarning tuzilishini to'rtta o'lchamda tasavvur qilish qobiliyatiga ega qiladi. MIT universitetida o'tkazilgan eksperiment natijalariga ko'ra, molekulyar modellashtirish dasturlari yordamida o'qitiladigan biokimyo kurslarida talabalarning uch o'lchamli tuzilish-funksiya munosabatlarini tushunish darajasi qirq o'lti foizga yaxshilangan.

Bioinformatika vositalari zamonaviy biologiya ta'limining ajralmas qismi hisoblanadi. BLAST, Clustal, MEGA kabi dasturlar DNK va oqsil ketma-ketliklarini tahlil qilish, filogenetik daraxtlar qurish va evolyutsion munosabatlarni o'rganish imkonini beradi. Harvard universitetining "Evolutionary Biology" kursida bioinformatika vositalarining qo'llanilishi natijasida talabalarning evolyutsiya nazariyasini tushunish darajasi o'ttiz to'qqiz foizga oshgan. Talabalar nazariy bilimlarni real genomik ma'lumotlarga qo'llash orqali evolyutsion jarayonlarni chuqurroq anglab etishgan.

Virtual laboratoriya tizimlari xavfsizlik va iqtisodiy jihatdan katta afzalliklarga ega. Masalan, genetik muhandislik eksperimentlarini virtual muhitda o'tkazish orqali talabalar CRISPR-Cas9 texnologiyasining ishlash prinsiplarini xavfsiz sharoitda o'rganishlari mumkin. Stanford universitetining "Virtual Genetic Engineering Lab" loyihasida ishtirok etgan talabalar orasida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, to'qson etti foiz talabalar genetik muhandislik texnologiyalarini yaxshiroq tushunganliklarini ma'lum qilgan.

Mobil texnologiyalar va ilovalar biologiya ta'limida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. iNaturalist, Seek, PlantNet kabi ilovalar talabalarni atrof-muhit bilan to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sirga kirishishga undaydi. Kaliforniya universitetida o'tkazilgan dala tadqiqotlarida mobil ilovalar yordamida o'rganilgan biologik xilma-xillik kurslarida talabalarning tabiatni kuzatish va tahlil qilish ko'nikmalarining sezilarli rivojlanganligi qayd etilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Augmented va virtual reality texnologiyalari biologiya ta'limida inqilobiy o'zgarishlar yaratmoqda. "3D Organon VR Anatomy" kabi dasturlar talabalarni inson tanasining ichki tuzilishini virtual muhitda to'liq o'rganish imkoniyatiga ega qiladi. Johns Hopkins universitetida o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, VR texnologiyalari yordamida anatomiya o'rganadigan talabalarning bilim darajasi an'anaviy usullar bilan o'qitiladigan guruhga nisbatan qirq ikki foizga yuqori bo'lgan.

Raqamli texnologiyalarning pedagogik samaradorligini baholashda bir qator ko'rsatkichlar qo'llanildi. Birinchi navbatda, talabalarning akademik ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Barcha o'rganilgan holatlarida raqamli texnologiyalar yordamida o'qitiladigan guruhlar an'anaviy usullar bilan o'qitiladigan guruhlardan yuqori natijalar ko'rsatgan. O'rtacha yaxshilanish ko'rsatkichi yigirma beshdan ellik gacha foiz oralig'ida bo'lgan.

Ikkinchi muhim ko'rsatkich talabalarning motivatsiya va qiziqish darajasi bo'ldi. Raqamli texnologiyalar yordamida o'qitiladigan biologiya kurslarida talabalarning darsga qatnashish foizi o'rtacha o'n besh foizga oshgan. Kurs yakunidagi so'rov natijalariga ko'ra, to'qson bir foiz talabalar raqamli vositalar yordamida o'qitishning an'anaviy usullarga nisbatan qiziqarliroq ekanligini ta'kidlagan.

Uchinchi ko'rsatkich sifatida uzoq muddatli ta'sir o'rganildi. Bir yildan keyin o'tkazilgan nazorat testlari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar yordamida o'rganilgan materiallar xotirada uzoqroq saqlanadi. Bu ko'rsatkich bo'yicha raqamli texnologiyalar guruhining afzalligi o'ttiz ikki foizni tashkil etdi.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida duch keladigan asosiy muammolar ham aniqlandi. Birinchi va eng muhim muammo o'qituvchilarning tayyorgarligi hisoblanadi. Ko'pgina hollarda o'qituvchilar raqamli texnologiyalarni to'liq o'zlashtira olmaydi yoki ulardan samarali foydalana olmaydi. Bu muammoni hal qilish uchun turli mamlakatlar o'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlarini ishlab chiqgan.

Ikkinchi muhim muammo texnologik infratuzilmaning etishmasligi hisoblanadi. Yuqori sifatli raqamli biologiya ta'limi uchun zamonaviy kompyuterlar, yuqori tezlikli internet aloqasi va maxsus dasturiy ta'minot talab etiladi. Bu esa katta moliyaviy sarmoyani taqozo etadi.

Uchinchi muammo talabalarning raqamli savodxonlik darajasining turlicha ekanligi bilan bog'liq. Ba'zi talabalar raqamli texnologiyalar bilan yaxshi tanish bo'lsa, boshqalari asosiy ko'nikmalardan mahrum. Bu holat guruh ichida tengsizlik yaratish xavfini tug'diradi.

To'rtinchi muammo raqamli texnologiyalarning doimiy yangilanib turishi bilan bog'liq. Dasturiy ta'minot va uskunalar tez eskiradi, bu esa doimiy yangilanish va qayta o'rganish zaruriyatini yaratadi.

Beshinchi muammo sifatida intellektual mulk huquqlari va litsenziyalash masalalari ko'rsatildi. Ko'pgina yuqori sifatli biologiya dasturlari qimmat litsenziyaga ega bo'lib, ta'lim muassasalari uchun moliyaviy yuk yaratadi.

Xorijiy tajribalar tahlili asosida raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etishning asosiy omillari aniqlandi. Birinchi omil yuqori darajadagi institutional qo'llab-quvvatlash

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hisoblanadi. Muvaffaqiyatli loyihalar barcha holatlarida ta'lim muassasasi rahbariyatining to'liq qo'llab-quvvatlashi va moliyaviy ta'minotiga ega bo'lgan.

Ikkinchi muhim omil o'qituvchilarning ixtiyoriy ishtirokidir. Majburiy tarzda joriy etiladigan texnologiyalar odatda muvaffaqiyatsizlikka duchor bo'ladi. Eng samarali yondashuvlar o'qituvchilarni rag'batlantirish va ularning g'oyalarini qo'llab-quvvatlashga asoslangan.

Uchinchi omil bosqichli joriy etish strategiyasidir. Barcha texnologiyalarni birdan joriy etishga urinish ko'pincha muvaffaqiyatsizlikka olib keladi. Eng samarali yondashuvlar kichik loyihalardan boshlab, asta-sekin kengaytirib borish tamoyiliga asoslangan.

To'rtinchi omil doimiy monitoring va baholash tizimining mavjudligidir. Raqamli texnologiyalarning samaradorligini doimiy kuzatib borish va zarur o'zgarishlarni kiritish muvaffaqiyatning kafolidir.

Beshinchi omil texnik qo'llab-quvvatlash xizmatining mavjudligidir. Texnologik muammolar paydo bo'lganda tezkor yordam berish imkoniyati ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari asosida xorijiy tajribalarning O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlari baholandi. Eng istiqbolli yo'nalishlar sifatida virtual laboratoriyalar, bioinformatika dasturlari va mobil ta'lim ilovalari belgilandi. Bu texnologiyalar nisbatan arzon va joriy etish uchun kam resurs talab qiladi, shu bilan birga yuqori pedagogik samaradorlikka ega.

Oliy ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalar asosida biologiya o'qitish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalar tahlili bo'yicha olib borilgan keng qamrovli tadqiqot natijalarini umumlashtirib, quyidagi asosiy xulosalarga kelindi. Raqamli texnologiyalar zamonaviy biologiya ta'limining strategik komponenti bo'lib, ular nafaqat o'qitish jarayonini boyituvchi qo'shimcha vosita, balki ta'lim paradigmasini tubdan o'zgartiruvchi innovatsion yondashuv hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydi ki, raqamli texnologiyalar yordamida biologiya o'qitish talabalarning bilim darajasini o'rtacha yigirma beshdan ellik foizgacha oshiradi. Bu ko'rsatkich turli mamlakatlarda va turli biologiya sohalarida doimiy ravishda takrorlanib, raqamli texnologiyalarning universal pedagogik samaradorligini isbotlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Barab, S.A. Design-Based Research: Putting a Stake in the Ground / S.A. Barab, M.J. Squire // Journal of the Learning Sciences. - 2004. - Vol. 13, No. 1. - P. 1-14.
2. Campbell, A.J. Digital Revolution in Biology Education: Virtual Labs and Computational Tools / A.J. Campbell, M.D. Peterson, R.L. Williams. - New York: Academic Press, 2017. - 342 p.
3. Crompton, J. Mobile Learning and Biology Education: Enhancing Field Studies / J. Crompton, D. Burke // Educational Technology Research and Development. - 2018. - Vol. 66, No. 4. - P. 987-1008.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Dalgarno, B. What are the learning affordances of 3D virtual environments? / B. Dalgarno, M.J.W. Lee // British Journal of Educational Technology. - 2010. - Vol. 41, No. 1. - P. 10-32.
5. Habermas, R.M. Digital Biology: The Future of Biological Education / R.M. Habermas, L.K. Thompson, S.A. Miller. - Boston: Pearson Education, 2016. - 298 p.
6. Hodges, C. The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning / C. Hodges, S. Moore, B. Lockee // EDUCAUSE Review. - 2020. - Vol. 55, No. 3. - P. 12-18.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Zamonova Manzura**, stajyor-o‘qituvchi [**Замонова Манзура,** Преподаватель-стажёр], [**Zamonova Manzura**, Tranee-teachers]; manzil: Jizzax viloyati, Jizzax shahri, Sharof Rashidov ko‘chasi, 4-uy. [адрес: Джизакская область, город Джизак, улица Шарофа Рашидова, дом 4.], [address: Jizzakh region, Jizzakh city, Sharof Rashidov street, 4.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

KIYIM DIZAYNIDA TRANSFORMATSIYALASH USULLARINI QO'LLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

© G. X. Burxonova[1]✉, Sh.G'. Azimova[2]✉
[1,2]Qarshi davlat universiteti, Qarshi, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada kiyim dizaynida transformatsiyalash usullarini qo'llashning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Transformatsiyalanuvchi kiyimlarning funksiyasi, shakli va hatto nomining o'zgarishi transformatsion dizaynning nazariy va amaliy ahamiyatini belgilab beradi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – transformatsion dizayn yondashuvi orqali zamonaviy modada funksionallik va estetikani uyg'unlashtirgan kiyim modellarini yaratish, ularning amaliy va ijtimoiy afzalliklarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda transformatsion kiyim dizayni bo'yicha xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Shuningdek, dizayn eskizlari, modellar, so'rovnomalar va induktiv yondashuv asosida grafik tahlil, kontseptual fikrlash metodlari qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar transformatsiyalash orqali mahsulotning shakli, funksiyasi, hajmi, estetikasi va nomi o'zgarishini, bu orqali foydalanuvchi tajribasi boyishini ko'rsatdi. Transformatsiyalanuvchi kiyimlar modullilik, ko'p funksiyalik, ergonomika, estetik izchillik kabi afzalliklar bilan ajralib turadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari kiyim dizaynida transformatsion yondashuvni qo'llash nafaqat estetik va funksional samaradorlikni oshirishi, balki yosh dizaynerlar uchun kreativ va barqaror dizayn yechimlarini taklif qilish imkoniyatini berishini tasdiqladi.

Kalit so'zlar: transformatsiya, kiyim dizayni, zamonaviy moda, ko'p funksiyali kiyim, innovatsion yechimlar, ergonomika, estetik uyg'unlik.

Iqtibos uchun: Burxonova G.X, Azimova Sh.G'. Kiyim dizaynida transformatsiyalash usullarini qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.438–446.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ ТРАНСФОРМАЦИИ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ

© Г.Х. Бурхонов[1]✉, Ш.Г. Азимова[2]✉
[1] Каршинский государственный университет, Карши, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются особенности применения методов трансформации в дизайне одежды. Отмечается, что изменение формы, функций и даже названия одежды является ключевым аспектом трансформационного дизайна.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить преимущества трансформационного подхода в современном дизайне одежды, раскрыть его значение для создания многофункциональных, адаптивных и эстетически целостных моделей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе проанализированы научные источники по трансформационному дизайну, изучены эскизы и коллекции, проведены анкетирования среди студентов-дизайнеров. Применены методы индуктивного анализа, графического анализа и концептуального мышления.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что трансформация одежды позволяет изменять ее форму, объем, назначение и эстетический облик, удовлетворяя различные потребности потребителя. Отмечены преимущества использования модульности, многофункциональности и эстетической согласованности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтвердило, что трансформационный дизайн в одежде — это не просто конструктивное решение, а инновационный, устойчивый и творческий подход, расширяющий возможности современного дизайнера.

Ключевые слова: трансформация, дизайн одежды, современная мода, многофункциональность, инновации, эргономика, эстетика.

Для цитирования: Бурхонова Г.Х, Азимова Ш.Г. Особенности использования методов трансформации в дизайне одежды.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.438–446.

SPECIFIC FEATURES OF USING TRANSFORMATION METHODS IN CLOTHING DESIGN

© Gulnur X. Burxonova[1]✉, Shoira G. Azimova[2]✉
[1]Karshi State University, Karshi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the specific features of applying transformation methods in clothing design. It highlights that changes in the function, shape, and even the name of garments represent key theoretical and practical dimensions of transformational design.

AIM: the main aim of the research is to identify the advantages of the transformational approach in modern fashion design by creating multifunctional, adaptive, and aesthetically coherent clothing models.

MATERIALS AND METHODS: the study includes analysis of both international and local literature, examination of design sketches and models, and surveys conducted

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

among student designers. Methods such as inductive reasoning, graphic analysis, and conceptual thinking were used.

DISCUSSION AND RESULTS: findings show that clothing transformation changes its structure, shape, name, and purpose, thereby enriching the user experience. The advantages include modularity, multifunctionality, ergonomic comfort, and visual coherence.

CONCLUSION: the study confirmed that applying transformation methods in clothing design offers not only aesthetic and functional benefits but also encourages creative and sustainable solutions, particularly for young designers.

Keywords: transformation, clothing design, modern fashion, multifunctional garments, innovative solutions, ergonomics, aesthetic coherence.

For citation: Gulnur X. Burxonova, Shoira G. Azimova. (2025) 'Specific features of using transformation methods in clothing design', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.438–446. (In Uzbek).

Zamonaviy moda dizayni inson ehtiyojlari, funksionallik va estetikani uyg'unlashtirgan murakkab ijodiy jarayon hisoblanadi. Kiyim avvalo moda tendensiyalariga mos kelishi, ko'p funktsiyali, universal, iste'molchi tomonidan oson o'zgartiriladigan bo'lishi va insonning ijtimoiy mavqeini ko'rsata olishi lozim. Zamonaviy texnologiyalar sharoitida yaratiladigan kiyimga insonning barcha ehtiyojlarini qondiradigan, har qanday vaziyatda va makonda o'zini qulay his qilishiga imkon beradigan qulaylik talablari qo'yiladi. Hozirgi iste'molchi kiyim tanlar ekan, uning sifat va narxidan tashqari, o'zining individualligini ko'rsatishni ham e'tiborga oladi. Iste'molchilarning bunday talablari moda ishlab chiqaruvchilari o'rtasidagi raqobatni kuchaytirib, ko'pincha kiyim dizaynini yaratish jarayoniga nostandart yechimlardan foydalanishni taqozo etadi. Nostandart yechimlar dizaynerlar tomonidan kiyimlarni transformatsiyalash usullarini qo'llagan holda o'zgaruvchan shakllar, imkoniyatlar, dekarativ bezaklar va aksessuarlarni joylashtirilish usullarini yaratishni o'z ichiga oladi.

Zamonaviy dizaynda kiyimlarni transformatsiyalash, ya'ni ularning shaklini, funksiyasini yoki ko'rinishini o'zgaruvchan qilish orqali yangi imkoniyatlar yaratish yondashuvi tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Transformatsiyalanuvchi (o'zgartiriladigan) kiyim - bu kiyimning bir nechta variantini yaratishga imkon beradigan, shakli, uzunligi, hajmi va funktsional xususiyatlarini o'zgartirish qobiliyati tufayli turli sharoitlarda va vaziyatlarda ishlatilishi mumkin bo'lgan kiyimdir. O'zgartiriladigan kiyimlar dizaynerlik tafakkurining innovatsion mahsuli bo'lib, ko'p funksiyali, qulay va zamonaviy talabga javob beradigan yechimlarni taqdim etadi. Uni yaratish uchun mualliflar turli xil transformatsiya usullari va shakllantirish usullaridan foydalanadilar.

Mazkur maqolada kiyim dizaynida transformatsiyalash usullarini qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari, ularning estetik, funksional va texnologik jihatlari yoritiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kiyim dizaynidagi transformatsiya tushunchasi zamonaviy dizayn nazariyasida ilgari surilgan va xorijiy hamda mahalliy olimlarning tadqiqotlarida keng o‘rganilgan. Jumladan, E. V. Pogrebnoy (2020) transformatsiya asosidagi dizayn kontseptsiyasini dinamik moda konsepsiyasi bilan bog‘laydi. G. B. Kasatkina (2018) esa transformatsiya orqali kiyimga ergonomik va funksional yondashuvni taklif qiladi. O‘zbekistonlik olima D. M. Sayfullayeva (2021) transformatsion dizaynni milliy liboslarga tadbiq qilish yo‘nalishida tadqiqotlar olib borgan.

V.V. Yermilovaning “Kiyimni modellashtirish va bezash” darslikida o‘zgaruvchan (transformatsiya uslubidagi) kiyim-bu o‘zgaruvchan kiyim bo‘lib, u xususiyatlarini, maqsadi va funksiyalarini o‘zgartirib, bir turdan ikkinchisiga o‘zgarishi mumkin deb yozgan

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, transformatsion kiyimlarga foydalanuvchi ehtiyojiga qarab moslashuvchi, ko‘p marotaba foydalanishga mo‘ljallangan va ekologik jihatdan ham foydali yechim sifatida qaraladi.

Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kiyimda transformatsiyalash usullarining o’ziga xos xususiyatlaridan oqilona foydalanish yosh dizaynerlar uchun yangilik yaratish, eksperiment qilish, bozor talabiga mos dizayn yechimlarini taklif qilish imkonini beradi.

Mazkur maqolada transformatsion kiyim dizayni va transformatsiyalash usullarini qo’llash bo‘yicha mavjud ilmiy manbalar, tajriba asosidagi modellar, dizaynerlik ishlari tahlil qilindi. Kiyim dizayniga oid amaliy loyihalar (eskizlar, kolleksiyalar, namunalar) o‘rganildi hamda ular asosida transformatsiya usullarining qo‘llanilish darajasi va samaradorligi baholandi. Shuningdek, talaba-dizaynerlar o‘rtasida kichik so‘rovnoma o‘tkazilib, ushbu usulga bo‘lgan munosabat va amaliyotdagi qo‘llanilish holatlari aniqlashtirildi.

Tadqiqotda induktiv yondashuv asosida, ya’ni mavjud kuzatuvlar va tajriba asosida umumiy xulosalarga kelish yo‘li bilan ilmiy tahlil olib borildi. Grafik tahlil, kontseptual fikrlash, g‘oya asosida transformatsiya qilish bosqichlari alohida ajratib ko‘rsatildi.

Transformatsiya haqida ma’lumotlar bayon etilgan turli fan sohalaridagi adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, ko'rinishini o’zgartirishga qodir tuzilishga ega buyumlarni yaratish doimo kiyimlar dunyosida shakl va yangi tuzilma yaratishning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lgan. Turli maqsadlarga mo'ljallangan zamonaviy kiyim shaklini yaratishda transformatsiya tamoyili alohida ahamiyatga ega. Turli assortimentdagi kiyim yoki buyumlarni yoxud ularning elementlarini tajriba qilish, transformatsiyalash va o‘zgartirish - iste’molchiga moda mahsulotlarining ko‘plab variantlarini modellashtirish va uni turli xil uslubiy yechimlarida taqdim etishga imkon beradi.

Agar transformatsiyalash so’zining asl mohiyatini dizayn doirasida o‘rganiladigan bo‘lsa, bu atama, tranformatsiya (yangi lotin tilida trans — orqali va formatio — shakl hosil bo‘lishi) — buyum va makon dunyosi ob’yektlarining hayot yoki foydalanish jarayonida o‘zining dastlabki shakli va parametrlarini o‘zgartirish xususiyatidir. Bu ta’rifni

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bevosita kiyim yaratish jarayoniga tadbiq qilinganda, ko‘rish mumkinki, tranformatsiya nafaqat kiyimni kiyish davomida inson ishtirokida, balki mahsulotning xizmat qilish davrida ham yuz berishi mumkin (boshlang‘ich rangi o‘zgarishi, cho‘zilishi yoki, aksincha, “o‘tirishi” mumkin).

Transformatsiyaga uchragan ob’yekt (dizaynda) — moddiy struktura bo‘lib, “nol transformatsiya” atalmish neytral holatda o‘z konstruksiyasini ichidan o‘zgartirish orqali bir qator funksional holat kasb etishga qodir.

Transformatsiya harakat boshqa narsaga aylanish yoki o'zgarish dinamikasi bilan belgilanadi. Transfonnatsiya quyidagicha yuz beradi:

a)bitta shakl boshqasiga aylanishi.

b) bitta shakl ichida detallar transformatsiyasi

Transformatsiya usullari asosan quyidagi shakllarda qo‘llaniladi:

detal almashtirish (yoqa, yeng, etak);

elementlar o‘zgaruvchanligi (ikki yoqlamalilik, qisqartiriladigan uzunlik);

modul asosidagi kompozitsiya (ajraluvchi yoki birikuvchi qismlar);

kengaytiriladigan qismlar (fermuar, tugmacha, lentali tizimlar orqali);

ko‘p funksiyali variantlar (bir nechta kiyim turlarini birlashtirish) va xokazolar.

Kiyim dizaynida transformatsiyalash usullarini qo‘llash orqali kiyimning vazifasi, shakli, hattoki nomining o‘zgarishi – transformatsion dizaynning eng muhim nazariy va amaliy jihatlaridan biridir.

Transformatsion dizaynning asosiy konsepsiyasi — bu kiyimning ko‘p funksiyali, moslashuvchan va holatga qarab o‘zgaruvchan bo‘lishidir. Ushbu yondashuv nafaqat shakl va konstruksiyani, balki mahsulotning funksional vazifasini, hatto kategoriyasini ham tubdan o‘zgartirishga olib keladi.

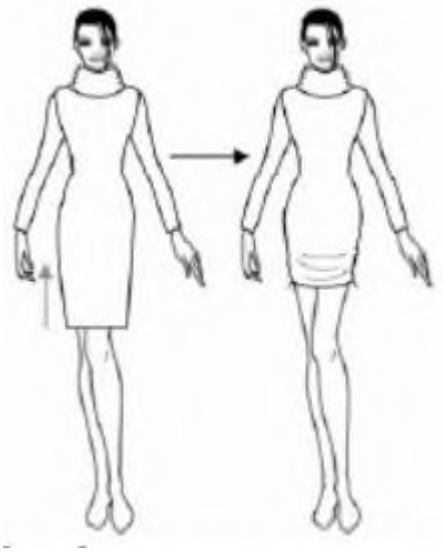
Tadqiqotlarimiz tahlili shuni ko’rsatdiki, transformatsiyaning muhim xususiyatlaridan biri – u orqali kiyimning funksional vazifalari o‘zgaradi, ya’ni bitta kiyim turi boshqa turdagi mahsulot vazifasini bajara oladi. Masalan: “yubka-sharf” kombinatsiyasiini oladigan bo’lsak, mahsulot oddiy holda yubka sifatida ishlatiladi, lekin qismlari ajratilganda yoki bog‘lama orqali shakli o‘zgartirilganda — sharf yoki peleringa aylanadi. Bu holatda mahsulotning nomi va vazifasi ham o‘zgaradi (yubka → sharf). Yoki, “palto-sumka” dizaynda ayrim zamonaviy dizaynlarda palto o‘ram shakliga keltirilib, unda tutqichlar tikilgan bo‘lib, u sumka sifatida ko‘tarilishi mumkin. Bu mahsulot transportda, sayohatda yoki sport hayotida foydali bo‘lishi mumkin.

Mazkur holatlarda asosiy tahliliy nuqta shuki, bitta mahsulot ikki xil ehtiyojni qondiradi. Bu esa transformatsion dizaynning foydalanuvchi tajribasini boyituvchi funksiyasi ekanini isbotlaydi.

Tadqiqotimizda transformatsiya orqali mahsulotning tashqi ko‘rinishi, hajmi yoki strukturasining o‘zgarishi ham tadqiq qilindi. Misol uchun, yoqa va yengning almashtiriladigan dizayni. Bunda kiyimning oldi va yelkalariga ilova qilingan yoqa yoki yenglar orqali mahsulot turli tadbirlar uchun moslashtiriladi, masalan, kundalik kiyimdan rasmiy kiyimga aylantiriladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kiyim etakning cho‘zilishi yoki qisqarishi: maxsus fermuarlar (molniya tasmasi), bog‘ichlar yoki ilovalar orqali etak qismini qisqartirib yoki cho‘zib, ko‘ylak → tunika yoki maxi → mini shakllarga o‘tkazish mumkin. Kiyim qismlarining o'lchami, hajmi va shaklini "tartibga solish - mahkamlash" kabi usul ko'pincha yenglarning uzunligini yoki umuman mahsulotni o'zgartirganda qo'llaniladi.

1-rasm. Ko’ylakda etakning qisqarishi bo’yicha transformatsiya

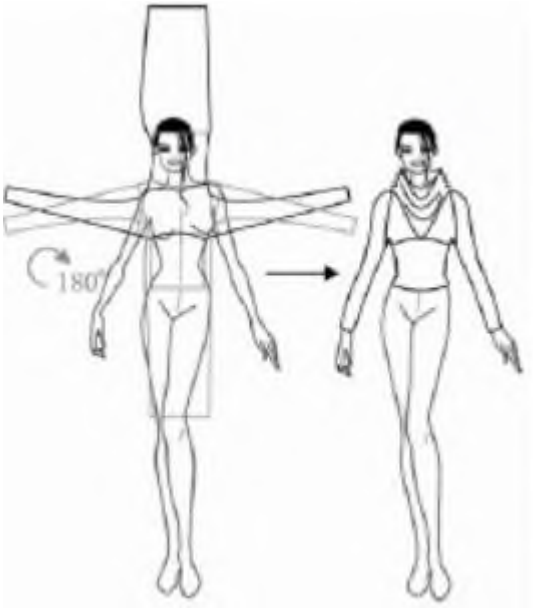
1-rasmda yon choklarning maxsus tortuvchi iplar(kuliska) tufayli mahsulot uzunligini o'zgartiradigan transformatsiya ko'rsatilgan. Bunday texnologik va dizayn yechim mahsulot tashqi qiyofasi o‘zgartiradi, bu esa foydalanuvchining iqlim, ijtimoiy holat yoki kayfiyatga mos ravishda kiyimni o‘zgartirish imkonini beradi.

Transformatsiyalash jarayonining xususiyatlaridan yana biri shuki, o’zgartirish natijasida mahsulot bir turdan ikkinchisiga o‘tadi. Bunda mahsulotga berilgan nom ham o‘zgaradi, bu esa mavhum va tasavvurga boy dizayn yondashuvlarini yuzaga chiqaradi. Misol uchun, keng atlas yoki ipak matodan tikilgan sharf, to‘g‘ri bog‘lanish usullari bilan bluzkaga aylanadi. Bunday mahsulot “asosiy kiyim” emas, lekin muqobil tarzda asosiy kiyim funksiyasini bajaradi.

Loyihalashtirilgan ko'p funktsiyali mahsulotda asosiy transformatsiya usullaridan biri "almashtirish - aylantirish" dir, bu ko'pincha mahsulotning ma'lum bir mahsulot guruhiga tegishliligini o'zgartirishga imkon beradi. 2-rasmda mahsulotni 180 ° ga aylantirish orqali ko'ylakning bluzkaga aylanishi ko'rsatilgan. Shunday qilib, "truba" yoqasi mahsulotning korsetiga aylantirildi; yenglar joyida qoldi, lekin yengning pastki tikuvi bu erda yuqori tikuvga aylantirildi. Ko'ylakning etagi katta hajmli yoqaning ko'rinishini oldi - "bo'yinturuq". Darhaqiqat, biz bu holatda "cho'zish - siqish" va "o'rash - ochish" kabi transformatsiya tamoyillaridan ham foydalanilganini ko'ramiz. Shunday qilib, bir mahsulotda bir nechta transformatsiya tamoyillari amalga oshirilishi mumkin.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2-rasm. Koylakning bluzkaga transformatsiyasi

Shuningdek, yengil strukturali va ichki qattiqlikka ega materiallardan yasalgan shlyapani buklab, sumka shaklida foydalanishga imkon beradi. Bu holatda dizayn aksessuarlar orasida toifaviy o‘zgarish yuz beradi (bosh kiyim → qo‘l aksessuari).

Bu o‘zgarishlar nafaqat shakliy innovatsiya, balki muloqot vositasi sifatida moda fenomenini ko‘rsatadi, buning natijasida kiyimlar endi funksionallikdan tashqari ko‘p qatlamli ma’no ham uzata oladi.

1.Kiyim dizaynida transformatsiyalash — bu oddiy konstruktsion yechim emas, balki ko‘p sathli yondashuv bo‘lib, u mahsulotning shaklini, funksiyasini, vizual qiyofasini va hattoki nomini ham o‘zgartiradi.

2.Transformatsiya yordamida foydalanuvchi turli ehtiyojlarni yagona mahsulot orqali qondira oladi, bu esa zamonaviy dizaynning barqarorlik , ijtimoiy moslashuvchanlik va resurs tejamkorlik tamoyillariga hamohangligini isbotlaydi

3.Transformatsiyalash usullarining kiyim dizaynida qo‘llanishi – zamonaviy moda industriyasi uchun innovatsion, amaliy va ijtimoiy ahamiyatga ega yo‘nalishdir. Bu usul orqali yosh dizaynerlar o‘z ijodiy g‘oyalarini to‘laqonli ifodalashlari, eksperiment qilishlari va bozorda o‘z o‘rnini topishlari mumkin.

transformatsion kiyimlar yaratishda foydalanuvchi ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish, matoning sifati va yengil transformatsiyalanishi hamda ergonomik qulaylik va harakat erkinligini ta’minlashiga e’tibor qaratish, mahsulot estetikasi va tashqi ko‘rinishini zamonaviy moda tendensiyalariga mos bo’lishini ta’minlash;

mahsulotning funksionalligini maksimal darajada oshirishga intilish, mahsulotni kamida ikkita vazifani bajaradigan qilib ishlab chiqish;

minimalizm va ergonomikani uyg‘unlashtirish, foydalanuvchi uchun soddalik va qulaylik prinsipiga asoslangan konstruktsiyalarni ishlab chiqish;

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

transformatsiyalanuvchi kiyimlar dizaynida estetik izchillikni, kiyimning estetik qiyofasini saqlash;

modul tizimlaridan samarali foydalanish, modul bloklar yordamida kapsul kolleksiyalar ishlab chiqish;

transformatsion dizaynni ekologik moda konsepsiyasiga bog‘lash

mavsum va kontekstga mos transformatsiyalar yaratish;

mahalliy milliy elementlarni zamonaviy transformatsion usullar bilan uyg‘unlashtirish.

yashil moda konsepsiyasi asosida qayta ishlanuvchi matolardan transformatsion kiyimlar yaratishni rag‘batlantirish.

transformatsiyalanuvchi kiyimlar dizaynida innovatsion texnologiyalar (3D bosma, smart-matolar) ni tatbiq qilish.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Погребной Э. В. "Дизайн второй волной: трансформация как инструмент моделей". Москва, 2020.
2. Касаткина Г. Б. "Трансформационная одежда: эргономика и эстетика", Санкт-Петербург, 2018.
3. Sayfullayeva D. M. "Milliy libos dizaynida innovatsion yechimlar", Toshkent, 2021.
4. Габбасова Р. Н. "Трансформацион конструкции в моде", Қозон, 2019.
5. Islomova M. S. "Kiyim dizaynida funksionallik va transformatsiya", O‘zbekiston dizayn jurnali, 2022.
6. Qodirova G. "Yoshlar modasida transformatsiyalanuvchi kiyimlar", Yosh dizaynerlar ilmiy to‘plami, 2023.
7. Karimova N. Z. "Modul asosidagi dizayn elementlari", TDIU ilmiy to‘plami, 2022.
8. Сафина Л.А. Создание конструкции женской трансформируемой одежды / Л.А.Сафина, Л.М.Тухбатуллина // Вестн. технол. ун-та. 2015. – Т.18, №14. – С. 174-177
9. Тухбатуллина Л. М., Сафина Л. А., Измайлов Б. И. Проектирование женской многофункциональной одежды с использованием приемов трансформации. Вестник технологического университета. 2015. Т.18, №15
10. Xalilova D. J.Zamonaviy kiyim tikishda transformatsiya uslublarining o‘rni. Uzbek Scholar Journal Volume- 07, Aug., 2022
11. Lee, Y. & Chen, C. "Modular Fashion Design: Efficiency and Adaptability", Journal of Fashion Technology, 2019.
12. Usmonova M.E. Transformatsiya uslublaridagi kiyimlarni loyihalash masalalari. Scientific Journal Impact Factor (SJIF 2022=5.016)
13. Павлова С.В., Афанасьева И.В. Технология изготовления трансформируемой одежды для женщин // Научный журнал «Костюмология», 2019 №4

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Burxonova Gulnur Xusniddin qizi**, talaba [**Бурхонова Гулнур Хусниддин кизи**, студент], [**Burxonova Gulnur Xusniddin qizi** student];manzil 180119, Qarshi shahri, Ko'chabog' ko'chasi, 17-uy, [адрес: 180119, г. Карши, ул. Кучабог, д. 17], [address: 17 Kuchabog street, Karshi, 180119.]

✉**Azimova Shoira G'afurovna**, katta o'qituvchi [**Азимова Шоира Гафуровна**, старший преподаватель], [**Azimova Shoira G'afurovna,** senior lecturer];manzil 180119, Qarshi shahri, Ko'chabog' ko'chasi, 17-uy, [адрес: 180119, г. Карши, ул. Кучабог, д. 17], [address: 17 Kuchabog street, Karshi, 180119.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

USING SONGS AS AUTHENTIC MATERIALS IN EFL CLASSROOM

© A. Yusupxodjayeva[1]✉
[1]Tashkent International University of Financial Management and Technology, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the benefits of using songs as authentic materials in teaching English as a foreign language (EFL), highlighting their motivational value and potential to create a positive learning environment.

AIM: the main goal of the study is to increase students' external motivation and enhance learning efficiency through the implementation of songs in the EFL classroom.

MATERIALS AND METHODS: the study reviews various theoretical frameworks such as Krashen's Affective Filter Hypothesis and Eken's methodology on song-based instruction, alongside supporting academic literature on authentic materials.

DISCUSSION AND RESULTS: findings show that using songs fosters a stress-free learning atmosphere, improves vocabulary retention, develops listening and pronunciation skills, and encourages communication. The approach is particularly effective for young learners, including kindergarten students.

CONCLUSION: the study confirms that songs, as authentic materials, significantly enhance the effectiveness of EFL teaching, help engage learners emotionally and cognitively, and bring language acquisition closer to real-life use.

Keywords: EFL, ESL, authentic material, song, music, implement, method, atmosphere, rhyming.

For citation: Yusupxodjayeva A. (2025) 'Using songs as authentic materials in EFL classroom', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.447–452. (In English).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕСЕН В КАЧЕСТВЕ АУТЕНТИЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ В КЛАССЕ EFL

© А. Юсупходжаева[1]✉
[1]Ташкентский Международный университет финансового управления и технологий, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются преимущества использования песен как аутентичных материалов в обучении английскому языку, а также их роль в

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

образовательном процессе. Особое внимание уделяется созданию позитивной учебной атмосферы с помощью музыки.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — повысить внешнюю мотивацию студентов и облегчить восприятие учебного материала путем использования песен в процессе обучения английскому языку.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе были проанализированы современные подходы к использованию песен на уроках английского, включая гипотезу аффективного фильтра Крашена и методические рекомендации Экена и других ученых.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: исследование показало, что использование песен способствует снижению тревожности, увеличивает словарный запас, улучшает навыки аудирования и произношения. Особенно эффективным метод оказался при обучении детей дошкольного возраста.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: полученные результаты подтверждают, что песни как аутентичные материалы могут значительно повысить эффективность изучения английского языка, способствовать формированию положительного отношения к обучению и стимулировать активное участие учащихся.

Ключевые слова: EFL, ESL, аутентичный материал, песня, музыка, реализация, метод, атмосфера, рифмовка.

Для цитирования: Юсупходжаева.А. Использование песен в качестве аутентичных материалов в классе EFL. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.447–452.

EFL SINFIDA QO'SHIQLARNI HAQIQIY MATERIALLAR SIFATIDA ISHLATISH

© Aziza Yusupxodjayeva[1]✉
[1]Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada ingliz tilini o‘rgatishda qo‘shiqlardan autentik material sifatida foydalanishning afzalliklari va ta’lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Qo‘shiqlar orqali ta’lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish g‘oyasi ilgari suriladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — ingliz tili darslarida autentik material sifatida qo‘shiqlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning tashqi motivatsiyasini oshirish, eslab qolish ko‘nikmalarini kuchaytirish va ta’limga ijobiy munosabat shakllantirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda qo‘shiqlardan foydalanish orqali chet tilini o‘qitish bo‘yicha ilg‘or yondashuvlar, xususan, Krashenning affektiv filtr nazariyasi, Eken tomonidan ilgari surilgan uslublar va boshqa nazariy manbalar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, qo‘shiqlardan foydalanish darslarda qulay muhit yaratish, avtomatlashtirish va so‘z boyligini oshirish

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

orqali o‘quvchilarning eshitish, talaffuz va muloqot ko‘nikmalarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bu yondashuv samarali natija bergan.

XULOSA: tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, ingliz tili ta’limida qo‘shiqlardan foydalanish autentik material sifatida ta’lim samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarni til muhitiga yaqinlashtiradi va mustahkam motivatsiya shakllantiradi.

Kalit so‘zlar: EFL (chet tili sifatida ingliz tili), ESL (ikkinchi til sifatida ingliz tili), haqiqiy material, qo‘shiq, musiqa, amalga oshirish, usul, atmosfera, qofiya.

Iqtibos uchun: Aziza Yusupxodjayeva . EFL sinfida qo'shiqlarni haqiqiy materiallar sifatida ishlatish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.447–452.

As English language has already spread its popularity throughout the world, the number of people of different ages who show an interest to learn and speak in this language is also growing. Over a few years, different approaches of teaching English have been encouraged and implemented. Though these days’ language teaching experts claim that mixture of different approaches and methods can be implemented depending on the goal of a student, the most spread and effective teaching method is considered to be CLT (Communicative Language Teaching). This method especially encourages the use of authentic materials, the materials that are not prepared specially for language classrooms but can be implement in the teaching process. Songs that are also considered as authentic material can also be of great use in the language learning classrooms. Very often music is the main source of English outside the classroom. Thus, using it in the lesson seems to be a good idea. There can be distinguished affective and cognitive rationale for playing a song during a lesson. As a matter of fact, affective reasons are connected with Krashen’s Affective Filter Hypothesis. In short, it gives an explanation why some learners learn and others do not. The crucial thing is that students need to develop a positive attitude towards learning has it that, for effective learning the affective filter is must be weak. A weak affective filter means that a positive attitude to learning is present. Hence teachers’ task is to provide a positive atmosphere favourable for learning. In this aspect music and songs may be one of the methods for obtaining weak affective filter. Eken enumerates eight reasons for the use of song in a language classroom. Firstly, a song may be used to present a topic, new vocabulary or a language point. Then, it may also be used as a practice of lexis. Beyond question, songs can be used as a material for extensive and intensive listening. Some teachers may use them to focus on frequent learner errors in a more indirect way. Not to mention that songs are a perfect source for stimulating discussions about feelings and attitudes. Learners may talk over with another in pairs or in small groups what happened in the song and then share their opinions with the rest of students. Additionally, songs may arrange a relaxed classroom atmosphere and contribute to fun and variety in language teaching. Finally, songs may be said to encourage the use of imagination and creativity during foreign

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

language lessons. Songs also give a chance to develop automaticity which is the main cognitive reason for using songs in the classroom. Automaticity is defined as a component of language fluency which involves both knowing what to say and producing language rapidly without pauses. To put it in other words, songs may help automatize the language improvement process. Essentially, the students should be placed in an environment in which it is possible to use the target language in a communicative way. As a matter of fact, the nature of songs is said to be quite repetitive, logical and persistent. Affective Reasons the Affective Filter Hypothesis is one of five proposed hypotheses developed by Steven Krashen. Basically, it is an explanation of how the affective factors relate to language learning. It is particularly appealing to teachers because it provides an explanation to why some learners learn and others do not.

Roger and Medledy said authentic materials as exposure to real language in its own community. In these years the role of authentic materials in an EFL classroom has been discussed and debated by many language teachers. Nowadays their opinions have awesomely been insisting that English taught in the classroom should be authentic so that it can benefit the students' learning processes.

However, Nunam (1999, cited in Oura, 2000,67) has also defined authentic materials as spoken or written language data that has been produced in the course of genuine communication, and not specifically written for purposes of language teaching. Even though authentic materials are created not for learning purposes, they can also be used as learning materials in a language classroom. Martinez (2002) has proposed that teachers can implement authentic materials for the learners to listen for the general information presented and also he makes addition that by using authentic materials teachers can encourage students to learn something new for pleasure.

We are surrounded by music at every step, at home, at work, while shopping, on the bus or in a taxi. We listen to different types of music in different places. At these times, English songs also play in our ears. The use of these songs in an interactive way in lessons is important in strengthening students' skills. For instance: we can have pre, while, and post activities based on the songs to improve learners' listening skill. There are different ways of learning and teaching English thanks to lots of resources available. Some teachers prefer to rely on more authentic materials to enrich their lessons and expose learners to this language as it is spoken in the real world. Through using authentic materials teachers can engage even more students because the process of learning is imaginative and motivated. The best way of authentic material is it can be found everywhere from journals, TV programs, radio broadcasts, leaflets and so on. The single thing to consider is depending on learners' level to select the material.

Among those authentic materials using songs is also one of the best and effective ways to lesson in integrated way. Through listening to music students not only enrich their vocabulary but they feel relaxed atmosphere. Besides that, it's helpful it improves listening skills as pronunciation is very essential for learning a language.

It has been found that the ages from 2 to 6 is important period for brain

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

development. What's more, scientists have found that people can learn new language with native speaker proficiency until they reach critical period. Children under 10 have an ability to perceive new information without much difficulty that makes it also easier for them to learn a new language. However, traditional teaching can be overwhelming for kindergarten students. The burden of learning can be reduced by applying fun activities and games to the learning process. At this point, it should be mentioned that implementing songs in teaching English to younger learners is also greatly helpful. It reduces the feeling that one has to make an effort to learn something which is an important point for learners of younger age especially. After all, the best learning takes place when students have fun.

Songs can be implemented in teaching a new language in various ways and to boost variety of skills. Students of kindergarten age can learn new vocabulary in a fun way, improve their pronunciation with the help of songs. Songs that are made for kindergarten students usually has a lot of rhyming that makes it easier for them to remember. Such vocabularies as numbers, colors, body parts, animals, weather, etc. can be successfully practiced with young students. When children sing along the song, they have a greater success to develop better pronunciation.

Various ways to implement songs in teaching kindergarten students:

- to teach alphabet and one-letter (a, b, c) and two letter (th, ph, ou) sounds;

Teachers can search and find phonics songs of public domain in the Internet that are specially prepared for kindergarten students (e.g. a phonics song by A.J. Jenkins). While listening to a song a teacher can pause after a certain sound and ask students to repeat.

-to teach actions verbs;

A physical activity can be applied while listening that's students can be asked to try to repeat the action they listen in the song.

to teach vocabulary;

songs for children usually have a lot of rhyming and repetition that makes it easier for them to remember. It is easier for children to learn songs rather than separate words. Listening to a song and repeating and learning it can expand their vocabulary greatly. However, it is highly recommended to use follow-up activities to check students' vocabulary comprehension.

REFERENCES | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Brown S, 1999. Institutional Strategies for Assessment In Brown, S. and Glasner, A, (eds) Assessment Matters in Higher Education. Buckingham: SRHE/Open University Press. Pp.3-13
2. Cohen L. et al, 2004. A Guide to reaching Practice 5th edition. London and New York: Routledge

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Pearson English Blog; Using authentic material from the real world to teach English Steffani Zazulak April 26, 2017

AUTHORS INFO [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT]

✉**Yusupxodjayeva Aziza**, senior lecturer [**Юсупходжаева Азиза**, старший преподаватель], [**Yusupxodjayeva Aziza,** katta o'qituvchi]; address: Tashkent, 15 Amir Temur ave., [адрес: Г. Ташкент, пр. Амира Темура, д. 15], [manzil: Toshkent shahar, Amir Temur shoh ko'chasi 15-uy]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ZAMONAVIY YOSHLAR ONGIGA VIRTUAL MADANIY MANBALAR TRANSFORMATSIYASI

© J.E. Uzakov[1]✉
[1] O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada zamonaviy yoshlar ongiga virtual madaniy manbalar transformatsiyasining ta’siri hamda uning yoshlarning axborot savodxonligi va axborot dunyoqarashi shakllanishidagi o‘rni o‘rganiladi. Virtual haqiqat tushunchasining yoshlarning madaniy va ijtimoiy rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilinib, oila va ta’lim muassasalarining bu jarayonda faol ishtiroki zarurligi ta’kidlanadi.

MAQSAD: mazkur maqolaning asosiy maqsadi — raqamli texnologiyalar rivoji natijasida shakllanayotgan virtual madaniy manbalar yoshlar ongiga qanday ta’sir qilayotganini o‘rganish, ularning madaniy dunyoqarashi va ijtimoiy qadriyatlariga bo‘lgan munosabatdagi o‘zgarishlarni tahlil qilishdir. Tadqiqot yoshlar orasida madaniy ongni shakllantirishda raqamli platformalarning o‘rnini baholashga qaratilgan.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari qo‘llanildi. So‘rovnoma usuli orqali 16–25 yosh oralig‘idagi 200 nafar talaba va o‘smir yoshdagi respondentlar fikrlari o‘rganildi. Shuningdek, kontent-tahlil asosida Instagram, YouTube, TikTok va boshqa ommabop virtual platformalardagi madaniy mazmundagi materiallar tahlil qilindi. Empirik dalillar asosida yoshlar ongida shakllanayotgan madaniy kodlar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yoshlar virtual madaniy manbalarni tez-tez iste’mol qilmoqda va bu ularning axloqiy qarashlariga, qadriyatlar tizimiga va ijtimoiy muomalalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. An’anaviy madaniyat unsurlariga nisbatan qiziqish pasaygani holda, zamonaviy (lekin ba’zan yuzaki) madaniy trendlar ustunlik qilmoqda. Shu bilan birga, ijobiy jihatlar sifatida — interaktivlik, tezkorlik va ko‘lamdorlik yoshlar ongini global madaniyat bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qilmoqda.

XULOSA: zamonaviy yoshlarning ongiga virtual madaniy manbalar kuchli axborot oqimi orqali kirib borib, ularning qadriyat tizimida yangi tendensiyalarni shakllantirmoqda. Shu sababli, raqamli madaniyatni boshqarish, undagi ijobiy va salbiy jihatlarni tahlil asosida ajratish va yoshlar bilan ishlashda maqsadli platformaviy yondashuvni joriy etish zarur. Madaniyatni raqamli transformatsiyalashda milliy o‘zlik va an’anaviy qadriyatlar muvozanatini saqlash dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kalit so‘zlar: virtual madaniy manbalar, yoshlar ong’i, axborot texnologiyalari, axborot savodxonligi, axborot dunyoqarashi, virtual haqiqat, madaniyat transformatsiyasi, ta’lim muassasalari, oila, ijtimoiy integratsiya.

Iqtibos uchun: Uzakov.J.E. Zamonaviy yoshlar ongiga virtual madaniy manbalar transformatsiyasi // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.453-460.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ КУЛЬТУРНЫХ РЕСУРСОВ В СОЗНАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

© Дж.Э. Узаков[1]✉
[1]Государственный институт искусств и культуры Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается влияние трансформации виртуальных культурных ресурсов на сознание современной молодежи и ее роль в формировании информационной грамотности и информационного мировоззрения молодежи. Анализируется значение концепции виртуальной реальности в культурном и социальном развитии молодежи, подчеркивается необходимость активного участия семьи и образовательных учреждений в этом процессе.

ЦЕЛЬ: основной целью данной статьи является изучение влияния формирующихся виртуальных культурных ресурсов, обусловленных развитием цифровых технологий, на сознание современной молодежи, а также анализ изменений в их культурном мировоззрении и отношении к социальным ценностям. Исследование направлено на оценку роли цифровых платформ в формировании культурного сознания среди молодежи.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались как качественные, так и количественные методы анализа. Путем анкетирования были изучены мнения 200 респондентов в возрасте от 16 до 25 лет, включая студентов и подростков. Также был проведён контент-анализ культурных материалов, размещённых на популярных виртуальных платформах, таких как Instagram, YouTube, TikTok и других. На основе эмпирических данных были изучены культурные коды, формирующиеся в сознании молодежи.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показывают, что молодежь активно потребляет виртуальные культурные ресурсы, что оказывает значительное влияние на их нравственные взгляды, систему ценностей и социальное поведение. Интерес к традиционным элементам культуры снижается, в то время как современные (иногда поверхностные) культурные тренды становятся доминирующими. Вместе с тем положительными сторонами являются

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

интерактивность, оперативность и масштабность, способствующие интеграции молодежного сознания с глобальной культурой.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: виртуальные культурные ресурсы посредством мощного информационного потока активно проникают в сознание современной молодежи, формируя новые тенденции в их системе ценностей. В этой связи необходимо управление цифровой культурой, выделение ее положительных и отрицательных сторон на основе анализа, а также внедрение целенаправленного платформенного подхода в работе с молодежью. При цифровой трансформации культуры особо актуальной становится задача сохранения баланса между национальной идентичностью и традиционными ценностями.

Ключевые слова: история фестивалей, международные конкурсы, культурный обмен, развитие искусства, эстетическое наследие, глобальная культура.

Для цитирования: Узаков Дж.Э. Трансформация виртуальных культурных ресурсов в сознание современной молодежи // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.453-460.

TRANSFORMATION OF VIRTUAL CULTURAL RESOURCES IN THE CONSCIOUSNESS OF MODERN YOUTH

© Uzakov J. Erkinovich [1]✉
[1] Uzbekistan State Institute of Arts and Culture, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article studies the impact of the transformation of virtual cultural resources on the consciousness of modern youth and its role in the formation of information literacy and information worldview of young people. The importance of the concept of virtual reality in the cultural and social development of young people is analyzed, and the need for the active participation of the family and educational institutions in this process is emphasized.

AIM: the main objective of this article is to study the impact of emerging virtual cultural resources, driven by the development of digital technologies, on the consciousness of modern youth. It also aims to analyze the changes in their cultural worldview and attitudes toward social values. The research is focused on evaluating the role of digital platforms in shaping cultural awareness among young people.

MATERIALS AND METHODS: the study employed both qualitative and quantitative research methods. A survey was conducted to collect the opinions of 200 respondents aged 16 to 25, including students and adolescents. In addition, a content analysis was carried out on cultural materials posted on popular virtual platforms such as Instagram, YouTube, TikTok, and others. Based on empirical data, the cultural codes being formed in the consciousness of youth were examined.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study show that young people actively consume virtual cultural resources, which significantly influence their moral

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

perspectives, value systems, and social behavior. Interest in traditional cultural elements is decreasing, while modern (sometimes superficial) cultural trends are becoming dominant. At the same time, positive aspects such as interactivity, rapid access, and broad reach contribute to the integration of youth consciousness with global culture.

CONCLUSION: virtual cultural resources, through powerful information flows, are actively penetrating the consciousness of modern youth, shaping new trends in their value systems. Therefore, it is essential to manage digital culture by identifying its positive and negative aspects through thorough analysis and to implement a targeted platform-based approach when working with youth. In the process of digital transformation of culture, maintaining a balance between national identity and traditional values remains a highly relevant issue.

Keywords: virtual cultural resources, youth consciousness, information technologies, information literacy, information worldview, virtual reality, cultural transformation, educational institutions, family, social integration.

For citation: Uzakov Dj Erkinovich. Transformation of virtual cultural resources in the consciousness of modern youth // Inter education & global study. 2025. vol.3 №6(1). pp.453-460.

Bugungi raqamli asrda axborot texnologiyalarining keng rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, yosh avlod ongining shakllanishida virtual madaniy manbalar muhim o‘rin tutmoqda. An’anaviy madaniyat shakllari raqamlashtirilishi, ularning global tarmoq orqali tarqalishi hamda yoshlar tomonidan qabul qilinish jarayoni madaniy transformatsiyaning bir ko‘rinishidir.

“Asalning ham ozi shirin”, deydi dono xalqimiz. Chunki bir taomni muttasil iste’mol qilaverish ham me’daga tegib qolishi mumkin. Ammo hozirgi kunda ijtimoiy tarmoqlarga shunday tobelik shakllandiki, bu narsa me’daga tegish o‘rniga, aksincha, borgan sari o‘ziga qaram qilib bormoqda. Ana shunday “qaram”lardan bittasi toki ularga o‘chligimga qat’iy meyor qo‘ymagunimcha kamina edim. Keling, ana shu qaramlik davri haqida qisqacha hikoya qilib bersam, balki yana kimgadir ko‘zgu tutarmiz. Hech bir yashiradigan joyi yo‘q, ko‘pchiligimiz bir yo‘la bir nechta ijtimoiy tarmoqlarda faolmiz, ularning aksariyati o‘zaro muloqot uchun bo‘lsa, asosiy qismi ko‘ngilochar kontentlarga ixtisoslashgan platformalardir. O‘ylab qarasam, ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanishni boshlaganimga to‘rt yil bo‘ldi. Ularda o‘tkazadigan vaqtim borgan sari kamayish o‘rniga ko‘paya boribdi.

Ilgari ko‘p qolib ketsam, boshim og‘rib qolar hamda telefonni o‘chirib, kitob yoki boshqa bir mashg‘ulot bilan chalg‘ishga harakat qilardim. Biroq borgan sari asab tizimlari ham ijtimoiy tarmoqlarga moslashib, boshim ham og‘rimaydigan bo‘ldi – o‘z-o‘zidan endi kitob o‘qishga ham “vaqt bo‘lmay qoldi”. Ha, aslida, “bosh og‘rimay qolishi”ga sabab organizm moslashuvchanligidan ko‘ra, ijtimoiy tarmoqlarning algoritmi tufayli sodir bo‘ldi, desak to‘g‘ridir. Chunki ijtimoiy tarmoqlar sizdan hech qanday mehnat talab qilmay, miyaga zavq bag‘ishlash tamoyili asosida ishlaydi. Kitob o‘qish uchun esa diqqatni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jamlash, fikrlash zarur, odam tabiatan dangasa mavjudot, bu ikki tanlov orasida ongimiz osoniga ko‘proq intilishi tayin[1].

Zamonaviy yoshlarning aksariyatining ijtimoiylashuvi asosan internet orqali amalga oshmoqda. Ko‘plab zamonaviy bolalar kitoblarga qaraganda gadjetlarni ancha erta o‘zlashtiradilar. Yoshlar axborot bilan ishlashda tobora ko‘proq elektron shakldagi materiallarni afzal ko‘rib, haqiqiy ijtimoiy aloqalar tobora ko‘proq virtual aloqalar bilan almashtirilmoqda. Falsafiy nuqtai nazardan qaraganda, axborot madaniyati jamiyatning umumiy ma’naviy madaniyatining, turli ijtimoiy guruhlar va alohida shaxslarning eng muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, axborot madaniyati zamonaviy jamiyat madaniyatini aniqlashda xarakterli xususiyatlardan biri sifatida xizmat qiladi. Ilmiy-texnik taraqqiyot rivojlanishi bilan axborot madaniyati tushunchasi axborot bilan ishlashda yangi yondashuvlarni amalga oshirish uchun asos bo‘lgan fanlardan olingan bilimlarni o‘z ichiga oldi, bu esa axborot inqirozi muammosini hal qilish imkonini berdi.

G‘arbning so‘nggi tadqiqotlarida axborot madaniyati ijtimoiy tarzda umumlashtirilgan xulq-atvor namunalarini, me’yorlar va qadriyatlarni o‘z ichiga olgan tushuncha sifatida ko‘rilib, axborotning ahamiyati va undan foydalanishni belgilaydi. Aslida, katta yoki kichik ijtimoiy guruhlardagi odamlar axborotni qanday talqin qilishi va undan qanday foydalanishi ushbu guruhlarning barqarorligi va birlik darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, Internet haqiqiy ijtimoiy jarayonlarga tayyorgarlik maydoni sifatida shakllanmoqda.

Bugungi kunda me’yorlar, qoidalar va jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor namunalarini ommaviy axborot vositalari va internet orqali uzatish, guruh ichida qanday xulq-atvor normal hisoblanishini va nimani kutish kerakligini belgilaydi.

Aynan virtual makonda, xususan ijtimoiy hamjamiyatlarda, odamlar turli ijtimoiy harakatlarga tayyorlanadi. Axborot madaniyati nafaqat bilimlar va ko‘nikmalarni, balki axborot texnologiyalari va axborot bilan ishlashga doir muayyan dunyoqarashni ham o‘z ichiga oladi. Axborot dunyoqarashi deb insonning axborot olami va undagi o‘z o‘rni haqidagi qarashlar tizimi tushuniladi; unga qadriyatlar, e’tiqodlar, ideal va bilim hamda faoliyat tamoyillari kiradi.

Axborot madaniyati ikki asosiy elementdan iborat: axborot savodxonligi va axborot dunyoqarashi[2].

Zamonaviy yoshlar ongida virtual madaniy manbalar transformatsiyasi jarayonida axborot savodxonligi va axborot dunyoqarashining o‘rni nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot savodxonligi yoshlarning raqamli makonda samarali, mas’uliyatli va ongli ravishda harakat qilishini ta’minlaydi. Bu ko‘nikmalar yordamida ular turli manbalardan olinayotgan axborotni tanqidiy baholay oladi, noto‘g‘ri yoki manipulyativ ma’lumotlardan himoyalanadi hamda to‘g‘ri va ishonchli ma’lumotlarni ajratib oladi. Shuningdek, axborot savodxonligi yoshlarni internetda axborot olish, saqlash, yaratish va uzatish jarayonlarida faollikka undaydi, ularni zamonaviy texnologiyalarni ijodiy va samarali foydalanishga o‘rgatadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Axborot dunyoqarashi esa yoshlarning virtual makondagi o‘z o‘rnini anglashida va axborot olamining murakkab tizimini tushunishida muhim rol o‘ynaydi. Ular axborot texnologiyalari orqali dunyoqarashini kengaytiradi, axborotning madaniy, ijtimoiy va ma’naviy kontekstlarini idrok etadi. Axborot dunyoqarashi yoshlarni axborot bilan ishlashda mas’uliyatni oshiradi, ularni axborotning axloqiy va ijtimoiy jihatlarini hisobga olishga, shuningdek, axborot texnologiyalarining insoniyat taraqqiyotidagi o‘rnini chuqur anglashga yo‘naltiradi.

Shunday qilib, axborot savodxonligi va axborot dunyoqarashi birgalikda yoshlarning virtual madaniy makonda faol ishtirok etishlarini, zamonaviy axborot oqimlarini ongli ravishda qabul qilishlari va ijtimoiy hamda madaniy jarayonlarda samarali rol o‘ynashlarini ta’minlaydi. Bu esa ularning shaxs sifatida rivojlanishi va jamiyatda muvaffaqiyatli integratsiyasiga zamin yaratadi.

Insonning axborot texnologiyalari olami bilan munosabatlari bugungi kunda murakkab va ziddiyatli shakllanmoqda. Bir tomondan, ular insonning rivojlanishiga xizmat qilib, hayotning madaniy maydonini kengaytiradi, yangi ma’no shakllantiruvchi markazlar paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

Boshqa tomondan esa, fikrlash uslubini va mentalitetni, madaniy norma va qadriyatlar o‘lchovini o‘zgartirib, deformatsiyalovchi ta’sir ko‘rsatadi. Jamiyatning global informatizatsiyasi mahsulotlari bilan mavjud sotsiomadaniy o‘zaro ta’sir va meros institutlari orasidagi munosabatlarning aniqlanmagan tabiatlari munozaralar to‘lqini yuzaga keltiradi, ularning ko‘pchiligi interaktiv rejimda olib borilmoqda. Global axborot tarmoqlarining faol joriy etilishi insoniyat madaniy rivojlanishining yangi mexanizmlarini shakllantirish, rivojlantirish va faoliyat ko‘rsatish masalalarini tubdan qamrab oladi. Biroq, ushbu joriy etish natijalariga baholar sezilarli darajada farq qiladi va zamonaviy ilmda “virtual haqiqat” tushunchasi bilan aniqlanayotgan madaniy fenomenning resurslarini yanada puxta ekspertizadan o‘tkazish zaruratini yuzaga keltiradi[3].

“Virtual haqiqat” – bu axborot texnologiyalari yordamida yaratilgan sun’iy, ammo realga yaqin bo‘lgan muhit bo‘lib, u yoshlarning dunyoqarashi, ijtimoiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini shakllantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Virtual haqiqat yoshlarni yangi ma’lumotlarga ochiq bo‘lishga, interaktiv o‘rganish jarayonlariga kirishishga va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga undaydi. Shu bilan birga, u yoshlarning o‘zlarini ifoda etishlari, ijtimoiy aloqalarni kengaytirishlari va zamonaviy madaniyatni qabul qilishlarida yangi imkoniyatlar yaratadi.

Shuningdek, virtual haqiqat yoshlarning axborot maydonidagi mavjud madaniy me’yorlar va qadriyatlarni anglashida, ularni qayta talqin qilishda ham katta rol o‘ynaydi. Bu tushuncha yordamida yoshlar nafaqat haqiqiy dunyo bilan bog‘liq bilimlarni egallaydi, balki o‘zlarini turli ijtimoiy rollarda sinab ko‘rish, yangi madaniy tajribalarni boshdan kechirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Virtual haqiqatning ta’siri ostida yoshlar o‘zining axborot olamidagi mavqeini yaxshiroq tushunadi, shu orqali ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim bo‘lgan yangi identifikatsiya va o‘zaro munosabatlar tizimi shakllanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Natijada, “virtual haqiqat” tushunchasi yoshlarning zamonaviy madaniyat bilan bog‘liqligini mustahkamlashda, ularni yangi axborot texnologiyalari davrida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlashda asosiy omil hisoblanadi.

Farzandlarimizning ma’nan komil, axloqan barkamol shaxs bo‘lib yetishishida davlat organlari, ta’lim muassasalari, ota-onalar va ommaviy axborot vositalari hamkorlikda ish olib borishlari zarur. Ta’lim tizimida axborot madaniyati, raqamli xavfsizlik va axloqiy tarbiya bo‘yicha darslar joriy etilishi davr talabi bo‘lib bormoqda. Shu bilan birga, internet faoliyatini monitoring qiluvchi maxsus idoralar samarali ishlashi, yoshlar uchun sog‘lom kontentlar yaratilishiga alohida e’tibor qaratish kerak. Internet – bu cheksiz imkoniyatlar manbai, lekin undan foydalanish madaniyati va mas’uliyati ham shuncha muhim. Shafqatsizlik va zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi materiallarning tarqalishi nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatning ma’naviy holatiga jiddiy xavf solmoqda. Ushbu muammoni hal qilishda qonunchilikni takomillashtirish, davlat va jamiyatning hamjihatligi, oila va ta’lim muassasalarining faol ishtiroki hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bilan birga, davlatning bu boradagi mas’uliyatini oshirish, mas’ul tuzilmalarning faoliyatini takomillashtirish zarur[4].

Zamonaviy yoshlar ongiga virtual madaniy manbalar transformatsiyasi jarayonida oila va ta’lim muassasalarining faol ishtiroki nihoyatda zarurdir. Bugungi kunda yoshlar axborot texnologiyalari va virtual muhitning kengaygan imkoniyatlari bilan tanishib, ulardan foydalanishni o‘rganmoqda. Shu sababli, oila va ta’lim muassasalari yoshlarni nafaqat texnologik jihatdan bilim bilan ta’minlab qolmasdan, balki ularning axborot savodxonligi, axborotning ishonchliligi va axloqiy jihatlarini anglashlarida ham muhim rol o‘ynaydi. Oila yoshlar uchun birinchi madaniy va tarbiyaviy muhit bo‘lib, u yerda axborot texnologiyalari bilan to‘g‘ri va ongli munosabat shakllanadi.

Ta’lim muassasalari esa yoshlarni zamonaviy axborot resurslarini oqilona va maqsadga muvofiq foydalanishga o‘rgatadi, ular uchun interaktiv va ijodiy o‘quv muhitini yaratadi. Shu bilan birga, ta’lim muassasalari yoshlarning virtual madaniyatdagi o‘zaro munosabatlari, xavfsizlik va axborot etikasi masalalarini chuqur o‘rganishiga yordam beradi.

Oila va ta’lim muassasalari o‘zaro hamkorlikda faoliyat olib borishi yoshlarning virtual makonda sog‘lom ong va madaniyatli xulq-atvorni shakllantirishiga xizmat qiladi. Shunday qilib, oila va ta’lim muassasalarining birgalikdagi faol ishtiroki yoshlarning virtual madaniy manbalar transformatsiyasida muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlashda asosiy omil hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Alijonov J. Virtual hayotga qaramlik umrimizni o‘g‘irlamoqda. Gaz// Yangi O‘zbekiston № 188 (1249), 2024
2. Забокрицкая Л. Д. Информационная культура современной молодежи: угрозы и вызовы виртуального социального пространства //Вестник Пермского

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки. – 2017. – №. 4. – С. 114-123.

3. Кучмуруков В. В. Виртуальные коммуникации как фактор трансформации культуры информационного общества //авто-реф. дис. канд культурологии.–Улан–Удэ: Тип. ИПК ФГОУ. – 2006.

4. Husanov J. Internetda shafqatsizlik va zo‘ravonlik targ‘iboti: muammo va yechim Manba: https://xabar.uz/8k1i

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Uzakov Jamoliddin Erkinovich,** O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti, mustaqil izlanuvchisi [**Узаков Джамолиддин Эркинович,** Узбекский государственный [**Uzakov Djamoliddin Erkinovich,** Uzbek State Institute of Arts and Culture, independent researcher]; Toshkent sh. Mirzo Ulug‘bek tumani, Yalang‘och dahasi 127 «A» uy. [адрес: Узбекистан, 117036, Ташкент, Мирзо Улугбекский район, Массив Ялангач, 127 «А» дом.], [address: Uzbekistan, 117036, Tashkent, Mirzo Ulugbek, Yalangoch Street, 127 “A”.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

“JAHON MUSIQA TARIXI” FANINI O‘QITISHDA MUSTAQIL TA’LIMNI O‘RNI VA AHAMIYATI

© A.R. Tursunova[1]✉

[1]O‘zbekiston davlat konservatoriyasi, Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: "Jahon musiqa tarixi" fanini o‘qitishda talabalarning mustaqil ta’limini samarali tashkil etish zamonaviy ta’limning eng muhim vazifalaridan biridir. Ushbu fan orqali talabalar nafaqat musiqiy asarlar, kompozitorlar va ularning uslublari haqida bilim olishadi, balki tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini ham shakllantiradilar. Mustaqil ta’lim jarayonini to‘g‘ri tashkil etish orqali talabalarning fan bo‘yicha bilimlari chuqurlashtirish, ularning kasbiy kompetensiyalari yanada oshirish va yakuniy nazoratlarga tayyorgarlik sifatini yaxshilash imkoni orqali malakali kadrlarni tayyorlashda ijobiy ko‘rsatkichlarga erishish mumkin.

MAQSAD: "Jahon musiqa tarixi" fanini o'qitishda talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etishning nazariy asoslarini yoritish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashning ahamiyatini asoslash va ularni ta'lim jarayonida qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: ushbu tadqiqotda mahalliy va xorijiy adabiyotlar, ilg‘or pedagogik tajribalar, ta'lim texnologiyalariga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Analitik va taqqoslash metodlari yordamida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning talabalarning mustaqil ta'lim jarayonidagi o‘rni o‘rganildi. Shuningdek, o‘zbek oliy ta’lim muassasalarida "Jahon musiqa tarixi" fanini o'qitish tajribasini o‘rganishga asoslangan kuzatuv va suhbat metodlari qo‘llandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: axborot makonining jadal rivojlanishi va mutaxassislarga bo‘lgan talablarning ortib borishi sharoitida oliy o‘quv yurtlarida talabalarning samarali mustaqil ta’limini tashkil etish yuqori malakali kadrlarni tayyorlashning asosiy omillaridan biriga aylanmoqda. Bu, ayniqsa, "Jahon musiqa tarixi" kabi gumanitar fanlar uchun dolzarb bo‘lib, bu yerda materialni chuqur o‘zlashtirish faol mustaqil ish, tahlil, anglash va ma’lumot qidirishsiz mumkin emas. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bu jarayonni optimallashtirish bilan birga, uning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi va talabalarni fanni chuqurroq o‘rganishga undaydi. Talabalarning mustaqil ta’limini tashkil etish va unda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish muammosi zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Bu borada mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan ko‘plab

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirilgan bo‘lib, ularning natijalari mustaqil ta’limning nazariy asoslari, metodologiyasi va amaliy ahamiyatini yoritishga xizmat qilgan.

XULOSA: zamonaviy pedagogik texnologiyalarning har biri (AKT, Inverslangan (yoki "teskari") sinf texnologiyasi, Loyha, Differensiallangan ta’lim, Geymifikatsiya, Mobil ta’lim va boshqalar) o‘ziga xos mazmun, didaktik omillar va qo‘llanish imkoniyatlariga ega bo‘lib, "Jahon musiqa tarixi" fani bo‘yicha talabalarning mustaqil ta’lim jarayonini mazmunan boyitish, uning samaradorligini oshirish, talabalarning faolligi, qiziqishi va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishda muhim o‘rin tutadi. Ularning maqsadli va o‘rinli integratsiyasi nafaqat bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga, balki kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan universal kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilishi tasdiqlanadi.

Kalit so‘zlar: fan, Jahon musiqa tarixi, mustaqil ta’lim, nazariya, kompetensiya, pedagogik texnologiyalar.

Iqtibos uchun A.R Tursunova. “Jahon musiqa tarixi” fanini o‘qitishda mustaqil ta’limni o‘rni va ahamiyati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.461–471.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ДИСЦИПЛИНЫ "ИСТОРИЯ МИРОВОЙ МУЗЫКИ"

© А.Р. Турсунова[1]✉
[1]Государственная консерватория Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: эффективная организация самостоятельного обучения студентов при изучении дисциплины «История мировой музыки» является одной из важнейших задач современного образования. Эта дисциплина позволяет студентам не только получать знания о музыкальных произведениях, композиторах и их стилях, но и развивать критическое мышление, творческий подход и навыки саморазвития. Правильная организация самостоятельного обучения способствует углублению знаний по предмету, повышению профессиональных компетенций студентов и улучшению качества подготовки к итоговому контролю, что в целом способствует подготовке квалифицированных кадров.

ЦЕЛЬ: осветить теоретические основы эффективной организации самостоятельной учебной деятельности студентов по дисциплине «История мировой музыки», обосновать значение применения современных педагогических технологий и разработать практические рекомендации по их внедрению в учебный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведён анализ отечественной и зарубежной литературы, передового педагогического опыта и научных источников по образовательным технологиям. С помощью аналитического и сравнительного методов изучена роль современных педагогических технологий в организации самостоятельного обучения студентов. Также использованы методы наблюдения и

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

интервью, основанные на изучении практики преподавания дисциплины «История мировой музыки» в вузах Узбекистана.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в условиях стремительного развития информационного пространства и роста требований к специалистам организация эффективного самостоятельного обучения студентов в вузах становится одним из ключевых факторов подготовки высококвалифицированных кадров. Особенно это актуально для гуманитарных дисциплин, таких как «История мировой музыки», где глубокое усвоение материала невозможно без активной самостоятельной работы, анализа, осмысления и поиска информации. Применение современных педагогических технологий не только оптимизирует этот процесс, но и значительно повышает его результативность, побуждая студентов к более глубокому изучению предмета. Проблема организации самостоятельного обучения студентов с использованием современных технологий является одной из наиболее актуальных в современной педагогике. В этом направлении проведено множество научных исследований, результаты которых освещают теоретические основы, методологию и практическое значение самостоятельного обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: каждая современная педагогическая технология (ИКТ, перевёрнутый класс, проектное обучение, дифференцированное обучение, геймификация, мобильное обучение и др.) обладает своими содержательными и дидактическими особенностями и возможностями применения. Это позволяет обогатить содержание самостоятельного обучения студентов по дисциплине «История мировой музыки», повысить его эффективность, активность, интерес и реализовать их творческий потенциал. Целенаправленная и обоснованная интеграция таких технологий способствует не только глубокому усвоению знаний, но и формированию универсальных компетенций, необходимых для будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: дисциплина, история мировой музыки, самостоятельное обучение, теория, компетенция, педагогические технологии.

Для цитирования: А.Р. Турсунова. Роль и значение самостоятельного обучения в преподавании дисциплины "история Мировой музыки". // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). С.461–471.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF INDEPENDENT LEARNING IN TEACHING THE DISCIPLINE "HISTORY OF WORLD MUSIC"

© Tursunova R. Artikzhanovna[1]✉
[1]State Conservatory of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: organizing students' independent learning effectively in the course "History of World Music" is one of the most important tasks of modern education. This course not only provides students with knowledge about musical works, composers,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

and their styles, but also helps them develop critical thinking, creative approaches, and self-development skills. Properly organized independent learning deepens students' subject knowledge, improves their professional competencies, and enhances preparation for final assessments, contributing to the training of qualified specialists.

AIM: to highlight the theoretical foundations for effectively organizing students' independent learning activities in the "History of World Music" course, justify the importance of using modern pedagogical technologies, and develop practical recommendations for their implementation in the educational process.

MATERIALS AND METHODS: this study involved analyzing local and foreign literature, advanced pedagogical practices, and academic sources on educational technologies. Analytical and comparative methods were used to examine the role of modern pedagogical technologies in organizing students' independent learning. Observation and interview methods based on studying teaching practices of the "History of World Music" course in Uzbek higher education institutions were also employed.

DISCUSSION AND RESULTS: in the context of rapid development of the information space and growing demands for professionals, organizing effective independent learning for students in higher education becomes one of the main factors in training highly qualified specialists. This is especially relevant for humanities courses such as "History of World Music," where deep mastery of the material is impossible without active independent work, analysis, comprehension, and information seeking. Applying modern pedagogical technologies not only optimizes this process but also significantly enhances its effectiveness, motivating students to study the subject in greater depth. The problem of organizing students' independent learning using modern technologies is one of the most pressing issues in contemporary pedagogy. Many scientific studies, both local and international, have been conducted in this area, shedding light on the theoretical foundations, methodology, and practical significance of independent learning.

CONCLUSION: each modern pedagogical technology (ICT, flipped classroom, project-based learning, differentiated instruction, gamification, mobile learning, etc.) has its own content features, didactic factors, and application opportunities. These technologies enrich the content of students' independent learning in the "History of World Music" course, improve its effectiveness, and help develop students' activity, interest, and creative potential. Their purposeful and justified integration contributes not only to deep knowledge acquisition but also to the formation of universal competencies necessary for future professional activity.

Keywords: subject, history of world music, independent learning, theory, competence, pedagogical technologies.

For citation: Shohsanam Sh. Ayubova. (2025) 'The role and significance of independent learning in teaching the discipline "history of world music"', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.461–471. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Axborot makonining jadal rivojlanishi va mutaxassislarga bo'lgan talablarning ortib borishi sharoitida oliy o'quv yurtlarida talabalarning samarali mustaqil ta'limini tashkil etish yuqori malakali kadrlarni tayyorlashning asosiy omillaridan biriga aylanmoqda. Bu, ayniqsa, "Jahon musiqa tarixi" kabi gumanitar fanlar uchun dolzarb bo'lib, bu yerda materialni chuqur o'zlashtirish faol mustaqil ish, tahlil, anglash va ma'lumot qidirishsiz mumkin emas. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash bu jarayonni optimallashtirish bilan birga, uning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi va talabalarni fanni chuqurroq o'rganishga undaydi. Talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etish va unda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish muammosi zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb masalalaridan biriga aylanadi.. Bu borada mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan ko'plab ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirilgan bo'lib, ularning natijalari mustaqil ta'limning nazariy asoslari, metodologiyasi va amaliy ahamiyatini yoritishga xizmat qilgan.

Xususan, mustaqil ta'lim va mustaqil ish nazariyasining fundamental asoslari P.I. Pidkasistыy [1], I.A. Zimnyaya [2], A.V. Xutorskoy [3] kabi rus olimlarining asarlarida keng yoritilgan. Ular mustaqil ishni talaba shaxsining rivojlanishi, uning faolligi, bilish jarayonlarini faollashtirish va kompetensiyalarni shakllantirishdagi rolini ilmiy jihatdan asoslab berishgan. Jon Dyuining "tajriba orqali o'rganish" g'oyalari [4], Jan-Jak Russoning "erkin ta'lim" konsepsiyasi [5] esa talabaning ta'lim jarayonidagi faol subyektini ahamiyatini ko'rsatib bergan.

O'zbekistonda pedagogik texnologiyalar va mustaqil ta'limni tashkil etish muammolariga bag'ishlangan qator tadqiqotlar olib borilgan. N.N. Azizxodjayevaning "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat" (2006), N.A. Muslimov, Z.T. Raximov va boshqalarning "Ta'lim texnologiyalari" (2019, 2021) darsliklari, M. Ochilovning "Yangi pedagogik texnologiyalar" (2000), R.J. Ishmuxamedovning "Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari" (2004) kabi asarlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning umumnazariy va amaliy masalalari, ularni OTMda qo'llash yo'llari, talabalarning mustaqil faoliyatini faollashtirishning didaktik asoslari tahlil qilingan. L.V. Golish va D.M. Fayzullayevalarning ishlarida pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirishga alohida e'tibor qaratilgan. Bu tadqiqotlar oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'limni tashkil etishning umumiy nazariy-metodologik bazasini yaratgan.

Shu bilan birga, musiqa san'ati ta'limi tizimida, xususan, "Jahon musiqa tarixi" fanini o'qitishda talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalasiga bag'ishlangan kompleks ilmiy-tadqiqotlar yetarli darajada olib borilmagan. Mavjud ishlar, asosan, musiqiy pedagogikaning umumiy jihatlarini, yoki axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining musiqa ta'limida alohida qo'llanishini (masalan, nota yozuvlari bilan ishlash dasturlari, audiolovish vositalari) yoritgan. Biroq, "Jahon musiqa tarixi" fanining o'ziga xos xususiyatlarini (keng xronologik va geografik qamrov, audial va nazariy komponentlarning o'zaro bog'liqligi, madaniyatlararo aloqalar) inobatga olgan holda, inverslangan sinf, loyiha asosida o'qitish,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

geymifikatsiya, mobil ta’lim, sun’iy intellekt, art-pedagogika kabi innovatsion pedagogik texnologiyalarning kompleks majmuasini talabalarning mustaqil ta’limida samarali qo’llash metodikasi yetarlicha tadqiq etilmagan.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, ishlab chiqilgan ilmiy-metodik tavsiyalar va taklif etilgan pedagogik texnologiyalar oliy o’quv yurtlari o’qituvchilari tomonidan "Jahon musiqa tarixi" fani, shuningdek, boshqa gumanitar va madaniy fanlar bo’yicha talabalarning mustaqil ishi samaradorligini oshirish uchun foydalanilishi mumkin. Tadqiqot materiallari mustaqil ishni tashkil etish bo’yicha o’quv qo’llanmalari va metodik tavsiyalar ishlab chiqish uchun asos bo’lishi mumkin.

Bugunda O’zbekiston Respublikasida ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish mustaqillikning ilk kunlaridanoq davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri bo’lib kelmoqda. Mamlakatimizning kelajagi bo’lgan mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan va kasb-hunarlarni puxta egallagan, o’z yurtiga fidoyi, har tomonlama sog’lom avlodni tarbiyalash har bir pedagogning asosiy vazifasi va burchidir. Bu esa o’qituvchilardan yuksak bilim, ulkan mahorat, zamonaviy ilm-fan yutuqlaridan xabardor bo’lish, xorijiy tillar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)dan maqsadli foydalanish ko’nikmalariga ega bo’lishni talab etadi. Aynan shu talablar “Jahon musiqasi tarixi” fanini o’qitishda pedagogik texnologiyalarning o’rni va qo’llash imkoniyatlarini tahlil qilishni o’ta muhim qiladi.

Uzluksiz ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri – innovatsion ta’lim texnologiyalarini o‘quv jarayoniga keng tatbiq etish orqali jahon standartlariga mos, bilimli, tashabbuskor, tadbirkor, raqobatbardosh mutaxassis kadrlar tayyorlash va komil insonni shakllantirishdan iboratdir.

O‘qituvchining dars ishlanmasidan farqli o‘laroq, ta’lim texnologiyasi talabalar faoliyatiga yo‘naltirilgan bo‘lib, ularning shaxsiy va o‘qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatlarini inobatga olgan holda, o‘quv materiallarini mustaqil o‘zlashtirishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. Uning markaziy muammosi – ta’lim oluvchi shaxsini rivojlantirish orqali ta’lim maqsadiga erishishni ta’minlashdir. “Jahon musiqasi tarixi” kabi san’at yo‘nalishidagi fanlarda bu yondashuv ayniqsa muhimdir, chunki u talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishga va asarlarni chuqur anglashga imkon beradi.

Garchi pedagogik texnologiya nazariyasi o‘tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab asoslanib kelinayotgan bo‘lsada, “pedagogik texnologiya” tushunchasiga nisbatan turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, pedagog olim V.P. Bespalko uni “amaliyotga tadbiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi” deya ta’riflaydi va o‘quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga e’tibor qaratadi[6]

Mohiyatiga ko‘ra, pedagogik texnologiya vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta’minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizimni ifodalaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Quyida "Jahon musiqa tarixi" fani bo‘yicha mustaqil ta’lim jarayonida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan yangi pedagogik texnologiyalarning asosiy yo‘nalishlari, ularning didaktik imkoniyatlari va amaliy qo‘llanilish jihatlari tahlil etiladi:

1.Axborot-kommunikativ texnologiyalari (AKT) keng qamrovli tushuncha bo‘lib, ta’lim jarayoniga raqamli vositalar va telekommunikatsiya imkoniyatlarini jalb etishni nazarda tutadi. "Jahon musiqa tarixi" kursida AKT talabalarning mustaqil izlanishlari uchun zarur bo‘lgan axborot resurslariga (notalar, musiqiy asarlar yozuvlari, tarixiy hujjatlar, ilmiy maqolalar) keng yo‘l ochadi.

Elektron ta’lim platformalari (masalan, Moodle, Google Classroom, Canvas) o‘quv jarayonini tizimli tashkil etish, talabalarga mustaqil o‘rganish uchun zarur bo‘lgan o‘quv materiallarini (ma’ruza matnlari, taqdimotlar), videodarslar, audioyozuvlar, nazorat testlari va amaliy topshiriqlarni yetkazish hamda ularning bajarilishini kuzatib borish imkonini beradi. Bunday platformalar, shuningdek, talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi masofaviy muloqotni ham samarali yo‘lga qo‘yadi.

Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar musiqa tarixini o‘rganishda noyob tajriba olish imkoniyatini taqdim etadi. Talabalar virtual konsert zallarida tarixiy davr musiqasidan bahramand bo‘lishlari, mashhur opera spektakllarining virtual namoyishlarida ishtirok etishlari yoki qadimiy musiqa asboblarining (masalan, klavesin, lyutnya, qadimgi yunon kifarasi) raqamli modellari bilan tanishib, ularning tuzilishi va sadolanishini o‘rganishlari mumkin.

Internet-resurslarning ahamiyati beqiyosdir. Onlayn kutubxonalar (masalan, International Music Score Library Project — IMSLP, JSTOR, Project Gutenberg) noyob nota materiallari, musiqashunoslikka oid kitoblar va davriy nashrlarga; maxsus ma’lumotlar bazalari (masalan, RILM Abstracts of Music Literature) ilmiy tadqiqotlarga; Coursera, EdX, Khan Academy kabi global ta’lim platformalari esa musiqa tarixining turli davrlari va yo‘nalishlariga bag‘ishlangan akademik darajadagi leksiyalar va kurslarga kirishni ta’minlaydi.

2. Inverslangan (yoki "teskari") sinf texnologiyasi an’anaviy ta’lim modelini o‘zgartirib, nazariy materiallarni (ma’ruzalar, qoidalar) uyda mustaqil o‘zlashtirishni, sinfdagi vaqtni esa amaliy mashg‘ulotlar, munozaralar, loyiha ishlari va murakkab masalalarni hal etishga sarflashni taklif etadi. "Jahon musiqa tarixi" fanida bu usul talabalarga, masalan, "Barokko davri musiqasi" mavzusi bo‘yicha videoleksiya yoki elektron materiallarni oldindan o‘rganib kelib, seminar mashg‘ulotida o‘sha davr kompozitorlari (I.S. Bax, G.F. Gendel, A. Vivaldi) asarlarining qiyosiy tahlili, uslubiy xususiyatlari muhokamasi yoki muayyan asarning interpretatsiyalarini taqqoslash kabi faol faoliyat bilan shug‘ullanish imkonini beradi. Bu yondashuv o‘qituvchiga ko‘proq fasilitator rolini bajarishga va har bir talabaning individual ehtiyojlariga e’tibor qaratishga imkon yaratadi.

3. Loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning — PBL) talabalarni muayyan muammoni hal qilishga yoki aniq bir mahsulot yaratishga yo‘naltirilgan uzoq muddatli, mustaqil yoki guruhiy tadqiqot loyihalariga jalb etadi. Musiqa tarixi sohasida PBL

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

talabalarga chuqur izlanish, tanqidiy tahlil, manbalar bilan ishlash va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, talabalar "V.A. Motsart operalarida musiqiy dramaturgiyaning o‘ziga xosligi", "Romantizm davri fortepiano musiqasidagi yangiliklar" yoki "O‘rta asrlar Yevropasidagi dunyoviy musiqa janrlari" kabi mavzularda mustaqil tadqiqotlar olib borishlari mumkin. Loyiha natijasi ilmiy taqdimot, tahliliy hisobot, ta’limiy veb-sayt, qisqa metrajli hujjatli film yoki hatto kichik bir konsert dasturi ko‘rinishida bo‘lishi mumkin.

4. Differensiallangan ta’lim har bir talabaning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va o‘rganish sur’atini hisobga olgan holda ta’lim mazmuni, jarayoni va mahsulini moslashtirishni ko‘zda tutadi. "Jahon musiqa tarixi"ni o‘qitishda bu yondashuv talabalarning muvaffaqiyatli o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish orqali kuchliroq tayyorgarlikka ega talabalarga murakkabroq tahliliy vazifalar (masalan, muayyan kompozitor uslubining shakllanishiga ta’sir etgan omillarni tadqiq etish), boshqa talabalarga esa asosiy tushunchalar va tayanch bilimlarni mustahkamlashga qaratilgan topshiriqlar berilishi mumkin.

Adaptiv testlar va onlayn tizimlar talabalarning bilim darajasini avtomatik ravishda aniqlab, ularga mos murakkablikdagi materiallar, qo‘shimcha resurslar yoki takrorlash uchun topshiriqlar taqdim etishi mumkin. Masalan, musiqa tarixining muayyan davri bo‘yicha testdan o‘ta olmagan talabaga o‘sha davrga oid qo‘shimcha videoma’ruza yoki soddalashtirilgan o‘quv materiallari tavsiya etilishi mumkin.

5. Geymifikatsiya (o‘yinlashtirish) ta’lim jarayoniga o‘yin elementlari va mexanizmlarini (masalan, ballar, reytinglar, yutuq nishonlari (beydjiklar), virtual mukofotlar, topshiriqlar (kvestlar), syujetlilik) joriy etish orqali talabalarning o‘quv motivatsiyasi va jalb etilganligini oshirishga qaratilgan[7]. Musiqa tarixi darslarida bu usul o‘rganish jarayonini yanada qiziqarli va esda qolarli qilishi mumkin.

Qiziqarlilikni oshirish maqsadida Kahoot!, Quizlet Live kabi platformalarda musiqa tarixiga oid jamoaviy kvizlar, "tarixiy shaxslar" yoki "musiqiy uslublar"ni topish o‘yinlari o‘tkazilishi mumkin. Google Arts & Culture kabi resurslar orqali dunyoning mashhur opera teatrlari yoki kompozitorlar uy-muzeylariga virtual sayohatlar uyushtirish ham o‘yinlashtirish elementi sifatida xizmat qiladi.

Mukofotlar tizimi orqali talabalarning faolligi, to‘g‘ri bajarilgan topshiriqlar va erishilgan yutuqlar uchun ballar, virtual nishonlar yoki hatto kichik sertifikatlar berilishi ularning fanni o‘zlashtirishga bo‘lgan intilishini kuchaytiradi.

6. Mobil ta’lim (m-Learning) smartfon, planshet kabi mobil qurilmalar va ilovalar orqali ta’lim olish imkoniyatini yaratadi, bu esa "har doim va har yerda" o‘rganish tamoyilini amalga oshiradi[8,129].

Maxsus mobil ilovalar (masalan, "Classical Music Archives", "Naxos Music Library", "Teoria" kabi musiqa nazariyasi va tarixiga oid ilovalar) talabalarga o‘quv materiallarini

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ko‘rib chiqish, musiqiy asarlarni tinglash, notalarni o‘rganish va hatto kichik mashqlarni bajarish imkonini beradi.

Podkastlar va audio ma’ruzalar kompozitorlarning hayoti va ijodi, musiqa tarixining muhim voqealari yoki muayyan musiqiy asarlarning tahlili haqida qiziqarli va qulay formatda ma’lumot olish uchun samarali vositadir. Bunday materiallarni talabalar yo‘lda, bo‘sh vaqtlarida tinglashlari mumkin.

7. Ijtimoiy tarmoqlar va hamkorlik (Social Media and Collaboration) vositalari talabalar o‘rtasida o‘zaro muloqot, bilim almashish, guruhli loyihalarni amalga oshirish va kengroq o‘quv hamjamiyatini shakllantirish uchun qulay muhit yaratadi.

Maxsus yaratilgan forumlar, bloglar yoki ijtimoiy tarmoqlardagi guruhlar (masalan, Facebook, Telegram, Discord) talabalarga musiqa tarixiga oid mavzularni muhokama qilish, o‘z fikrlari va tadqiqotlari bilan o‘rtoqlashish, savollar berish va mutaxassislardan maslahatlar olish imkoniyatini beradi.

Viki-loyihalar (masalan, Google Docs, Notion, yoki hatto maxsus ta’lim viki-platformalarida) talabalarga birgalikda ma’lumotlar bazasini, lug‘atlar, xronologik jadvallar yoki musiqa tarixiga oid ensiklopedik maqolalar yaratishda hamkorlik qilish imkonini beradi. Bu jarayon jamoaviy bilim yaratish va mas’uliyatni his qilishga o‘rgatadi.

8. Sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari ta’lim sohasiga, jumladan musiqa tarixini o‘rganishga ham jadal kirib kelmoqda. Uning imkoniyatlari ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish, ayrim vazifalarni avtomatlashtirish va yangi tadqiqot usullarini taqdim etishda namoyon bo‘ladi.

AI tizimlari talabalarning bilim darajasi, o‘rganish sur’ati va qiziqishlariga moslab shaxsiy tavsiyalar berishi mumkin; masalan, muayyan musiqa uslubini chuqurroq o‘rganish uchun qo‘shimcha materiallar yoki murakkab tahlil talab qiluvchi asarlarni taklif etishi mumkin. ChatGPT kabi til modellari yordamida talabalar musiqa uslublarini tahlil qilish, muayyan savollarga javob topish yoki hatto ijodiy ishlar uchun g‘oyalar olishda foydalanishlari mumkin.

Avtomatlashtirilgan baholash tizimlari (masalan, Grammarly, Turnitin kabi vositalar nafaqat grammatika, balki plagiatni ham tekshirishi mumkin) talabalarning yozma ishlarini (esse, tahliliy maqolalar) dastlabki tekshiruvdan o‘tkazib, o‘qituvchining vaqtini tejashga va talabaga tezkor aks aloqa berishga yordam beradi.

9. Art-pedagogika san’at vositalari va ijodiy jarayonlarni ta’limga integratsiya qilish orqali o‘quv materiallarini chuqurroq his etish, emotsional idrok etish va ijodiy o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan. Musiqa tarixi kabi san’atshunoslik fani uchun bu yondashuv ayniqsa samaralidir.

Ijodiy usullar orqali musiqa tarixini o‘rganishda talabalar muayyan davr musiqasini tasviriy san’at asarlari (rassomlik, haykaltaroshlik), me’morchilik uslublari bilan bog‘liq holda tahlil qilishlari, grafik diagrammalar, intellekt-xaritalar (mind maps) yoki interaktiv xronologik jadvallar yaratishlari mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Teatrlashtirish usuli esa talabalarga tarixiy voqealarni, kompozitorlar hayotidan lavhalarni yoki hatto musiqiy asarlarning yaratilish jarayonlarini sahnalashtirish orqali o‘sha davr muhitiga "kirib borish" va uni yaxshiroq tushunish imkonini beradi. Masalan, "Betxovenning Venadagi ilk konserti" yoki "O‘rta asrlar trubadurlarining chiqishi" kabi sahnalar ijro etilishi mumkin.

10. Refleksiya va o‘zini baholash talabalarning o‘z o‘quv faoliyatini, yutuq va kamchiliklarini anglashi, maqsadlarni belgilashi va o‘rganish strategiyalarini takomillashtirishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Elektron portfolio (masalan, Mahara, Google Sites, yoki oddiy bulutli xizmatlardagi papkalar) talabalarga butun o‘quv davri mobaynida bajargan ishlarini (esselar, tahlillar, loyihalar, ijodiy ishlar, audio/video yozuvlar) tizimli ravishda to‘plab borish va o‘z rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini beradi.

O‘qituvchilar tomonidan tashkil etiladigan aks aloqa (obratnaya svyaz) jarayonlari, jumladan videokonsultatsiyalar, elektron pochta yoki messenjerlar orqali beriladigan yo‘l-yo‘riqlar va baholar, talabalarga o‘z xatolarini tushunishga va keyingi faoliyatini to‘g‘ri yo‘naltirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida sanab o‘tilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalarning har biri o‘ziga xos mazmun, didaktik omillar va qo‘llanish imkoniyatlariga ega bo‘lib, "Jahon musiqa tarixi" fani bo‘yicha talabalarning mustaqil ta’lim jarayonini mazmunan boyitish, uning samaradorligini oshirish, talabalarning faolligi, qiziqishi va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishda muhim o‘rin tutadi. Ularning maqsadli va o‘rinli integratsiyasi nafaqat bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga, balki kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan universal kompetensiyalarni shakllantirishga ham xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся: Дидактический анализ процесса и структуры воспроизведения и творчества / П. И. Пидкасистый. — М. : Педагогика, 1972 . — 183 с.
2. Зимняя И. А. Психологические основы лекционной пропаганды / И. А. Зимняя. — М. : Знание, 1981 г. — 64 с.
3. Хуторской А.В. Современная дидактика. Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. / А.В.Хуторской. – М.: Высш. шк., 2007.-639 с.
4. Дюи, Дж. Школа и общэство / Дж. Дюи. — М.: Госиздат, 1924. — 168 с.
5. Руссо, Ж.Ж. Избранные сочинения Текст./ Ж.-Ж. Руссо М. : Гослитиздат, 1961. — 851с.
6. Беспалко В. П. Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика, 1989.
7. Kevin Verbax (Kevin Werbach) i Den Xanter (Dan Hunter): Ix kniga "For the Win: How Game Thinking Can Outsmart the Competition", 2012.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

8. Traxler J. Distance education and mobile learning: Catching up, taking stock //Distance Education. – 2010. – Т. 31. – №. 2. – P. 129.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Tursunova Ravshanoy Artıkjanovna,** O'zbekiston davlat konservatoriyasi "Musiqa tarixi va tanqidi" kafedrasi dotsenti, san'atshunoslik doktori (**PhD**), [**Турсунова Равшаной Артикжановна**, доцент кафедры «Истории музыки и критики» Государственной консерватории Узбекистана, доктор искусствоведения (**PhD**)], [**Tursunova R. Artıkzhanovna**, Associate Professor of the Department of History of Music and Criticism of the State Conservatory of Uzbekistan, Doctor of Art History (**PhD**)]; manzil: O'zbekiston, Toshkent shahri, Yashnaobod tumani, Aviasozlar-4 mavzesi, 33-uy, 54-xonadon [адрес: Узбекистан, город Ташкент, Яшнабадский район, 4-й квартал, Авиасозлар, дом 33, квартира 54], [address: Uzbekistan, Tashkent city, Yashnaabad district, Aviasozlar-4 district, 33, room 54].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

NIKOHDAN TASHQARI MUNOSABATLAR: PSIXOLOGIK, IJTIMOIY VA MADANIY JIHATLAR

© Sh.U. Azizova[1]✉
[1]Alfraganus Universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada zamonaviy jamiyatda nikohdan tashqari munosabatlar fenomeni psixologik, ijtimoiy va madaniy jihatlarda tahlil qilinadi. Bu hodisaning yuzaga kelish sabablari, oqibatlari va shaxsiy hamda ijtimoiy hayotga ta'siri ko'rib chiqiladi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi — ekstramarital munosabatlarning psixologik motivlari, gender rollaridagi o'zgarishlar va texnologik vositalarning bu munosabatlarga ta'sirini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: sifatli tahlil usuli asosida psixologik adabiyotlar, sotsiologik nazariyalar, so'rovnoma natijalari va real hayotiy misollar asosida ma'lumotlar to'plandi. Qiyosiy, tizimli va madaniy yondashuvlar qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot ekstramarital aloqalarning yuzaga kelishida psixologik ehtiyojlarning qondirilmasligi, emotsional xavfsizlik va texnologik omillarning hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatdi. Bu munosabatlar oila barqarorligi, bolalar tarbiyasi va jamiyat qadriyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

XULOSA: nikohdan tashqari munosabatlar murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida baholanib, ularni tushunish va oldini olish uchun psixologik, ijtimoiy va madaniy darajada kompleks yondashuv zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: ekstramarital munosabat, psixologik xavf, ijtimoiy me'yorlar, sadoqat, gender rollari, raqamli madaniyat.

Iqtibos uchun: Azizova Sh.U. Nikohdan tashqari munosabatlar: psixologik, ijtimoiy va madaniy jihatlar. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.472–479.

ВНЕБРАЧНЫЕ ОТНОШЕНИЯ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНЫЕ И КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ

© Ш.У. Азизова[1]✉
[1] Университет Альфраганус, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается феномен внебрачных отношений в современном обществе с психологической, социальной и культурной точек зрения. Анализируются причины, последствия и влияние данных отношений на личную и общественную жизнь.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: цель исследования — выявить психологические мотивы, изменения гендерных ролей и влияние цифровых технологий на распространение внебрачных связей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использован качественный метод анализа на основе научной литературы, социологических теорий, анкет и реальных жизненных примеров. Применены сравнительный, системный и культурологический подходы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что внебрачные отношения часто обусловлены неудовлетворёнными эмоциональными потребностями, отсутствием привязанности и влиянием цифровой среды. Такие связи оказывают негативное влияние на стабильность семьи и духовные ценности общества.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: внебрачные отношения представляют собой сложное социально-психологическое явление, требующее комплексного анализа и превентивных мер на психологическом, социальном и культурном уровнях.

Ключевые слова: внебрачные отношения, психологический риск, социальные нормы, верность, гендерные роли, цифровая культура.

Для цитирования: Азизова Ш.У. Внебрачные отношения: психологические, социальные и культурные аспекты.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.472–479.

EXTRAMARITAL RELATIONSHIPS: PSYCHOLOGICAL, SOCIAL AND CULTURAL DIMENSIONS

© Shodiya U. Azizova[1]✉
[1]Alfraganus University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the phenomenon of extramarital relationships in modern society from psychological, social, and cultural perspectives. It analyzes the causes, consequences, and impact of such relationships on both personal and public life.

AIM: the main objective is to explore the psychological motivations, shifts in gender roles, and the influence of digital technologies on the rise of extramarital affairs.

MATERIALS AND METHODS: a qualitative analytical approach was used, based on scientific literature, sociological theories, case studies, and surveys. Comparative, systemic, and cultural interpretations were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: findings indicate that emotional dissatisfaction, insecure attachments, and technological factors play major roles in forming extramarital connections. These relationships negatively affect family stability, child development, and social values.

CONCLUSION: extramarital affairs are a complex socio-psychological issue requiring an interdisciplinary approach for understanding and prevention across psychological, societal, and cultural dimensions.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: extramarital relationship, psychological risk, social norms, fidelity, gender roles, digital culture.

For citation: Shodiya U. Azizova. (2025) 'Extramarital relationships: psychological, social and cultural dimensions', Inter education & global study, Vol.3 (6(1)), pp.472–479. (In Uzbek).

Insoniyat tarixida nikoh va oilaviy munosabatlar har doim jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi, madaniy qadriyatlari va diniy e'tiqodlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Biroq, zamonaviy jamiyatda bu munosabatlarning shakli, mazmuni va davomiyligiga nisbatan qarashlar keskin o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, nikohdan tashqari munosabatlar — ekstramarital aloqalar — tobora ko'proq muhokama markaziga aylanmoqda. Bu hodisaga faqat axloqiy nuqtayi nazardan qarash, uning asl sabablarini va murakkab ichki mexanizmlarini tushunishga to'liq imkon bermaydi.

Ekstramarital munosabatlar — bu shunchaki sadoqatning buzilishi emas, balki shaxsiy ehtiyojlar, jamiyat bosimi, texnologik vositalar va madaniy erkinliklar o'rtasidagi murakkab to'qnashuv natijasidir. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, bu munosabatlar ko'pincha emotsional yetishmovchilik, o'zini qadrsiz his qilish, yoki o'tmishda shakllangan bog'lanish muammolaridan kelib chiqadi. Shu bilan birga, sotsiologik yondashuvlar bu hodisani jamiyatdagi o'zgarayotgan rollar, jinsiy erkinlik darajasi va nikoh institutining qayta talqin qilinishi bilan bog'liq deb izohlaydi.

Bugungi raqamli texnologiyalar davrida ekstramarital munosabatlar faqat an'anaviy jismoniy uchrashuvlar bilan cheklanmay, balki virtual shakllarda ham keng tarqalmoqda. Onlayn tanishuv ilovalari, anonim muloqot platformalari, ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy chegaralarning buzilishi — bularning barchasi bu hodisani yangi darajaga olib chiqmoqda.

Bu maqolada nikohdan tashqari munosabatlar masalasi uch asosiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi:

1. Psixologik – individual ehtiyojlar va ichki qarama-qarshiliklar asosida;
2. Ijtimoiy-madaniy – gender rollari, jamiyatda nikoh institutining o'zgarishi kontekstida;
3. Texnologik – zamonaviy raqamli aloqa vositalarining bu jarayonga ta'siri.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, ushbu munosabatlar inson ruhiyatiga, oila barqarorligiga, farzandlar tarbiyasiga va umuman jamiyatning ma'naviy salomatligiga bevosita ta'sir qiladi. Shuning uchun, bu hodisani chuqur va kompleks yondashuv orqali tahlil qilish zamonaviy psixologiya va ijtimoiy fanlar oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Nikohdan tashqari munosabatlar (ekstramarital aloqalar) ko'p asrlardan buyon insoniyat jamiyatida mavjud bo'lgan murakkab ijtimoiy va psixologik hodisalardan biridir. Bunday aloqalar jamiyatda doimo muhokama markazida bo'lib kelgan, lekin ularning zamonaviy jamiyatdagi ildizlari, ko'lami va oqibatlari o'ziga xos tus olgan. Bu maqolada ekstramarital munosabatlar nafaqat axloqiy yoki diniy kontekstda, balki psixologik motivatsiyalar, sotsiokultural omillar va zamonaviy texnologik muhit orqali ham yoritiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Nikohdan tashqari munosabatlar (NTM) bugungi globallashuv jarayonida nafaqat psixologik, balki ijtimoiy va madaniy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoq va ommaviy axborot vositalarining ta'siri ostida bu munosabatlar ommalashmoqda. Mazkur munosabatlar jamiyatda an'anaviy qadriyatlarga zid holatda qabul qilinadi va ko'plab ijtimoiy inqirozlarning asosiy omillaridan biri sifatida ko'riladi. Shu bilan birga, psixologik iztirob, ruhiy ziddiyat, oilaviy buzilishlar, bolalar taqdiriga salbiy ta'sirlar ham ushbu holatlarning oqibati sifatida ko'rilmoqda.

Adabiyotlar sharhi. Tadqiqot doirasida foydalanilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, NTMlar haqidagi qarashlar muallifning mafkuraviy, madaniy va dini nuqtai nazariga bog'liq. Erich Frommning "Sevgi san'ati" asarida ehtiros va mas'uliyatga asoslanmagan munosabatlar yuzaki deb baholanadi. U sevgining mohiyatini — mehr, hurmat, javobgarlik va bilish sifatlaridan iborat deb biladi. Nikohdan tashqari munosabatlar esa bu to'rtlikning barqarorligini buzadi.

Sociolog A. Giddens "Intimate Relationships" nomli asarida zamonaviy jamiyatda yaqin munosabatlarning shakli o'zgarib borayotganini qayd etadi. U jamiyatdagi "pure relationship" konsepsiyasini ilgari suradi, ya'ni faqat hissiyotga asoslangan, majburiyatdan xoli munosabatlar. Bu esa NTMlarga madaniy asos izlashga urinish bo'lishi mumkin.

Psixologiya sohasida O'zbekistonlik olima D. Alimova o'z izlanishlarida ijtimoiy izolyatsiya, shaxsiy ehtiyojlarning qondirilmasligi, oilaviy ziddiyatlar sababli NTMlarga kirishish holatlari ko'p ekanini qayd etgan. Shuningdek, I. Rahimov va M. Qodirovlarning oila psixologiyasiga oid ilmiy maqolalarida O'zbekiston sharoitida oilaning ijtimoiy va ruhiy himoya roliga alohida e'tibor qaratilgan.

Jamiyatshunos olima G. Karimovaning ishlanmalarida esa madaniy transformatsiyalar natijasida qadriyatlar tizimining zaiflashuvi, natijada, an'anaviy nikoh asosidagi munosabatlarning o'rniga boshqa shakllarning kirib kelayotgani haqida tahliliy mulohazalar mavjud.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda sifatli tahliliy yondashuv usuli qo'llanildi. Ilmiy maqolalar, monografiyalar, psixologik kuzatishlar, ijtimoiy so'rovlar asosida axborotlar jamlandi. Axborotlarni tahlil qilishda qiyosiy yondashuv, tizimli tahlil, madaniy interpretatsiya usullari asos qilib olindi. Psixologik jihatlar bo'yicha A. Adler, E. Fromm, va R. Sternberg qarashlariga tayangan holda, ijtimoiy nuqtai nazar esa M. Vebber va A. Toffler nazariyalaridan kelib chiqib baholandi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik nikohdan tashqari munosabatlarga ehtiyoj sezadi, chunki ular mavjud munosabatda emotsional yoki jinsiy ehtiyojlari qondirilmayotganini his qiladi.

Ekstramarital munosabatlar, birinchi navbatda, psixologik ehtiyojlarning yetarlicha qondirilmasligi natijasida vujudga keladi. Er-xotin o'rtasida emotsional rishtaning zaifligi, ehtirosning susayishi, o'zaro ishonch yo'qolishi kabi omillar shaxsni tashqi aloqalarni izlashga undashi mumkin.

Maslow (1943) ehtiyojlar iyerarxiyasi nazariyasiga ko'ra, inson faqat fiziologik

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

emas, balki psixologik ehtiyojlarni ham qondirishga intiladi. Sadoqatli munosabatda emotsional iliqlik, qadr topish, his-tuyg‘ular almashinuvi mavjud bo‘lmasa, bu ehtiyojlar boshqa joydan qidiriladi.

Bowlby (1969) nazariyasiga ko‘ra, odamlar xavfsiz emotsional rishtaga muhtoj bo‘lishadi. Ushbu ehtiyojlar rad etilganda, shaxs alternativ aloqalarni izlay boshlaydi.

“Nikoh — bu qonuniy institut; muhabbat esa psixologik ehtiyoj.” (Sternberg, 1986) Shuningdek, shaxsiy qadriyat inqirozi, o‘ziga past baho berish, bolalikdagi psixologik travmalar ham ekstramarital aloqalarga sabab bo‘lishi mumkin.

Shuningdek, psixodinamik yondashuv nuqtai nazaridan, ekstramarital aloqa orqali shaxs o‘zining e’tiborga muhtoj “ichki bolasi”ni tasalli qilishga urinadi. Ba’zida bu aloqalar ongli tanlov emas, balki psixologik muvozanatni tiklashga bo‘lgan intuitiv urinishdir.

Real hayotiy holat: 5 yillik nikohda bo‘lgan shaxs psixologik konsultatsiyada turmush o‘rtog‘i bilan aloqa uzilganini va o‘zini yolg‘iz his qilayotganini bildirgan. Uning boshqa ayol bilan munosabat boshlashi “xiyonat” emas, balki o‘zini eslatish va qadrlanish istagining ifodasi bo‘lgan.

Jamiyatdagi jinsiy erkinlik, gender tengligi, individualizm va ommaviy madaniyat ekstramarital munosabatlarga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirmoqda. Ilgari axloqiy jihatdan keskin qoralanadigan holatlar bugungi kunda ba’zi madaniyatlarda “shaxsiy tanlov” sifatida qaralayapti.

Zygmunt Bauman (2003) o‘zining “Suyuq muhabbat” konsepsiyasida zamonaviy jamiyatda doimiylik emas, balki vaqtinchaliklik qadrlanayotganini ta’kidlaydi. Bu esa munosabatlarning beqarorligi va sadoqat inqiroziga olib kelmoqda.

Sotsiologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, ijtimoiy tarmoqlar, maxfiy chatlar va dating ilovalari orqali “ruxsat etilgan xiyonat” tushunchasi ommalashmoqda (Ashley Madison, 2023 yillik hisobotiga qarang).

Zamonaviy jamiyatda nikoh va sadoqat tushunchasi klassik doimiylik va mustahkamlik asosida emas, balki shaxsiy tanlov va moslashuvchanlik asosida baholanmoqda. Ilgari ijtimoiy va diniy me’yorlar orqali boshqarib turilgan nikoh va sadoqat qadriyatlari, endilikda individual huquq va jinsiy erkinlik mezonlari bilan to‘qnash kelmoqda.

Giddens (1992) “transformatsiyalangan intimlik” nazariyasida zamonaviy insonlar barqarorlikdan ko‘ra ehtiros va yangilikni qadrlashini, bu esa munosabatlarning beqarorlikka yuz tutishini ta’kidlaydi.

Ommaviy madaniyat ta’siri: Kino, serial, musiqalar va bloglar ekstramarital aloqalarni romantiklashtirib ko‘rsatmoqda. Bu esa yosh avlod ongida bu holatni normallashtiradi.

Gender tengligi omili: Ilgari erkaklar ekstramarital aloqalar qilganida jamiyatda bu ko‘proq kechirilgan, ammo ayollar uchun qoralangan. Bugun esa gender tengligi kuchaygani sayin, bunday munosabatlar har ikki jins vakillari orasida teng tarqalmoqda.

Digital erkinlik va anonimlik imkoniyatlari ekstramarital aloqalarni sodda, tez va xavfsiz ko‘rsatmoqda. Virtual aloqa real aloqaga nisbatan ko‘proq xavf tug‘diradi, chunki

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

u ko‘pincha ruhan bog‘lanishga olib keladi.

Sherry Turkle (2011) o‘z tadqiqotlarida bunday munosabatlarni “yolg‘izlik ichra aloqadorlik” deb ataydi. Virtual sadoqatsizlik (“emotional cheating”) bugun klassik jismoniy xiyonatdan ko‘ra xavfliroq deb qaralayapti.

Dating ilovalari (Tinder, Badoo, Ashley Madison): maxfiylik, istalgan vaqtda ulanish, filtrlar orqali moslikni tanlash imkoniyati orqali turmush qurmaganlar bilan bir qatorda oilalilar orasida ham keng tarqalmoqda.

Deepfake va AI xatari: Bugungi kunda sun’iy intellekt orqali boshqa shaxs nomidan virtual aloqalarni yaratish mumkin bo‘lib qoldi. Bu esa sadoqat tushunchasini yanada murakkablashtiradi.

Ekstramarital aloqalar nafaqat shaxsiy, balki oilaviy va jamiyat tuzilmasiga ham zarar yetkazadi. Oila barqarorligining buzilishi, farzandlar ruhiyatidagi izlar, ijtimoiy ishonchning pasayishi kabilar bu hodisaning uzoq muddatli salbiy oqibatlaridir.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ekstramarital munosabatlar o‘zgargan emas, faqat uning niqobi va usullari zamonaviylashgan.

Zamonaviy ayollar va erkaklar teng darajada ish bilan band, moliyaviy jihatdan mustaqil bo‘lishmoqda. Bu esa erkaklar ustunligiga asoslangan eski modeldagi nikoh tizimiga qarshi bo‘lgan yangi rollarni shakllantirmoqda.

Nikohdagi rollar o‘zgargan sayin, ehtiyojlar, sadoqat va munosabat talqinlari ham yangilanmoqda. Biroq bu erkinlik ba’zida o‘z chegarasini yo‘qotadi: sadoqat - qadriyat sifatida emas, tanlov sifatida qaralayapti.

Sadoqat — qadriyatmi yoki tanlov?

Postmodern psixologik yondashuvga ko‘ra, sadoqat endilikda barcha uchun majburiyat emas, balki shaxsiy qaror, hatto strategik tanlovga aylanmoqda.

Tadbirkorlik va ekstramarital xatti-harakatlar o‘rtasidagi bog‘liqlik:

Ba’zi tadqiqotlarda (McKinsey, 2022) yuqori stress, sayohatlar, aloqadorlik doirasining kengayishi ekstramarital ehtimollarni oshirishi qayd etilgan.

Natijalar. Nikohdan tashqari munosabatlar ko‘pincha shaxsiy ehtiyojlar, emotsional qoniqarsizlik, e’tiborsizlik, qoniqmagan hissiy ehtiyojlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Psixologik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bu munosabatlarga kirishganlar orasida o‘z-o‘zini qadrlash darajasi past, doimiy stress ostida yashovchilar, shaxsiy identifikatsiya inqirozini boshdan kechirayotganlar ko‘pchilikni tashkil qiladi.

Masalan, R. Sternbergning “uchburchak muhabbat nazariyasi”ga ko‘ra, muhabbatni tashkil etuvchi uch asosiy omil — yaqinlik, majburiyat va ehtirosdan birining yo‘qligi nikohdan tashqari munosabatlarga sabab bo‘lishi mumkin. Ko‘pincha ehtirosning kuchli, ammo majburiyat yoki yaqinlikning zaif bo‘lishi bu holatga olib keladi.

Adleriy yondashuvga ko‘ra, ijtimoiy foydali faoliyatdan chetlashgan, maqsadsiz yashayotgan shaxslar o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlikni, ijtimoiy qadrsizlikni vaqtinchalik munosabatlar orqali qoplamoqchi bo‘ladi.

Ijtimoiy jihatdan NTMlar ko‘pincha urbanizatsiya, individualizmning kuchayishi, diniy va an’anaviy qadriyatlarning zaiflashuvi bilan bog‘liq. Ayollar va erkaklar o‘rtasidagi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ijtimoiy tenglik darajasining o‘zgarishi, iqtisodiy mustaqillik ham NTMga kirishish imkoniyatini oshiradi.

Oilaviy institutning zaiflashuvi, ajralishlar sonining ortishi, erkaklarning va ayollarning munosabatga bo‘lgan yondashuvlaridagi tafovutlar bu jarayonni tezlashtiradi. Ko‘plab ijtimoiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yakkalik hayot tarzi targ‘ib qilinayotgan jamiyatlarda NTMlar normal holat sifatida ko‘rilmoqda. Masalan, AQSh va Yevropa davlatlarida “freelove” va “open relationship” kabi tushunchalar orqali bu holat normalizatsiya qilinmoqda.

O‘zbek jamiyati uchun esa bu holat keskin ijtimoiy tanqid ostida qoladi. Ammo yashirin shaklda bo‘lsa-da, so‘nggi yillarda bu munosabatlarning ortib borayotgani kuzatilmoqda. So‘rovlar natijasi ko‘ra, yoshlarning 25–30 foizi turmush qurmasdan oldin yaqin munosabatlarni tabiiy deb hisoblaydi.

NTMning madaniy talqini jamiyatdan jamiyatga keskin farqlanadi. Islom madaniyati hukmron bo‘lgan jamiyatlarda bunday munosabatlar ijtimoiy buzuqlik, ma’naviy tubanlik deb talqin qilinadi. Qur’oni karimda zino (nikohdan tashqari aloqalar) qat’iy man qilingan, “Zinoga yaqinlashmanglar, chunki u buzuqlik va yomon yo‘ldir” (Isro surasi, 32-oyat) deb ta’kidlanadi.

O‘zbekistonda bu masala ijtimoiy axloq, madaniy me’yorlar va diniy e’tiqodlar bilan uzviy bog‘langan. Ayniqsa, ayol shaxsining pokligi, or-nomusi jamiyatda oliy qadriyat sifatida qaraladi. Bu jihatlar orqali jamiyatning bunday munosabatlarga bo‘lgan salbiy munosabati shakllangan.

Shunga qaramay, ommaviy madaniyatning kuchayishi, ijtimoiy tarmoqlarning ta’siri, serial va filmlarda NTMlarning go‘yoki oddiy va jozibali ko‘rsatilishi yoshlar ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Masalan, turk va koreys seriallaridagi erkin munosabatlar namunasi ayrim yoshlar uchun norma sifatida qabul qilinmoqda.

Muhokama. NTMning salbiy oqibatlari nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy darajada ham sezilarli. Shaxsiy darajada psixologik iztirob, depressiya, o‘zini aybdor his qilish, oilaviy zo‘ravonliklar kabilar kuzatiladi. Ayniqsa, bu munosabatlardan tug‘ilgan farzandlarning huquqiy va psixologik holati og‘ir bo‘ladi. Ko‘plab hollarda ular ijtimoiy bosim, ajratilish, nomigina otalik yoki onalik muhitisiz voyaga yetadi.

Ijtimoiy nuqtai nazardan esa, bu holat jamiyatning asosiy bo‘g‘ini — oilaning zaiflashuviga olib keladi. Oila instituti mustahkam jamiyatning kafolati hisoblanadi. Oila — shaxsiy hayotning, axloqiy qadriyatlarning, tarbiyaning, ijtimoiy nazoratning markazi sifatida ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, NTMlar bilan bog‘liq muammolar jamiyat uchun xavfli ijtimoiy hodisa sifatida baholanishi zarur.

Madaniy darajada esa qadriyatlar tahliliga asoslangan yondashuv muhim. Har bir jamiyat o‘z tarixiy, diniy, axloqiy asoslariga tayangan holda bu masalaga yondashadi. Ayniqsa, O‘zbekiston kabi diniy-madaniy qadriyatlarga boy jamiyatda NTMga qarshi faol profilaktika olib borish zarur. Bu jarayonda maktab, oilaviy tarbiya, ommaviy axborot vositalari va diniy tashkilotlarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Nikohdan tashqari munosabatlar zamonaviy dunyo muammolarining

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yakka holati emas, balki ko‘p qirrali, kompleks ijtimoiy-psixologik hodisadir. Bunday munosabatlarni tushunish uchun nafaqat axloqiy, balki ilmiy, madaniy, iqtisodiy va texnologik jihatdan ham chuqur yondashish zarur. Ekstramarital munosabatlar — bu shunchaki xiyonat emas, bu ko‘p hollarda emotsional ehtiyojlar va identitet inqirozining ifodasidir.

Maqolada ko‘rib chiqilgan psixologik omillar (emotsional ochlik, o‘zini qadrsiz his qilish), sotsiomadaniy faktorlar (gender rollarining o‘zgarishi, individualizm kuchayishi), va texnologik vositalarning ta’siri bu munosabatlarning shakllanishi va davom etishiga sezilarli hissa qo‘shayotgani aniqlandi. Ayniqsa, raqamli vositalarning haddan ortiq ochiqligi va shaxsiy chegaralarning buzilishi bugungi kunda “virtual xiyonat” tushunchasini shakllantirmoqda.

Nikohdan tashqari munosabatlar vaqtincha ehtiyoj qondirish vositasiga aylangan hollarda ham, ular o‘zidan so‘ng og‘ir psixologik, oilaviy va ijtimoiy oqibatlar qoldiradi. Bu holatlarni bartaraf etish uchun jamiyat, oila va shaxs darajasida kompleks yondashuv zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bauman, Z. (2003). Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds. Polity Press.
2. Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss. Vol.1: Attachment. Basic Books.
3. Sternberg, R.J. (1986). A Triangular Theory of Love. Psychological Review, 93(2), 119–135.
4. Giddens, A. (1992). The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Stanford University Press.
5. Turkle, S. (2011). Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. MIT Press.
6. UNESCO (2023). Global Family Stability and Infidelity Reports.
7. McKinsey & Company (2022). Work-Life Stress and Relationship Breakdown.
8. Hinton, P. R., & White, D. (2020). Understanding Social Psychology. Sage Publications.
9. Ashley Madison (2023). Global Infidelity Trends and Data. Internal Report.
10. Maslow, A. (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review, 50(4), 370–396.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Azizova Shodiya Utkur qizi**, talaba [**Азизова Шодия Уткир кизи**, студент], [**Azizova U. Shodiya** student]; manzil: 100190, Toshkent shahar, Yunusobod tumani, Yuqori Qoraqamish ko‘chasi 2a-uy, [адрес: 100190, г. Ташкент, Юнусабадский район, ул. Верхний Каракамыш, д. 2а], [address: 2a Verkhny Karakamysh St., Yunusabad district, Tashkent, 100190]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TIBBIY OLIY TA’LIM MUASSASASI PEDAGOG XODIMLAR VA TALABALAR O’RTASIDAGI MULOQOTNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

© F.M. Norbo’tayev[1]✉
[1]Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada tibbiy oliy ta’lim muassasalarida talabalar va pedagog xodimlar o‘rtasidagi muloqotning psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Pedagogik muloqot jarayonida madaniyatlararo muloqot, moslashuv bosqichlari, psixologik ta’sir omillari hamda muloqot madaniyati muhim omillar sifatida ko‘rib chiqiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – talabalarning tibbiyot universitetiga psixologik moslashuvini yengillashtirish, o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida professional pedagogik muloqotni takomillashtirishga xizmat qiladigan psixologik-pedagogik tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda madaniyatlararo muloqot, ijtimoiy-psixologik moslashuv, kommunikativ model, pedagogik muloqot bosqichlari, kompleks yondashuvlar asosida tahliliy metodlar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, samarali muloqot pedagogik jarayonda o‘zaro hurmat, psixologik muhit, milliy va shaxsiy farqlarni hisobga olgan holda tashkil etilishi zarur. Madaniyatlararo omillarni hisobga olgan holda o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi kommunikatsiya sifatini oshirish imkoniyati mavjud.

XULOSA: tadqiqot natijalari tibbiy oliy ta’lim muassasalarida pedagogik muloqotni psixologik asosda rivojlantirish, ijobiy ta’sirchan muhit yaratish va chet ellik talabalarning moslashuviga yordam beruvchi omillarni aniq belgilash imkonini berdi.

Kalit so‘zlar: muloqot, pedagogik muloqot, o‘zaro hamkorlik, o‘zaro ta’sir, kasbiy va pedagogik pozitsiya, psixologik ta’sir.

Iqtibos uchun: Norbo’tayev F.M. Tibbiy oliy ta’lim muassasasi pedagog xodimlar va talabalar o’rtasidagi muloqotning psixologik xususiyatlari. // Inter education & global study. 2025. №6(1). B.480–485.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА И СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

© Ф.М. Норбутаев[1]✉
[1]Самаркандский государственный медицинский университет, Самарканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются психологические особенности коммуникации между студентами и преподавателями в медицинских вузах. Особое внимание уделяется межкультурному общению, этапам адаптации, а также вопросам формирования педагогической культуры общения.

ЦЕЛЬ: цель исследования — разработать рекомендации по повышению эффективности профессионально-педагогического общения, облегчению психологической адаптации студентов и созданию благоприятной образовательной среды.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применены междисциплинарные и комплексные подходы: межкультурное взаимодействие, психологические и коммуникативные модели, анализ педагогического общения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что эффективное общение требует учёта межкультурных и индивидуальных различий, создания поддерживающей атмосферы, а также использования педагогических методов, способствующих самореализации студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтвердило важность психолого-педагогического подхода в организации учебного процесса, подчеркнув необходимость формирования культуры педагогического общения как инструмента профессионального роста и личностной поддержки студентов.

Ключевые слова: общение, педагогическое общение, взаимосотрудничество, взаимовлияние, профессионально-педагогическая позиция, психологическое влияние.

Для цитирования: Норбутаев Ф.М. Психологические особенности общения педагогического персонала и студентов медицинского высшего учебного заведения.// Inter education & global study.2025. №6(1). С.480–485.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF COMMUNICATION BETWEEN TEACHING STAFF AND STUDENTS OF A MEDICAL HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

© Farhod M. Norbo‘tayev[1]✉
[1] Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the psychological characteristics of communication between teachers and students in medical higher education institutions. Special attention is given to intercultural communication, adaptation stages, and the formation of pedagogical communication culture.

AIM: the main aim is to develop practical recommendations to enhance professional and pedagogical interaction, facilitate students’ psychological adaptation, and improve the quality of the educational environment.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study employs interdisciplinary and complex approaches, including intercultural psychology, social adaptation frameworks, communicative models, and stages of pedagogical interaction.

DISCUSSION AND RESULTS: the results indicate that effective communication must account for intercultural and personal differences, promote a psychologically supportive environment, and apply teaching methods that encourage student development and self-realization.

CONCLUSION: the findings confirm the need to develop a psychologically grounded approach to pedagogical communication in medical universities, ensuring both professional growth and student-centered engagement.

Keywords: communication, pedagogical communication, mutual cooperation, mutual influence, professional and pedagogical position, psychological influence.

For citation: Farhod M. Norbo‘tayev. (2025) ‘Psychological features of communication between teaching staff and students of a medical higher educational institution’, Inter education & global study, (6(1)), pp.480–485. (In Uzbek).

Har qanday falsafiy, ijtimoiy, psixologik va pedagogik jarayonlar kabi, muloqot madaniyati ham bir qator funksiyalarni o’z ichiga oladi. Hozirgi paytda muloqot madaniyati bir qator zarur shart-sharoitlarni yaratadi, insonning o’ziga xos holatlari, munosabatlari va xatti-harakatlari ishlab chiqiladigan muhitni shakllantiradi. Har bir shaxs o’sib ulg’aygan paytda ijtimoiylashadi. Voyaga yetgan odamlar hayotida rivojlangan madaniy ko’nikmalarga amal qiladilar va ularni yangi avlodlarga o’tkazadilar. Demak, zamonaviy jamiyatda muloqot madaniyati inson hayotining ajralmas qismi bo’lib, u inson hayotini tashkil qiladi.

Oliy ta’lim rivojlanishining hozirgi bosqichida o’qituvchi uchun talablar ko’p bo’lsa-da - talabalar bilan ularning konstruktiv pedagogik o’zaro ta’siri, maqsadli qo’shma ish jarayonida kasbiy va shaxsiy rivojlanishi kasbiy-pedagogik faoliyatning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Sababi universitet o’qituvchilarining psixologik-pedagogik tayyorgarligi darajasi ularga qo’yiladigan talablar kasbiy-pedagogik muloqotning samaradorligi oshib bormoqda.

Oliy o’quv yurtida chet ellik talabalarni o’qitish jarayonida o’qituvchi bir qator omillarni hisobga olgan holda muloqot qilish, ularning asosiysi muloqotning o’ziga xos madaniyatlararo xususiyatlari asosida amalga oshirishi lozimdir.

Adabiyotlar sharhi Talabalar bilan pedagogik madaniyatlararo muloqotni amalga oshirishda ta’limning dastlaki bosqichi alohida o’rin tutadi. Bu talabalar uchun murakkab davridir. Uning xususiyatlariga talabalarning yangi ijtimoiy-madaniy muhitga, muhim psixologik, hissiy va jismoniy zo’riqishlarga tegishli, intensiv ta’limning muhiti, o’qitishning kasbiy yo’nalishi, fanlar o’rtasida uzluksizlik bosqichlari, shuningdek, ta’limni muvofiqlashtirish va boshqalar kiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Moslashuvning quyidagi bosqichlari mavjud:
til to'sig'ini yengish;
talabalar muhitiga kirish;
xalqaro jamoaning asosiy me'yorlarini o'zlashtirish;
xulq-atvor uslubini rivojlantirish;
kelajakdagi kasbiga barqaror ijobiy munosabatni shakllantirish.
Moslashuv bosqichida chet ellik talabalarning muammolari bog'liq.

Muvaffaqiyatli muloqot shartlari to'g'ri muloqotga, o'quv jarayonini qurishga, moslashuvning ijtimoiy-psixologik va boshqa turlariga, talabalarning o'qituvchi va boshqa talabalar bilan aloqasiga, mavjud o'quv materiallariga, shuningdek boshqa ko'plab kerakli komponentlarga bog'liqdir.

So'nggi o'n yillikda ko'plab olimlar muloqot madaniyati va uni shakllantirish muammolarini faol ravishda ishlab chiqdilar, amaliy tavsiyalar berdilar. Muloqot muammosining turli tomonlarini A.A. Boltaboyev, I.S. Kon, A.A. Leontiyev, N.D. Tursunov, A.L. Soliyev va boshqalar. Ammo ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, nopedagogik oliy o'quv yurtlarida muloqot madaniyatini yo'naltirilgan shakllantirish ayniqsa dolzarbdir, chunki ularda o'quv jarayoni imkoniyatlaridan, tarbiyaviy ishlarni tashkil etish talablari va boshqalar yetarlicha foydalanilmayapti, bir xillik mavjud emas. Yuqoridagilarning barchasi bizga muloqot madaniyatini shakllantirish muammosi shartli va mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish zarurati bilan chambarchas bog'liqligini, umuminsoniy, insonparvarlik, axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirish va qo'llash zarurligini ta'kidlash imkonini beradi. Shuningdek, ularni bevosita muloqotda amalga oshirish nafaqat yoshlarning shaxsiy va ma'naviy rivojlanishiga, balki mutaxassisning ijtimoiy, kasbiy salohiyatini aniqlashga yordam beradi. Shunday qilib, muloqot madaniyatini anglash kishilar o'rtasidagi muloqot jarayonining borishini ta'minlovchi, ijtimoiy me'yorlarga muvofiq o'ziga xos insoniy xulq-atvorni o'z ichiga oladi. Aksariyat hollarda muloqot o'z-o'zidan maqsad emas, balki boshqa, kommunikativ bo'lmagan vazifalarni hal qilish vositasidir. Muloqot odamlarning jamoaviy va guruh faoliyatida kommunikativ va majburiy rol o'ynaydi. Muloqotning mazmuni va shakli uning tarkibiga kiradigan muayyan faoliyat bilan belgilanadi.

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil. Pedagogik muloqot manfaatlar, fikrlar, his-tuyg'ularning umumiylik darajasiga asoslangan shaxslararo yaqin munosabatlarni o'rnatish sifatida qaraladi; ob'yekt va sub'yekt o'rtasida do'stona, xayrixoh muhitni o'rnatish, bu ta'lim va tarbiyaning eng samarali jarayonini, shaxsning aqliy va intellektual rivojlanishini ta'minlaydi, shaxsiy xususiyatlarning o'ziga xosligi va individualligini saqlaydi.

Pedagogik muloqot ko'p qirrali bo'lib, bu erda har bir jihat o'zaro ta'sir konteksti bilan belgilanadi.

Pedagogik muloqotning funktsiyalari belgilovchi, kognitiv, hissiy, osonlashtiruvchi, tartibga solish, o'z-o'zini amalga oshirish funktsiyalariga bo'linadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Muloqot talabaning muvaffaqiyatiga qiziqish, shuningdek, o'zini o'zi anglash va o'quvchining yanada rivojlanishiga hissa qo'shadigan xayrixoh aloqa va muhitni saqlash uchun javobgardir.

Pedagogik muloqot bolaning shaxsiyatiga hurmatni ta'minlashi kerak. O'qituvchi tomonidan o'quvchi shaxsini tushunish va idrok etish - bu ma'naviy dunyo, bolaning jismoniy holati, individual va yoshi, aqliy, milliy va boshqa farqlar, ruhiy neoplazmalar va sezgirlikning namoyon bo'lishi haqidagi bilimdir.

O'qituvchi tomonidan o'quvchining shaxsiyatini tushunish uning munosabatiga qiziqish muhitini yaratadi, shuningdek, yaxshi niyat, shaxsning rivojlanish istiqbollarini aniqlash va ularni tartibga solishga yordam beradi.

O'qituvchi tomonidan o'quvchi shaxsini tushunish va idrok etish funktsiyasi eng muhim deb hisoblanishi kerak.

Zamonaviy tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, madaniyatlararo muloqotning shakllanishi uchta asosiy komponentlari ya'ni:

etnopsixologik (aqliy tufayli milliy madaniyatlarning o'ziga xos xususiyatlari);

xulq-atvor (muloqotning milliy va madaniy o'ziga xosligi tufayli xulq-atvori);

milliy va madaniy lingvistik omillar mazmuni bilan belgilanadi.

Shuning uchun o'qituvchilar fanlarini o'qitishda turli mamlakatlardan kelgan chet elliklarning bilish, o'quv materialining qat'iy "dozasi" o'rtasidagi muvozanatni aniqlash o'quvchilarni til o'rgatishda "tenglashtirish" masalalarini hal etishlari kerak.

Madaniyatlararo muloqot qobiliyatlari va ko'nikmalarini rivojlantirish pedagogik muloqot jarayoni chet ellik talabalarning yangi sharoitlarga moslashishi va ijtimoiylashuvi bilan chambarchas bog'liq.

Ijtimoiy-psixologik moslashuv davrida xalqaro talabalar shaxs sifatida sezilarli o'zgarishlarga uchraydi.

Xorijiy talabalarni zamonaviy sharoitida o'rganishda o'qituvchining psixologik ta'siri o'quv guruhida normal muhitni yaratish, bosim va ma'ruza qilishdan qochish, shuningdek muloqotda avtoritar ohang, hissiy va barcha lozim bo'lgan vositalardan foydalanish kerak.

Ilmiy tahlil amaliyotida fanlardan (sotsiologiya, falsafa, fiziologiya, tibbiyot, pedagogika va boshqalar) yondashuvlar bilan muloqotga to'g'ri psixologik yondashishning turli kombinatsiyalari keng tarqaldi. Kompleks-kombinativ yondashuvlar psixologik va psixologik bo'lmagan ma'lumotlarning yagona birikmasini yoki kompleksini (muloqotning ijtimoiy-psixologik va psixolingvistik nazariyasini) tashkil qiladi.

Muloqotning ko'plab kompleks-kombinativ yondashuvlari psixologiyaning an'anaviy amaliy sohalari (ijtimoiy psixologiya, pedagogik psixologiya, mehnat psixologiyasi, sud psixologiyasi, patopsixologiya, zoopsixologiya va boshqalar) doirasida ishlab chiqilgan. Ayrim yondashuvlar tabiatan nisbatan mustaqildir (muloqotning psixolingvistik, mantiqiy-psixologik, psixofiziologik tahlili).

Ushbu yondashuvlarning har biri o'ziga xos xususiyatlarga, o'z muammolariga ega. Ammo umuman olganda, bu muammolar aqliy faoliyat hodisasi sifatida muloqotning umumiy psixologik tahliliga asoslanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Xulosa va munozara. Zamonaviy oliy ta'lim muassasasi turli xalqlar madaniyati o'rtasida muloqot olib boriladigan ko'p madaniyatli makon ekanligi munosabati bilan universitet o'qituvchilari bir qancha xususiyatlarga ega bo'lishi kerak.

Shuning uchun o'qituvchilar va chet ellik talabalar o'rtasidagi pedagogik muloqot aloqaning asosiy xususiyatlari bilan tavsiflanadi:

sub'ektlarning o'zaro ta'siri (bizning holatda o'qituvchi va chet ellik talaba), muloqotning ijtimoiy-madaniy mohiyati,uning funksionalligi.

Muloqotning tarkibiy komponenti kommunikativ akt va funksional birlikdir.

Bunda pedagogik muloqot keys - ijtimoiy-rolli pedagogik o'zaro ta'sir madaniyatlararo ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan aloqa vositasidir.

Chet ellik talabalarning kasbiy-pedagogik muloqotini tashkil etish o'qituvchidan psixologik-pedagogik tayyorgarligi, etnopsixologiya va etnopedagogika sohasida yetarlicha nazariy bilimga ega bo'lishi hamda uni yanada takomillashtirishni talab qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullayev Akmal Nasriddinovich (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. European science review, (3-4), 69-72.
2. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
3. G'oziev E.G. Muomala psixologiyasi. T-2001.
4. Vedenskaya L.V, Pavlova L.A. Delovaya retorika: uchebnoe posobie dlya vuzov.-M.:IKS "MarT", 2004-512 b.
5. Nemov R.S. Prakticheskaya Psixologiya Poznanie sebya: Vliyanie na lyudey:Posobie dlya uch-sya-M:Gumanit. Izd.Sentr VLADOS, 2003, - 320 b.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Norbo'tayev Farhod Maxsitdinovich**, o'qituvchi [**Норбутаев Фарход Махситддинович**, преподаватель], [**Norbo'tayev Farhod Maxsitdinovich** teacher]; manzil: Amir Temur ko'chasi, 18a, Samarqand, [адрес: улица Амира Темура, 18А, Самарканд], [address: 18A Amir Temur Street, Samarkand]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

AFFILIATSIYA MOTIVATSIYASI - MAKTAB MUAMMOLARINI HAL ETUVCHI OMIL SIFATIDA

© N.T. Norkulova[1]✉
[1]Toshkent xalqaro universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada maktabdagi dolzarb muammolardan biri — o‘quvchilarning darslarni ko‘p qoldirishi masalasi ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Muallif bu muammoni hal etishda affiliatsiya motivatsiyasi muhim omil sifatida qaralishini asoslaydi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — o‘quvchilarda darslarni sababsiz qoldirish holatlarining oldini olishda affiliatsiya motivatsiyasini shakllantirish orqali maktabga jalb qilishni kuchaytirish va o‘qituvchilar faoliyatiga ijtimoiy-psixologik yechimlar kiritishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida 443 nafar o‘quvchi ishtirokida so‘rovnoma, psixologik testlar, shaxsiy xavotir va guruhga yo‘nalganlik darajalarini aniqlovchi diagnostik metodikalar qo‘llandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, yuqori affiliatsiya motiviga ega bo‘lgan o‘quvchilar darslarga faolroq qatnashadi, guruhda o‘zini qulay his qiladi va muloqotga intiladi. Jamoaviylikka yo‘nalganlik xavotirni kamaytiradi, individuallik esa uni kuchaytiradi.

XULOSA: affiliatsiya motivatsiyasi o‘quvchilarning maktabga borishini rag‘batlantiruvchi psixologik omil bo‘lib, uni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish orqali o‘qitish samaradorligini oshirish mumkin. Maktabdagi mikromuhitni yaxshilash, ota-onalarning motivatorlik roli va o‘qituvchilarning interfaol metodlardan foydalanishi bu borada muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: affiliatsiya motivatsiyasi, maktab muammolari, ijtimoiy-psixologik omil, o‘quvchi, dars qoldirish, o‘qitish motivatsiyasi, muloqot, xavotirlanish.

Iqtibos uchun: Norkulova N. T. Affiliatsiya motivatsiyasi - maktab muammolarini hal etuvchi omil sifatida. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.486–495.

МОТИВ АФФИЛИАЦИИ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР В РАЗРЕШЕНИИ ШКОЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ

© Н.Т. Норкулова[1]✉
[1]Ташкентский международный университет, Ташкент, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается одна из актуальных школьных проблем — пропуски занятий учащимися. С позиций социальной психологии автор предлагает мотив аффилиации как эффективное средство решения данной проблемы.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — повысить вовлечённость учащихся в образовательный процесс путём формирования мотива аффилиации и предложить социально-психологические подходы к работе педагогов с проблемными учениками.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование охватило 443 школьника, использовались опросники по мотивации аффилиации (Меграбян, Магомед-Эминов), методика оценки тревожности (Спилбергер, Ханин), а также корреляционный анализ по Спирмену.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что высокий уровень мотива аффилиации способствует снижению тревожности, укреплению социального взаимодействия и повышению учебной активности. Индивидуализм усиливает тревожность, тогда как групповая направленность её снижает.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование мотива аффилиации у школьников способствует созданию безопасной и поддерживающей образовательной среды, улучшает посещаемость и формирует устойчивую мотивацию к обучению. Рекомендуется активное применение групповых заданий, интерактивных методов и вовлечение родителей в процесс формирования мотивации у детей.

Ключевые слова: мотивация аффилиации, школьные проблемы, психологический фактор, пропуски занятий, учащиеся, тревожность, взаимодействие, социальная направленность.

Для цитирования: Норкулова Н.Т. Мотив аффилиации как основной фактор в разрешении школьных проблем.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С. 486–495.

AFFILIATION MOTIVE AS A MAJOR FACTOR IN RESOLVING SCHOOL PROBLEMS

© Nargiza T. Norkulova[1]✉
[1]Tashkent International University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article addresses a pressing school issue — frequent absenteeism among students. The author proposes affiliation motivation as a key psychological factor in solving this problem from a socio-psychological perspective.

AIM: the main aim of the study is to increase student engagement through the development of affiliation motivation and to provide socio-psychological recommendations for teachers working with frequently absent students.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study involved 443 students and used the "Affiliation Motivation" questionnaire (Mehrabian, Magomed-Eminov), the anxiety diagnostic method (Spielberger, Hanin), and Spearman correlation analysis to examine the relationship between social orientation and anxiety levels.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that students with strong affiliation motivation are more engaged, less anxious, and perform better in a supportive group environment. Individual orientation increased anxiety, while group affiliation reduced it.

CONCLUSION: developing affiliation motivation in students helps foster a positive school environment, improves attendance, and supports educational success. Implementing group-based learning, interactive methods, and engaging families are essential strategies for promoting this motivation.

Keywords: affiliation motivation, school problems, psychological factor, absenteeism, students, anxiety, social interaction, educational engagement.

For citation: Nargiza T. Norkulova. (2025) 'Affiliation motive as a major factor in resolving school problems', Inter education & global study, (6(1)), vol.3 pp.486–495. (In Uzbek).

Karantin, globallashuv sharoitlari hozirgi alfa[1] avlodda ta'lim olishga yetarli darajada istak, ishtiyoq yo'qligini ko'rsatmoqda. YUNISEF va BMT tomonidan 30 davlat o'rtasidagi o'tkazilgan xalqaro so'rovnoma yoshlar o'rtasida kiberbullinglarning ortib borayotganligi har beshinchi shaxs kiberbullingga yo'liqqanligi sabab maktabdagi darslarni o'tkazib yuborganligi to'g'risida ma'lumot bergan[2]. Undat tashqari zamonaviy o'quvchi olayotgan axborot ko'lami shu darajada kengki, bilimlarni maktabga qatnab egallash istagi hozirgi kun yoshlarida tobora so'nib bormoqda. Bugungi kunga kelib internet tarmoqlariga ulangan telefon, kompyuter, planshet, aypat, gadjetlar maktab berayotgan axborot, bilimlarni qadrsizlanishiga olib kelmoqda. Sababi, guglga istalgan savol berib, 100 xil javoblar olish imkoniyati mavjud. Ya'ni, maktabga axborot yoki bilim olish uchun borish kerak bo'lmay qolyapti. Bu esa o'quvchilarni darslarni yanada ko'proq qoldirishlariga sabab bo'lyapti. Kasalmisan – uyda qol, olimpiada yoki sportakiada – darslardan ozodsan, ukangga qarashga odam yo'qmi – uyga boraqol va bunday bahonalarning son sanog'iga yetish qiyin. Lekin eng xavfli dars qoldiruvchilar bu besabab dars qoldiruvchi o'quvchilardir. Ota-onalar bu borada hech nima qilisholmayyapti yoki umuman chora ko'rishni istashmaydi. Bunday holatda maktab ma'muriyati, o'qituvchilar hatto maktab psixologlari ham qanday chora ko'rishni bilishmayapti.

Asosiy qism. Xorij maktablari kabi, biz ham maktablarda nafaqat havfsiz muhit, balki maktabni ikkinchi oilasidek idrok etishlariga, maktablarda nafaqat bilim, balki

[1] http://spsu.ru/news/4525-teoriya-pokolenij-x-y-z-i-a-al-fa-kto-est-kto
[2] https://www.unicef.org/press-releases/unicef-poll-more-third-young-people-30-countries-report-being-victim-online-bullying

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hayotga juda kerakli bo‘lgan ko‘nikma va malakalarni beruvchi maskanga, hayotiy tajriba orttiruvchi dargohga aylantirishga harakat qilishimiz muhimdir.

Shu bois, Davlatimiz rahbari boshchiligida 2024 yilning 5 fevral kuni o‘tkazilgan ijtimoiy sohadagi ustuvor vazifalarga bag‘ishlangan yig‘ilishda maktablardagi o‘quvchilar davomatini yaxshilash maqsadida, maktablardagi inspektor-psixologlar shtati Ichki ishlar vazirligidan Milliy gvardiya tizimiga o‘tkazilganligi aytib o‘tildi. Inspektor-psixologlarning asosiy vazifasi, o‘quvchilarning ta’lim-tarbiyasini tashkil etishda maktab jamoalariga yaqindan ko‘maklashish, muntazam dars qoldiruvchi o‘quvchilarning ota-onalari bilan ishlashdan iborat. Shu maqsadda darslarga muntazam (uch o‘quv kuni va undan ortiq) sababsiz qatnashmayotgan o‘quvchilarning yashash manzillariga tezkor ravishda “Ogohlantirish xati” yuborilmoqda. Unda o‘quvchilarning ota-onalar yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslarga O‘zbekiston Respublikasi MJTKning (O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi Kodeks) 47-moddasi mazmun-mohiyati tushuntirib o‘tilgan.

«Dunyoning boshqa mamlakatlarida uchramaydigan 11 yillik bepul majburiy ta’lim ham davlatimiz nazoratidadir. Ularning ta’lim olishlarini ta’minlashga ota-onalar mas’uldirlar. Bu yurtimizda qator qonun va hujjatlar bilan belgilab qo‘yilgan». Shulardan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 77-moddasi hamda «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonunning 51-moddasida, birinchisida shunday deyiladi: ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar o‘z farzandlarini voyaga yetguniga qadar boqishi, ularning tarbiyasi, ta’lim olishi, sog‘lom, to‘laqonli va har tomonlama kamol topishi xususida g‘amxo‘rlik qilishga majbur ekanliklari hamda ikkinchisida ota-onalarning huquq va majburiyatlari ko‘rsatilgan. Unga quyidagilar kiradi:

o‘z bolalarini insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, ma’naviy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish ruhida tarbiyalashi;

bolalarining umumiy o‘rta, o‘rta maxsus ta’lim yoki boshlang‘ich professional ta’lim olishini ta’minlashi;

bolalarining o‘quv mashg‘ulotlariga qatnashishini ta’minlash va o‘zlashtirishi ustidan nazoratni amalga oshirish;

o‘z bolalarining intellektual, ma’naviy va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratishi;

ta’lim tashkilotining ta’lim-tarbiya jarayonini tartibga soluvchi ichki tartib-qoidalariga rioya etishi;

jismoniy va yuridik shaxslar bilan munosabatlarda, shu jumladan, sudda maxsus vakolatlarsiz o‘z bolalarining ta’lim sohasidagi huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishi;

ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilishi shart.

Undan tashqari, O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorida mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosati sohasida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, mamlakatimiz istiqboli uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, shijoatli yoshlarni tarbiyalash borasida alohida tizim yaratildi .

Ushbu muammoni hal etish maqsadida 2024 yilning fevral oyidan e’tiboran Milliy gvardiya hamda Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidan maktablarda davomat muammosi bilan shug‘ullanuvchi maxsus ishchi guruh tuzildi .

Davomat.uz Ye-maktab ma’lumotlariga ko‘ra, 2022 yilda (jami o‘quvchilarning 99 foizi qamrab olingan) maktablardagi o‘rtacha davomat 83,6 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2023 yilga (98.8 foizi qamrab olingan) kelib 82,5 foizga tushgan .

O‘quvchilarni dars qoldirish sabablarini o‘rganish tahlillari, ota-onalar orasida o‘tkazilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, betob bo‘lib qolishi (75,4 foiz), ota-onasiga ishlarda yordam berishi (8,9 foiz), ota-onasi ishga chiqishi kerakligi, 6 yoshgacha bo‘lgan bolalarga qaraydigan boshqa odam yo‘qligi (3,1 foiz), xususiy o‘qituvchi/repetitor bilan o‘qishi (1,7 foiz), maktabga borishi uchun qo‘shimcha xarajatlarga mablag‘ yetishmasligi (1,1 foiz) o‘quvchilarning dars qoldirishidagi asosiy sabab sifatida ko‘rsatilgan .

PISA ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda darslarni ketma-ket uch oy qoldirgan o‘quvchilar ulushi 18,5 foizni tashkil etgan (PISAda ishtirok etgan mamlakatlar orasidagi o‘rtacha ko‘rsatkich 10,3 foiz).

Bu ko‘rsatkich o‘g‘il bolalar orasida qiz bolalar orasidagi ko‘rsatkichga nisbatan yuqoriroq. Betob bo‘lib qolish (56,5 foiz), oila a’zosiga g‘amxo‘rlik qilish (22,7 foiz), oilaviy ishlarda yordam berish (17,6 foiz), maktabda o‘zini xavfsiz his qilmaslik (17,4 foiz), zerikish (17,4 foiz), uyga pul olib kelish uchun ish topish kerakligi (13,2 foiz), transport muammosi tufayli maktabga bora olmaslik (10,7 foiz) va homilador bo‘lib qolish (7,1 foiz) dars qoldirishdagi boshqa sabablar sifatida ko‘rsatilgan.

Albatta, hech bir besabab qoldirilgan dars e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Darslarni muntazam qoldiruvchi o‘quvchilarni qattiq nazorat qilish va bunday xulq atvorni keltirib chiqaruvchi sabab va sharoitlarni o‘rganish darkor.

Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, agar bunga jiddiy e’tibor qaratilmasa, o‘quvchilar o‘zlarini jazolanmasliklarini his etishlari va shu yo‘sinda yashashni davom ettirishlari mumkin. Oxir oqibat bu ularning doimiy, surunkali dars qoldiruvchilar, keyinchalik o‘z vaqtlarini ko‘cha-kuyda bekor o‘tkazuvchi, jinoiy guruhlarga kirib qoluvchi deviant xulq-atvor egalariga aylanishlariga olib kelishi mumkin. Bunday bo‘lmasligi uchun bugungi kunda davlatimiz rahbari tomonidan olib borilayotgan chora-tadbirlar bilan birgalikda ijtimoiy-psixologik tadqiqot natijalarini amalda qo‘llash borasida quyidagi ilmiy takliflarimizni ijtimoiy-psixologik jihatdan tahlil etib ko‘rsak.

Ba’zi fanlar o‘quvchiga tushunarsiz, shu sababdan o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari past, fanga qiziqishi yo‘q bo‘lgan holatlarda bunday o‘quvchilarga fan o‘qituvchilari, ota-onalar hamkorligida yordam qo‘lini cho‘zish muhimdir. Bunda o‘qituvchi bola bilan qo‘shimcha ishlashi, yangi materialni qaytadan tushuntirib berishi va topshiriqlar belgilashi muhimdir. Shu orqali o‘qishdagi qiyinchiliklarni yengib o‘tib, bolada o‘qishga nisbatan qiziqishni saqlab qolish imkoniyati paydo bo‘ladi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘quvchilarda dars qoldirishlarni yo‘qotish uchun sinfdagi ijtimoiy-psixologik iqlimni yaxshilash darkordir. Sinf jamoasi ahil, jipslashgan va har bir o‘quvchi o‘zini ushbu jamoaning a’zosi sifatida his etishi uchun bizga affiliatsiya motivatsiyasi (ing. to affiliate – birlashmoq, birlashtirmoq, insonni boshqa odamlar davrasida bo‘lishga intilishi ma’nosida) [4;11] yordamga keladi.

Birgalikdagi faoliyatga urg‘u berishimizdan maqsad, aynan birlashish, muayyan shaxsning boshqalar davrasida bo‘lishga intilish ehtiyoji, buni sof ijtimoiy-psixologik tilda affiliatsiya motivatsiyasi (ing. to affiliate – birlashtirmoq, birlashmoq, insonni boshqa odamlar davrasida bo‘lishga intilish ehtiyoji, motivi) fenomeni deb ataymiz, unda havotirlanish darajasining pasayishiga, bu esa to‘g‘ridan to‘g‘ri psixologik stress holatining oldini olishga yoki yumshatishga olib keladi. Affiliatsiya motivatsiyasining qondirilmasligi esa insonni yolg‘izlik, begonalashish, bu esa tushkunlik va depressiyaning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi [4; 12].

Bu borada ko‘plab tadqiqot ishlarini olib borgan X. Xekxauzen affiliatsiyani muloqotga ehtiyoj doirasida o‘rgangan bo‘lib, uning ta’kidlashicha, affiliatsiya har kunlik, lekin shuning bilan birgalikda fundamental xarakterga egadir. U o‘zidan psixik hodisa, motiv, mayl, xohish, boshqa odamlarga intilishni namoyon etadi [10;5].

Affiliatsiya motivi kuchli rivojlangan insonlar o‘zlariga muloqatda o‘ta kirishuvchanlik, tez til topishish, do‘stona hamkorlikni afzal ko‘rishadi. Kuzatuvlarga ko‘ra, affiliatsiya motivining yuqori ko‘rsatkichlariga ega yoshlar yolg‘iz mehnat qilgandan ko‘ra, do‘stlar bilan o‘zaro munosabatlar yaxshi yo‘lga qo‘yilgan guruhda yuqoriroq ko‘rsatkichlarni namoyon etadilar. Shunga yarasha, binobarin, bunday insonlar do‘stlik kabi munosabatlar doirasini ayniqsa qadrlaydilar [7; 12].

Bizning ta’rifimizga ko‘ra, affiliatsiya (aloqa, muloqot) deganda, insonlar bilan muloqot o‘rnatish(tanish, notanish va kam tanish insonlar), natijasida har ikkala tomonda birday qoniqish hosil qilishga, muloqot jarayonini mazmun bilan boyitishga va unga kirishib ketishga undovchi ijtimoiy o‘zaro ta’sirlarning ma’lum bir toifasi tushuniladi [8].

Ayniqsa, affiliatsiya motivini o‘qish va o‘qitish motivatsiyalari doirasida o‘rganilgan ishlar kam. Fikrimizcha, affilatsiya motivi deyarli barcha o‘quv mashg‘ulotlarida ahamiyatga ega, chunki u o‘qitish, o‘qish motivatsiyalarining tarkibiy qismi, elementi hisoblanadi.

Yoshlarda affiliatsiya motivini o‘rgangan olimlar O.S. Grebenyuk va T.B Grebenyuklarning fikricha, yoshlarni o‘quv faoliyati davomida aqliy muloqotga chorlovchi maqsadlar, ehtiyojlar (muloqotga intilish yoki muloqotdan qochish) va motivlar (bilishga intilish, o‘zini ta’kishlashga ehtiyoj, hamkorlikka intilish, muloqot uchun muloqot) tizimi affiliatsiyadir [1;3].

Fikrimizcha, o‘quv faoliyatida sodir bo‘luvchi affiliatsiya jarayonini ijodiy, shaxsiy yoki o‘yin kabi turlarga bo‘lish noo‘rindir, sababi o‘qish jarayonidagi muloqot bu ijodiy, shaxsiy va o‘yin muloqotining birligi, uyg‘unlashuvi natijasidir. Yana shu yo‘nalishda o‘z ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan G.S. Abramova [5], V.A. Kak- Kalik [3], T.A. Matis va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

A.K.Markova [6] ishlari bizda katta qiziqish uyg‘otdi. Sababi, ular tomonidan o‘quv faoliyatidagi affiliatsiyaning asosiy motivi sifatida:

1. Bilishga intilish motivini, ya’ni bilimga bo‘lgan ehtiyojni anglab yetish. Ushbu motivning tub ma’nosi boshqa inson orqali (o‘qituvchi, o‘quvchi) bilimga ega bo‘lish kerakligini anglab yetish. Bilimga bo‘lgan ehtiyojni qondirishda ba’zi o‘quvchilar muloqot jarayoniga kirishishga, boshqalari esa kirishmaslikni istashadi, ya’ni nimadandir cho‘chishadi (odatda oldingi muvaffaqiyatsiz tajriba oqibatida).

2. O‘z - o‘zini ta’kidlash motivi (o‘quv jarayonida individuallikni anglash ehtiyoji). Ushbu motivning asl tub mohiyati o‘quv faoliyatida o‘z aqliy qobiliyatlarini o‘stirish kerakligini anglab yetish ehtiyoji va bilimlari va ko‘nikmalarini mustaqil qo‘llab ko‘rish, o‘quv faoliyatida o‘zini ta’kidlashga erishish bilan bog‘liq. O‘zini - o‘zi ta’kidlash motivi, odatda, o‘zini betakrorligi, noyobligi, antiqaligini tan oldirishga intilish bilan bog‘liq. O‘quvchi lirerlikka intiladi, boshqalar oldida ehtiyojini qondiradi, lekin ba’zida yaqinlari tomonidan ham rad etilishi mumkin. Shunda u, unga to‘sqinlik qiluvchi yoki unga yordam beruvchi insonlarni ko‘radi. Shunga ko‘ra, birlari bilan ushbu ehtiyojni qondirish uchun muloqotga kirishishga, boshqalari bilan esa ehtiyoj qondirilmaganligi sababli chetlab o‘tishga harakat qiladi.

3. Hamkorlik motivi (hamkorlikdagi o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ehtiyojni anglab yetish). Hamkorlik motivi affiliatsiyaning va o‘quv jarayonining ijtimoiy xarakteri bilan shartlangan. U guruh o‘quvchilarining hamkorlikdagi ishini rejalashtirishga intilishda, o‘quv faoliyatida o‘zaro yordam berish, xatolarni tahlil qilish, birgalikda xulosa chiqarish, yakun yasash, kelajak rejalar muhokamasidan iborat. Ushbu motiv o‘quvchini umumiy o‘quv faoliyatini kirishib ketishida, “boshqa inson o‘rniga o‘zini qo‘yib ko‘rishda” namoyon bo‘ladi.

4. Muloqot uchun muloqot (tengdoshlar, o‘quvchilar va o‘qituvchilar bilan iliq munosabatlar saqlash ehtiyojini anglash). Oxirgisini tagida “darsdan tashqari” ehtiyoj yotadi. U o‘quvchini jamoada bo‘lishi evazigina qondiriladi. Lekin bu ehtiyoj o‘qish jarayonining o‘ziga emas, balki do‘stona munosabatlarni qo‘llashga yo‘naltirilgan muloqotga, ya’ni yolg‘izlik diskomfortini yo‘qotishga mo‘ljallangan. Ushbu motiv odatda o‘z o‘rtoqlari, o‘qituvchisi haqida ko‘proq bilish, o‘z muammolari bilan dardlashish, sinfloshlari qiziqishlarini bilish bilan bog‘liq jarayondir.

Ushbu affiliatsiya motivining tarkibi o‘qitish motivatsiyalarini to‘ldirib kelib, bizningcha, umumiy o‘rta ta’lim tizimining etalon maqsadiga aylanishi kerak.

Biz affiliatsiya motivatsiyasini o‘quvchilarni ta’lim tizimiga jalb etuvchi omil sifatida o‘rganishga qaratilgan tadqiqot olib bordik. Odamlarga intilish, aniqroq aytiladigan bo‘lsa, o‘ziga o‘xshash bolalar bilan birlashmoq, birga bo‘lmoq, o‘zgalar davrasida bo‘lishga intilish ehtiyoji shaxsdagi affiliatsiya, ya’ni “a’zolikka qabul qilinish” deb nomlangan motivga bog‘liq bo‘lib, biz psixologik eksperimentda aynan buning tabiatini o‘rgandik.

Tadqiqotimiz davomida 443 nafar maktab o‘quvchilari qamrab olinib, mamlakatimiz yoshlarida affiliatsiya motivatsiyasining nechog‘lik rivojlanganlik darajasini o‘rganishga qaratilgan A. Megrabyan va M. Magomed-Eminovlar tomonidan ishlab

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

chiqilib, ko‘plab o‘quvchilarda sinovdan o‘tkazilgan “Affiliatsiya motivatsiyasi” so‘rovnomasidan [2] foydalanildi. Undan tashqari, jamoada affiliativ munosabatlarni qurilishida shaxsdagi xavotirlanish darajasining ahamiyati bormi, bo‘lsa qay darajada ekanligini aniqlash maqsadida, Spillberger va Xaninlar tomonidan ishlab chiqilgan, o‘quvchilar xavotirlanish darajasini o‘rganish metodikasi [2] bo‘yicha quyidagi natijalar olindi. Reaktiv va shaxsiy xavotirlanish darajasini hamda guruhni idrok etish xususiyatlarini o‘rganish metodikalarining ko‘rsatgichlariga ko‘ra, individuallikka yo‘nalganlik reaktiv xavotirlanish darajasini kuchaytiradi. Jamoaviylikka yo‘nalganlik esa reaktiv xavotirlanish darajasini kamaytiradi, ya’ni jamoa suyanchiq, tirgak vazifasini o‘taydi (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Reaktiv va shaxsiy xavotirlanish darajasini o‘rganish hamda guruhni idrok etish xususiyatlarini o‘rganish metodikalarining ko‘rsatgichlari orasidagi korrelyatsiya koeffitsiyentlari (Spirmen mezoni)

	Individualistik yo‘nalganlik	Jamoaviylikka yo‘nalganlik	Pragmatik yo‘nalganlik
Reaktiv xavotirlanish	0,260**	-0,286**	0,059
Shaxsiy xavotirlanish	0,083	-0,09	0,022

Изоҳ: ** - p<0,01.

O‘quvchilardagi affiliatsiya motivatsiyasining shaxsdagi o‘z vakillik guruhi, bizning misolda o‘quvchilar guruhini idrok qilishi asosida yo‘nalishiga qay darajada bog‘liq ekanligini ham solishtirib o‘rgandik. Statistik ma’lumotlar Spirmen mezoni asosida tahlil qilinganda o‘quvchilardagi rad etilishdan qo‘rqish motivatsiyasi yuqori ortib borgan sari (0,253**) individuallikka yo‘nalganlik ham ortib borganligini, ular o‘rtasida ahamiyatli bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. O‘z navbatida rad etilishdan qo‘rqish ortgan sari jamoaviylikka yo‘nalganlik (-0,335**) kamayib bormoqda. Demak, o‘quvchilarda jamoaviylik, birlashish ruhini shakllantirish uchun qabul qilinishga intilish motivatsiyasini ularda kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, yuqori affiliatsiya ehtiyojini namoyon etgan shaxslar ijtimoiy munosabatlarni oson o‘zlashtiradilar, odamlarga sezgirroq va muloqotga moyilroqdirlar. Demak, qadriyatlarning e’zozlanishi bola ongida “o‘zining” hamda “begona” guruhlarni aniq differensiatsiya qilish psixologiyasini shakllantiradi. Bu biz, tarbiyachi-o‘qituvchilar, maktab psixologlari uchun muhim bo‘lib, ma’naviy qadriyatlarimizni, avvalo oila qadriyatlariga nisbatan farzandlarda to‘g‘ri munosabatni shakllantirishimiz, yoshlar ongida va mustaqil shuurida ularga faqat yaxshilikni ravo ko‘ruvchi insonlarni qadrlash, ularni hamisha e’tirof etish psixologiyasini kuchaytiradi.

Shunday qilib, ko‘p dars qoldiruvchi o‘quvchilarda affiliatsiya motivatsiyasini amaliyotda shakllantirish borasida quyidagi tavsiyalarimizni berishni joiz deb topdik:

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Ta'lim jarayonida bevosita o‘qituvchi tomonidan o‘quvchilarda affiliatsiya motivatsiyasini shakllantirib borish uchun, ta'limning interaktiv usul va shakllari, maxsus vaziyatli topshiriqlar, guruhiy topshiriqlarni, o‘quvchilarni jamoa bo‘lib ishlash malakasini ta'minlab beruvchi ijtimoiy-psixologik treninglarni, o‘quvchi muvaffaqiyatining individual xaritasi kabi o‘z ichiga multimedia, attraktsiya va boshqa texnik usullarni qamrab oluvchi kompleks ijtimoiy-psixologik, pedagogik vositalardan faol foydalanishni tavsiya etamiz.

2. Ta'lim jarayonida o‘quvchilarni o‘qishga jalb etish, ulardagi hamkorlik, uyushganlik muhitini yaratish maqsadida turli loyihaviy ishlarga jalb etish. Bunda o‘quvchilar muammolarni aniqlash, maqsadlarni qo‘ya bilish, axborot izlash, harakatlarni to‘g‘ri rejalashtirish, tahlil etish hamda xulosalash kabi ko‘nikma va malakalarga ega bo‘ladilar. Shuningdek, loyihaviy ishlar odatda o‘quvchilarda jamoada ishlay bilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. O‘quvchilarda affiliatsiya motivining dastlabki shakllanish manbai oila va undagi munosabatlar bo‘lganligi sababali, ota va onalar ilk “motivatorlar” sifatida o‘z farzandining ehtiyoj va motivlari tarbiyasiga alohida e'tibor qaramog‘i, uning istiqbolda jamiyatdagi turli insoniy munosabatlarda o‘zini qanday tutishiga oid tarbiyaviy malaka va ko‘nikmalarni o‘zida shakllantirmog‘i lozim, farzandini o‘zgalar bilan hamkorlikda ishlash, ular bilan birlashmoq, tushunmoq malakalarini turli yo‘llar bilan ongiga singdirishlari zarur.

4. O‘quvchilarda maktablarda o‘qitish motivatsiyalari bilan birgalikda affiliatsiya va muvaffaqiyatga erishish motivatsiyalarining uyg‘unlikda olib borilishi ijtimoiy xulq mustahkamlanishiga erishish orqali kommunikativ jihatdan bilimdon (kompetent) shaxs yetishtirib berishga asos bo‘lib xizmat qiladi.

5. O‘qituvchi tomonidan turfa xil metodikalar, enerdjayzerlar, rollik o‘yinlar, interaktiv usullardan foydalanish orqali o‘quvchilarni darslarga qiziqtirish eng avvalo darslarni yaxshi o‘zlashtirish, shuning bilan birgalikda maktabga kelish ishtiyoqini uyg‘otishga xizmat qiladi. Buning uchun o‘qituvchi ko‘proq o‘z ustida ishlab, doimiy izlanishda bo‘lmog‘i zarur. O‘quvchilarni maktabga kelishlarini ta'minlovchi yana bir mexanizm bu – o‘zaro do‘stona, ishonchli muhit sharoitini yaratishdir. Zero, xalqaro tadqiqot natijalariga ko‘ra , o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ijobiy munosabatlar juda ko‘p ko‘rsatkichlarga: maktabda o‘quvchilarda xavfsizlik hissini ta'minlashda, tengdoshlari bilan muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda, o‘z-o‘ziga bahoni ko‘tarishda hamda akademik muvaffaqiyat ko‘rsatkichlarini oshirishda ijobiy ta'sirini o‘tkazadi. Shunday ekan, maktabga o‘quvchilarni borishini ta'minlashda o‘quvchilarda affiliatsiya motivatsiyasini rivojlantirish o‘ta dolzarb ahamiyatga molik masaladir.

6. O‘quvchilarni maktabga borishini ta'minlovchi yana bir muhim omil bu – hayotiy muhim ko‘nikma va malakalarni dars davomida berishdir. Musiqa darsida ularni sevimli musiqasini eshitib ko‘rish, chiqindilarni saralashni o‘rgatish yoki oddiy etiket qoidalari, ko‘pchilik orasida o‘zini tutish madaniyatidan saboqlar berish va hok. Hayotiy dolzarb muammolar odatda kitoblarda berilgan misollardan ko‘ra o‘quvchilarga ancha qiziqarliroq bo‘ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Sinfda yaxshi, ijobiy “mikromuhit” yaratish, darslarda va tanaffuslarda o‘quvchilarga dam olishni ta'minlash odatda zo‘riqishlarni oldini olishni ta'minlaydi. Turli faollashtiruvchi o‘yinlar orqali chalg‘itish, misol usun 5 daqiqali fizzaryadkalar bajarish ham o‘quvchilarni darslarni o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini oshirishga, shu bilan birga darslarga qiziqish uyg‘otishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Гребенюк О.С., Гребенюк Т.Б. Основы педагогики индивидуальности.- Калининград: Янтарный сказ, 2000.- С.79-85.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер. 2008.- с-378.
3. Как-Калик В.А. Основы профессинально-педагогического общения.- Грозный, Чеч-Инг.ун-та, 1979.-с.138-140.
4. Карпенко Л.А. Краткий психологический словарь / Под общ.ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского.- М.: Политиздат, 1985.-с-9.
5. Кузнецова И.В. Мотив аффилиации в межличностных отношениях:Дис. ... канд. пс. н.: 19.00.05 СПб., 2006.- 200 с.
6. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения.-М., 1990.-С.192-195.
7. Немов Р.С., Алтунина И.Р. Социальная психология: Учебное пособие.- СПб.: Питер,2010.- С. 90-93с.
8. Норкулова Н.Т. Ёшлар маънавиятида аффилиация мотивацияси психологияси. – Т.: «Fan va Texnologiya», 2015, Б-107.
9. Платонов Ю.П. Социальная психология поведения: Учебное пособие.- СПб.:Питер, 2006.-464 с.
10. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность, т.1. СПб.: Питер – 2003.- С. 347-370.
11. Шапарь В.Б. Новейший психологический словарь \В.Б. Шапарь, В.Е.Россоха, О.В. Шапарь; под общ.ред.В.Б. Шапаря.- Изд.3-е-Ростовн\Д.: Феникс, 2007.-с-43.
12. Buunk B. Affiliation and helping interactions within organizations: a critical analysis of the role social support with regard to occupation stress. \\ inStroebe W., Hewstone M. European Review of Social Psychology, - Chichester: John Wiley, 1990, 1, p. 293-322.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Norkulova Nargiza Tashpulatovna**, dotsent [**Норкулова Наргиза Ташпулатовна**, доцент], [**Norkulova Nargiza Tashpulatovna,** associate professor,]; manzil: 100114, Toshkent, Kichik halqa yo'li ko‘chasi, 7-uy, [адрес: 100114, Ташкент, ул. Малая кольцевая, д. 7], [address: 7 Malaya Koltsevaya str., Tashkent, 100114]

CC BY NC ND

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

IJTIMOIY-PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR RAKURSIDA SHAXS INFANTILLIGI FENOMENI: MUAMMO VA ISTIQBOLLAR

© Sh.Sh. Qoryog‘diyev[1]✉
[1]Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada shaxs infantilizmi fenomenining ijtimoiy-psixologik jihatlari, ota-onalikda va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi roli, shuningdek, mazkur holatni tadqiq etish muammolari va istiqbollari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — ota-onalarda uchraydigan ijtimoiy infantilizmning psixologik omillarini aniqlash, bu holatning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishga ta’sirini baholash hamda uni minimallashtirish yo‘llarini asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida infantilizm fenomeni bo‘yicha ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi, shuningdek, empirik usullar asosida ota-onalar va yoshlar orasida ijtimoiy-psixologik kuzatuv va baholash ishlari amalga oshirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, infantil ota-onalar hissiy-irodaviy etuklikning past darajasi, egosentriklik, javobgarlikdan qochish va ijtimoiy rollarni to‘liq bajarmaslik bilan ajralib turadi. Bu esa yangi avlodga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari ijtimoiy infantilizmning faqat yoshga oid muammo emasligi, balki shaxsning psixologik yetukligiga ta’sir qiluvchi murakkab omil ekanligini tasdiqladi. Ota-onalarning ijtimoiy-psixologik pozitsiyasi ularning bolalarga bo‘lgan munosabatini va tarbiya jarayonining sifatini belgilaydi.

Kalit so‘zlar: infantilizm fenomeni, ijtimoiy-psixologik rivojlanish, ota-onalik, shaxsiy yetuklik, hissiy-irodaviy soha, ijtimoiy rollar, empirik tadqiqot.

.

Iqtibos uchun: Qoryog‘diyev Sh.Sh. Ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar rakursida shaxs infantilligi fenomeni: muammo va istiqbollari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.496–503.

ФЕНОМЕН ЛИЧНОСТНОЙ ИНФАНТНОСТИ С ПОЗИЦИИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ: ПРОБЛЕМА И ПЕРСПЕКТИВЫ

© Ш.Ш. Кориогдиев[1]✉
[1]Научно-исследовательский институт «Семья и гендер», Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются социально-психологические аспекты феномена инфантильности личности, его проявление в родительском поведении и

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

регуляции социальных отношений, а также актуальные проблемы и перспективы изучения.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить психологические факторы родительской инфантильности, оценить её влияние на личностное и социальное развитие, а также обосновать подходы к её снижению.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе проведён анализ научной литературы по теме инфантильности, а также использованы эмпирические методы: наблюдение, анкетирование и обобщение данных по социально-психологическому статусу родителей и молодёжи.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что инфантильные родители характеризуются низкой эмоционально-волевой зрелостью, эгоцентричностью, избеганием ответственности и слабой реализацией социальных ролей, что оказывает влияние на формирование нового поколения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтвердило, что инфантильность — это не только возрастная проблема, но и сложный психологический феномен, влияющий на эффективность родительства и качество воспитания. Социально-психологическая позиция родителя напрямую определяет характер его отношений с ребёнком.

Ключевые слова: феномен инфантилизма, социально-психологическое развитие, родительство, личностная зрелость, эмоционально-волевая сфера, социальные роли, эмпирическое исследование.

Для цитирования: Кориогдиев Ш.Ш. Феномен личностной инфантности с позиции социально-психологического исследования: проблема и перспективы.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №6(1). С.496–503.

THE PHENOMENON OF PERSONAL INFANTILITY FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL RESEARCH: PROBLEM AND PROSPECTS

© Sherzod Sh. Qoryog‘diyev[1]✉
[1]Scientific Research Institute "Family and Gender", Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the socio-psychological aspects of personal infantilism, its manifestation in parenting and social relationship regulation, and discusses key issues and prospects of studying this phenomenon.

AIM: The main aim of the study is to identify the psychological factors behind parental infantilism, evaluate its impact on individual and social development, and justify strategies for its reduction.

MATERIALS AND METHODS: the study involves a theoretical analysis of scientific literature on infantilism, along with empirical methods such as observation and surveys conducted among parents and youth to assess socio-psychological status.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that infantile parents display low emotional-volitional maturity, egocentrism, avoidance of responsibility, and weak role fulfillment, which negatively influences the younger generation's development.

CONCLUSION: the study confirmed that infantilism is not merely an age-related issue but a complex psychological factor affecting parenting effectiveness. The parent's socio-psychological position significantly shapes their relationship with their child and the quality of upbringing.

Keywords: phenomenon of infantilism, socio-psychological development, parenting, personal maturity, emotional-volitional sphere, social roles, empirical research.

For citation: Sherzod Sh. Qoryog'diyev. (2025) 'The phenomenon of personal infantility from the perspective of social-psychological research: problem and prospects', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.496–503. (In Uzbek).

Muayyan huquq va majburiyatlar tizimiga (xotin, er va boshqalar) ega bo'lgan maqom sifatidagi ijtimoiy-rol mavqei va ma'lum bir maqom bilan bog'liq kutilayotgan xatti-harakatlar roli oiladagi ota-onalarning funksional-rol izchilligi va ijtimoiy-rolning adekvatligiga ta'sir qiladi. Ota-onalarning pozitsiyasi jamiyat tomonidan ota-onalarning xatti-harakatlarining tasdiqlangan normalari sifatida taqdim etilgan kutishlar ta'siri ostida shakllanadi. Strategiya va umuman hayot tarzi sifatida shaxsning hayotiy pozitsiyasi ota-onaning barcha sohalarini qamrab oladi, boshqa narsalar qatorida ota-onaning pozitsiyasini belgilaydi [1].

«Infantilizm» tushunchasi (lotincha, infantilis - bolalarcha) kattalar bolalarga xos bo'lgan jismoniy va / yoki aqliy xususiyatlarni saqlab qolganda rivojlanishdagi kechikish yoki to'xtashni belgilaydi. Bu atama birinchi marta 1864 yilda frantsuz psixiatri E. Lasegue tomonidan qo'llanilgan bo'lib, u ruhiy kasalliklarga chalingan ba'zi odamlar ojizlik va o'ziga ishonchsizlik bilan ajralib turishini va tashqi yordam va kimningdir hokimiyatiga ehtiyoj sezishlarini aniqladi. 20-asr boshlariga kelib. «infantilizm» hodisasi psixiatriyadan tashqarida o'rganila boshlandi; Bu o'ziga xos psixologik va ijtimoiy-shaxsiy xususiyat sifatida tushunila boshlandi, u hissiy-irodali etuklik, his-tuyg'ularning beqarorligi (labilligi), gedonistik motivlarning ustunligi, hamma narsadan qo'rqish va inson hayotining barcha sohalarini qamrab oladi.

R.Xeyvigxerst fuqarolik va ijtimoiy mavqeini shakllantirish, erishilgan hayot darajasini saqlab qolish, bolalar tarbiyalash, nikoh munosabatlarini saqlash va shuningdek, shaxsning professional sifatida shakllanishini ahamiyatli deb biladi. G.Krajgning ta'kidlashicha, kattalikning asosiy omillari professional faoliyat va shaxsiy munosabatlardir. U, shuningdek, muhim motivlar sifatida affilyatsiya (bog'lanish), yutuqlar, tan olinish ehtiyoji, kompetentsiya olish, o'zini amalga oshirishni ta'kidlaydi, bu omillar to'g'ridan-to'g'ri professional karera va boshqa odamlar bilan yaqin munosabatlar bilan bog'liqdir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Sh.Byulerning fikriga ko‘ra, insonning asosiy maqsadi - o‘zini amalga oshirish, bu o‘zini ro‘yobga chiqarishdan kengroq tushuncha bo‘lib, hayot yo‘lining natijasi sifatida belgilanadi. O‘zini amalga oshirish yosh davriga qarab turli xil maqsadlarga yo‘naltirilgan (masalan, 12-18 yoshdagi bolalikka yakun yasash). Ziralik davrida maqsad - mehnat, professional va oilaviy sohalarda o‘zini ro‘yobga chiqarishdir. Ziralik fazasida kasb yoki professional faoliyatni topish, o‘z oilasini tuzish kabi xususiyatlar mavjud. Inson aniq hayot maqsadlarini belgilaydi va ularni amalga oshirish yoki erishilgan natijalar bilan bog‘liq qadamlarni bajaradi [2].

Metodlar (Methods). XX asr oxirida, tadqiqotchilar (G.E.Suxareva, A.E.Lichko va boshqalar) ta’kidlaganidek, ruhiy infantilizmni tashxislash holatlari tez-tez uchragan. Uning tipik ko‘rinishlari, birinchi navbatda, shaxsning axloqiy-irodaviy sohasining rivojlanmaganligi / rivojlanishining kechikishi (burch va mas’uliyat hissi, axloqiy-axloqiy tamoyillar, o‘z manfaatlarini boshqalar va boshqalarning manfaatlariga muvofiqlashtirishga munosabati) bilan farqlanadi.

S.A.Kulakovaning so‘zlariga ko‘ra, infantilizm yoki ijtimoiy yetuklik bilan quyidagi shaxsiy xususiyatlar aniq namoyon bo‘ladi:

- egosentrizm, muammolarni hal qilishdan qochish, boshqalar bilan munosabatlarning beqarorligi, asosan umidsizlik va qiyinchiliklarga javob berishning bir xil usuli, o‘ziga ishonchsizlik, o‘z imkoniyatlarini tanqidsiz baholash fonida da’volarning yuqori darajasi, ayblash;
- umidsizlikka chidamlilikning pastligi, tashvish va depressiyaning tez paydo bo‘lishi, o‘z-o‘zini hurmat qilishning yetarli emasligi (past) yoki beqarorlik, turli xil ijtimoiy fobiyalarning paydo bo‘lishi, tajovuzkorlik;
- motivatsion ehtiyoj sohasining buzilishlari: o‘z-o‘zini tasdiqlashga bo‘lgan ehtiyojning kamayishi yoki to‘liq yo‘qligi, erkinlikka intilish;
- kognitiv buzilishlardan perfeksionizm va murosasizlik, haddan tashqari «shaxsiylashtirish», ya’ni har qanday tashqi hodisalarni o‘z shaxsiga bog‘lash, bunday bog‘liqlik uchun dalillar yo‘qligi va boshqalar), shaxsiyatning nomutanosibligini aktuallashtirish.

O.O. Savelyevaning fikriga ko‘ra, ijtimoiy infantilizm - bu katta yoshdagi shaxslarning ongi va xatti-harakati bilan ma’lum bir jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy me’yorlar, qadriyatlar, umidlar, maqom va rol standartlari o‘rtasidagi nomuvofiqlikdir. Bugungi kunda infantilizatsiya muammosi tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. An’anaviy turmush tarzining yemirilishi natijasida vujudga kelgan individuallashuv tendentsiyasi umuman ijtimoiy taraqqiyotda muayyan buzilishlarga olib keladi. Bu jarayonni ijtimoiy-madaniy kontekstda A.S. Axiezer jarayonning nafaqat individual shaxslarning rivojlanish xususiyatlarida, balki ommaviy ong darajasida aks etishini ta’kidlagan, infantilizmning oqibati jamiyatning tartibsizligi va qaytarilmas, halokatli oqibatlarga olib keladi.

Tabiiyki, ijtimoiy rivojlanishning barcha sanab o‘tilgan deformatsiyalari ishlab chiqarilgan va uzatiladigan qadriyatlarni qabul qilishni eng yaxshi qabul qiluvchi guruh bo‘lgan yoshlarga eng kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Ammo infantilizm muammosi ma’lum bir

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yosh bosqichiga yetgandan keyin ham yo‘qolib ketmasligini va yoshlar allaqachon ota-onalik davriga kirganligini hisobga olsak, ota-onalarning ijtimoiy infantilizmini juda keng tarqalgan muammo deb hisoblash mumkin, bu omillardan biri. yosh avlodga o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmaydi.

Natijalar (Results). Tadqiqotchilar infantil bolalarni tarbiyalayotgan ota-onalarda somatopsixik infantilizm mavjudligini ta’kidlashadi. Surunkali jismoniy va ruhiy asteniya natijasida somatogen aqliy zaiflik natijasida vujudga keladigan infantilizm xavotirlanish, qo‘rqoqlik, o‘ziga ishonchsizlik kabi shaxsiy xususiyatlarning shakllanishida namoyon qiladi. Kasal bolaning haddan tashqari himoyalangan sharoitlari tufayli yuzaga kelgan sun’iy infantilizatsiya ta’sirni kuchaytiradi. Noqulay tarbiya sharoitlari tufayli psixogen kelib chiqadigan aqliy rivojlanishning kechikishi ruhiy beqarorlik yoki egosentrizm shaklida infantilizmning shakllanishiga yordam beradi. Miya-organik genezisning organik infantilizmi hissiy-irodaviy sohaning yetukligi va kognitiv faoliyatning zaifligida namoyon bo‘ladi. Xulq-atvor xususiyatlariga impulsivlik, iroda kuchini ishga solmaslik va tizimli faoliyat kiradi. Ta’kidlanishicha, hissiy yetuklik xususiyatlari balog‘at yoshida uzoq vaqt saqlanib qolishi, tartibga solishning hissiy shakllarining (ratsional va irodaviy shakllardan farqli o‘laroq) keng tarqalganligini namoyon qiladi, bu esa javobning infantil shakllariga olib keladi [3].

Ijtimoiy psixologiya kontekstida M.Yu.Kondratev va V.A.Ilyin shaxsiy infantilizmni shaxsning xulq-atvori, aqliy va shaxsiy rivojlanishidagi og‘ish sifatida belgilaydi. V.V.Lebedinskiydan so‘ng, mualliflar shaxs-infantil kattalarda hissiy-irodaviy sohaning rivojlanmaganligini ta’kidlaydilar va infantilizmning tashqi nazorat lokusi, o‘zini o‘zi qadrlash va intilishlar darajasi kabi shaxsiy xususiyatlar bilan yuqori bog‘liqligini ta’kidlaydilar. Infantil shaxs obyektiv ijtimoiy voqelikni adekvat baholash zaruratidan qochishga intiladi [4].

Qizig‘i shundaki, tadqiqotchilar shaxsiy infantilizmni shaxsiy rivojlanishning geteroxronikligining namoyon bo‘lishi sifatida ko‘rib chiqishni taklif qilishadi. Shaxsning kamolotga boradigan yo‘li bir xil sur’atda emas. Shaxsning ba’zi jihatlari, xususan, infantil shaxslarda hissiy-irodaviy jihat umumiy rivojlanish sur’atlaridan orqada qoladi, shu bilan birga, bu davrda aql va kognitiv sohaning rivojlanishi tez sur’atlar bilan davom etadi. Ushbu g‘oya L.S.Vigotskiyning umumiy psixik rivojlanishning geteroxronligi haqidagi g‘oyasini qo‘llab-quvvatlaydi va aniqlaydi (yoshga bog‘liq rivojlanishning geteroxronikligi g‘oyasi neyropsixologiya doirasida ham tasdiqlangan) [5]. Turli tadqiqotchilarning fikrlarini umumlashtirib, xulosa qilishimiz mumkinki, “kattalik” o‘rtacha 25 yoshdan 45 yoshgacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi va insonning dunyo bilan aloqalarining murakkablashishi, mavhum fikrlashning rivojlanishi, hissiy-emotsional va aqliy qobiliyatlarning shakllanishi, irodaviy soha, kasbiy va shaxsiy rivojlanish, ko‘proq yangi rollarni o‘zlashtirish, o‘zini o‘zi boshqarishning yuqori darajasini rivojlantirish bilan tavsiflanadi. Voyaga yetganlik davri shaxsning ijtimoiy rivojlanishini kuchaytirishga, shaxslararo munosabatlarni mustahkamlash va kengaytirishga, faoliyatning turli sohalarida va ijtimoiy munosabatlarga qo‘shilishga qaratilgan. Bu xususiyatlarning barchasi insonning mustaqil

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bo‘lishiga yordam beradi. Balog‘at yoshining asosiy psixologik xususiyatlari: aks ettirish, mehnat va kasbiy faoliyatga bo‘lgan ehtiyoj, kasbiy o‘zini o‘zi belgilashning mavjudligi, mehnat ko‘nikmalariga ega bo‘lish, o‘zini o‘zi anglash zarurati, hissiy-irodaviy sohani shakllantirishni o‘z ichiga oladi. Voyaga yetishning obyektiv xususiyatlari ota-ona oilasidan iqtisodiy va hududiy mustaqillikka o‘tish, shuningdek, xodim, turmush o‘rtog‘i, ota-ona kabi yangi ijtimoiy rollarni rivojlantirishdir.

Tahlil bolalik va kattalikni ajratib turadigan asosiy mezonlarni aniqlash imkonini beradi. Psixologik mezon - avtonomiya va mustaqillikka ega bo‘lish. Obyektiv mezonlarga kasbiy faoliyatni amalga oshirish, oila qurish va doimiy sherik tanlash, farzand ko‘rish kiradi. Yosh chegaralari va belgilangan mezonlarni o‘zaro bog‘liq holda aytishimiz mumkinki, 25-45 yoshda mustaqillik va mustaqillikka (ham psixologik, ham moddiy) ega bo‘lmagan odamda go‘daklik belgilari mavjud.

Muhokama (Discussion). Nikoh yoki oilaviy munosabatlar orqali, umumiy hayot va o‘zaro ma’naviy javobgarlik va ijtimoiy ehtiyoj jamiyatning aholining jismoniy va ma’naviy ko‘payishiga bo‘lgan ehtiyojidan kelib chiqadi. V.N.Arxangelskiyning asarlari katta turmush tarzidan o‘rta va kichik turmush tarziga o‘tishning turli tarixiy bosqichlarida reproduktiv xatti-harakatlarning o‘zgarishi masalalarini ochib beradi. Muqobil yondashuv ma’lum ustuvor hayot strategiyalarini joriy ko‘rib chiqish va shaxsiyatning etno-demografik va ijtimoiy-iqtisodiy belgilanishi tizimida turmush o‘rtoqlar uchun qiymat yo‘nalishlari tuzilmasini tanlash, makromintaqa va “oilaviy rejalashtirish” vazifalarini oddiy darajada tushunish va demografik o‘tishning tarixiy shakllari bilan bog‘liq [6]. A.V.Noskovaning ta’kidlashicha, agar ilgari ota-onalik insonning hayotiy (o‘zini o‘zi saqlaydigan) ehtiyoji va bolalarning tug‘ilishi “fuqarolik burchi” deb hisoblangan bo‘lsa, hozirgi vaqtda ba’zi yevropaliklar uchun ko‘payish va ota-onalik haqidagi bunday tushuncha o‘z kuchini yo‘qotmoqda. Umumjahon me’yor tanlov bilan, ehtiyoj xohish bilan almashtiriladi. Ammo odamning apriori bo‘lgan bolalarga bo‘lgan ehtiyojidan farqli o‘laroq, farzand ko‘rish istagi paydo bo‘lmasligi mumkin [7].

Asarlarini fundamental deb tasniflash mumkin bo‘lgan M.S.Matskovskiy, P.Sorokin va A.G.Xarchevlar oila institutining mavqei bevosita ijtimoiy-iqtisodiy omilga bog‘liqligini ochib berdi. Biroq, bugungi kunda, ehtimol, o‘zgarishlar yuz berdi - ko‘p farzandli bo‘lishning ijtimoiy-iqtisodiy omillari o‘z faoliyatini to‘xtatdi. Bu tendensiya, Yevropa sotsiologlarining fikriga ko‘ra, er-xotin uchun bolalarning yangi roli bilan bog‘liq. Zamonaviy bolalar oila uchun iqtisodiy foydaliligini yo‘qotib, ota-onalari uchun katta hissiy va psixologik ahamiyatga ega bo‘ldilar.

Mahalliy tadqiqotlarda ota-onalikni o‘rganishga katta e'tibor beriladi. O.N.Bezrukova oilaning kundalik hayoti qanday tashkil etilishi, ota-onaning ota-ona vazifasi uchun javobgarligi tabiati va ota-ona roli bilan identifikatsiya darajasiga qarab ota-onalarning modellarini tiplashtirdi. Ushbu mezonlarga muvofiq, ota-onalarning quyidagi modellari aniqlandi: an’anaviy (ota-ona rollarini farqlash bilan), birdamlik (bolalar

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tarbiyasi uchun birgalikdagi mas'uliyat), delegatsiya (bolalar tarbiyasi uchun javobgarlik ko'proq boshqa shaxslarga - katta avlodga o'tkaziladi, uy xodimlari).

Xulosa (Conclusion). Turli nuqtayi nazarlarni umumlashtirib, shuni ta'kidlash mumkinki, infantilizm - bu o'tgan yosh davrining oldingi adekvat bo'lgan, ammo yangi yosh bosqichida adekvat bo'lmagan xususiyatlari va xulq-atvor shakllarini saqlab qolgan shaxsning ma'lum xususiyatlari yig'indisidir. Aksariyat mualliflar ota-onalarda hissiy-irodaviy sohaning yetukligi (shakllanmaganligi, kechikib shakllanishi) bu egosentrik harakatlar bilan bog'liqligi, mustaqillik yoki qaramlikning yo'qligi, o'ziga nisbatan talabchanlik va boshqalarga nisbatan tanqidiy munosabat va yosh bola shaxsining boshqa ko'rinishlariga ishora qiladilar. Ko'pincha, ota-onalardagi ijtimoiy infantilizm biologik va sotsial-madaniy yetuklik o'rtasidagi tafovutda namoyon bo'ladigan, sotsializatsiya mexanizmlarining buzilishi va yangi mas'uliyat va majburiyatlarni rad etishni ko'rsatadigan holat sifatida aniqlanadi. Shunday qilib, ijtimoiy infantilizm shaxsning ijtimoiy munosabatlar sohasida ma'lum bir «rivojlanmaganligi» ni nazarda tutadi.

Boshqa tomondan, ota-onalik shaxs rivojlanishining o'ziga xos qimmatli elementi bo'lib, u o'z navbatida uning barcha boshqa jihatlarini boyitadi. Shu nuqtayi nazardan, ota-onalarning pozitsiyalari inson pozitsiyalarining yaxlit tizimidagi muayyan o'zgarishlarga yordam berishi mumkin. Ota-onalik shakllanishi davrida shaxsning umumiy pozitsiyalarining hosilasi bo'lib, ota-onaning mavqei ota-onaning yetukligi davrida ularga teskari ta'sir ko'rsatadi.

1. Ota-ona mavqei individual farqlarga ega; hayotining turli daqiqalarida ota-onada o'zgaradi.

2. Shaxsning kognitiv murakkabligi va uning hissiy rivojlanishi, ichki nomuvofiqligi yoki uyg'unligi, shuningdek, shaxsning barqarorlik darajasi bilan belgilanadi. Shaxsning beqarorligi holatlarida ota-onaning pozitsiyasi nomuvofiq, shakllanmagan yoki halokatli bo'lishi mumkin.

Adabiyotlarni tahlil qilish ota-onalarning pozitsiyalarini umumiy tasniflashning quyidagi mezonlarini aniqlash imkonini berdi:

ota-ona munosabatlarining tabiati va turi;

bolaga nisbatan hissiy munosabat turi;

o'quv amaliyotining turi; hayot turi, ota-onalarning shaxsiy, ijtimoiy-rol pozitsiyalari;

ota-ona lavozimlari o'rtasidagi kelishuv darajasi;

ularning bolaga ta'sirining tabiati; harakat vaqti;

bashorat qilish, pozitsiyalarning o'zgaruvchanligi;

ta'lim samaradorligi va ota-ona pozitsiyalarining ota-ona shaxsining boshqa jihatlariga ta'sir qilish darajasi. Ushbu mezonlarni hisobga olgan holda, ota-onalarning pozitsiyalarini umumiy tasniflash modeli ishlab chiqiladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatdiki, «ota-ona mavqei», «munosabat», «tarbiya» atamalari sinonim sifatida ishlatiladi. Ota-onalar tarbiyasi deganda, oilada ota-onalar ta'sirida bolaning shaxsini shakllantirishning maqsadli jarayonini tushunamiz: 1) atrofdagi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

dunyo obyektlari va hodisalariga muayyan munosabatlar; 2) dunyoqarash; 3) xulq-atvor (munosabatlar va dunyoqarashning namoyon bo‘lishi sifatida). Ota-ona munosabati ota-onaning umumiy xatti-harakatlarini belgilaydigan ma’nolar, maqsadlar va qadriyatlar tizimi sifatida talqin etiladi. Biz ota-ona munosabatini ota-onaning bola bilan muayyan turdagi o‘zaro munosabatga tayyorligi sifatida aniqlaymiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Леонтьев А.Н. Становление психологии деятельности: ранние работы / под ред. А.А. Леонтьева, Д.А. Леонтьева, Е.Е. Соколовой. М. : Смысл, 2003. 439 с.
2. Кондратьев М.Ю., Ильин В.А. Азбука социального психолога-практика. Москва: ПЕР СЭ, 2007. 464 с.
3. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва: Сфера, 2001. 464 с.
4. Братусь Б.С. К проблеме развития личности в зрелом возрасте // Вестник Московского университета: Психология. 1980. № 2. С. 3-12.
5. Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Возрастная и педагогическая психология: учебное пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов. Москва: Педагогическое общество России, 2003. 512 с.
6. Кернберг О.Ф. Тяжелые личностные расстройства: Стратегии психотерапии. Москва: Независимая фирма «Класс», 2000. 464 с.
7. Палаева Р.И. О философской и психологической трактовке явления инфантилизма // Фундаментальные исследования. 2015. № 2-7. С. 1527-1528.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Qoryog‘diyev Sherzod Shuxrat o‘g‘li**, doktorant [**Кориогдиев Шерзод Шухрат угли**, докторант], [**Qoryog‘diyev Sh.Sherzod,** doctoral student,]; manzil: Toshkent shahar, Chilonzor tumani, Chilonzor 3-daha, Chilonzor ko‘chasi, 25-uy, [адрес: Город Ташкент, Чиланзарский район, Чиланзар 3-Дага, улица Чиланзар, дом 25.], [address: Tashkent city, Chilanzar district, Chilanzar 3-Dagha, Chilanzar street, house 25.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2024, vol.3

Original paper

OBSESSIV-KOMPULSIV OG'ISHNING PSIXOLOGIK ASPEKTLARI VA BU MUAMMOGA OID OLIB BORILGAN TADQIQOTLAR

© M.X. Xolnazarova[1]✉, D.X. Xudayberdiyeva[2]✉
[1,2]Guliston davlat univeristeti, Guliston, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada o'smirlik davrida obsesif-kompulsiv buzilish (OKB)ning psixologik xususiyatlari, uning tarqalish sabablari va oqibatlari tahlil qilinadi. Axborot oqimi, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy omillarning ta'siri o'rganiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – o'smirlarda obsesif-kompulsiv buzilishning namoyon bo'lish xususiyatlarini aniqlash, diagnostika qilish va psixologik korreksiya usullarini ishlab chiqish orqali ularning hayot sifati va psixologik farovonligini yaxshilashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Yel Braun shkalasi, PedsQL 4.0, kognitiv e'tiqodlar bahosi, funksional imkoniyatlarni baholash va mualliflik metodikasi asosida 360 nafar o'smir o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar obsesif-kompulsiv buzilish simptomlarining o'smirlar hayoti sifati va psixologik holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini, ayniqsa maktabga moslashuv va hissiy holatda salbiy o'zgarishlar borligini ko'rsatdi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari obsesif-kompulsiv buzilishning erta aniqlanishi va individual psixologik yordam choralarini ko'rish zarurligini, shuningdek, maktab va oilaviy muhit bilan integratsiyalashgan yondashuvni taqozo etishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: o'smirlar, obsesif-kompulsiv buzilish, psixologik farovonlik, Yel Braun shkalasi, PedsQL, tashxis, korreksiya, ta'lim muhiti, kognitiv omillar, oilaviy muhit, ijtimoiy moslashuv, individual yordam.

Iqtibos uchun: Xolnazarova M.X, Xudayberdiyeva D.X. Obsessiv-kompulsiv og'ishning psixologik aspektlari va bu muammoga oid olib borilgan tadqiqotlar. // Inter education & global study. 2025. Vol.3, №6(1). B.504-511.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБСЕССИВНО-КОМПУЛЬСИВНОГО ОТКЛОНЕНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЭТОЙ ПРОБЛЕМЕ

© М.Х. Холназарова[1]✉, Д.Х. Худайбердиева[2]✉
[1,2]Гулистанский государственный университет, Гулистан, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются психологические особенности обсессивно-компульсивного расстройства (ОКР) у подростков, влияние цифровой

ISSN 2992-9024 (online)
2024, vol.3

среды, социальных факторов и переизбытка информации на развитие и проявление расстройства.

ЦЕЛЬ: особенности проявления ОКР у подростков, разработать методы диагностики и психокоррекции, способствующие улучшению качества жизни и психологического благополучия.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались шкала Йеля-Брауна, PedsQL 4.0, методика оценки когнитивных установок и авторская методика на выборке из 360 подростков.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали значительное влияние симптомов ОКР на качество жизни подростков, особенно на адаптацию в школе и эмоциональное состояние.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтверждает необходимость раннего выявления и индивидуальной психологической помощи подросткам с ОКР, с учетом влияния школьной и семейной среды.

Ключевые слова: подростки, обсессивно-компульсивное расстройство, психологическое благополучие, шкала Йеля-Брауна, PedsQL, диагностика, коррекция, образовательная среда, когнитивные факторы, семейный климат, социальная адаптация, индивидуальная поддержка.

Для цитирования: Холназарова М.Х, Худойбердиева Д.Х. Психологические аспекты обсессивно-компульсивного отклонения и исследования по этой проблеме.// Inter education & global study.2025. vol.3 №6(1). С.504-511.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF OBSESSIVE-COMPULSIVE DISORDER AND RESEARCH ON THIS PROBLEM

©Dilorom X. Xudayberdiyeva[1]✉, Matluba X. Xolnazarova[2]✉
[1,2]Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article discusses the psychological aspects of obsessive-compulsive disorder (OCD) in adolescents, focusing on the influence of digital technologies, social environment, and information overload on its development and manifestation.

AIM: the aim of the study is to identify the psychological characteristics of OCD in adolescents, develop effective diagnostic and psychocorrection methods, and enhance their quality of life and psychological well-being.

MATERIALS AND METHODS: the study involved 360 adolescents and used the Yale-Brown Scale, PedsQL 4.0, cognitive belief assessment, and an author-developed diagnostic tool.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that OCD symptoms significantly affect adolescents' quality of life, especially in terms of school adaptation and emotional state.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, vol.3

CONCLUSION: the study confirms the urgency of early diagnosis and individualized psychological support for adolescents with OCD, taking into account both school and family environments.

Keywords: adolescents, obsessive-compulsive disorder, psychological well-being, Yale-Brown Scale, PedsQL, diagnosis, correction, educational environment, cognitive factors, family atmosphere, social adaptation, individual support.

For citation: Xolnazarova M.X, Xudayberdiyeva D.X. (2025) 'Psychological aspects of obsessive-compulsive disorder and research on this problem', Inter education & global study, vol.3 (6(1)), pp.504-511. (In Uzbek).

Yosh avlod har qanday davlat taraqqiyotida strategik resurs va hayotiy harakatlantiruvchi kuch bo'lib, uning poydevorini mustahkamlovchi yaxlit element bo'lib xizmat qiladi. Mamlakatning kelajak yo'lini ko'p jihatdan kuchli intellektual salohiyat, ilg'or bilim va yuksak salohiyatga ega yoshlar belgilaydi. Yoshlar inson faoliyatining turli sohalarida asosiy innovatorlar deb ta'kidlasak mubolag'a bo'lmaydi.

Hozirgi kunda yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish zamonaviy dunyo muammolarini samarali hal etishga, jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishga qodir bo'lgan har tomonlama barkamol, moslashuvchan va bardoshli shaxsni shakllantirishning asosiy shartidir.

Innovatsion g'oyalar va muhim yutuqlar ko'pincha turli xil bilim sohalari kesishuvidan paydo bo'ladi. Intellektual rivojlangan yoshlar yuqori darajadagi ijodkorlik, yangi yondashuvlarni izlashga moyillik va innovatsion yechimlarni ishlab chiqarish qobiliyatini namoyon etadilar - bularning barchasi iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va mamlakatning global raqobatbardoshligini oshirishning muhim mexanizmlari hisoblanadi.

Global statistik ma'lumotlarga ko'ra, bugungi kunda yoshlar dunyo aholisining 16% dan ortig'ini tashkil qiladi. O'zbekistonda o'smirlar va yoshlar mamlakat aholisining qariyb 31 foizini tashkil qiladi. Zamonaviy texnologiyalar, internet va ijtimoiy tarmoqlar axborotdan foydalanish va tahlil qilish bo'yicha ko'plab imkoniyatlarga qaramay, filtrlanmagan kontentning katta hajmi o'smirlarning psixologik farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, obsessiv-kompulsiv buzilish (OKB) alohida e'tibor talab qiladi. Obsessiv – kompulsiv buzilish - bu odamning kundalik faoliyatiga sezilarli darajada xalaqit beradigan doimiy intruziv fikrlar (obsessiyalar) va takrorlanadigan xatti-harakatlar (kompulsiyalar) bilan tavsiflangan surunkali ruhiy salomatlik holati. Obsessiv – kompulsiv buzilish ko'p yillar davom etishi va jiddiy ijtimoiy va iqtisodiy qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Bugungi kunga qadar obsessiv-kompulsiv buzilishning kelib chiqish asoslari yetarli darajada o'rganilmagan. Uning o'smirlarda rivojlanishiga biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida paydo bo'lishiga oid bir nechta tushuntirish modellari mavjud.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, vol.3

O'smirlardagi obsessiv-kompulsiv buzilish bo'yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, "obsessiv-kompulsiv buzilish" atamasi turli adabiyotlarda turlicha talqin qilingan. Zamonaviy tadqiqotlar obsessiv-kompulsiv buzilish belgilarining shakllanishi va namoyon bo'lishida o'smirlarning yoshga bog'liq xususiyatlarining muhimligini shu jumladan stressga nisbatan zaiflikning kuchayishi, o'z-o'zini hurmat qilishning beqarorligi va xavotirning kuchayishini ta'kidlaydi. Umuman olganda, obsessiv-kompulsiv buzilish ikki komponentdan iborat: obsessiyalar "miyaga o'rnashgan mantiqsiz fikrlar" va kompulsiyalar bu fikrlarni to'xtatishga xizmat qiladigan "harakatlarning ketma-ketligi" yoki "rituallar".

Aynan o'smirlarda obsessiv – kompulsiv buzilishlar uchrashishini o'rganishda quyidagi olimlar o'z qimmatli hissalarini qo'shishgan:

Ian Goldberg: Bolalar va o'smirlar psixiatriyasi bo'yicha dunyodagi yetakchi mutaxassislardan biri. Uning ishi bolalar va o'smirlardagi obsessiv-kompulsiv buzilishning etiologiyasi, diagnostikasi va davolashini o'rganishga bag'ishlangan.

Jeffri Greenberg: Obsessiv – kompulsiv buzilish uchun kognitiv xulq-atvor terapiyasi (CBT) sohasidagi tadqiqotlari bilan tanilgan. U bolalar va o'smirlar uchun ko'plab CBT dasturlarini ishlab chiqqan.

Frensis Flanagan: Bolalar va o'smirlardagi obsessiv – kompulsiv buzilishning boshqa ruhiy kasalliklar bilan birgalikdagi kasalliklarini o'rganishga oid adabiyotlar muallifi.

Devid Kennedi: Obsessiv – kompulsiv buzilishning neyrobiologik asoslarini tadqiq qiladi va yangi davolash usullarini ishlab chiqdi.

Adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, o'smirlardagi obsessiv – kompulsiv buzilish integratsiyalashgan yondashuvni talab qiladigan jiddiy muammodir. Obsessiv – kompulsiv buzilishni o'rganishdagi sezilarli yutuqlarga qaramay, ko'plab savollar ochiqligicha qolmoqda. Keyingi tadqiqotlar ushbu kasallikni tashxislash va davolashning yanada samarali usullarini ishlab chiqishga imkon beradi.

Adabiyot obsessiv-kompulsiv ko'rinishlar va mukammallik, fikrlashning qattiqligi va shubhaga moyillik kabi shaxsiy xususiyatlar o'rtasidagi muayyan bog'liqlikni ta'kidlaydi. Bundan tashqari, tadqiqotchilar o'smirlik davrida buzilishning shakllanishi va dinamikasiga oilaviy muhit, ota-onalar va shaxslararo munosabatlarning ta'sirini qayd etadilar.

Shu bilan birga, o'smirlarda obsessiv-kompulsiv buzilish jarayoniga ta'sir qiluvchi individual psixologik omillarning yetarli darajada o'rganilmaganligi, shuningdek, samarali psixokorreksiya dasturlarini sinab ko'rishga qaratilgan cheklangan empirik tadqiqotlar kabi ma'lum bo'shliqlar mavjudligi aniqlandi. Bu o'smirlardagi obsessiv-kompulsiv buzilishning psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish va oldini olish va tuzatishning maqsadli usullarini ishlab chiqishga qaratilgan keyingi tadqiqotlarning dolzarbligini ta'kidlaydi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'smirlardagi obsessiv-kompulsiv buzilish genetik, neyrobiologik, kognitiv va ijtimoiy ildizlarga ega bo'lgan multifaktorial kasallikdir.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, vol.3

Samarali diagnostika va davolash oila va maktab bilan ishni birlashtiradigan kompleks yondashuvni talab qiladi. Shu bilan birga, u yanada izchil o'rganishni talab qiladi, ayniqsa erta aniqlash, individual va innovatsion davolash bo'yicha yangi tadqiqotlar zarur.

O'smirlarda obsessiv – kompulsiv buzilishning psixologik jihatlarini aniqlash usulini tanlashdan oldin, o'smirlar uchun maxsus moslashtirilgan usullar tanlangan: o'smirlar uchun moslashtirilgan Yel Braun shkalasi. Obsessiyalar va kompulsiyalarga sarflangan vaqtni, qayg'u darajasini, disfunktsiyani, qarshilik va nazoratni baholashga imkon beradi. Kognitiv jihatlarni baholash uchun obsessiv – kompulsiv buzilish bilan bog'liq e'tiqodlar variantlari tanlangan. U haddan tashqari mas'uliyat, tahdidni ortiqcha baholash, mukammallik, fikrlarni nazorat qilish muhimligi, fikrlarning ahamiyati, noaniqlikka toqat qilmaslik kabi e'tiqodlarni baholaydi. O'smirning psixologik, ijtimoiy va maktab faoliyati darajasini aniqlash uchun o'smirlarning funktsional imkoniyatlarini global baholash shkalasi tanlandi. Shuningdek, uch qismdan iborat bo'lgan muallifning diagnostik so'rovnoma, kognitiv strategiyalarni tahlil qilish va simptomlarning kundalik hayotga ta'sirini baholovchi texnikalarni o’z ichiga oladi.

Dastlab, tadqiqot ishtirokchilarida obsessiv-kompulsiv buzilish alomatlari bor-yo'qligini aniqlash uchun Yel Braun shkalasidan foydalanilgan. Tadqiqot ishtirokchilarining umumiy soni 360 tani tashkil etdi. Dastlabki bosqichda javoblar asosida obsessiv-kompulsiv buzilish bilan og'rigan ishtirokchilar soni aniqlandi. Keyin ular eksperimental va nazorat guruhlariga ajratildi.

Tadqiqotda uchta umumta’lim maktabida tahsil olayotgan 306 nafar o‘smir ishtirok etdi. Ishning maqsadi o'smirlar o'rtasida obsessiv-kompulsiv buzilishni (OKB) aniqlash va uning hayot sifatining turli sohalariga ta'sirini aniqlash, shuningdek, muallifning obsessiv-kompulsiv buzilishni erta tashxislash va oldini olish usulini sinab ko'rish edi. Birinchi bosqichda birlamchi diagnostika o'smirlar uchun moslashtirilgan Yel-Braun obsessiv-kompulsiv buzilishni shkalasi (CY-BOCS) yordamida amalga oshirildi. So'rov natijalariga ko'ra, obsessiv-kompulsiv buzilishni belgilari 57 ishtirokchida kuzatilganligi aniqlandi: birinchi maktabda 11 kishi, ikkinchi maktabda 18 va uchinchi maktabda 28 kishi. Shunday qilib, namunadagi obsessiv-kompulsiv buzilishni belgilarining tarqalish darajasi 18,63% ni tashkil etdi. Maktablar uchun nisbiy ko'rsatkichlar 10,78% dan 27,45% gacha bo'lgan, bu maktab muhitidagi turli xil psixoemotsional stressni va mikromuhitdagi ijtimoiy-madaniy farqlarni ko'rsatishi mumkin.

Ikkinchi bosqichda obsessiv-kompulsiv buzilishni belgilari bo'lgan ishtirokchilar (n = 57) eksperimental guruhga bo'lingan va mos keladigan printsipga ko'ra obsessiv-kompulsiv buzilishni belgilari bo'lmagan 57 nafar o'smirdan iborat nazorat guruhi tuzilgan. Obsessiv – kompulsiv simptomlarning hayot sifatiga ta'sirini baholash uchun PedsQL 4.0 so'rovnomasi, jumladan: maktab faoliyati, hissiy holat, ijtimoiy munosabatlar va oila/bo'sh vaqt komponenti ishlatilgan.

Eksperimental va nazorat guruhlari o'rtasidagi qiyosiy tahlil deyarli barcha o'lchovlarda sezilarli farqlarni ko'rsatdi. Obsessiv – kompulsiv buzilish bilan og'rigan o'smirlarda hayot sifati darajasi sezilarli darajada past ekanligini ko’rsatdi. Ayniqsa, aniq

ISSN 2992-9024 (online)
2024, vol.3

farqlar maktabga moslashish va hissiy holat shkalalarida qayd etilgan, bu obsessiv-kompulsiv alomatlarning bilim faolligiga, motivatsiyaga va hissiy farovonlikka ta'sirining yuqori darajasini aks ettirdi.

Tadqiqotning uchinchi bosqichida o'smirlik davrida obsessiv – kompulsiv buzilishni erta aniqlash va psixologik korreksiya uchun ishlab chiqilgan muallifning usuli sinovdan o'tkazildi. Usul maktablarda, psixologik maslahatlar va klinik amaliyotda foydalanish uchun mo'ljallangan va klinik suhbatlar va neyropsikologik testlar bilan birgalikda ishlatilishi mumkin. Sinov natijasida ushbu usul obsessiv-kompulsiv buzilishning turli ko'rinishlariga yuqori sezuvchanlikka ega ekanligi, shuningdek, uning diagnostik ishonchliligi va amaliy ahamiyatini tasdiqlovchi CY-BOCS va PedsQL shkalasi natijalari bilan yaxshi bog'liqligi aniqlandi.

Shunday qilib, matematik va statistik tahlil obsessiv – kompulsiv buzilish o'smirlar orasida keng tarqalgan ekanligini va ularning hayotining turli jabhalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqlashga imkon berdi. Olingan ma'lumotlar, shuningdek, erta tashxis qo'yish, monitoring qilish va psixologik-pedagogik yordamning individual dasturlarini ishlab chiqish vositasi sifatida mualliflik usulining yuqori samaradorligini ko'rsatadi.

O'smirlardagi obsessiv – kompulsiv buzilish (OKB) zamonaviy bolalar va o'smirlar psixiatriyasi va klinik psixologiyasining eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. JSST ma'lumotlariga ko'ra, bolalar va o'smirlar populyatsiyasida obsessiv – kompulsiv buzilish tarqalishi 1% dan 3% gacha va kasallik ko'pincha erta bosqichlarda aniqlanmay qoladi. O'smirlik davrida obsessiv – kompulsiv buzilish ko'pincha obsessiv fikrlar (obsessiyalar) va rituallashtirilgan harakatlar (kompulsiyalar) ko'rinishida namoyon bo'ladi, bu esa o’quv ko'rsatkichlarga, ijtimoiy munosabatlarga va o'smirning umumiy psixologik farovonligiga jiddiy ta'sir qiladi.

O'tkazilgan tadqiqot o'smirlar orasida obsessiv – kompulsiv buzilish (OKB) muammosining dolzarbligini tasdiqladi, bu uning maktab muhitida umumiy ko’rsatkichning 18,63% tarqalishini ko'rsatdi. Yel-Braun shkalasi (CY-BOCS) yordamida olingan ma'lumotlarni tahlil qilish bizga turli ta'lim muassasalarida obsessiv – kompulsiv buzilishning o'ziga xos ko'rinishlarini aniqlash imkonini berdi, bu maktab muhiti, ijtimoiy muhit va o'quvchilarning hissiy stressi xususiyatlari bilan bog'liqligini ko’rsatdi.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari usullari, hayot sifatini baholash va psixologik yordamning individual shakllarini o'z ichiga olgan obsessiv – kompulsiv buzilish bilan og'rigan o'smirlarni tashxislash va qo'llab-quvvatlashga kompleks yondashuvni amalga oshirish zarurligini asoslaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Нардонэ Джорджио, Портелли Клодетт. Обсессивно-компульсивное расстройство: понять и преодолеть. Краткосрочная стратегическая терапия. пер. с итал. Е. Первышева, при участии П. Синицы. – М: 1000Бестселлеров, 2020. – 11 стр.

ISSN 2992-9024 (online)
2024, vol.3

2. СЕМЧЕНКО Л.Н., КОСТИНА М.Ю. ОБСЕССИВНО-КОМПУЛЬСИВНОЕ РАССТРОЙСТВО И ЕГО ПРОФИЛАКТИКА У ПОДРОСТКОВ. Вестник совета молодых учёных и специалистов Челябинской области №1 (20) Т. 1 20
3. Abramowitz Jonathan S., Arch Joanna J. (2014). Strategies for Improving Long-Term Outcomes in Cognitive Behavioral Therapy for Obsessive-Compulsive Disorder: Insights From Learning Theory, Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders, 21, 20-31 4. Obsessive-Compulsive and Related Disorders . History] (англ.). Stanford University School of Medicine. — История ОКР.
4. Khudaiberdieva Dilorom Khaidar qizi, HOW DOES OBSESSIVE –COMPULSIVE DISORDER MANIFEST ITSELF? SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 2 ISSUE 4 APRIL 2023
5. .Khudaiberdieva Dilorom Khaidar kizi, HOW OBSESSIVE COMPULSIVE DISORDER EFFECTS ON DAILY LIFE. Republican scientific and practical conference 30-may 2023
6. Khudaiberdieva Dilorom Khaidar kizi WHAT IS OBSESSIVE – COMPULSIVE DISORDER? SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 2 ISSUE 3 MARCH 2023
7. Khudaiberdieva Dilorom Khaidar kizi, Obsessive compulsive disorder history and factors.
8. Khudayberdiyeva Dilorom Khaydar qizi, RESEARCH GOALS IN THE ANALYSIS OF OBSESSIVE – COMPULSIVE DISORDER IN ADOLESCENTS. Iqlim o'zgarishi, geologik muammolar va tabiiy muhitni muhofaza qilishda GAT texnologiyalaridan foydalanish xalqaro ilmiy – amaliy anjumani. Guldu may 2025.
9. Xolnazarova Matluba Xolbutayevna, Xudayberdiyeva Dilorom Xaydar qizi. OBSESSIV – KOMPULSIV BUZILISHGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI. XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. Guldu may 2025.
10. Late-onset obsessive compulsive disorder: clinical characteristics and psychiatric comorbidity / Grant J.E. [et al.] // Psychiatry Research. – 2007. – Vol. 152. — №1. – P. 21-27.
11. Pittenger C. Glutamate abnormalities in obsessive compulsive disorder: neurobiology, pathophysiology, and treatment / C. Pittenger, M.H. Bloch, K. Williams // Pharmacology & Therapeutics. – 2011. – Vol. 132. — №3. – P. 314-332.
12. The role of glutamate signaling in the pathogenesis and treatment of obsessive-compulsive disorder / K. Wu [et al.] // Pharmacology, Biochemistry, and Behavior. – 2012. – 100. — №4. – P. 726-735. 27.
13. https://academics.uz/index.php/conference/article/view/2226
14. https://ru.wikipedia.org/wiki/Обсессивно-коммпульсивное расстройство
15. https://medgz.ru/stati/article_post/okr
16. https://cyberleninka.ru/article/n/obsessivno-kompulsivnoe-rasstroystvo-i-ego-profilaktika-u-podrostkov/viewer

ISSN 2992-9024 (online)
2024, vol.3

17. https://iyaroslav.ru/test/shkala-okr-yyelya-brauna/
18. https://rehabfamily.com/articles/obsessivno-kompulsivnoe-rasstroystvo-u-podrostkov

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xolnazarova Matluba Xolbo'tayevna**, professor [**Холнахарова Матлуба Холбутаевна**, профессор], [**Xolnazarova Matluba Xolbo'tayevna** professor; manzil: Gagarin Street, Guliston, Sirdaryo viloyati Guliston shahri, 4-mavze, [адрес: Улица Гагарина, Гулистан, город Гулистан Сырдарьинской области, Тема 4], [address: Gagarin Street, Gulistan, Gulistan city, Syrdarya region, Topic 4.]

✉**Xudayberdiyeva Dilorom Xaydar qizi**, doktorant [**Худайбердиева Дилором Хайдар кизи**, докторант], [**Dilorom X. Xudayberdiyeva,** doctoral student]; manzil: Gagarin Street, Guliston, Sirdaryo viloyati Guliston shahri, 4-mavze, [адрес: Улица Гагарина, Гулистан, город Гулистан Сырдарьинской области, Тема 4], [address: Gagarin Street, Gulistan, Gulistan city, Syrdarya region, Topic 4.]

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31 yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, san’atshunoslik, psixologiya, fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan https://oak.uz/pages/4802

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan bo‘lib bir yilda 8 marta o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi. Pedagogika, psixolgiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to‘g‘risida ma’lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta’lim va tarbiya bilan bog‘liq nazariy va amaliy ishlar; fan va ta’limning innovatsion rivojlanishi; fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratishning asosiy ilmiy natijalarini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy ta’limning muammo va paradigmalarini o‘rganish, rivojlantirish va amaliyotga tadbiq etish bo‘yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallardan O‘zbekiston Respublikasi hamda xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar foydalanishi ko‘zda tutilgan.

Jurnalning kalit so‘zlari:
Oliy pedagogik ta’lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya va san’atshunoslik; pedagogika va innovatsiya, integratsiya; O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimi; ta’lim jarayoni; ko‘p madaniyatli va mintaqaviy ta’lim; III Renessans, XXI asrdagi ta’lim; ta’lim va tarbiya sohasidagi milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar; ta’lim sifatini monitoring qilish; ta’lim dasturlari; oliy, umumiy o‘rta va professional ta’limining davlat ta’lim standartlari; o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta’lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889
Mas’ul kotib: Mamurova D.I.
30.06.2025

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт
Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, искусствоведение и психологии https://oak.uz/pages/4802

Журнал был основан в 2023 году и выпускается в год 8 раз на узбекском, русском и английском языках. Он предназначен для ознакомления научного сообщества с результатами научных исследований соискателей ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в областях педагогики, психологии и искусствоведения. Журнал информирует о ключевых научных достижениях, проводимых в рамках приоритетных направлений исследований, касающихся актуальных вопросов развития науки. Также в нем рассматриваются новые перспективные проекты, технологии и идеи, связанные с образованием, воспитанием, инновациями, а также созданием благоприятной информационной среды для поддержки фундаментальных и прикладных исследований. Журнал также предлагает теоретические рекомендации по изучению, разработке и внедрению современных подходов к образованию. Материалы, опубликованные в журнале, предназначены для ведущих ученых и исследователей из Республики Узбекистан и других стран, и направлены на стимулирование дальнейших исследований, развитие науки и образования.

Ключевые слова журнала:
Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная педагогика, психология и искусствоведение; педагогика и инновации, интеграция; система образования Узбекистана и зарубежных стран; образовательный процесс; мультикультурное и региональное образование; образование эпохи Возрождения, XXI веке; национальные и общечеловеческие ценности и ценности в сфере образования и воспитания; мониторинг качества образования; образовательные программы; государственные образовательные стандарты высшего, среднего и профессионального образования; образовательные технологии в системе подготовки педагогических кадров.

Идентификационный номер №-111889
Ответственный редактор: Мамурова Д.И.
30.06.2025

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal is registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 8, 2023.

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, art science and psychology https://oak.uz/pages/4802

The journal was founded in 2023 and is published 8 times a yeain Uzbek, Russian and English. It is intended to familiarize the scientific community with the results of scientific research of applicants for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSc) in the fields of pedagogy, psychology and art history. The journal informs about key scientific achievements carried out within the framework of priority research areas related to topical issues of science development. It also examines new promising projects, technologies and ideas related to education, upbringing, innovation, as well as the creation of a favorable information environment to support fundamental and applied research. The journal also offers theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern approaches to education. The materials published in the journal are intended for leading scientists and researchers from the Republic of Uzbekistan and other countries, and are aimed at stimulating further research, the development of science and education.

Key words of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy, psychology and art criticism; pedagogy and innovation, integration; education system of Uzbekistan and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; Renaissance education, XXI century; national and universal values and values in the field of education and upbringing; monitoring the quality of education; educational programs; state educational standards of higher, secondary and vocational education; educational technologies in the system of teacher training.

Identification number№-111889
Managing editor: Mamurova D.I.
30.06.2025

2992-9024
ISSN

